

REPRODUCTION OF EARLIE EDITION OF THE
SABDARTHACINTAMANIH

शब्दार्थचिन्तः
SABDARTHACINTĀMANIH

प्रथम खण्ड

भाग - ब

ब्राह्मावधूत श्रीसुखानन्दनाथः

प्रिन्टवैल

जयपुर- 302 004

039164
Accession No. ~~11-11-11-11-11~~
Shantari Kshetra Library
Vibhava Institute, Surma

Published by
PRINTWELL
S-12 Shopping Complex
Tilak Nagar Jalpur 302 004

Distributed by
RUPA BOOKS PVT LTD
H O S-12 Shopping Complex Tilak Nagar Jalpur 302 004
B O 295-B Bharti Nagar P N Pudur Colmbatore - 641 041

ISBN 81 7044-369 5 (Set)

SABADARTH CHINTAMANI

First Published 1860
Reprint 1992

Printed at
Efficient Offset Printers
215, Shahzada Bagh Indl Complex,
Phase-II, Phone 533736, 533762
Delhi 110035

कंसका

राजनि ॥ मयूरे ॥ अय्यौ ॥ मनसि
॥ शरीरे ॥ काले ॥ धने ॥ शब्दे ॥
प्रकाशे ॥ न । सुखे ॥ शिरसि ॥ ज
ले ॥ कायति । कचतिवा । कैशब्दे
। कचदीप्तौ । अन्येभ्योपीतिङ् ॥
ककारे ॥

कंसः । पु । कम्बुखार्थेषु ॥

कंसः । पुं । उग्रसेनसुतेऽसुरविशेषे ।

श्रीकृष्णमातुले ॥ पु । न । तैजस
प्रथमे । स्वर्गारजतादिनिर्मिते पात्रमा
त्रे ॥ ताम्ररङ्गमिश्रितधातुविशेषे ।
कांस्ये । काँसा काँसी इतिभाषा ॥
आढकपरिमाणे माने ॥ मद्यादिपा
नपात्रे । पानभाजने ॥ कम्पते । क
मुकान्तौ । वृद्धवद्वह्निकमीतिस ॥

कंसकम् । न । नयनौघचे । पुष्पकासी
ये । शीराकसीप्रभेदे ॥

कंसकारः । पुं । कसेरा इतिप्रसिद्धे जा
तिविशेषे ॥ अस्योत्पत्तिर्गद्या । वैश्या
यां ब्राह्मणा ज्ञातोऽभ्यष्टो गान्धिको
वणिकः । कंसकारशङ्कुकारौ ब्राह्मणा
तत्सम्बभूवतुः ॥ इतिवृद्धदुर्मपुराणम्
॥ अपिच । विश्वकर्मा च शूद्रायां वी
र्याधानं चकारसः । ततोऽबभूव पुषा
श्चनवैतेश्वर्यकारिणः । मालाकारः
कर्मकारः शङ्कुकार कुविन्दकः । कुम्भ
कारः कंसकारः घडेतेऽश्लिषिणोऽनरा

ककुद्.

॥ इतिब्रह्मवैवर्तपुराणम् ॥

कंसजित् । पु । वासुदेवे । श्रीकृष्णे ॥

कंसं जयति । जिजये । क्विप् । तुक् ॥

कंसवती । स्त्री । कंसस्य भगिन्याम् ॥

कसहा । पुं । देवकीसुते ॥ कंसवृन्ति ।

हन् । क्विप्चेति क्विप् ॥

कसा । स्त्री । कंसवत्स्याम् । वसुदेवानु
जपत्स्याम् ॥

कंसाराति । पु । श्रीकृष्णे ॥ कंसस्य

कंसारि । पु । अराति । अरिर्वा ॥

कंसास्थि । न । कांस्यधातौ ॥

कंसीयुम् । चि । कंसायहिते ॥ छः ॥

कसोद्भवा । स्त्री । सुगन्धिमृत्तिका वि
शेषे । आढक्याम् । काढ्याम् । सौ
राष्ट्र्याम् ॥

ककन्द । पु । कनके । स्वर्णे ॥

ककुब्जलः । पु । स्त्री । चातकखगे ॥

ककुत्स्थ । पु । स्वर्गवंशजे राजविशेषे ।

शशादतनये । इक्ष्वाकोऽपौत्रे ॥ क

कुदिदृषांसे तिष्ठति । ङा० । कः ॥

ककुत् । स्त्री । वृषाङ्गविशेषे ॥ श्वेत

च्छत्रादौ राजचिह्ने ॥ वरे ॥ शैलशृ

ङ्गे ॥ कं सुखं कैति । कुशब्दे । क्विप् ।

तुक् । पृषोदरादिच्चात् ॥

ककुद् । पुं । न । प्रधाने । वरे । श्रेष्ठे ॥

राजचिह्ने । श्वेतच्छत्रादौ ॥ वृषा

ङ्गे । वृषांसस्यस्थूलमांसपिण्डे ॥ प

ककुभः

वताग्रभागे ॥ कंसुखकौति । कु०
 क्षिप् । तुक् । पृषोदरादि ॥
 ककुभान् । पु । दृषे । वलीवर्हे ॥ कक्ष
 भौषधौ ॥ पर्वते ॥ ककुदस्ति अन्त्य ।
 मतुप् । यवादित्वा न्न वत्त्वम् ॥
 ककुभती । स्त्री । कव्याम् । पीछा इ
 तिभाषा ॥ ककुद्वृषस्तन्धः । स इव मां
 सपिण्डः ककुत् । सोऽतिशयितो ऽ
 स्याम् । मतुप् । यवादित्वा न्न व ॥
 ककुप् । स्त्री । मनेण्याम् ॥ दिशि ॥
 शोभायाम् ॥ चम्पकस्त्रजि ॥ रागि
 णीविशेषे ॥ अस्या लक्षणं यथा । पी
 तं वसाना वसनं सुकेशी वने रुदन्ती
 पिकनाददूना । विलोकयन्ती ककु
 भोऽतिभीता मूर्त्तिः प्रदिष्टा ककुभ
 स्तथेयमिति सङ्गीतदामोदरः ॥ क
 कते । ककलौल्ये । बाहुलकादुभ
 प्रत्ययः ॥ यद्वा । कंवार्त्तं स्कुभति
 विस्तारयति । स्कुभति सौवः । क्षि
 प् । पृषोदरादिस्त्वात् सलोपः ॥
 ककुभः । पुं । रागविशेषे ॥ बीयाङ्गे । प्र
 सेवके । बीयादण्डाधःस्थितं शब्दगा
 भीर्याय दाहमयं भाण्डं यज्ञर्मणा
 च्छाद्यते तस्मिन् ॥ अर्जुनपादपे ॥
 ककुभः शीतलोभयत्तत्तयविषा
 क्षजित् । मेदोमेहव्रणान्दन्ति तु
 वरः कफपित्तकृत् ॥ ककुभोद्दिशः

ककुवट

सन्त्यस्य वहविस्तरत्वात् । अर्शभा
 यच् ॥ पर्वतान्तरे ॥ कञ्च कुञ्चककू ।
 तेभाति । भा० । अन्तर्भावितगुह्यः
 । आतेनूपेतिक ॥
 ककुभा । स्त्री । दिशि ॥ केन आदि-
 त्येन जलेन वा कुक्षितानि भानि
 न च वाण्येति टावन्तोपीति क
 श्वित् । तन्न । अधिकरसावहुमी
 क्षिप्रसङ्गात् ॥ केन कुक्षिता भाति
 । भादीप्तौ । सुपीतिक । भिदाश्च
 ड् वा ॥ रागिणी विशेषे ॥
 ककुभादनी । स्त्री । मलीनामगन्ध
 द्रव्ये ॥
 ककुभः । पुं । खगान्तरे ॥
 ककोल । पुं । न । स्वनामत्वात्सु-
 गन्धिद्रव्यविशेषे । कोलके । काँक
 ला इतिगौडभाषा । काँकोली-
 इति फलकपुर इति गडुला इति-
 च प्रसिद्धे ॥ ककोलं खडु तीक्ष्णोष्णं
 तिक्तं हृद्यं रुचिप्रदम् । आस्यदैर्ग
 म्यहृद्रोगकफवाताभयान्धकृत् ॥
 ककते । कक० । सम्पदादिस्त्वात् क्षिप्
 । कोलति । कुलसंस्थाने । ज्वलादि
 स्त्वात् । कक्च तत् कोलश्च ॥
 ककोलकम् । न । कोषफले । ककोले
 । स्थूलमरिचे ॥ स्वार्थेकन् ॥
 ककुवट । पि । कठिने ॥ ककुवति ।

कच्चाप

कक्कहसने । शकादिभ्योऽटन् ॥

कक्कटपत्रकः । पु । पाट इति गौड
प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । पट्टे । राजशये ॥
कक्कटी । स्त्री । वर्णलेखायाम् । कठि
न्याम् । खन्याम् । सैखखडी इति
भाषा ॥

कक्ष । पु । बाहुमूले । काख इति भा
षा ॥ वीरधि । खतायाम् ॥ दृष्टे ॥
शुष्कदृष्टे ॥ शुष्कवने ॥ पापे ॥ कच्छे
॥ अरण्ये ॥ पार्श्वे ॥ कषति । कष्य
ते वा । कषहिंसायाम् । वृत्तवद्विह
निकमिकषिम्य. स' ॥

कक्षरहा । स्त्री । नागरमुस्तायाम् ॥

कक्षत्रायः । पु । कुकुरे ॥

कक्षा । स्त्री । अन्तरीयवस्त्रस्य पश्चिमे
-च्छेदे । अर्धशुकस्य पृष्ठतो निहि
-ताम्बले ॥ स्पर्शस्पर्दे ॥ इभरज्ज्वाम् ।
गजमध्यवन्धनरज्जौ ॥ काञ्च्याम्
॥ राजहारप्रवेशे ॥ गेहप्रकोष्ठके ॥
भित्तौ ॥ साम्ये ॥ रथभागे ॥ उद्गा
हिय्याम् ॥ शुद्धरोगविशेषे ॥ तल्ल
क्षणम् । बाहुपार्श्वशक्येषु कृष्ण
स्फोटान् सवेदनम् । पित्तप्रकोपस
म्भूतां कक्षामित्यभिनिर्दिशेदिति
॥ कषति कष्यते वा । कष' । वृत्ति
तिसेकृते टाप् ॥

कच्चापटः । पु । कौपीने ॥ इतिहखा

कङ्क

युध ॥

कच्चावेचक । पु । शुद्धान्तपाले ॥ उद्या
नपाले ॥ रङ्गाजीवे ॥ कवौ ॥ धि-
प्ने ॥ दा'स्थे ॥ कच्चाया. अवेचक. ॥
कच्चीवान् । पुं । स्फोटायने ऋषिवि
शेषे ॥ कच्चा अस्ति अस्य । मतुष
। आसन्दीवदष्टीवदिति निपातनात्
कच्चाया. सम्प्रसारणम् ॥ कच्चावा
न अन्यत्र ॥

कच्चोत्था । स्त्री । भद्रमुस्तायाम् ॥
कच्चम् । न । एषणिकापात्रे । काँटे
की कटोरी इति भाषा ॥ इतिमि
ताचरा ॥

कच्चा । स्त्री । वृद्धतिकायाम् ॥ इम्या
दिप्रकोष्ठे । राजगृहादेर्बेष्टनावच्छि
न्ने देशे । राजगृहादीनां प्रारम्भको
ष्ठके ॥ सप्तकच्चा अतिक्रम्येति यथा
॥ सादृश्ये ॥ कच्चरज्जौ ॥ काञ्च्या
म् । मेखलादामनि ॥ यथा । परि
धानाद्वि. कच्चा निवद्धा ह्यासुरीम
तेति ॥ मध्येभवन्धने । गजमध्यव-
न्धनरज्जौ ॥ यथा । हेमकच्चागजा
इति ॥ उद्योगे ॥ यथा । परार्थवद्
कच्चाणां तादृशा मुद्गव. कुत. ॥ क
क्षेभवा । शरीरावयवाद्यत ॥

कङ्कः । पुं । छद्मविजे ॥ काँक् इति गौ
डभाषा प्रसिद्धे पक्षिविशेषे । लोच

कङ्कणी

पृष्ठे । कंकडडा इति भाषा ॥ यमे
॥ युधिष्ठिरन्वपे । अजातशत्रौ ॥ कंस
भ्रातरि । उग्रसेनसुते ॥ महाराज
चृते ॥ कङ्कते । ककिगतौ । अच ॥

कङ्कट । पु । कवचे । सन्नाहे ॥ कङ्कते
। ककिलौल्ये । शकादिभ्योऽटन् ॥ य
दा । कंसुखं कटति । कटे० । मू० क ॥
कङ्कटक । पु । सन्नाहे । तनुचे । वर्म
णि ॥ स्वार्थे कन् ॥

कङ्कणम् । न । करभूषणे । कडा इति
भाषा ॥ हस्तसूत्रे । कङ्कणा इति
भाषा ॥ मण्डने ॥ गुर्वचरे ऽ ॥ कंशु
भंकयति । कणशब्दे । अच् । कङ्कते
वा । ककिलौल्ये । बहुलमन्यवापी
ति अनुदात्तेतश्चछादेरिति वा यु-
क् । पृषोदरादिस्वास्त्यम् ॥ शे-
खरे ॥

कङ्कणी । स्त्री । शुद्धगिटकायाम् । कि-
ङ्किण्याम् । कन्याभरणविशेषे ॥ कं-
गणीति भाषाप्रसिद्धे स्त्रीणां हस्ताभ-
रणे ॥ कङ्कणम् । ककिगतौ । घञ् ।
कङ्के गतौ लयति । अण शब्दे । अच्
। गौरादिस्त्वान् ङीष् । शकन्वादिः
॥ यदा । कंसुखं कयति । कण० । प-
ञ्चाक्षच् ॥

कङ्कणीका । स्त्री । प्रतिसरायाम् । शु-
द्धगिटकायाम् ॥ कंगणीति प्रसिद्धे

कङ्कर

स्त्रीणां करभूषणे ॥ चङ्करयते । क-
णशब्दे । अस्माच्चङ्कुगन्तात् चङ्कि-
ण कङ्कणचेति ईकन् । धातो कङ्क-
णादेशश्च ॥

कङ्कतम् । न । प्रसाधन्यासु । कङ्की
इति भाषा ॥ कङ्कते । ककि० ।
बाहुलकात् अतच् ॥

कङ्कतिका । स्त्री । कङ्कते । प्रसाधन्या-
म् ॥ कङ्कते । ककिगतौ । बाहुलका-
दतच् । गौरादिस्त्वान् ङीष् । स्वाथे
कन । केण इति ह्रस्व ॥ यदा । क-
स्य शिरसोऽङ्गा । शकन्वादिः । कङ्के
प्वतति । क्नुन ॥ वलाप्रभेदे । नाग-
वलायाम् ॥

कङ्कती । स्त्री । कङ्कतिकायाम् ॥
कङ्कचोट । पुं । कङ्किळा इति गौड
भाषा प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे । जल-
व्यधे ॥

कङ्कचोटि । पुं । कङ्कचोटमत्स्ये ॥ कङ्क-
इव चोटिर्यस्य ॥

कङ्कपत्रः । पुं । शरविशेषे ॥ कङ्कस्य पत्रा-
शयेव पत्राणि यस्य ॥

कङ्कमाळा । स्त्री । करतालीवाद्ये ॥
कङ्कमुखः । पुं । न । सन्धेये । सङ्घसी
सङ्घासीति च भाषा ॥

कङ्करः । पि । कुत्सिते ॥ न । तक्के
इति हेमचन्द्र ॥

कङ्कष्ठ

कङ्करोल' । पु । निकोचकवृक्षे । अङ्को
ठे । टैरा इतिभाषा ॥ काँकरोल
इति गौडभाषाप्रसिद्धाया लता
याम् ॥

कङ्कशत्रु । पु । पृन्निपण्याम् ॥

कङ्का । स्त्री । उत्पलगन्धिके । कृष्णता
मे । गोशीर्षचन्दने ॥ उग्रसेनस्य
कन्यायाम् । वसुदेवानुजपत्न्याम् ॥

कङ्काल । पुं । शरीरास्त्रि । त्वङ्मांस
रहिते शरीरारम्भकेऽस्थिपञ्जरे ।
करङ्के । अस्थिपञ्जरे ॥ कसुख शिरो
वा कालयति । कलचेपे । चुरादि ।
अच् ॥ यदा । कङ्कते । ककिगतौ ।
बाहुलकात् कालन ॥

कङ्कालमाखी । पु । रुद्रे । विरूपाक्षे ॥
कङ्कालमाखा अस्ति अस्य । ब्रीह्या-
दिष्वादिनि ॥

कङ्कुः । स्त्री । काङ्गुनी इतिख्यातेकङ्कु
धान्ये ॥ क । कंसासुरधातरि ।

कङ्कुष्ठम् । न । पर्वतीयमृत्तिकाविशेषे
। कालकुष्ठे । रज्जुदायके ॥ यथा ।
हिमवतपादशिखरे कङ्कुष्ठमुपजा
यते । तत्रैक नलिकास्थं स्यात्तदन्यद्रे
णुकस्मृतम् ॥ पीतप्रभङ्गुरुक्लिग्धं अ
ष्टं कङ्कुष्ठमादिमम् । श्यामपीतं लघु
च्यक्तसत्त्वं नेष्टं हि रेणुकम् ॥ कङ्कुष्ठ
रेचनं तिक्तं कटूष्णं वर्णकारकम् । कु

कचः

मिशोथोदराध्यानगुल्मानाहकफा
पहमिति ॥

कङ्केरु । पुं । काकविशेषे । दाहजल
भुजि ॥

कङ्केलिः । पु । अशोकद्रुमे ॥

कङ्केल्ल । पुं । वास्तूके ॥

कङ्केलि । पुं । अशोकवृक्षे । वञ्जुलो ॥

कङ्कम् । न । भोगे ॥ पापभोगे ॥

कङ्कु । स्त्री । काङ्गनीतिप्रसिद्धे धान्य
विशेषे । प्रियङ्गौ ॥ स्त्रियां कङ्कुप्रिय
ङ्गुदे कृष्णरक्तसितास्तथा ॥ पीता
चतुर्विधाकङ्कुल्लासां पीतावरास्मृ-
ता ॥ कङ्कुस्तु भग्नसन्धानवातकृद्
हृणीगुरु' । रुचक्षेमहरातीव वा
जिनागुणकृद्भृशम् ॥ कम् अङ्गति ।
अगिगतौ । अङ्गयतिवा गत्यन्तः । हृग
व्वादिष्वात् कु' । शकन्ध्वादिः ॥

कङ्कुनी । स्त्री । काङ्गनी इतिभाषाप्र
सिद्धे धान्यविशेषे । पीततण्डुले ॥

चीनके । अत्यन्तसुकुमारे ॥

कङ्कुनीपत्रा । स्त्री । तृणविशेषे । पण्ड्या
न्यायाम् ॥

कङ्कू । स्त्री । धान्यभेदे । प्रियङ्गौ ॥

कचः । पुं । केशे ॥ वृहस्पतेः पुत्रे ॥ व
न्द्ये ॥ शुक्लवर्णे ॥ कच्यते । कचवन्द्य
ने । पुसीतिघ ॥ कचप्यात्मानं वा
। पचाद्यच् ॥ भेषे इतिशब्दमाणा ॥

कचर.

कचजनम् । न । करगुन्यष्टे । निर्मुटे ।

पैठ इतिभाषा ॥

कचङ्गल । पुं । पायोधौ । समुद्रे ॥

कचपम् । न । टये ॥ पचे ॥ शाकपचे

॥ कचते । कचवन्धने । उषिकुटिद

लिकचिखजिभ्य कपन् ॥

कचपच । पु । केशसमूहे ॥ पाशः पच

श्च हस्तश्च कलापार्थः कचात्परे ॥

कचपाश । पुं । केशसमूहे ॥

कचरिपुफला । स्त्री । शमीवृक्षे ॥

कचहस्त । पुं । केशसमूहे ॥

कचा । स्त्री । हस्तिन्याम् ॥

कचाकुः । वि । दुराधर्षे ॥ दुग्शीले ॥

पुं । भुजङ्गमे ॥

कचाग्रम् । न । बाचाग्रे । वसरेखट

के ॥

कचाचितः । वि । विकीर्णकेशे ॥

कचाटुरः । पुं । दाह्युक्ते । शितिकण्ठे ॥

कचमिदम् । न । बाखा इतिप्रसिद्धे

वाचके ॥

कचुः । स्त्री । कच्याम् । अरवी कचा

चु इतिचभाषा ॥

कचेष्टम् । न । पत्नीनिबन्धने ॥

कचूटम् । नृ । कञ्जपिप्पल्याम् ॥

कचरः । वि । अखिने ॥ कुत्सितचर

रः । यथाशक् । रज्ज्वदयोश्चेतिच

कारात् कौःकत्तत्पुनश्चइतिभोग-

कच्छक

विभागाद्वा को कत् ॥ न । तक्ते ॥

कच्चित् । अ । कामप्रवेदने ॥ साभिखा

षप्रश्ने । इष्टपरिप्रश्ने ॥ हर्षे ॥ मङ्गले

॥ कदित्ति कुशब्दादेशः । कत् चित्

अनयोः समाहारद्वन्द्वः ॥

कच्छः । पु । अनूपे । जलप्रायदेशे ॥

नदीपर्वतादिजलाशयसमीपे । तटे

॥ तुन्नकद्रुमे ॥ नौकाङ्गे ॥ काछ

इतिभाषाप्रसिद्धे परिधानाब्जले । क

चायाम् ॥ अङ्गभृति । वामे पृष्ठे त

द्यानाभौ कचचय मुदाहृतम् । रभिः

कचैः परीधत्ते योविमः स शुचिः स्मृ

त इति ॥ परिधानादपि कचा-

निवहाद्यासुरीभवेत् । इतिवाचन

वक्यः ॥ पुं भूवि । देशविशेषे ॥ य

था । गणेश्वरात् पूर्वभागे समुद्रादु-

त्तरे शिमे । कच्छदेशः समाख्यात

स्तन्त्रे श्रीशक्ति सङ्गमे इति ॥ कच

ति कचदीप्तौ । बाहुककाच्छः ॥ व

दा । केन छृणाति । उच्छृदिर्दोषि

देवनयोः । अन्येभ्योपीति छ । कञ्ज

चंश्चति परिच्छिनत्ति । कोच्छेदने ।

आतोनुपेतिकः ॥ वि । जलप्राप्ते ॥

परिधानाब्जले कच्छो जलप्राप्ते वि

चिङ्गकरव्यमरः ॥

कच्छकः । पुं । तुन्नके । मूषी इति प्र

सिद्धे दृष्टे ॥

कच्छपी

कच्छटिका । स्त्री । कक्षायाम् । कच्छो
 टो इतिभाषा ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥
 कच्छप । पु । पञ्चनखे जलजन्तुविशे
 षे । कमठे । कूर्मे । कच्छुवा इति
 भाषा ॥ अस्यमांसप्रकारो गुणाश्च ।
 तप्ततोये परिक्षिप्त सम्यक् मृन्मस्य
 कच्छपम् । तन्मांस खर्परान्नाह्य ख
 ण्डित स्वल्पखण्डकै ॥ पाचितं सा
 र्षमेतैले हिङ्गुसैन्धवसंयुते । बेसवा
 रसमायुक्ते दाडिमेन सहान्विते ॥ क
 च्छपो बलदो वातपित्तनुत् पुस्वका
 रक इति ॥ पुनश्च । कच्छपो बलकृ
 च्छीघ्रवातजिच्छुककारक । स्निग्धो
 षण् प्रीणन सद्यो विपाके कटुक
 स्मृतइति ॥ कुबेरस्य निधिविशेषे ॥
 मल्लस्यवन्धविशेषे ॥ मद्यस्ययन्त्रवि
 शेषे ॥ कच्छेन पिवति । पा० । सु
 पीतियोगविभागात् ॥

कच्छपिका । स्त्री । क्षुद्ररोगविशेषे ॥
 बल्लक्षणा । ग्रथिता पञ्च वा षड्वा
 दारुणा । कच्छपोन्नता । कफानिला
 भ्या पिडका ज्ञेया । कच्छपिकाबुधै
 रिति ॥ प्रमेहेपेक्षया जातदशपिड
 कान्तर्गतपिडकाविशेषे ॥ लक्षणा
 । सदाहा कूर्मसंस्थाना ज्ञेया कच्छ
 पिका बुधैरिति ॥

कच्छपी । स्त्री । वाणीवीणायाम् ॥ दु

कच्छुरा

लौ । कमथ्याम् ॥ क्षुद्ररोगविशेषे ।
 कच्छपिकायाम् ॥ कच्छ कच्छे वा पि
 वति । कच्छेन पातिवा । सुपीतिकः
 । गापोष्टक्तु न पिवते सुराशीध्वो
 रितिवचनात् । गतिकारकेतिसुबु
 त्पत्ते प्राक्समास । जातेरिति डी
 ष् ॥

कच्छरुहा । स्त्री । दूर्वायाम् ॥ कच्छे
 रोहति । रुह० । इगुपधेतिकः ॥

कच्छा । स्त्री । वाराद्याम् । गृष्टिभेष-
 जे ॥ चीरिकायाम् । भिक्षु मर्जो
 रा इतिचभाषा । भिम्भीपोका इ
 तिगौडभाषा ॥ परिधानापराजले
 काष्ठ इतिभाषा ॥ अदन्तत्वाद्वाप् ॥

कच्छाटिका । स्त्री । कच्छटिकायाम् ॥

कच्छु । स्त्री । रोगविशेषे ॥ तल्लक्ष्यं
 यथा । सूक्ष्मावक्ष्यः पिडकाः स्त्राव
 वत्य पामेक्ष्यक्ता कण्डुमत्य सदा
 हा । सैवस्फोटै स्तीव्रदाहैद्यपेता ज्ञे
 या पाण्ड्यो । कच्छुरग्रास्फिचोश्चेति ॥

कच्छुमी । स्त्री । पटोले ॥ हपुषाप्रभे
 दे ॥

कच्छुर । पु । पुश्ले ॥ त्रि । पामने ।
 पामासहिते ॥ कच्छूरस्ति अस्य । क
 च्छा ह्रस्वत्वच्चेतिर । ॥

कच्छुरा । स्त्री । शूकशिथ्याम् ॥ श
 थ्याम् । गन्धशथ्याम् ॥ दुस्पर्शायाम्

कज्जली

॥ यवासे ॥ पुश्चल्याम् ॥ कच्छूराति
। रादाने । अत इति क । पृषोदगा
दिस्वात् इत्स्वः ॥

कच्छू । खी । खाज इतिप्रसिद्धेपा
मरोगे ॥ कषति । कषहिसायाम्
। कषेष्श्चेत्यु ॥

कच्छूमती । खी । शूकशिंभ्याम् ॥ चि ।
कच्छूयुक्ते ॥

कच्छोटिका । खी । कच्छे । परिधा
नाम्बले । कछोटी इतिभाषा ॥

कच्ची । खी । अरवीं घुंभा इतिप्रसिद्धे
शाकविशेषे । वितरुडायाम् ॥

कजम् । न । कमले ॥ केजातम् । ज
नी । डः ॥

कज्जलम् । न । काजल इति प्रसिद्धे
अजने । लोचके ॥ पुं । मेघे ॥

कज्जलध्वजः । पुं । दीपे ॥ कज्जलध्व
जं वक्ष्ये ॥

कज्जलरोचकः । पुं । न । व्योम्साट
चे । दीपटचे । दीपट इति भाषा ॥

कज्जला । खी । मत्स्यविशेषे । कज्ज-
ल्याम् ॥

कज्जली । खी । मत्स्यविशेषे ॥ मिश्रि
तरसगन्धके ॥ यथा । शुद्धं स्तुतं त

योगन्धं लक्ष्मे तावद्विमर्दयेत् । स्तुतं न
दृश्यते यावत् किन्तु कज्जलवद्भवति ॥

॥ एषा कज्जलिका स्याता दृश्यतीति ॥

कम्बुकी

यैवर्तिनी । नानानुपानयोगेन सर्व
व्याधिविनाशनीति ॥

कम्बटम् । न । जलतण्डुलीये । लाङ्ग
ल्याम् । काँचडादाम इतिगौडप्र
सिद्धे जलजशाकविशेषे ॥ पानीय
तण्डुलीयो यस्तत्कम्बटमुदाहृतम्
। कम्बट तिलकं रक्तपित्तानिलहरं
लघु ॥ चंवरार्द्रं शाकस्य विशेषे ॥
इति भावप्रकाशः ॥

कम्बडः । पुं । कम्बटप्रभेदे । चक्रमर्द्धे
। अम्बुपे ॥

कम्बारः । पुं । सूक्ष्मे ॥

कम्बका । खी । वज्रशाखायाम् । कु
ञ्जिकायाम् । कम्ची इतिभाषा ॥
शुद्रस्फोटे ॥

कम्बुकः । पुं । वारवाणे । भटादेशोन्म
काकृतिसन्नाहे ॥ लोहवर्माण ॥ क-
म्बते । कचिदीति बन्धनयोः । वा
हुलकादुकम् ॥ कवचे ॥ निर्मोके
। अहिनिर्ध्वयिन्याम् । सर्पस्त्वचि ।
काँचली इतिभाषा ॥ चोखके ।
कूर्पासे । अङ्गिकायाम् । अङ्गिया
काँचुली चोली इतिचभाषा ॥ वस्त्रे
॥ वस्त्रापकगृहीताङ्गस्थितवस्त्रे ॥

कम्बुकाशुः । पुं । सर्पे ॥

कम्बुकी । पुं । अन्तःपुराध्यक्षे । सौवि
दक्षे । स्थापत्ये । राज्ञांस्थगारेव

कैटः

हीरचाधिकृते ॥ पिङ्गे ॥ अहौ ।
सर्पे ॥ जोगकद्रुमे ॥ यवे ॥ चणके
॥ आवदुकवचे ॥ कञ्चुकश्लोकोऽ
स्त्यस्य । अतइनिः ॥ न स्यात् कर्मणि
कञ्चुकीति स्मृतिः ॥

कञ्चुकी । स्त्री । ओषधिप्रभेदे ॥ स्त्री
रीशवृक्षे ॥

कञ्चुलिका । स्त्री । कञ्चुके । स्त्रीणा
मङ्गराक्षिण्याम् ॥

कञ्च । पु । केशे ॥ विरिञ्चौ । चतुरान
ने ॥ न । पीयूषे ॥ पञ्चे ॥ कम् ज
ले जातम् । जनी० । डः ॥

कञ्चकः । पुं । मयना इति प्रसिद्धे पश्चि
विशेषे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

कञ्चज । पु । ब्रह्मणि । विन्ध्यस्थि ॥

कञ्चन । पुं । कन्दर्पे । कामे ॥ मयना
इति प्रसिद्धे पश्चिणि ॥

कञ्चयोनि । पु । शाखुके ॥ कञ्चस्य प-
ञ्चस्य योनि इत्यपत्तिस्थाकम् ॥

कञ्चलः । पुं । मयनाइ प्रसिद्धे पश्चिणि ॥

कञ्चारः । पुं । जठरे ॥ सूर्ये ॥ विरि
ञ्चौ ॥ वारणे ॥ मुनौ ॥ कञ्चति ।

कञ्चिः सौत्रः । कञ्चिमृजिभ्यांचिदि
त्यारन् ।

कञ्चिका । स्त्री । ब्राह्मणयष्टिकावृक्षे ।
वज्रनेटी इतिभाषा ॥

कटः । पु । ओणौ ॥ कटिपान्थ ॥ कि-

कटङ्क

शिञ्जे । वीरयानडादिमये तृयास
ते । चटार्ई मांदरी इतिभाषा ॥
अतिशये ॥ समये ॥ गजगण्डे ॥
तृणे ॥ श्वे ॥ श्वरये ॥ ओषधौ
॥ श्मशाने ॥ त्रि । क्रियाकारे । क
टति कञ्चतेवा कटे वर्षावरणयोः
। पचाद्यच् । पुसीतिघः ॥

कटंवरा । स्त्री । कटुरोहिण्याम् । क
टुकीतिस्थातायाम् ॥ कटवृणोति ।
वृज्ब० । संज्ञायां भृतु इति खच् ।
अर्द्धिषदितिमुम् ॥

कटकः । पु । न । अद्रेर्नितम्बे । मेख
लाख्ये पर्वतमध्यभागे ॥ वलये । वा
हुभूषणे ॥ दन्तिनादन्तमण्डले ॥
चक्रे ॥ सामुद्रजवणे ॥ राजधान्याम्
॥ नगर्याम् ॥ सेनायाम् ॥ कटति
कञ्चते वा कटे० । कुन्शिस्त्रिसंज्ञ
योः । कृष्णादिभ्यः संज्ञायां बुकिति
बुन् वा ॥ सानौ ॥

कटकी । पु । नगे । पर्वते ॥ सेनाध्य
क्षे ॥ कटकोऽस्यास्ति । इनिः ॥

कटकोल । पुं । पतङ्गहे । निष्ठीवनपा
चे । इति चिकाण्डशेषः ॥

कटकृत् । चि । तृयासनकर्त्तरि ॥

कटखादकः । पु । काचकलशे ॥ काके
॥ जम्बुके । त्रि । खादके । भक्षके ॥

कटङ्कटः । पु । अमौ ॥

कटम्भ

कटङ्कटेरी । स्त्री । दारुहरिद्रायाम् ॥

हरिद्रायाम् ॥

कटम् । पुं । महादेवे ॥ विद्याधरे ॥

अक्षदेवने ॥ कामरूपिणि ॥ राक्ष

से ॥ कीटे ॥ कटं प्रवते तच्छील ।

मुङ्गतौ । किञ्चिप्रच्छीति कि

पदीर्घौ ॥

कटप्रोथः । पुं । स्फिच । कथाम् ॥

कटभङ्गः । पुं । सस्याना हस्तच्छेदे ॥ न्व

पाच्यये । राजविनाशे ॥

कटभी । स्त्री । ज्योतिष्मत्याम् ॥ दृक्ष

भेदे । स्वादुपुष्पे । कटभीतु प्रमे

हार्शनाडीवगविषकृमीन् । हन्यु

ष्णा कफकुष्ठमीकटु सप्ताचकीर्त्ति

ता ॥ तत्फलं तद्गुणं चैवं विशेषात्क

फशुकृत् । श्वेताचेद्गुणसंयुक्ता ॥

कटवद्भाति । अन्येभ्योपीतिङः । गौ

रादिः ॥ काँटागिरीप इति गौडभा

षाप्रसिद्धे दृक्षविशेषे ॥ अपराजि

तायाम् ॥

कटमाखिनी । स्त्री । मदिरायाम् ॥

कटन्व । पुं । वाद्यप्रभेदे ॥ वाणे ॥ क

टति । कटे० । कृकटिकटिकटिभ्यो

न्वच् ॥

कटभरः । पुं । श्योनाकदन्ते ॥ कटभी

दृक्षे ॥

कटभरा । स्त्री । मसारयाम् । गन्ध-

कटिष

भादालिया इति गौडभाषा ॥ रोहि

ण्याम् । कटकी इति भाषा ॥ हस्ति

न्याम् । हथिनी इति भाषा ॥ कल-

न्विकायाम् ॥ गोप्तायाम् ॥ वर्षा-

न्वि ॥ मूर्धायाम् ॥ कटं विभर्त्ति । दु

भृञ्धा० । संचायांभृद्वृजिधारि

सहितपिदम इति खच् । मुम् ॥

कटव्रणः । पुं । भीमसेने ॥

कटशर्करा । स्त्री । गाङ्गेष्टीक्षतायाम् ।

नाटा इति गौडभाषा ॥

कटाक्षः । पुं । अपाङ्गदृष्टौ ॥ कटौ अति

शयितौ अक्षिणीयश्च । बहुव्रीहौ स-

कथ्यच्छोरिति घच् ॥ कटं गण्ड मच्च

ति वा । अचूच्यासौ । कर्मसङ्गश्च ॥ भ

क्तेषु तिर्यङ्निपाताकृपादृष्टिः कटा

क्ष' ॥

कटायनम् । न । वीरये ॥

कटारः । पुं । नागरे । कामिनि ॥

कटाक्षः । पुं । कूर्मकर्परे । कम्बठपृष्ठे

॥ द्वीपप्रभेदे ॥ तैलादेः पाकपात्रे ॥

आयमानविषाणाग्रमहिषीशावके ।

महिषीशिशौ ॥ खर्परे ॥ नग्ने ॥

कटि । स्त्री । श्लेष्मयाम् ॥ कथ्यते । क

टे आवरणे । सर्वधातुभ्यङ् ॥

कटिषम् । न । रसनायाम् । काक्या

म् । कर्धनी कौधनी तद्यङी इति

भाषा ॥ कटिबन्धे ॥ कटिबर्म्णि ॥

कटीत

कटी । पु । इमे । गजे ॥ त्रि । कटवति ॥
 कटिप्रोथ' । पु । स्फिचि । चूतड इति
 भाषाप्रसिद्धे कटिदेशस्थमांसपिण्डे
 ॥ प्रोथति । प्रोथृपर्याप्तौ । पुसीति
 घ । कट्या' प्रोथो मांसपिण्ड' ॥
 कटिरोहक' । पु । हस्तिपश्चाद्भागागरे
 हके ॥
 कटिल्लक' । पुं । कारवेले ॥ कटति ।
 कटे० वाहुलकादिस्त्र । स्वार्थेकन् ॥
 कटिशीर्षक' । पु । कटिदेशे ॥
 कटिशूल । पु । कटिदेशस्थे शूलरोगे ॥
 असौषधं यथा । रजनीकदलीचा-
 रलेप सिद्धाविनाशन । कुष्ठस्य भा-
 गमेकन्तु पथ्याभागद्वयं तथा ॥ उष्णो
 दकेन सम्पीत्वाकटिशूलविनाशन-
 मिति ॥
 कटिशृङ्खला । स्त्री । चितिकायाम् ।
 कटिधार्यक्षुद्रघण्टिकायाम् ॥
 कटिखचम् । न । चन्द्रहार गोट् इति
 गौडभाषाप्रसिद्धे कञ्चनङ्गारविशेषे ॥
 कटी । स्त्री । पिण्डात्म्याम् ॥ ओणिदेशे
 ॥ कञ्चते । कटे० । सर्वधातुभ्यङ्
 । कृदिकारादिति कटाच्छ्रोणिवच-
 न इति गौरादिषु पाठाद्वा डीष् ॥
 कटीतल । पुं । न्युज्जखङ्गे । वाँकाखाँ
 डा इति भाषा । खुर्खुडी इति खुख
 डी इति चनेपालभाषा ॥

कटुकः

कटीर । पुं । जघने ॥ कन्दरे ॥ न ।
 कटौ ॥ कटति कञ्चते वा कटीगतौ
 कटे० वा । कृशृपुकटिपटिशौटिभ्य-
 ईरन् ॥
 कटीरक । पु । नितम्बे ॥ कटीरण्व ।
 स्वार्थेक । ॥
 कटु । पुं । रसविशेषे । चर्परा इति
 भाषा । भाल इति गौड भाषा ॥
 कटू रूच । स्तन्यमेद श्लेष्मकण्डूविषा
 पह' । वातपित्तकुदाग्नेय' शोषी
 पाचनरोचकृत् ॥ चम्पकवृक्षे ॥-
 चीनकर्पूरे ॥ पटोले ॥ कट्वीलता
 याम् ॥ स्त्री । कटुक्याम् । कटुरो-
 चिण्याम् ॥ प्रियङ्गुवृक्षे ॥ राजिका
 याम् ॥ न । अकार्ये ॥ दृषणे ॥ त्रि
 । कटुसयुक्ते ॥ सुगन्धौ ॥ तीक्ष्णे
 ॥ मत्सरि ॥ अप्रिये ॥ कटुत्वावृणो-
 ति तीक्ष्णतया मुखम् । कटे० । क-
 टिवटिभ्यांचेत्त्यु' । वस्तुतस्तु शृष्ट्व
 सिद्धिचपीत्यच चकाराद् । कटि-
 वटिभ्यामिति सूत्रस्योच्चलदन्तादि-
 ष्वदर्शनात् । स्त्रिया वेतोऽगुणेति
 डीष् कट्वी कटुर्वा ॥ कटति । मृ०
 उर्वा ॥
 कटुकः । पुं । पटोले ॥ सुगन्धित्वे ॥
 अर्कवृक्षे ॥ कुटजवृक्षे ॥ राजसर्षपे
 ॥ न । व्योषे । त्रिकटुनि ॥ स्वार्थेकः ॥

कटुति

कटुकन्द । पु । शिशुवृक्षे ॥ आर्द्रके ।

शृङ्गवेरे ॥ लशुने ॥ कटु. कन्दोस्य ॥

कटुकफलम् । न । कक्कोले ॥

कटुकस्त्रेह । पु । सर्षपे ॥

कटुका । स्त्री । चुट्टचच्चुचुपे ॥ कटु

रोहिण्याम् । कटुम्बरायाम् । कुटु

की इतिभाषा ॥ कटुका कटुका पा

के तिगा रुक्षा हिमालघु । भेदि

नीदी र्नी ह्या कफपित्तज्वरापहा

प्रमेहश्वासकासास्त्रदाककुष्ठकुमि प्र

णुत् ॥ ताम्बूल्याम् ॥ राजिकायाम्

॥ तिक्तालावुके ॥

कटुकी । स्त्री । कटुकायाम् । मत्स्यपि

सायाम् । शतपर्वायाम् ॥ कुटुकी

इति भाषा ॥

कटुकीट । पुं । मशके ॥

कटुकाश । पुं । टिट्ठिमे ॥

कटुग्रन्थि । न । पिप्पलीमूले ॥ शुण्ठ्या

म् ॥

कटुचातुर्जातकम् । न । एलात्वक्पत्र

कमरिचात्मकचतुष्के ॥ इतिराज

निर्घण्टः ॥

कटुच्छद । पुं । तगरवृक्षे । टगर इति

गौडभाषा ॥

कटुतिक्तक । पुं । भूनिम्बे ॥ शण्डवृक्षे ॥

कटुतिक्तिका । स्त्री । कटुतुम्ब्याम् ॥

कटुतिन्दुकः । पुं । कुपीलौ । कुचला

कटुगे

इतिभाषा ॥

कटुतुण्डी । स्त्री । लतप्रभेदे । तिक्त

तुण्ड्याम् । कटुतगा इति गौड

भाषा ॥

कटुतुम्बी । स्त्री । इक्ष्वाकौ । तिकाणा

वाम् ॥ कटुतुम्बी हिमा ह्या पित्त

कासविषापहा । तिक्ता कटु विषाके

च वातपित्तज्वरान्तकृत् ॥ कटुश्या

सौतुम्बी च ॥

कटुत्रयम् । न । त्रिकटुनि ॥ कटुना च

यम् ॥

कटुदला । स्त्री । कर्कश्याम् । ककडी

इतिभाषा ॥

कटुनिष्पाव । पु । नदीनिष्पावधान्ये ॥

कटुपत्र । पुं । पर्पटे ॥ सितार्जके ॥

कटुपत्रिका । स्त्री । कारीवृक्षे ॥

कटुफल । पु । पटोल्ले ॥ इतिराजनि

र्घण्टः ॥

कटुफला । स्त्री । श्रीवल्लीवृक्षे ॥

कटुभङ्गः । पुं । } शुण्ठ्याम् ॥

कटुभद्रम् । न । }

कटुमञ्जरिका । स्त्री । रुपाभार्गो ॥

कटुमोदम् । न । जवादिनामसुग

न्धिद्रव्ये ॥

कटुरव । पुं । मण्डूके ॥

कटुरोहिणी । स्त्री । कटुक्याम् । अ

शोकरोहिण्याम् ॥ काथेस्यास्त्वग्ना

ॐ ॐ ॐ ॐ

कटोल

ॐ ह्या ॥ कटुश्चासौ रोहिणीच ॥
 कटुवार्त्ताकी । स्त्री । श्वेतकण्टकार्या-
 म् ॥
 कटुबीजा । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥
 कटुशृङ्गालम् । न । गौरसुवर्णशके ॥
 कटुखेह । पु । सर्षपे ॥ गौरसर्षपे ॥
 कटूक्तम् । न । आर्द्रके ॥
 कटूक्तकम् । न । शुण्ठ्याम् ॥
 कटोरम् । न । कटोरा इति प्रसिद्धे पा-
 चे ॥ यथोक्त मेरुतन्त्रे ५ प्रकाशे । मृ-
 त्कर्षटे सयुतकाचकूप्या दत्तामुख-
 लोहपलोहसूचै । निष्कासितो धू-
 मरसस्तु तस्य सौगन्धिकै काचक-
 टोरकेय इत्यादि ॥ जैमिन्याश्वमे-
 धिके पर्वणि ८ १५थायेपिच । रस्याञ्च
 देवकीदत्त पाचे काञ्चननिर्मिते ।
 कटोराणा चतुःषष्टिः पञ्चसोभय-
 तः स्थिता इति ॥ कटति । कटे० ।
 ओलञ् । रलयोरैक्यम् ॥
 कटोरकम् । न । कटोरा इति प्रसिद्ध-
 पात्रभेदे ॥ स्वार्थे क
 कटोरा । स्त्री । स्वनामख्यातपाचे । इति
 ब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥
 कटोलः । पु । कटुरसे ॥ चण्डाले ॥ क-
 टति । कटे० । कपिगडिगण्डिकटि-
 पटिभ्य ओलञ् ॥

ॐ कटोलकः । पु । कटोलार्थे ॥ स्वार्थे

ॐ ॐ ॐ ॐ

कट्वी

क ॥

कटोलवीणा । स्त्री । केन्दुडा इति गौ-
 डभाषाप्रसिद्धे यन्त्रे । चण्डालवस्त्र-
 क्यम् ॥ कटोलस्य चण्डालस्य बी-
 णा ॥
 कट्टार । पु । कटिशब्दे । कटार इति भाषा ॥
 कटफल । पु । कायफल इति प्रसिद्धे वृ-
 क्षे । श्रीपणिकायाम् । कुमुदिका-
 याम् ॥ कटफल स्तुवरस्त्रित्त कटु-
 र्वातकफज्वरान् । हन्ति श्वासप्रमेहा-
 र्शं कासकण्ठमयाश्च ॥ कटति ।
 कटे० । क्विप । कटफलमस्य ॥
 कटफला । स्त्री । गम्भार्थ्याम् ॥ वृहत्त्या-
 म् ॥ काकमाच्यम् ॥ देवदात्याम् ॥
 वार्त्ताक्यम् ॥ मृगेर्लीरौ ॥
 कट्वङ्ग । पु । सूर्यवशजे दिल्लीपन्द्रपतेः
 ॥ श्येनाकट्टुमे । सेनापाठा इति
 भाषाप्रसिद्धे ॥ कटूनि अङ्गान्यस्य ॥
 कट्वरम् । न । दधिसरे ॥ व्यञ्जने ॥ त-
 क्रे ॥ दध्न ससारकस्यात्र तर्ककट्वर-
 मुच्यते ॥ कटति । कटे० । छिन्नर-
 छिन्नर धीवर पीवर मोवर ची वरती
 वरनोवरगङ्गवरकट्वरसंयद्वरा इति च
 रजन्त साधु ॥
 कट्वी । स्त्री । कटुकायाम् ॥ लताविशे-
 षे । कटुकवल्याम् । काष्ठवल्हिकाया-
 म् ॥ सुकाष्ठायाम् ॥ बोतो गुणवत्

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ

कठिनी

नादिति डीष् ॥

कठ. । पु. । मुनिविशेषे ॥ कठशाखाध्य-
यनकर्त्तरि ॥ कठशाखाभिन्ने ॥ ऋ-
चां प्रभेदे ॥ स्वरे ॥ यजुशाखाविशेषे
॥ कठेन प्रोक्तमधीते । वैशम्पाय-
नान्ते वासिष्ठात् जातस्य गिने कठ-
चरकालुगिति लुक् ॥

कठमर्द्ध. । पुं. । शिबे ॥

कठर. । पुं. । कठिने ॥

कठा. । स्त्री. । करिगयाम् ।

कठाकु. । पुं. । पक्षिणि ॥ कठति. कठ-
कृच्छ्रजीवने । कठिकुषिभ्यां काकुः ॥

कठाचक. । पुं. । दास्यूहस्वरो ॥

कठिञ्जरः । पुं. । तुलस्याम् । पर्यासे ॥
कृष्णवर्चरायाम् ॥ कठिनं जरयति ।
जृष् षयोऽनौ । गत्यन्त. । कर्त्तव्य-
ण । पृषोदादि ॥

कठिन. । वि. । कृरे । मिथुरे । कठारे ॥
सन्धे ॥ न । स्थाल्याम् ॥ वैद्यशास्त्र-
प्रसिद्धेषु यवान्यजाजोचिकटुभूनि-
म्बादिद्रव्येषु ॥ कठति । कठ० । य-
हुलमन्यविप्रीति इतच् ॥

कठिनपृष्ठक. । पुं. । कमठे । कूर्मे ॥

कठिनु. । स्त्री. । गुडशकरायाम् ॥

कठिनिका. । स्त्री. । कठिन्याम् ॥

कठिनो. । स्त्री. । वर्णलेखिकायाम् । पा-
कशुक्रायाम् सैलखडी इति भाषा ॥

कडङ्ग

गुणिगणगणनारम्भे न पतति कठि-
नी संसम्भूमायस्य । तेनाम्बायदि
सुतिनी वद वन्ध्या कीदृशी नाम ॥

कठिल. । पु. । कारवेत्ते ॥ कठति. क-

ठशोके । बाहुलकादिल्ल ॥

कठिलक. । पु. । कारवेत्ते ॥ तुलस्याम् ॥

पुनर्नवायाम् ॥ स्वार्थे कन् ॥

कठी. । स्त्री. । कठेन प्रोक्तमधीयानार्थि-
म् ब्राह्मण्याम् ॥ शाखाधेतृवाचि-
त्वेन जातिस्त्वान डीष् ॥

कठेर. । पुं. । कृच्छ्रजीविनि । दरिद्रे ॥

कठति. कठङ्ग० । पतिकठिकुठी-
त्येरक ॥

कठेर. । पु. । चामरवाते । मन्युरौ ॥

कठोर. । वि. । कठिने ॥ कठति. कठ० । क-
ठिचक्रिभ्यान्तेरन् ॥ पूर्णे ॥ कठोरता-
राधिपक्षाञ्जनच्छवि । इति माघः

कड. । पु. । मूर्खे ॥ कडति. कडमर्द्धे
। पचाश्च ॥

कडकम्. । न. । सामुद्रे । विकूटे । कर-
कच इति गौडभाषाप्रसिद्धे सामुद्र-
खण्डे ॥

कडङ्गर. । पुं. । माघमुद्रादिकाष्ठे । बुधे ॥

कडङ्गरोति. । कृ० । कडङ्गरदर्शिता-
दिति निपातनात् खच् ॥

कडङ्गरीय. । वि. । } कडङ्गरार्थे गवि ॥
कडङ्गर्थ. । वि. । }

ॐ ॐ

ॐ ॐ

कण,	कणित
कडङ्गर मर्हति । कडङ्गरदक्षिणा च्छेति छ. यत्च ॥	कणगुगुलु. । पु । गुग्गुलु प्रभेदे । वंश पीते । स्वर्णकर्णे । गन्धराजे ॥
कडङ्गः । पुं । सुराविशेषे ॥	कणजीर. । पु । श्वेतजीरके ॥
कडङ्गर' । पु । वृसे ॥ गृणाति गिरति वा । गृशब्दे निगरणे वा । अच् । क डस्य गर । कडङ्गरेतिनिर्देशान्मु म् ॥ यद्वा । कडति । कड० । क्तिप् । कड्च तत् अङ्गश्च । कडङ्गं राति । रा० क. ॥	कणजीरकम् । न । क्षुद्रजीरके । हृद्य गन्धिनि ॥
कडचम् । न । पात्रविशेषे ॥	कणभ. । पु । कीटविशेषे ॥
कडम्बः । पु । शकनाडिकायाम् । कल म्बे । डाँठ डंठल् इतिचभाषा ॥ को ये । प्रान्तभागे ॥ कडति । कड० । कुकदिकडीत्यम्बच् । केन लम्बते वा लवि० । अच् । डल्योरैक्यम् ॥ अग्रभागे ॥	कणभक्षक । पु । भारिठखगे । श्याम चटके । शैश्वरे ॥
कडम्बकः । पुं । कलम्बे ॥ स्वार्थेकन् ॥	कणलाभ. । पु । आवर्त्ते । जलभ्रमे ॥
कडम्बी । स्त्री । कलम्बीशके ॥	कणा । स्त्री । जीरके ॥ कुम्भीरमक्षि कायाम् ॥ पिप्पल्याम् ॥ श्वेतजीर के ॥ अल्पे ॥ टाप् ॥
कडारः । पु । पिङ्गलवर्णे ॥ चि । पिङ्ग लवर्णवति ॥ कडारस्तृणवक्त्रिवदित्य न्ये इति भरत. ॥ दासे ॥ गडति । गड सेचने । गडे' कडचेत्यारन् ॥	कणाटीन. । पु । } कणाटीर. । पु । } खञ्जनपक्षिणि ॥ कणाटीरक । पु । }
कणः । पु । अतिसूक्ष्मे । लेशे ॥ धान्यां म्बे । चूर्णतण्डुले ॥ सूक्ष्मस्तण्डुला वयव' कणइति व्याख्यातार. ॥ वन जीरके ॥ कणति । कण निमीलने । पचाद्यच् ॥	कणाद् । पु । वैशेषिक दर्शनकर्त्तरि मु निविशेषे । काश्यपे ॥
	कणिकः । पुं । कणायाम् ॥ शत्रौ ॥ नी राजनाविधौ ॥ सूजीइतिभाषाप्रसि द्धे शुष्कगोधूमचूर्णे ॥
	कणिका । स्त्री । अत्यन्तसूक्ष्मवस्तुनि ॥ अग्निमन्ये । अरणीतिख्याते ॥ क णति । कणगतौ । पचाद्यच् । स्वार्थे कन् । इत्त्वम् ॥ यद्वा । कणति । क णशब्दे । कुन् ॥ कणा. सन्त्यस्यवा । अतइनिठनावितिठन् ॥
	कणितम् । न । पीडितानां शब्दे । आ

कण्टक

संनादे ॥ इति हेमचन्द्र ॥

कृशिशम् । न । शस्त्रमञ्जर्याम् । धान्या
दिशीर्षे ॥ कणाय कणा' सन्त्यस्य ।
लोमादिच्छाच्छ । ॥ यद्वा । कणानं
स्वप्नयवन्त्यति । श्रोतनूकरणे । आ
त इति क ॥

कणी । स्त्री । हयकण्डवतायाम् ॥
कर्णिकायाम् ॥ न । अन्ते ॥
कणीच' । स्त्री । कणीचर्षेषु ॥ कण-
ति । कणगतौ । मृकणिभ्यामीचिः ॥
कणीची । स्त्री । पुष्पितलतायाम् ॥
गुञ्जायाम् ॥ कणाची इति किरा-
ची इति च प्रसिद्धे शकटे ॥ कृदिका
रादिति डीष् ॥

कणो । अ । अभिन्नाघातिशये । सप्त-
मीतिरूपकोय निपात ॥
कणोर' । पुं । कर्णिकारहणे ॥
कणोर । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ हस्तिन्या
म् ॥
कणोर । स्त्री । कर्णिकारे ॥ कर्णिकायाम्
॥ वेश्यायाम् ॥

कण्टक' । पुं । न । सूच्ये ॥ सुद्रशचौ ॥
मत्स्यादिकीकसे ॥ नैयायिकादिदो-
षोक्तौ ॥ रोमाञ्चे ॥ द्रुमाङ्गे । कां
टा इति भाषा ॥ केन्द्रे । खण्डचतुर्थे
सप्तमदशमस्थानेषु ॥ यथा ॥ खण्डा
म्बुद्धाङ्गानि केन्द्रमुक्तञ्च कण्टक

कण्टका

म् । चतुष्टयश्चावृष्टेऽवष्णी सन्ते
विशेषत इति ॥ वेणौ ॥

कण्टकद्रुम । पु । शाकमल्लिहणे ॥ इति
राजनिर्घण्ट' ॥

कण्टकप्राहता । स्त्री । गृहकन्यायाम् ।
घृतकुमार्याम् ॥

कण्टकफल । पु । क्षुरे । गोक्षुरे ॥
कण्टकटुनाकी । स्त्री । वार्त्ताक्याम् ॥
कण्टकश्रेणी । स्त्री । कण्टकायाम् ॥ क-
ण्टकानां श्रेणी वक्ष्याम् ॥

कण्टकागारः । पुं । सरट्जलो ॥
कण्टकाक्ष' । पुं । कुञ्जकटुके ॥ वि ।
कण्टकयुक्ते ॥

कण्टकारिका । स्त्री । निदिग्धिकाया
म् । दृढन्याम् । भटकटैया इति
भाषा ॥ कण्टकान इयति । खण-
तौ । कर्मगण्य । स्वार्थेकन । कण्ट-
कारिका फले ॥ कण्टकारिकायाः फ-
लम् । हरीतक्यादिभ्यश्चेति विका-
रात्रयवप्रत्ययस्य लुप । हरीतक्या
दिषु लिङ्गमेव प्रकृतिवत् सङ्ख्या ॥

कण्टकारी । स्त्री । व्याध्याम् । कण्ट-
कारिकायाम् । भटकटैया इति भा-
षा ॥ कण्टकारी कण्टकिनी तथा
स्वादुश्च शुक्ला । चक्षुष्या चतुर्थे
प्री ग्राहिणी पञ्चदशानुत् ॥ दोषश्च
यहरीलघ्वी ग्रहणार्थोत्तिसारजित ॥

कथा	कदन
पिकथके रूपाधिरङ्गाय इतिचिन्ता मणिः ॥ कथयति । कथवाक्यप्रव न्दे । बहुलमन्यवापीति कुन् ॥	ताख्यायिका वृत्तिदिति कोलाहला चार्यः ॥ पक्षप्रतिपक्षोपन्यासेन- विचारणायाम् ॥ नैयायिकमतेहि
कथङ्गधिक । त्रि । प्रश्नकर्त्तरि । प्रष्टरि ॥	नानावक्तृकपूर्वपक्षसिद्धन्तवान् वा- क्यसन्दर्भ कथा । तद्गोदास्त्रय । वा
कथङ्गधिकता । स्त्री । पृच्छायाम् ॥ इति हेमचन्द्र ॥	दे । जल्यो वितण्डाचेति ॥ कथा का दम्बर्यादिस्वरूपा सैवगद्यपद्यमयी
कथङ्गारम् । अ । केन प्रकारेण कृत्सेत्य र्थे । कथमित्यर्थे ॥ अनर्थकादेव क रोतेः कथम्पूर्वाक्षमुल् ॥	चम्पूरितिग्रन्यान्तरे ॥ कथयति । क थवाक्यप्रबन्धे । चितिपृजिकथिकु
कथञ्चन । अ । केनाप्यशेनेत्यर्थे ॥ कथञ्चित् । अ । अतिप्रयत्नेनेत्यर्थे ॥	न्निचर्चस्वेत्यङ् । टाप् ॥ कथाप्रसङ्गः । त्रि । वातूले ॥ वार्त्तायाम्
कथनम् । न । कथायाम् । कहना इति भाषा ॥ इतिहलायुध ॥	। गोष्ठीवचने ॥ विषवैद्ये ॥ कथाप्राणः । त्रि । कथके । कथोपजी
कथम् । अ । इषे ॥ गर्हायाम् ॥ प्रका रुषे ॥ सम्प्रमे ॥ प्रन्ने ॥ सम्भावना	विनि । नाटकवक्तरि ॥ कथार्या प्रा णा यस्य ॥
याम् ॥ केन प्रकारेण । किमश्चेति यम् ॥	कथितः । चि । उक्ते । कहा इतिभाषा ॥ कथ० । क्तः ॥
कथमपि । अ । यत्नगौरवे ॥ वाठमि- त्यर्थे ॥ कथमादितथाप्यन्तंयत्नगौ	कदः । पुं । मेघे ॥ कंजलं ददाति । उ दाह् । कः ॥
रव भेदयोः ॥	कदकः । पुं । उल्लोचे । विताने ॥ कदध्वा । पुं । कापथे । निन्द्यमार्गे ॥
कथम्भूतः । त्रि । किम्प्रकारे ॥ क प्रका रं किवा प्रकार मापन्नः । द्वितीया	कुत्सितो ऽध्वा । कुगतीतिसमासः । कोः कत् तत् पुरुषेऽचीति कदा
कथा । स्त्री । प्रबन्धकल्पनायाम् ॥ प्रब न्धकल्पनां स्तोकसन्ध्या प्रश्नाः कथां	देशः ॥ कदनम् । न । मर्द्द । युद्धे ॥ पापे ॥ वाधायाम् ॥ मारणे ॥ कदनम् । न । कुत्सितान्ने ॥

कदम्ब

कदम्बः । पु । नीपे । प्रियके ॥ कदम्बो
मधुर शीत । कषायो लवणो गुरु ।
सरोविष्टमृकद्रूच कफस्तन्यानिन
प्रद ॥ अत्रसाञ्च । नीपो महाकद
म्ब स्याद्द्वाराकदम्ब इत्यपि । द्विती
योऽल्पप्रसरश्च उत्तपुष्प कदम्बक इ
त्यस्यभेदः । तद्यारत्नेपि । चारिद्र
स्तुरजौवल । धूलीकदम्बको धा
राकदम्ब घटपदप्रिय ॥ उत्तपुष्प
केशराशः प्रावृषेय कदम्बक ।
नीपोमहा कदम्बोपि तथा बहुफ
लोमतः । इत्यमरटीकायां भरतः ॥
सर्षपे ॥ देवताडकटुये ॥ न । नि
कुरम्बे । सङ्घे । समूहे ॥ कदति
। कद सौधोधातु । कृकदिकडि
कटिभ्योन्मच् ॥

कदम्बकः । पु । चरिद्रौ ॥ कदम्बार्थेषु
॥ स्वार्थेकम् ॥ यथा । कदति कन्दय
तिवा । कदहिंसायाम् । कदिआ-
ह्वाने रोदने च । कृकदीत्यम्बच् ।
अनित्यस्त्वाञ्नुम् । स्वार्थेकः ॥ न ।
निकुरम्बे । समूहे ॥

कदम्बगोत्रकन्यायः । पुं । कदम्बगोत्र
कस्य सर्वावयवेषु युगपदेव पुष्पाणां
मुत्पात्तरूपे दृष्टान्तविशेषे ॥

कदम्बपुष्पा । स्त्री । मुष्णितिकायाम् ।
मुष्णी इतिभाषा ॥

कदल

कदम्बपुष्पी । स्त्री । महाश्रावणिकाया
म् । मुष्णार्याम् ॥
कदम्बी । स्त्री देवदाल्याम् ॥
कदर । पु । सोमवत्के श्वेतखादरे ॥
कदरो विशदो वर्णो मुखरोगकफा
सृजित ॥ ककचे । करपणे । कर
वत्करौत आरा इतिचभाषा ॥ क
डाजामुडा इति गौडभाषाप्रसिद्धे
व्याधिभेदे ॥ तल्लक्षसम् । शर्करोगम
जिते पादे च ते वा कण्ठकादितः ।
ग्रन्थि कोष्ठवदुस्तम्बो जायते कदर
स्तु सरति ॥ अङ्गुष्ठे ॥ दृष्टाति ।
दृविदारणे । पचाद्यच् । कस्यजलस्य
दर ॥

कदर्भितः । चि । विडम्बिते । दृषिते ॥
कुत्सितोऽर्थः । कदर्भः । को कत् । क
दर्थः कुतः कदर्भितः ॥

कदर्थः । चि । चुद्रे । कृपणे । सतिचि
भवे अदातरि ॥ यथा । आत्मान
धर्मकृत्यञ्च पुत्रदारांश्च पीडयन् ।
यो लोभात् सन्विनोऽप्यर्थान् सकद
र्थ इतिस्मृतः ॥ कुत्सितोऽर्थः स्वा
मी ॥ कुगतीतिसमासः । कोः क
त तत्पुरुषे ॥

कदलः । पुं । रम्भावृक्षे ॥ पृष्ठीयताया
म् ॥ कन्दसे कन्द्यते वा । कदिआ-
ह्वाने रोदने च । वृषादित्वात् कस्यच् ॥

कदली

कदलकः । पुं । कदलार्थे ॥ म्वार्थेकः ॥

कदला । स्त्री । पृश्ननाम् ॥ डिम्बिका-
याम् ॥ शास्त्रमलीवृत्ते ॥ अजादेरा
कृतिगणच्छाट्वाप् ॥

कदली । स्त्री । वारणनुसायाम् । रम्भा
याम् ॥ यथा । माणिक्यमर्त्यामृत
चम्पकाद्याभेदा, कदल्या वहवोपि
सन्ति । उक्तागुणास्ते प्यधिकाभवन्ति
निर्दोषतास्याल्लघुताचतेषाम् ॥ गु-
णान् पश्य मोक्षाफले ॥ पताका
वाम् ॥ करिवैजयन्त्याम् ॥ मृगवि-
शेषे ॥ के दलति । दलविशरणे
। अच् । डीष् ॥ कन्दते कन्दते
षा कदिआ० । ह षादिच्चात साधु
। गौरादि० ॥

कदलीकन्दः । पुं । रम्भामूले । केराक-
न्दकेलाकन्द इतिच भाषा ॥ शीतलः
कदलीकन्दो बल्य केश्यो हृषित्तजि-
त् । धृक्किङ्कडाह्वारीचमधुरो रुचि-
कारकः ॥ कन्दः कदल्या दलितो नि-
तान्तं संस्वेदितो हिङ्गुघृतेन राट् ।
उद्धूलितः सैन्धवरेणुनाथ मरीचस-
म्पर्कितएववच्य ॥

कदलीकुसुमम् । न । रम्भापुष्पे ॥ कद-
ल्या कुसुमं क्षिण्मधुरं तुषरंगुह ।
वार्तपित्तहरं शीतं रक्तपित्तचयप्र-
णुत् ॥

कदाचि

कदलीदण्डः । पु । थोड इति गौडभा

षाप्रसिद्धे मोचामध्यस्थदण्डे ॥ कृत्त-
स्विन्नः सलिलविधृत कृत्ततन्तु प्र-
भिन्नः कम्बुभृत्थाजलविरहितः चा-
रजम्बीरपुष्ठाः । मध्ये मध्ये तनुशक-
लितेनार्हिकेणातिपूर्णः स्वादुस्तूर्ण-
भवतिमुतरांगर्भदण्डः कदल्या ॥
येनिदोषहरोदण्डः कदल्योऽसृक्
दरंजयेत् । रक्तपित्तहरः शीतः सु-
रुच्योग्निप्रवर्धनः ॥

कदा । अ । कस्मिन्काले । कथ इति
भाषा ॥ सर्वैकान्यकियत्तदः काले-
दा ॥

कदाकारः । चि । कुत्सितावयवे ॥ कु-
त्सित आकारोऽयः । को कदादे-
शः ॥

कदाख्यम् । न । कुष्ठौषधौ ॥ चि । कु-
त्सितनामनि ॥ कुत्सिता आख्याय-
स्य । को कत् तन्पुरुषेचीतिकदा-
देशः ॥

कदाचन । अ । कस्मिन्काले । किसी
समयमे इतिभाषा ॥

कदाचारः । चि । कुव्यवहारे ॥ कुत्सि-
त आचारोयस्य । को कत् आदेशः ॥
कदाचित् । अ । जातु । कस्मिन्काले
ले प्रस्तावे ॥ कदाच चिच्च अनयो स-
माहारः ॥

कनक	कनिष्ठ
कदुष्णम् । न । कोष्णे ॥ ईषदुष्णम् । कवञ्चोष्णे इति पक्षे कदादेश ॥ चि । तद्वति ॥	कनकपल । पु । सुवर्णादिपरिमाणक घोहशमापके । पलपरिमाणे । कुब विस्ते ॥ इति हारावली ॥
कद्रप । पु । कुक्षितरये ॥	कनकप्रभा । स्त्री । महाज्योतिषमयाम् ॥
कद्रु । पुं । पिङ्गलवर्णे ॥ चि । तद्वति । म्यर्णपिङ्गे । कन्दति । कदि आह्वाने । मृगयादिच्छात् साधु ॥	कनकप्रसया । स्त्री । स्वर्णकेतक्याम् ॥ कनकरम्भा । स्त्री । सुवर्णकदम्बाम् ॥
कद्रुपुत्र । पु । नागे ॥ कद्रुपुत्र ॥	कनकरस । पु । हरिताले ॥
कद्रु । स्त्री । नागमातरि ॥ सत्तायामि त्युङ् ॥	कनकलोद्भव । पु । राखे ॥
कद्रुद । चि । गर्ह्यवादिनि । दुर्वाचि ॥ कुक्षितवदति । वदे' पचाद्यच् । र थवदयोश्चेति को, कत ॥ कुक्षित स्य वदोव' ॥	कनकाचक्ष । पु । सुमेरुपर्वते ॥ इत्यत्र शेषे ॥ कनकमय अचक्ष' ॥
कनकम् । न । म्यर्णे । द्वेचि ॥ पु । कि युक्तवृक्षे ॥ नागकेशरवृक्षे ॥ कृष्णध तूरे ॥ धुस्तूरे ॥ काञ्चनाक्षवृक्षे ॥ काशीये । कृष्णचन्दने ॥ चम्पकवृक्षे ॥ कासमर्द्धवृक्षे ॥ कणगुग्गुलुवृक्षे ॥ चम्पच्छे । ॥ वनति । कनीदीप्ती । कुञ्जादिभ्योवुन् ॥ लाक्षाद्रुमे ॥	कनकाध्यक्ष । पु । भौरिके । सुवर्णाधि कृते ॥ कनकस्य अध्यक्षः ॥
कनकक्षार । पुं । टङ्गणे । सुहागा इति भाषा ॥	कनकारक । पु । कोविदारवृक्षे ॥
कनकदण्ड । पु । राजशृङ्गे । राजच्छे ॥ कनकस्य दण्डोऽस्मिन् ॥	कनकाशुका । स्त्री । भृङ्गारे । सौवर्ण कलशे ॥ कनकस्य आशु' । संज्ञा- यां कन ॥
कनकदण्डकम् । न । राजशृङ्गे । राजच्छे ॥ स्वार्थे कन् ॥	कनकाक्षम् । न । नागकेशरपुष्पे ॥ कनकाक्षय' । पु । धतूरे ॥ कनकमा ह्वयोऽस्य । भुक्तोऽस्मिन् कनकवर्णपु ष्पीदर्शनात् ॥ नागकेशरे ॥
	कनकवत् । पुं । उग्रादेव्या स्थाने ती र्थविशेषे ॥ उग्राकनकवत्तेऽसृते त्रिषु रागम् ॥
	कनन । चि । काये । एकद्वित्रि ॥ इति द्वेसचन्द्र' ॥
	कनिक्या । स्त्री । समितायाम् ॥
	कनिष्ठ । चि । अतियुनि ॥ अत्यक्षे ॥

कण्टका

सुश्रुतेतु । कण्टकारी सरा तित्ता क
टुकादीपनी लघु । रुचोष्णापाच
नीकासश्वासज्वरकफानिलान् ॥ नि
हन्ति पीनस पार्श्वपीडाकुमिहृदाम
यान् । तयो फल कटुरस पाकेच कटु
कं भवेत् ॥ शुक्रस्य रेचन भेदि तित्त
पित्ताग्निक्लृप्तुघु । हन्यात् कफमरु
त्कण्डूकासमेदकुमिज्वरान् ॥ कण्ट
कारीकृत काथ सकृण्ण सर्वकास
हा ॥ तद्वत् प्रोक्तासिता चुद्राविशे
षाङ्गर्भकारिणी ॥ श ल्मल्याम् ॥ क
ण्टकान इत्यर्त्ति । ऋग्तौ । कर्मण्य
ण् । डीप ॥

कण्टकागीफलम् । न । कण्टकार्या फ
ले ॥ कण्टकारीफल तित्तकटुकदी
पन लघु । रुचोष्णाश्वासकासघ्न
ज्वरानिलकफापहम् ॥ शाकप्रकार
स्तु । तोयान्स्विन्नवृहतीफल मा
र्द्रकञ्च दण्डाहर्तचिरविपाचित मा
ज्जकेन । चूर्णेन सैन्ययभवेन विमि
श्रितञ्च बहि प्रबोधयति कासनिवा
रणहीति ॥

कण्टकाक्षुक । पु । यवासे । यासे ॥

कण्टकाशन । पु । उष्ट्रे । कण्टकानि-
अशन मस्य ॥

कण्टकाष्टील । पुं । मत्स्यविशेषे । कु
लिशे ॥

कण्टफा

कण्टकित । त्रि । पुलकिते ॥
कण्टकी । पु । मत्स्ये ॥ खदिरवृक्षे ॥
विकङ्कते । मदनवृक्षे ॥ गोक्षुरे ॥
वशे ॥ वदरवृक्षे ॥ कण्टका. सन्त्य
स्मिन् । इनि' ॥
कण्टकिनी । स्त्री । वार्त्ताक्याम् ॥ शो
णभिरण्यम् ॥ मधुखर्जूर्याम् ॥
कण्टकिफल । पुं । कटहल इति प्रसिद्धे
वृक्षविशेषे । पनसे ॥ कण्टका. सन्त्य
स्य । अत इनिठना वितीनि' । कण्ट
कि फलमस्य ॥ समष्ठिलावृक्षे ॥
कण्टकिल' । पुं । वेडुवाँश इति गौड
भाषाप्रसिद्धे वंशविशेषे ॥

कण्टकिलता । स्त्री । चपुष्याम् । खी-
रा इति भाषा । कण्टकिनीचासौ
लताच ॥

कण्टकी । स्त्री । वार्त्ताकीविशेषे । कं
टीलावैगन् इति भाषा ॥

कण्टकुरण्ट । पु । भिरण्याम् ॥

कण्टतनु । स्त्री । वृहत्त्याम् ॥

कण्टदला । स्त्री । केतक्याम् ॥

कण्टपत्र । पु । विकङ्कतवृक्षे ॥

कण्टपत्रफला । स्त्री । ब्रह्मादण्याम् ॥

कण्टपाद । पु । विकङ्कतवृक्षे ॥

कण्टफल । पु । चुद्रगोक्षुरे ॥ पनसे

॥ धुस्तूरे ॥ लताकरञ्जे ॥

कण्टफला । स्त्री । देवदालीलतायाम् ॥

४७७२ - - -

८८

करुणी

करुण्ण । पु । वावले । ववल्नइति
भाषा ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥
करुणस्त्री । स्त्री । आवस्त्रीष्ट ॥
करुण्ण । पु । तेज फलष्ट ॥
करुणाफल । पु । करुणिकफले । कटह
ल इति भाषा ॥ विशेषात पनस व
र्ज्य गुल्मिणिर्मन्दवर्हिभि ॥
करुणार्गला । स्त्री । नालिभरण्याम् ॥
करुणालु । पु । वणे ॥ वृक्षस्याम् ॥ वा
त्तव्याम् ॥ वर्वरे ॥
करुणाक्षयम् । न । पद्मकन्दे ॥
करुणी । पु । कलाये ॥ अपामार्गे ॥
खदिरे ॥ गोक्षुरे ॥
करुणः । पुं । मदनद्रुमे ॥ हेमकुण्डा
वहिरङ्गुलिपरिमितेस्थाने ॥ यथा ।
खाता द्वाष्टेऽङ्गुल । करुण सर्वकुण्डेष्व
यंविधिरिति ॥ त्रि । गले । ग्रीवाग्र
भागे ॥ अत्रविशुद्धनामघोडशदल
पद्म मस्ति ॥ सन्निधाने । निकटे ॥
ध्वनौ ॥ करुणति । करुणशब्दे कयो
ष्ठ ॥ यदा । करुणते । कठिशोके ।
अच् ॥
करुणकूशिका । स्त्री । वीणायाम् ॥
करुणतलासिका । स्त्री । अश्वग्रीवावेष्ट
करुण्णुवर्मादौ ॥ इति शब्दमात्रा ॥
करुणीडक । पु । चित्तपक्षिणि । ची
ल इति भाषा ॥ इतिचिकाण्डशेषः ॥

करुणी

करुणीलक । पु । उज्जयायाम् । मसा
ल इतिभाषा ॥ इतिशब्दमात्रा ॥
करुणपाशक । पु । तास्तकण्ठेष्ट
रज्जौ ॥
करुणभृषा । स्त्री । ग्रैवेयके । करुणी गी
पसकरी इतिचभाषा ॥ भृष्यतेऽनया
। भृष अलङ्कार । गुरोराग्वक्ष्य । क
रुणभृषा ॥
करुणमणि । पु । ग्रैवेयकमर्मा । काक
ले ॥ करुणस्य मणिः ॥
करुणशुद्धि । स्त्री । गलस्य कफाश्लिष
त्वे ॥
करुणवृषम् । न । स्तनालिङ्गने ॥ यथा । यत
कुर्वते वक्षसि वल्लभस्य स्तनाभिघात
निषिद्धोपगृह्य । परिश्रमार्थं शनके
विदग्धास्तत्करुणवृष प्रवर्तन्तिसन्त
इति ॥
करुणामि । पु । पक्षिणि ॥ करुण अस्ति
रस्य ॥ इति चिकाण्डशेषः ॥
करुणाल । पु । शरयो ॥ युद्धे ॥ गोणा
प्रभेदे । खुजी इतिभाषा ॥ क्रमे
लके ॥ नौकायाः खनिचे ॥
करुणाला । स्त्री । जालगोशिकायाम् ॥
करुणिका । स्त्री । करुणभरणे । एकल
डीकरुणी इति भाषा ॥ इतिह्रस्व-
चन्द्रः ॥
करुणी । स्त्री । गले ॥ अन्यकरुणवेष्टनर

कण्डू'

ज्जचर्मादौ ॥

कण्ठीरव' । पुं । सिंहे ॥ मत्तमातङ्गे ॥
पारावते ॥

कण्ठीरवी । स्त्री । वासकवृक्षे ॥

कण्ठेकाक्ष । पु । महादेवे ॥ कण्ठेका
लोक्ष । हलदन्तादिच्युक् ॥कण्ठ्य । त्रि । कण्ठभवे शब्दादौ ॥ क
ण्ठहिते ॥ उभयत्र शरीरावयवत्वा-
त् यत् ॥कण्ठनम् । न । निस्तुषीकृतौ । उद्
खलादिना तण्डुलादे निर्मलीक-
रणे । छडना इतिभाषा ॥

कण्ठनी । स्त्री । उलूखले ॥ मुषले ॥

कण्ठरा । स्त्री । महासायौ । महाना
स्थाम् ॥

कण्ठिका । स्त्री । वेदैकदेशे ॥

कण्डु । स्त्री । कण्डूयायाम् । गात्रवि
घर्षणे ॥ कण्डते । कडिमदे । मृग
व्यादित्वात् कुप्रच्यय ॥कण्डुर । पुं । कारवेक्षलतायाम् ॥ कु
न्दरहणे ॥कण्डुरा । स्त्री । आत्मगुप्तायाम् । शूक
शिंथ्याम् ॥ अत्यन्त पण्यम् ॥ क-
ण्डूराति । रादाने । आतेनुषे
तिकः । पृषोदरादित्वात् ऋस् ॥कण्डू । स्त्री । खाज इतिप्रसिद्धे रोगे
। खर्जाम् । कण्डूययाम् ॥ कण्डूय

कण्डोल

नम् । कण्डूज् गात्रविघर्षणे । सम्प

दादित्वात् क्तिप् ॥

कण्डूकरी । स्त्री । शूकशिंथ्याम् ॥

कण्डूघ्न । पु । आरग्वधे ॥ गौर सर्ष
पे ॥कण्डूति । स्त्री । कण्डुाम् । खाज इ-
ति भाषा ॥ कण्डूयते । क्तिच् ॥

कण्डूयनम् । न । कण्डुाम् ॥

कण्डूयमानः । चि । कण्डूयितरि । क
षमाये ॥

कण्डूया । स्त्री । कण्डूयने । खर्जाम् ॥

कण्डूयनम् । कण्डूज् । कण्डूादि
भ्योयक् । अप्रच्ययात् ॥

कण्डूयिता । त्रि । कण्डूयमाने ॥

कण्डूरा । स्त्री । प्रावृषाययाम् । म-
र्कयाम् ॥ कण्डूराति । रा० । आत
इति कः ॥कण्डूखः । पुं । शूरणे ॥ त्रि । कण्डू
युक्ते ॥कण्डोल । पु । उष्ट्रे ॥ गोक्षीप्रभेदे ॥
पिटे । वंशादिनिर्मिते धान्यादिस्था
पनभाण्डे ॥ कण्डते । कडिमदे ।
वाहुलकादौलच् ॥ यदा । कडिग-
डिगण्डीति सूत्रे कण्डे । प्राठादौल
च् ॥

कण्डोलकः । पु । कण्डोले ॥

कण्डोलवीणा । स्त्री । केड्ढा इति

कन्या

॥ नेत्रगण्डयोर्ल० । नेत्रे यस्याः केक
रे पिङ्गलेवा सादुः शीला प्रयावलो
लेच ॥ १९ ॥ अन्यदप्याह । प्रविल
म्बिनिदेकर ललाटे श्वशुरं हन्युद
रे स्फिजो पतिश्च । अतिलोमच-
यान्वितोत्तरोष्ठी नशुभाभर्तुरती
वयाचदीर्घा ॥ २० ॥ स्तनकर्णदन्त
ल० । स्तनौ सरोमौ मलिनोत्पणौ
चक्रेणदहाते विषमौचक्यौ । स्तू
लाः कराणां विषमाश्चदन्ताः क्लेशा
य चौर्यायच कृष्णमांसा ॥ २१ ॥ ह
स्तल० । कृष्णादरूपैर्धृक्काककङ्कैः
सरीसृपोष्णक समानचिह्नैः । शु-
ष्णैः सिरालैर्बिम्बमैश्चहस्तैर्भवन्ति
मार्यः सुखविस्तहीनाः ॥ २२ ॥ अ
न्यदप्याह । यातूत्तरोष्ठेन समुज्जतेन
कृष्णाग्रकेशीकलहप्रियासा । प्रा
यो विरूपास्तु भवन्तिदोषायवा कृ
तिसुत्रगुणावसन्ति ॥ २३ ॥ अधुना
शरीरचेष्टविभागमाह । पादैस्तु
क्षौद्रप्रथमं प्रदिष्टं जङ्घे द्वितीयं तु
सजानुचक्रं । मेढ्रोर्ध्वमुष्णश्चतुस्त
तीयं नाभिकटिचैवचतुर्थमाहुः ॥
२४ ॥ उदरं कथयन्ति पञ्चमं हृदयं ष
ष्ठमश्चस्तनान्वितम् । अथसप्तममा-

कन्याट

स्वजन्तुणी कथयन्त्यष्टमोऽष्टकुन्धरे
॥ २५ ॥ नवमनयने चमन्धुणी सल
लाट दशमशिरस्तथा । अशुभेष्वशु
भंदशाफलं चरणाद्ये सुशुभेषु शोभ
नम् ॥ २६ ॥ इति वाराद्या कन्यास्तथा
य नामाध्याय । ६७ ॥ * ॥ एतकु
मार्याम् । सहायाम् ॥ स्थूलैलाया
म् ॥ वाराहीकन्धे ॥ वन्याकर्कोट
क्याम् ॥ घष्ठराशौ ॥ जन्मकाशीन
चन्द्राश्रितैतश्चाभिफल्गम् । युवति
गे अश्विनि प्रमदाजनप्रवक्तृकैलि
विद्यासक्ततूहलैः । विमलश्रीकयु-
तो जननोत्सवैः सुविधिनाविधिना
सहितः पुमान् ॥ कन्याश्चमोङ्गमे
मर्त्यो नानाशास्त्रविशारदः । सौ-
भाग्यगुणसम्पन्नः सुन्दरः सुरतप्रि
यः ॥ चतुरक्षगदन्तिभेदे । मृगौ
चेत् कन्या । भास्वत्कन्या सैकाधन्या
। यस्याः कूले कृष्णोऽखेष्टत ॥ कन
ति । कनदीप्तौ । अधन्यादि । क
न्यायाः कमी नचेस्तिनिर्दिष्टाद्यसि-
प्रयम इति नखीप ॥ दक्षिणाश्वैवस
मीपेदुर्गादेव्याम् ॥

कन्याकुजाः । पुं । कान्धकुजादेशे ॥ इ
ति हेमचन्द्र ॥

कन्याटः । पुं । वाससद्वनि ॥ इति चिका
प्लेशे ॥

कपर्द

कन्याधिप । पुं । बुधग्रहे ॥

कन्यापति । पुं । जामातरि ॥

कन्यापाल । पुं । कनैत इति हिमगि-
रिप्रसिद्धे शूद्रजातिविशेषे । पालव-
शिजि ॥

कन्याराम । पुं । बुधभेदे ॥

कन्युषम् । न । हस्तपुच्छे । ह्योँश्च अं
ह्योँश्च इति भाषा ॥

कप । पुं । वंशये ॥

कपट । पुं । न । व्याजे । दम्भे । कश्च
नि ॥ के मूर्धनि पटद्वय आच्छादक
॥ यक्षा । पटति । पट० अच् । कश्च
ब्रह्मणोऽपि पटोऽध्यापक ॥

कपटधारी । वि । कृत्वाद्ये ॥

कपटिक । वि । कपटविशिष्टे । कपटि
नि ॥ मत्तव्ये ठन् ॥

कपटो । वि । अयमर्थव्यवहारवति । द
म्भविशिष्टे ॥ कपटोक्ति अस्यास्ति
न्वा । इनि ॥

कपटिनी । स्त्री । गौडभाषया चीडा
नामनि गन्धद्रव्ये ॥

कपटेश्वरो । स्त्री । श्वेतकण्टकार्याम् ॥

कपर्द । पुं । शिवस्यजटाजूटे ॥ वराट
के ॥ पर्वपूरणे । सम्प्रदाहित्वात् भा
वे क्तिप् । राक्षोप । केन मुखेन ज
लेन वा धरं पूर्तिं ददाति । सुपीति
योगविभागात्काः ॥ कश्च अक्षयपरा

कपाल

पूरणेन दापयतीति वा । दैपशोध
ने । आत इति क ॥

कपर्दिका । स्त्री । वराटिकायाम् ॥

कपर्दक । पुं । हरजटाजूटे ॥ चराचरे
। वराटके ॥ अस्या प्रभेदा । सुव
र्णवर्णा सिंही १ । धूम्रवर्णा व्याघ्री
२ । पीतपृष्ठासितोदरा मृगी ३ ।
श्वेतवर्णा हंसी ४ । नातिदीर्घिका
विदस्ता ५ ॥ इति राजनिर्घण्ट ॥

कपर्दी । पुं । शिवे । ईशे ॥ कपर्दीज
टाजूटोऽस्यास्ति । इनि ॥

कपाटम् । वि । अररे । कवाटे । किंवाड
इति भाषा ॥ क वातम् शिरोवा
पाटयति प्रविशते । पटगतौ । कर्म
ण्यण् ॥ अर्दुर्चादि ॥

कपाटिका । स्त्री । क्षुद्रकपाटे । किर्कोडी
इति भाषा ॥ कपाट्येव । स्वार्थे क
। टाप् ॥

कपाटी । स्त्री । कपाटे ॥ अयन्तान
। ङीष् ॥

कपाल । पुं । न । शिरोस्थिनि । कर्प
रे ॥ घटादे शकले । खपरा इति
भाषा ॥ ब्रजे । समूहे ॥ यतीनां स
म्यकर्परादिभिश्चापात्रे ॥ यथा । क
पालं दृश्यमानानि कुचेखमसहाय
ता । समता चैव सर्वस्य जेतव्यं तस्य स
क्षयमिति ॥ कुष्ठरोगविशेषे ॥ मल्ल

कपाली

क्षय यथा । कुष्णाक्षकपालाभ य-
द्रूप पश्यंतनु । कपाल तोदवहुलं
तत् कुष्ठविषमस्मृतमिति ॥ क पा
लयति । कर्मगयण ॥ यद्वा । कम्पते
। कपिचलने । तमिविशिविडिमृगि
कुलिकपिपलिपञ्चिभ्य कालन् । क
पीतिनिर्देशात्तलोप । आगमशा
स्त्रस्थानित्य स्य वा ॥

कपालनालिका । स्त्री । तर्कुव्याम् । त
कौ । तकुष्मा इतिभाषा ॥ इतिवि
काण्डशेषः ॥

कपालभृत् । पु । शिबे ॥ कपालं वक्ष्य
कपाल व । विभर्त्ति । दुभृज् । कि
प ॥

कपालमाखी । पुं । भूतेशे । शिबे ॥
कपालानां माखाविद्यते ऽस्य । वी०
इति ॥

कपालिका । स्त्री । भयमन्मयभाजन-
शकले ॥ दन्तरोगविशेषे ॥ तल्लक्ष्यं
यथा । कपालेऽपि वदीर्यन्तु दन्तानां
सैव शर्करा । कपालिकेति पठिता
सदा दन्तविनाशिनीतिमाधवः ॥

कपाली । पु । महादेवे । नृकपालशा-
खिनि ॥ कपालोऽस्ति अक्षय । अत इति
॥ स्वमान्नाख्याते जाति वि० ॥ सत्
ब्राह्मणकन्यायां तीवराज्जात इति
पराशरपद्धतिः ॥

कपिक

कपालिनी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ इत्य-
न्तान् डीप् ॥

कपि । पु । सिद्धिके ॥ शाखासृगे ।
वानरे ॥ एकैकस्थोपकाराय प्राणा
न् दास्यामिते कपे । इति हनुमन्त
प्रति श्रीरामवाक्यम् ॥ मधुसूदने
॥ रक्तचन्दने ॥ कम्पते । कपिचल-
ने । कुण्डिकम्योर्नलोपश्चेतिप्र-
त्ययः ॥ वराह्ये ॥ कादुदकात् भू-
मिंपातिष्येति कपिर्वराहः । पातेर्वा-
हुलकात् किप्रत्ययः ॥

कपिकच्छु । स्त्री । मर्कव्याम् । शूकशि-
म्ब्याम् । कौच किर्वाच इति चभाषा
॥ कपिकच्छु भृशं वृद्धा मधुरादृष्ट-
योगुरु । तित्ता वातहरी बल्या कफ-
पित्तास्रनाशिनी ॥ तद्दीर्घवातशम-
नं स्मृतवाजीकरं परम् ॥ कपोनां क-
च्छु । कण्डूहेतुत्वात् ॥

कपिकच्छुफलम् । न । शूकशिम्ब्या-
फले ॥ कोमलं रामसहितं स्निग्धं
माज्ये विपाचितम् । सोपस्कारे स-
वाङ्गीके सिन्धुजेन समान्वितम् ॥
कपिकच्छुफलद्वयमधुरं रुच्यं गु-
ह । सिग्धं शीतानिलहरं दुष्टव्यावि-
नाशनम् ॥

कपिकच्छुफलोपमा । स्त्री । जतुका-
वतायाम् ॥

१७४४

१७४४

कन्तु

जदन्यजे । अनुजे । पश्चाज्जाते ॥
अरक्षेष्टा मतिशयेन युवा अल्पो
या । अजादी गुणवचनादेवे तीष्ठ-
न । युवा ल्ययो कनन्यतरस्यामिति
रनादेश ॥

कनिष्ठकम् । न । शृकटणे ॥

कनिष्ठा । स्त्री । दुर्वलाङ्गुलौ ॥ पश्चा-
ज्जातायाम् । अनुजायाम् ॥ कनि-
ष्ठस्य भार्यायाम् ॥ कनिष्ठस्य स्त्री ।
पुयोगलक्षणे ङीष् वाधित्वा अजा
दित्वा ङाप् ॥ नायिकाभेदे ॥

कनी । स्त्री । दुहितरि । कन्यायाम् ॥

कनीनिका । स्त्री । अच्छस्वारके ॥ क-
निष्ठाङ्गुलौ ॥ कनति । कनीदीप्ती
। बाहुलका दीन । स्वार्थे कन । टा
प् । इत्थम् ॥

कनीयान । त्रि । कनिष्ठाथे ॥ अयम-
नयोरतिशयेन युवा अल्पो वा । द्वि-
वचनविभक्त्योपपदेतरबीयसुनौ । अ-
जादी गुणवचनादेवेति ईयसुन । यु-
वा ल्यो गिति कन, देश ।

कनीयसम् । न । ताम्रे ॥

कन्तु । त्रि । सुखविशिष्टे । सुखिनि ॥
क सुखम् अस्ति अस्य ॥ क श-भ्यां
वभयुस्तितुतयस इति तु ॥ काम-
देवे ॥ कुम्भले ॥ कामयते । कमुका-
नौ । अर्जिष्टशिकम् मीरिजु प्रत्य-

कन्द

योधातोस्तु गागमश्च ॥ कमिमनी-
तितुर्वा ॥ हृदये ॥

कन्या । स्त्री । मन्मथभित्तौ । काँध इ-
ति भाषा ॥ प्रावरणान्तरे । सूतजी-
र्णपटनिर्मिताच्छादनवस्त्रे । कथरी
गुदरी इति च भाषा ॥ यथा । भिक्षा
प्राणस्य रक्षार्थं कन्या शीतनिवार-
णी । अचला केशवे भक्ति विभवैः कि-
म्येयोजनमिति ॥ कम्यते । कमु० ।
बाहुलकात् थन । टाप ॥

कन्यारी । स्त्री । कन्यरी दुर्दृष्टांती
क्षकण्टका तीक्ष्णगन्धा दुष्प्रवेशा
इत्यादिपर्यायवति वृत्ते ॥

कन्द । पु । न । खरणे ॥ ग्राम्य कन्द-
स्तु दोषल ॥ सख्यमूले ॥ सख्यगम-
इति प्रसिद्धे मूलविशेषे । गृह्णने ॥
पु । मेघे ॥ योनिरेगविशेषे । त-
स्य निदानलक्षणे यथा । दिवास्वापा-
दति क्रोधा ह्यायामा दतिमैथुनात्
। जताञ्च नखदन्ताद्यैर्वाताद्या कु-
पिता यदा । पूयशोणितसङ्काश ल-
ज्ज्वाकृतिसन्निभम् । उत्पद्यते यदा
योगैः नाम्ना कन्दस्तु योनिज, इति
॥ सचतुर्विध । लक्षणे भेदात् । यथा
। रुक्षविवर्ण स्फुटित वातिकं तं वि-
निर्दिशेत् । दाहरागज्वरयुतं विद्या-
तपित्तात्मकन्तुतम् ॥ नीलपुष्पप्र-

कन्दरा

तीकाशं कण्डूभक्तं कफात्मकम् स
र्वलिङ्गसमायुक्तं सन्निपातात्मकं वि
दु ॥ सन्निपातात्मकोऽसाध्य शेषा.
कृच्छ्रप्रसाधना इति ॥ कन्दर्पे क
न्दयति कन्द्यते वा । कदि आह्वाने
रोदने च । अच् घञ्वा ॥

कन्दगुडूची । स्त्री । गुडूचीविशेषे । क
न्दास्यतायाम् । पिण्डान्मुनि । सुष
नी इति काश्यादिदेशप्रसिद्धे कन्दे ॥
कन्दटम् । न । शुक्लोत्पले । कौंभी-
इति भाषा ॥

कन्दफला । स्त्री । सुद्रकारवेद्याम् ॥

कन्दमूलम् । न । मूलके ॥

कन्दर । पु । अङ्गुशे ॥ पु । स्त्री । गुहा
याम् ॥ न । आर्द्र के । शृङ्गवेरे ॥
केन जलेन दीर्यते । वृषिदारणे ।
कन्देदारप ॥

कन्दरा । स्त्री । दयाम् । कृत्रिमाकृत्रि
मेष्टृहाकारे गिरिविवरे ॥ कन्दरा
हाप् ॥

कन्दराकर । पुं । शिलोच्चये । पर्वते
॥ कन्दरायामाकरः ॥

कन्दराज । पुं । गर्दभाण्डवृक्षे ॥ कन्द
रांजाति । ला आदाने । आत इति
क. ॥ प्रचद्रुमे ॥ कर्पराजे । आखोट
वृक्षे ॥ कन्दरा मज्जति । अक्षभूषणा
दौ । कर्मण्ययम् ॥ कन्दराऽस्यास्ति

कन्दल

या । सिध्दादिच्छास्रच् ॥

कन्दरालक । पु । कन्दराले ॥

कन्दरी । स्त्री । गुहायाम् ॥

कन्दरोद्गवा । स्त्री । सुद्रपाषाणभेदि
नि वृक्ष ॥

कन्दर्प । पु । कामदेवे ॥ पुत्रोत्पत्त्यर्थे

य कामाना मध्ये काम सच भगवतो
विभति ॥ कामित्यव्ययं कुन्तायाम् ।

कुन्तितोदर्पोऽस्य अस्मादा ॥ यदा ॥

कसुखं तत्र तेन वा दृष्यति । दृष्यर्ष

मोहनयो । पचाद्यच् ॥ अद्यवा । के

ब्रह्मणि दृष्टवान् क ब्रह्माण दर्पित

वान वा । पृषोदरादि ॥ ध्रुवकप्र

भेदे ॥ यथा । यथो विप्रतिवर्त्याङ्

घिर्ध्रुव. कन्दर्पसंज्ञकः । वीरे वा क

रुणे वा स्यात् खण्डताले विधीयते

इति सङ्गोतदामोदर ॥

कन्दर्पकृप । पु । भगे । योनौ ॥

कन्दर्पजीव । पु । कामवृद्धिनामवृक्षे ॥

कन्दर्पमुपल । पु । मेढ्रे । शिमे ॥ इ

तित्रिकाण्डशेष ॥

कन्दर्पशृङ्खल । पु । शृङ्गारवन्धविशे

षे ॥ तल्लक्ष्यम् । नारी पादद्वयं स्या

प्य कान्तस्योरुद्वयोपरि । कटिन्वेदो

लयेदाशुबन्धः कन्दर्पशृङ्खल इति ॥

कन्दलम् । न । कलापे ॥ उपरागे ॥ न

बाहुरे ॥ करध्वनौ ॥ अपवादे ॥ पुं ।

कन्दु

कनके ॥ युद्धे ॥ कपाले ॥ भूमिकन्द
ल्या पुष्पे ॥

कन्दलता । स्त्री । मालाकन्दे ॥

कन्दली । स्त्री । मृगविशेषे ॥ गुल्मप्र
भेदे ॥ पताकायाम् ॥ पद्मबीजे ॥

कन्देसस्यमूले लीयते । लीड् स्त्रेषणे ।
अन्येष्वपीतिङ् ॥ यद्वा । कन्दते ।

कदि० । दृषा० कलच् । गौ० ङीष् ॥

भूमिकन्दल्याम् ॥

कन्दलीकुसुमम् । न । शिलीन्ध्रे ॥

कन्दवर्जनः । पुं । शूरणे ॥

कन्दवल्ली । स्त्री । वन्याकर्कोटक्याम् ॥

कन्दबहुला । स्त्री । विपरिणिकायाम् ॥

कन्दशूरणः । पुं । ओष्ठे । शूरणे ॥

कन्दसंज्ञम् । न । योन्यर्शसि । योनि

रक्तरोगविशेषे ॥ तस्यनिदानादि क
न्दे द्रष्टव्यम् ॥

कन्दसारम् । न । नन्दनवने ॥

कन्दाण्य । पुं । धरणीकन्दे ॥

कन्दाई । पुं । शूरणे ॥

कन्दाखु । पुं । कासालौ ॥ धरणीकन्दे

॥ विपरिणिकायाम् ॥

कन्दी । पुं । शूरणे ॥

कन्दिरी । स्त्री । खज्जाखुदृष्टे ॥

कन्दुः । पुं । स्त्री । कडाही इति भाषा

प्रसिद्धे भर्जनपात्रे । स्वेदन्याम् ॥

खान्दति । खान्दिर्गतिशेषणयोः ।

कन्यका

खान्दे' सलोपश्चेत्यु. ॥

कन्दुक । पुं । गेन्दुके । गैद इति भा

षा ॥ कन्द्यते । कदि० । बाहुलकादु.

। कंसुखं ददाति दयते द्यति यच्छति

वा मित० डु । स्वार्थे कन् ॥ कंशि

रोदुनेति दवति वा । टुदु उपतापे

दुगतौ वा । प्राग्वत् ॥

कन्दुपक्कम् । न । जलोपसेकं विना के

वलपाचे यदग्निनापक्क भृष्टतण्डुला

दि तस्मिन् ॥ यथा । कन्दुपक्कानि

तैलेन पायसं दधिसक्तवः । द्विजैरे-

तानि भोज्यानि शूद्रगेहकृतान्यपी

ति तिथ्यातितत्त्वे कूर्मपुराणम् ॥

कन्दोठः । पुं । शुक्लोत्पले ॥ न । नीलो

त्पले ॥

कन्दोतः । पुं । कुम्भुदे । त्रिशाहसे ॥

कन्ध । पुं । मेघे । वारिदे ॥

कन्धरः । पुं । वारिवाहे ॥ मरिषकृष्टे ॥

कर्मजलस्य धरः ॥

कन्धरा । स्त्री । ग्रीवायाम् ॥ कंशिरो

धारयति । संचाया भृद्वृजीति ख

च । खचिह्रस्वः ॥ यद्वा । धरति । धृञ्

। पचाद्यच् । कंशिरसेधरा ॥

कन्धि । स्त्री । ग्रीवायाम् ॥ पुं । समु

द्रे ॥

कन्दम् ॥ न । पातके ॥ मूर्च्छायाम् ॥

कन्यका । स्त्री । दशवर्षायाङ्कुमार्या

कन्या

म् ॥ अज्ञाता कन्या । अज्ञातादौ
क. । विपकादिज्ञाननेत्वम् ॥

कन्यकाजात. । वि । अनूठापत्ये । का
मीने ॥

कन्यकापतिः । पुं । जामातरि ॥

कन्या । स्त्री । कुमारीम् ॥ दशवर्षीया
शालिकायाम् ॥ नारीम् ॥ यथायष्टक
न्यासु ॥ यथा । यच्चगन्धर्वसिद्धानां क
न्यका नरनागयोः । विद्याधरकिष्कुव
यपिशाचानां मपीक्षता इति ॥ अथ
व्याश्रयपदीताराकुलीमन्त्रे । दरीष्व-
पि ॥ १ ॥ कन्यार्याजातमाचार्यामुपहा
सति कुर्वते । नवरात्रादिपूजार्थं जा
तातेऽथ कुमारिका ॥ कन्यादानप्र-
सिद्धार्थं वंशविविधद्वये । इतितेना
पिजननादयमानां पितृवेत् ॥ क
न्याविक्रये दोषो यथा । य. कन्यापा
चनं कृत्वा करोति यदि विक्रयं । वि
क्रेता धनलोभेन कुमारीपाकं सगच्छ
ति ॥ कन्यामूषपुरीषव्यतः प्रभवति
पातकी । कुम्भिभिर्द्विशित. काकैर्यो
यदिन्द्राश्चतुर्दश ॥ मृतश्च व्याधयो
नाथ सत्यमेव जन्मनिश्चितम् । वि
मोक्षोत्तैर्मांसभारं पश्येद्य दिवा
निशमिति ब्रह्मवैवर्तपुराणम् ॥ *

॥ अथ कन्या वचनम् । तत्रपादव
चनम् । शिन्धोऽन्तगतनुतामनसै

कन्या

कुमारी पादौ समोपचितचाचनि
गूढगुह्यौ । श्लिष्टाङ्गुलीकमल
कान्तितलौ चयस्यास्तामुद्देशदिभु
वोधिपतिस्तमिच्छेत् ॥ १ ॥ पाद
जङ्गलानूद्गुह्यमखीनां वचनानि
॥ मत्स्याङ्गुशाखयववज्रहस्तासि चि
न्हा वस्त्रेनैः मृदुतली चरयो मय
स्तौ । अङ्गुष्ठे च रोमरहिते विसिरे
सुदृष्टे जानुद्वयं सममनुत्पद्यसन्धि
देशम् ॥ २ ॥ अङ्गुष्ठे च नौ करिक्कर
प्रतिमावरोमा वन्यपत्रसदृशं वि
पुच्छवगुह्यम् । श्लोकीकृत्वाटमुद्
कूर्मसमुन्नतश्च गूढोमखिश्च विपुच्छा
न्धियमादधाति ॥ ३ ॥ नितम्बनाभो
र्लक्ष्यम् । विस्तीर्णमांसोपचितो
नितम्बो गुह्यश्च धत्ते रश्मनाकक्षापम्
। नाभिर्गभीराविपुच्छाङ्गनानां प्रद
क्षिप्यावर्त्तगताचयस्ता ॥ ४ ॥ मध्य
स्तनोदवयोऽग्नीवाणः । मध्यं स्त्रिया
स्त्रिवस्तिनायमः रोमश्च वृत्तीधना
वविषमौकठिनादुरस्यौ । रोमप्रव
र्जितसुरोऽमृदुचाङ्गनानां श्रीवाचक
म्युनिचितार्थसुखानिधत्ते ॥ ५ ॥
अधरदन्तवोर्ध्वः । वन्धुजीवकुसु-
मोपमो धरोमांसलो वविरविन्न-
रूपभृत् । कुम्भकुम्भसन्निभाः स
माक्षिणावोषिता पतिमुखाभिता

कपित्य

कपिकन्दुकम् । न । शिरोस्थिनि ॥

कपिक्रा । स्त्री । नीलसिन्दुवारवृत्ते ॥

कपिकेतनः । पुं । अर्जुनाखपाण्डवे ॥

कपि. केतन चिह्नमस्य ॥

कपिकोत्ति. । पुं । कोत्तिविशेषे ॥

कपिचूडा । स्त्री । आम्नातकवृत्ते ॥

कपिचूत. । पुं । आम्नातके । आम्डा

इतिभाषा ॥

कपिज. । पुं । तुल्यके । सिङ्गुके । शि

खारस इति गौडभाषा । नागौरी

गूढ इति भाषा ॥

कपिजाङ्घ्रिका । स्त्री । तैलपिपीलिका

याम् ॥

कपिञ्जल. । पुं । तित्तिरौ ॥ कपिञ्जल

इतिप्राज्ञैः कथितो गौरतित्तिर ॥

कपिञ्जल इतिस्थातो लोके कपिञ्ज

तित्तिर इतिच ॥ चातकखगे ॥ ते

जलेपचिह्नि ॥

कपितैलम् । न । तुल्यनामगन्धद्रव्ये

। सिङ्गुके । नागौरीगूढइतिभाषा ॥

कपित्य । पुं । कैथ इति प्रसिद्धेष्टे ।

कुचफले ॥ कपित्योयदधित्यस्तु ग्रा

ही फलसुगन्धक. । अचस्पन्दोदधि

फलश्चिरपाकी कपिप्रियः ॥ कपित्य

मार्मसङ्ग्राहि कषायंलघु लेखनम् ।

यक्तं रगु तृषाहिक्काशमनंवातपित्त

जित् ॥ स्वाद्वक्त्रं तुवर कृणुशोधनं

कपिर

ग्राहि दुर्जरम् ॥ अपिचा । कपित्य मा

म कण्डूग्रंविशदग्राहि वातलम् । म

धुरान्तकषायत्वात्तद्भोगन्याश्च सचि

प्रदम् ॥ कपयस्तिष्ठन्त्यत्र । कपिरि

वतिष्ठतिवा । सुपिस्थ इतिक. । पृ० ॥

कपित्यस्त्वक । पुं । एलवास्तुके ॥

कपित्यपर्णी । स्त्री । कपित्यानीति गौ

डभाषाप्रसिद्धे वृत्तविशेषे । विरजा

याम् । चिन्तयाम् ॥

कपित्यास्य । पुं । वानरविशेषे । गो-

लाङ्गूले । दधिगोले । नगाटने ॥

कपिध्वज । पुं । हनुमता महावीरेण

ध्वजरूपतयाऽनुग्रहीते अर्जुने ॥ क

पिर्हनुमान् ध्वजे अस्य ॥

कपिनामा । पुं । सिङ्गुके ॥ कपिर्ना

मास्य ॥

कपिपिप्पली । स्त्री । रक्तापामार्गे । व

शिरे ॥ स्त्र्यैवर्त्तयच्छे ॥

कपिप्रभा । स्त्री । कपिकष्काम् ॥

कपिप्रभु । पुं । रघुनाथे । श्रीरामे ॥

कपीनां सुग्रीवादीनां प्रभु. ॥ क

पिराजे ॥

कपिप्रियः । पुं । आम्नातके ॥ कपित्ये

॥ कपीनां प्रियः ॥

कपिप्रिया । स्त्री । चिन्तायाम् । तित्ति

डीकायाम् ॥ कपीनां प्रिया ॥

कपिरथ. । पुं । श्रीरामे ॥ अर्जुने ॥

कपिला

कपि रश्मि रश्मि वा कस्य ॥

कपिलः । पुं । अजले ॥ वासुदेवे । सि
द्धे भगवतो नमिभूतिविशेषे देवहू
त्याङ्गुर्हमप्रजापते राविर्भते ॥ सि
द्धानाङ्गपिलोमनिरिति भगवदुक्ते ॥
॥ अयम् चार्मभक्तिसेनरसाङ्गस्य
योगप्रचारार्थो भगवदवतारः ॥
अमीनरसाङ्गस्यमतप्रवर्तकोऽयं मु
निविशेषे ॥ कुङ्कुमे ॥ दानवविशेषे ॥
पिङ्गले रश्मिविशेषे ॥ नीलपीतः क
पिलः इति रभसः ॥ कपिलोरोच
नाङ्गविरिन्त्यये ॥ वि । पिङ्गलवर्ण
युक्ते ॥ कवसे । कष्टवर्ते ॥ कचे पश्ये
ति इत्ययं ग्रन्थयः ॥ मत्त्वर्थे सिद्ध्या
दिच्छाङ्गत्वात् ॥

कपिलद्युतिः । पुं । रश्म्यै ॥

कपिलकाया । स्त्री । गोस्तन्याम् । हा
रवारायाम् ॥

कपिलह्रमः । पुं । सुगन्धिकाष्टविशेषे ॥

कपिलधारा । स्त्री । गङ्गायाम् । स्वर्ण
धाम् ॥ तीर्थविशेषे ॥

कपिलपुराणम् । न । कपिलोत्पपराखे ॥

कपिलमिश्रपा । स्त्री । मिश्रपादवि
शेषे । पीतायाम् । कुमिश्रपायाम् ॥

कपिला । स्त्री । गोविशेषे । मन्त्रवर्णा

वर्णवि ॥ कपिलवर्णवैभवात् । अनु

दात्मनाभावात् कर्णादिति लङ्गीया

कपिलः

भक्तगर्भायाम् । कपिलवर्णयुष्माका

मिश्रपायाम् ॥ भक्तगन्धिम्यौषधौ

। रेणुकायाम् ॥ कपिलो । रश्मौऽङ्ग

स्या । अर्धं आद्यम् ॥ पुण्डरीकादि

गजकरिपयाम् ॥ नदीविशेषे ॥ न

वा । कज्जलाचक्षुःशान्तु पूर्वधाम्

शुभपर्वतः । शम्भासह पुरा रेणे क

च शक्र सुरेश्वा ॥ तत्पूर्वस्थां महा

देवी नदीकपिलवर्तयिता । तस्यांस्त

त्वा नरो गङ्गाकाननं फलमाप्नुवा

दितिकास्तिकापुराखे ८२ अध्यायः ॥

कपिलाक्षी । स्त्री । कपिलमिश्रपाया

म् ॥ मन्त्रवर्णौ ॥

कपिलाचार्यः । पुं । वासुदेवे ॥ कपि

लया यौ साङ्ख्यस्य श्रुतात्मतत्त्ववि

ज्ञानस्य आचार्यस्य ॥

कपिलान्वः । पुं । विद्यैवसि । इत्ये ॥

कपिलोमफला । स्त्री । कपिलवर्णम् ॥

कपिलोमा । स्त्री । रेणुकायाम् ॥

कपिलोचम् । न । पिलले ॥

कपिलिका । स्त्री । गजपिपययाम् ॥

कपिलकः । पुं । मारदे ॥

कपिलकाण्डः । पुं । कायातके ॥

कपिलक्षी । स्त्री । करिपिपययाम् । को

लमयाम् ॥ कपिलिष्वक्षी तज्जुस्य

रोमयाम् ॥

कपिलः । पुं । सिद्धकामात्मजवर्ण्ये ॥

कपीत

श्यावे । कृष्णपीतमिश्रितवर्णे ॥ चि
। तद्वर्णयुक्ते ॥ कपिवर्णविशेषोऽस्या
स्ति । लोमादिच्छात् ॥ विरक्तस
न्याकपिशमित्यत्र कपिर्न ताम्रमि
तिमल्लिनाथः ॥

कपिशा । स्त्री । माधव्याम् । माधुरीसु
रायाम् ॥ नदीविशेषे ॥ टाप् ॥

कपिशान्न । पु । शिवे ॥

कपिशामुद्र । पु । पिशाचे ॥

कपिशी । स्त्री । माधव्याम् । मदिरायाम् ॥

कपिशीका । स्त्री । मदिरायाम् ॥ इति
षिकाण्यशेषः ॥

कपिशीर्षम् । न । कयशीर्षे । प्राका-
राग्रे ॥

कपिशीर्षकम् । न । हिङ्गुले ॥ खोड
कशीर्षके । प्राकाराग्रे ॥

कपिष्ठल । पुं । ऋषिविशेषे ॥ कपिष्ठ
लोगोत्र इति निपातनात् षत्वम् ॥

कपीज्य । पु । क्षीरिकावृक्षे ॥

कपीतः । पु । श्वेतवुङ्गावृक्षे ॥

कपीतनः । पु । गर्दभाण्डे ॥ शिरीष
वृक्षे ॥ आस्रातके ॥ अश्वत्ये ॥ पूगवृ
क्षे ॥ माखूरवृक्षे । विल्हे ॥ तनेति

। तनुविस्तारे । पचाद्यच् । कपीना
म् कपेर्वर्णस्य वा तनः । अन्येषामपी

तिदीर्घः ॥ यद्वा । या । खल्व्या । त
नः ईतनः । कपीनाङ्गमेवा ईतनः ॥

कपीत

कपीन्द्र । पु । हनुमति ॥ सुग्रीवे ॥ रा
घवे ॥ वराहमूर्त्तौ ॥ कपिश्वासावि
न्द्रश्च । कपीनामिन्द्रो वा ॥

कपीश । पु । हनुमति ॥ कपीश मन्त्र
हन्तारं वन्दे सङ्काभयङ्करम् ॥ कपी
नामीश ॥

कपीष्ट । पुं । राजादनवृक्षे ॥ कपित्ये ॥

कपूय । चि । कुक्षिते ॥ कुक्षितं पूय
ते । पूयी विसरणे । पचाद्यच् । पृ
षोदरादिः ॥

कपूयचरणः । चि । दुष्कृतिनि । कुक्षि
तकर्मणि ॥ कपूर्यनिन्दितं चरणं क
र्मास्य ॥

कपीत । पु । पारावते । कलरवे ॥ क
पीतको गुरुः खिग्धो रक्तपित्तानि-
क्षापकः । सङ्गाही युक्तलः शीतः सु
स्वादू रक्षिकारकः ॥ घुघुर्ती इति प्र
सिद्धे चिचकणविद्वद्भ्यो । धूसरे । धू
मलोचने ॥ कस्य वायोऽपीत इव ।
कोवायु पीतो नौरिवास्य वा ॥ य
द्वा । कवते । कवृषर्णे । कवेरोतच्
पश्च ॥ पक्षिमात्रे ॥

कपीतकम् । न । सौमीगाञ्जने ॥

कपीतचरणा । स्त्री । नलीनामगन्ध-
वस्तुनि ॥

कपीतपालिका । स्त्री । स्तम्भाग्रप्रसारि
ते दाहविशेषे ॥ सौधादिप्रान्तेकाष्ठा

ॐॐॐॐ—

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

कफ

कफमी

दिरचिते पक्षिस्थाने । विटङ्गे ॥ पा
लयति । पाक्षरक्षणे । खलु । कपो
तानां पालिका ॥ कपोतान् पालय
ति वा । कर्मगृह्यम् । संज्ञाया कनइ
ति कन ॥

अणि । सौम्यधातौ ॥ कफस्यकोप
कुसुमागमेभवति । अस्यप्रकोपहे-
तु । गुरुमधुररसातिस्निग्धदुग्धेक्ष
भक्ष्यद्रवदधिदिननिद्रापृषसर्पि प्रपूरै
। तुहिनपतनकाले श्लेष्मण सम्प्रको
प प्रभवति दिवसादेो भुक्तमाचवस
न्ते ॥ अपिच । गुरुपटुमधुरास्निग्धमा
पैस्तिनैश्च द्रवदधिदिननिद्रार्शोतनि
श्चेष्टताभि । प्रथमदिवसभागे रात्रि
भागे पिच्छार्धे भवति हि कफकोपो
भुक्तमात्रे यसन्तेइति ॥ विधाविभक्त
स्य दिवसस्यप्रथमे भागे एव रात्रे
श्चाद्ये भागे ॥ फाल्गुनेचैवमासेच ज
न्तुपीडाकरोमतः । सर्वशास्त्रविद्या
रचैःश्लेषा राजाप्रकीर्तित ॥ केन
जलेनफसति । फलनिष्पत्तौ । अन्ये
ध्यापोतिड' ॥ यथा । केसरसिफल
ति वा पूर्ववत्तड ॥

कपोतपाली । स्त्री । विटङ्गे ॥ कपोता
न् पालयति । कर्मगृह्यम् । ऊनीप् ॥
कपोतबद्धा । स्त्री । माञ्जोवृक्षे ॥
कपोतबर्ही । स्त्री । सञ्ज्ञौलायाम् ॥
कपोतवाणा । स्त्री । मल्लीनामगन्धद्र
व्ये ॥

कपोतसारम् । न । स्त्रोतेऽज्जने ॥
कपोताङ्घ्रिः । पुं । कपोतपादे ॥ स्त्री
। नक्षत्रम् । गन्धद्रव्यविशेषे ॥ कपो
तस्थानाङ्घ्रिः ॥

कपोताभः । पुं । कपोतबर्हौ ॥
कपोतारिः । पुं । प्रथमपक्षिणि ॥ कपो
तानाम् अरि ॥

कपोलः । पुं । गण्डे । गन्धे । स्त्रक्कणी
तिर्यक्सन्निधिभागे । गाल इतिभा
षा ॥ कम्पते । कपिचम्पने । कपिण
डिगण्णीत्योऽलम् । कपीतिनिर्देशा
जलोपः ॥ कं सुखप्रोक्षति वा । पुन
महत्त्वे । कर्मगृह्यम् ॥

कप्याख्यः । पुं । सिङ्घके ॥

कप्यासः । पुं । वानरगुदे । कपिपृष्ठान्ते ॥

कफः । पुं । शरीरस्थानुविशेषे । श्ले

कफकार्षिका । स्त्री । लाखायाम् । स
शांकायाम् । आस्थासने । लाख यु
क इत्यादिभाषा ॥

कफमी । स्त्री । हपुषाप्रभेदे ॥

कफसिः । पुं । स्त्री । कफोद्यौ ॥ केन
सुखेन फयति स्फुरति वा । फय
गतौ स्फुरसम्बलने वा । इन् । प्रेषो
दरादि ॥

कफणी । स्त्री । कफोद्यौ ॥ कृदिका

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

कफोष्णी

रादिति पचेडीष ॥

कफप्रकृतिक । चि । कफस्वभावे ॥ त
 क्षक्षयं यथा । गभीरबुद्धिः स्थूलाङ्ग
 सिग्धकेशो मन्दावलः । स्वप्नेजलाश
 यालोकी श्लेष्मप्रकृतिको नर इति ॥
 कफवर्द्धनः । पु । पिण्डीतगरवृक्षे ॥ चि ।
 श्लेष्मवृद्धिकारके ॥

कफविरोधि । न । मरिचे ॥

कफात । पु । कफनाशके ॥ कफमप्ति
 । अद० । क्षिप् ॥

कफान्तक । पु । ववुरवृक्षे ॥ इतिराज
 निर्घण्ट ॥

कफारि । पुं । शुक्लाम् ॥

कफी । पु । गले । इक्षिनि ॥ चि । श्ले
 षले । श्लेष्मणे । श्लेष्मयुक्ते ॥ कफो
 ऽस्यास्ति । इन्द्रोपतापेतीनि ॥

कफोष्णः । पु । श्लेष्मातके ॥ कफं क्षाति
 । खात्मादाने । अन्धूहन्मूलम्कफोष्ण
 कर्कन्धूदिधिषूरिति कृत्रन्त्ययो नि
 वातनादेत्वम् ॥

कफोष्णि । पु । कूर्परे । भुजमध्यग्रन्थौ
 । कोष्ठयो इति भाषा ॥ कंसुखं स्फो
 रयति । स्फुरस्फुरणे सञ्चलनेच ।
 ग्यन्तः । अचदः ॥ घृ० । यद्वा । केन
 सुखेन फयति स्फुरतिवो । फस० ।

स्फुर० । इन् । घृ० ॥

कफोष्णी । स्त्री । कूर्परे ॥

कम्

कफोत्केशः । पु । कफस्य वमनायोप
 स्थितौ ॥

कवन्धः । पु । उदरे ॥ धूमकेतौ ॥ रा
 हौ ॥ रक्षोविशेषे ॥ न । जले । उ
 दके ॥ पुं । न । क्रियायुक्तशिरश्छू-
 न्यकलेवरे ॥ कवन्धोऽस्त्रीक्रियायुक्त
 मपमूर्द्धकलेवरम् ॥ यथा । मनुष्या
 णा सहस्रेषु हतेषु हतमूर्द्धसु । त
 दावेशात्कवन्धः स्यादेकोऽमूर्द्धाक्षि
 याम्बितः ॥ अपिच । नागानामयुतं तु
 रङ्गनियुतं सार्द्धं रथानाशत पक्षीनां
 दशकोटयोनिपतिता एक कवन्धो
 रणे । तादृक्कोटिकवन्धनर्त्तनविधौ
 खेचञ्चलत्वे शिरस्तेषाङ्कोटिनिपात
 नेरघुपते कोट्यण्डघट्टारवः । इति
 प्राचीना ॥ कसुखं वध्नाति । वन्धव
 न्धने । कर्मण्यय ॥ कवन्धते विच्यते अ
 स्मात् । वञ् ॥ केन वायुना वध्यते वा
 । कोवायुरेव वन्ध आश्रयोयस्य वा ॥

कवन्धी । पु । ऋषिविशेषे ॥

मवित्य । पु । कपित्यवृक्षे ॥ कपयः ति
 घन्त्यत्र घा० । सुपित्य इति क० । घृ० ॥

कविलः । पुं । कपित्ववर्णे ॥ त्रि । कपि
 'सवर्णाण्ये ॥

कभम् । न । रोहिणीनक्षत्रे ॥

कम् । अ । पादपूरणे ॥ जले ॥ भस्त
 के ॥ सुखे ॥ मज्जले ॥ निन्दायाम् ॥

कमन

कम्यते । कमु० । विडभावे विच ॥
 कमठ । पु । कच्छपे ॥ दैत्यविशेषे ॥
 मुनिभाजने ॥ शल्लक्याम् ॥ भगव
 तोऽवतारविशेषे ॥ न । मुनोनाज
 क्षपात्रविशेषे । वक्तो वतकी लोठ इ
 तिचभाषाप्रतिज्ञे ॥ कास्यते । कमु०
 । कमेठ ॥ के जलेमठतिवा । म
 ठमदनिवासयो । पचायच ॥
 कमठी । स्त्री । कच्छप्याम् । दुल्याम्
 ॥ स्वल्पकूर्मजाता ॥ शल्लक्याम् ॥ पु
 योगादिति जातेरितिवा ऊष् ॥
 कमण्डलुः । पुं । न । कर्के । कुण्ड्याम्
 । सत्यातिनां मृकाः । दिमयेपात्रे
 ॥ अलानु दारपात्रम् मृग्यं वैदक्ष
 तथा । यतानि यतिपात्राणि मनु
 स्वायम्भुवोऽश्वीत् ॥ पुं । मृगपाद
 पे ॥ चतुष्पाज्जातिविशेषे ॥ कस्य
 प्रजापतेर्जलस्य वा मण्डः सारः । तं
 कति । स्त्री० । मितद्वादिस्वात् ङुः ॥
 यद्वा । मण्डनम् । मण्डिभूषायाम् ॥
 । घञ् । कस्य मण्डं भूषाति । ङुः ॥
 कमः । पुं । कासे ॥ अशोकवृक्षे ॥
 मृच्छाणि ॥ वि । कामुके ॥ कामयते क
 म० । कर्तरिस्थुट् ॥ अभिहृषे । के
 नृ । तोये । मनोहरे ॥ अनुदात्तश्चे
 तिनमेर्युच ॥

कमन क्कद । पु । कक्षपण्डि ॥

कमल

कमनी । स्त्री । कामयित्याम् । ऊष्प ॥
 कमनीय । त्रि । कामनायोग्ये । वक्तु
 नि । मनोहरं । रुचिरे । कान्ते ।
 शोभने ॥ कमेरनीयर् ॥
 कमरः । वि । काममेष्टिते । कामि
 नि ॥ कामयते । कमु० । अर्त्तिकमि
 भ्रमीत्यरपिचत् ॥
 कमल । पु । मृगविशेषे । कुरङ्गे ॥ न
 । जले । ताम्र ॥ क्लोमनि ॥ भेषजे
 ॥ सारसपण्डि ॥ जलजे । पद्मे ॥
 अस्त्रगुहा । कमलं श्री तक्षकवर्षं
 मधुर कफपित्तजित । दृष्ट्वाका
 हास्त्रविस्फोटविषवीसर्पनाशनम् ॥
 विशेषतः सितं पद्मं पुष्करीकमिति
 स्मृतम् । रक्तं कोकनदं चैवं नीलमि
 न्दीपरं स्मृतम् ॥ धवलं कमलं शीतलं
 धुरङ्गफपित्तजित । तस्मादक्षगुण
 किञ्चिदन्यदन्तोत्पत्तादिकमिति ॥ प
 य्मात्रस्य सप्तमऽऽप्रभेदे ॥ कामय
 ते काम्यते वा । कमु० । विडभावे
 घृषा० कलच ॥ कलचम् अलति ।
 अलभूषणादौ । म० कोवा ॥ ध्रुव
 कमभेदे ॥ यद्वा । उत्तमलयताले
 न लघुमध्ये स्फुरेद्गुरु । सप्तदशा
 चरैर्युक्तं कमलोऽयं भवानके इति ॥
 कमलखण्डम् । न । कमलानां समूहे ॥
 कमलादिभ्यः कलः ॥

कमला

कमलच्छद । पु । पद्मदले । पद्मपत्रे ॥

कमलज । पुं । अजयोनौ । धातरि ॥

कमले जातः । जनी । उ ॥

कमला । स्त्री । लक्ष्म्याम् । श्रियि ॥ क

मलालयस्थाया देव्याम् ॥ वरस्त्रिया

म् ॥ कालकट्टादिपत्तने कमलानीवू द

तिस्थातेफलविशेषे । यथा । रम्भाफ

लं तित्तिडीक कमलानागरङ्गकम् ।

कलान्येतानि भोज्यानि सम्योऽन्यानि

त्रिवर्जयेदितितन्त्रसारे पुरश्चरणप्र

करणम् ॥ काम्यते । कमु० । वृषा

० ककच् ॥ कमलम् अस्ति अस्याः ।

अर्चभासज्वा ॥ कन्दोविशेषे । यथा

। द्विगुणनगखसहितः सगण इहहि

विहितः । फणिपतिमतिविमला

स्थितिप्रभवतिकमलेति ॥ सवैयान्त

र्गता कमला यथा । वसुभिः प्रमिताः

सगणा विहिता पुनरेकमितो नि

हितो गुरन्ते । यदिसत्त्ववयो वि-

लसन्मतयो ऽभिधया कमलेतितदा

कलयन्ते । विदधन्त्यनयारमणीयत

या रसनापरिखेलितयाकुतुकन्ते ।

यशवन्तनरेशविशोभियशोधिकशो-

भितसाविदधातुमुदन्ते इति ॥

कमलाक्षय । पु । सिद्धस्थानविशेषे ॥

यथा । कमलालयेमहास्थानेकम-

लाख्योमहेश्वर । कमलावमहेशानी

कम्पलि

सकलार्थप्रदायिनीत्यागमोक्ति ॥

कमलालया । स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥ कम

लमालयोयस्या ॥

कमलासन । पु । धातरि ॥ कमलमा

सनमस्य ॥ न । आसनविशेषे ॥

कमलासनस्य । पु । पृथिवीपद्ममध्ये

मेरुकार्णिकासनस्ये भगवन्नाभिकम

लासनस्ये विधातरि ॥

कमलिनी । स्त्री । पद्मिन्याम् ॥ पद्मख

ण्डे । पद्माकरे ॥ कमलानि सन्त्यज

। पुष्करादिभ्योदेशे इति इनिः ॥

कमलोत्तरम् । न । कुसुमपुष्पे ॥ कम

लादुत्तरम् ॥

कमा । स्त्री । शोभायाम् ॥ इतिशब्द-

निर्घण्ट् ॥

कमिता । चि । कामुके ॥ कमेर्यिङ्

भावे टच् ॥

कम्पः । पु । गात्रादिचलने । वेपथौ ।

वेपने ॥ कम्पनम् । कपिकिञ्चिञ्चल

ने । भावे घञ् ॥

कम्पन । पु । शिशिरत्तौ ॥

कम्पनम् । चि । कम्पे । लोले । चञ्चले

॥ न । कम्पे ॥ कम्पनशीलः । कपि०

चलनशब्दार्थादिति युच् ॥

कम्पलक्ष्मा । पु । वावौ ॥

कम्पाक । पु । वावौ ॥

कम्पितम् । न । कम्पने । वेपने । कम्पे

कम्बुली

॥ चि । कम्पयुक्ते ॥ कम्पयतेस्य । क
पि० । क्त ॥

कम्पिल्ल । पु । कम्पिल्लके । रक्ताङ्गे ।
कंवीला कामल इति च भाषा प्रसिद्धे
वृक्षे ॥ देशविशेषे ॥

कम्पिल्लक । पुं । कम्पिल्ले ॥

कम्प । चि । कम्पयुक्ते । अतिचम्बले
॥ कम्पनशील । नमिकम्पीतिर' ॥

कम्बर । पु । चित्रवर्ण्ये । कर्बुरवर्ण्ये ॥
चि । चित्रवर्ण्येति ॥

कम्बलः । पुं । नागराले ॥ साखायाम्
॥ प्राकारे ॥ कुम्भौ ॥ वैकश्ये ॥ स्व
नामख्याते मेघादिलोमरचिते व-
खासनादौ । रत्नके ॥ मृगविशेषे ॥
न । जले । सलिले ॥ कम्पते । क
मु० । कम्पेर्बुक्चेति कस्यः ॥ कंकुक्षित
शिरो ऽम्बु वा वलते । वलसंवरणे
सम्बरणे च । अच् ॥ कम्बति कम्ब्य
ते वा । कम्बगता । वृषादिस्वात्
कलच् ॥

कम्बली । पुं । वृषे ॥ चि । कम्बलवति
॥ कम्बलोऽस्ति अस्य । इति ॥

कम्बलिवाद्यकम् । न । गन्ध्याम् ॥ वृ
षवाद्ये शकटे ॥ कम्बलः साक्षा । सा
ऽख्येषाम् । इति । कम्बलिभिर्दृष्टै
वृक्षतै । वङ्० गयत् । स्वार्थेकम् ॥

कम्बलीया । स्त्री । ऊर्णायाम् ॥ कम्ब

कम्बोज

लायहिता । असच्चास्वाभयत । त
स्मैहितमिति छ' ॥

कम्बल्यम् । न । ऊर्णापलभते ॥ कम्ब
लासच्चायामिति प्राक्क्रीतीयेष्व
र्थेषु यत् ॥

कम्बिः । स्त्री । खजाकायाम् । दुर्घाम्
॥ वंशांशे ॥ कम्पते । कम्बु० । बाहु
लकात् विन ॥

कम्बुः । पु । न । मृदुले ॥ पु । शम्भूके ॥
वलये ॥ हस्तिनि । गले ॥ कर्चुरे ॥
ग्रीवायाम् ॥ नलके । पोलाहा इति
भाषा ॥ कम्पते । कम्बु० । जम्बादय
श्चेति निपातित' ॥ कम्बति । कम्ब
गतौ । मृगव्यादिर्वा ॥

कम्बुकः । पु । कम्बुशब्दार्थे ॥
कम्बुकण्ठी । स्त्री । कम्बुग्रीवायाम् ॥
कम्बुकाष्ठा । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ॥
कम्बुग्रीवा । स्त्री । शङ्काकृतिविरेखाश्च
ग्रीवायाम् ॥ कम्बु शङ्क इषग्री
वातिस्त्री रेखा यस्या ॥

कम्बुपुष्पी । स्त्री । शङ्कुपुष्पग्राम् ॥
कम्बुमालिनी । स्त्री । शङ्कुपुष्पग्राम् ॥

कम्बूः । पुं । वलये ॥ शङ्के ॥ चि । प
रद्रव्या पहारिणि ॥ अम्बूदम्बूजम्बू
कम्बूरुत्युष्वलदसोक्तपाठात् साधुः ॥

कम्बोजः । पु । हस्तिविशेषे ॥ शङ्कुवि
शेष ॥ देशविशेषे ॥ सयथा । पञ्चन

करकः

दूतमारभ्यन्ते च्छादयिष्यन्तः । क
म्वोजदेशो देवेशि वाजिराशिपरा
यणः ॥ इतितन्त्रशास्त्रम् ॥

कम्पातायी । पु । शङ्खचिह्ने ॥

कम्पारी । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ कंजल
विभर्त्ति । दुभृज् । कर्मण्यय ।
ऊिप् ॥

कम्भु । न । उग्रीरे ॥ इतिराजनि-
र्घण्ट ॥

कम्पः । त्रि । कामुके । मैघुनेच्छाविशि
ष्टे ॥ कमनीये ॥ कामयते । कमु०
। नमिकम्पीतिरः ॥

करः । पुं । वर्षोपले ॥ रश्मौ ॥ पाणौ
॥ प्रत्याये । भागधेये । कर्षकादि द्वा
रा प्रत्येकस्यावरजङ्गमादादेयेरा
जग्राह्यभागे ॥ शुण्डायाम् ॥ हस्त
नक्षत्रे ॥ चतुष्कले शेषगुरो ॥ ५
संज्ञायाम् ॥ कीर्त्यते । ह्यविच्छेपे ।
कृदोरप् ॥ करोति वा । अच् ॥
कर्मापपदे सति कर्तृवाचकोयंशब्दः
। यथा । आनन्दकर ॥

करकः । पु । करञ्जवृक्षे ॥ पक्षिविशेषे
॥ दाडिमवृक्षे ॥ करे ॥ लङ्गायाम् ॥
पलाशवृक्षे ॥ कोविदोरवृक्षे ॥ वकु
लवृक्षे ॥ करीरवृक्षे ॥ नारिकेल
स्थनि । माला इति गौड भाषा ।
नरेली कपाली इति च भाषा ॥ पुं ।

करश

न । करङ्के ॥ कमण्डलौ ॥ पुं । स्त्री ।
वर्षोपले ॥ कृणोति । कृञ् हिसा
याम् । करोति दोषाभावं वा । कृ
ञादिभ्यः संज्ञायांबुन् ॥

करकङ्कणन्याय । पु । कङ्कणशब्देनैव
करभूषणविशेषबोधसम्भवेऽपि क
रशब्दपूर्वक कङ्कणशब्दः करसल्य
कङ्कणबोधार्थक इत्यर्थे परे दृष्टान्ते ॥

करकच । पु । योगविशेषे ॥ यथा ।
शनिभार्गवजीवन्नकुजसो मार्कवा
सरे । षष्ठ्यादिति यथ सप्तक्रमात्
करकचा स्मृता इति ॥

करकच्छपिका । स्त्री । कूर्ममुद्रायाम् ॥

करकण्टकः । पुं । मखे ॥

करका । स्त्री । वर्षोपले । मेघोपले ।
ओला इति भाषा ॥ कृणोतेर्बुद्धन्ता
द्वापि क्षिपकादिच्चात् प्रत्ययस्थादि
तोत्त्वन ॥

करकाजलम् । न । दिव्यपानीयप्रभेदे
॥ दिव्यवाय्वग्निसंयोगात्सहता खा
त्पतन्तिया । पाषाणखण्डवज्राप
स्ता कारक्योऽमृतोपमा ॥ करका
जजलरुचंविशदगुक्चस्थिरम् । दा
रुण शीतलं सान्द्रपित्तहत क्रफवायु
कृतम् ॥

करकाष्ठा । पु । नारिकेलवृक्षे ॥

करग्रहः । पु । विवाहे ॥ करग्रहणे ॥

करज

करग्रहारम् । पुं । नववयसस्यन्धिनः ।

करस्यरात्राप्रजाभ्य प्रथमादाने । पु
गृह्यहृतिप्रसिद्धे ॥ तच्चदिननिर्णयो
यथा । तीक्ष्णोद्यवक्त्रीतरभेषु क्षमे
शीर्षोदये भानुदिने शुभाह्ने । कुर्या
दनुक्तानि समीहितानि करग्रहार
भ्रमपिमजाभ्यरति ॥

करग्रहः । पुं । पाणिग्रहः ॥ करं गृह्णा
ति । ग्रह० । अश्व ॥

करघर्षणः । पुं । दधिमन्यनदण्डे । त
क्राटे ॥ न । हस्तघर्षणः ॥

करघर्षी । पुं । क्षुद्रमन्यानदण्डे । छो
टीरवी इतिभाषा ॥

करङ्गः । पुं । मस्तके ॥ अश्वक्षनारिके
खफसास्त्रनि । नारियस्तकाखोदर
तिभाषा । मोक्षानारियस्तइतिच ॥
शरीरप्रस्थ ॥ इक्षुभिर्घे ॥

करङ्गशास्त्रि । पु । करङ्गाभिधेयी ॥

करच्छदः । पुं । शाखोदण्डे । सिङ्घोडा
इतिभाषा ॥

करच्छदा । स्त्री । सिन्दूरपुष्पशाम् ॥

करजः । पुं । नखे ॥ करजपृष्ठे ॥ न ।

व्याघ्रनखाख्यगन्धस्थे । करजं मर्त्यं त
स्त्रिव ॥ करेणजन्यते । जनी० । अ
न्यथापीतिङः ॥ कं मुखं जलं वा रज्ज
यति । रज्जरागे । कर्मण्युच्यते । त्यज
रजेतिनिर्देशादकण्डिस्थपिनखोपः

करज

। संज्ञापूर्वकत्वात्तद्विदुः ॥

करज्योडि । पु । हस्तज्योडिदण्डे । हा
थालोडीइतिभाषा ॥ इतिराजनिर्ध
यटः ॥

करजः । पु । दण्डविशेषे । करं मुख
इतिभाषाप्रसिद्धे ॥ स घट्टिधः । तच्च

गौडभाषाया उरकरजस्यपर्याया ।

चिरविस्मोक्तमात्र करजस्यकरज

के ॥ नाटाकरजस्यपर्याया । प्रकोर्षः ।

पुत्तिकरणपुत्तिक कञ्जिकारकः ॥ गौ

डभाषयाकांटाकरजं गौडियाकरज

इतिप्रसिद्धस्य । चङ्गन्यः ॥ मर्कटा

करजस्य । मर्कटी ॥ विषकरजस्य ।

अङ्गारवल्ली ॥ इति ॥ अश्वकरज

स्य पर्यायास्तु । करमर्द्धविनेक्षुद्रक

राजं करमर्द्धकः । इति ॥ कं मुखं ज

लं वा रज्जवति । रज्जोः कर्मण्युच्यते ॥

करजकः । पुं । करजे ॥ स्वार्थे कन ॥

करजः कटुकस्तीक्ष्णो वीर्योष्णोऽनि

खदेऽपहतः । कुष्ठोदावर्तगुल्माऽर्शो

प्रणकुम्भिकफापहः ॥ तत्पत्रं कफवा

तार्थः कुम्भिशोषहरम्परम् । भेदनं

कटुकम्पाकेवीर्योष्णं पित्तघ्नं च ॥

तत्पत्रं कफवातघ्नं मेहार्थः कुम्भिकु

जित् । हस्तपूर्वकरजोपिकरजसद्व

शोगुणैः ॥ भृङ्गराजे ॥

करजफलः । पुं । कपित्थदण्डे ॥

करणा

करञ्जी । स्त्री । उदकीर्ये । महाकर
ञ्जे ॥ करञ्जी स्तम्भिनी तित्ता तुवरा
कटुपाकिनी । वीर्योष्णा वमिवाता
शःकुमिकुष्ठप्रमेहजित ॥

करटः । पुं । गजगण्डे ॥ कुसुमवृक्षे ॥
निन्द्यजीवने ॥ एकादशाहादिआ
हे ॥ दुर्दुरुटे ॥ वायसे ॥ वाद्यविशे
षे ॥ करोति शकुनम् । शकादिभ्यो
ऽटन् ॥ केति रटतिवा । रटशब्दे ।
पचाद्यच् ॥

करटकः । पुं । करटार्ये ॥ स्वार्थेकन् ॥

करटा । स्त्री । दुःखदोद्यायाङ्गवि ॥
अजायतट्टाविति अदन्तश्चण्डा
पः ॥

करटी । पुं । इस्तिनि ॥

करटिनी । स्त्री । इस्तिन्याम् ॥

करटुः । पुं । कर्करेटौ । करकटियाह
तिगौडभाषाप्रसिद्धेष्विवि० ॥

करणम् । न । हेतौ । साधकतमे । क्रि
यासिद्धौ प्रकृष्टोपकारके ॥ यद्यापा
रानन्तर मथ्यवधानेन फलोत्पत्ति
कस्मिन्नित्यर्थः । तेनदाचेण धान्यं सु
नातीत्यपहस्तादे करणत्वेपि दा
वस्यैव करणत्वम् । तथाचोक्तम् । का
रणाव्यवधानेपि क्रियानिष्पत्तिकार
णम् । यच्चैविवक्षितं तेषु करणत्वं प्र
कीर्तितमिति ॥ साधने ॥ कर्मणि

करणा

॥ तिथ्यर्द्धपरिमितेषु ववाद्येकादशसु

॥ यथा । ववाख्यवाख्यकौखवतैतिह
गरवखिजविष्टयः सप्त । जगदुरथेति

चराणि तिथिखण्डात्मकानि करणा
नि ॥ अचराण्युत्तरशकलाद्यामासना

चतुर्दशीतस्याः । शकुनिचतुष्यदनाग
किंस्तुमानि भवन्ति करणानि ॥ सि

तादे । करणं चैकोयाततिथ्यर्द्धसम्बन्धः ।
सप्तभक्तोवशेषेणमितस्याद्ववतो ग

तम् ॥ चराणि विष्टिं करणान्यृते च सा
भवन्ति सौम्याखिलकर्मसिद्धये । त

थैवधीराणिचपितृकर्मणे विष्टिर्धि
घातादिविधौवराभवेदिति ॥ इत्त

लेपे ॥ नवत्यप्रभेदे ॥ नवत्यविधयका
होत्तरशतकरणविशेषेषु ॥ यथा ।

करणानां नुसर्वेषा सामान्यं लक्षणं
त्विदम् । प्रायोवामकरोवच्च स्थि

तेन्य पुरतोनुगः ॥ पादाभ्याङ्ककर
णं चेत्यदिहाहोत्तरं शतम् । निकु

म्भितं पार्श्वक्रान्तमतिक्रान्तं विवर्त्तक
म् ॥ विद्युदभ्रान्तं गजक्रीडं क्रान्तं च

गरुडप्रतमिप्यादिसङ्गीतदामोदर
॥ गीतप्रभेदे ॥ क्रियाप्रभेदे ॥ व्रत

वन्द्ये ॥ कायस्थसंघतौ ॥ कृतादौ ॥
चेत्रे ॥ गात्रे । काये ॥ संवेशने ॥

कायस्थे ॥ इन्द्रिये ॥ वर्णानां स्पष्टता
दौ ॥ योगिनामासनादौ ॥ न्याय

करण

मते व्यापारवदसाधारणकारणकृ-
यम् । समवाय्यसमवायिनिमित्तका-
रणमध्येयदसाधारणकारण तदेव
करणमिति ॥ साङ्ख्य मये इन्द्रियेषु
॥ यथा । करणत्रयोदशविधम् । इ-
न्द्रियाण्येकादश बुद्धिरष्टाङ्गारश्चेति
त्रयोदशप्रकार करणम् । त्रयोदश-
विधेकरणेऽवान्तरविभागकरोति ।
अन्तःकरणं त्रिविधं द्वाधा वाद्या त्रय-
स्यविषयाख्यम् । साम्यतकालं वाह्यं
त्रिकाशमाभ्यन्तरं करणम् ॥ ३२ ॥ अ-
स्यान्तरं । अन्तःकरणं त्रिविधम् । बु-
द्धिरष्टाङ्गारो मन इति । शरीराभ्यन्त-
रवृत्तिश्चादन्तःकरणम् ॥ द्वाधा वा-
द्याभिन्द्रियम् त्रयस्यान्तःकरण-
स्य विषयाख्यम् । विषयमाख्याती-
ति विषयाख्यम् । सङ्ख्याभिमाना-
ध्यवसायेषु कर्तव्येषु दारीभवति ।
तत्र बुद्धीन्द्रियाण्यष्टाङ्गोपनेन कर्मे-
न्द्रियाणि यथास्वं व्यापारेण । वाद्या-
भ्यन्तरयोः करणयोर्विशेषमाह । सा-
म्यतकालमित्यादि । साम्यतकालं
वर्तमानकालं वाद्येन्द्रियम् वर्तमा-
नसमीपमनागतमपि वर्तमानम् अ-
तो वागपि वर्तमानविषयाभवति ।
त्रिकाशमाभ्यन्तरं करणम् । तत्र वा-
। पूरमेवाद्भूतबुद्धिः अस्ति धूमाद्

करण

ग्निरिह नगनिकुञ्जे असत्पुपघात-
के पिपीलिकाः खड्गसङ्घाद्यादिदृशभवि-
ता वृष्टिरिति तदनुकूपाश्च सङ्ख्या-
भिमानाध्यवसाया भवन्तीति ॥ ओ-
षादिपञ्चानेन्द्रियाणि वागादि प-
ञ्चकर्मेन्द्रियाणि मनो बुद्धिश्चेति-
द्वादशसंख्याके ॥ करणवर्गमनोबु-
द्धिश्चेति दृष्टिर्विशेषी वृत्तिर्मास्त्व-
ङ्गारः कर्त्तव्यः । त्रिदाभास्तु सर्वत्रै-
वाऽविशिष्टः । अनात्मा भौतिकः क-
ल्पितश्च ॥ सेतिकर्तव्यताके साधने
॥ भाष्ये ॥ पुं । वैश्याच्छूद्राश्च
ते । अयं लिखनवृत्तिः कायस्वरति-
त्यातः । इति भरतः ॥ धनधान्याध्य-
यताश्च राजसेवातथैव च । विजाते-
परिचर्याश्च दुर्गान्तः पुररक्षकम् ॥
एषा पारश्वस्यान्ताऽग्रस्य करणस्य च
। प्रोक्ताऽग्रमसा दृष्टिः दृश्यवस्तुस्य
प्रदा ॥ वात्यात्क्षयिण्यात् सर्वार्थाया-
मुत्पन्नेभ्यः सङ्ख्यादिसंज्ञके ॥ यथा ।
भक्तो भक्तश्च राजन्याद्वाप्यानिच्छि-
विरेव च । नटश्च करणश्चैव खसो-
द्विद्वयश्चेति मनो १०ऽध्यायः ॥ वा-
नरादौ ॥ किरति कीर्यते ऽनेन वा-
। ३० । बहुलमन्यवापीतियुक् ।
कृत्वाऽप्युटे बहुलमिति व्युत्पत्ता ॥
करणकार्यम् । न । इन्द्रियाणाङ्कार्यं ॥ अ-

करण

हरणादिक्रियाणां सकर्मकत्वात् कि
कर्म कतिविधेष्वे न्यत आह ॥ कार्य
व्यतस्य दशधा कार्यं न्यार्य प्रकाशयच्च
। तस्य त्रयोदशविधस्य करणस्य द
शधाकार्यम् । आहार्यम् धार्यम् प्र-
काशयच्च । आहार्यं व्याप्यम् कर्मेन्द्रि-
याणां वचनादानविहरणोत्सर्गा-
नन्दा ज्ञानेन्द्रियाणां शब्दस्पर्शरू-
परसगन्धमया यथास्वं व्याप्याः । ते
च दिव्यादिव्यतया दशधा । एवंधा-
र्यमपि अन्त करणत्रयस्य प्राणादि
लक्षणाया वृत्त्या शरीरम् तच्च पार्थि-
वादि पाञ्च भौतिकम् शब्दादीनां
अपञ्चानां समूहः पृथिवीति । ते च
दिव्यादिव्यतया दशधेति धार्यमपि
दशधा । एवं बुद्धीन्द्रियाणां प्रकाशय
दशधेति शब्दादीनां पञ्चानां दि-
व्यादिव्यभेदात् । करणानाङ् कार-
यम् ॥

करणत्रायम् । न । मस्तके ॥

करणव्यापारः । पु । करणानां व्यापा-
रे ॥ कारकविशेषः करणम् । नच
व्यापारावेशविना कारकत्वमिति
व्यापारमाह । तदाहरण धारण प्र-
काशकरम् । तच्च कर्मेन्द्रियाणि वा
गादीनि आहरन्ति स्वस्वविषयं य-
था स्वमुपाददते स्वव्यापारेण व्या-

करणडा

मुवन्तीति यावत् । बुद्ध्याहङ्कारमना
सितु स्ववृत्त्या प्राणादि लक्षणाया
धारयन्ति । बुद्धीन्द्रियाणितु प्रकाश-
यन्ति ॥

करणाधिपः । पु । जीवे । हृषोक्केशे
॥ ओचादिचतुर्दशेन्द्रियाणामधिपा-
यथा । ओचस्य दिक् । त्वचोवात ।
चक्षुषः सूर्यः । रसनाया प्रचेता ।
घ्राणस्यान्विनौ ॥ वाचो वक्त्रि । ह-
स्तस्य इन्द्र । पादस्य विष्णु । पायो
मित्र । उपस्थस्य प्रजापतिः ॥ मन-
सश्चन्द्रः । बुद्धेस्तु मुखः । अहङ्का-
रस्य शङ्करः । चित्तस्याच्युत इति ॥

करणाधिपाधिपः । पु । जीवस्येश्वरे ॥

करणाधिपस्य अधिपः ॥

करणी । स्त्री । वैश्या च्छूद्राणामुत्पन्ना
याम् ॥ लघुडन्तान् डीप् ॥

करणीयः । त्रि । कर्तव्ये । कार्ये ॥ कृ-
ञोऽनीयर् ॥

करण्डः । पु । मधुकोषे ॥ असौ । खड्गे
॥ कारण्डवे खगे ॥ दद्यादके ॥ वंशा
दिरचिते भाण्डविशेषे । करण्डो
करण्डो इति च भाषा प्रसिद्धे पुष्यादि
धारणार्थे भाण्डे ॥ समुद्रे । सम्पुटे
॥ करोति । डुकृञ् । अण्डनकुह
भृष्टजडत्वन्डन ॥

करणडा । स्त्री । काण्डखण्डे । यकृति ॥

करतो

करणी । पुं । मत्स्ये ॥ इत्यन्तः ॥

करतल । पु । इत्यन्तः । इत्येत्सी इतिभाषा ॥ गुर्वन्तः ॥ ५ चतुर्भाषे ॥
करतालम् । न । वाचविशेषे । खड्-
ताल इतिभाषा ॥ यथा । शिवा गा
रे भक्तकण्ठ स्वर्यागारे च शङ्कुकम्
। दुर्गागारे बंशिकायं मधुरीम्बन
वाद्येत् ॥ भक्तकं कास्यनिर्मितक
रतालकमिति रघुमन्दनभट्टाच-
र्येण व्याख्या तम् ॥ पु । ढगखे । १५
आदिगुरुविकले ॥

करताली । स्त्री । करतलध्वनौ ॥ त
वाच । यथा न स्यादासीकपटकरता
लीपटुरव । इत्युद्भटः ॥ कर्ताखम्
इत्याख इतिचभाषा प्रसिद्धे वाचवि
शेषे । करणीम् ॥

करतोयम् । न । वर्षोपलब्धे ॥

करतोया । स्त्री । कामरूपदेशप्रसि
द्धिनाम् । सदान्नीरायाम् ॥ कर्मा
नाशानलस्यर्थात् करतोयापिकञ्ज
नात् । गणेशकीबाहुतरयादुर्मः च
यतिकी र्चनात् ॥ गौरीविवाह स
मये शङ्करकरगणितसम्प्रदानतो
यप्रभवत्वात् करण तोयम् तद्व्या
प्तिः । अर्थवाच्यम् ॥ अथश्रुतिः ।
अजादेौ कर्कोटे देवी व्यङ्गं गङ्गारज
स्वला । सर्वारक्तवर्णनयः करतो

करम

यौगुवाहिनीति ॥

करदीकृत । वि । वशीकृते ॥ कर
भागं ददाति । कुदाज् ० । क' ।
ततः खि । अकरद् करद् सम्पद्यमा
न कृतं करदीकृत । अस्य व्याधि
तीत्यम् ॥

करदुमः । पुं । कारस्करदृष्टे ॥

करम्पम् । न । ककचे । करवत करौ
त इतिचभाषा ॥ अम्बुकीडायाम् ॥
करेण करादा पतति । पतन् ० । स
र्वधातुभ्यः घृन् ॥

करपत्रवान् । पुं । तात्ततरौ ॥ वि । क
रपत्रयुते ॥ करपत्रमस्यास्ति मतुप् ॥

करपत्रिका । स्त्री । अम्बुकीडायाम् ॥

करपर्णः । पुं । भिखीतिप्रसिद्धे फलभा
कचचे । भिखायाम् ॥ रक्तैरखे ॥

करपल्लवः । पुं । अङ्गुली ॥

करपात्रम् । न । } अम्बुकीडायाम् ॥
करपात्रिका । स्त्री । }

करपात्रः । पुं । खड्गे ॥ करम्पात्रयति ।
पात्ररचये । कर्मण्यख ॥

करपात्रिका । स्त्री । इत्येगदाकारे इत्य
दृष्टे । सोठाइतिप्रसिद्धे । इतिभर
तः ॥ एकधाराखे । इतिस्वामी ॥

इत्याम् ॥ अजन्तान्डीयः । कन् ॥

करपीडनम् । न । विवाहे ॥

करप्रवेयः । वि । पात्रिग्राह्ये ॥ करेव

करभो

प्रचेय' ॥

करभः । पु । मखिवन्धा दाकनिष्ठे करस्य
वहिर्भागे ॥ करिशवके ॥ उष्ट्रपुत्रे ।
चोत्ताइतिभाषा ॥ उष्ट्रे ॥ नखनाम
गन्धद्रव्ये ॥ कृषाति किरत्यनेन की
र्यतेषा । कृषिचेमे कृषिहासायां वा
। कृषुश्लिखल्लिगर्दिभ्योऽभच् ॥ करे
भातिषा । भादीसौ । सुतिकः ॥

करभकाण्डिका । स्त्री । उष्ट्रकाण्डीव
चे ॥

करभञ्जिका । स्त्री । उदकीर्ये । करं
ज्याम् ॥

करभप्रिया । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

करभवल्लभः । पुं । कपित्थवृक्षे ॥ पीतु
वृक्षे ॥

करभादनी । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

करभी । पुं । इस्तिनि ॥

करभी । स्त्री । उष्ट्रयोषायाम् । वाग्या
म् ॥

करभीरः । पु । सिंहे ॥ इतिशब्दरत्ना
वली ॥

करभूषणम् । न । कङ्कणे ॥ करंभूषयति
। करो भूष्यतेऽनेन वा । भूषणलङ्का
रे । ल्युट् ॥ इस्ताभरणमात्रे ॥

करभोरुः । स्त्री । उत्तमस्त्रीविशेषप्रये
॥ करभइव ऊरुयस्यासा । ऊरुत्त
रपदादौपम्यरूपयूक् ॥

करम्बः

करमट्टः । पुं । गुवाकट्टचे । तक्तुसारे ॥

करमरी । पुं । बँदुआप्रतिप्रसिद्धे । व
न्दिनि ॥ इतित्रिकाखड्गशेषः ॥

करमर्हः । पु । करमर्हके । करौदाह
तिभाषा ॥ करंमृद्व्याति । मृद्व्यो
दे । कर्मण्यण् ॥ लघुदीर्घफलाभ्यान्तु
करमर्हद्वयं मतम् । करमर्हद्वयं त्वा
ममन्तंगु वृष्टपाहरम् ॥ उष्ण रुचिक
रं प्रोक्तं पित्तरक्तकफप्रदम् । तत्पक्व
मधुरं रुच्यं लघु पित्तसमीरजित् ॥

करमर्हकः । पु । कृष्णपाकफले । करौ
दाइतिभाषा । सुषेखे । अविमे ॥ क
रमर्हकः । स्वार्थेकन् ॥

करमर्हिका । स्त्री । वनकरमर्हके ॥ क
रमर्हल्लघुफला सा ज्ञेया करमर्हि
का ॥

करमर्ही । पुं । करञ्जट्टचे ॥

करमर्ही । स्त्री । करमर्हकट्टचे ॥

करमाखः । पुं । खतमाले । धूमे ॥ इ
तिहेमचन्द्रः ॥

करमाखा । स्त्री । करपवद्वपमालाया
म् ॥

करमुक्तम् । न । वरही भाला इतिभा
षाप्रसिद्धे अस्त्रविशेषे ॥

करम्बः । त्रि । व्यामिश्रे । मिश्रिते ॥

करोति । डुकृञ् । कुकदिकडीत्य
म्बच् ॥

करवी

करन्वित । पि । सम्पृक्ते । मिश्रिते ॥

करम्भ । पु । दधिभिन्वितसत्पु ॥ के
न जलेन रम्यते मिश्रीक्रियते ।
केन वायुना वा रम्यते । रभिरनेका
यं । अकर्त्तरिचेति घञ् । रभेरश
वलिटोरितिनुम् ॥

करम्भकम् । न । कर्कसारे । करम्भे ॥

करम्भा । स्त्री । प्रियङ्गौ ॥ शतावर्णाम् ॥

करवृक्ष । पु । नखे ॥ करेरोदिति । व
हेरिगुपधेति कः ॥

करद्वि । स्त्री । करताव्याम् ॥ करस
म्पदि ॥ करस्य कद्वि ।

करवाणः । पुं । कृपाये ॥ करंवसति ।

करेश वसति वा । वसप्रायने । क

र्मयय्य । ज्वलादिभ्यो षो वा । य

द्वा । वक्षन्वाणः । वक्षनेष्टने । घञ्

। कोवालोस्य करेश वस्यते वा । क

र्मयि घञ् ॥

करवाणिका । स्त्री । ईल्याम् । करपा

णिकायाम् ॥ करंवसते । वसहिंसा

दानयोः । अश् । करेश वास्यते

वा । विजन्तादचङ् । कन् ॥

करवी । स्त्री । चिजुपधे ॥

करवीर । पुं । कृपाये । खप्ते ॥ दैत्य

विशेषे ॥ ब्रह्मावर्त्ते ह्यवतीगहीती

रे चन्द्रशेखरराजपुरे ॥ श्मशाने ॥

विषप्रभेदे । करवीरमुखे ॥ कनेर

करवृ

इतिप्रसिद्धे वृक्षे । प्रतिहासे । इय

मारके ॥ करवीरइयतिर्क्त कषायं

कटुकम् तत् । ब्रह्मलाघवकृन्नेवको

पकुष्ठब्रह्मापहम् ॥ वीर्योष्णं कृमिक

खदूत्र भक्षित विषवन्मृतम् ॥ रक्त

श्वेतप्रभेदेन करवीरइय मृतम् ॥

करं वीरयति । वीरविनाशो । क

र्मयय्य ॥ न । अक्षपुष्पे ॥ करवीर

स्य विकारो वा पुष्यम् । पुष्यमूलेषु

वहुलमिष्यथो लुक् ॥

करवीरक । पु । अर्जुनवृक्षे ॥ करवी

रार्थे ॥

करवीरकन्दसंघः । पुं । तैलकन्दे ॥

करवीरभूषा । स्त्री । आठक्याम् । क

रवृक्ष इतिभाषा ॥

करवीरी । स्त्री । अदितौ । देवमात

रि ॥ सप्तव्याम् । श्रेष्ठगन्धाम् ॥ पुष्य

वन्ध्याम् ॥

करवाखा । स्त्री । अर्जुनौ ॥ करस्यवा

खाद्व ॥

करशीकरः । पुं । वमघौ । हस्तिमुखा

निर्गतेजसकथे ॥ करस्यशीकरः ॥

करशूक । पुं । नखे ॥ इतिविकाख-

शेषः ॥

करवृषम् । न । विवाहादौ । मङ्गला

र्थं मूर्खादिमये हस्तवृषे ॥ बाणा

दैवमखिवन्धुवन्तूपचारात् ॥

कराल

करहाट । पुं । पद्मादिमूले । शिफा
कन्दे ॥ मदनद्रुमे ॥ महापिण्डीत
रौ ॥ देशविशेषे ॥ करहाटयति ।
चटदीप्तौ । ग्यन्त । कर्मण्यण् ॥
करहाटकः । पु । मदनपादपे । मयन
फल इति भाषा ॥ स्वार्थेकन् ॥ न ।
हस्तसम्बन्धिस्वर्णे ॥
कराटः । पि । विकटे । भयानके ॥
करामर्हः । पुं । करमर्ह ॥
कराम्युकः । पु । अविमे । सुषेणे ॥
कराम्बुकः । पु । करमर्ह ॥
करायिका । स्त्री । कूटपूर्व्याम् । करा
भी इति गुरुसल इति च भाषा ॥
करारोटः । पुं । अङ्गुरीयके ॥
करालः । पुं । गर्जनतैल इति गौड-
भाषाप्रसिद्धे सर्जरसयुक्ततैले । धू
नतैले ॥ भस्माततैले ॥ राक्षसविशे
षे ॥ दन्तरोगविशेषे । यथा । शनैः
शनैः प्रकुञ्चते वायुर्दन्तसमाश्रितः ।
करालान् विवृतान् दन्तान् करा-
लान् स सिध्यति ॥ न । कृष्णकुठेर
के । श्यामतुलसी इति भाषा ॥ वे
सवारप्रभेदे ॥ यथा । तसस्वेहे प
चेत् पूर्ववेसवारकसंज्ञकम् । पाक
प्रापितसौरभ्यं कराल इदकै र्मत-
मिति ॥ पि । दन्तुरे ॥ तुङ्गे । उभे
॥ विवृते । भीषणे ॥ करेण लाति

करिणी

। ला० । आतश्चोपसर्ग इति सुपी
ति योगविभागाद्वा क. ॥ यद्वा ।
अलभूषणादौ । कर्मण्यण् ॥
करालकः । पु । करालार्थे ॥
करालचिपुटा । स्त्री । काण्डिकायाम् ।
लङ्काधान्ये ॥
कराला । स्त्री । शारिवायाम् ॥
करालास्य । पि । दन्तुरवदने ॥ करा
ल दन्तुरमास्यं यस्य ॥
करालिक । पु । टच्चे ॥ इति हेमचन्द्र ॥
करालितः । पि । भीषिते । पीडिते ॥
कराली । स्त्री । वक्त्रे सप्तजिह्वान्तर्ग
तजिह्वाविशेषे ॥ देवीविशेषे ॥ व
ह्वादिभ्यश्चेति पाचिको ङीष् ॥
करास्फोटः । पु । आस्फोटिते । वक्ष
स्यस्य बाहो द्वितीयहस्तेन ताडने ॥
करिक । पुं । अरिमेदवृक्षे । विट्ख
दिरे ॥
करिकणावल्ली । स्त्री । चविकावृक्षे ॥
करिका । स्त्री । नखग्रणे ॥ करिका न
खरेखिकेति वैजयन्ती ॥
करिकुसुम्भा । पुं । नागकेशरचूर्णके ॥
करिगर्जितम् । न । दृष्टिते । हस्तिग
र्जने ॥
करिणी । स्त्री । देवताभेदे ॥ घेनुका
याम् । हस्तिन्याम् ॥ इन्द्रान्नान्त
लक्षणी ङीप् ॥

करिष्क

करिदारकः । पुं । सिंहे ॥

करी । पुं । इस्तिनि ॥ करः शुण्डा अ
स्ति अस्य । इति ॥ लच्छीकामो
युद्धादन्यत्र करिवधनं कुर्यात् इत्यहि
म्नीर्येकरिण इति चाक्षुषः ॥

करिनासिका । स्त्री । यन्त्रविशेषे ॥

करिपत्रम् । न । ताक्षीपत्रमे ॥

करिपिप्पली । स्त्री । गजपिप्पलीम् ।
चविकाफले ॥ करीषपिप्पली दृष्ट
त्वात् ॥

करिपोत । पुं । करिशावके ॥

करिवन्धः । पुं । प्रारब्धौ । गजबन्धन
स्तम्भे ॥ इतिहारावली ॥

करिमाचक्ष । पुं । सिंहे ॥

करिमुखः । पुं । गच्छे । विनायके ॥
करिखोमुख निवमुख मस्य ॥

करिरतम् । न । रतवन्धान्तरे ॥ भूगत
स्सनभुजास्त्रमस्तका मुक्ततां स्वयम
धोमुखीं स्त्रियम् । कामति स्वकर
कृष्टमेवने वल्लभे करिरतंत दुच्यते
॥ करिपदमिति पाठान्तरम् ॥

करिशावकः । पुं । कलभे । इस्तिमि
त्रौ ॥ करियाः शावक ॥

करिष्ठः । पि । अतिशयेन कर्शरि ॥
अतिशयने इष्ठन् । तुरिष्ठेमेवसु ॥

करिस्त्रान्धः । पुं । करीयां समूहे ॥ न
रकरितुरगाणांस्त्रान्धच् ॥ शशांसे ॥

कदयः

करीरः । पुं । घटे ॥ ककरे । ग्रन्थिले ।

करीच इतिभाषाप्रसिद्धे दृष्टे ॥ करी
र कटुकस्तिक्त स्वेद्युष्णोभेदनः स्मृ
तः । दुर्नामकफवातामगरभोजन
मणुत् ॥ पुं । न । वशाङ्कुरे ॥ कृष्णा
ति किरति कीर्यते वा । हाचिसाया
म् हाचिमेमेवा । हाभृपृकटीति ईर
न् ॥ करिखसीरयति वा । ईर० ।
कर्मगयण ॥

करीरफलम् । न । कारीरे । टीटइति
श्रुते ॥

करीरा । स्त्री । इस्तिदन्तमूले ॥ चो
रिकायाम् । भिक्षायाम् । भीगुर इ
तिभाषा । वनभींगर नीहरा इति
चश्रुते कीटे ॥ अजायतङ्गाप् ॥

करीरिका । स्त्री । } दन्तिनाम्दन्तमूले ॥
करीरी । स्त्री । } श्रीरिकायाम् ॥

करीषः । पुं । न । शुष्कगोमये । छग
ये । छाया करसी इतिभाषा ॥ की
र्यते । हाचिमेमे । हाहृभ्यामीषन् ॥

करीषकृषा । स्त्री । वाण्यायाम् ॥ क
रीष कृषति । कषचिसायाम् । सर्व
कृष्णाम् करीषेषुकषइतिकषेःखच् ।
सुमागमः ॥

करीषादिः । पुं । छागये । गोममान
स्ते ॥

कदयः । पुं । कदयः-कडू इतिभाषाप्र

करेटु

सिद्धे वृक्षविशेषे ॥ शृङ्गाराद्यष्टरसा
न्तर्गततृतीये रसे ॥ इष्टनाशा दनि
ष्टाप्ते कृष्णाख्यो रसो भवेत् ॥ वृद्ध
भेदे ॥ सर्वभूताभयदातरि प्ररमहंस
परिब्राजके ॥ त्रि । दीने ॥ सदये ।
दु खितेषु दया कृष्णा तद्वति ॥ अ
र्श आद्यच्च ॥ करोति मन । डुकृ
ञ् । कृवृदारिभ्यउनन् ॥

कृष्णमल्ली । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥
कृष्णविप्रलम्भ । पु । पूर्वरागादिचतु
र्भेदविप्रलम्भशृङ्गारमध्ये विप्रलम्भ
विशेषे ॥

कृष्णा । स्त्री । कृपायाम् । दयायाम् ।
परदु खहानीच्छायाम् ॥ दु खिते
षु कथन्तु नामैषा दु खनिवृत्ति स्या
दिति कृपामेव भावये न्नोपेक्षा न
बाह्यर्षम् ॥ करणम् । कृवृदारिभ्यउ
नन् । टाप् ॥

कृष्णापर । त्रि । दयालौ । स्वरते ॥

कृष्णामय । त्रि । कृपाप्राचुर्यवति ॥

कृष्णी । स्त्री । शीघ्रपुष्पयाम् । रक्तपुष्
प्याम् । ककरखिरणी इतिकोकाय
भाषा ॥

कृष्ण । पुं । देशविशेषे ॥

करेटः । पुं । नखे ॥

करेटव्या । स्त्री । धनच्छूयचिणि ॥

करेटु । पुं । स्त्री । कर्करेटौ । करकटि

कर्कचि

या इतिगौडभाषाप्रसिद्धे विहगे ॥

के जले वायौ वा रेटति । रेटुभाष
ये । मृ० कु ॥

करेणु । पु । इमे । मतङ्गजे । गजे ॥ क
र्णिकारदृष्टे ॥ स्त्री । वस्तिन्याम् ॥
करोति । कृद्धभ्यामेणु ॥ के रेणुर
स्येति वा ॥

करेणुभू । पुं । पालकाप्यमुनौ ॥

करेणुसुत पु । मुनिविशेषे ॥ इभशाव
के । कलभे ॥ करेणो, सुत ॥

करेन्दुक । पु । भृत्ये ॥

करेवर । पु । तुरष्के । सिल्लके ॥

करोटः । पु । न । शिरोस्थनि ॥ क वा
युरोटते । रुट० । अच ॥

करोटि । स्त्री । शिरोस्त्रि ॥ क वायु
रोटते । रुटदीप्तौ प्रतियातेच । के
नश्यते वा । इन् ॥ रोटर्याति वा ।

रुटिश्चुरादिः । अच इ ॥

करोटिका । स्त्री । शिरोस्त्रि । कपाले
॥ करोटिरेव । स्वार्थे कन ॥

करोटी । स्त्री । करोटौ ॥ डीष ॥

कर्क । पु । कर्कत्ने ॥ वल्ली ॥ शुक्ला
श्वे ॥ दर्पणे ॥ घटे ॥ चतुर्थराशौ

॥ कर्कटदृष्टे ॥ कुलीरे ॥ करोति
कृणोति क्रियते वा । कृद्धधाराश्चि

कलिम्य कः ॥

कर्कचिर्भिटी । स्त्री । चिर्भिटायाम् ।

कर्कटा	कर्कन्धू
कर्कटीभेदे ॥	कर्कटाधिप । पु । चन्द्रे ॥
कर्कट । पु । दृक्विशेषे । क्षुद्रासलक	कर्कटाक्ष । पु । विल्ववृक्षे ॥
सम्पत्ते । कर्कफले ॥ पक्षिवि० । क	कर्कटाक्ष्णा । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥
कर्केटौ ॥ जलजन्तुविशेषे । कुलीरे ।	कर्कटि । स्त्री । बालुङ्ग्याम् । इष्वरी ॥
काँकडा इतिभाषा ॥ मेषादिराग्य	शान्मन्नीफले ॥ कर्कटकटति । क
न्तर्गतचतुर्थराशौ ॥ जन्मकालीनच	टि० । मवधातुभ्यश्च । शकनध्वादि
न्द्राश्रितैतदशाशफलम् । श्रुतकला	पु पररूपं वाच्यम् ॥
मलनिर्मलघृतय, सुकृशगन्धजला	कर्कटिनी । स्त्री । दासहरिद्रायाम् ॥
शयकेलय' । किञ्च नरास्तु कुलीरग	कर्कटौ । स्त्री । इष्वरी । बालुङ्ग्याम् ।
ते विधा वसुमत सुमतोऽर्थिलब्धय'	ककडी इतिभाषा ॥ कर्कटी गीतका
॥ कर्किलमे समुत्पन्नो भोगी सर्वजन	रुचा ग्राहिणी मधुरा गुहः कृष्या पि
प्रिय' । सिष्ठान्नपानभोगी च जायते	त्तरा सामा यक्षा मन्दाग्निपित्तकृ
स्वजनप्रियः ॥ बालुङ्ग्याम् ॥ शास्त्र	त ॥ अस्या पाकप्रकारस्तु । त्वग्नीजर
लीफले ॥ स्त्रीयांकरणे ॥ कृष्याति	हिता प्रौढा गुलिकाकारव्यवृद्धता ।
। कृषि० । अन्येभ्योपीतिविष् । कट	तक्षिता सुष्टते तमेकर्कटीवाप्रसे-
ति । कटे० । पचायच् कर्चासौकट	हिता ॥ विपादुखण्डहतदुग्धसार्धं
श्च । अहरादित्वात्रेफः ॥ कर्कइति	विभावितवत्तज्जर्कगभ्याम् । कृतैक
सौघोधातुः । शकादिभ्योऽटम्भा ॥	मासश्चकदुष्ण मेतत् प्रतिचयरोच
कर्कश्चेतयर्थे टलति । टलगतौ । डो	ममातनेति ॥ शास्त्रलीफले ॥ दे
बा ॥	वदासीकतायाम् ॥ कर्कटशृङ्गीवृ
कर्कटका । पुं । दृक्विशेषे ॥ कुलीरे ॥	क्षे ॥ घोटिकादृक्षे ॥ कर्कटकटति ।
कर्कटएव । स्वार्थे कन् ॥	कटे० । इन् । पक्षेङीष् । शकन
कर्कटशृङ्गिका । स्त्री । } अजशृङ्ग्याम्	ध्वादिः ॥
कर्कटशृङ्गी । स्त्री । } ॥ महाघोषा	कर्कटुः । पु । करेटुपक्षिणि ॥
याम् । कुलीरशृङ्ग्याम् । काँकडा	कर्कन्धू । पुं । स्त्री । कोलिपादपे ।
सीगी इतिश्रुतायाम् ॥	वदरीदृक्षे ॥ वदरीफले । वेर इति
कर्कटाख्या । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥	भाषा । कर्कन्धू क्षुद्रवदरं कथितम्

कर्करी

पूर्वहरिभिः । अस्त्रं स्यात् चुद्रवदरं
 कषायं मधुरं मनाक् ॥ जिग्धं गुरु च
 तिक्तञ्च वातपित्तापहस्मृतम् । शुष्कं
 भेद्यमिकृत् सर्वं लघुटृष्णाक्लमास्र
 जित् ॥ दैत्यान्तरे ॥ कण्टकंदधा
 ति । दुधाञ्च ० । अन्दूटन्मूजन्विति
 तिपातित' कू प्रत्ययान्त' । कर्क द
 धाति वा । निपातनान्नुम् ॥
 कर्कैर' । पु । दर्पणे । मुकुरे ॥ न । चू
 र्णजनकचुद्रपाषाणखण्डे । चूर्णख-
 ण्डे । कङ्कर काँकर इति च भाषा ॥
 मुहुरे ॥ चि । कठिने । दृढे ॥ कर्कनम्
 । कर्कहासे । घञ् । कर्क राति ।
 रा० । आतानुपेति क ॥
 कर्कराज् । पुं । कालकण्ठविहङ्गमे । ख
 ञ्जने ॥
 कर्कराटु । पुं । कटाक्षे ॥ इति कश्चित्
 जटाधर' ॥
 कर्कराटुक' । पु । कर्करेटुपक्षिणि ॥
 कर्करान्युक' । पुं । अन्यकूपे ॥
 कर्कराल । पु । चूर्णकुन्तले ॥
 कर्करिका । स्त्री । घर्षे । नेषखर्ज्वाम् ॥
 कर्करी । स्त्री । गलन्तिकायाम् । सना
 लजलपाचे । भारी इति भाषा ॥
 कठिनायाम् ॥ कन्दोर्धतपकनिष्ठा
 सनसाधने । भ्रूना भारा इति
 च भाषा ॥ गौरादिस्त्वान् डीप् ॥

कर्कश

कर्करीका । स्त्री । गलन्तिकायाम् । क
 र्कर्याम् ॥ फर्फरीकादिस्त्वात् साधु ॥
 कर्करेटम् । न । अर्दुचन्द्रे । अङ्गुलि
 तौरणे । गलेहस्ताधाने ॥
 कर्करेटु । पु । करेटौ । करकटिया
 इति गौडभाषा प्रसिद्धे खगे ॥ क-
 र्कतिरेटति । रेटुभाषणे । मृगव्या
 दि ॥
 कर्कश । पुं । काम्पिल्लवृक्षे ॥ कासमर्दे
 ॥ इक्षौ ॥ खड्गे ॥ चि । साहसिके ॥
 क्रूरे ॥ दृढे ॥ अमसृणे । खरस्पर्शे ।
 दुस्पर्शे ॥ निर्दये ॥ कृणोति । ह्यञ्
 हिंसायाम् । अन्ये ध्योपीति विच् ।
 कशति । कशशब्दे । पचाद्यच् । कर्
 चासौ कशश्च ॥ यद्वा । करेकशति
 । कशे' पचाद्यच् । अन्तर्भावितगुण्यो
 वा ॥ शकन्ध्वादि । कर्कान्मत्त्वर्थे
 लोमादिस्त्वात् शोवा ॥
 कर्कशच्छद । पुं । शाखोटवृक्षे ॥ प
 टोले ॥
 कर्कशच्छदा । स्त्री । कौशातक्याम् ।
 तौरजी इति भाषा ॥ दग्धकृष्ण-
 याम् ॥
 कर्कशदल । पु । पटोले ॥
 कर्कशदला । स्त्री । दग्धावृक्षे ॥
 कर्कशवाक्यम् । न । निष्ठुरवचने । पक्ष
 षवाचि ॥

कर्कत

कर्कशा । स्त्री । वृश्चिकाखीटचे ॥ कू
रायाम् ॥

कर्कसारम् । न । करम्भे । दधिसक्तुषु ॥
कर्कार । पु । कुष्माण्डे ॥ स्त्री । कुष्मा
ण्य्याम् ॥ कर्कार ग्रंथिणी शीता र
क्तपित्तहरा गुरु । पक्वा तित्ताग्नि
जननी सञ्चाराकफवातनुत् ॥ कर्क
शुक्रवर्णम् ऋच्छति । जगतौ । वा
हुलकादुष्य ॥

कर्कारक । पु । काचिज्ञेष्टचे ॥

कर्कारु' । स्त्री । कुष्माण्ड्याम् ॥

कर्किः । पुं । कर्कटराशौ ॥

कर्की । पु । कर्कटे ॥

कर्कतन । पुं । न । रत्नविशेषे ॥ अस्यो

त्तमत्वादि कमुक्तगारुडे ७५ ध्याये ।

सूतलवाच । वायुर्नखान् दैत्यप

ते गृहीत्वा चित्ते पसव्यग्यवनेषु ह

ष्ट' । ततः प्रसूतं पवनेपपन्न कर्कतनं

पूज्यतमं पृथिव्याम् ॥ वर्णेन तद्रुधि

रसोममधुप्रकाश मातामपोतद्वह

नोऽक्वक्षितं विभाति । नीलं पुनः ख

लुसितं परुषं विभिन्नं व्याध्यादिदे

षकरणेन नतद् विभाति ॥ सिग्धा

विशुद्धाः समरागिणश्च आपीतवर्णा

गुरवो विचित्राः । वासवगव्याधि वि

वर्जिताश्च कर्कतनास्ते परमाः पवि

त्राः ॥ पञ्चैकाक्षन मयेनतु वेडयि

कर्कोट

त्वा हस्ते गले ऽथ धृतमेतदति प्र-

काशम् । रागमगाशनकर कलिना

शनश्च आयुष्करं कुलकरश्च सुखप्र

दश्च ॥ एवविधं बहुगुण्य मणि माव

हन्ति कर्कतनं शुभमखर्तुतयेन राये

। ते पूजिता बहुधना बहुवन्धवाश्च

निःस्थोऽक्वला प्रमुदिता अपिते भ

वन्ति ॥ एकेऽपन ह्यविकता कुलनील

भासः । प्रज्ञानरागलुलिता कलुषा

विरूपाः । ते जातिदीप्तिकुलपुष्टि वि

हीनवर्णाः । कर्कतनश्च सदृशं वपुश्च

दहन्ति ॥ कर्कतनं यदि प्ररोक्षित

वर्णरूपं पश्यन्नभा स्वरदिवा करसु

प्रकाशम् । तस्योत्तमस्य मणिभा

स्य विदामहिन्ना तुल्यन्तु मूल्यमुदि

तं तुलितस्य कार्यमिति ॥

कर्कोट' । पु । नागराजविशेषे ॥

कर्कोटक । पुं । पित्तवृक्षे ॥ इक्षौ ॥

कर्कोराल इति गौडभा प्रसिद्धे क

ल्लताविशेषे । किलासमे । तित्त

पत्रे ॥ काद्रवेये । कर्कोटो नाम

सर्पो यो दृष्टी विषलभ्यते । तस्य स

र्पस्य सर्पस्वतस्यै सर्पनमोस्तुते । इ

तिश्रुति प्रसिद्धे नागराजे ॥ अपिच

। कर्कोटकस्य नागस्य दमयन्त्यामल

स्यच । ऋतुपर्यस्य राजर्षेः कीर्तनं

कलिनाशनमिति ॥

कर्चर

कर्कोटकी । स्त्री । पीतघोषायाम् ।

महाजाल्याम् । खखसा इति ख्या
ते फले ॥ कर्कोटकीफलकुष्ठहस्ता
सारुचिनाशनम् । आसकासज्वरा
न् हन्ति कटुपाकश्च दीपनम् ॥ ईष
द्विभिन्नमरिचैः परिपूर्णगर्भं तैलेन र
न्धितसुसैन्धवपातयोगम् । वाक्ली
कयुक्तपयसा विहिताभिषेकं कर्कोट
कीफलमिदं रुचिकृत्तृण्यम् ॥

कर्कोटिका । स्त्री । कर्कोडा इतिभाषा
प्रसिद्धे । कर्कोटके । कूष्माण्डायाम् ॥

कर्कोटी । स्त्री । कर्कोटिकायाम् ॥

कर्चरिका । स्त्री । कचौरीतिश्रुतेपि
एकप्रभेदे ॥ इतिपाकराजेश्वर ॥

कर्चरी । स्त्री । कचरीतिश्रुतेफले ॥
क्षीरान्नकृतसंस्कारा शुष्का केद्वि
पाचिता । अरोचकादिरोगाणां क
र्चरी कण्टकर्चरी ॥ कर्चरी रुचिकृ
द्वल्या सुम्वादुरतिलेखनी । उष्णा
पित्तकरी प्रोक्ताकफ कृत सारिका
स्मृता ॥

कर्चूर । पुं । कचूर इतिभाषा प्रसिद्धे
गन्धसारे । द्राविडे ॥ कर्चूरोदीप
नो रुच्य । कटुक स्तिक्त एवच । सुग
न्धि कटुपाक । स्नात् कुष्ठार्शो ब्रण
कासनुत् ॥ उष्णो लघुर्दरेष्वासगु
ल्मवातकफ क्रिमीन् ॥ शब्धायाम् ॥

कर्णगू

न । स्वर्णे ॥ कर्जति । कर्जव्यथने ।

खजूरादित्वादूर । पृ० ॥

कर्चूरक । पुं । द्राविडके । कचूर इति
भाषा ॥ स्वार्थे कन् ॥

कर्ण । पुं । पृथायाज्येष्ठसुते । वसुधेयो ।
चम्पापतौ ॥ सुवर्णालिष्टचे ॥ अव
रोन्द्रिये । ओत्रे ॥ गुरुयुगले ५५ ॥
अरिचे ॥ कीर्यते शब्दग्रहणाय क्षि
प्यते यद्वा कीर्यते शब्दोऽस्मिन्
किरतिशरीरे सुख वा । हविचेपे
। हवृजृसीतिनन् । बाहुलकाङ्गुण
॥ यद्वा । कर्णयति । कर्णभेदने ।
अदन्त । अच ॥ यद्वा । करोति श
ब्दतानम् । लुक्कृञ् । हवृहत्त्यादि
ना नन् ॥

कर्णकण्डु । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥ त
स्यनिदानं यथा । मारुत कफसंयु
क्तं कर्णकण्डुं करोतिचेति ॥

कर्णकीटी । स्त्री । कर्णजलौकायाम् ।
शतपद्याम् । कानसलाई इतिभा
षा ॥

कर्णक्षेड । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥ वा
यु पित्तादिभिर्युक्तो वेणुघोषसमं
स्वनम् । करोतिकर्णयोः क्षेडकर्ण
क्षेड । सञ्च्यते ॥ इति भाषव ॥

कर्णगूथम् । न । कर्णमले ॥ कर्णस्यगू
थम् ॥

कर्णपू	कर्णव
कर्णगूयक. । पु. । कर्णरोगविशेषे ॥	कर्णपुरम्. न. । चम्पानगर्याम् । साखि
पित्तोष्णशोषित श्लेष्मा जायते कर्ण	न्याम् ॥
गूयकद्रव्यस्य निदानम् ॥	कर्णपुष्प. । पु. । मोरटन्तयायाम् ॥
कर्णचाप. । पु. । कानपृष्ठाख्येधनुषि ॥	कर्णपुर. । पु. । शिरीषवृक्षे ॥ नीलोत्प
कर्णस्य राधेयस्य चाप ॥	ने ॥ अवतसे । कर्णभरणे ॥ अग्नो
कर्णजलोक्च. । पु. । शतपद्याम् । गोज	कटक्षे ॥ कर्णम्पूरयति । पुरी० । क
र कानखजुरा इतिभाषा ॥	र्मगद्यग ॥
कर्णभ्रूलोका । स्त्री. । शतपद्याम् । चि	कर्णपरक. । पुं. । कदम्बवृक्षे ॥ न. । शि
वाङ्ग्याम् । कानसलाई इतिभा	राप ॥ नीलोत्पले ॥ वतसे ॥
षा ॥	कर्णप्रतिनाह. । पु. । कर्णरोगविशेषे ॥
कर्णजाहम्. । न. । कर्णस्यमृले ॥ तस्य	तस्य सम्प्राप्तिरूपे यथा । सकर्णगु
पाकमूलद्रव्यादिना जाहच प्र० ॥	थो द्रवता यदा गतो विलायितो
कर्णजित्. । पु. । अर्जुने । गुडाक्षेत्रे ॥	घासमुन्मत्तपद्यते । तदा स कर्णप्र
कर्ण जयति । जि० । सक्तूद्विपे	तिनाहसंज्ञितो भवेद्विकार शिर
त्यादिनाक्षिप्. । तुक् ॥	सार्धभेद कृदिति ॥
कर्णदर्पण. । पुं. । ताडङ्गनामनि कर्णभू	कर्णफल. । पु. । कान्ति साच् इति
षणे । कानतडङ्गा इतिभाषा ॥	गौड प्रसिद्धे सत्यविशेषे ॥
कर्णदुन्दुभि. । स्त्री. । शतपद्याम् ॥	कर्णभूषणम्. । न. । कर्णभरणे ॥
कर्णधार. । पु. । नाविके । काण्डारि इ	कर्णमलम्. । न. । कर्णगूथे ॥
तिगौडभाषा । मल्लाह मांभी इति	कर्णमुकुट. । पुं. । ताडङ्गनामनि कर्णभू-
भाषा ॥ कर्णमरिचम् धरति । धृञ्	षणे ॥
० । कर्मययण ॥	कर्णमोटिका । स्त्री. । चामुण्डादेव्या
कर्णपाखी । स्त्री. । कर्णभूषणे । कान्	कर्णमोटी । स्त्री. । म् ॥
वाक्ता वाखी इत्यादिभाषा प्रसि-	कर्णरोगः । पुं. । ओषध्याधौ ॥
द्धे ॥ कर्णपङ्क्तिप्रदेशयोः ॥	कर्णलतिका । स्त्री. । पाख्याम् । कान
कर्णप्रिशाची । स्त्री. । देवीविशेषे ॥	कापला इति भाषा इतिहेमचन्द्रः ॥
कर्णपूठ. । स्त्री. । कर्णपुरे । चम्पायाम् ॥	कर्णवर्जः । पुं. । मन्त्रे ॥ इतिहारावली ॥

कर्णसं

कर्णवर्जितः । पुं । सर्पे ॥ त्रि । बध्निरे ॥

कर्णवेधः । पुं । कर्णघटकदोषनिवारणा-
र्थं कर्णयोर्वेधने ॥ सोदरभ्रातृणां सं-
स्काराणाञ्च पौर्वापर्यक्रमः । कर्णवेध-
स्याऽसंस्काररूपत्वात् न तथा निय-
मः । यथा । यदापत्यद्वयतिष्ठेत् स-
म्भ वोप्यपरस्यच । कर्णघटकं विजानी-
याद्गर्हितं तत इत्यस्यच ॥ इत्याश-
ङ्क्य तयोर्मध्ये शुद्धिर्यस्याथ वत्सरे
। कर्णवेधोहितस्तस्य नात्रज्येष्ठवि-
चारणा ॥ घट्कर्णेत्पत्तिमाशङ्क्य
भानो शुद्ध्यासमेपिच । कर्णे वेधो
न दोषः स्यादन्यथा मरणम्भवेत् ॥
इतिमाण्डव्यः ॥

कर्णवेधनी । स्त्री । हस्तिकर्णवेधना-
खे । कर्णारायाम् ॥ इतित्रिकाण्ड-
शेषः ॥

कर्णवेष्टः । पुं ।

कर्णवेष्टकम् । न । } कुण्डले ॥ कर्णस्य
वेष्टनम् ॥

कर्णवेष्टनम् । न । }

कर्णशङ्कुली । स्त्री । वेष्टने । कर्णगोल-
के ॥ कणमध्यवर्त्याकाशे ॥

कर्णशूलः । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥

कर्णसंस्त्रावः । पुं । कर्णरोगविशेषे ॥ त-

स्य निदानसम्प्राप्तिरूपाणि यथा ।

शिरोभिघातादथवा निमज्जतो ज-

ले प्रपाकादथवापि विदधेः । स्त्रवे

कर्णिः

द्विपूर्यं अवशोऽनिस्कार्दितः सकर्णं सं-
स्त्राव इति प्रकीर्तित इतिमाधवः ॥

कर्णस्फोटा । स्त्री । कानफाटा इतिगौ-
डभाषा प्रसिद्धे खताविशेषे । कृष्ण-
तण्डुलायाम् ॥

कर्णाटः । पुं । देशविशेषे ॥ यथा । रा-
मनाथ समारभ्य श्रीरङ्गान्तं विले-
श्वरि । कर्णाटदेशो देवेशि साम्रा-
ज्यभोगदायकः ॥ इतिशक्तिसङ्गम-
तन्त्रम् ॥

कर्णाटी । स्त्री । रागिणीविशेषे । मा-
खवरागस्य नार्याम् ॥ हसपदीवृत्ते ॥

कर्णानुजः । पुं । युधिष्ठिरे नृपे । अजा-
तशत्रौ ॥ कर्णस्य अनुजः ॥

कर्णान्दू । स्त्री । कर्णपाल्याम् । कान-
तडक्का इति भाषा ॥ उत्तचित्तिका-
याम् । कानकडा इतिगौडभाषा-
प्रसिद्धे कर्णाभरणविशेषे ॥

कर्णान्दू । स्त्री । कर्णपाल्याम् ॥

कर्णाभरणकः । पुं । आरग्वधट्टके ॥

कर्णारा । स्त्री । नाल्याम् । कर्णवेध-
न्याम् ॥

कर्णारिः । पुं । अर्जुनपाण्डवे ॥ नदी-
सर्जट्टके ॥

कर्णास्फालः । पुं । कर्णिणः कर्णच्छादने-
। शूलजम्भलायाम् ॥

कर्णिः । पुं । कर्णकारफलके वागे ॥

कर्णी

कर्णिक । णि । कर्णिले ॥ विवृद्धौ क
र्णा वस्य । तुन्दादिषु स्वाङ्गादिवृद्धा
वितिठक ॥

कर्णिका । स्त्री । करिहस्ताग्रे । पुष्करे ॥
करमध्याङ्गुली ॥ क्रमुकादिच्छटां
शे । बेरिटा इतिगौड भाषा ॥ अज
षराटे । बीजकोषे ॥ कर्णाभरण
विशेषे । तालपत्रे । छेडी इतिभा
॥ लेखन्याम् ॥ कुट्टन्याम् ॥ अग्नि
मन्यवृक्षे ॥ अजशृङ्गीवृक्षे ॥ कर्ण
स्या कङ्कार कर्णेभ्यो कङ्कारो वा
। कर्णललाटादितिकन् ॥

कर्णिकाचक्ष । पुं } सुमेरुपर्वते ॥
कर्णिकाद्रिः । पुं । }

कर्णिकार' । पुं । आरग्वधविशेषे । इय
हे । कुतमालके । छोटा धनवहेडा
इतिभाषा ॥ कर्णिकार' कटुस्तिक्त
स्तुवर, शोधनो लघु, । रञ्जन सु
खद, शोथक्षेपाम्रवणकुष्ठजित् ॥
द्रुमेत्पले । कर्णियार इतिगौडभा
षा ॥ कर्णिकाभियर्त्ति । अङ्गता ।
कर्मयष्टम् ॥

कर्णिकारक' । पुं । द्रुमेत्पले ॥ कृत
माले । सुवर्णके ॥ स्वार्थे क' ॥

कर्णिकी । पुं । वृत्तिनि ॥ न । अम्बुजे
॥ कर्णिका अस्ति अस्या । ग्री० इतिः ॥

कर्णी । पुं । वर्षपर्वतसप्तकान्तर्गतपर्व

कर्णेज

तविशेषे ॥ आरग्वधे ॥ कर्णिके ॥
विवृद्धौ कर्णावस्य । तुन्दादिभ्यश्च
चेति चकारादिनि ॥

कर्णिल । पु । कर्णिनि । कर्णिके ॥ वि
वृद्धौ कर्णावस्य । तुन्दादिस्वात् पञ्चे
इत्यच् ॥

कर्णीरथ । पु । स्कन्धवाग्नोयाने । प्रव
हये । स्वर्खरिया चैपाळा डोळा
पीनस पातका तानयान इत्यादि
भाषा प्रसिद्धे ॥ कर्णसाध्या अथवा
क्रिया उपचारात् कर्ण । कर्णोऽस्या
स्ति । इति । कर्णीचामैरथश्च ।
शब्दमात्रेणार्थो नवस्तुतोऽर्थ ॥ य
द्वा । सामीप्यात्कणशब्देन स्कन्धोल
प्यते । सोऽस्याप्य वाक्कत्वेन । इति
। कर्णीचामैरथश्च । अन्येषाम
पीतिदीध, ॥

कर्णीवान् । पु । आरग्वधे ॥

कर्णीस्तुत । पुं । कसामुरे । मृगदेवे ॥

कर्णेजप । णि । सूचके । पिशुने । दु
र्जने । खले ॥ कर्णे जपति । जप०

। सन्धकर्णयोरित्यच् । कलदन्ता
दित्यलुक् ॥

कर्णेभ्यु' । पुं । उत्तचित्तिकायाम् । अर्ध
चन्द्राकृतिकर्णा भरये ॥ कर्णपाश्या
म् ॥

कर्ण्यम् । णि । कर्ण्यदिते ॥ कर्ण्योर्हित

कर्त्ता

म् । शरीरावशवाद्यत ॥

कर्त्तनम् । न । छेदने ॥ नारीणां स्त्रुप
निर्भितौ । कातना इतिभाषा ॥ कृ
ती० । ल्युट् ॥

कर्त्तरी । स्त्री । कृपाण्यम् ॥ पञ्चीकृत
स्वर्णादे कर्त्तनेपाये । कातकाती
इतिभाषा ॥ नापितोपकरणविशेषे
। कैची इतिभाषा ॥ योगविशेषे ॥
यथा । क्रूरमध्यगतश्चन्द्रे लज्जवा क्रू
रमध्यगम् । कर्त्तरी नामयोगाय
कन्यानिधनकारक इति ॥ अपिच ।
लज्जात् पाषाट्ज्वलज्जु व्ययार्थस्थौ य
दातदा । कर्त्तरी नाम सा चेयाष्ट
त्युदारिद्र्यशोकदेति ॥ कृन्तति ।
कृतीछेदने । बाहुलकादर । यदा
। कर्त्तनम् । घञ् । कर्त्तं राति ।
रादाने । आतोनुपेतिक । गौरा
दिस्त्वान्डीष ॥

कर्त्तव्यम् । वि । करणीये । करणयो
ग्ये । कार्ये ॥ यस्मिन् क्रियमाणे न
दोषस्तत्कर्त्तव्यम् ॥ तव्यप्रत्यय ॥

कर्त्ता । पुं । परमेष्ठिनि ॥ ज्वगनिबन्धने
दाहे । क्रीर्यते विस्मिद्यते इतस्तत
श्चाव्यते कायो वेन । कृ विच्छेपे । ट
च ॥ चि । स्वतन्त्र कर्त्तेतिनिरूपि
तेषट्कारकान्तोर्ध्वकारकविशेषे ॥ अ
र्कोत्तार्येप्रथमम् अनुत्तार्ये तृतीयावि

कर्त्ता

भक्तिर्भवति । तस्यलक्षणम् । क्रि
यानुकूलकृतिमत्त्वं कर्त्तृत्वम् ॥ य
करोतिस ॥ कृत्वाश्रयः कर्त्तेति
तार्किका ॥ चेतनान्तरव्यापारा व्य
वधानेन धात्वर्थनिष्पादकश्चेतन
कर्त्ता । कर्मकरणादिकारकचक्रम
योक्तावा । इति प्रायश्चित्तविवेक ॥
कृतिमति ॥ उत्पादके ॥ कारणानु
कूलव्यापारवति । अनुष्ठातरि ॥ धा
तूपात्तव्यापाराश्रये ॥ क्रियायां स्वात
न्त्र्येण विवक्षितेऽर्थे ॥ सतुपञ्चविधः ।
यथा । क्रियामुत्थो भवेत् कर्त्ता हे
तुकर्त्ता प्रयोजक । अनुमत्ता ग्रही
ता च कर्त्तापञ्चविधः स्मृतइति ॥ स
चिविधोपि भवति । यथा । त्रिधैव सा
यते कर्त्ता विशेषेण प्रतिक्रियाम् ।
योग्यत्वप्रतिषिद्धुल्लविशेषणपदान्व
यै ॥ अस्यार्थः ॥ क्रियांप्रति प्रकार
ण्येण कर्त्ता विज्ञायते तस्य विवरण
म् । स्वाध्यायोऽध्येतव्य इत्यत्र यो
ग्यत्वेन लब्धविद्यस्त्वैवर्णिकः । १ । अ
हरहर्दद्यात् दीक्षितो न ददातीत्य
त्र प्रतिषिद्धत्वेन दीक्षितेतत् ॥ ५२ ॥
२ । स्वर्गकामोयजेतेत्यत्र विशेषण
पदान्वयेन स्वर्गकाम कर्त्ता ज्ञायते
। ३ ॥ अहङ्करोमीत्याद्यभिमानेवति
॥ ज्ञानशक्तिप्रधानपञ्चीकृतपञ्चम

कर्त्तृ

शामूतकार्योऽङ्कारोऽन्त करणं
 द्विविज्ञानमिच्छादिपर्यायशब्दा-
 च्यस्तादात्म्याध्यासेनात्मनि कर्त्तृत्वा
 दिधर्माधारोपहेतुः अनात्मा भौ-
 तिको मायाकल्पितश्च स ॥ क्रियाश-
 ने । इतरकारकाप्रयोज्यत्वेति स
 कश्चकारकायां प्रयोक्तारि क्रियाया-
 निर्बर्त्तके चिदचिन्ननिरूपे कश्चका
 मनावति पुरुषे ॥ सच साक्षिकादि
 भेदात् चिद्विधङ्गो भगवता । तत्र
 साक्षिको यथा । मुक्तसङ्गोऽनङ्गवा
 दीधृत्तुक्ताहसमन्वितः । सिद्धासि-
 द्धोर्निर्विकारः कर्त्तासाक्षिकउच्यते
 इति ॥ राजसोयथा । रागी कर्मफ-
 लप्रेषु र्बुद्धोर्हिसात्मकोऽमुच्यते । च
 र्धर्मोक्तान्वितः कर्त्ता राजसः परि-
 कोर्त्तितः इति ॥ तामसोयथा । अ-
 युक्तः प्राकृतः स्तब्धः मठोर्नैकृतिको
 लसः । विषादी दीर्घश्च कर्त्ता
 तामसउच्यते इति ॥ अन्तः करणो
 यचित्ते चिदाभासे ॥ करणोपहित-
 स्तकर्त्तृत्वात् ॥ कर्त्तेति । उक्तं ।
 त्वत् त्वन्वा ॥

कर्त्तृका । स्त्री । कर्त्तुं शक्ते ॥

कर्त्तृत्वम् । न । कर्त्तृधर्मः ॥ भावेर्कर्त्त-
 विधा त्वः ॥

कर्त्तृ । स्त्री । कर्त्तुं शक्ते ॥ करोति

कर्पट

। उक्तं । खलुत्वावितित्वत् ।

कर्पटोऽनीपः ॥ कुरिकायाम् ॥

कर्ह । पुं । कर्दमे ॥ कर्दति । कर्दक-

स्त्रिते शब्दे । पचायत् ॥

कर्दट । पुं । करहाटे ॥ पङ्के ॥ कर्दारे ॥

कर्दनम् । न । कुचिशब्दे ॥

कर्दम । पुं । ब्रह्मण्यकायाया मुत्पेके प्र

जापतिविशेषे । कपिलमुनेर्जनके ।

पापे ॥ पङ्के । कीच कादृशतिभाषा

॥ न । मासे ॥ कर्दति । कर्दं । क-

निकर्षोरमः ॥ त्रि । कर्दमवति ॥

अर्दं अच ॥

कर्दमकः । पुं । शास्त्रविशेषे ॥

कर्दमाटकः । पुं । विष्ठादिनिषेपस्थाने ।

उक्ताव ॥ भा० ॥ इति शब्दरत्नावली ॥

कर्दमी । स्त्री । मुद्ररे । भोगरा इति

भाषाप्रसिद्धे पुरुषे ॥ इति वैद्यकम् ॥

कर्पट । पुं । न । कर्त्तके । जीर्णवस्त्रे ।

कर्त्ता इतिभाषा ॥ प्रस्वेदादिमार्ज-

नार्थं कर्त्तव्यवस्तुसङ्घे । इत्यर्थं तेन

भूयते तत्ररुद्धौ कर्त्तक कर्पटशुद्धौ

तत्तुल्येवस्त्रेपिबर्त्तेते इति स्वामी ।

भुक्तुस्तु मन्त्रिणश्चादिवुष्टजीर्णवस्त्र

सङ्घेवर्त्तेते इत्याह ॥ किरति क-

र्त्तातिवा । कर्त्तव्ये कर्त्तव्यतायां वा

। करोति वा । विष् । कर्त्तासौ पट-

श्च ॥ यथा । कर्त्तव्यपटा । कर्त्तव्यदिः ॥

कर्पासः

पर्वतविशेषे ॥

कर्पटधारी । पि । मखिनजीर्णवस्त्रधा
रिणि भिक्षुके ॥कर्पटिकः । वि । कर्पटान्विते । कर्पट
धारिणि ॥

कर्पटी । पि । कर्पटान्विते ॥ म० इनि ॥

कर्पूरः । पुं । मूर्द्धाङ्गारिणि । कपाले ।

खोपरी इति भाषा ॥ शस्त्रविशेषे ॥

कटाहे ॥ कल्पते । कृपूसा मर्षे ।

बाहुलकादरो लज्जाभावश्च ॥

कर्पूरांशः । पुं । मृत्कपालखण्डे ॥

कर्पूराक्षः । पुं । अक्षोटे । कन्दराले

॥ कर्पूरम् अक्षति । अलभू० । कर्म

गण्यम् ॥

कर्पूरिकातुल्यम् । न । तुल्यविशेषे । क

र्पूर्याम् ॥ गुडूचीयोगजाञ्जने ॥

कर्पूरी । स्त्री । दार्बिकायाम् । काथो

द्भवतुल्ये । दारुहरिद्रायाः काथस्य

तुल्ये । आवर्त्तननिष्पन्ने कृत्रिमरसा

ञ्जने ॥ कल्पते । कृपू० । बाहुलका

दरट् लज्जाभावश्च । टिप्पान्ङ्गीय ॥

कर्पूरीतुल्यकम् । न । रसके । खपरि

या चोथा इति ख्याते ॥ कर्पूरीतुल्य

कं तुल्यादन्यत् स्रसकं स्मृतम् । ये

गुणास्तुल्यके प्रोक्तास्ते गुणा रसके

स्मृताः ॥

कर्पासः । पुं । न । तुल्यकेयाम् । वस्त्रयो

कर्पूर

नै ॥ क्रियते । डुकृञ्० । कृञ्० पास ॥

कर्पासफलम् । न । कार्पासे । विनै

खा इति भाषा ॥ कर्पास फलमिच्छु

र्त्त कषायं मधुरं मुख । वातक्षेप

हरं रुच्यं विशेषेणास्थिवर्जितम् ॥

कर्पासी । स्त्री । कार्पास्याम् । कपास

कावृक्ष इति भाषा ॥ कर्पासात्

जातिस्त्रात् गौरादिस्त्राद्वा ङीष् ॥

कर्पूरः । पुं । न । घमसारे । चन्द्रसंज्ञे

। सिताक्षे । कपूर इति भाषा ॥ क

पूरः शीतलो वृष्यश्च शुष्यस्तोषणो

क्षयुः । सुरभिर्मधुरस्तिक्तः कफपित्त

विधापहः ॥ दाहटुण्यास्त्वैरस्यने

दोदौर्गन्धनाशनः ॥ कर्पूरो द्विवि

ध प्रोक्तः पक्वा पक्वप्रभेदतः । पक्वा

त् कर्पूरतः प्राहु रपक्वं गुणवत्सर

म् ॥ अपिच । कर्पूरो नूतनस्तिक्तः

स्निग्धश्चोष्णास्त्रदाहदः । चिरस्थो

दाहशोषघ्नः सधैतः शुभकृत् परः

॥ पीतासभीमसेनादयो ऽस्य भेदा

श्चसन्ति । तेचर्भीमसेने द्रष्टव्याः ॥

किरति कृणाति वा । करति करो-

ति वा । कृविचेमे हिंसार्या वा ।

कृञ्० डुकृञ्० वा । विच् । पूर्वते

पूरी० । इगुधधेतिकः । कर्चासौ

पूरश्च ॥ यद्वा । कल्पते । कृपू० ।

ख० ऊरः । बाहुलकाक्षत्वा भा-

कर्पूर.

नेत्र वा ॥

कर्पूरक । पुं । कर्पूरके ॥ कर्पूरके । कर्पूरके ॥

कर्पूरतिलका । स्त्री । जमाया सखी भेदे । जमायाम् ॥

कर्पूरतैलम् । न । कर्पूरसेहे । चिमते ले ॥

कर्पूरनालिका । स्त्री । कर्पूरनारीति स्याते पञ्जाब्जविशेषे ॥ यथा । छता क्यया समितया कृत्वा लम्पटंतत । लवणोषणकर्पूरयुतया सितयान्वितम् ॥ पक्षे दाक्ष्येन सिद्धे वा ज्ञेया कर्पूरनालिका । संयावसदृशी ज्ञेया गुणे कर्पूरनालिका ॥

कर्पूरमण्डि । पुं । पाषाणप्रभेदे । कर्पूरमण्डि ॥ कर्पूरमण्डिनामायं युक्त्या वातादिदोषनुत् ॥

कर्पूररस । पुं । रसकर्पूरे ॥

कर्पूरचरित्रा । स्त्री । कर्पूरचरित्रादीति स्यातायाम् । सर्वकण्डूविनाशि न्याम् ॥

कर्पूराश्या । पुं । उपरलविशेषे । कर्पूरचीनिवेति स्याते ॥

कर्पूर । पुं । दर्पणे ॥ इतिजटाधरः ॥

कर्पूर । पुं । व्याघ्रे ॥ रक्षसि ॥ कृत्वा ति । कृत्वा ॥ कर्पूरवृक्षवृक्षतिस्यः ध्वरः ॥

कर्पूर

कर्पूरी । स्त्री । शिवायान् ॥ पिप्प्लान् फोष ॥

कर्पूंदार । पुं । कोविदारः ॥ नौलभि सट्टाम् ॥ श्वेतकाञ्चने ॥

कर्पूंदारक । पुं । सेष्मातकवृक्षे ॥

कर्पूर । पुं । पापे ॥ राक्षसे ॥ नानावर्णे । चित्रे । किर्णारे ॥ नर्दानिष्ठा

वधान्ये ॥ न । जले ॥ काञ्चने ॥ धुस्तूरवृक्षे ॥ वि । चित्रवर्णवति ॥ कर्षति । कर्षे ॥ कर्षयन्नेन वा ।

कर्षगती वा । श्लोष्ठोपध । मङ्गु राक्षस्येति उरध ॥ कर्षुरावर्णेन वा । ववयोरभेदादन्तस्य मध्योपि ॥

कर्पूरफल । पुं । साकुलपट्टवृक्षे ॥

कर्पूरा । स्त्री । कृष्णवृक्षायाम् । पाखल इति गौड भाषाप्रसिद्धे वृक्षे ॥

कर्षरायाम् । बाहुस्तुलसी इति गौड भाषा ॥ उरजन्ता इव ॥

कर्पूरी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ इतित्रिका खड्गेष ॥

कर्पूर । पुं । शष्पाम् ॥ द्राविडके । कश्चीरवृक्ष इतिभाषा ॥ राक्षसे ॥

न । स्वर्णे ॥ चरिताले ॥ वि । चित्रिते ॥ कर्षति । कर्षगती । खर्जा दिक्कादूरः ॥

कर्पूरकः । पुं । कर्पूरार्थे ॥ स्वर्णकः ॥ कर्षकः । पुं । कीनामे । वने ॥ वि ।

कर्मकी

भृत्थे ॥ वेतनाजीविनि । भरग्यभु
जि । मूल्येन कर्मकुर्वति । कमेरा
इति भाषा ॥ कर्म करोति । कुञ्०
। कर्मणिभृताविति टः ॥

कर्मकरी । स्त्री । मूर्खतायाम् ॥ वि
भिकाखतायाम् ॥ मूल्येन कर्मकुर्व
न्त्याम् । दास्याम् ॥ टित्त्वान् डीप् ॥
कर्मकर्त्ता । पु । कर्मात्मककर्त्तरि ॥
यथा । क्रियमाणन्तुयत् कर्म स्वयमे
व प्रसिध्यति । सुकरैः स्वैर्गुणैः
कर्त्तुं कर्मकर्त्तति तद्विदुरिति ॥ त्रि
। कर्मणः कर्त्तरि ॥

कर्मकाण्ड । पु । यावज्जीवमस्मिहे
च जुहुयादिष्ट्यादिरूपेण चित्तशो
धके कर्मप्रतिपादके वेदभागे ॥ सं
सारफलके ज्योतिष्टोमादिकर्मक
लापे ॥ कर्मणांसमूहः । दूर्वादिभ्यः
काण्ड' ॥

कर्मकारः । पुं । वर्णसङ्करजातिविशे
षे । लौहकारे । लुहार इति भाषा
॥ गोपालात्तन्त्रवाय्यां वै कर्मका
रोद्यभूत् सुतः । ब्रह्मवैवर्तेतु गूढा
यां विश्वकर्मणोजातइत्युक्तम् ॥ वृषे
॥ त्रि । भृतिविना भारवहनादिकर्म
कारके । वेगारी इति भाषा ॥ कर्म
करोति । कर्मण्यण् ॥

कर्मकीलकः । पु । रजके ॥ इति त्रिका

कर्मण्य

खड्गेष ॥

कर्मचम । पुं । अलङ्कर्मिणे । कर्म
करणसमर्थे ॥ कर्मसु चम । सप्तमी
तियोगविभागात् समास ॥

कर्मचेवम् । न । भारतवर्षे ॥

कर्मचोदना । स्त्री । कर्मविषयायां प्रेर
णायाम् ॥ कर्म क्रिया पुरुषव्यापाररू
पाऽर्थभावना तद्विषयाच्चेदना प्रेर
णा विधिरूपा शाब्दीभावनेत्यर्थः ॥

कर्मजः । पु । कलियुगे ॥ स्वर्गादौ ॥
अदृष्टे ॥ वटद्रुमे ॥ त्रि । कर्मसम्भवे ।
कार्यकवाचिकमानसकर्माद्भवे ॥ क
र्मणोजातः । जनी० । पञ्चम्यामजा
तावितिङ् ॥

कर्मजगुणः । पु । क्रियाजन्यगुणः ॥ स
च संयोगः । विभागः । वेगः । इति
भाषापरिच्छेदः ॥

कर्मठ । त्रि । कर्मगूरे । प्रयत्नेन मार
ब्धं कर्मसमापयति यः सतथोच्यते ॥
कर्मकुशले ॥ कर्मणि घटते । कर्म
णिघटोऽठच् ॥

कर्मण्य । त्रि । कर्मयोग्ये ॥ कर्मणि
प्रवीणे ॥ कर्मणि साधुः । तत्रसाधु
रितियत् ॥

कर्मण्यभुक् । त्रि । भरग्यभुजि । क
र्मकारे । वेतनापजीविनि ॥ कर्म
ण्यं वेतनं भुङ्क्ते । भुज० । क्तिप् ॥

कर्म

कर्मण्या । स्त्री । वेतने । मृत्ये ॥ क
र्मण्या सम्पद्यते । कर्मवेद्याद्यत् ॥ क
र्मणि साधुर्वा । तत्रसाधुरितियत् ॥
कर्मदेव । पु । यत्नेन स्वर्गं प्राप्ते ॥ य
था । ज्योतिष्टोमादिना स्वर्गमा
सा स्युः कर्मदेवता इति ॥ अदिचाहु
। अस्मिन्कर्मोऽन्यमेधादिकर्म कृत्वा
महत् पदम् । अवाप्याजानदे वैया
पृथ्यास्ताः कर्मदेवता इति ॥

कर्मधारय । पुं । समानाधिकरणे त
त् पुंश्वे ॥

कर्म । न । क्रियायाम् । देहेन्द्रियादि
व्यापारे ॥ संबागवियोगयो रसम
वायिकारखजातीयकर्मति खचिता
क्रिया । सत्त्वेपस्थापयेपथाकृत्
नप्रसारखगमनानि पञ्चकर्माणि भ
वन्ति । निष्कलनैमित्तिककाम्यप्राय
श्चित्तप्रतिषिद्धभेदाश्चापि पञ्चविधं भ
वति । तत्र चत्वारि धर्म्याणि अन्यमध
र्म्यमिति निश्चयः ॥ निष्कलं क्लेशव
हुर्लसन्दिग्धफलमेव च । न कर्मकु
र्वान्मतिमान् सदा वैरानुबन्धि च ॥
सन्धितक्रियमाखप्रारब्धभेदात् क
र्मविधिं भवति ॥ कायिकवाचिक
मानसिकभेदात् पुनस्तत् त्रिविधं
भवति ॥ विधिप्रतिषेधखण्डनं शा
स्त्रप्रसिद्धं कर्म । तच्च निष्कलनैमित्तिक

कर्म

कप्रायश्चित्तभेदात् त्रिविधमभवति ॥
यागदानहोमात्मके वेदविहिते ॥
भूतभावोद्भवकरो विसर्गं कर्मसं
ज्ञित । भूतानां भवनधर्माणां सर्वे
षां स्थावरजङ्गमानां भावमुत्पत्ति
म् उद्भव वृद्धिश्च करोति यो विसर्गं
कृत्याम तत्तच्छास्त्रविहितो यागदा
नहोमात्मकं सप्त कर्म सञ्ज्ञित ॥
सांख्यिकादिभेदात् पुन स्तत्र त्रि
विधम् । तत्र सांख्यिकं यथा । निय
तं सङ्गरहितमरागद्वेषतः कृतम् ।
अफलप्रेषुना कर्म यत् तत् सांख्य
कमुच्यते ॥ राज संयथा । यत्तु कामे
षुना कर्म साहङ्कारेण बाधुनः । कि
यते बहुलायासं तज्ज्ञानसमुदा कृत
म् ॥ तामसं यथा । अनुबन्धं च य
जिंसा मनयेत्यथ यौहयम् । मोहा
द्वारभ्यते कर्म यत् तत् तामसमुच्य
ते ॥ तत्तद्वर्गाश्च साभिमाननिमि
त्ते ऽन्तःकरणशोधके । शास्त्रविधि
तक्रियाकलापे निष्कलनैमित्तिक
काम्यात्मके ॥ शुक्रं कृच्छं मुक्तकृष्ण
चेति विविधभेदभिन्ने ॥ तच्च विवि
धं जन्मप्रयच्छति । तदाहुर्विश्वरू
पाचार्याः । शुभैराप्नोति देवत्वं नि
षिद्धैर्नारकीकृतिम् । उभाभ्यां पुण्य
पापाभ्यां मानुष्यं लभते ऽवशः ।

कर्म

इति ॥ क्रियते तत्तत्तत् फलाधिभिर्नि
ति कर्म । तस्य चानादि त्वम् आद्य
कोटे रनुपलभ्यमानत्वात् । यत्
शरीरवत् कर्मकरणम् तच्च शरीर
कर्मारब्धम् । तान्यपि शरीरान्तरेण
कृतानि । तच्च कर्मजमिति सोऽयं तृ
तीय पाशः ॥ जन्मनि भिक्षो अदृष्ट
विशेषे ॥ उक्तमत्र वार्त्तिककारैः ।
न कर्मकारणं मुक्तो नास्ति स्तापस्य मे
षजम् । कर्मभ्योजन्म नियतं जन्म
चेन्निरर्हति' कुत । इति ॥ वासना
कर्म विद्याच त्रयं जन्मप्रयोजकम् ।
उक्तं तत्र प्रधानत्वं कर्मणः, श्रूयते
पुनः ॥ उत्तमाधमदेहाख्यं वैधर्म्यं
कर्मणा भवेत् । देहे विद्यावासना
भ्यां भवेद्भोगस्य कौशलम् ॥ कर्म
साध्वेव कर्त्तव्यमिच्छताभ्युदयश्चि
रम् । पापन्तु सर्वदा हेयं दुःखेभ्यश्च
स्यताभृशम् ॥ पूर्वकाण्डपरा इत्यं
कर्मप्राधान्यमूचिरे । अथ वेदान्त शा
स्त्रज्ञाः प्राहुः कामप्रधानताम् ॥ पु
मानादौ काममय एव भूत्वा यत् कर्म
कृतं । यतोऽयं कर्मणो हेतुः कामो
तोऽस्य प्रधानता ॥ अकामस्य क्रिया
काचिद् दृश्यते नेह कस्य चित् । यद्य
द्वि कुरुते जन्तु स्तन्नत्कामस्य चेष्टि
तम् ॥ यन्मादिरूपं निर्यत्तं कमद्विधा

कर्म

। सस्कारक विविदि पाजनव च । त
च विहितत्वमात्रवद्वा क्रियमाण
सस्कारकम् । ईश्वरात्मवद्वा क्रि
यमाण विविदि पाजनवत् । यत्क
रोषीत्यादि भगवद्वचना दिति वि
वेकः ॥ घटकारकान्तर्गतकारकवि
शेषे ॥ अनद्वितीया विभक्तिर्भवति
। उक्ते कर्मणि प्रथमाभवति । धातृ
पात्तव्यापारजन्यफलाश्रय कर्मेति त
त्त्वचक्षम् । यत् क्रियते फलार्थं
भिस्तत् कर्मेति प्रसिद्धम् । करो
तेर्निखिलक्रियावाचकत्वात् कर्तुं
व्यापारैर्यत् साध्यते तद्विच्यर्थः । अ
तएव क्रियाव्याप्यं कर्मेति क्रमदीश्वर
। तच्चतुर्विधम् । निर्वर्त्यम् १ यथा
घटं करोति पुष्पं प्रकृते ॥ विकार्य
म् २ तच्चद्विविधम् । प्रकृतेरुच्छेद
कम् प्रकृतेर्गुणान्तराधायकम् । आ
द्यं यथा काष्ठं भस्म करोति । अन्य
यथा । सुवर्णं कुण्डलं करोति । त
थाचोक्तमर्तुं हरिणा । यदसज्जायते
पूर्वं जन्मना यत् प्रकाशते । तन्निर्व
र्त्य विकार्यञ्च कर्मद्वेधा व्यवस्थित
म् ॥ प्रकृत्युच्छेदसम्भूतं विकार्यं का
ष्ठभस्मवत् । अन्यङ्गुणान्तरोत्पत्त्या
सुवर्णादिविकारवत् ॥ प्राप्यम् ३ य
था ग्रामङ्गच्छति चन्द्रम् पश्यती

कर्माभू

न्यादि ॥ अनीषितश्च ४ यथा पा
प त्यजती न्यादि ॥ सन्नाहशमभ
वने ॥ ज्ञानसाधनविशेषे ॥ यथाहु
। कथायपत्रैककर्माणि ज्ञानचपरमा
गति कथाये कर्मभि पक्वे ततो ज्ञा
नपवर्तते इति ॥ क्रियते फलार्थि
"भि" । डुकृञ् । कुञ्जे भावे कर्म
णिच सर्वधातुभ्योमनिन् इतिमनि
न ॥ अर्हर्चादि ॥ आरभेतैव कर्मा
णि आन्त. आन्त. पुनः पुन । कर्मा
गत्याभमार्थं हि पुनर्पुनः श्रीनिपेवते ॥
कर्मात्मी । पु । भिचौ । परित्राजि ॥
कर्मन्वेन प्रोक्तम् भिक्षुश्च मधीते
। कर्मन्वृक्षाद्यादिनि ॥
कर्माफलम् । न । कर्मरत्नफले ॥ कर्म
विपाके ॥ संसारे ॥ सर्वकर्माणाम्
फलं व्याकृतंसंसार एवेति भाष्यो
क्ते ॥ कर्मण फलम् ।
कर्माफलप्रप्नु । वि । कर्मफलार्थिनि ॥
कर्माफलसङ्ग । वि । कर्मणि फलेच-
आसङ्ग. कर्त्तृभ्राभिमानी भोगाभि
लाषश्च यस्य तच्छिन्न ॥
कर्माभू । स्त्री । आर्यावर्ते ॥ कृष्टभूमौ
। कर्माभूते ॥

कर्माभूमि । स्त्री । आर्यावर्त । पु

ययभूमौ ॥ अथकाविकथावुद्धा दू
रे च इति निर्भयाः । सर्वभक्ष्या न प

कर्मावि

प्रयन्ति कर्मभूमिमचेतस ॥ कर्मयो
भूमि ॥ भारतवर्षे ॥ यथा । तत्रापि
भारत श्रेष्ठं जम्बुद्वीपे महामुने । य
तोऽहिकर्मभूरेषा अतो न्या भोगभूम
य इति विष्णुपुराणम् ॥

कर्मासामासा । स्त्री । पूर्वमीमासाया
म् । कर्मकाण्डवेदविचारग्रन्थे जैमि
नि प्रणीते ॥

कर्माभूलम् । न । कुञ्जे । दर्भे ॥ कर्म
यो हर्ता ॥ कर्मयो मूलम् ॥

कर्मायुगम् । न । काश्यपे ॥ इतिवि
काण्डशेषः ॥

कर्मायोगः । पु । ईश्वरार्पणबुद्ध्या क्रिय-
माये फलाभिसन्धिरहिते तत्तद्वर्था
अभेधिते वेदविहिते कर्मकलाये
मत्तानां ज्ञानसाधन भूते ॥ चित्त-
शुद्धिजनके वैदिके कर्मणि ॥

कर्माङ्गः । पुं । न । कर्मरत्न इति प्रसि
द्वे फलदृष्टे । पीतफले । कर्मारे ।
न्युक्ते ॥ कर्मरत्नं हिमं द्यादित्यादन्तं
कफ वातकृत ॥

कर्माटी । स्त्री । वंशरोचनायाम् ॥

कर्मावकाः । पुं । शुद्धे ॥ इतिमहाभा
रतम् ॥

कर्मावाटी । स्त्री । तिथौ ॥

कर्माविपाकः । पुं । कर्मजन्यफलस्य परि
पाके ॥ शातातपभृगुभरतोक्ते पाप

कर्मस

रोगप्रायश्चित्तानां विवरणग्रन्थे ॥

कर्मव्यतिहार । पुं । क्रियाविनिमये
॥ परस्परकरणे ॥

कर्मशील । वि । कर्म । कर्मकृति ॥

कर्मशूल मस्य ॥

कर्मशूर । वि । कर्मठे । प्रयत्नेन प्रा-
रब्धकर्मपरिसमापके ॥ फलपर्यन्त
कर्मकर्तारि ॥ कर्मशिशूर । सप्तमी
समासः ॥

कर्मशेष । वि । उत्पादविकार्याप्यस-
त्कार्येषु पुरोडाशसोममन्त्रबीद्या
दिषु ॥

कर्मसङ्गः ॥ पुं । कर्मसुदृष्टादृष्टार्थेषु अ-
हमिदङ्करोमि एतत् फलम्भोक्ष्ये
इत्यभिनिवेशविशेषे ॥

कर्मसङ्गी । वि । श्रुतिस्मृतिविहि-
तप्रतिषिद्धकर्मफलाधिकारिणि । क-
र्तृत्वाभिमानेन फलाभिसन्धिना
च कर्मण्यभिनिविष्टे ॥

कर्मसङ्ग्रह । पुं । कर्मसङ्ग्रह्यते सम-
वैत्यचेति व्युत्पत्त्या कर्माश्रये ॥
कर्मसङ्गः पुण्यापारूपस्य अर्थभावना
या, सङ्ग्रहे सङ्ग्रहे ॥

कर्मसचिवः । पुं । कर्मोपयुक्तसचिवे
। धीसचिवातिरिक्ते मन्त्रविशेषे ॥

कर्मणि सचिव सहाय ॥

कर्मसन्न्यासिकः । पुं । यतौ । सन्न्या-

कर्मन्त

सिनि ॥

कर्मसन्न्यासी । पुं । यतौ ॥ द्विविध
कर्मसन्न्यासः फलसाधनभेदतः । फ-
लाय ज्ञानिनस्त्यागो जिज्ञासोर्ज्ञा-
नसिद्धये ॥ फलवत् कर्मणोपित्याज्य-
त्वे कर्मण्येवाधिकारस्ते इत्यादिस्मृ-
तिविरोध इत्याशङ्क्य तस्याविरक्त
विषयत्त्वानमै वमित्याह । अविशु-
द्धियः कर्मण्यधिकारो विशुद्धी ।
सत्यां विविदिषोत्पत्तौ तदर्थं कर्म
सन्त्यजेत ॥ तदर्थं शुद्ध्यर्थम् ॥ कर्म-
णः सन्न्यासः कर्मसन्न्यासः । सोऽस्या-
स्ति । इति ॥ कर्मणा वध्यते जन्तुर्वि-
द्यया च विमुच्यते । तस्मात् कर्म न
कुर्वन्ति यतयः पारदर्शिनः ॥

कर्मसाक्षी । पुं । सूर्यः ॥ सूर्यादिनव-
सु ॥ सूर्यः सोमो यमः कालो महा-
भूतानि पञ्चच । एते शुभाशुभस्ये-
ह कर्मणो नव साक्षिणः ॥ कर्मणा-
साक्षी ॥

कर्मसिद्धिः । स्त्री । इष्टानिष्टलक्षणायां
फलप्राप्तौ ॥

कर्मार्थः । वि । क्रियासाक्षिणि ॥

कर्मन्तः । पुं । कर्मभुवि । कृष्टभूमौ
॥ इक्षुधान्यादिसङ्ग्रहस्थाने ॥ शुची-
नाकरकर्मन्ते इत्युक्ते ॥ कर्मव-
साने ॥ कर्मन्ते दासभृत्याश्चेत्यु-

४४ — — —

कर्मोन्द्र

४४ ले ॥

कर्मार । पु । कर्मकारे । लीहकारे ।
लुहार इतिप्रसिद्धे जातिविशेषे ॥
वशे । त्वचिसारे । वाँस इतिप्रसिद्धे
वृक्षे ॥ कर्मरङ्गे । कर्मरखइतिभाषा ॥
कर्मार्य । पु । पुरुषे ॥ चि । क्रियायोग्ये ॥

कर्माशौच । पु । अनहङ्कारे ॥

कर्मी । पु । दक्षिणासहितज्योतिष्टो-
मादिकर्मनुष्ठायिनि । यजमाने ।
देवानामन्त्रे ॥ केवलकर्मीहि चन्द्रम-
ण्डलाधिकारी परतन्त्रोदेवानाम-
न्त्रभूत इति श्रीतीप्रसिद्धि ॥ चि ।
कर्मविशिष्टे ॥ कर्मास्ति अस्त्य । श्री०
इति ॥

कर्मीष्ठ । चि । क्रियावति ॥

कर्मीरक । पुं । शस्त्रोटे ॥

कर्मेन्द्रियम् । न । कर्मसाधकेन्द्रिये ।

पात्रादिपञ्चके व्यस्ते समस्तेच ॥

पायूपस्थम् पाणिपादैः वाक्चैवेन्द्रि-

यसङ्ग्रहः । उत्सर्गानन्दनादानगत्या

क्षापाश्व तत्क्रियाः ॥ वागादीनी-

न्द्रियाण्याकाशादीनारजोशेभ्यो व्य-

स्तेभ्यः पृथक्पृथक् क्रमेणोत्पन्नानिभ-

वन्ति । यद्योक्तं भागवते । तेषां रजो-

शैर्जातानि क्रमात् कर्मेन्द्रियाणिच

। प्रत्येकमिति ॥ कर्मसाधकमिन्द्रि-

कर्ष

४४ ७९

यङ्कर्मेन्द्रियम् ॥ कर्मेन्द्रियदेवता

अग्नीन्द्रोपेन्द्रियमप्रजापतय । कर्मे-

न्द्रियाणां वागादीनां क्रमेणान्याद ।

यो देवता भवन्ति ॥ कर्मेन्द्रियाणां

विषयास्तु वचनादानगमनविसर्गा-

नन्दाक्रमेण वागादीनाविषया ॥

कर्ष । पु । कामदेवे ॥ आखौ ॥ कृ-

णाति । हजर्हिंसायाम् । किरतिवा-

। हविर्धेये । हृगृष्टृभ्योच ॥

कर्षट । पु । न । दिशतग्राममध्ये म-

नोरमस्थाने ॥ ग्रामग्रतस्त्वजनाः क-

यविक्रयादिना सेवादिनावा येनग्रा-

मेण जीवन्ति तस्मिन् ॥ इति केचि-

त् ॥ चतुः समग्रामे ॥ चतुः समेष्ट-

स्थाने ॥ चतुः शतग्रामसङ्ग्रहस्था-

ने ॥ न । नगरे । पुरे ॥

कर्षर । पुं । राक्षसे ॥ पापे ॥ भेषज-

विशेषे ॥ व्याघ्रे ॥ कृणाति । हज् ॥

हृगृष्टृभ्योच ॥

कर्षरी । पु । उमायाम् । शिवायाम् ॥

चिह्नपट्याम् ॥

कर्ष्य । पु । कर्षूरे । कर्षर इतिभाषा

॥ इति राजनिर्घण्टः ॥

कर्ष । पुं । न । अन्ते । मापदोऽङ्गके

माने । अशीतिरत्तिकाम् ॥ भिषजां

व्यवहारेषु कर्षः स्यात् सौलकष्य

म् । सुवर्णे । विडालपदके ॥ राज

कर्ष

निर्धृष्टकमते कर्ष स्यादशमापकः

॥ पु । कर्षण ॥ विभीतक वृक्षे ॥
कपनि । कृषविलेखने । पचाद्यच्च ।
भावे घञ्वा ॥

कर्षक । वि । चेच्चाजीवे । कृषीवले ॥

आकर्षणकर्तरि ॥ पु । अयस्कान्ते ॥

कर्षति । कृष० । खल ॥

कर्षणम् । न । वैश्यवृत्तिविशेषे । कृषि

कर्मणि । लाङ्गलादिनाभमिखनने ।

खेती इतिभाषा ॥ आकर्षणे ॥ शो

षणे ॥ पीडने ॥ कृषेर्लुट् ॥

कर्षणी । स्त्री । क्षीरिणीवृक्षे ॥

कर्षफल । पु । विभीतकवृक्षे । कलि

द्रुमे ॥ कर्षम् फलमस्य ॥

कर्षफला । स्त्री । आमलक्याम् ॥

कर्षार्द्धम् । न । तोलकपरिमाणे ॥

कर्षिणी । स्त्री । कविकायाम् । अथ

मुलमन्धनरज्जुस्थितलौहे ॥ क्षीरि

कावृक्षे ॥

कर्षित । वि । पीडिते ॥ यथा । अध

र्मकर्षिण्यवृत्तिकर्षितइति ॥

कर्षू । पु । करीषाम्नौ ॥ तुषाम्नौ ॥ वा

र्त्तायाम् । जीविकायाम् ॥ ऋषिवि

शेषे ॥ स्त्री । कुल्यायाम् ॥ कुल्ये

कीकसे ॥ नदीमात्रे ॥ इष्टिखाते ।

चतुरङ्गुलखातविशेषे ॥ कर्षणम् कृ

ष्यते कर्षति वा कृषवि० । कृषिच

कलघो

मितनिधनिसर्जिखर्जिभ्यञ्ज ॥

कर्हि । अ । कदा ॥ कस्मिन्काले । अ

नद्यतनेर्हिलन्यतरस्थम् ॥

कर्हिचित । अ । कस्मिंश्चित्काले ॥ क

स्याच्चिदप्यवस्थायाम् । जातु ॥ क

र्हिच चित चेति विशद ॥

कल । पु । मधुरध्वनौ । अथक्त मधु

रध्वाने ॥ सालवृक्षे ॥ न । शुके । रे

तसि ॥ वि । अजीर्णे ॥ कडतिमाद्य

ति अनेन । कडमदे । हलश्चेति

धञ्ज । संज्ञापूर्वकत्वादृह्यभाव । ड

लयोरेकत्वम् ॥

कलक । पु । शकुलमव्ये ॥

कलकण्ठ । पु । कलध्वाने ॥ हंसे ॥

पागावते ॥ पिके ॥ कल कण्ठोऽयम् ।

कलकल । पु । कोलाहले । बहुभि

कृते उच्चैः शब्दे ॥ यथा । विशाला

भ्या माभ्यां किं भिन्नं नयनाभ्यां ख

लुफलं न याभ्यामानीढा परमगम

णीयातवतनु । अयं चिन्त्यकारो ज

ननिमनुजस्य श्रवणोर्जयोर्नान्तरा

त स्तव लहरिनीलाकनकल इति-

जगन्नयविशूली ॥ सर्जनिर्यासे ।

कलशब्दे । कलनम् । घञ् । सज्ञा

पूर्वकत्वादृह्यभाव । कलादपि

कल ॥

कलघोष । पु । कोकिले ॥ कलो घो

ॐ ॐ ॐ - -
ॐ ॐ ॐ
ॐ ॐ ॐ
ॐ ॐ ॐ

कलञ्ज

पो यस्य ॥

कलङ्क । पु । अङ्गे । चिह्ने ॥ अपवा
दे ॥ कासायसमले । लौहकिट्टे ॥
कम् । वृद्धार्थं लङ्कयतिहीनता गम
यति प्रापयति वा । लकिगतौ ।
कर्मगण्यम् । यद्वा । कलति । कलश
व्यसंस्थानयोः । क्लिप् । कल् । चासा
वङ्गश्च ॥

कलङ्कलेखा । स्त्री । माणिक्यरेखायाम् ।

कलङ्कप । पु । सिंहे ॥

कलङ्कषा । स्त्री । करताल्याम् ॥

कलङ्की । वि । अपवादयस्ते ॥ सचिह्ने
॥ लौहमलविशिष्टे ॥ मन्त्रधीय
इति ॥

कलङ्कर । पुं । आवर्त्ते । जलभ्रमे ॥

इतिचिकाण्डशेष ॥

कलञ्ज । पु । सविषाखेण जतयो र्मगप
क्षिणो ॥ ताम्रकृटे । ताम्राकृ सुर
तो इति भाषा ॥ यथा । विष्णुसिद्धा
न्तसारवल्यां वैद्यके । अथ धूमप-
णीधूमपानगुणः । कलञ्जसंवेष्टन
धूमपानात् स्याद्वन्तशुद्धिर्मुखरोग
हानिः । कफघ्नमाम्बरहानिकृत्त
गान्धर्वविद्या प्रवर्णकसेव्यम् ॥ सखा
विशेषः । यथा । सञ्जालो प्रोच्यते
गुञ्जा सातिस्त्रो रूपकं भवेत् । रु
पकैर्दशभिः प्रोक्तः कलञ्जोनामना

कलन

मरा इतियुक्तिकल्पतरु ॥

कलतृलिका । स्त्री । कामुकादीनाम् ।

वाञ्छिन्याम् । लञ्जिकायाम् ॥

कलत्रम् । न । श्रोग्णी ॥ भार्यायाम् ॥

नृपादीना दुर्गस्थाने ॥ गड्गति ग

द्यते वा । गडसेचने । गडरादेश्च

क इति अवन । उल्लयोरैक्यम् ॥ क

ल चायते वा । चैड पालने । क ॥

कडति कद्यते वा । कडशासने ।

वाङ्मुलका दवन् ॥

कलधृतम् । न । रूप्ये ॥ इतिराजनि

र्धशट् ॥

कलधौतम् । न । मूर्ध्ने । हेन्नि ॥ रज

ते । रूप्ये ॥ पु । कलध्वनौ ॥ कलो

ऽमलो धौतोऽय ॥

कलध्वनि । पु । पारावते ॥ धिके ।

। कोकिने ॥ मयर् ॥ गम्भीरशब्दे

॥ कलोध्वनियस्य । कर्मधारयो वा ॥

कलध्वान । पु । पारावते ॥ परभूते

॥ धर्हिणि ॥ कलोध्वानो ऽस्य ॥

कलन । पु । वेतसशृङ्गे ॥ न । चिह्ने

। लक्ष्मणि ॥ दोषे ॥ लङ्गने ॥ शस

ने ॥ यथा । कलनात् सर्वभूताना

महाकालः प्रकाशितः । महाका

लस्य कलनात् त्वमाद्याकालिका

परति ॥ एकमासिकगर्भे ॥ गर्भे मि

श्रिते शुक्रशोणिते । तत्तु एकरात्रे

ॐ ॐ ॐ - - - - - ॐ ॐ ॐ

कलमे

क भवतीति श्रीभागवतम् ॥ सङ्ख्याने । गणने ॥

कलना । स्त्री । वसतायाम् ॥ गणनायाम् ॥

कलन्दर । पुं । सङ्कीर्णजातिविशेषे । सत्तु लेटात् तीवरकन्यायां जातः । इति ब्रह्मवैवर्त पुराणम् ॥

कलन्दिका । स्त्री । सर्वविद्यायाम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कलन्धुः । स्त्री । पञ्चशाकविशेषे । कुवकालुकायाम् । घोलिकायाम् ॥

कलभः । पुं । पञ्चवर्षपर्यन्ते करिशावके ॥ इति सुभूतिः ॥ चित्रद्वर्षस्तु कलभ इति वैजयन्ती ॥ धत्तूरद्वये ॥ कलयति । कल विच्छेपे गतौ सङ्ख्याने वा । कलते वा । कलशब्दसङ्ख्यानयोः । कृशृश्लिखलिकर्दिभ्योऽभच् । कलेभाषते वा । भाष्यक्तायां वाचि । अन्येभ्योपीतिङः ॥

कलभवल्लभः । पुं । पीलुवृक्षे ॥

कलभी । स्त्री । चम्बुद्वये ॥

कलभैरव' । त्रि । मधुरभीषणे ॥

कलमः । पुं । लेखन्याम् । वर्णतूल्याम् ॥ शाखिधान्यप्रभेदे ॥ चैरे । पाटश्वरे ॥ कलते । कल श० कलिकर्षोरम' ॥

कलमोक्षमः । पुं । गन्धशालौ ॥

कलर

कलम्ब. । पुं । नालिकाशके ॥ पृषत्के । शरे ॥ कल्यते । कल विच्छेपे ।

उल्योरेकत्वात् कृकदिकडिकटिभ्योन्जित्यन्वच् ॥ कडम्बे । शीपपादमे ॥ कडम्बे । शकनायाम् ॥ कडति । कडमदे । अन्वच् ॥ केन खल्यते वा । खविन्नवस्त्रंसते । प्रचाञ्चच् ॥

कलम्बकः । पुं । कलम्मार्ये ॥ भाराकदम्बे ॥

कलम्बिका । स्त्री । कलम्बीशके । नाली इति भाषा ॥ श्रीवापस्यान्नायाम् । मन्यायाम् ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कलम्बी । स्त्री । जलजलताशाकविशेषे । कलम्बिकायाम् । कलम्बीशक इति गौडभाषा । करेवु इति भाषा ॥ कडति । कड मदे । कृकदीत्यन्वच् । उल्योरेकत्वम् ॥ केजले खल्यते वा । खवि० । अच् । गौरादिस्त्रान्ङीष् । कलम्बी स्तन्यदाप्रोक्ता मधुरा शुक्रकारिणी ॥

कलम्बुः । पुं । कलम्बिकायाम् ॥

कलम्बुटम् । न । नवनीते । हैयङ्गवीने ॥ इति हारावली ॥

कलम्बूः । स्त्री । कलम्ब्याम् । करेवु इति प्रसिद्धेशके ॥

कलरव' । पुं । कपोते । पारावते ॥

कोकिले ॥ कलध्वनौ ॥ त्रि । कल

कलस

ध्वनिविशिष्टे ॥ कलो रवोऽस्य ॥

कलल । पुं । न । गर्भवेष्टनचर्मणि ।
जरायौ ॥ कलने । शुक्रशोणितस
ङ्घाते ॥ कल्यते । कलसङ्ख्याने ।
वृषादिभ्यश्चिदितिकलः ॥

कललज्ज । पुं । राने । सालनिर्यासे ॥

कललज्जोद्भव । पुं । सालदृष्टे ॥

कलमिद्ध । पुं । घटके ॥ कलिङ्गकवृ
क्षे । इन्द्रयवे ॥ कल वङ्गसे । वकि
गता । अगम् । पृषो० ॥

कलश । पुं । न । घटे । कूटे । कल
सा इतिभाषा ॥ कलं श्रवति । शु
गता । अन्येभ्योपीतिङ् ॥

कलशि । स्त्री । पृश्निपण्याम् । पिठव
नीति भाषा । चाकुलिया इतिगौ
डभाषा ॥ गर्ग्याम् । अन्यपात्रे ॥ क
लं श्रयति । श्रोतनूकर्णे । इन् । वा
हु । कदाकाकारलोपः । कलशि मुद
गिगुर्बी वङ्गवालोडयनीतिभाषा ॥

कलशी । स्त्री । पृश्निपण्याम् ॥ गर्ग्या
म् ॥ जाति लक्षणीडीष् ॥

कलसः । पुं । द्रोणपरिमाणे ॥ द्वि ।
घटे ॥ यथा । कलां कलां गृहीत्वा
तु देवान् विश्वकर्मणा । निर्मितो
यं सबै यप्मात कलसस्तेन कथ्यत
इति श्रीमन्नानिर्वाणतन्त्रम् ॥ अपि
च । सागरे मथ्यमाने तु पीयूषा

कलस

यं सुरामुरे । पीयपधारणार्थाय ॥

निर्मितो विश्वकर्मणा ॥ कला क
लास्तु देवानामसिता स्ता पृथक्
पृथक् । यत कृतास्तु कलसा स्तत
स्ते परिकीर्तिता इत्यादि कालि
कापुराणे ८७ अध्याये द्रष्टव्यम् ॥

केन जलेन लभति । लसस्ये पयस्वी
जनयो । पचाद्यच् ॥

कलसि । स्त्री । । पृश्निपण्याम् ॥ गर्ग
कलसी । स्त्री । । र्याम् ॥

कलसीसुतः । पुं । अगस्त्यमुनौ ॥

कलसोदधि । पुं । समुद्रे ॥ कलस इव
उदधि मन्यानाधारत्वात् ॥ इतिम
हाभारतम् ॥

कलह । पुं । खण्डकोषे ॥ भस्वने ॥ पुं
। न । युद्धे । समरे । लडाई इतिभा
षा ॥ पुं । राठे ॥ कलस्य मधुरध्व
नेर्हननम् । अन्येभ्योपीतिङः ॥

कलहंस । पुं । कादम्ने । बालिहंस
इतिगौडभाषामसिद्धे हंसविशेषे ।
कलनादे ॥ राजहंसे ॥ नृपोत्तमे
॥ परात्मनि ॥ त्रयोदशाक्षरादिति
प्रभेदे ॥ सजसाः सगौचकथित क
लहंसः । इति क० । यमुनाविहार
कृतुके कलहंसो वज्रकामिनीकम
लिनीकृतकोष्ठि । जनचित्तहारिक
लकण्डनिनाद प्रमुद तमेतुतवन

कला

न्दतनूज. ॥ अस्य सिंहनादसंज्ञाय
स्ति ॥ कलोमधुरवाक हंसः ॥
कलहनाशन. । पुं । पूतिकरञ्जे ॥
कलहप्रिय । पु । नारदे ॥ इतिमहा
भारतम् ॥
कलहप्रिया । स्त्री । सारिकायाम् ॥
कलहान्तरिता । स्त्री । नायिकाभेदे ॥
अस्यालक्षणा यथा । पतिमवमन्य
पश्चात् परितप्ता । यथा । कोपात्
कान्त पराणुद्य पश्चात् तापसमन्वि
ता । कलहान्तरिताप्रोक्ता नायिका
नयशालिभिरिति ॥
कला । स्त्री । मूलधनद्वौ । स्तूद इ
तिभाषा ॥ शिल्पादौ ॥ अशमावे ॥
चन्द्रघोषाडशांशे ॥ कालमाने । चिं
शत् काष्ठात्मकेकाले ॥ स्त्रीरजसि
नौकायाम् ॥ कपटे । छद्मनि ॥
विभूतौ ॥ शक्तौ ॥ कलनायाम् ॥
मरीचिपत्न्याम् । कर्दमात्मजायाम्
॥ राशेस्त्रिंशद्भागैश्च सप्त षष्ठिभाग
कलेतिज्योतिर्विद । यथा । विकला
नां कलाषष्ठ्या तत्षष्ठ्याभाग उ
च्यते । तत्रचिंशत् भावेष्टांशे भगणो
द्वा दशैवते । इति ॥ अथशैवतन्त्रोक्ता
स्तुः षष्टिकलां लिखन्ते ॥ गीतम्
१ । वाद्यम् २ । नृत्यम् ३ । नाच्य
म् ४ । आलेख्यम् ५ । विशेषकच्छे

कला

द्यम् ६ । तण्डुलकुसुमवस्त्रिविकारा
७ । पुष्पास्तरणम् ८ । दशनवसना
ङ्गरागा. ९ । मणिभूमिका कर्म १० ।
शयनरत्नम् ११ । उदकवाद्यम् १२
। उदकघात १३ । चित्रायोगा १४
। माख्यग्रथनविकल्पा. १५ । शेखरा
पीडयोजनम् १६ । नेपथ्ययोगा
१७ । कर्णपद्मभङ्गाः १८ । गन्धयु
क्ति १९ । भूषणयोजनम् २० । इ
न्द्रजालम् २१ । कौचुमारयोगा.
२२ । हस्तलाघवम् २३ । चित्रशोके
पूषभक्ष्यविकारक्रिया २४ । पान
करसरागासवयोजनम् २५ । स्त्री
वापकर्मणि २६ । स्तूचक्रीडा २७ ।
प्रहेलिका २८ । प्रतिमाला २९ ।
दुर्बचकयोगा. ३० । पुस्तकवाचन
म् ३१ । नाटिकाख्यायिकादर्शनम्
३२ । काव्यसमस्यापूरणम् ३३ ।
पट्टिकावेष्टवाणविकल्पा ३४ ।
तर्कुकर्मणि ३५ । तच्छलम् ३६ ।
वास्तुविद्या ३७ । रूप्यरत्नपरीक्षा
३८ । धातुवाद ३९ । मणिरागज्ञा
नम् ४० । आकरज्ञानम् ४१ । वृ
त्तायुर्वेदयोगा. ४२ । मेषकुक्कुट
लावक युद्धविधि ४३ । शुकसारि
काप्रलापनम् ४४ । उत्सादनम्
४५ । केशमार्जनकौशलम् ४६ । अ

कलाकृ

चरमुष्टिकाकथनम् ४७ । स्नेहित
कविकल्पा. ४८ । देशभाषाज्ञानम्
४९ । पुष्पशकटिकानिमित्तज्ञान
म् ५० । अथ निमित्तज्ञान मिति
पृथक् केचित् पठन्ति ॥ यन्त्रमातृ
का ५१ । धारणमातृका ५२ । स
म्पाद्यम् ५३ । मानसीकाव्यक्रिया
५४ । क्रिया विकल्पा ५५ । कलि
तकयोगा. ५६ । अभिधानकोषच्छ
म्बोज्ञानम् ५७ । वस्तुनोपनानि
५८ । सूतविशेष. ५९ । आकर्षक्री
डा ६० । वास्तवक्रीडनकानि ६१ ।
वैजयिकीनां विद्यानां ज्ञानम् ६२
। वैजयिकीनां विद्यानां ज्ञानम्
६३ । वैतालिकीनां विद्यानां ज्ञान
म् ६४ ॥ इति श्रीभागवतटीकायां
श्रीधरस्वामिनः ॥ कश्चित् पुस्तके
सूचीवापकर्मसूत्रक्रीडेत्येवं पद
म् । तदुत्तरं श्रीशाङ्करकवाद्यानि
। वैतालिकीनामिच्छावैयासिकी
नामित्ति च पाठो दृश्यते ॥ कलति
कलयति कलते वा । कलशब्दस
ङ्ख्यानयेः । पचाद्यच ॥ कल्यते वा
। पुंसीति घ. ॥ यद्वा कलति । आ
नोनुपे तिकः ॥

कलाकूलम् । न । विघे ॥ इति राज
निर्घण्ट. ॥

कलाप

कलाकेलि. । पुं । कामदेवे ॥ कलासु
केलिर्यस्य ॥

कलाहुर. । पु । सारसे पश्चिणि ॥ कंसा
सुरे । मूलदेवे ॥

कलाचिका । स्त्री । } प्रकोष्ठे । कपो
कलची । स्त्री । }

खेरघोमखिवन्धपर्यन्ते । कलाई इति
भाषे तिकथित् ॥ इति हेमचन्द्र
शारावस्थो ॥

कलाभाजी । स्त्री । सुषयाम् । कार
वाम् । कलौजी मंगरैला इति च
स्थातव्ये ॥

कलादः । पुं । स्वर्णकारे ॥ कलाभाद
त्ते । उदाज्. । मृ० कः ॥

कलादकः । पुं । स्वर्णकारे ॥

कलानिधिः । पुं । चन्द्रे ॥ कला निधी
यन्ते ऽथ । उदाज्. । कर्मप्रयधिकर
णे चेति कि. ॥

कलानुनादी । पुं । रोलम्बे । भ्रमरे ॥
कलविह्वे ॥ कपिजले ॥

कलान्तरम् । न । हड्डी । लामे । खद
इतिभाषा ॥

कलापः । पु । सहतौ । समूहे ॥ मयू
रपिच्छे । घर्जे ॥ काल्प्याम् ॥ भूष
णसामान्ये ॥ तूखे ॥ चन्द्रे ॥ विद्
ग्धे ॥ कातन्त्रव्याकरणे ॥ ग्रामवि
शेषे ॥ यद्वा ॥ देवापि योगमाख्या

कलाय'

य कलापग्राममाश्रित' । सोमवंशे
कलौनष्टे कृतादौ स्थापयिष्यति ॥
कलामाप्नोति । आपृ० । कर्मण्यण्
॥ कलाप्राप्यतेऽनेन वा । हलश्चे
ति घञ् ॥

कलापक' । पु । हस्तिकण्ठवन्धे ॥ कला
पार्थे ॥ स्वार्थेक' ॥ न । ऋणविशे
षे ॥ यस्मिन् काले मयूरा कलापि
नो भवन्ति स उपचारात् कलापी
कलापिनि देयमृणम् । कलाप्यन्व
त्ययववसाहुन् ॥

कलापी । पु । मृच्छकृच्छे ॥ बर्हिणि ।
मयूरे ॥ कोकिले ॥ कलापोऽस्या
स्ति । इति ॥

कलापिनी । स्त्री । रात्रौ ॥ नागरमु
क्तायाम् ॥

कलापूर्ण' । पु । चन्द्रमसि ॥ कलाभि'
पूर्ण' ॥

कलाभृत् । पुं । चन्द्रे ॥

कलामक' । पुं । ब्रीहिविशेषे । कलम
धान्ये ॥

कलाग्निका । स्त्री । अर्थानाम्प्रयोगे ।
ऋणदाने ॥ इतिचिकाण्डशेष ॥

कलायः । पु । सतीनके । हरेणौ । म
टर इतिभाषा ॥ कलायस्त्रिकट' प्रो
क्त । कलायोमधुर स्वादु पाकेरु
चसुशीतल । कषायो वातलो शा

कलि.

ही कफपित्तहरो लघु ॥ कलमय
ते । अय० । कर्मण्यण् ॥

कलायनः । पुं । नर्त्तकमात्रे ॥

कलायशाकम् । न । केराड शाक इति
ख्याते ॥ कलायशाकं भेदि स्थाकृष्टु
तित्त चिदोषजित् ॥

कलाया स्त्री । गण्डदूर्वायाम् ॥

कलालाप । पुं । भ्रमरे । चञ्चरीके ॥

कलावान । पुं । विधौ । चन्द्रे ॥ त्रि ।
कलाविशिष्टे ॥

कलावती । स्त्री । तुम्बुरोर्गन्धर्वविशेष
स्य वीणायाम् ॥ श्रीराधामातरि ।
दृषभानुपत्तायाम् ॥ अप्सरोविशेषे ॥
आगमोक्तदीप्ताविशेषे ॥

कलाविक । पु । कुक्कुटे ॥

कलाविकल । पु । चटके ॥

कलावक । पु । वाद्यविशेषे । काहला
याम् ॥

कलि' । पु । शूरे ॥ आजौयुधि ॥ कल
हे ॥ विभीतकटुचे ॥ अन्त्ययुगे ।
तिष्ठे । कलियुगे ॥ यत्र कान्तागिरो
वेदा यत्र धर्मार्थसाधनम् । यत्र स्वप्न
तिभामान तस्मै श्रीकलयेनम इति
कलिविडम्बनम् ॥ अत्रवर्ज्यानाह ।
। देवरेणसुतोत्पत्तिर्बानप्रस्थाश्रम
ग्रह । दत्तात्रेयाया कन्याया पुन
र्दामं परस्मै ॥ समुद्रयानस्वीकार

कलि

कमलसुविधारणम् । महाप्रस्थान
गमनं गोपशुचि सुराग्रह ॥ अग्नि
होत्रवन्मन्त्रलेहो कीटापरिग्रह
असवर्णासु वन्यासु विवाहस्य हि
जातिषु ॥ वृत्तत्वाध्यायसापेक्षं मघ
सङ्कोचनतया । अस्थिसन्धयनादूर्ध्वं
मङ्गल्यर्थेनमेव च ॥ प्रायश्चित्तविधा
नं च विप्राणां मर्यादितकम् । संस
र्गदोषः प्रायेण मधुपर्के पशोर्भवः
॥ दत्तैरसेतरेषां पुत्रत्वेनपरिग्र
हः । आभिर्नैवविप्राणां सोमवि
शेषं यथा ॥ दीर्घकार्त्तं ब्रह्मच
र्यं तस्मै धान्यमेधकौ । कलौद्रुगे
त्वितान् धर्मान् वज्रानाहुर्मनीषि
णः ॥ * ॥ तन्मुनधर्मो यथा । क
लौतुधर्मयाज्ञानां कुर्यान्नोऽधर्महे
तुभिः ॥ एवमानेऽप्यिमास्तोत्र
न्ते सोपविनङ्क्ष्यति ॥ तस्मिन्
कुन्धाकुराकारनिर्दया । मुष्कवैरि
णः । दुर्भगा भूरितर्षाश्चशृङ्गदासो
त्तरा प्रजाः ॥ यदा मायास्ततस्तद्वा
निद्राहिंसाविषादनम् । शोकमो
हौभयंदैत्यंसक्तचित्तामसः स्मृत
॥ यस्मात् शुद्धहृदोऽसत्प्राः शुभभा
ग्यान्वाश्रयताः । कामिनोविप्री
नाश्चनैरिण्यस्य स्थितोऽसती ॥ द
सूक्तं कनकपद्मेदः पद्मपद्मदूधि

कलि

ता । राजानसु प्रजाभक्ष्या । शिन्धो
दरपरादिजा ॥ अत्रतावटवोऽग्नी
वाभिच्चवम्बकुटुम्बिनः । तपस्विनो
ग्रामवासान्यासिनोऽत्यर्चलोत्तुपाः ॥
इत्यकाया मन्त्राहारा वज्रपत्याग
तत्रिय । शश्वत कटुकभाविष्यश्वी
र्यमावोदसाहसाः ॥ पशुयिष्यन्ति
वैशुद्रा किगाटा कृटकारिणः ।
अनापसपिंसंस्त्यन्ते वार्त्तासाधु जुगु
प्सिताम् ॥ पतिपत्यस्यन्ति निर्भया भृ
त्याभ्यष्यन्ति लोत्तमम् । मृत्पिप
कंपतयः कैल नाश्चापस्यिनी । ॥
विह्वन् भाह्वन् सुहृन्वातीन् हि
त्वासौरतसौहृदा । मन्तन्मुश्याल
संवादा दीनाः खैमाः कलौनरः ।
शुद्रा प्रतिग्रहीष्यन्ति तपोनेशोपकी
र्षिनः । धर्मवत्त्वन्धधर्मिणा अधि
कृष्टोत्तमासनम् ॥ निर्यमुद्धिन्नम
नसो दुर्भिक्षकर कर्षिता । निरन्त्रे
भृतले राजकन्यावृष्टि भयातुगाः ॥
वासेन्मपानशयनव्यवायसाभूषणै
। हीनाः पिशाचसन्दर्शो भविष्यन्ति
कलौप्रजा ॥ कलौकाकियकेऽप्यर्थे
विगृह्यन्त्यस्तसौहृदा । तत्त्वन्ति हि
प्रियान् मायान् हनिष्यन्ति स्वकाम
पि ॥ नरक्षिप्यन्ति मनुजाः खनिरौ
पितरावपि । पुत्रान्भार्यान्कुलजां

कलि

क्षुद्रा शिशोर्दरम्भराः॥ कलौ नरा
जन् जगतापरं द्रुक् त्रिलोकनाथा
नतपादपङ्कजम् । प्रायेणमर्त्या भ
गवन्तमच्युत यच्चन्ति पाषण्डविभि
न्नचेतसः ॥ * ॥ कलिकृत्तदोषवि
नाशोपायो यथा ॥ यन्नामधेयं धि
यमाण आतुर पतनस्खलन्वा विव
शोगृह्यन् पुमान् । विमुक्तकर्मार्ग
ल उत्तमाङ्गतिं प्राप्नोति यच्चन्ति न
तं कलौ जनाः ॥ पुंसां कलिकृतान्
दोषान् द्रव्यदेशात्मसम्भवान् । सर्वा
न्हरति चित्तस्थो भगवान् पुङ्गवो
त्तमः ॥ श्रुतः सङ्कीर्तितो ध्यात पू
जितस्त्वादृतोऽपि वा । नृणां चिणो
ति भगवान् हृत्स्थो जन्मायुताऽशु
भम् ॥ यथा हेमिस्थितो वज्रिर्दुर्व
र्णं हन्ति धातुजम् । एवमात्मगतो
विष्णुर्योगिना मशुभाश्रयम् ॥ विद्या
तप प्राणनिरोधसैवीतीर्थाभिषे
कव्रतदानजयैः । नात्यन्तशुद्धिं ल
भतेन्तरात्मा यथा हृदिस्थे भगवत्य
नन्ते ॥ तस्मात् सर्वात्मनाराजन् ह
दिस्थं कुरुकेशवम् । म्रियमाणो ह्य
वहित स्ततो याहि पराङ्गीतम् ॥
कलेर्दोषनिघेराजन्नस्ति ह्येकोम-
हान्गुणः । कीर्तनादेव कृष्णस्य भु
क्ता सङ्गाः परं व्रजेत् ॥ कृते यद्वाय

कलि

तो विष्णुचेताया यजतो मखै । द्वाप
रे परिचर्याया कलौ तदुरिकीर्तना
त् ॥ * ॥ तद्युगशेषधर्मा ॥ सौरा
प्रावन्त्याभीराश्च शूरा अर्बुदमाल
वा । प्राच्यादिजाभविष्यन्ति शूद्र
प्राया जनाधिपाः ॥ सिन्धोस्तटं च
न्द्रभागां कान्तीं काश्मीरमण्डलम्
। भोच्यन्ति शूद्रा प्राच्याद्या न्नेच्छा
अप्रह्ववर्चसः ॥ तुल्यकालादमेरा
जन्नेच्छ प्रायाश्च भूभृत । एतेऽध
र्मान्वतपराः फल्गुदास्तीव्रमन्यव-
॥ स्त्रीबालगोद्विजघ्नाश्च परदारधना
दृता । उदितास्तमितप्राया अल्प
सत्त्वाऽल्पकायुषः ॥ असंस्कृताः कि
याहीनारजसातमसावृताः । प्रजा
स्ते भक्षयिष्यन्ति न्नेच्छाराजन्यरु
पिणः ॥ जनतन्नाथास्तेपदास्तच्छी
लाचारवादिन । अन्योन्यतोर्राज
भिश्चक्षयंयास्यन्ति पीडिता ॥ तत
श्चानुदिन धर्मः सत्यशौचं चमाद
या । कालेन बलिना राजन नड
च्यत्यायुर्वल स्मृतिः ॥ वित्तमेव क
लौ नृणां जन्माचारगुणोदय । धर्म
न्यय व्यवस्थाया कारणं बलमेव हि
॥ दाम्पत्ये भिरुचिर्हेतुर्मायैव व्या
वहारिके । स्त्रीत्वे पुस्त्वे च हिरति
विप्रत्वे कूपमेव हि ॥ लिङ्गमेव

कलि

अमस्यातावन्योन्यापत्तिकारणम् ।
 अष्टाद्यान्यायदैर्घ्यस्य पाण्डित्ये चा-
 पलवच ॥ अनाद्यतैवासाधुत्वे सा-
 धुत्वेदम्भएवहि । स्वीकार एवचोदा-
 हे ज्ञानमेव प्रसाधनम् ॥ दूरेवार्थ-
 यनतीर्थ लावण्ये कैशधारणम् । उ-
 दरम्भरता स्वार्थ सत्यत्वे भाष्टर्म-
 वहि ॥ दाक्ष्ये कुटुम्भभरण यशार्थे
 धर्मसेवनम् । एवप्रजाभिर्दुष्टाभि-
 राकीर्त्येचितिसमखले ॥ ब्रह्मविट् च
 ब्रह्मदायायो वली भविता नृप । प्र-
 जाहिष्युर्भैराजन्यैनिघृणैर्देषुधर्मि-
 भि ॥ आच्छिन्नदारह विद्यायास्य नि-
 गिरिकाननम् । शकमूखाभिषयो
 हफलपुष्पादि भोजना ॥ अनाद-
 यन्माविनङ्गति दुर्भिक्षकरपीडि-
 ताः । शीतवातातपप्रावृष्टिभैर-
 न्योन्यतः प्रजाः ॥ अतद्वृद्धभावा-
 धिभिश्चैव सन्तप्यन्ते चचिन्तया ।
 भिक्षुभिक्षतिवर्षाणि परमायु कक्षी-
 न्दयाम् ॥ क्षीयमाणेषु देहेषु देहि-
 नां कलिदोषतः । वर्णाश्रमवतां
 धर्मे नष्टे वेदपथे न्दयाम् ॥ पाषाण-
 प्रचुरे धर्मे दक्षुप्रायेषुराजसु । चौ-
 र्यान्तद्वर्षाहिंसानाना वृत्तिषु वै न-
 शु ॥ शूद्रप्रायेषु वर्णेषु ज्ञानप्रायासु
 चेनुषु । गृहप्रायेष्वश्रमेषु यौन-

कलि

प्रायेषु बन्धुषु ॥ अनुप्रायान्वेषधी-
 शु शमीप्रायेषु स्थानुषु । विद्यु-
 तप्रायेषु मेघेषु शून्यप्रायेषु सन्नसु ।
 इत्यकलौ गतप्राये जनेषु वरधर्मिषु
 । धर्मजागाय सत्त्वेन भगवानवत-
 रिष्यति ॥ इति श्रीभागवतम् ॥
 * ॥ अथ विशेषस्तु श्रीमहा-
 निर्वीणतन्त्रे । तत्र श्रीमदाद्या प्र-
 । आयाते पापिनिकलौ सबधर्मवि-
 लोपिनि । दुराचारे दुष्पुत्रश्च दुष्ट-
 कर्मप्रवर्त्तके ॥ न वेदा प्रभवस्तत्र
 स्मृतीनां स्मरणं कुतः । नानेतिहा-
 सयुक्तानां नानामार्गप्रदर्शिनानाम् ॥ व-
 द्दुक्तानाम्पुत्राणां विनाशो भविता
 विभो । तदालोकाभविष्यन्ति धर्मक-
 र्मवर्हिर्मुक्ता ॥ उच्छृङ्खलामदेनाम-
 ता पापकर्मरता सदा । कामका-
 लोत्तुपा कृता निधुराकुर्मुक्ता श-
 ठा ॥ स्वध्यायुर्मन्त्रमतयोरोगशो-
 कसमाकुला । निश्रोका निर्वन्ता
 नीचा नीचाचारपरायणाः ॥ नीच-
 संसर्गनिरता परविज्ञापहारका ।
 परनिन्दापरहोषपरोवाहपरा ख-
 लाः ॥ परस्त्रीचरयो पापशङ्का भय-
 विवर्जिता । निर्धनान्महिनादीना-
 हरिश्चाश्विरदोगिणः ॥ विप्राः शूद्र-
 समाचाराः सन्ध्यावन्दनवर्जिताः ।

कलि

अयाज्यजका लुब्धा दुर्हृत्ता' पाप
कारिण' ॥ असत्यभाषिणो मूर्खा
दाम्भिका दुष्प्रपञ्चका' । कन्याविक्र
यिणो ब्राह्म्या स्तपोव्रतपराङ्मुखा
॥ लोकप्रतारणार्थाय जपपूजापराय
णा । पाषण्डा' पण्डितमन्या
श्रद्धाभक्तिविवर्जिता ॥ कदाहारा
कदाचाराधृतका शूद्रसेवका । शू
द्रान्नभोजिन' क्रूरा वृषली रतिका-
मुकाः ॥ दास्यन्ति धनलोभेन स्वदा
राक्षीचजातिषु । ब्राह्मण्यचिह्नमे
तावत् केवलं सूत्रधारणम् ॥ नैव
पानादिनियमो भक्ष्याभक्ष्यविवेच
नम् । धर्मशास्त्रे सदानिन्दा साधुशो
हे निरन्तरम् ॥ सत्कथास्वापमात्रञ्च
न तेषामनसि क्वचित् । त्वया कृता
नि तन्त्राणि जीवोद्धारणहेतवे ॥ नि
गमागमजातानि भुक्तिमुक्तिकरा
णि चादेवीना यज्ञदेवानां मन्त्रयन्त्रा
दिसाधनम् ॥ कथिता वहबोन्यासा
सृष्टिस्थित्यादिलक्षणा' । वदुपद्रास
नादीनि गदितान्यपि भूरिश ॥ पशु
वीरदिव्यभावा देवतामन्त्रसिद्धिदा
। शवासनं चितारोहे मुण्डसाध
नमेव च ॥ लतासार्धनकर्माणि त्वयो
क्तानि सहस्रश' । पशुभावदिव्यभा
वौ स्वयमेव निवारितौ ॥ कलौ न प

कलि

शुभावोस्ति दिव्यभाव कुतो भवेत्
। पच पुष्प फल तोय स्वयमेवाहरेत्
पशु ॥ न शूद्रदर्शनं कुर्यान्मनसान
स्त्रिय स्मरेत् । दिव्यश्च देवताप्रायः
शुद्धान्त करण' सदा ॥ इन्द्रातीतो
वीतराग सर्वभूतसम, क्षमी । क
लिकल्मषयुक्तानासवदा ऽ स्थिरचे
तसाम् । निद्रालस्यप्रसक्ताना म्भाव
शुद्धि कथम्भवेत् ॥ वीरसाधनकर्मा
णि पञ्चतत्त्वोदितानि च । मद्य मास
तथामत्स्यमुद्रामैथुनमेव च । एता
नि पञ्चतत्त्वानि त्वया प्रोक्तानि शङ्क
र ॥ कलिजा मानवा लुब्धा शिश्वो
दरपरायणा' । लोभात् तत्र पतिष्य
न्ति न करिष्यन्ति साधनम् ॥ इन्द्रिया
णा मुखार्थाय पीत्वा च बहुलमधु ।
भविष्यन्ति मदोन्मत्ता हिताहितवि
वर्जिता, ॥ परस्त्रीधर्षका, केचिद् द
स्यवो बहवो भुवि । न करिष्यन्ति ते
मत्ता पापयोनिविचारणम् ॥ अ
तिपानादिदोषेण रोगिणो बहव
क्षितौ । शक्तिहीना बुद्धिहीना भृत्त्वा
च विकलेन्द्रिया ॥ हृदे गर्ते प्रान्तरे
च प्रासादात् पर्वतादपि पतिष्यन्ति
मरिष्यन्ति मनुजामदबिह्वला ॥
केचिद्विवादयिष्यन्ति गुह्यं स्वज
नैरपि केचिन्मौनामृतप्राया ऽ परेव

कलि

हुजल्पका ॥ अकार्यकारिण कुराध
र्ममार्गविलोपका ॥ हिताय यानिक
र्माणि कथितानि स्वयामभे । मन्येता
निर्महादेवविपरीतानिमानवे ॥ के
वायोगकारिष्यन्ति न्यासजातानि के
पिवा । स्तोत्रपाठयन्त्रालिपिपुग्ग्या
जगत्पते ॥ युगधर्मप्रभावेण न्यभावे
न कलौ नरा । भविष्यन्त्यतिदुर्हता
सर्वथापापकारिण ॥ तेषामुपाय
हीनेशकृपया कथयप्रभो । आयुरा
रोग्यवर्धस्यं वलवीर्यविवर्धनम् ॥ वि
द्याबुद्धिप्रदं नृणामप्रयत्नमुभंकरम् ।
वेनल्लोकाभविष्यन्तिमहाबल पराक्र
मा ॥ शुद्धचित्ता परहिता मातापि
त्र्योः प्रियङ्कराः । स्वदाग्निष्ठाः पुत्र
षाः परस्त्रीषु पराङ्मुखा ॥ देवता
गुरुभक्ताश्च पुत्रस्वजनप्रोषका । ब्रह्म
ज्ञाब्रह्मविद्याश्च ब्रह्मचित्तममानसा
॥ सिद्ध्यर्थं लोकयात्रायाः कथयस्व हि
ताययत् । कर्त्तव्यं यदकर्त्तव्यं वर्या
श्रमविभेदतः । विना त्वा सर्वलोका
नां कक्षाता भुवनत्रये ॥ इति श्रीमहा
निर्वाणतन्त्रे प्रथमेऽध्याये जीवनिष्ठा
रोपाय प्रश्नः ॥ इति देव्यावचः श्रुत्या
शङ्करो लोकशङ्करः । कथयामास त
न्त्रेण महाकाश्यपावरिधिः ॥ श्रीस
दाशिव उवाच ॥ साधुपुष्टं महाभागे

कलि

जगताहितकारिणि । यतादृश यु-
भ प्रश्नो न केनापि कृत, पुरा ॥ धन्या
सि सुकृतज्ञासि हितासि कलिजन्म
नाम् । यद्यदुक्तं त्वया भद्रे सत्यं सत्य
यद्यर्घ्यत ॥ सर्वज्ञात्त्वमिह कलिज्ञा घ
र्मज्ञा परमेश्वरि । भूतम्भवद्भविष्यन्
धर्ममुक्तं त्वया प्रिये ॥ यथा तत्त्वयथा
न्याययथायोग्यं न संशय । कलिक
वमघदीनानां हि जाहीनां सुरेश्वरि
॥ मेधामेध्याविचाराणां न बुद्धि
श्रौतकर्मणा । न संहितायै श्रुति
भिरिष्टसिद्धिर्वा भवेत् ॥ सत्यं स
त्यं पुन सत्त्वं सत्त्वं सत्त्वं मयोच्यते
। विनाद्यागममार्गेण कलौ नास्ति ग
ति, प्रिये ॥ श्रुतिस्मृतिपुराणादौ मयै
वोक्तपुराणि वै । आगमोक्तविधाने
न कलौ देवान्यजेत् सुधी ॥ कला
वागममुल्लङ्घ्या योन्यमार्गे प्रवर्त्तते
। न सत्यगतिरस्तीति सत्यं सत्यं न सं
शयः ॥ सर्वैर्बदैः पुराणैश्च श्रुतिभिः
संहितादिभिः । प्रतिपाद्योऽस्मि ना
न्योस्ति प्रभुर्जगति मां विना ॥ आ
मनन्ति च ते सर्वे मत्पदं लोकपाव
नम् । मन्मार्गविमुखालोकाः पा
पयज्ञा ब्रह्मघातिनः । अतो मम
तमुत्सृज्य यो यत्कर्म समाचरेत् ।
निष्कलं तद्भवेद्देविकर्त्ता पि नारकी-

कलि

भवेत् । मृढो मन्मतमुत्सृज्योन्य
 न्ततमुपाश्रयेत् । ब्रह्महापितृहा
 स्त्रीघ्न सभवेन्नात्रसंशय ॥ कलौ
 तन्त्रोदितामन्त्रा सिद्धा स्तृणफल
 प्रदा । शस्ता कर्मसुसर्वेषु जपय
 चक्रियादिषु ॥ निर्वीर्या श्रौतजा
 तीयाविषहानोरगाइव । सत्या
 दौ सफला आसन कलौ ते मृतका
 इव ॥ यश्चालिका यथाभित्तौ सर्वे
 न्द्रियसमन्विता । अमूरशक्ता का
 र्येषु तथान्ये मन्त्रराशयः ॥ अन्यम
 न्त्रे कृतकर्मवन्त्यास्त्रीसङ्गमो यथा
 । नतचफलसिद्धिं स्याच्छ्रमएव हि के
 वलम् ॥ कलावन्योदितैर्मार्गैः सिद्धिं
 मिच्छति योनर । तृषितोजाङ्गवी
 तीरेकूपं खनति दुर्मतिः ॥ मन्त्रादु
 दितं धर्मं हि त्वान्यदुर्ममीहते । अ
 मृतं स्वगृहे त्यक्त्वा क्षीरमार्कसवा
 ञ्छति ॥ नान्य पन्था मुक्तिहेतुरि
 हामुत्र सुखाप्तये । यथा तन्त्रोदितो
 मार्गो मोक्षाय च सुखाय च ॥ तन्त्रा
 णि बहुधा क्तानि नामाख्यानान्विता
 नि च । सिद्धानां साधकानाञ्च
 विधानानि च भूरिशः ॥ अधिकारिवि
 भेदेन पशुवाहुल्यतः प्रिये । कुला
 चारोदितं धर्मं गुणार्थं कथितं क्वचित्
 ॥ जीवप्रवृत्तिकारीणि कानिचित्क

कलि

थितान्यपि । देवानानाविधाः प्रोक्ता
 देव्योपिवहुधा प्रिये ॥ भैरवाश्चैव
 वेतालावटुका नायिकागणाः । शा
 क्ता शैवा वैष्णवाश्च सौरागाणपता
 दयः ॥ नानामन्त्राश्च यन्त्राणि सिद्धोपा
 यान्यनेकशः । भूरिप्रयाससाध्यानि
 यथोक्त फलदानि च ॥ यथायथा कृ
 ताः प्रश्ना येन येन यदा यदा । तदा त
 स्योपकाराय तथैवोक्तमया प्रिये ॥
 सर्वलोकोपकाराय सर्वप्राणिहिताय
 च । युगधर्मानुसारेण याथातथ्येन
 पार्वति ॥ त्वया यादृक्कृतं प्रश्नो न
 केनापि पुराकृतः । तव स्नेहेन वक्ष्या
 मिसारात्सारपरात् परम् ॥ वेदा
 नामागमानाञ्च तन्त्राणाञ्च विशेष
 तः । सारमुद्धृत्य देवेशितवाग्नेकथ्य
 ते मया ॥ यथानरेषु तन्त्रज्ञाः सरि
 तां जाङ्गवीयथा । यथा हविर्दिवेशा
 नामागमानामिदं तथा ॥ किवेदैः
 किंपुराणैश्च किं शास्त्रैर्वहुभिः शिवे ।
 विज्ञा ते स्मिन्महा तन्त्रे सर्वसिद्धीश्च
 रो भवेत् ॥ यतो जगन्मङ्गलाय त्वया
 हं विनियो जितः । अतस्ते कथयि
 ष्यामि यद्विश्वाहितं कृद्भवेत् ॥ कृते
 विश्वहिते देवि विश्वेश, परमेश्वरः
 । प्रीतो भवति विश्वात्मा यतो विश्वं त
 दाश्रितम् ॥ सकलैव सद्रूपः सन्त्यो

कलि

ऽद्वैत परातपर । म्वप्रकाश सदा
 पूर्ण सञ्चिदानन्दलक्षण ॥ निर्वि
 कारो निराधारे निर्विशेषो निराकु
 लः । गुणातीत सर्वसाक्षी सर्वात्मा
 सर्वदेवभू ॥ गूढः सर्वेषु भूतेषु स
 र्वव्यापि सनातनः । सर्वेन्द्रियगुणा
 भास सर्वेन्द्रियविवर्जितः ॥ लोका
 तोतो लोकहृतु रवाडमनसगोच
 रः । सर्वेतिविश्वसर्वशक्तं न जाना
 तिकश्चन ॥ तदधीनजगत्सर्वं चैलो
 क्यं सचराचरम् । तदालम्बनतस्मि
 ष्ठे दवितर्क्यमिदं जगत् ॥ तत्सत्यता
 मुपाश्रित्य सद्ब्रह्मातिपृथक् पृथक् ।
 तेनैव हेतुभूतेन वयं जातामहे श्वरि
 ॥ कारणं सर्वभूतानां सत्यक. परमे
 श्वरः । लोकेषु स्थापिकरणात् स्त
 ष्ठांश्चोतिगीयते ॥ विष्णु पालयि
 तादेव संवर्त्तन् । इतदिच्छया । इन्द्रा
 दयो लोकपालाः सर्वे तद्वशवर्त्तिनः
 ॥ स्वस्वेधिकारे निरता स्तेऽशासित
 दाश्च यः । त्वम्परामृति स्तस्मिन् पृथ्वा
 सि भुवनत्रये ॥ तेनान्तर्यामि रूपे
 ण तत्सर्वं यथोजिताः । स्वस्वकर्म
 प्रकुर्वन्ति न स्वतन्त्राः कदाचन ॥ य
 ज्ञया द्वाति वातोऽपि सूर्यस्तपसि यज्ञ
 यात् । वर्धन्ति तोयदा कालेषु ध
 न्ति तरवो वने ॥ कालङ्कायते का

कलि

ले मृत्योर्मुक्त्युर्भयोभयम् । वेदा
 न्तवेशो भगवान् यत्तच्छब्दोपल
 क्षितः ॥ सर्वदेवाश्च देव्यश्च तन्मया
 सुरवन्दिते । आग्रहास्तम्बपर्यन्तं
 न्मयं सकल जगत् ॥ तस्मिन्नुष्टे ज
 गत्तुष्टप्रीणिने प्रीणित जगत् । तदा
 राधनतो देवि सर्वेषां प्रीणन भवेत् ॥
 तरोर्मलाभिपके गयथा तद्भुज पल्ल-
 वाः । तृप्यन्ति तदनुष्ठानात्तथा सर्वे
 ऽमरादयः ॥ यथा तवाचर्चनात्मानात्
 पूजनाज्जपनात्तपिये । भवन्ति तुष्टा
 सुन्दर्यस्तथा जानीहि मुत्रते ॥ यथा
 गच्छन्ति सरितो ऽवशेनापि सरितप-
 तिम् । तथार्चादीनि कर्माणि तदुद्दे
 श्यानि पार्ष्णीति ॥ यो यो यान् यान् य
 उद्देवान् अहयाय ददास्ये । तत्तद्
 दातिसोध्य च स्तैस्ते देवगणैः शिवे ॥ व
 हुना व्रकिमुक्तेन तवाश्रे कथ्यते प्रिये-
 । ध्येयं पूज्यः सुखाराध्यस्तविना
 भास्ति मुक्तये ॥ नायासो नोपवासश्च
 कायक्लेशो न विद्यते । नैवा चारा
 दिनि यमो नो पचाराश्च भूरिशः ॥
 नदिक्काखविचारेः स्ति न मुद्रान्यास
 संवृतिः । यत्साधने कुलेशानि तवि
 माकोन्यमाश्रयेत् ॥ * ॥ इति श्री
 महानिर्वाण तन्त्रे सर्वतन्त्रोक्तमेत
 मे सर्वधर्मनिर्णयसारे श्रीमदाद्या

कलि

सदाशिवसंवादेजीव निस्तारोपाय
प्रश्नोत्तरे परब्रह्मोपासनोपक्रमेणा
मद्वितीयोक्तास ॥ २ ॥ * ॥ तृती
योक्तासे ब्रह्मोपदेशकथनम् ॥ कलौ
पापयुगे घोरे तपोहीनैति दुस्तरे
। निस्तारवीजमेतावद्ब्रह्ममन्त्रस्यसा
धनम् ॥ साधनानिवहूक्तानि नाना
तन्त्रागमादिषु । कलौ दुर्बलजीवा
नामसाध्यानिमहेश्वरि ॥ अल्पायुष
स्वल्पवृत्ता अन्वाधीनासव प्रिये । लु
ब्धाधनार्जनेभ्यश्चा सदाचञ्चलमान
सा ॥ समाधावस्थिरधियोयोगक्लेश
सहिष्णव । तेषाहिताय मोक्षायब्र
ह्ममार्गोयमीरित ॥ कलौ नास्त्येव
नास्त्येव सत्यसत्यमयोच्यते । ब्रह्मदी
क्षाविनादेवि कैवल्यायसुप्तायचेति
॥ * ॥ श्रुत्वासम्य क परब्रह्मोपासन
परमेश्वरी । परमानन्दसम्पन्नाशङ्करं
परिप्रच्छति ॥ श्रीदेव्युवाच ॥ कथि
तं यत्त्वयानाथब्रह्मोपासनमुत्तमम्
सर्वलोकप्रियकरं साक्षाद्ब्रह्मददप्रद
म् ॥ तेजोबुद्धिबलैश्वर्यदायकसुख
साधनम् । तृप्तास्त्रिजगद्दीशानत
ववाक्यामृतप्लुता ॥ यदुक्तकरुणासि
न्धोयथा ब्रह्मनिषेवणात् । गच्छन्ति
ब्रह्मसायुज्यतथैवममसाधनात् ॥ ए
गदेदितुमिच्छामि मदीयसाधनं पर

कलि

म् । ब्रह्मसायुज्यजननयत्त्वयाकथि-
तम्प्रभो ॥ विधानकीदृशतस्तसाय
न केनवर्त्मना । मन्त्र कोवाचविधि
तोध्यनपूजादिकञ्चकिम् ॥ सविशे
षसावशेषमामूलादक्तु मर्हसि । म
मप्रीतिकरदेवलोकाना हितकार
कम् ॥ कोद्यन्यस्त्वामृतेशम्भोभव
व्याधिभिषग्गुरु ॥ इतिदेव्यावच
श्रुत्वादेवदेवोमहेश्वर । उवाच
परयाप्रीत्या पार्वतीं पार्वतीपति
॥ श्रीसदाशिवउवाच ॥ शृणुदेवि
महाभागेतवाराधनकारणम् । त
वसाधनतो येन ब्रह्मसायुज्यमश्रु-
ते ॥ त्वपराप्रकृति साक्षाद्ब्रह्मण
परमात्मन । त्वत्तोजातजगत्सर्व
त्वजगज्जननीशिवे ॥ महदाद्यणु
पर्यन्तयदेतत् सचराचरम् । त्वयै
वेत्यादित भद्रेत्वदधीनमिदं जगत
॥ त्वमाद्या सर्वविद्याना मस्माकम
पि जन्मभ । त्वजानासिजगत्सर्व
नस्त्वजानातिकश्चन ॥ त्वकाली ता
रिणी दुर्गा षोडशी भुवनेश्वरी । यू
मावत्तीक्ष्णगलाभैरवी छिन्नमस्त
का ॥ त्वमन्त्रपूर्णा वाग्देवीत्वदेवि
कमलालया । सर्वशक्तिस्वरूपात्त्वस
र्वदेवमयीतनू ॥ त्वमेवहृत्स्वाम्य
लात्त्वव्यताथ्यक्तस्वरूपिणी । नि

कखि

राकारापि साकारा कस्यावेदितुम-
र्हति ॥ उपासकानां कार्यार्थश्रेयसे
जगतामपि । दानवानां विनाशाय
धत्सेनानाविधास्तनू ॥ चतुर्भुजा
त्वद्भिभुजाघड्भुजाष्टभुजातथा ।
त्वमेवविश्वरूपार्थनानाशस्त्रास्त्रधा-
रिणी ॥ तत्तद्रूपविभेदेन मन्त्रयन्त्रा-
दिसाधनम् । कथितसर्वतन्त्रेषु
भावाश्चकथितास्तु ॥ पशुभावः
कलौनास्ति दिव्यभावेऽपि दुर्लभ ।
वीरसाधनकर्माणिप्रत्यक्षाणि क-
लौयुगे ॥ कुलाचारं विनादेव क-
लौसिद्धिर्न जायते । तस्मात्सर्वप्रय-
त्नेन साधयेत् कुलसाधनम् ॥ कुला-
चारेण देवेशि ब्रह्मज्ञानं प्रजायते ।
ब्रह्मज्ञानयुतो मर्त्याजीवन्मुक्तो न
संशयः ॥ ज्ञानेन मेध्यमखिलममे-
ध्यं ज्ञानतो भवेत् । ब्रह्मज्ञाने समु-
त्पन्ने मेधामेध्यं न विद्यते ॥ योजा-
नातिपरब्रह्म सर्वव्यापिसनातनम्
। किमस्य मेध्यं तस्याग्रे सर्वं ब्रह्मेति
जानत ॥ त्वसर्वरूपिणी देवि स-
र्वेषां जननी परा । तुष्टाया त्वयि दे-
वेशि सर्वेषां तोषणम् भवेत् ॥ सृष्टेरा-
दैवमेकासीत् ततोऽरूपमगोचर-
म् । त्वसोजातं जगत्सर्वम् परब्रह्मसि-
द्ध्यया ॥ महात्मात्वादिभूतान्तं त्वया ह-

कलि

ष्टमिदं जगत् । निमित्तमाचतद्ब्रह्मस-
र्वकारणकारणम् ॥ सद्रूपं सर्वतोऽप्या-
पि सवमागृह्यतिष्ठति । सदैकरूपचि-
न्मात्रनिर्मित्तसर्ववस्तुषु ॥ न करोति
न चान्नाति न गच्छति न तिष्ठति । स
त्य ज्ञानमनाद्यन्तमवाङ्मनसगोच-
रम् ॥ तस्येच्छामात्रमालम्ब्य त्वमहा-
योगिनी परा । करोषि पाप्मिण्यस्य
स्तेजगदेतद्वराचरम् ॥ तवरूपं महा-
कालोजगत्संहारकारकः । महासं-
हारसमये काकः सर्वं ग्रसिष्यति ॥
कलनात्सर्वभूतानां महाकाक प्रकी-
र्तितः । महाकाकस्तु कलनात्स्वमा-
द्याकाशिकापरा ॥ काकसंग्रसनात्
काशीसर्वेषामादिरूपिणी । काल-
त्वादादिभूतत्वादाद्याकाशीतिगीय-
ते ॥ पुन स्वरूपमासाद्य तमोऽरूपं नि-
राकृति । वाचातीतं मनोगम्यं त्वमे-
कैवावशिष्यसे ॥ साकारापि निराका-
रा मायया बहुरूपिणी । त्वं सर्वोद्दि-
रनादिस्वकर्त्री हर्त्री च पालिका ॥ अ-
तस्ते कथितं भद्रे ब्रह्ममन्त्रेण दीक्षितः ।
यत्फलं समवाप्नोति तत्फलं तव साध-
नात् ॥ नानाचारेण भावेन देशका-
लाधिकारिणाम् । विभेदात्कथितं
भद्रे कुत्रचित्सुसाधनम् ॥ येषां धि-
कृता मर्त्यास्तैस्तत्र फलमागिनः । भ-

कलि •

विष्यन्ति तरिष्यन्ति मानुषा गतकि
 स्त्रिषा ॥ बहुजन्मार्जितै पुण्यै कु
 लाचारेभ्यतिर्भवेत् । कुलाचारेण पू
 तात्मासाक्षाच्छ्रवमयोभवेत् ॥ यचा
 स्तिभोगवाहुल्य तत्रयोगस्य का कथा
 । योगेपिभोगविरह कैलस्तृभयम
 श्रुते ॥ एकश्चेत्कुलतत्त्वज्ञ पृजितो
 येनसुव्रते । सर्वदेवाश्चदेव्यश्चपूजि
 मानावसशय ॥ पृथिवीहेमसंपूर्णा-
 दक्षायत्फलमाप्नुयात् । तस्मात्को
 टिगुणपुण्यंलभते कैलिकार्चनात्
 ॥ अपचेपिकुलज्ञानी ब्राह्मणादति
 रिच्यते । कुलाचारविहीनस्तु ब्राह्म
 णा अपचाधमः ॥ कैलधर्मात् परो
 धर्मेनास्तिज्ञानेतुमामके । यस्या
 नुष्ठानमाधेण ब्रह्मज्ञानीनरोभवेत्
 ॥ सत्यं ब्रवीमि ते देवि हृदिकृत्स्नाय
 धारय । सर्वधर्मेत्तमात् कैलातप
 रोधर्मेनविद्यते ॥ अयन्तुपरमेमा
 र्गेगुप्तोस्तिपशुसङ्कटे । व्यक्तीभविष्य
 त्त्वचिरात् संवृत्ते प्रवलेकलौ ॥ क
 लिकालेप्रवृद्धेतु सत्यंसत्यंमयोच्य
 ते । नस्थास्यन्तिविनाकैलानपशवो
 मानवाभुवि ॥ यदातुवैदिकीदीक्षा
 दीक्षापौराणिकीतथा । नस्थास्य-
 तिवरारोहे तदैवप्रवल् कलि ॥ य
 दातुपुण्यपापानांपरीक्षावेदसम्भवा

कलि

। नस्थास्यन्तिशिवे शान्तेतदैवप्रवल्
 कलि ॥ कचिच्छिन्ना कचिद्भिन्ना य
 दासुरतरङ्गिणी । भविष्यति कुले
 शानितदैवप्रवल् कलि ॥ यदातु-
 ल्लेच्छजातीया राजानोधनलोला
 । भविष्यन्ति महाप्राप्ते तदैवप्रवल्
 कलि ॥ यदास्त्रियोतिदुर्दान्ता
 ककशा कलहेरता । गर्हिष्यन्ति
 स्वभर्तारतदैवप्रवल् कलि ॥ य
 दातुमानवा भूमौ स्त्रीजिता काम
 किङ्करा । द्रुह्यन्तिगुरुमित्रादीन्
 तदैव ॥ यदाचोणीस्वल्पफलातो
 यदास्तोकवर्षिणः । असम्यक्फल
 नेष्टचास्तदैव ॥ भ्रातर स्वज
 नामात्यायदाधनकण्डेयया । मि
 थ सम्पहरिष्यन्तितदैव ॥ प्रक
 टेमद्यमांसादौ निन्दादण्डविषर्जिते
 । गूढपानंचरिष्यन्तितदैव ॥ स
 त्यचेताद्वापरेषु यथामद्यादिसेवन
 म् । कलावपि तथाकुर्यात् कुलधर्मा
 नुसारत ॥ येकुर्वन्तिकुलाचारंसत्य
 पृताजितेन्द्रिया । व्यक्ताचारा दया
 शीलानद्वितानवाधते कलि ॥ गुरु
 शुश्रूषणयुक्ता भक्ता मातृपदाम्बुजे
 । अनुरक्ताः स्वदारेषु नहि ॥ सत्य
 व्रता सत्यनिष्ठा सत्यधर्मपरायणा
 । कुलसाधनसत्याये नहि ॥ कुलमा

कलि

गेगातत्त्वा निशोधितानि च योगिने ।
 येदं सत्यवचसे न हि ॥ हि सा
 मातस्यैरहिता दम्भदेषविवजिता ।
 कुलधर्मेषु निष्ठा येन हि ॥ कौलिकै
 सह ससर्गवसति कुलसाधुषु । कुर्व
 न्ति कौलसेवाये न हि ॥ नानावे
 पधरा कौला कुलाचारेषु निश्चला
 । सेवसेत्वा कुलाचारैर्न हि ॥ जीव
 सेकादिसंस्काराः पितृश्राद्धादिका
 क्रियाः । ये कुर्वन्ति कुलाचारैर्न हि ॥
 ॥ ज्ञानं दानं तपस्तीर्थव्रतं तर्पण
 मेव च । ये कुर्वन्ति कुलाचारैर्न हि ॥
 ॥ कुलतत्त्वं कुलद्रव्यं कुलयोगिन
 मेव च । नमस्तु कुर्वन्ति ये भक्त्या न हि ॥
 कौटिल्यान्वितहीनानां म्वच्छाना-
 क्कलमार्गिणाम् । परोपकारव्रति
 ना साधनां किङ्कर कलिः ॥ कले
 र्दोषसमूहस्य महानेको गुणः प्रिये
 । सत्यप्रतिष्ठा कौलानां श्रेयः सङ्ग
 त्यमावृत ॥ अपरेतु युगे देविपु
 र्यं पापञ्चमानसम् । नृणामासी
 त कलैः पुण्यं केवलं न तु दुष्कृतम् ॥
 कुलाचारैर्बिहीना ये सततासत्य
 भाषिणः । परहो ह पराये च ते नरा
 कलिकिङ्कराः ॥ कुलवर्त्मस्वभक्ता ये
 परयोषिस्तु कामुकाः । द्वेष्टारकुल
 निष्ठानां ते श्रेया कलिकिङ्कराः ॥

कलि

युगाचारप्रसङ्गेन कले प्रावृत्य - २
 लक्षणम् । सङ्क्षेपात् कथितम्
 द्वे प्रीतयेतव पार्श्वति ॥ प्रकटे च कलौ
 देविसर्वे धर्मास्तु दुर्बलाः । स्यात्सत्ये
 कसत्यमात्रतस्मात् सत्यमयो भ
 वेत् ॥ सत्यधर्म समाश्रित्य यत्कर्म
 कुरुते नर । तदेव सकल कर्म सत्य
 जानीहि सुव्रते ॥ न हि सत्यात् प
 रो धर्मा न पापम नृणां परम् । त
 स्मात् सर्वात्मना मर्त्यं सत्यमेकं स
 माश्रयेत् ॥ सत्यहीना वृथा पूजा
 सत्यहीनो वृथा जपः । सत्यहीनं
 तपो व्यर्थं मूपरे वपनं यथा ॥ सत्य
 रूपम् परम् सत्यं हि परमं नृप ।
 सत्यमला क्रिया सर्वाः सत्यात्
 परं तरं न हि ॥ अतएव मया प्रोक्तं दु
 ष्कृते प्रवले कलौ । कुलाचारोऽपि
 सत्येन कर्तव्यो व्यक्तभावतः ॥ गोप
 नाद्दीयते सत्यं न गुप्तिरन्वितं विना
 । तस्मात्प्रकाशतः कुर्यात्कौलिक
 कुलसाधनम् ॥ कुलधर्मस्य गुप्त्यर्थं
 नाश्रितं स्याज्जगुप्सितम् । यदुक्तं कु
 लतन्त्रेषु न शस्तं प्रवले कलौ ॥ कृते
 धर्मस्तु प्यादस्ते तायां पादहीनकः ।
 विपादो ह्यपरे देवि पादमात्रं कलौ
 युगे ॥ तथापि सत्यं बलवत्तपः स्व-
 यं दयापि च । सत्यपादे कले लोपे

कलि

धर्मलोपः प्रजायते ॥ तस्मात् सत्य
समाश्रित्य सर्वकर्माणि साधयेत् ॥
कुलार्चां विनायकं नास्त्युपायं कुले
श्वरि । तत्रान्वृतमवेश्येत् कुतो
निश्चयसंभवेत् ॥ सर्वथा सत्यपू-
तात्मा मन्मुखेरितवर्त्मना । सर्वङ्गम-
नरः कुर्यात् स्वस्ववर्णाश्रमोदितम्
॥ दीक्षापूजाजपं होमपुण्यश्रयत-
र्षणम् । व्रतोद्वाहौ पुनर्वनं सीमन्तो-
न्नयनं तथा ॥ जातकर्मं तथानाम-
चूडाकरणमेव च । मृतक्रियां पितृ-
श्राद्धं कुर्यादागमसम्मतम् ॥ तीर्थ-
श्राद्धं दृष्टोक्तगणेशदेवमेव च ।
यात्रागृह प्रवेशञ्च नववस्त्रादिधार-
णम् ॥ वापीकूपतडागानां संस्कारं
तिथिकर्मां च । गृहारम्भप्रतिष्ठाञ्च
देवानां स्थापनकथा । दिवाकृत्यं
निशाकृत्यं पर्वकृत्यन्तथैव च । क-
तुमासवर्षकृत्यं नित्यं नैमित्तिक-
ञ्च यत् ॥ कर्त्तव्यं यदकर्त्तव्यं त्याज्यग्रा-
ह्यञ्च यद्भवेत् । मयोक्तेन विधानेन
तत्सर्वं साधयेन्नरः ॥ न कुर्याद्यदि
मोहेन दुर्मत्याऽश्रयापि वा । वि-
नष्टं सर्वकर्माभ्यो विष्टायां सभवेत् कु-
मिः ॥ यदि मन्मतमुत्सृज्य महेभि-
प्रवलेकलौ । यदायत् क्रियते कर्म
विपरीताय तद्भवेत् ॥ मन्मतासम्भ-

कलि

तादीक्षा साधकप्राणघातिनी ।
पूजापिविफलादेविहृतमस्मार्पण-
यथा ॥ देवता कुपिता तस्य विघ्नस-
तस्य पदे पदे ॥ कलिकाले प्रवृद्धे तु
चाक्षामच्छास्त्रमन्त्रिके । येन्य-
मार्गे क्रिया कुर्यात् समहापातकी भ-
वेत् ॥ व्रतोद्वाहौ प्रकुर्वाणो यो न्य-
मार्गेण मानवः । स याति नरकघोर-
यावच्चन्द्रदिवाकरौ । व्रते ब्रह्मवध-
प्रोक्तो ब्राह्म्यो माणवको भवेत् । के-
वलं सूत्रवाहोऽसौ चण्डालादधमो-
पि स ॥ उद्वाहितापियानारीजानी-
यात्सातुर्गहिता । उद्धोढापि भवे-
त् पापी स सर्गात्कुलनायिके ॥ वे-
प्रयागमनजपात् तस्य पुंसो दिने दिने
। तदुत्सादनतोयादिनैव गच्छन्ति दे-
वता ॥ पितरोऽपि न चाश्रन्ति यतस्त-
न्मूलपूयवत् । तयोरपत्यकानीन्
सर्वधर्मवह्निष्कृत ॥ दैवेऽपि च कुला-
चारेणाधिकारोऽस्य जायते ॥ अशा-
म्भवेन मार्गेण देवतास्थापनचरेत्-
। न सान्निध्यं भवेत्तत्र देवताया क-
थञ्चन ॥ इहामुत्र फलनाऽस्तिकाय-
क्लेशोधनक्षयः ॥ आगमोक्तविधि-
हित्वाय श्राद्धं कुरुते नरः ॥ श्राद्धं त-
द्विफलं सोऽपि पितृभिर्निरकरोते ॥
तत्तत्तयं शोणितसमं पिण्डो मूलमयो

ॐ

कलि

भवेत् । तस्मान्मर्त्यं प्रयत्नेनशाङ्क
रंमतमाश्रयेत् ॥ बहुनाचकिमुक्तेन
सत्यं सत्यंमयोच्यते । अशाम्भवक
तं कर्मसर्वदेविनिरर्थकम् ॥ अस्तुता
वत परोधर्मं पूर्वधर्मोऽपिनश्यति । शा
म्भवाचारज्ञानस्य नरकान्नैवनिष्कृ
ति ॥ मदुदीरितमार्गेणनिच्यनमि
त्तकर्मणाम् । साधनंयन्महेशानि
तदेवतवसाधनम् ॥ विशेषाराध
नंतत्रमन्त्रयन्त्रादिसयुतम् । भेष
जकालिरोगाणां श्रूयतां गदतोमम ॥
॥ * ॥ इति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे
सर्वतन्त्रोत्तमोत्तमे सर्वधर्मनिर्णय
सारेश्वरोमदाद्यासदाशिवसंवादेजी
वनिस्तारोपायप्रश्ने पराप्रकृतिसाध
नोपक्रमोनामचतुर्थोऽङ्गासः ॥ ४ ॥
* ॥ यावद्वक्ष्यणपूजास्ति यावज्ज्ञाध
रातले । यावद्देहमयोघोषस्तावन्मो
विद्यतेकलि ॥ हरेर्नामैवनामैवना
मैवममजीवनम् । कलौनास्त्येवना
स्त्येवनास्त्येवगतिरन्यथा ॥ एकाये ।
यत्तन्नीडासाधनीभृताक्षस्ययस्मिन्
भागेऽकोऽस्तिस्मिन् ॥ कलनम् । क
लशब्दादौ । इन् ॥ कलयतिकल्प
तेषां । कलगतौसंख्यानेच । अदन्तः
। अच ३ ॥

कलि । स्त्री । कोरके । कलिकाया

कलिका

म् ॥ कलते । कलशब्दसंख्यानयो । २
सर्वधातुस्यइन् ॥

कलिक । पुं । कोचवक इतिगौडभा
षाप्रसिद्धे पक्षिणि । कोच ॥

कलिका । स्त्री । अविकसितपुष्पे । को
रके ॥ वीणासृजे ॥ पदसन्ततियुक्त
रचनाविशेषे ॥ लक्षणम् । कला
नामभवेत्तालनियता पदसन्तति
। कलाभिः कलिकाप्रोक्ता तद्देहा
पट समोरिताः इत्यादिरूपगोस्वा
मिकृतगोविन्दविरुद्धा बलीभाष्येऽव
लोकनीयम् ॥ कलयति । कलग
तौसंख्यानेच । चुरादि । अच ३ ।
स्वार्थेकन ॥

कलिकापूर्वम् । न । अङ्गप्रधानान्यतर
बहुकर्मसाध्य स्वर्गादिफलजनकापू
र्वोत्पत्तौतत्तत् प्रत्येककर्मजन्मेअ
दृष्टे ॥ इतिस्मृतिः ॥

कलिकारः । पुं । धूम्याटपक्षिणि ॥
पीतमस्तकपक्षिणि ॥ पूतिकरञ्जे ॥
कलिकरोति । कुञ्ज ० । कर्मण्यण् ॥

कलिकारकः । पुं । नारदं ॥ पूतिकर
ञ्जे । लङ्काकरञ्जे ॥ स्वार्थेकन ॥
कलिकारी । स्त्री । उपविषप्रभेदे । ला
ङ्गल्याम् । गर्भपातन्याम् । अस्मिन्
ख्याम् । विषलाङ्गलोया इतिगौड
भाषा ॥

ॐ

ॐ

कलिदेा

कलिङ्ग । पु । पूतिकरणे ॥ धूम्याटे ॥
कुटजवृक्षे ॥ शिरीषवृक्षे ॥ प्लक्षवृ
क्षे ॥ कलिङ्गा । देशविशेषे ॥ य
था । जगन्नाथात् पूर्वभागे कृष्णाती
रान्तर्गमिवे । कलिङ्गदेशः सम्प्रो
क्तो वामभागे परायण इति ॥ कलि
ङ्गा क्षत्रिया, तेषां निवासे जनपदं
कलिङ्गा । निवासेऽणोजनपदे लुप् ।
लुपियुक्तवद्वाक्तिवचने ॥ न । कैट
जफले । इन्द्रयवे ॥ कलिङ्गच्छति ।
अन्तर्भावितगुणार्थमेर्द्ध । पृ० ॥ ख
चडिञ्चेति मुकुटः । कलिगायतीति
स्वामी । के मूर्द्ध्नि लिङ्गं चूडास्येति
वा ॥

कलिङ्गक । पु । कलिङ्गार्थे ॥ इन्द्रयवे ॥
कलिङ्गा । स्त्री । नितम्बिन्याम् । यो
षिति ॥ त्रिवृतायाम् ॥ इन्द्रयवे ॥
कलिञ्ज । पु । कटे । चटार्ई सफ इ
ति भाषा ॥
कलित । वि । विदिते ॥ आप्ते ॥ भे
दिते ॥ गणिते ॥ उक्ते ॥ वहे ॥ धृ
ते ॥ यथा । करकलितकपालः कु
ण्डलीदण्डपाणिरिति भैरवध्यानम्
॥ सङ्क्रान्ते ॥ यथा । कदाकालेमा
त कथयकलितालक्तकरसमिति ॥
विचारिते ॥

कलिदोषघ्न । पु । कुलधर्म्ये ॥ कलि

कलिमा

मलापहे परमात्मनि वासुदेवे ॥ य
था । कलावचाति दोषाद्ये विषयास
क्तमानस । कृत्वा तु सकलं पापमो
विन्दस्मरणाच्छुचि ॥ अतिपापप्र
सक्तोऽपि ध्यायन्निमिष मच्युतम् । भू
यस्तपस्वी भवति पङ्क्तिपावनपावन ॥
आद्येनापिन मस्कार, प्रयुक्तश्चक्रपा
णये । ससारस्थूलबन्धानामुद्देजन
करो हिस ॥ इत्यादिपुराणवचन
म् ॥ कलेर्दोषा, विहिताः करणप्रति
षिद्धानुष्ठानलक्षणा, तान् स्मरणमा
त्रेण हन्ति नाशयतीति श्रुत्युत्पत्तिः ॥
कलिद्रुम । पुं । विभीतके । बहेडा इ
ति भाषा ॥

कलिन्द । पु । अद्रिविशेषे ॥ स्तूर्य्ये ॥ वि
भीतकद्रुमे ॥
कलिन्दकन्या । स्त्री । यमुनायाम् ॥
कलिन्दजा । स्त्री । यमुनायाम् ॥ क-
लिन्दाज्जाता । जनी० ड. । टाप् ॥
कलिन्दनन्दिनी । स्त्री । कालिन्द्याम् ॥
कलिन्दशैलजा । स्त्री । यमुनायाम् ॥
कलिप्रियः । पु । नारदमुनौ ॥ वानरे
॥ कले, प्रियः । कलि, प्रियेयस्त्वया ॥
कलिमलापह । पु । संसारदुःखोपश
मने ॥

कलिमारक । पु । पूतिकरणे । कण्ट
कवतिकरणे ॥ कलिमारयति ॥

कलिका

कलिमास्यः । पु । पूतिकरजे ॥

कलियुगम् । न । कलौ । अन्ययुगे ॥
अस्योत्पत्त्यादियथा । माघीपूर्णि
मायां शुक्रवारेकलियुगेत्पत्तिः । अ
त्रावतार कल्कि । पुण्यमेकपाद
म् । पापविपादम् । गङ्गातीर्थम् ।
ब्राह्मणो निरस्त्रि । अन्नगताः प्राणाः ।
सार्धं त्रिहस्तपरिमितो मनुष्यदेहः ।
अष्टाधिकशतवर्षं परमायुः । भोज-
नपात्रस्य नियमो नास्ति इत्यस्य लक्ष-
णम् ॥ अस्याब्दाः ४३२००० ॥ अथ
षट् शककर्तारः । यथा । युधिष्ठि-
रो विक्रमशालिवाहनौ नृपाधिना
थौ विजयाभिनन्दन । इमे नृपागा
र्जुनमेदिनीविभुर्वशिः क्रमात्षट्
शककारकाः कलाविति ॥ धर्मः सङ्गुचि
तस्तपोविरचितं सत्यं च दूरगतलो
काधर्महतादिजायं सुभितानारोव
शा मानवा इत्यस्य माहात्म्यम् ॥ अ
त्र निस्ताराय आगमोक्तं ब्रह्मोपासन
मेव सदाशिवेनोक्तम् ॥

कलियुगलक्ष्यः । पु । विभीतके ॥

कलिलक्षम् । चि । गङ्गे ॥ मित्रे ॥ कल
ते कल्यते वा । कलशब्दसङ्ख्यान-
यो । सन्निकलीतीक्ष्णः ॥

कलिहस्तः । पुं । विभीतके ॥

कलिहारी । स्त्री । लाङ्गस्थाम् ॥ कलि

कल्क

हारीसराकुष्ठमोफार्शोऽथ गण्डाजि -

त् । सचाग्राद्येषां जिततिल्लाकटु-
का तु वरापि च ॥ तीक्ष्णोष्णाकुम्भिह
स्तध्वोपित्तलागर्भपातनी ॥

कली । स्त्री । कलिकायाम् ॥

कलुष । पु । स्त्री । महिषे । न । पा
मे ॥ चि । आविले ॥ लुपति । लुप
हिंसायाम् । इगुपधेतिकः । कलुज
ल्लुपो घातक ॥ कलयति । वशा
करोति वा । कलसङ्ख्याने । पुन
हिकलिभ्य उपच् ॥

कलेश्वरम् । न । शरीरे ॥ कलेशुक्रम
धुराव्यक्तध्वनौ वा वरं श्रेष्ठम् । हस्तद
न्तादिभ्य लुक् ॥

कलोपजीवी । चि । बार्दुषौ ॥

कल्कः । पु । न । घृततैलादिशेषे ॥
दम्भे ॥ विभीतकवृक्षे ॥ विद्यायाम्
॥ किङ्के ॥ तृणकनामगन्धद्रव्ये । घृते
न तैलेन वा त्रिफलादिद्रव्यसमवेते
नसाध्ये पिष्टश्चैष धविशेषे ॥ घृत
तैलादिपाके द्रव्यैष धद्रव्ये । तत्तु
पञ्चकषायान्तर्गतदृषादिपेषितम् ।
यथा । द्रव्यमात्रं शिलापिष्टं शुष्कं वा
जलमिश्रितम् । तदेव सूरिभिः पूर्वै
कल्क इत्यभिधीयते इति ॥ अक्षयू
र्णवीर्येयाममेकं तिष्ठति ॥ शाब्दे ॥
पापे । यथा । तपोनकमकोऽध्ययन

कल्प

कल्कइत्यादि॥ न । छद्मनि ॥ वि ।
पापाशये । पापात्मनि ॥ कल्पते ।
कल० । कृदाधारार्चिकलिभ्य क
इति क ॥

कल्कनम् । न । दम्ने ॥ शाब्दे ॥ कथने॥
कलहे ॥

कल्कफल । पु । दाडिमवृक्षे ॥

कल्कि । पु । विष्णोर्भविष्यति दशमाव
तारे । विष्णुयशः पुत्रे ॥ सत्कलिशे
षे पापात्मनां विनाशाय सम्भलशस्त्रे
भविष्यति । यथा । सम्भलशस्त्रमुख्य
स्य ब्राह्मणस्य महात्मन । भवने विष्णु
यशसः कल्किः प्रादुर्भविष्यति ॥ तस्य
कर्मयथा । अश्वमाशुगमारुह्य देवद
त्तं जगत्पतिः । असिनाऽसाधुदम
नमष्टैश्वर्यगुणान्वितः ॥ विचरन्नाशु
ना चौगुणा हयेनाप्रतिमद्युतिः । नृ
पलिङ्गच्छेदोदस्यून कोटिशेनिह
निष्यति ॥ इति श्रीभागवतम् ॥ वि
शेष कालिकपुर्गाणादिषु द्रष्टव्य ॥

कल्की । पु । कल्कवतारे ॥ यथा ।
मत्स्यः कूर्मावराहश्चनरसिंहाश्च वा
सनः । रामोरामश्चरामश्च बुद्ध क
ल्की च ते दशेति ॥

कल्प । पु । शाब्दे । यागक्रियाणां मुप
देशके वेदाङ्गविशेषे । यज्ञविद्या-
याम् । वेधायनादिकर्मपद्धतिग्रन्थे ।

कल्पः

सूत्रग्रन्थ ॥ अनुष्ठेयक्रमः कल्पः ॥
विधौ ॥ कल्पतेऽनेन वा । कृपूसाम-
र्थ्य । अच । घञ्वा ॥ प्रलये । संव
त्त ॥ कल्पते समर्थो भवति । पुंसी
तिघ ॥ ब्रह्मणो दिने ॥ ब्रह्मणो दि
नमेकः कल्पः । ब्रह्मणोरात्रिश्चा
परः कल्पः ॥ कल्पयति स्थितिं प्रकृ
यच्च । कृपू० । ख्यन्तात् पचाद्यच ॥
क्रमसन्दर्भे तु । विश्वकल्पैर्ब्रह्मण्य
कोमासो भवति । तेषां क्रमतो ना
ग्रानि । यथा । श्वेतवाराह १ नी
ललोहित २ वामदेव ३ गायान्त
र ४ रौगव ५ प्राणः ६ वृहत्कल्पः
७ कन्दर्प ८ सत्य ९ ईशान १०
ध्यान ११ सारस्वत १२ उदान
१३ गरुड १४ कौर्म १५ अयब्रह्म
णः पौर्णमासो । नारसिंहः १६ स
माधिः १७ आग्नेय १८ विष्णुज
१९ सौरः २० सोमकल्प २१ भाव
न २२ सुप्तमाली २३ वैकुण्ठ २४
आर्चिषः २५ वल्मीकल्प २६ वै
राजः २७ गौरीकल्प २८ माहेश्व
र २९ पितृकल्प ३० अयम्ब्रह्मणो
मावास्या । इति क्रमसन्दर्भे प्रभास
खण्डम् ॥ एतादृशैर्द्वादशमासैर्ब्रह्म
णः सवत्सरो भवति । एवमवर्षशतम्ब्र
ह्मणः आयुः । तत्र पञ्चाशद्वर्षा अती

कल्पना

ता । एकपञ्चाशदारम्भे अधुनाश्वे
तवाराध कल्पः । इति महाभारत-
म् ॥ विकल्पे ॥ कल्पवृक्षे ॥ न्याये ॥ ए
षोऽत्रकल्प उचित इत्यर्थः ॥ व्याक
रणस्य प्रत्ययविशेषे । सचसुबन्त
तिङन्तपदाभ्यामीषदृनार्थे भवति
। तत्रवाच्यलिङ्गः । यथा ईषदूनावि
द्वान् विद्वत्कल्पः । ईषदून् पचति
पचति कल्पम् ॥ वि । उत्तरपदस्य
स्वसदृशे ॥ यथा पिद्वकल्पः ॥ कल्प
यति मनोरथम् । अच् ॥ । कल्पन
म् । घञ् ॥

कल्पकः । पु । नापिते ॥ कचूरे ॥ क
ल्पकारके ॥ कल्पते । कूपू० । खुच् ॥

कल्पचयः । पु । प्रचये ॥

कल्पतवः । पुं । कल्पवृक्षे ॥ कल्पस्य
कल्पितार्थस्यतवः । अन्यजनकभावे
ऽवघटी ॥

कल्पनम् । न । कृत्सौ ॥ छेदे । कर्त्तने
॥ कल्पते । नन्दादिस्थु ॥

कल्पना । स्त्री । करिस्सज्जनायाम् । ना
यकस्यारोहणार्थं पल्यायाचारोप
येन करिण सज्जीकरणे ॥ अनुमि
तौ ॥ रचनायाम् ॥ यथा प्रबन्धक
ल्पनाकथा ॥ सम्पादनायाम् ॥ कल्प
नम् । कूपू० । यथन्तः । यथासम्यग्ये
तियुच् । टाप् ॥

कल्पमघ

कल्पनाकालः । वि । विशुदादावस्थि
रे कल्पनाकालभाविनिमनस्यन्तर्ध
र्त्तमाने ॥

कल्पनी । स्त्री । कल्पार्थम् । कैची इति
भाषा ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कल्पपादपः । पुं । देवतरौ ॥ कल्पस्य
सङ्कल्पितार्थस्य पादपः ॥ अस्यदान
नविधिर्दानसागरे द्रष्टव्यः ॥

कल्पपालः । पु । शौण्डिके ॥

कल्पलतादानम् । न । महादानवि-
शेषे ॥

कल्पवृक्षः । पुं । सुरहृमे ॥ कल्पः सङ्क
ल्पितार्थं तस्य वृक्षः । अन्यजनक-
भावेऽवघटी ॥

कल्पान्तः । पुं । प्रचये ॥ कल्पस्य आन्तः
दिनस्य अन्तोऽवधिः ॥

कल्पितः । पु । सक्रियतगले ॥ वि । र
चिते ॥ अर्पिते ॥ आरोपिते ॥ क
ल्पितनिश्चित विन्यमितिवेदान्तवि
षयम् । ब्रह्मणि जगतः कल्पितसत्त्वं
म् आत्मनिचाहङ्कारादेः कल्पितत्वं
तत्त्वविदां सुखं वृत्तम् ॥ कल्पितस्य चा
धिष्ठानादनतिरेकः ॥ यथोक्तं सूतसं
हितायाम् । अधिष्ठानावशेषो हि ना
श कल्पितवस्तुन इति ॥

कल्पः । वि । कल्पितुंयोग्ये ॥

कल्पमघः । पु । नरकविशेषे ॥ न । पा

कल्यज

ये ॥ हस्तोपुच्छे ॥ त्रि । मलिने ॥
शुभकर्म स्थिति समाप्तिकरोति । षो
न्तकर्मणि । आतोनुपेतिक । पृ० ॥
लक्ष्यषत्ते ॥

कल्माष । पु । राक्षसे ॥ चित्रवर्णे ॥
कृष्णवर्णे ॥ कृष्णपाण्डुरवर्णे ॥ ग
न्धशालौ ॥ चित्रवर्णवति ॥ क
लयति । कल० । किप् । कल् । मा
षयति । अभिभवति वर्णान् माष ।
मषहिसायाम् । हन्यर्थाश्चेति च
रादैः पाठा सिक् । कल्चासौमा
षश्चेति कल्माष ॥

कल्माषकण्ट । पु । शिवे ॥ इतिहा
रावली ॥

कल्माषपाद । पु । सौदासन्दपे ॥

कल्माषी । स्त्री । श्वलायाम् ॥ अन्य
तो ङीषिति ङीष् ॥

कल्यम् । न । प्रत्यूषे । प्रभाते ॥ मधुनि ॥
लगे ॥ त्रि । वाकश्रुतिवर्जिते ॥ उपा
यवचने ॥ सज्जे ॥ नीरोगे ॥ दक्षे ॥
कल्याणवचने ॥ कलयति चेष्टाम् ।
अघ्न्याद्यश्चेतिकलेर्यक् ॥ यद्वा ।
कलयते । कलगतौ सङ्ख्यानेच ।
चुरादिरदन्त । अचोयत ॥ कलासु
साधुर्वा । तत्र साधुरितियत् ॥

कल्यजग्धि । स्त्री । प्रातराशे । प्रात
र्भोजने । कलेउ कलेवा इतिभाषा ॥

कल्याण

कल्यपालः । पु । }
कल्यपालकः । पु । } शौण्डिके ॥
कल्यवर्त्त । पुं । प्रातराशे ॥ इतित्रिका
ण्डशेषः ॥

कल्या । स्त्री । मद्ये ॥ हरीतक्याम् ॥
टाप् ॥ शुभात्मिकाया वाचि ॥
कल्याणम् । न । अक्षयस्वर्गे ॥ मङ्गले
। शिवे । भद्रे । शुभे ॥ हेनि ॥ त्रि ।
शुभयुक्ते ॥ कल्येप्रातः काले अगय
ते । अण शब्दे । अकर्त्तरिचेति घञ्
॥ स्त्री । बह्वादिभ्यश्चेति ङीषि क
ल्याणी ॥

कल्याणकृत । त्रि । शास्त्रविहितकारि
णि ॥ कल्याणं करोति । डुकृञ् ।
किप् । तुक् ॥

कल्याणगुणम् । न । अद्वावैराग्यादैः ॥
कल्याणघृतम् । न । औषधविशेषे ॥

कल्याणतमः । त्रि । अतिशोभने ॥

कल्याणबुद्धिः । त्रि । सुधियि ॥

कल्याणयोगः । पुं । यात्रायोगान्तरे ॥
यथा । गुरौकेन्द्रेत्रिकोणेवारविक्षा
भेचकर्मणि । कल्याणयोगोभूपस्य
यातु कल्याणकृद्भवेदिति ॥ पुनश्च
। त्रिकोणगे शुभेखेटे सबले वाद्विती
यगे । कल्याणसंज्ञोयोगोयं यायिना
मङ्गलप्रदइति ॥

कल्याणबीज । पु । मसूरे ॥ इतिरा

कवच'

जनिर्घण्ट ॥

कल्याणिका । स्त्री । मनश्चिन्तायाम् ॥

कल्याणी । त्रि । कल्याणविशिष्टे ॥

कल्याणिनी । स्त्री । वलायाम् ॥

कल्याणी । स्त्री । माघपण्ये ॥ गवि

॥ मङ्गलमृत्योम् ॥ वज्रादिभ्यश्चे

तिङीष् ॥

कल्यापाच । पु । शौण्डिके ॥ इतिवि

काण्डशेषः ॥

कल्लः । त्रि । वधिरे । अबधेन्द्रियहीने

। वहरा इतिभाषा ॥ इतिचिकाण्ड

शेषः ॥

कल्लम् । न । स्वरभेदे ॥ वाधिर्ये ॥

कल्लोक्तः । पुं । इषे ॥ उल्लोके । महात

रङ्गे । वलीलहर इति भाषा । वल

हेल इतिगौडभाषा ॥ त्रि । चैरिणि ।

सपत्ने ॥ कर्मकम् तस्यलोकः उन्मादः

। यापदास्तस्येत्यनुस्वारस्यलकारः ॥

कल्लन्तेऽनेन नयः । कल्लभस्यक्तेशब्दे

। बाहुलकादोल्लङ्घा ॥

कलक । पुं । कवले । शस्त्रे ॥ न । छत्रा

के ॥ भौमानि कवकानि चेतिसन् ॥

कवचः । पुं । गर्दभाण्डे । नन्दिष्ठे ॥ प

ट्टववाये ॥ पुं । न । तनुवाके । व-

र्भणि । सन्नाहे ॥ मन्त्रविशेषे । लौ

हादिवर्भवद्गादिसंरक्षार्थं देवता

मन्त्रविशेषे ॥ तत्पूजायां पाथ-

कवरा

म् भूर्जेविलिख्यकस्तादौ धार्यम् ॥

कंवातवन्धति । वन्धुगतौ । अन्तर्भा

वितण्यर्जोवा । म० क ॥ कैति ।

कुशब्दे । कतन्यञ्जीत्यादिना कौते

रचइत्येके ॥

कवचपत्रम् । न । भूर्जपत्रे ॥

कवटी । स्त्री । कपाटे ॥

कवयि । स्त्री । कवय्याम् ॥

कवयी । स्त्री । कयीभाष इतिगौडभा

षाप्रसिद्धे मन्त्रे । कवर इतिभाषा

। ककचपृथग्याम् ॥ कवयीमधुरा

स्निग्धाकषायाश्चिन्तारिणी । किञ्चि

त्पित्तकरीवातशमनीवक्षवर्द्धिनी ॥

कवरः । पुं । पाठके ॥ पुं । न । खवये

॥ अन्ते ॥ केशपात्रे ॥ त्रि । शमले

॥ खचिते । सम्पृक्ते ॥ कैति कुशले

वा । कुशब्दे । कौररम ॥ कवरंखव

योऽन्तेस्त्रीपृथ्वीमुक्तीकचान्तरे । कर्षर्षु

भाषांनारक्षः पापयोर्भेषजान्तरे ॥

इतिभेदिनी ॥ कवरः कर्षुरः सारइ

तिहस्तायुधः ॥

कवरकी । स्त्री । वन्द्याम् ॥ इतिहारा

वली ।

कवरा । स्त्री । कर्वरायाम् । खरमुष्पा

याम् । बाबुर इतिभाषा ॥ अजाय

तष्टाप ॥

कवणी । स्त्री । केशविन्यासे । केशवेशे

कवाट

॥ पृथ्व्याम् । कारव्याम् ॥ कवरी के
शाना सन्निवेशविशेषः सा इव ॥ शा
कभेदे ॥ वृणोति । वृष् वरणे । अ
च् । गौरादिः । कस्यशिरसोवरी ॥
यद्वा । कूयते । कुशब्दे । कोररन् ।
जानपदेति डीष् ॥ कशिरो वृणो
ति आच्छादयति कंकृष्णवर्णं वृणो
ति वा । पूर्ववदच् डीषौ ॥ तु ऊग्या
म् । वर्षरायाम् ॥

कवर्गः । पुं । कादिपञ्चसु ॥

कवर्गीयः । पुं । कवर्गभवेवर्थे ॥ भवा
र्थे वर्गान्ताच्चेति छ ॥

कवलः । पुं । ग्रासे ॥ चिलिचिमे । वे
लेमाच इति गौडभाषाप्रसिद्धे मत्स्ये
॥ केन वलते । वलः । अच् ॥

कवक्षितः । त्रि । भुक्ते ॥ व्याप्ते ॥

कवसः । पुं । उरश्चदे । कवचे ॥ कै
ति । कु० । ऋतन्यञ्जीत्यादिना कै
तेरसः ॥

कवाटम् । न । कपाटे ॥ क वातम् व-
टति । वटवेष्टने । कर्मण्यण् ॥ कुड्
शब्दे । ऋदोरप् । कव शब्दमगतिवा
। अटगतौ । पचाद्यच् । कवञ्चोष्ण इ
त्यचयोगविभागात् को कवादेशो
वा ॥

कवाटवक्रम् । न । कवाटवेटु इति गौ
डभाषाप्रसिद्धे वृक्षविशेषे । वक्रा-

कविता

ये । कपोतवक्त्रे ॥

कवाटी । स्त्री । सुद्रकपाठ्याम् ॥ टिङ्गे
ति डीप् ॥

कवारम् । न । पद्मे ॥ इति त्रिकाण्ड
शेषः ॥

कवि । पुं । वाक्मीकिमुनौ ॥ शुक्ले ।

दैत्यगुरौ ॥ स्वरौ । भास्करे ॥ का

व्यस्यकर्त्तरि ॥ सर्वपथीना कवयः ॥

ब्रह्मणि ॥ त्रि । क्रान्तदर्शिनि । अ

सीतानागताद्यशेषवस्तुदर्शिनि स-

र्वज्ञे । सर्वदृशि ॥ सूक्ष्मार्थविवेकि

नि । मेधाविनि । पण्डिते ॥ स्त्री ।

खलीने ॥ कैति । कु० । अच् इः ॥

कविकम् । न । खलीने ॥ इति ह्रस्वा
युधः ॥

कविका । स्त्री । खलीने । कडि आली

इति खगाम इति च ख्याते ॥ केविका

पुष्पे ॥ कवयीमत्स्ये ॥ यद्वा । कविका

मधुरा लिङ्गा कषाया रुचिकारिणी

। किञ्चित् पित्तकरी वातशमनी वल

वर्द्धनी ॥ कवते कैति वा । कुड् शब्दे

। कुशब्देवा । अच् इः । कविः । स्वा

र्थे कन् । कृजादिच्चादुन् वा । टाप् ॥

कविज्येष्ठः । पुं । वाक्मीकिमुनौ ॥

कविता । स्त्री । कविर्त्वे । काव्ये ॥ क

वेः कर्मभावोवा । तल् ॥ कविता व

निता वापि आयातामुखदायिनी ॥

ॐ ॐ ॐ

कथा

कवियः । पुं । न । अश्वाश्ववन्धनरज्जौ । खलीने ॥

कविरामायण । पु । वास्मोकिमुनौ ॥

इतिशब्दरत्नावली ॥

कविलासिका । स्त्री । बीणाविशेषे ॥

कवी । स्त्री । खलीने ॥

कवीयम् । न । खलीने ॥

कवेयम् । न । उत्पले । कुवलये ॥

कवोष्णम् । न । कोष्णे । मन्दोष्णे ॥

ईषदुष्णम् । कवन्वीष्ण इतिको क

वादेशः ॥ वि । तदति ॥

कव्यम् । न । स्रोतोद्देशेनशब्दे । पितृ

सम्पदानकात्रे । पित्र्ये ॥ ॥ कूयते

पितृभ्यः । कुशब्दे । अचोयत् ॥

कव्यवाचः । पुं । पितृगणविशेषे ॥

कथा । स्त्री । कर्मयष्ट्याम् । अश्वादि

ताडन्याम् ॥ आदिनोष्ट्रपौरादिश

ब्दे ॥ अथकथापथविचारः । एतेषु

निमित्तेष्वन्वीज्जेष्वेवंताद्या इतिवि

मर्शे ॥ कथानामुत्तममध्यमाधमे

षु वंशासङ्ख्यं बहुसमनिष्ठुरैकदि

विहूपं पितृयम् तस्यविचारे ॥ यथा

अभोजराजः । बहुमेकैव घातेन द

खकात्रेषु ताडयेत् । तीर्त्तमर्थापु

नवीध्या अथग्यं निष्ठुरैस्त्रिभिः ॥ उप

वेशेऽथनिशावां पृथगितेदुष्टचेष्टिते

। वडवालोकाकौस्तुभे बहुगर्भितश्चे

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

कशिपु

पिते ॥ सन्त्रामेच दुरुत्याने विमार्ग

गमने भये । शिञ्जात्यागस्य समये स

ञ्जातेचित्तविभ्रमे ॥ दण्ड प्रयो

ज्यो वाहाना कालेषु दादश्वपि ।

ग्रीवायाम्भीतमाह्न्यात् चस्तम्बैव

चवाजिनम् ॥ विभ्रान्तचित्तमधरे

त्यक्ताग्रिचक्षुताडयेत् । प्रहे पिते

स्कन्धवाहोर्वडवालोकान्तस्था ॥ उ

पवेशेच निन्द्रायां कटिदेशेचताडये

त् । दृष्टेष्टितमखेह्न्यात् उन्मार्ग

प्रस्थिततथा ॥ अघनेष्वलित हन्या

अघमार्गेदुरुत्थितम् । यः कुण्ठप्र

कृतिर्वाजी त सर्वत्रैवताडयेत् ॥ इ

ति साधे ५ सर्गे तेजोनिरोधेति

१० श्लोके मस्तिनाथ ॥ मांसरोहि

य्याम् ॥ कश्चि । कश्चिश्च । यथा

चच ॥

कशार्चः । वि । कश्ये । कथाघातयो

ग्ये ॥ कथायाः अर्चः ॥

कशिपु । पु । भक्ते । भोक्त्ये ॥ आच्छा

दने । वस्त्रे ॥ एकोक्त्या मक्ताच्छाद न

योः । भोक्त्यवस्त्रयोः ॥ कशिपुर्भोक्त्यव

स्त्रयोः । एकैकस्मिन्वयोश्चापीति

मचन्द्रः ॥ शब्दायाम् ॥ सन्त्याचितै

र्तिकशिपोः प्रयासैः ॥ कश्चि दुः ख

म् कश्यते वा । कश्चिगतिशासनयो

। स० साधु ॥

ॐ ॐ ॐ

कश्मल

कशेरु । पुं । न । पृष्ठकीकसे । पृष्ठा
स्थिति ॥ जलोद्भवे मूलविशेषे
॥ कशेरु द्विविधतत्तु महाराजकशेरु
कम् । मुस्ताकृति लघु स्याद्यत्तद्विवे
टमिति स्मृतम् ॥ कशेरुकद्वयं शीत
मधुरं तुवरगुह । पित्तशोणितदाह
मनयनामयनाशनम् ॥ ग्राहि शुका
निलक्षेष्मरुचिस्तन्यकरम्परम् ॥ पु ।
भारतवर्षान्तःपातिद्वीपविशेषे ॥ कं
शृणाति । शृङ्गसायाम् । बाहुलका
दुर्मध्यमे प्रकृतेरेरडादेशः ॥ श
यजातौ ॥

कशेरुकम् । न । तृणकन्दे । कशेरुशि ॥
कशेरुका । स्त्री । पृष्ठास्थि । पृष्ठवंशे ॥
कंवायुशृणाति । शृ० । केनशीर्यते
वा । केअएरङ्चास्ये न्यूः । संज्ञायां
ङ्ङन् । केणइतिङ्ङस्व ॥ यद्वा । कश्य
ते कशतिवा । कशशब्दे । बाहुल
कादेशः । स्वार्थेकन ॥

कशेरु । स्त्री । तृणकन्दे ॥ पृष्ठकीकसे
॥ शयजातौ ॥ कशृणाति । शृ० ।
केअएरङ्चास्ये न्यू ॥

कश्चन । अ । कश्चिद् ॥

कश्चित् । अ । कश्चन । अविषये । को
इतिभाषा ॥ अर्थान्तरभूते ॥

कश्मलम् । न । मूर्च्छने ॥ पाघे ॥ मो
हि ॥ चि । मल्लिने ॥ कशनम् । क

कष

शगतौ । कुटिकशिकैतिभ्य प्रत्यय
स्यमुडिति कल ॥

कश्मीर' । पु । काश्मीराख्यदेशे ॥
कश्मीरजम् । न । कुङ्कुमे ॥ कश्मीरे
जायते । सप्तम्याजनेर्ङः ॥
कश्मीरजम् । न । कुङ्कुमे ॥ कश्मीरे
जनमास्य ॥

कश्यम् । न । अश्वमध्ये ॥ मद्ये ॥ क
श्यतेऽनेनवा । कश० । बाहुलका
द्य ॥ चि । कशार्हे ॥ कशाचमयटि'
। तद्घात उपचारात् कशा । ताम
र्हति । दण्डादित्वात् यत् ॥

कश्यप । पु । मुनिविशेषे । कलागभ
जे मरीचिमुनेरौरसे पुत्रे ॥ यथा ।
ब्रह्मणस्तनयो योऽभूत् मरीचिरि
तिविश्रुत । कश्यपस्तस्य पुत्रोऽभूत्
कश्यपानात् स कश्यप ॥ इतिमा
कश्यपपुराणे विश्वकमकृतस्वर्यस्त
वाध्याय ॥ कश्य मद्यपिवति पाति
वा । पा० सुपोति क ॥ मीनप्रभे
दे ॥ मृगान्तरे ॥

कश्यपनन्दन । पु । गरुडे ॥ इतिहला
युध ॥ कश्यपस्यनन्दन ॥

कष । पु । पाषाणविशेषे । निकषे । सु
वर्यपरीक्षणपाषाणे । कसौटी इ
तिभाषा ॥ खड्गादितीक्ष्णीकरणय
न्त्रे ॥ कषति । कषाहंसायाम् । य

कषाय

ॐ चाद्यच ॥

कषण । पु । अपके । शलाट्टा ॥ न ।

घर्षणे । काये ॥ कण्डूयने ॥

कषमाण । वि । कण्डूयमाने ॥

कषाकु । पु । अग्नी ॥ कुर्ये ॥

कषाय । पु । प्रयोनाकट्ये । रागे ॥ अ

न्त'करगदोपे । कामक्रोधादिमले

॥ लयविशेषाभावेपि चिन्तयुक्ते रा

गादिवासनया स्तब्धीभावाद्वण्णव

स्त्वत्तवस्त्वने ॥ रक्तपीतवर्णयोगे ॥

धधट्ये ॥ वि । तुषररसवति ॥ सु

रभौ ॥ लोहिते ॥ रक्तपीतमिश्रित

वर्णे ॥ पु । न । काये । निर्यासे ।

कायरसे ॥ यथा विफलाकषय ।

सपञ्चविधो यथा । स्वरसञ्च तथा

कल्कः कालश्च हिमफाण्डकौ । ज्ञेयाः

कषाया । पञ्चैते लघवः सूर्ययोत्तरम्

॥ अङ्गरागे ॥ विलेपने ॥ कक्षेष्वा

इतिप्रसिद्धे रसविशेषे । पृथिव्यनिख

गुणवा हुल्या सस्योत्पत्तिरित्याह

शिवदासः । तुषरे ॥ कषाघोरौप

योगाग्नीस्तम्भनः शोधनोद्दिमः । क

फशोणितपित्तमो जिह्वाजायकरो

लघुः ॥ कषतिकण्डूम् । कष० वा

हुलकादायः ॥

ॐ कषायकृत् । पु । रक्तलोभे ॥

ॐ कषायजलम् । न । संस्कारोपयोगि-

कसने

नि पञ्चचीरद्रुमकविततोये । प्रज्ञा

श्वत्योदुम्बरशिरीषवटसम्भवे क-

षायजनैरित्युक्ते ॥

कषाययावनाल । पु । तुषरयावनाल

धान्ये ॥ इतिराजनिर्घण्ट ॥

कषाया । स्त्री । शुद्रदुरालभायाम् ॥

कषायी । पुं । सखुभा० इति प्रसिद्धे

सालट्ये ॥ लकुषट्ये ॥ खर्जुरी

ट्ये ॥ विषयेषु सरागे ॥

कषि । वि । हिंसके । हिस्ने ॥ कषति

कष्यते वा । कष० । खनिकषीत्या

दिना इः ॥

कषीका । स्त्री । पश्चिजातौ ॥ कषति

। कष० । कषिदृषिभ्यामीकन् ॥

खनिने ॥ कषस्थनया । पूर्ववद्दीकन् ॥

कटम् । न । पीडामात्रे । कृच्छ्रे । व्य

त्रायाम् ॥ वि । गहने ॥ पीडायु-

क्ते ॥ जुगुप्सिते ॥ दोषविशेषे ॥ क

ष्टतदर्शवगमो दुरायसो भवेदिति

लक्षणम् ॥ कषतिश्च कष्यतेश्च वा

। कष० । क्त । कृच्छ्रगहनयोः क-

षइतिनेट् ॥

कष्टकारक । पुं । संसारे ॥ वि । पीडा

करे ॥ कष्टस्य कारकः ॥

कष्टस्थानम् । न । पीडाकृत्स्थले । दुः

खजनक स्थाने ॥ कष्टस्य स्थानम् ॥

कसनेत्याटनः । पुं । वासकवृक्षे ॥ वि

कक्षार

। कासघ्ने ॥

कसेरु । पु । कशेरौ । गुण्डकन्दे । सु
कन्दे । शूकरेष्टे ॥कसेरुक । पु । } कशेरुणि ॥
कसेरुका । स्त्री । }कस्तूरम् । न । रङ्गे । पिञ्चटे । वङ्गे ॥
कस्तूरिका । स्त्री । } मृगमदे । कस्तू
कस्तूरिका । स्त्री । } र्याम् ॥कस्तूरी । स्त्री । मृगमदे । मृगनाभौ
। गन्धकेलिकायाम् । नेधमुखाया
म् ॥ कस्तूरिका कटु स्तिक्ता चारोष्णा
शुक्रलागुरु । कफवातविषच्छर्द्दिशी
तदौर्गन्धशोषहृत् ॥ साचत्रिवि-
धा । कामरूपोद्भवा कृष्णा नैपाली
नीलवर्णयुक् । काश्मीरी कपिलच्छा
या कस्तूरी विविधामता ॥ कामरु
पोद्भवाश्रेष्ठा नैपालीमधमा भवे
त् । काश्मीरदेशसम्भूता कस्तूरीह्य
धमासृता ॥ कसति गन्धोऽस्या
। कसगता । ख० ऊर । पृषोदरा
दिः ॥कस्तूरीमल्लिका । स्त्री । मृगमदवासा
याम् ॥कक्षारम् । न । श्वेतोत्पले । सौग
न्धिके ॥ कस्य जलस्यहारद्व । के
क्षादते वा । क्षादी० । पचाद्यच्
। पृषोदरादिः ॥

कास्यम्

कक्ष । पुं । वकपक्षिणि ॥ क इतिशब्दे
न के जले वा । क्षयति । क्षेप्य
द्वीयां शब्देच । मू० । क' ॥कासीयम् । न । कांस्थे ॥ इतिराजनि
र्घण्ट ॥कास्यम् । न । वाद्यविशेषे ॥ पानपात्रे ॥
मानभेदे ॥ ताम्ररङ्गमिश्रितधातौ
। ताम्राहुः । सौराष्ट्रके । वज्रिलोष्ठके
॥ ताम्रं त्रपुज माख्यातं कांस्थ घोषश्च
कंसकम् । उपधातुर्भवेत् कास्यंद्रवो
स्तरणिरङ्गयोः ॥ कांस्थस्य तु गुणा भे
दा स्वयोनिसदृशाजनैः । संयोग
जप्रभावेण तस्यान्येपिगुणाः स्मृताः ॥
कांस्थ कषायं तिक्तोष्णलेखनं विशद
सरम् । गुरु नेत्रहितं रुद्धं कफपित्त
हर परम् ॥ * ॥ अस्त्रशोधनम् । पक्ष
कीकृत्य पचाणि कास्यस्याग्नौ प्रता
पयेत् । निषिञ्चेत्तप्ततप्तानि तैले त
प्त्रे च काञ्जिके ॥ गोमूत्रे च कुक्ष्यानां
कषाये च त्रिधात्रिधा । एवं कास्यस्वरी
तेश्चविशुद्धिः सम्प्रजायते ॥ * ॥
मारणविधिस्तु । अर्कचोरेणसम्पि
ष्टो गन्धक स्तेनलेपयेत् । समेन का
स्यपचाणिशुद्धान्यस्तद्वै र्मुहुः ॥ त
तोमृषापुटे धृत्वापचेद्गजपुटेन च
। एवपुटद्वयात् कास्यरीतिश्चम्रियतेधु
वम् ॥ इतिभावप्रकाश ॥ कसीयस्य

काकचि

विकार कंतोयपरमव्ययोरिति यञ
। छस्यचम्बुक ॥

कास्यकम् । न । कास्यगब्दार्थे ॥

कास्यकार । पु । कसकारे । कसेरा इति
ख्याते जातिविशेषे । शील्विके ।
ताम्रकुट्टके ॥ कांस्य करोति । डुक
ञ० कर्मययण ॥

कास्यनील । पु । अञ्जनविशेषे । मृ
पातुल्ये । हेमतारे ॥

काक । पु । अञ्जमघोषे । वायसे । कर
टे ॥ पीठसर्पिणि । पङ्गौ ॥ वृक्षवि
शेषे । शिरोऽवच्छालने ॥ परिभाषा
विशेषे ॥ द्वीपविशेषे ॥ अतिधृष्टे ॥
तिलके ॥ न । सुरतवन्धे ॥ काका
नांसहतौ ॥ काकानांसमृह । तस्य
समृह इत्ययम् ॥ कायति । कैश
ब्दे । इण्भीकापाशस्थितिसर्चिभ्यः
कन् ॥

काककङ्गु । पुं । चीनके । चीणा इति
प्रसिद्धे धान्ये ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥

काककर्कटी । स्त्री । खर्जूर्याम् ॥

काककला । स्त्री । काकजङ्घावृक्षे ॥

काककुष्ठम् । न । कङ्गुष्ठे ॥

काकघ्नी । स्त्री । महाकरञ्जे ॥

काकचिष्वा । स्त्री । गुल्फायाम् ॥ का

काकचिष्वा । स्त्री । कर्णाय चिष्वा ।

काकचिष्वा । स्त्री । गौरादि ॥

काकता

काकच्छद । पु ।

काकच्छदि । पु ।

गव्जनपक्षिणि ॥

काकजङ्घा । स्त्री । म्वनान्नाख्याते वृक्ष
विशेषे । काकनासिकायाम् । नदी
कान्तोपधौ ॥ काकजङ्घा हिमा ति-
ता कपाया कफपित्तजित् । निहन्ति
ज्वरपित्तास्त्रज्वरकण्डुविषक्रिमीन्
॥ काकस्यजङ्घायाम् ॥

काकजम्बु । स्त्री । भूमिजम्बुयाम् ॥

काकजम्बु । स्त्री । काकफलायाम् ।
काकनीलायाम् ॥

काकगम् । न । कुष्ठविशेषे ॥ तल्लव्य
यं यथा । यत्काकयन्तिकावर्णं म
पाकं तीव्रवेदनम् । विदोषक्षिप्तं त
त्कुष्ठं काकयं नैव सिध्यतीति ॥

काकयन्तिका । स्त्री । गुल्फायाम् ॥

काकतालीयम् । न । अवितर्कितसम्भवे ॥

यादृच्छिकन्याये ॥ समासाच्चतद्वि
षयादितिहः । अस्मादेवचापकाद
वार्धेसमासः । सचसुपेतिवा । द्वावि
वार्धौ । काकागमनमिव तालपतन
मिव । काकतालम् । काकतालमिव
काकतालीयम् । दन्तिविषये काक
तालशब्दौ काकतालसमवेतक्रिया
वाचिनौ । तत्रकाकागमनं देवदत्ता
गमनस्योपमानम् । तालपतनं द
सूपनिपातस्य । तालेनतु य काक

काकना

स्यवध.स देवदत्तस्य दस्युना वधस्योप
मोनम् । इति वधादि काकतालीया
दिशब्दवाच्य.सम्पद्यते ॥ काकता
लसमागमसदृशश्वोरसमागम इ
ति समासार्थः । तत्प्रयुक्त काकम
रणसदृशस्तु प्रत्ययार्थ ॥

काकतित्ता । स्त्री । काकचिञ्चायाम् ॥

काकतिन्दुक । पु । काकेन्दौ । काकपी
लुके । माकडाकेन्दु माकडागाव्
काकतेदु इतिच गौडभाषा ॥ का-
कानाम् काकवर्णा वा तिन्दुकः ॥

काकतुण्ड । पु । कालागुरुणि ॥

काकतुण्डफला । स्त्री । काकनासाया
म् ॥

काकतुण्डिका । स्त्री । काकचिञ्चाया
म् ।

काकतुण्डी । स्त्री । राजरीच्याम् ।
राजपीतल इति भाषा ॥ कौआडो
डी इति भाषाप्रसिद्धे वृच्चविशेषे ।
काकादन्याम् ॥

काकध्वज । पु । बाडवामौ ॥

काकध्वजा । स्त्री । धूमावच्याम् ॥

काकनामा । पु । वकटचे ॥ इति रत्न
माला ॥

काकनास । पु । विकण्टकवृक्षे ॥

काकनासा । स्त्री । काकजङ्घावृक्षे ॥

काकस्यनासेव फलमस्या । काक

काकपु

नासा कषायेष्णा कटुक्रारस पाक
यो । कफघ्नी वामनी तिक्ता शोधा
र्शश्चित्रकुष्ठनुत् ॥

काकनासिका । स्त्री । काकजङ्घायाम् ।
कौवाठोठीतिख्यातौषधौ ॥ रक्तचि
वृति ॥

काकपक्ष । पु । शिखण्डके । मस्तकपा
र्शद्वये केशरचनाविशेषे । पट्टे इति
भषा ॥ यथा । वालानान्तु शिखा
प्रोक्ता.काकपक्ष.शिखण्डक. इतिह
लायुध. । काकस्य गरुति ॥

काकपद । पु । रतिबन्धविशेषे ॥ यथा ।
पादौ द्वौ स्नान्ययुग्मस्यौ चित्वाखिङ्गं
भगेखद्यु । कामयेत् कामुर्जी कामी
बन्ध.काकपदोमत इति ॥

काकपर्णी । स्त्री । मुङ्गपर्यम् ॥

काकपीलु । पुं । काकतिन्दुके । कुच
ला इति भाषा ॥ श्वेतगुञ्जायाम् ॥
काकतुण्ड्याम् ॥ काकैः पील्यते ।
पीलप्रतिष्ठम् । बाहुलकादु ॥

काकपीलुक । पु । काकपीलौ ॥ का
कानाम् पीलुरिव । इवेप्रतिकृता
वितिकन् ॥

काकपुच्छ । पुं । पिके ॥

काकपुष्ट । पु । काकिले ॥ काकेन
पुष्ट ॥

काकपुष्पम् । न । ग्रन्थिपर्णे ॥

काकम्	काकवि
काकप्राणः । पु । निम्बवृक्षे ॥ इति प्रा- जनिर्घण्ट ॥	ईषज्जलेन मुद गच्छति । गमश्चेति उ ॥ यद्वा । काका मुक्ता हर्ष प्रा सा यस्याम् ॥
काकवलिः । पु । काकसम्पदान् काका दौ ॥	काकयव । पु । आगडा इति गौडभाषा प्रसिद्धे तण्डुलशून्यधान्ये ॥ इति म हाभारतम् ॥
काकमाखी । स्त्री । महाकरज्जे ॥	काकरिपु । पु । उलूके ॥
काकभीरु' । पु । पेचके ॥	काकरुहा । स्त्री । वन्वायाम् ॥
काकमहुः । पुं । दाण्ड्ये ॥	काकरुक । पुं । खोजिते ॥ उलूके ॥
काकमर्ह' । पुं । महाकाकस्ततायाम् ॥	दम्मे ॥ वि । नये ॥ भीरुके ॥ निर्ह ने ॥
काकमर्हक' । पु । किम्पाके ॥	काकसम् । न । कसुमणौ ॥ पु । श्लोथ काके ॥
काकमाचिका । स्त्री । वायस्याम् ॥	काकखक । पु । कसुमणौ । श्रीवाया मुक्तप्रदेशे ॥
काकमाची । स्त्री । वायस्याम् । बहु पक्षायाम् । सर्वेति काकाम् । मको य इति भाषा ॥ काकमाची त्रिदे- वणी विन्ध्योष्णा स्वरमुकदा । तित्ता रसायनी श्लोथकुष्ठार्शोत्तरमेकजि त् । कटु नेत्रविता चिकित्सार्हि हृद्रोग -काशिनी ॥ काकमाचिजनित सुदु श्माकं वेसवारमिश्रितेन सुवासम् । तप्ततैलतलनेन सुपाक कैरवाप्य म कृतं सुखवासम् ॥ काकान्मन्त्रते । मन्त्रधारणोच्छ्वायपूजनेषु । क र्मण्यम् । आगमशासनस्थानि स्थ त्वावनुम् ॥	काकलि' । स्त्री । काकल्याम् ॥
काकमाता । स्त्री । काकमाच्याम् ॥	काकली । स्त्री । सुक्लमधुरास्फुटध्व नौ ॥ ईषतकल काकली । ईषट र्थेचेतिको कादेश । गौरादिच्चा न्डीप् ॥
काकमुक्ता । स्त्री । मुक्तपक्ष्याम् । मुगा णी इति गौडभाषा ॥ ईषत् कम्	काकलीप्राचा । स्त्री । निर्वीजायाम् । रसाधिकायाम् । सुहृत्तायाम् । कि समिस् इति भाषा ॥ इति राजनिर्घ ण्ट ॥
ईषदर्थेचेतिकोः कादेशः । काकेन	काकलीरव । पुं । कोकिले ॥
	काकवल्ली । स्त्री । स्वर्णवल्लीयाम् ॥
	काकविष्टा । स्त्री । काकमले ॥ कर्म

❖❖❖

काकार

ग्यनुपादेयत्वेन वैराग्यास्पदे ॥
 काकशीर्ष । पु । वकष्टत्वे ॥
 काकस्फूर्ज । पु । काकतिन्दुके ॥
 काका । स्त्री । काकनासायाम् ॥ काको
 ल्याम् ॥ काकजङ्घायाम् ॥ रक्तिका
 याम् ॥ काकमाच्याम् ॥ काकोदु
 म्बरिकायाम् ॥ टाप ॥
 काकाक्षिगोलकन्याय । पु । एकमेव
 चक्षुर्गोलक मुभयचक्षु सम्बन्धित
 दुभयचक्षु कार्यकारकमित्यर्थनिष्ठे
 दृष्टान्ते ॥
 काकाङ्गी । स्त्री । काकजङ्घायाम् ॥
 काकस्ये वाङ्मनासारूपं फलमस्या ।
 जातेरिति गौरादित्वाद्वा डीष् ॥
 काकाण्ड । पु । महानिम्बे ॥ काक
 तिन्दुके ॥
 काकाण्डा । स्त्री । कोलशिव्याम् ॥
 काकाण्डी । स्त्री । महाज्योतिष्मत्या
 म् ॥
 काकाण्डोला । स्त्री । कोलशिव्याम् ॥
 काकादनी । स्त्री । गुञ्जायाम् ॥ श्वे
 तगुञ्जायाम् ॥ वृक्षविशेषे । हिंसा
 याम् । गृध्रनस्याम् ॥ गौरादित्वा
 न्डीष् ॥
 काकायुः । पुं । स्वर्णवल्याम् ॥
 काकार । वि । जलस्त्राविणि ॥ कज
 लाम् आकिरति । क्क० । आड पूर्व ।

❖❖❖

काकुत्स्थ

कर्मगुण ॥

काकारि । पु । मेचके ।
 काकालः । पु । श्लोककाके ॥ काका इ
 तिरवं स्नाति । ला० । क ॥
 काकिणी । स्त्री । पणस्य तुर्यांशे । वरा
 टकानां दशकद्वये ॥ काठा इति गौड
 भाषाप्रसिद्धे मानदण्डस्य तुरीयेऽंशे ॥
 इति हेमचन्द्र ॥ कृष्णलायाम् । रक्ति
 कायाम् ॥ एकवरायाम् । एककौडो
 इति भाषा ॥ उन्मानांशे ॥ उदमा
 नचतुर्थभागे ॥ ककनम् । ककलै
 ल्ये । घञ् । काकमणति । अण्श
 ब्दे । अण् । पृ० ॥
 काकिनी । स्त्री । पणपादे । पञ्चगण्ड
 के ॥ मानपादे ॥ वराटके ॥ उदमा
 नतुर्यांशे ॥ ककनम् । कक० । घ
 ञ् । काकमनिति । अनप्राणने । अ
 ण् । पृ० ॥
 काकी । स्त्री । वायस्याम् ॥ काकोल्या
 म् ॥
 काकु । स्त्री । शोकभीत्यादिभिः का
 मक्रोधादिभिर्वाध्वनेर्विकारे ॥ जि
 ह्वायाम् ॥ कक्यते । ककलैस्त्योप
 तापयेत् ॥ बाहुलकादुण् ॥
 काकुत्स्थ । पु । सूर्यवंशजे पुरजयाख्ये
 राजनि ॥ पुरा कित्वा पुरजयोऽयं कर्म
 साक्षाद्भगवतो विष्णोर्गर्भात्पुत्रः

❖❖❖

काकेक्षु.

कश्चिदैक्ष्वको राजा देवैः सह सम-
यवन्धेन देवामुग्रयुते महेच्छरूपधा-
रिणो महेन्द्रस्य ककुदस्थित्वापिना-
क्लिनीनया निखिलमसुरकुलं निह-
न्त्य ककुत्स्थसञ्चालेभे इति पौराणि
की कथाज्ञानसन्धेया ॥ यथाहरघु-
वश कालिदासः । महेन्द्रमाभ्याय म-
हेच्छरूपयः संयतिप्राप्तपिनाक्लिनी-
कः । चकार वाणैरसुराङ्गनानां गण्ड-
स्थलीं प्रेषितपक्षेखा इति ॥ श्री-
रामचन्द्रे ॥ ककुत्स्थस्य गोत्रापत्य-
म् ॥ शिवादिभ्योऽ

काकुदम् । न । तालुनि । निष्पन्न्या
धिष्ठाने । तालुना इति भाषा ॥ का-
कुर्जिह्वा सा उच्यते ऽस्मिन् । अने-
कार्यत्वाद्दि हस्तपेणोवर्त्तते । य-
स्य कः । पृषोदरादिस्त्वादेकस्योका-
रस्यलोपः । शकन्धुवत पररूपवा ।
नुदेर्वाऽधिकरणे कः । पृषोदरादिस्त्वा-
नुलोपः ॥ ईषत् कवते वा । कुङ्क्ष-
ब्दे । अब्दादिस्त्वात् साधु ॥ यद्वा ।
निश्चेष्ट ककुदगिरः । ककुदे भवम्
। अयम् ॥

काकुत्स्थम् । न । विकृतशब्दे ॥ काकु-
श्च सहस्रम् ॥

काकेक्षुः । पुं । श्वश्रुमहे । श्वश्रुगन्धाख्येष्ट-
बोः । म्हागडा इति गौडभाषा ॥

काकोल

काशे ॥

काकेन्दुः । पुं । काकतिन्दुके । कटुर्त-
न्दुके । कुचला इति भाषा ॥ काका-
नां काकवर्णवा तिन्दुः । पुं ॥

काकेष्टः । पुं । निम्बवृक्षे ॥

काकोचिकः । पुं । काउची इति गौडभा-
षाप्रसिद्धे मत्स्यविशेषे । काकोच्याम् ॥

काकोची । स्त्री । काकोचिके मत्स्ये ॥

काकोदरः । पुं । सर्पे । चक्षुश्श्रवसि ॥

काकस्येव उदरमस्य ॥ यद्वा । ईष-
त् अकति । अकः । ईषदर्थे चेति कोः

कादेशः । काकमीषत्कुटिलगतिम-

त् उदरमस्य ॥

काकोदुम्बरः । पुं । मल्लपत्राम् । जघ-

नेफलायाम् । काकदुम्बर इति गौड-

भाषा । फेगडा फेगुडा इति पर्वती-

य भाषा ॥

काकोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्बरे-

। कडम्बरी काष्ठोदुम्बर इति च ख्या-

ते ॥ काकप्रिया उदुम्बरी । संज्ञा-

याकम् ॥

काकोलः । पुं । कुलाले ॥ द्रोणकाके-

॥ काकयति । ककलौस्ये । स्वार्थेण्य-

क्तः । बाहुलकादौ लप् ॥ सर्पे ॥ मू-

करविशेषे ॥ काकोली ग्रामस्यातौ

धधिविशेषे ॥ न । नरकविशेषे ॥

न । कृष्णपत्रस्याधधिविशेषे ॥

काक्षसे

काकोलमुग्रतेज स्यात् कृष्णच्छविम
हाविषम् ॥ ईषत् कोलति । कुल
संस्थाने । अच् । ईषदर्थेचेतिकोः
कादेशः ॥

काकोली । स्त्री । अष्टवर्गीयौषधिवि
शेषे । वायसेल्याम् । स्वादुमास्या
म् ॥ जायते क्षीरकाकोली महामे
दोद्भवस्थले । यत्र स्यात् क्षीरकाको
ली काकोलीतत्र जायते ॥ ग्रीवरी
सदृश कन्द सक्षीरः प्रियगन्धवान्
। साप्रोक्ता क्षीरकाकोली काकोली
लिङ्गमुच्यते ॥ यथास्यात् क्षीरका
कोली काकोल्यपितथाभवेत् । ए
षा किञ्चिद्भवेत् कृष्णा भेदोयमुभ
योरपि ॥ काकोलीयुगलं शीतं शुक्ल
लमधुर गुणः । दृश्य वातदाहास्तपि
सशेषज्वरापहम् ॥ काकानओल
खडयति । ओलखडित्तत्वेपथे । अन्ये
भ्योपीतिङ् । शकध्वादिः ॥ अस्याः
स्थाने अश्वगन्धामूलम् ॥

काकोलूकिका । स्त्री । काकोलूकयेर्नि
रभावे ॥

काक्ष । पुं । कटाक्षे ॥ कुत्सितोऽक्षः
कुत्सितोक्षीत्य वा । कापथ्यक्षयोरि
ति कादेशः ॥

काक्षसेनि । पु । अभिप्रतारिनामनि
नृपविशेषे ॥ काक्षसेनस्या पत्यम् ।

काचः

अतद्वज्र ॥

काक्षी । स्त्री । तुवरिकायाम् । अरह
ड इति भाषा ॥ सौराष्ट्रमल्लिकाया
म् ॥ कक्षेभवा । तत्रभवद्वत्यम् ।
डीप् ॥

काक्षीव । पु । } शोभाञ्जनदृष्टे ॥
काक्षीवक । पुं । }

काग । पु । काके ॥ इति जटाधरः ॥

कागद । पु । न । कागजद्रव्याख्यो
भाषामसिद्धे शणपथे ॥ यद्योक्त म
न्त्रकल्पद्रुमेऽक्त हनुमत्कवचे । भू
र्जवा वसने रक्ते क्षौमेवा ताणपथके
। कागदेवाष्टगन्धेन पञ्चगन्धेनवा
पुन ॥ विगन्धेनाथ वैकेन विलिख्य
धारयेन्नर इति ॥

काङ्क्षा । स्त्री । इच्छायाम् ॥ काङ्क्षि
च्छायाम् । गुरोश्चेत्यः । टाप् ॥

काङ्गा । स्त्री । वचायाम् ॥ इति शब्दच
न्द्रिका ॥

काचः । पुं । शिखे । क्रीका इति भाषा

॥ मणौ ॥ नेत्ररोगविशेषे ॥ तस्य ल

क्षणम् । अस्मिन् अपितमोभूतेनाति

रूढेमहागदे । चेद्वादिष्यौ समक्ष

त्रावन्त रीक्षेचविद्युतः ॥ निर्मलानि

च तेजांसिभ्राजिष्णूनीव पश्यति ।

सखलिङ्गनाशस्तुनीलिका काचसं

क्षित इति ॥ चारे । क्षत्तिकाविशे

काचल	काचन
घे । कौतू इतिभाषा ॥ न । सिक्थ	काचसम्भवम् । न । काचलवणे ॥
के । सीधा मैण मोम इतिच	काचसौवर्णलम् । न । काचलवणे ॥
भाषा ॥ काचलवणे ॥ कचते कच्यते	काचस्थाली । स्त्री । पादलगाछ इति
ऽनेनात्र वा । कचवन्धने दीप्तौ च ।	गौडभाषा प्रसिद्धे दृष्टे । पाटलाया
घन । नक्कादेरितिकुत्सन ॥ गिज	म् । फलेरुहायाम् ॥ काचपाच ॥ का
न्तात् पचाद्यच्वा ॥ कचते । अच् ।	चस्य चारस्य स्थाली पाचम् ॥
प्रचाद्यण वा ॥	काचाच्च । पु । कपर्द्धकाचे । दृष्टके ॥
काचक' । पु । काचशब्दार्थे ॥	काजिघ । पु । काचने । शातकुम्भे ॥
काचकृपी । स्त्री । सीसी इति स्थाते	छिमडा इति गौडभाषा प्रसिद्धे छे
काचपाचे ॥	मण्डे ॥ मृषिके ॥
काचकोषः । पु । खान्तेनाख्ये अपव	काचित' । अ । काचन । कापिक्रीड
रकविशेषे ॥	न्यर्थे ॥
काचनम् । न । पचनिवन्धने ॥ इतिचि	काचित' । चि । शिक्कारोपिते पदार्थे
काण्डशय ॥	। शिक्किने ॥ काचेधृतम् । प्रातिप
काचनकम् । न । पचनिवन्धने ॥ लेखो	दिकाद्वास्त्वर्थे इति शिच । त्त ॥
निवध्यते येन तत्र काचनकाभिधे	काचिम' । पु । देवकुलोद्भवदृष्टे । भ
तिहारावली ॥	अरौ इतित्रिकाण्डशेष ॥
काचनकी । पुं । तालिके । लेखे । लि	काच्छ । चि । कच्छदेशोद्भवे ॥ कच्छे
पौ इतिजटाधर. ॥	षु भव. । अण ॥
काचनी । स्त्री । लिखितस्य निवन्धने	काचन' । पु । कचनार इति प्रसिद्धे
। तालिके ॥	रक्तश्चेतमेदेन द्विविधे वृक्षविशेषे
काचभाजनम् । न । काचपाचे । शि	। तत्राद्यस्य पर्याया । रक्तपुष्प' । को
ज्जाये ॥ काचस्यभाजनम् ॥	विहार. । युग्मपच । कुण्डलः ॥
काचुमलम् । न । काचलवणे ॥	द्वितीयस्य । काचनार्त्त' । कर्बुदार ।
काचलवणम् । न । काचलवण इति प्र	पाकारि रिति ॥ चम्पके ॥ नागके
सिद्धे खडगविशेषे । नीले । काचे ।	शरे ॥ उदुम्बरे ॥ धुस्तूरे ॥ न । स्व
सौम्यलवणे ॥	र्थे । हेमि ॥ किञ्चुके । अञ्जके शरे

❖❖❖❖

काञ्चनी

॥ धने ॥ नागकेशरपुष्पे ॥ काञ्चति
 । काचिदीसौ । नन्द्यादित्युः ॥
 काञ्चनक । पुं । शालेर्जातिविशेषे ॥
 कोविदारवृक्षे ॥ न । हरिताले ॥
 काञ्चनकदली । स्त्री । स्वर्णकदल्याम्
 । चाँपाकेला इति गौडभाषा ॥
 काञ्चनकारिणी । स्त्री । शतमूल्याम् ॥
 काञ्चनचीरी । स्त्री । चीरिणीलता
 याम् ॥
 काञ्चनगिरिः । पु । सुमेरुपर्वते ॥
 काञ्चनपुष्पकम् । न । आहुत्यवृक्षे ।
 हलराख्ये । सुपुष्पे ॥
 काञ्चनपुष्पी । स्त्री । गणिकारीवृक्षे ॥
 काञ्च, नारः । पु । कोविदारे । युगप
 चके ॥ काञ्चनारो हिमोग्राहीतुव
 रः श्लेष्मपित्तनुत् । कृमिक्लृष्टगुदभ्रंस
 गण्डमालाब्रणोपह ॥ कोविदारे
 पित्तद्वयात् तस्य पुष्पं लघु स्मृतम् ।
 रुच्यं सङ्गाहिपित्ताक्षप्रदरचक्षकास
 जित् ॥
 काञ्चनाल' । पुं । कोविदारे ॥
 काञ्चनाल्लयः । पु । चाम्पेये । नाग
 केशरे ॥ काञ्चनस्याल्लया आल्लयो
 यस्य ॥

काञ्चनी । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥ गोरो
 चनायाम् ॥ स्वर्णचीरीवृक्षे ॥ काञ्
 चतेऽनया । काचिदीत्यादौ । क

काञ्चिक

रणेतित्युट् । टिट्टेतिङीप् ॥

काञ्चनीया । स्त्री । गोरोचनायाम् ॥

काञ्चि' । स्त्री । काञ्चाम् ॥ काञ्चते ।

काचिदीप्तिवन्धनयोः ॥ सर्वधातु-

भ्यङ् ॥

काञ्चिकम् । न । काञ्चिके । आरनाले

॥ इन्नन्तात् सञ्जाया कन् ॥

काञ्ची । स्त्री । सप्तपुर्यन्तर्गतपुरीविशे

षे ॥ यथा । शिवकाञ्चीविष्णुकाञ्ची

काञ्चीयुग्मश्चसम्मतम् । एतास्तु पृथि

वीमध्ये न गण्यन्ते कदाचन ॥ एता

सप्तपुर्यन् ॥ काञ्चीशिवविष्णुलस्या का

ञ्ची हरिहरात्मिका । वामदक्षिणह

स्ताभ्यां दधार द्विजपुङ्गवा इति भूत

शुद्धितन्त्रम् ॥ चन्द्रहारगोट् इति

गौडभाषाप्रसिद्धे स्त्रीकञ्चाभरणे ।

मेखलायाम् । तत् पर्यायाः । सप्त

को । रसना । सारसनमिति ॥ के-

चित्तु एकयष्टिर्भवेत् काञ्ची मेखला

त्वष्टयष्टिका । रसनाषोडशचेया क

लापः पञ्चविंशकः ॥ इति भेद पठन्ति

। इहलभेदात् पर्यायता ॥ गुञ्जाया

म् ॥ कृदिकारादिति षाङीप् ॥

काञ्चीपदम् । न । जघने ॥ इति हला

युधकोषः ॥

काञ्चिकम् । न । आरनाले । अवति

सोमे । धान्याल्ले । काँजी इति भा

❖❖❖❖

❖❖❖❖

काष्ठीक

धा ॥ काष्ठीकं रोचनं रुच्यं पाचनं व
ज्जिदीपनम् । शुक्लाजीर्णविवन्धनं
कोष्ठशुद्धिकरम् परम् ॥ नभवेतका
ष्ठीकं यत्र तत्र भास्त्रि प्रदीयते ॥ सं
हितं धान्यमण्डादिकाष्ठीकं कथ्यते
जनैः ॥ काष्ठीकम्भेदि तीक्ष्णोष्णं रो
चनं पाचनलघु । दाहज्वरहरं स्प
शीतं पानादातकफापहम् ॥ माषा
दिवटकैर्यत्तु क्रियते तद्गुणाधिकम् ।
लघुवातहरं तत्सुरोचनं पाचनम्परम्
॥ शुक्लाजीर्णविवन्धननाशनं वस्ति
शोधनम् ॥ धान्यान्ममच्छतरयाम
निवारिहारिशुण्ठीरजोत्तवज्जीर
कसंस्कृतंयत् । आवासितं सुरभिश्चि
द्रुक्कोनयत्नात् तेनांशुशुच्यधिकयो
ऽधिकतां प्रयाति ॥ यस्यामसौषधवि
भावितमायिमन्यं संसिद्धमासकरम्
दककाष्ठीकंयत् । मन्त्रं विवर्धयति
जाठरवीतिहोर्ननिर्वाणदीपमिव ग
न्धकचूर्णयोगः ॥ काष्ठीकं रुचिदं ह
र्षस्वच्छं मज्जिकरं परम् । वातहृदय
दंश्रेष्ठं गुर्वाहारस्यपाचकम् ॥ अपिच
। काष्ठीकं दधितैलानुवर्षी पक्षितना
शनम् दाहकं गात्रशैथिल्यवस्थं स
न्तर्पणं परम् ॥ मर्द्दनाञ्च भक्ष्यात्
॥ अपिच । कुक्कुटधान्यमण्डेन-
प्राशृतं काष्ठीकम्भवेत् ॥ यन्मस्वा-

काष्ठीका

दिशुचौभाण्डेसगुडस्यैहकाष्ठीकम्
। धान्यराशौषिरावसंशुक्तं चुक्रंतवु
च्यते ॥ अक्षूष्यत्पादैः । सप्तायामि
तिभवेत्खल । धात्वर्थनिर्देशे वा ।
केकाष्ठीका अस्य ॥

काष्ठीकवटक । पुं । कांजीवरा इति
लोके ॥ तस्यपात्रप्रकारो यथा । म
न्यनीनृतनाधार्या कटुतैलेनलेपि-
ता । निर्मलेनावुना पूय तस्यां चू
र्णं विनिक्षिपेत् ॥ राजिकाजीरक
वयश्चिद्रुशुण्ठीनिशाकृतम् । निः
क्षिपेद्वटकांस्तत्र भाण्डस्याक्षयमुद
येत् ॥ ततोदिनत्रयादूर्ध्वमन्ना स्यु
र्धटकाभुवम् ॥ काष्ठीकवटकोरुचो
वातहरः श्लेष्मकारकः शीतः । दाहं
शुक्लमजीर्णं हरते नेत्रामवेष्पयितः
॥ इति ॥

काष्ठीका । स्त्री । जीवन्ती ज्ञतायाम् ॥
पक्षाशीलतायाम् ॥ सार्धपद्वयैः
कृतेव्यञ्जनान्तरे ॥ सार्धपीकन्दली
सूक्ष्मावपिष्टास्निग्धभाजने । स्या
पितामण्डसहितात्वथवातण्डुलोद
के ॥ ससरापात् परचुक्रंतत सम्य
क् प्रजायते । तस्यादेवसमाकृत्य
तलयेद्वाप्रलेहयेत् ॥ काष्ठीकेतिस
मस्याताशूद्रधर्मोपजीवकैः । सार्ध
पद्य गुणायैहिते चास्या अपि कीर्ति

काण्ड.

ता ॥

काञ्ची । खी । महाश्रीणावृत्ते ॥

काठ । पुं । पाषाणे । अश्वनि ॥

काठकम् । न । कठानाम्भर्मे आम्वाये
समूहे । चरणेभ्यो धर्मवदिति गोच
चरणाद्गुञ् ॥काठिन्यम् । न । कठिनतायाम् ॥ यथा
। वाच्यतां समयोतीत स्पष्टमग्रे भ
विध्यति । इति पाठयतां ग्रन्थे काठि
न्यं कुवधर्त्तत इति कलि विडम्बनम् ॥

काठिन्यफल । पुं । कपिलवृत्ते ॥

काण' । पु । काके । वायसे ॥ त्रि । एक
चक्षुषि । काणा इति भाषा ॥ यो
गविशेषे । यथा । रबौज्येष्टा सोमे
ऽभिजित भौमे पूर्वाभाद्रपदा बुधे
ऽश्विनी भरणी च गुरावाह्री शुक्रे
मघा शनैश्चित्राचेत् काणयोगो भ
वति ॥ कणनिमीलने । अस्मात्
दक्ष ॥काणूक । पुं । करटे । वायसे ॥ कण
ति । कण' । मृकणिम्यामूको कणा
क्षित्यूकण् ॥काण्ड. । पुं । न । स्तम्भे । टणादिगुच्छे
॥ कण्डस्तम्भे । मुहा इति भाषा ॥ वा
खे । शो' ॥ अवसरे । प्रस्तावे । प्रक
रणे ॥ कुक्षि' ॥ वृक्षविशेषे । अ
ङ्गीठे ॥ नाडीद्वन्द्वे । नाले ॥ वर्गे ।

काण्डपृ

परिच्छेदे ॥ वृन्दे । समूहे ॥ रहसि
। निर्जनस्थाने ॥ षोडशहस्तप्रमा
ये दण्डे ॥ स्नाघायाम् ॥ पापीयसि
॥ कनति । कनीदीसौ । जमन्ता
ट्ड । कादिभ्य' कित । अनुनासि-
कस्येति दीर्घः ॥ कणति कण्यते वा
। कणशब्दे । ड । बाहुलकादीर्घः
॥ न । सन्धिविच्छिन्नैकखण्डास्थिनि ॥

काण्डकटुक' । पुं । कारवेक्षे ॥

काण्डकाण्डक । पुं । काशट्टये ॥

काण्डकीलक' । पु । लोभे ॥

काण्डगुण्ड । पु । दीर्घकाण्डे । कशे
रुट्टये ॥ गुण्डनामट्टये ॥काण्डगोचर । पु । नाराचे । लौहम
येवाणे ॥काण्डतित्त । पु । भूनिम्बे । चिरायता
इति भाषा ॥

काण्डनील' । पुं । लोभे ॥

काण्डपट । पुं । तिरस्करिण्याम् ॥ दृ
ष्याधोलम्बिनि वायुसञ्चारार्थे पट
विशेषे । चिक्' सिकी' इति च भाषा
॥ कवात इति च ॥

काण्डपुष्पा । स्त्री । शरपुष्पायाम् ॥

काण्डमुष्णम् । न । दौना इति भाषा
प्रसिद्धे क्षुद्रसुगन्धिपुष्पविशेषे ॥काण्डप्रुष्ठ । पुं । वैश्यापतौ ॥ सुता-
न्तरे ॥ स्वकुलं पृष्ठत कुत्सा यो वै प्र

काण्डीर

रक्तसंज्ञेत् । तेनदुश्चरितेनासौ ।
काण्डपृष्ठ इति स्मृत ॥ न । कर्णधनु
धि ॥ काण्डानि शस्त्राणि पृष्ठे यन्त्र ॥
॥ त्रि । शस्त्राजीवे ॥

काण्डरक्षा । स्त्री । कटुक्याम् ॥

काण्डर्षि । पुं । वेदकाण्डविशेषाध्या
पके जैमिन्यादौ मुनिविशेषे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

काण्डवान् । त्रि । काण्डीरे । वाणधार
के । तीरस्थान इतीतरभाषा ॥ का
ण्डोवायो ऽस्यास्ति । मतुष ॥

काण्डवारिणी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ य
था । महागजघटाटोपसंयुगे नर
वाजिनम् । स्वरगाद् वारते वाया
न् तेनसा काण्डवारिणीति देवी-
पुराणे देवीमूर्ति नामा ४५ ऽध्या
यः ॥

काण्डसन्धि । पुं । ग्रन्थौ ॥

काण्डस्पृष्ट । पुं । काण्डपृष्ठे । शस्त्राजी
वे ॥ स्पृष्टं गृहीतं काण्डं शस्त्रं येन ।
वाचित्ताग्न्यादिष्विति परनिपातः ॥

काण्डहीनम् । न । भद्रमुस्तके ॥

काण्डका । स्त्री । खड्गायाम् । कणाल
त्रिपुटायाम् ॥ बाणुकीनामकर्क
श्याम् ॥

काण्डीरः । त्रि । काण्डवृत्ति ॥ काण्डो
वायो ऽस्यास्ति । काण्डाण्डादीरस्त्री

कातर्य

रचौ ॥ पुं । अपामार्गे ॥ काण्डवेल
इति गौडभाषा प्रसिद्धे लताप्रभेदे
। कारवल्याम् ॥

काण्डीरा । स्त्री । मञ्जिठायाम् ॥

काण्डीरी । स्त्री ।

काण्डेक्षु । पुं । कोकिलाक्ष । तालम
खाया इति भाषा ॥ काण्डेक्षु ॥ का
ण्डेक्षुगि ॥

काण्डोन् । पुं । घिटे । कण्डोन्ने ॥
स्वार्थिकः प्रज्ञायता ॥

काण्ड । पुं । यजुर्वेदीयशास्त्रविशेषे ॥
काण्डस्य गोधापत्यम् । काण्ड्यः ।
गन्धश्च ॥ काण्ड्यश्च छात्रः । कण्डा
दिभ्यो गोघ्रात्यम् । कण्डोदेवता ऽ
स्यावा ॥

कातरः । त्रि । अधीरे । व्यसनाकुले ।
रोगादिना ऽऽकुलमनसि ॥ भीते
॥ विवशे ॥ ईषत्तरति । पचाद्य
च् । ईषदर्थेचेति को कादेशः ॥ पुं
। कातलामाच इति गौडभाषाप्रसि
द्धे मत्स्ये ॥

कानराची । स्त्री । चकितनेत्रायाम् ।
मृगलोचनायाम् ॥

कातर्यम् । न । अधीरतायाम् । केवला
यां नीतौ ॥ यथा । कातर्यं केवला
नीति शौचं श्रवणदौर्हितम् । अ
तः सिद्धिसंमेताभ्यामुभयामभिव्ये

कादम्ब

ष सः ॥ भावेष्वाञ् ॥

कातल' । पु । मत्स्यविशेषे । कातला इ
तिभाषा ॥ कातलोमधुरश्लेष्णो
गुरुपाक्कीन्निदोषकृत् ॥

कातृणम् । न । रोहिषतृणे ॥

कात्त्य । पु । कात्यायनमुनौ ॥ कत
स्थापत्यम् । गर्गादिच्चात् यञ् ॥

कात्यायन । पु । धर्मशास्त्रकर्तृमुनि
विशेषे ॥ व्याकरणवार्त्तिककारे । व
रश्चैव ॥ कात्यस्थापत्यम् । ण्क् ॥

कात्यायनी । स्त्री । उमायाम् । दुर्गा
याम् ॥ काषायवस्त्रार्द्धदुविधवाया
म् ॥ कात्यायन्यर्द्धवृद्धायाकाषायव
सनाऽधवेत्युक्ते ॥ कतस्यप्रपत्यम् ।
ग० यञ् । सर्वत्रलोहितादिकतन्तेभ्य
इतिष्ण । षित्त्वान्डीष् ॥

कात्यम्बित्क । चि । कथम्बित्क ॥ वि
नयादिच्चात्स्वार्थेठक् ॥

काथिक । पु । कथायांसाधौ ॥ कथा
दिभ्यष्ठक् ॥

कादम्बः । पु । बालिहंस इतिगौड
प्रसिद्धे कलहंसपक्षिणि । नीलहं
सोयमिति रघुव्याख्यानेमस्तिनाथ ॥
ब्राह्मे । इषौ ॥ कदति । कदिः सौचः
। कदेर्णि त् पक्षिणीत्यम्बच् ॥ कद
म्बेसमूहेभवः । अण् ॥

कादम्बकः । पु । बाणे । सायके ॥

कादम्बि

कादम्बर' । पु । दध्यग्रे । दधिसरे ॥

न । कदम्बपुष्पोद्भवे मये ॥ कादम्ब
कदम्बजातरसंराति । रा० आत
इतिक । ॥ मस्तिनाथस्तु दधङ्गिभि

तस्तटावितिमाघ श्लोकव्याख्यावसरे
कादम्बइक्षुः । कादम्ब । कलहंसे

च्योरिति विम्ब । कादम्बं राति र
खयोरभेदास्माति प्रकृतिच्चेनादत्ते

इतिकादम्बरमैश्वरम् । पानसहाय
माधूकं खार्जूरन्ताखमैश्वरम् इति

स्मरणात् । आत इतिक । इत्याह ॥
कादम्बरी । स्त्री । कोकिलायाम् ॥ भा

रच्याम् । सरस्वच्याम् ॥ शारिका
पक्षिणि ॥ मदिरायाम् । इलिप्रिया

याम् ॥ कुक्षितमम्बरम् । कुगती
तिसमास' । को'कतत्पुरुषेचि ।

कदम्बरं नीलाम्बरमस्यास्ति । अर्०
अच् । तस्येयम् । तस्येदमिच्यम् ।

डीप् ॥ यद्वा । कदम्बेजातो रस'काद
म्ब । तत्रजातइत्यण । कादम्बं रा

ति । रादाने । आतोनुपेतिकः ।
गौरादिच्चात् डीष् ॥

कादम्बर्थ' । पु । कदम्बद्रुमे ॥

कादम्बा । स्त्री । मुरडीतिस्त्रातायाङ्
दम्बपुष्पग्राम् ॥

कादम्बिनी । स्त्री । मेघमालायाम् ॥
कादम्बा' कलहंसाः बलाकावन्मेघ

कानीनः

अनुग्रहपति शे सन्ध्याः । रमिः ॥
कदम्बस्यिकायः कादम्बः । सोस्य
स्थाः कार्यस्तेनेतिमा ॥

कादाचिदम् । वि । कदाचिदम् ॥
कादम्बेव । पु । नागे । नराकारे कथा
कादम्बवति सर्वभोऽन्धविन्द देव
योमौ ॥ कादम्बः अपत्यम् । श्रीभोव
म् । केसोमोऽकादम्बः ॥ शुभादिना
कादम्बम् ॥

कादम्बम् । न । अदम्बवती ॥

कादम्बम् । न । वने ॥ गृहे ॥ अदम्बो
मुचे ॥ कादम्बति । कनीदीत्यादौ ।
मुचमुदा ॥ कादम्बम् जननं जीव
नमस्येतिमा ॥

कादम्बारिः । पुं । अमीष्टम् ॥ इतिशब्द
चं० ॥

कानीनः । पुं । पाराशर्ये । वेदव्यासे ॥
कर्णे । कनीत्योष्ठपुत्रे ॥ वि । कन्य
काजाते ॥ कन्यायशूरातदावोदुरे
वपुषः । यथाहमनु । पितृवेषमनि
कन्यास्तुर्ध्वं पुत्र जनयेद्भूः । तकानी
नं वदेकावावोदु । कन्यास्तमुद्भवमि
ति ॥ कन्यायशूरापितृगृहपति
इति तदा तत्पुत्रो मातामहस्यैव
। यथाह याज्ञवल्क्यः । कानीनः
कन्यकाजातो मातामहस्युतोमत-
इति ॥ कन्याया अपत्यम् । कन्या

कान्त

या'कनीनचेत्यय ॥

कानीयस्तः । वि । कनीयसि ॥ स्वार्थे
ऽञ् ॥

कान्त । पु । पथ्यौ ॥ लोहे ॥ चन्द्रक
र्माय'पर्यायान्त'कान्त' शिष्यायाम्
। यथा । चन्द्रकान्त, सूर्यकान्त अ
यस्कान्त इति ॥ वसन्तर्त्तौ ॥ हिज्ज
चवृत्ते ॥ कदाचिदाद्याकवितापुं
रुपाकृष्णविग्रहा । वंशीनाद्विनेो
देन करोति विवर्ध जगदिन्द्यादि
पुराणवाक्यात त्रिपुरसुन्दर्यवतार
त्वेनातिसुन्दरे श्रीकृष्णचन्द्रे । वा
सुदेवे ॥ अभिरूपतमदैहधारित्वा
त द्विपराङ्मान्ते कस्यत्राद्योऽन्तोय
स्यादितिवा । द्विपराङ्मावसानेकां व
द्यायमनयतिनाशय तिवा ॥ न ।
कुङ्कुमे ॥ लौहविशेषे ॥ तस्यखं०
यथा । स्वादुर्यव भवेज्जिम्बकज्जो रा
विन्विबोधितः । कान्ततदुत्तमं य
श्चरुष्येयावर्त्तितं मिलेत ॥ तस्यप
रीक्षा यथा । पात्रेयस्मिन् नसरति
जलेतैलविन्दुर्निषिक्तोविदुं गर्भवि
सृजतिनिजं रुधितं निम्बककैः ।
पात्रेदुग्धं भजतिशिशुराकारतानै
तिभूमौकान्तलोहंतदिदमुदितं ल
ज्योत्सं नचान्यदिति सुखबोधः ॥
वि । मनोरमे । शोभने ॥ अभीष्टे

कान्तलो

॥ गृहविशेषे ॥ काम्यतेस्य । कमु
कान्तो ॥ क्तः । यस्यविभाषेतिनेट् ।
अनुनासिकस्येतिदीर्घः ॥ कनति
स्य वा । कनीदोप्तिकान्तिगतिषु ।
गत्यर्थेति क्तः ॥

कान्तपत्नी । पुं । मयूरे ॥

कान्तपुष्प । पु । कोविदारदृष्टे ॥

कान्तलक । पु । नन्दीदृष्टे । ओद
इति गौडभाषा प्रसिद्धे । तुष्टे ॥
काम्यते । कमु० । मतिबुद्धिपूजार्थे
म्यश्चेतिक्तः । लकति । लकआस्वा
दने । अच् । कान्तश्चासौलकश्च ॥

कान्तलोहः । पु । न । अयस्कान्ते । का
न्तीसार इति प्रसिद्धे लौहे ॥ अस्य
परीक्षा । यत्तपाचे नम्रसरतिजले
तैलविन्दु प्रतप्ते हिङ्गुर्गन्धत्यजतिच
निजंतिक्ततां निम्नकृत्क । तमदुग्ध
भवति शिखराकारकं नैतिभूमि कृ
ष्णाङ्गस्यात सजलचयक कान्तलो
हंतदुक्तमिति ॥ अस्यगुणाः । गुल्मो
दरार्शं शूलाममाभवातभगन्दरम् ।
। कामलाशोथकुष्ठानि चय कान्तम
योहरेत् ॥ मीहानमन्त्रपित्तचयकृ
ष्णापिशिरोरुजम् । सर्वान् रोगान्
विजयते कान्तलोहंनसंशयः ॥ वल
वीर्यवपुःपुष्टिकुरुते ऽग्निविवर्द्धये
दिति ॥

कान्ति.

कान्ता । स्त्री । नार्थ्याम् ॥ स्त्रीविशेषे
। सर्वाङ्गसुन्दर्याम् ॥ भोगेवीर्यधनं
पूर्वमन कुटिलभाषणैः । कान्ता
हरति सर्वस्वं कः स्तेनस्तादृशोऽपर
॥ प्रियङ्गुवृष्टे । फलिन्याम् ॥ नागर
मुस्तायाम् ॥ रेणुकायाम् ॥ वृश्चदे
लायाम् ॥ काम्यतेस्य । कमु० । शि
ङ् । भावेक्तः । टाप् ॥

कान्ताङ्घ्रिदोहदः । पु । कान्ताचरणदो
हदे । अशोकदृष्टे ॥

कान्तायसम् । न । अयस्कान्ते ॥

कान्तार । पुं । कोविदारदृष्टे ॥ इच्छु
विशेषे । कतारा इतिभाषा ॥ का-
न्तारेक्षुर्गुह्यं शेषलोवृंहणः स
र ॥ न । उपसर्गादौ ॥ कानने ॥
अजविशेषे ॥ पु । न । महारण्ये ॥ दु
र्गमवर्त्मनि ॥ विले ॥ कान्ताअरायस्य
॥ यदा । कस्य जलस्य मुखस्य वा ।
अन्तः । कान्तं मनोव्रतम् अच्छति
इत्यर्त्ति वा । कर्मण्यय ॥

कान्तारक । पु । काजलि आकृ इति
गौड भाषा प्रसिद्धे इच्छु विशेषे ॥
कान्तरसमृच्छति । कान्तौ । कर्म
ण्यय ॥ स्वार्थे कन् खुल्वा ॥

कान्तारी । स्त्री । कान्तारके ॥

कान्तिः । स्त्री । शोभायाम् । दीप्तौ ॥ अभि
लाषे । इच्छायाम् ॥ स्त्रीणांशृङ्गार

कान्दर्पि

जैगुणविशेषे । सौन्दर्ये ॥ काम्यते
अनया वा । कमनं वा । कमु० । क्षिप्तम्
। अनुनासिकेति दीर्घ इति केनचि
दुक्ततन्त्र । काम्यतीति तेनविद्यही
तमिति । तथाङ्गत्वात्स्निग्धनिमित्त
दृष्टे, सम्भवात् । आयादय इति शिङ्
भासेवावोधम् ॥

कान्तिदम् । न । पिप्ते ॥ चि । काम्य
त्पादके । शोभादायके ॥

कान्तिदा । स्त्री । बाहुल्याम् । सोमरा
ध्याम् ॥

कान्तिदायकम् । न । काशीयकदृष्टे ॥
चि । कान्तिप्रदे ॥

कान्तिक । चि । कन्यायाम्भवे ॥ शैवि
कः कन्यायाष्टकम् ॥

कान्दर्पिकम् । न । बाजीकरये ॥ यथा
। रक्ते ऽधिके स्त्री पुरुषस्तु शुभे न
पुंसकं शोयितशुक्रसाम्ये । यस्यादतः
शुक्रविवृद्धिदानि निषेवितव्यानिर-
सायनानि ॥ चर्म्यष्ट मुहुनाजर
शयः सोत्पलं मधुमदाखसाप्रिया ।
वक्त्रकीर्णरकथारहः स्त्रजोवर्गएव
मदनस्य वागुरा ॥ माचीकधातु-
मधुपारदलोचनचूर्णपथ्याशिक्षाजनु-
विजङ्गमतानियो ऽद्यात् । सै कानि
विंशति रत्नानि जरान्वितौपि साशी
तिकोप्रिरमयत्यवस्थां युवेव ॥ श्रीर

कान्दर्पि

श्रितंय कपिकच्छुमूलैः पिबेत् स्वयं
स्त्रीषु न सोभ्यु पैति । भाषान् पय
सर्पिषिवाविपकान् षड्ग्रासमात्रांश्च
पयोनुपानात् ॥ विदारिकाया स्व
रसेन चूर्णमुहुर्मुहुर्भाषितशोषित
श्च । दृतेन दुग्धेन सशर्करेण पिबेत्
सयस्य प्रमदाः प्रभूताः ॥ भाषीफला
नां स्वरसेन चूर्णं सुभाषितं श्रीर
सिताज्ययुक्तम् । श्रीङ्गानुपीत्वाच-
पयो ऽग्निशक्त्या कामाग्निनामः पु-
रुषो निषेवेत् ॥ श्रीरेण वस्ताख्ययु
जान्त्रितेन समुप्राञ्चकामी बहुश-
स्तिष्ठान्यः । सुशोषितान्तिपिबेत्
पयश्चतस्याग्रतः किंचटकं करोति
॥ भाषणपसहितेन सर्पिषा षड्विंश
दनमदन्ति येनराः । श्रीरमध्यनुपि
वन्तितांशुते शर्वरीषु मद्नेन शेरते
॥ सिक्ताश्वगन्धाकपिकच्छुमूलैर्विंदा
रिकाषट्कपिष्टयोगाः । आजैरपि
ष्टाः पयसा दृतेन पक्वा भवेच्छुक्लि
कातिदृष्ट्या ॥ श्रीरेणवानोऽशुरको
पयोगं विदारिकाकन्दकभक्ष्यं वा
। कुर्वन्सीदेषादिजीर्णतेस्य मदा-
ग्निना ज्वेदिदमवचूर्णम् ॥ साजमो
दक्षवद्याचरीतकीशृङ्गवे रसहिता
श्च पिप्पली । मद्यतक्रतरलोण्यावा
रिभिश्चूर्णपानमुदराग्निदीपनम् ॥

कापटि

अथ्यल्लितिलवणानि कटूनि वात्ति
य चारशाकवहुलानि च भोजना-
नि । दृकशुक्रवीर्यरहितः स करोत्य
नेकथाजान्जरन्निव युवायवलाभ
वाप्येति ॥

कान्दवम् । न । मिठाई पकवान इ
ति प्रसिद्धे भक्ष्ये ॥ कान्दौ संस्कृत
म् । संस्कृतम्भक्ष्यादस्य ॥

कान्दविक । त्रि । आपूपिके । पूषविक
यकसैरि । भक्ष्यकारे ॥ कान्दवं पण्य
मस्य । तदस्य पण्यमिति ठक् ।

कान्दिग्भूतः । त्रि । कान्दिशीके ॥

कान्दिशीकः । त्रि । भयङ्गुते । मीच्या
पलायिते । कान्दिश्यामीच्याह ।
तदाहेतिमाशब्दादिभ्य उपसङ्ख्या
नमिति ठक् । पृ० ॥

कान्यकुजम् । न । पुरविशेषे । गाधि
पुरे । कुशस्थले । महोदये । कनौ
ज इति भाषा ॥

कान्यजा । स्त्री । नलीनामगन्धद्रव्ये ॥

कापटिकः । त्रि । शङ्के ॥ पुं । छात्रे ॥

परमर्मज्ञे । प्रश्नवर्गेषु प्रथमे ॥ त
त्र परमर्मज्ञः प्रगल्भच्छात्रः कापट्य
वहारिन्नात् कापटिकः । तदन्त्यर्थि
न मर्यमानाभ्यामुपगृह्यारहसि रा
जाव्रयात् वक्ष्यदुर्लभं यत्प्रसिद्धं तत् त
दानीमेव मवि वक्तव्यमिति ॥ कापटे

कापिलः

मचरति । ठक् ॥

कापय्यम् । न । कापटभावे ॥

कापयम् । न । उन्नीरे ॥ पुं । व्यध्ने
। निन्द्यवर्त्मनि ॥ कुत्सितः पथः ।
कुगतीतिसमासः । ईषद्वर्धेति
को' कादेशः । कुमार्गोपीषन्मार्गो
भवति । इत्यमदन्तपथशब्देन समा
सेन पुंस्त्वंनिर्वाह्य पथिन् शब्देन स
मासे कापय्यचयोरितिकादेशे पथः
सङ्ख्याव्यादेरितिकीबलं भवति ॥

कापालः । पुं । कालियाकडा इति गौ-
डभाषा प्रसिद्धकर्कटायाम् ॥ न ।
अष्टादशकुष्ठान्तर्गतवातिककुष्ठे । व
श्यकापालम् ॥

कापालिकः । पुं । कापालि इति गौड
भाषाप्रसिद्धे वर्णसङ्करजातौ । अन्य
जविशेषोयम् ॥ सिद्धान्ताचारिविशे
षे ॥ यथा । अथतीर्थकराग्रणी प्रत-
स्थे कापालिकजासकविजैसुमिति श
ङ्करविजयः ॥ अस्य स्वरूपं यथा । न
रास्थिमात्राकृतभूरिभूषणः श्म-
शानवासी नृकापालभोजनः । प
श्यामि योगांजनशुद्धदर्शने जग
न्मियोभिन्नमभिन्नमीश्वरादिति ॥
अस्य धर्मो यथा । मत्तिष्ठाक्तवसाभि
धारितमहामासाहुती जुह्वताव
न्धौ ब्रह्मकापाल कल्पितमुरापाने

कापोत

न नः पारया । सद्यः कृतकठोरक
 गृह विगलत्कीलाधारेणै रक्ष्यो
 न पुरुषो पहारवलिभिर्देवो महा
 भैरव इति प्रबोधचन्द्रोदयः ॥ कपो
 लिकेव । शर्करादिभ्योऽण् ॥
 कामाक्षी । स्त्री । विडम्बनायाम् ॥
 कामित्यम् । न । दाधित्ये ॥ कपित्थस्या
 वयवोविकारोवा । अनुदात्तादेश्चे
 त्यम् ॥
 कामिलः । पुं । साङ्ख्यशास्त्रे ॥ पि
 ङ्गलवर्णः ॥ चि । पिङ्गलवर्णवति ॥
 । न । उपपुराणविशेषे ॥
 कामिशम् । न । मद्ये ॥
 कामिशायनम् । न । मद्ये । मधुनि ॥
 देवतायाम् ॥ कामिण्यांजातादि ।
 कामिण्याः क्त ॥
 कामिशायनी । स्त्री । प्राप्तायाम् ॥ पि
 त्तान् डीर्घ ॥
 कामिशेयः । पु । पिशाचे ॥
 कामपुङ्खः । पु । कुपुङ्खे ॥ कुत्तितः पु
 ङ्खः । विभाषापुङ्खइतिकादेशः ॥
 ईषत् पुरुषोवा ॥
 कामेयः । पुं । शौनकर्षी । कपिगोत्रो
 त्पन्ने ॥ इतस्त्वामिज इतिठक् ॥ नि ।
 कपिसम्बन्धिनि ॥ न । कपित्थे ॥ क
 पे । कर्मभावे वा । कपिष्ठाः ण्योर्ठक् ॥
 कामोतम् । न । कपोतसमूहे ॥ कपो

कामम्

तानासमूहः । अनुदात्तादेश्च ॥
 सौवीराजने ॥ कपोतस्येदम् । क
 पोतवर्णत्वात् । तस्येदमिदम् ॥ पु
 । रचके ॥ कपोताभवर्णः ॥ सर्जिका
 चारे ॥ कपोतवर्णोऽस्यास्ति । ज्यो
 ञ् ॥ त्रि । कपोताभवर्णवति ॥ क
 पोतस्यावयवोविकारोवा । प्राचिरं
 जतादिभ्योञ् ॥
 कामोतान्नम् । न । सौवीराजने ।
 स्तोतोऽजने ॥ कामोतश्च तदन्नम्
 च ॥
 काप्यकरः । पुं । काप्यकारे ॥
 काप्यकारः । पुं । स्वयंकृतं पार्थचित्ते
 आधाय यः कथयति तच्छिन्न । स्वपा
 पवक्तारि ॥
 काफलः । पु । कट्फलैः ॥
 काम । अ । अभ्यनुज्ञायाम् ॥
 कामम् । न । रेतसि ॥ इष्टानतिक्रमे
 । निकामे ॥ काम्ये ॥ वाढे ॥ अनुम
 तौ ॥ पुं । इच्छायाम् ॥ अनुरागे ॥
 फलदृष्टायाम् ॥ तत्तदृष्टेष्टविष
 याभिन्नाये ॥ पुंसेयाविषयाभेदात्
 कामइतिभगवते । पुमानादौकाम
 मय एवभूत्वाभकर्मकृतः यतोयंकर्म
 योहेतुः कामोतोऽस्यप्रधानता ॥ अका
 मस्यक्रियाकाचिद्दृश्यते नेचकारि
 चित । यच्चसिक्नुवतेकिञ्चित्सत्त्वा

कामम्

मस्यचेष्टितम् ॥ वाद्यादिभेदात् कामस्त्रिविधः । वाद्योगृहचेष्टादि १ अन्तरोमनोराज्यरूपः २ वासनामात्ररूपस्तृतीयः ३ ॥ इन्द्रियाधिष्ठाने ॥ अत्रै काम्यमानत्वाच्छब्दादिष्विषयेषु ॥ विषयभोगे ॥ स्त्रीपुंसयोः परस्परव्यतिकराभिलाषे च तत्त्वनिष्ठः कामशब्दः ॥ स्त्रीसङ्गे ॥ अस्मात् सङ्कल्पादिदंमेस्यादिष्वेवंरूपे ॥ अप्राप्तेऽपि विषयः प्राप्तिकारणाभावेऽपि प्राप्यतामिच्छाकारेण तत्त्ववृत्तिविशेषे ॥ रतिमात्रहेतुः कामः ॥ शास्त्रानुमतजायापुत्रवित्तादिष्विषयोऽभिलाषः ॥ मोहनस्तम्भनाकर्षणवशीकरणमाग्योच्चाटनादि ॥ दिव्यमानुषभेदात् द्विविधः कामः ॥ कर्मफले ॥ कामयितव्ये ॥ रिरंसायाम् ॥ रतौ ॥ त्रयोदशाङ्गे ॥ कामस्तु तद्वागोद्बुद्ध्याज्जातः । यथा । हृदि कामोऽभुवोः क्रोधोलोभश्चाधरदच्छाददिति श्रीभागवतम् ॥ महाराजचूते ॥ कामदेवे स्मरे ॥ अस्य स्थानानि यथा । पादाङ्गुष्ठे प्रतिपदि द्वितीयायाश्चगुल्फके । ऊरुदेशे तृतीयायाश्चतुर्थी भगदेशतः ॥ नाभिस्थाने च पञ्चम्यां षष्ठ्यान्तुकुचमण्डले । सप्तम्यां हृदये चैव चाष्टम्यां कक्षदेशतः ॥

कामकृ

॥ नवम्यां कण्ठदेशे च दशम्यां चोष्ठदेशतः । एकादश्यागण्डदेशे द्वादश्यां यने तथा ॥ श्रवणे च त्रयोदश्यां चतुर्दश्याललाटके । पौर्णमास्यां शिखायाश्च चातव्यश्च इति क्रमात् ॥ दक्षे पुसास्त्रियावामे शुक्ले कृष्णे विपर्ययः ॥ यत्र स्थाने वसेत कामस्तत्रैव नखचुम्बनम् । मन्त्रेणानेन कर्त्तव्यं चातव्यरतिकोविदैः ॥ काम्यतेऽनेन । कामुः । पुसिसंज्ञायामिति घः । यद्वा । कामयते । पचाद्यच् ॥ कामनम् । कामेर्घञ्वा ॥

कामकला । स्त्री । रतौ । कामदेवपत्न्याम् ॥ मुखं विन्दुडकृत्वेति ध्यानेनोक्तशक्तिप्रभेदे ॥ चन्द्रस्य या षाडशकलास्त एव कामस्य कलाः ॥

कामकामी त्रि । अत्रै । काम्यान् विषयान कामयितुं शीले ॥

कामकारः । पु । कामतः प्रवृत्तौ । स्वेच्छायाम् ॥ कामकराति । कृञ् ० । कर्मायणः ॥

कामकारतः । अ । स्वेच्छामात्रेणोच्यते ॥

कामकूटः । पु । वेश्याप्रिये ॥ वेश्याया विभ्रमे ॥

कामकृत् । चि । कामकारके ॥ कामान करोति । डुकृञ् ० । कृप् ॥

कामदा	कामप
कामकेलि । पुं । सुरते ॥ नि । पिङ्गे ॥	कामदुघा । स्त्री । कामधेनौ ॥ कामा
कामक्रोधपरायणः । नि । कामक्रोधा	न् दुग्धे दोग्धिवा । दुह कपघश्चे
भ्यां सदायगिगृहीते ॥ कामक्रोधै	तिदुहे, कप् प्रत्ययो घञ्चान्तादेशः ॥
परमयन माश्रयेयस्य ॥	कामधरः । पुं । कामरूपस्य मत्स्यध्वज
कामखड्गदत्ता । स्त्री । स्वर्गकेतक्याम् ॥	पर्वतस्ये सरोवरे ॥
कामगामी । वि । कामज्ञामिनि ॥	कामधुक् । स्त्री । समुद्रमयनोद्भवाया
कामगिरिः । पुं । भारतवर्षस्य पर्वतवि	वसिष्ठमुने कामधेनौ ॥ धेनूनां म
शेषे ॥ सत्कामरूपदेशे वर्तते ॥	धोसा भगवतो विभूति । कामान्
कामगुणः । पुं । रागे ॥ विषये ॥ आ	दोग्धि । दुहः कृप ॥ वि । का
भोगे ॥	म्यप्रदे ॥ यथा । एकः शब्दः सुभातः
कामज्ञामी । वि । कामचरे । अनुका	सुप्रयुक्तः स्वर्गलोके कामधुग भवती
मीने ॥ कामं यथेच्छं गमनशीलः ।	तिश्रुतिः ॥
काममित्यव्ययम् । सुपीतिणिनि ॥	कामदूति । पुं । कामदूतिकायाम् ॥
कामचारः । पुं । कामाचारे ॥ स्वत	कामदूतिका । स्त्री । नागदन्त्याम् ॥
न्त्रतायाम् ॥	पाटलायाम् ॥
कामचारी । वि । कामुके ॥ स्वच्छन्दे	कामदूती । स्त्री । पाटलावृक्षे ॥ काम
। स्वेच्छाचारिणि ॥ कलविद्धे ॥ पुं ।	दूतिकार्ये ॥
गरुडे ॥	कामधेनुः । स्त्री । कामदुहि । स्वर्ग
कामचारिपुरम् । न । देवपुरविशेषे ॥	वि ॥ वशिष्ठधेनौ ॥
कामजानः । पुं । कोकिले । पिके ॥	कामध्वसी । पुं । शिवे ॥ कामं ध्वंसय
कामताजः । पुं । कोकिले । वनप्रिये ॥	ति । ध्वंसुः सुपीतिणिनिः ॥
कामतिथिः । स्त्री । त्रयोदश्याम् ॥	कामनः । वि । कामुके ॥ अनुदात्तादे
कामदः । वि । कामिके । अभीष्टदे ॥	श्चेति णिष्ठन्तात्कमेर्धुञ् ॥
न । दक्षिणार्धं दिशिविख्याते वन	कामना । स्त्री । इच्छायाम् ॥ टाप् ॥
विशेषे ॥ कामान्ददाति । छुदाञ् ॥	कामन्धमी । पुं । कांस्यकारे ॥
आत इति कः ॥	कामयनी । स्त्री । रतौ ॥ कामस्य
कामदा । स्त्री । कामधेनौ । टाप् ॥	पत्नी ॥

कामरू

कामपरीत । वि । कामातुरतया वि
परीतबुद्धौ ॥

कामपाल । पु । वलदेवे ॥ कामान्
पश्यति । पालरक्षणे । कर्मण्यर्थ ॥

कामप्रदः । पु । भगवति । वासुदेवे ॥

कामानां पुरुषार्थानोपदे' ॥ रतिव

न्धविशेषे । यथा । द्वापादौ स्तन्यस

त्तमौ चिह्नलिङ्गभगे तथा । काम

येत' कामुकप्रोक्ष्यावन्ध कामप्रदे

हिस इति ॥

कामप्रवेदनम् । न । स्वाभिप्रायाविक
रणे ॥

कामफल । पुं । महाराजामृतच्छे ॥

कामभाक् । वि । कामार्हे ॥

कामम् । अ । अनुमतौ ॥ प्रकामे ॥

पर्याप्ते ॥ असूयायाम् ॥ अनुगमने

॥ अकामानुमतौ । स्वच्छन्दार्थे ।

आदावनिच्छायां पश्चादङ्गीकारे ॥

काम्यते । कर्मणिङन्तादम् ॥

काममैहः । पु । चैव्याम्पूर्णिमायाम् ॥

कामयमान । वि । उग्रति । वाञ्छति ॥

कामयान । वि । अर्थिनि ॥ कामुके ॥

कामयाना । स्त्री । गर्भिण्याम् ॥

कामयिता । वि । कामुके ॥ कामयते

। कम० । शिजन्तात् टम् ॥

कामरूप । पु । काँवरु इतिप्रसिद्धे दे
व्यै । प्रागज्योतिषे ॥ कालेश्वरं च

कामरू

तगिरिं चैपुर नोलपर्वतम् । काम

रूपाभिधो देशो गणेशगिरिर्भूदिति

॥ तत्र कामगिरौ योनिपीठे का

माख्या देव्यस्ति । यथा । योनिपी

ठं कामगिरौ कामाख्या तत्र देवते

त्युपक्रम्य सर्वत्र विरखा चाह काम

रूपे गृहे गृहे इतितन्त्रचूडाम

यौ पीठमाला ॥ वि । मनोहररूपे

॥ स्वेच्छारूपे ॥

कामरूपिणी । स्त्री । अश्वगन्धारुचे ॥

कामरूपी । पुं । विद्याधरे ॥ जाङ्गकज

न्तौ ॥ वि । मनोहररूपिणि ॥ स्वे

च्छारूपिणि ॥ सर्व माशु विचेतव्य

हरिभि कामरूपिभिरितिरामायण

म् ॥ कामतोरूपाण्यस्य । इति ॥

कामरेखा । स्त्री । वेश्यायाम् ॥

कामरू । पु । वसन्तकाले ॥ मरुभूमौ

॥ वि । कामुके ॥ पु । स्त्री । रोग

विशेषे ॥ तस्य निदानसम्प्राप्तिश्च

यानियथा । पाण्डुरोगी च योक्त्य

र्थं पित्तलानि निषेवते । तस्य पित्त

मसृङ्मांसदग्धरोगाय कल्पते ॥

। हारिद्रनेच स भृशहारिद्रश्च

उन्खाननः । रक्तपीतशकृन्मूत्राभे

कवर्णो हतेन्द्रियः ॥ दाहाविपाकदौ

र्वत्यसदनारुचिकर्षित । कामरू

वहुपित्तैषाकोष्ठशाखाश्रयामता ॥

कामद

अशौघधयथा । फलविकारतावा
सातिक्ताभूनिम्बनिम्बज । काय.
चौद्रयुतोन्न्यात् पाण्डुरोगसकाम
लमिति । कालान्तरात् खरीभूता
कृच्छ्रास्यात् कुम्भकामला ॥ तस्या
गिष्टलक्षणम् । छर्चरोचकहृत्तास
ज्वरक्रमनिपीडित । नश्यति न्यास
कासारौ विडम्बेदी कुम्भकामला ॥
कृष्ण पीतशङ्खभूषो भृशशूनश्चमा
नव । सरक्ताचिसुखच्छर्दिविद्युभूषो
यश्वताम्यति ॥ दाहावचिष्टुषाना
हतन्द्रामोहसमन्वित । नष्टाग्निसं
घ्न. चिप्रं हि कामलावात् विपद्यते
इति ॥ मरीचतिजपुष्पाभ्यामप्यन
कामलापहमिति गारुडे १८७ अ
ध्याय. ॥

कामलता । स्त्री । शिन्ने ॥ इति हेम
चन्द्र ॥

कामला । स्त्री । कामले रोगे ॥

कामलायनः । पुं । उपकोसलाख्यमु
नौ ॥ कमलस्थापत्यम् । नडादिस्त्वा
त फक् ॥

कामलिका । स्त्री । कङ्गुधान्ये ॥

कामवती । स्त्री । दाहचरित्रायाम् ॥

कामवत्तमः । पुं । आमे ॥

कामवत्तमा । स्त्री । ज्योत्स्नायाम् ॥

कामवृक्षः । पुं । वन्दाके ॥

कामाख्या

कामवृद्धि । पुं । कामज रतिकर्षाट
देशप्रसिद्धे क्षुपविशेषे । मदनायुषे
। कन्दर्पजीवे ॥

कामवृक्षा । स्त्री । वाटलावाम् ॥

कामशरः । पुं । आमे ॥

कामसखः । पुं । वसन्तकाले ॥

कामश्रुतः । पुं । अनिष्टे ॥

कामसूचम् । न । वात्स्यायनादिकाम
तन्त्रप्रतिपादकशास्त्रे ॥

कामहेतुकम् । न । कामातिरिक्तका
रणशून्ये ॥

कामाख्या । स्त्री । कामरूपदेशे देवी
स्थाने ॥ सतीदेहेनावतीर्षाया म
हादेव्या यज्येनिमण्डलं पतितम्
काशिकापुराणेष्वस्यमहर्ष्यनंतत
त्रिपुरभैरव्याः स्नानम् । यजोक्तदे
वीगीतायाम् । श्रीमत्त्रिपुरभैर
व्या कामाख्यायै निमण्डलम् । भू
मण्डले चैव रत्नमहाभायाधिवासित
म् ॥ नातः परतरं स्थानं कचिदस्ति
धरातले । प्रतिमासं भवेदेवी यज
साचाद्रजस्वला ॥ तत्रत्यादेवताः
सर्वा पर्वतात्मकतांगताः । पर्वतेषु
वसन्त्येव महर्ष्योदेवता अपि ॥ तत्र
त्यापृथिवीसर्वादेवीरूपाश्चुतापुचैः
। नातः परतरं स्थानं कामाख्यायै
निमण्डलादिति ॥ नामकारणं

कामान

यथा । श्रीभगवानुवाच । कामार्थं
मागता यस्मान्मया सार्धं महागि-
रौ । कामाख्या प्रोच्यते देवी नो-
लकूटे रहोगता ॥ कामदा कामि-
नी कामा कान्ता कामाङ्गदायिनी ॥
कामाङ्गनाशिनी यस्मात्कामाख्या
तेन चोच्यते इति कालिकापुरा-
णम् ॥

कामाङ्गश । पु । नखे ॥ शिन्ने ॥ व्या-
मनखद्वययुक्ते वा लानाम्भूषणे ॥

कामाङ्ग । पु । आम्रवृक्षे ॥

कामातुर । वि । कामार्त्ते ॥

कामात्मज । पु । अनिरुद्धे ॥

कामात्मता । स्त्री । फलाभिलाषशील-
त्वे ॥ कामात्मनो भाव । तत् ॥

कामात्मा । पु । कामस्वभावे । कामा-
कुलचित्ते ॥ काम्यमानविषयशता-
कुलचित्तत्वेन काममये ॥ कामेफ-
लतृष्णाया मात्मा यस्यस ॥

कामाधिष्ठानम् । न । इन्द्रियमनोबु-
द्धिषु ॥ इन्द्रियाणि मनोबुद्धि रस्या-
धिष्ठानमुच्यते ॥

कामानशनम् । न । अनाशके । तप-
सि ॥ तपोनानशनात् परम् । का-
मानामनशनम् । रागद्वेषरहितैरि-
न्द्रियैर्विषयाणां सेवनं यद्वच्छाका-
भसन्तुष्टत्वमितियावत् ॥

कामाव

कामान्ध' । पुं । कोकिले ॥ वि । कामे-
नविवेकहीने ॥

कामान्धा । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

कामायुध' । पुं । महाराजाम्रवृक्षे ॥ न-
। कामदेवास्त्रे ॥

कामायुः । पुं । गरुडे ॥

कामारिः । पुं । विटभाक्षिकधातौ ॥
श्री सदाशिवे । महादेवे ॥

कामार्त्तः । वि । कामपीडिते । कामा-
तुरे ॥

कामाक्षु' । पुं । रक्तकाष्मण्डले ॥

कामावशायिता । स्त्री । शिवस्याणिमा-
सृष्टधैश्वर्यान्तर्गते ऐश्वर्यविशेषे ।
सत्त्वसङ्कल्पतायाम् ॥ कामान् अव-
श्यते । श्रीडोग्निनि' । कामावशा-
यिनो भाव । तत्त्वप्रत्ययः ॥

कामावसायिता । स्त्री । कामावशायि-
तायाम् ॥ कामान् अवस्थिति तिष्ठती-
त्यर्थे स्थितेर्णिनिः । भावेतत् ॥

कामावसायित्वम् । न । अष्टैश्वर्यान्त-
र्गतैश्वर्यविशेषे । सत्त्वसङ्कल्पतायाम्
॥ यथास्यसङ्कल्पो भवति भूतेषु तथै-
वभूतानि भवन्ति । अन्येषां निश्चया-
निश्चेतव्यमनुविधीयन्ते योगिन-
स्तु निश्चेतव्या' पदार्था निश्चयमि-
ति । कामान् स्वेच्छया अवसाययि-
तुं निश्चेतुं श्रीलमस्य । स्थितेर्णिनिः

कामिनी

। भावे त्व ॥

कामाङ्ग । पुं । राजासे
 कामि । पुं । कामुके ॥ स्त्री । रक्षाम् ॥
 कामिक । पु । कारणवेखने ॥ न ।
 काम्ये । काम्यमानभोगमोक्षप्रयो-
 जने विधिपूर्वके कर्मणि ॥ पि । का-
 मदे । अभीष्टफलप्रदे ॥
 कामित । पि । इच्छिते । वाञ्छिते ॥
 कामः सञ्जातोऽस्य । ता० इतच् ॥
 कामी । पु । परमात्मनि ॥ पूर्वकामत्वा-
 त् कामोऽस्मास्ति । इति ॥ कामुके
 ॥ चक्रवाके ॥ पारावते ॥ चटके ॥
 संसारिणि ॥ चन्द्रे ॥ ऋषभौषधौ
 ॥ सारसखगे ॥ अवश्यञ्च काम्यते ।
 कामुकान्तौ । आवश्यकेति ग्रन्थादि-
 त्वाद्वाचिनिः ॥
 कामिनी । स्त्री । अतिशयकामयुक्ता
 यानार्थम् । सवर्णसवर्णयो रताया
 म् ॥ भीरुस्त्रियाम् ॥ स्त्रीसामान्ये ॥
 वन्दायाम् ॥ दासहरिद्रायाम् ॥ म-
 हिरायाम् ॥ अवश्यं काम्यते । क-
 मेः पूर्ववक्षिणिः ॥ भूयान् कामो
 ख्यस्याः । अत इति निर्वा ॥
 कामिनीपुष्पः । पु । उत्पत्तिविशेषे ॥ न ।
 आर्त्तवे ॥ कामिण्याः पुष्पम् ॥
 कामिनीशः । पुं । शोभाजनपुष्पे ॥
 विदग्धनायके ॥

काम्पित्य

कामिमह । पु । स्मरोत्सवे ॥
 कामीन । पुं । रामपूजे । सुरेवटे ॥
 पि । कामानुकुपिणि ॥
 कामुक । पु । अशोकपादपे ॥ अति
 मुक्तके । माधवीसतायाम् ॥ चटके
 ॥ पि । कमने । कामयितरि । का-
 मिनि । स्त्रीसुखासक्ते ॥ कामयते
 तच्छील । लघपतपदेत्यादिनाक-
 मेवकम् प्रत्ययः ॥
 कामुककान्ता । स्त्री । अतिमुक्तकक्षता-
 याम् ॥
 कामुका । स्त्री । इच्छावन्ताम् । धना-
 दीच्छायुक्तायाम् ॥ कामयते तच्छी-
 ला । उक्तजन्ताङ्गाय ॥
 कामुकी । स्त्री । मैत्रुनेच्छायुक्तायाम्
 । वृषस्थन्त्याम् ॥ जानपदकुण्डलो-
 योत्यादिनाङ्गीष् ॥
 कामेषु । पु । फलकामे । सकामे ॥
 काममात्तुमिच्छतीति तथा ॥
 कामेश्वरी । स्त्री । कामाख्यापञ्चमू-
 र्त्यन्तर्गतमूर्तिविशेषे ॥
 कामोदकम् । न । स्तोत्रेणैव स्वेच्छ-
 याद् तोदके ॥
 कामोदा । स्त्री । रागिणी विशेषे ॥
 काम्पित्यः । पुं । गुण्डारोचनिकायाम्
 । कवीला इति भाषा ॥ उत्तरद्वेश-
 विशेषे ॥ काम्पित्या अदूरभवः ।

काम्बोज.

सङ्काशादिष्वात् गय. ॥

काम्पिल्ल । पुं । काम्पिल्लार्थे ॥ काम्पिल्ल कफपित्तसृक्कृमिगुल्मोदरब्रणान । हन्तिरेची कदुष्णश्च मेहाना हविषाश्शजित् ॥

काम्पिल्लक. पु. } काम्पिल्लार्थे ॥
काम्पिल्लका । स्त्री. } उत्तरजनपद विशेषे ॥

काम्पील. पु. } काम्पिल्लार्थे ॥
काम्पीलक. पुं. }

काम्बलः । पु. । कम्बलावृतरथे ॥ कम्बलेन परिवृतो रथः । परिवृतो रथ इत्यर्थः ॥

काम्बविक. पु. । शङ्खवलययादि कर्त्तरि । शङ्खिके । शङ्खकारे ॥ कम्बुशिल्पमस्य । शिल्पमितिठक् । शान्त्वतिक इतिनिर्देशात् कादेशोऽनित्यः ॥ कम्बोर्विकारो ऽस्यास्तीतिठन्वा ॥

काम्बुका । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ॥

काम्बोजः । पु. । कम्बोजदेशजे ऽश्वे ॥ सोमवल्के ॥ पुद्गागवृचे ॥ कम्बोजदेशोद्भवे प्रथमतः चित्रिये पश्चाद्विहितक्रियालोपादिना शूद्रस्वभापक्षे दस्युपेक्षया । सतुयवनतुल्योन्मेषे जातिविशेषः । अस्य सगरराजेन सर्वशिरोमुण्डनङ्कृतम् । यथा । अर्द्धशकानां शिरसोमुण्डयित्वा व्यसर्ज

काम्यदा

यत् । यवनानाशिर सर्वकाम्बोजाना तथैवचेति ह० ॥ पु. न । वल्लवदिरे । पपरियाखैर इतिभाषा ॥ कम्बोजेषु देशेषुभव । तत्रभवदित्यर्थः । कच्छाद्यण । कम्बोजोऽभिजनोऽस्यवा । सिध्वाद्यण ॥

काम्बोजी । स्त्री । माषपर्णायाम् । इयमुच्छ्रयाम् ॥ दुष्पदिरे ॥ गुञ्जायाम् ॥ वाकुच्याम् ॥ कम्बोजेषुभवा । अण् । ङीप् ॥

काम्यम् । न । अन्तःकरणशुद्धावनुपये गिनि कर्मविशेषे । फलकामनया चोदिते ॥ यथा । यत्किञ्चित्फलमुद्दिश्य यत्तदानजपादिकम् । क्रियते कायिकयच्च तत्काम्यं परिकीर्त्तितमिति ॥ वि. कामनीये । सुन्दरे ॥ कामनाविषयेस्त्रगादैः ॥ कामोस्त्वियत्र । अन्यत्रापीति यष् ॥ यद्वा । काम्यते । कमु० । अचोयत् ॥

काम्यकर्म्म । न । स्वर्गादीष्टसाधने ज्योतिष्टोमादौ । फलोद्देशेनविधीयमाने कर्मणि ॥ काम्यञ्च तत्कर्मचेतिविग्रहः ॥

काम्यदानम् । न । प्रवारणे ॥ फलकामनयादाने ॥ यथा । अपत्यविजयैः स्वर्गस्वर्गार्थं यत्प्रदीयते । दानतत्त्वात् काम्यमाख्यातमपिभिर्दुर्मन्त्रिणैरि

कायचि

ति गङ्गपुराणम् ॥ काम्येनेच्छया
काम्यस्य सुहृदादीष्टस्य वरस्त्रीहस्त्य
श्वादेर्वादानम् ॥

काम्यफलम् । न । आर्थिक्यांशुदैः ॥

प्राधान्येन फलं शुद्धिरार्थकी काम्य
कर्मणः । आर्थिकीशुद्धिः काम्यकर्म
णः प्राधान्येन फलम् ॥

काय' । पु । कदैवते । ब्राह्मतीर्थे ॥
मूर्त्तौ । देहे ॥ सङ्गे ॥ सत्ये ॥ स्व
भावे ॥ मूलधने ॥ प्रजापत्यविवा
हे । सहनौ धर्माश्चरतामिति निय
मनङ्कृत्वा कन्यादाने ॥ न । मनु
ष्यतीर्थे । प्रजापतितीर्थे ॥ तत्तु
स्वस्वाङ्गुल्योर्भूलेकनिष्ठानामिकयो
रधोभागे प्रसिद्धम् । कायमङ्गुलिम्
ख इति वचनात् ॥ प्रजापतिर्देव
ताऽस्य । कस्येदित्ययं इदन्तादेशस्य
। यस्येतिलोपात् परत्वादादिदृष्टिः ॥
चीयते ऽन्नादिभिः । चीयते ऽस्त्रिज
स्यादिकमिति वा । चिक्चयने ।
निवासचित्तीत्यादिनाघम् ।

कायचिकित्सा । स्त्री । वैद्यविद्याङ्गवि
शेषे ॥ यथाह सुश्रुतः । कायचि
कित्सानामसर्वाङ्गसंस्तानां व्याधी
नां चरातीसाररक्तपित्तशोषोन्मा
दापसारकुष्ठमेहादीनां सुपशेम
नार्जमिति ॥

कायिका

कायवलनम् । न । कवचे । तनुवे ॥

इति हारावली ॥

कायमाजम् । न । त्वयकुम्भाम् ॥ अरी
रपरिमाणे ॥

कायस्थ' । पु । परमात्मनि ॥ नरेषु धू
र्त्ते कृपाहीने नरजातिविशेषे । अ
क्षरजीविके । कूटकृति । पञ्चीक
रे । कायघ इति भाषा ॥ यथोक्तं न
क्षत्रवैवर्त्ते कृष्णजन्मखण्डे ८५ अध्याये
। विश्वैकलिपिकर्त्ता च भव्यदातु र्भू
तं हरेत् । कायस्थेनोदरस्थेन मातु
र्मसमस्तादितम् । तपनास्त्रिकृपा
तस्य दन्ताभावोहि केवलमिति ॥
वक्रिपुराणेपि । चाटचारणचौरे
भ्यो बधवन्धभयादिभिः पीड्यमानाः
प्रजारणेत् कायस्थेभ्यो विशेषत इति ॥
काये तिष्ठति । छा । सुपिख इति
क ।

कायस्था । स्त्री । हरीतक्याम् ॥ काम
खक्याम् ॥ कायस्तिष्ठत्यनया । 'घ
अर्थेकः ॥ एकाद्वये ॥ तुल्यक्याम् ॥
कायस्थभार्यायाम् ॥

कायिक । चि । शारीरिके । कायनि
ष्पन्ने ॥

कायिका । स्त्री । } गवादिबलीवर्द्धा
कायिकावृद्धि । स्त्री । } दिक्कर्मयुतायां नृ
क्षौ ॥ यथा । दौघ्यवाद्यकर्मयुताका

कारक.

यिकासमुदाहृतेतिव्यासः ॥ मूलध
नाऽविरोधिना प्रत्यब्देयपणत
दर्शादिरूपायां दृष्टौ ॥ यथा । काया
विरोधिनी शश्वत् पणार्द्धात् कायि
केति नारदः ॥ इत्यायुधस्तु पणार्द्धा
या इत्यत्र पणवाद्येति पठित्वा पण
स्य मूलधनस्य यावदवस्थान तावत्
शश्वत् वर्षसहस्रमपि उत्तमर्णेन या
वाह्यते प्राप्यते सा कायिकेति व्याख्या
तवान् । तत्राद्या भोगलाभान्तर्गता
अपराक् तद्भिन्ना । इति मिश्राः ॥

कार. । पुं । वधे ॥ निश्चये ॥ बलौ ॥
यत्ने ॥ यतौ ॥ तुषारशैले । हिमा
द्रौ ॥ क्रियायाम् ॥ यथा । स्वाहा
कारवषट्कारनमस्कारादिवैकसा
म् । इन्तकारो मनुष्याणां स्वधाका
रः स्वधाभुजामिति ॥ करणम् कार'
॥ कर्मोपपदेकर्तृवाचक । यथा । क
र्मकार. स्वर्णकार इत्यादि ॥ वि
क्षिप्ते धान्यादिराशौ ॥ यथा । द्रौ
कारौ ॥ कर एव । प्रचाचण ॥ ह्य
विक्षेपे । परिमाणाख्यायां सर्वेभ्य इ
तिकर्मणि घञ । सर्वेभ्य इति पञ्च
मीनिर्देशात् प्रकृत्याश्रय एव कदा
रविति प्राप्तोऽप वाध्यते न च्छर्थाश्र
या स्त्रीप्रत्यया ॥

कारक. । वि । कर्त्तरि । क्रियाजनके

कारक

॥ भाष्ये करोति क्रियानिर्वर्त्तयती
ति व्युत्पत्तिदर्शनात् । खलु ॥ न ।
क्रियोपाधिके ॥ साक्षात् क्रियानि
मित्ते । कर्माद्यन्यतमे । तानितु ।
कर्त्ता कर्माच्च करणञ्च सम्प्रदानत
थैवच । अपादानाधिकरणे इत्याहुः ।
कारकाणि षट् ॥ कर्त्ता १ यथा पु
रुषे शिवो दृष्ट । कर्म २ यथा रा
मं प्रणमति । करणं ३ यथा नेत्रे
शिवो दृष्ट । सम्प्रदानम् ४ यथा ह
रिः सङ्गाः सुखं दद्यात् । अपादानम्
५ यथा विभीषण पदाङ्गुलम् । अधि
करणम् ६ यथा रेमे शरदि गोवि
न्द ॥ सर्वत्र सर्वकारकशक्तिसम्भवः
। उक्तञ्च । अनेकशक्तियुक्तस्य विश्व
स्यानेककर्मणः । सर्वदा सर्वथाभावा
त् कचित् किञ्चिद्विषयत इति । य
था । सर्वप्रयत्नेन च भूमिपालास्त
स्मिन् प्रजग्युर्धुधिसर्व एवेत्यत्र कर्मणो
धिकरणविवक्षायां सप्तमीति ॥ कर
कोऽङ्गवजले ॥

कारकदीपकम् । न । अलङ्कारविशेषे
। यथा । क्रमिकैकगतानान्तुगुम्फ
कारकदीपकम् । गच्छत्यागच्छ
तिपुन. पान्यः पश्यति पृच्छति ॥
यथावा । निद्राति स्नाति भुङ्क्ते चल
ति कचभरान् शोधयत्यन्तरास्ते दी

कारण

व्यत्ययेन चाय नदितुमवसरो भूय
आयाद्विधाहि । इत्युदण्डे प्रभृणा
मसकृदधिकृतैर्वारितान चारिदी
नान पश्यान्मानविकन्येसरसि बहव
चामर्तरेरैरपाङ्गैः ॥ आद्योदाहरणे
श्रुतस्य पान्यस्य कर्तृकारकस्य गमना
दिष्वन्वयः ॥ द्वितीयेत्यध्याहृतस्य
प्रभोः कर्तृकारकस्य मित्रादिष्वन्वयः
इत्येकस्यानेकवाक्यान्वयेन दीपक
त्वाच्छायापत्त्याकारकदीपकम् ॥

कावकुचीयः । पु । साख्यदेशे ॥ तदे
शीयजने बहुवचनान्त ॥

कारणम् । न । करणे ॥ साधने ॥ घघे
॥ इन्द्रिये ॥ देहे ॥ कर्मणि ॥ का
यस्थे ॥ वाद्यप्रभेदे ॥ गीतप्रभेदे ॥
अव्यक्ते । बीजभावे ॥ ईश्वरे । अ
भिकनिमित्तोपादाने ॥ वेदान्ति
नेमुक्तादीश्वरस्या भिकनिमित्तोपा
दानकारणतां श्रुत्वा पातकक्षीयः-
समोदमाह । आः पाप कथमीश्वर
मेवविकारिणं कृत्वा विनाशधर्मि
णमुपपादयसि । अस्यायम्भावः वेदा
न्तीहि भगवतः सकलकार्योपादान
त्वं मन्यते तज्जगद्व्यविकारितया
सङ्गच्छते । यथाहिमत स्वयं विजुर्वा
याचदशरात्राद्युपादानं भवति तथा
स्वयं विजुर्वाजीश्वरो जगदुपादानमि

कारण

त्यभ्युपगन्तव्यम् । तथाच भगवतो
मद्व्यविकारित्वादिनाशित्व सिद्धा
तीति ॥ साङ्ख्यसूत्रात् ननु प्रकृते
विद्योत्पत्तिं पुरुषस्तृदासीन इति
। एतच्छ्रुत्वा वेदान्ती सखेदमाह ।
दुर्वुद्धीची मौ एतदपिनजानीत य
त सर्वप्रमेयजात घटादिवत् कार्यं
मिति प्रधानोपादानकारणमप्यपेक्ष
यायमेवेति अतश्चैविकारशङ्कां मु
ग्धवधुविकल्पविलसितमिव । तथाहि
। शान्त ज्योतिः कथं मनुदितानस्त
निश्चयप्रकाशं विद्योत्पत्तौ प्रजतिवि
कृतिं निष्कल निर्मलम् । शान्तजी
योत्पलद्वयवृत्ता मन्नुवाहावलीनां-
प्रादुर्भावे भवति नभसः कीदृशोवा
विकारइति ॥ हेतौ । वीजे । येनविना
यन्नभवति तस्मिन् ॥ तच्च निमित्तो
पादानभेदाद्विविधम् । कारणत्वं
माह । अन्यथासिद्धिशून्यत्वेसतिनि
यतपूर्ववर्तित्वम् । तच्चसमवाय्यस
समवायिनिमित्तभेदात् त्रिविधम् ।
परमाद्युपरिमायभिकानां कारण
त्वमितिभाषापच्छेदः ॥ अद्युपरिमा
यानुनकस्यापि कारणमिति सिद्धान्त
मुक्तावची ॥ कार्यते ऽनेन । यस्या
त् कृजोऽद्युट् ॥

कारणकारणम् । न । प्रकृतेरधिष्ठानभू

कारण

ते ब्रह्मणि ॥

कारणगुणोद्भवगुण । पुं । कारणगुण
पूर्वकगुणे ॥ तद्यथा । रूपम् १ र
सः २ गन्ध ३ अपाकजस्पर्श ४ द्र
वत्वम् ५ स्नेहः ६ वेगः ७ गुरुत्वम्
८ एकत्वम् ९ पृथक्त्वम् १० परि-
माणम् ११ स्थितिस्थापकसंस्कार
१२ । इति भाषा परिच्छेद ॥

कारणता । स्त्री । } हेतुत्वे । पश्य
कारणत्वम् । न । }
कारणे कारणत्वम् ॥ मृततन्त्रादि
रूपायां सर्वविकाराधिष्ठानतायाम् ॥
कारणमाला । स्त्री । अलङ्कारविशेषे
। यथोत्तरञ्चेत पूर्वस्य पूर्वस्यार्थस्य-
हेतुता । तदाकारणमालास्यात् ॥
उत्तरमुत्तरमिति यथोत्तरम् । उ
दाहरणम् । जितेन्द्रियत्वं विनयस्य
कारणं गुणप्रकर्षो विनया दवाप्यते
। गुणप्रकर्षेण जनो ऽनुरज्यते जना
नुरागप्रभवाहिसम्पद ॥ अपिच ।
गुम्फा कारणमालास्यार्थथा प्राक्त
नकारणैः । नयेन श्री श्रियाच्या
ग स्यागेन विपुल यश ॥ उत्तरो
त्तरकारणभूतपूर्वपूर्वं पूर्वपूर्वं कार
णभूतोत्तरोत्तरैर्वा वस्तुभिः कृतो
गुम्फाः कारणमाला । आद्योदाह-
ता द्वितीया यथा । भवन्तिवर-

कारणो

का पापात पापदरिद्र सम्भवम्
। दारिद्र्यमप्रदानेन तस्यादानपरो
भव ॥

कारणशरीरम् । न । सत्त्वप्रधानेऽज्ञा
ने । आनन्दसयकोषे । सुषुप्तौ ॥
अनाद्यविद्यानिर्बचनीय शरीरद्वय
कारणमात्रं सत्त्वरूपाऽज्ञानं यद
स्तितत्कारणशरीरमिच्छाहुः ॥

कारणा । स्त्री । यातनायाम् । गाढवे
दनायाम् ॥ नरकदजा यमयातनेति
केचित् ॥ विजन्तात् कुण्ठोयत्तासञ्च
न्येतियुच् । टाप् ॥

कारणिक । त्रि । परीक्षके ॥ करणै-
श्चरति । चरतीतिठक् ॥

कारणोत्तरम् । न । प्रत्यवस्कन्दने ॥
सत्यत्वेनाङ्गीकृत्य ततप्रतिकूल
रूपकारणं प्रयात् तदा तदुत्तरं
कारणोत्तरम् । तत् त्रिविधम् । व
खवत् १ तुल्यबलम् २ दुर्बलम् ३ ।
आद्य यथा । मयात्त्वत्त शतं गृ
हीतमितिसत्यम् किन्तु तत परि
शोधितम् । द्वितीय यथा । मदीये
यन्मूनि क्रमागतत्वादिति बाबुक्ते
प्रतिवादिनोपि तथोत्तरम् । तृती
या यथा । ममेवमूनिः क्रमागतत्वा
त् इति बाबुक्ते ममेवमूनिः दशव
र्षोपभुज्यमानत्वात् इति प्रत्युत्त

कारवी

रम् ॥

कारणवत् । पु । खड्गस इति गौडे
 पु प्रसिद्धे हंसविशेषे ॥ जम्भाखण्ड
 इति रमेर्द्ध । ईषत् रण्ड । ईषद्
 र्धेचेतिकोः कादेशः । कारण्डवाति
 । वा० । आतोनुपेतिक् ॥

कारणव्यूहः । पु । वृद्धभेदे ॥

कारन्धमी । पुं । कांस्यकारे । शैवि
 के ॥ धातुवादर्त्ते ॥

कारमिश्रिका । स्त्री । कर्पूरे ॥

कारम्भा । स्त्री । मिश्रद्रुष्टे ॥ ईषत्
 रम्भा । ईषदर्थेचेतिकोः कादेशः ॥

कारवः । पुं । काके ॥ का इतिरवो
 ऽस्यसः ॥

कारवल्ली । स्त्री । कारवेले ॥ काण्ठी
 रे ॥

कारवी । स्त्री । शतमुष्पायाम् । मधु
 रागाम् ॥ ब्रजटा इति गौडभाषा
 प्रसिद्धे दीप्ये । मयूरशिखायाम् ॥
 सुषयाम् । कच्छजीरी इति भाषा
 ॥ त्वक्पत्रायाम् ॥ कृष्णजीरके ॥ चू
 र्णकारवेष्टायाम् ॥ केनजलेनरौति ।

कश्यपे । पञ्चाशच् करवस्य मयूरस्ये
 युम् । तस्येदमिच्छाय ॥ कारवाति
 वा । कागतिगन्धमयोः । आतोनुपे
 तिकः । मैत्राक्षिणीष्वयच्चा । कार
 वम् । कर्मि० । कृष्णः । सं० क्षिप् ।

कारस्त

कारमवति । अथ रश्म्यादौ । क
 र्मयय्य । डीप् ॥

कारवेक्ष । पु । करेखा इतिप्रसिद्धे शा
 के । कठिलके । सुषयाम् ॥ कार
 वेक्षंश्चिमभेदि लघु तित्तमवातकम्
 । प्वरपित्तकफास्त्रं पाण्डुमेव कु
 म्भीन चरेत् ॥ कारवेक्षति वेक्षच
 ने । कर्मयय्य ॥

कारवेक्षक । पुं । कारवेक्षे ॥ स्वार्थे क ॥

कारवेल्ली । स्त्री । चूर्णकारवेले ॥ त
 हुखा कारवेल्लीया विशेषादीपनी
 लघुः । तहुखाकारवेक्ष गुणा ॥ का
 रवेल्ली फलतकेत्येदितंश्चिद्रुमर्दित
 हु । भर्जितंनवनीतेन सैन्धवेन स-
 मन्वितम् ॥ विदक्षितमुखमीषत्का
 रवेल्लीकठोरं पुच्छकितमिवतैक्षेस्य
 धितंरामडेन । रक्षितमरिचचूर्ण
 सैन्धवेनातिपूर्य सुवक्षितरसनाग्रं
 लोचतामातनेति ॥ कारवेल्ली
 फलमेदिनलघुतितांसुशीतकम् । पि
 त्ताऽखक्कामलोपाण्डुकफमेदं कृ
 मीन् चयेत् ॥

कारस्तरः । पुं । किम्पाकरुमे । मिष
 तिम्यौ ॥ कारस्तरोति । डुकृष्० ।
 कृष्णोद्भेतुताच्छीष्यानुलोम्येषु इति
 टः । कारस्तरौवृक्ष इति निपात-
 तात्सुट् ॥

कारिका

कारिकाटिका । स्त्री । कर्णजलौका
याम् ॥

कारा । स्त्री । बन्धनाखये । कारागारे ॥
दूत्थाम् ॥ प्रसेवके । वीणाधका
ष्ठभाण्डे ॥ सुवर्णकारिकायाम् ॥ व
न्धने ॥ पीडायाम् ॥ कीर्यते । कृवि०
। भि० अङ् । ऋट्टशोडीतिगुणे
दीर्घत्वनिपात्यते ॥

कारागारम् । न । बन्धनशालायाम् ॥
कारैव आगारम् । कारायै बन्धाय
वा आगारम् ॥

कारागुप्तः । चि । बन्धनागारस्थे ॥ का
रायां गुप्त ॥

कारापथः । पु । देशविशेषे । खल्ल
गात्मजयो रङ्गदचन्द्रकेत्वोर्विषये ॥

कारावरः । पु । पारशवाद्देह्यामुत्पन्ने
। चर्मकारे ॥ कारावरोनिषादात्तु
चर्मकार प्रसूयते ॥

कारावेशम् । न । बन्धनाखये । वधाङ्ग
के ॥ कारैव कारायै वावेशम् ॥

कारि । स्त्री । क्रियायाम् ॥ चि । शिल्पि
नि ॥ करोति । डुकृञ्० । कृञ्उदी
चांकारध्विति इज ॥

कारिका । स्त्री । नटयोषिति ॥ कृतौ
॥ स्वर्णाक्षरद्वयावच्छेदपिका-
यां वितामाम् । विवरणश्लोके ॥ शि
खे ॥ यातनायाम् ॥ नापिकादिकम्

कारीर

शि ॥ करणम् । धात्वर्थनिर्देशे करो
ते खलुस् । शिल्पादृष्टि ॥ यदा । क
रोति । खलुस् । प्रत्ययस्याद्वितीत्त
म् ॥

कारितः । चि । कुर्वन् प्रेरितः । कारित
इत्युच्यते । कराया इतिभाषा ॥

कारिता । स्त्री । कारिकायाम् । कारि
ताष्टौ । अधिकसूद इतिभाषा ॥
यथा । ऋणिकेनतुयाष्टद्विरधिका
सम्पत्कीर्तिता । आपत्कालवृत्तानि
त्वं दातव्या सा तुकारिता ॥ इति
कात्यायनः ॥

कारी । स्त्री । कारिकायाम् । कटुपत्रि
कायाम् ॥ कण्टकारी आकर्षकारी
त्येषाद्विधा ॥

कारीरम् । न । भस्मनि ॥ करीरस्या
वयवे । काण्डे ॥ टीट इतिप्रश्ने क
रीरफले । तत्पुष्पे ॥ फलं करीरस्य
हि धीजवर्जितं संस्कारितं सोदक
भाजनेषु । सुचिक्रणेष्वष्टदिनं सुक
न्धितं सन्धानरीत्यामुधियाविपाचि
तम् ॥ कारीरङ्कटुक्रङ्गादि फलमु
ष्णं रुचिप्रदम् । कफपित्तकरङ्कि
ञ्चित्कषायवातहृदरम् ॥ अस्त्रकुसु
मशकस्तु । कारीरङ्कुसुमं सुधर्म
निहितं सहास्त्रिंशः सवृतं सप्ताहेन
विप्रोषितं सप्तवर्षं हिङ्गुमाष्यनैजेन

कारकः

शम् । चिसंतकतरकुकाचिकमये
सवेसवारान्वित भोक्ता केनसमर्चि
तः प्रतिदिनश्रीपार्वतीशः स्वयम् ॥

कारोरेङ्कुसुमम्भेदि कटुक कफनाश
नम् । पित्तकृद्बिर्भयं कषायं प
प्यदम्भृशम् ॥ कारोरेङ्कुसुमं हृच्छशी
तल्लक्ष्मणाशनम् ॥ करीरस्त्रावव
वोविकारोवा । अश्व । पलाशाश
नम् ॥

कारोरी । स्त्री । वृष्यादिफले माग
विशेषे ॥

कारोपम् । न । शुष्कगोमयसमूहे ।
विटोरा उषस्योकादेरदतिभाषा ॥
करोवावां समूहः । मि० अश्व ॥

कारः । वि । शिष्टिनि ॥ कारयिस्वात
कर्माणि कारं पश्चाजवन्त्येदिति कू
र्मेपुराणम् ॥ कारके ॥ पुं । विश्वक
र्मेभि ॥ शिष्टे ॥ करोति । उक्तम् ॥
। कृवापेक्षुम् ॥

कारकः । वि । रूपकारादिशिष्टिनि
॥ स्वार्थेकः ॥

कारककर्मा । न । रूपकारादीनाङ्गम
णि ॥ यैः कर्मभिः प्रचरितैः शुभ्रप्य
लोहिजातयः । तानि कारककर्माणि
शिरपानिविविधानिच ॥

कारकौरः । पुं । सन्धिवौरे ॥

कारकः । पुं । करभे । गजार्भके ॥ फे

कार्तवी

ने ॥ बन्नीके ॥ नागकेशरे ॥ गैरि
के ॥ शिष्टिनां चिपे ॥ स्वयञ्जात
तिले ॥

कारुणिकः । वि । दयालौ ॥ कदशाशी
कमस्त । श्रीलामिति ठक् । कदशा-
प्रयोजन मस्तवा । प्रयोजनमिति
ठक् ॥

कारुण्यी । स्त्री । जलौकायाम् ॥

कारुण्यम् । न । परदुःखदुःस्थिते । क
दवायाम् ॥ कदवः कदवावान् त
स्य भावः । प्रा० व्यञ्ज ॥

कारुषः । पुं । सुवन्नाचार्ये । विष्णुमनि ॥
कारुषाः । पु । कर्षुषदेशवासिषु । वृ
हद्गृहेषु ॥ बहुवचनान्तोवम् ॥

कारोत्तरः । पुं । सुराग्रभागे । सुराम
ण्डे ॥ कूपे ॥ वि । कार्यचमे ॥ कारे
य क्रियया उत्तर ॥

कार्कन्धवम् । न । कर्कन्धाविकारे ॥ त
द्वयवे ॥ विस्वाद्यम् ॥

कार्कश्यम् । न । कठोरतायाम् ॥ कर्क
श्यभाव । व्यञ्ज ॥

कार्काटः । पुं । कार्काटदेशे ॥ स्वा० अ
श्व ॥

कार्तवीर्यः । पुं । चन्द्रवंशीयकृतवीर्य
राजपुत्रे । अर्जुने । ह्येहवे । हरेस्व

कावतारे ॥ अग्रधानम् । उच्यते क
यसहस्रकान्तिरखिलचोखीधवैर्व-

कार्तिक

न्दिते। हस्तानां शतपञ्चकैः न तु दधन्ना
पानिषूस्तावता । कण्ठेष्ठाटकमात्र
यापरिवृतश्चक्रावतारो हरेः । पाया
तस्यन्दनगेवरुणा भवसनः श्रीकार्त
वीर्योन्मेष इति ॥ जैनराजचक्रव
र्त्तिविशेषे । सुभूमे ॥ कृतवीर्यस्या
पत्यम् । अण् ॥

कार्तिकस्वरम् । न । स्वर्ये । हेमनि ॥
कृतस्वरे आकारविशेषे भवम् । अ
ण् ॥ कृता. पठिता. स्वरायेन तस्यैवा
इदम् । शेषद्वयम् ॥ धुस्तूरे ॥

कार्तिकान्तिक । पु । दैवसे । मौहूर्त्ति
के । ज्योतिर्विदि ॥ कृतान्तवेत्ति ।
कृतूक्यादिस्त्वान्ताडक ॥

कार्तिक । पु । स्कन्दे । कार्तिकेये ॥
ऊर्जे । शरदृतोर्द्वितीयेमासे । वा
हुले ॥ अत्रजातस्यफलम् । दक्ष क्र
ये विक्रयणे धनाय स्याद्वावदूको ऽ
खिलकौशलश्च । य कार्तिके का
र्त्तिकरूपधारी जातो भवेद् युदुवि
शारदश्चेति ॥ वर्षविशेषे । सचकृ
त्तिकारोऽह्नयोरैकतरस्मिन् दृष्ट
स्पर्तेरस्तोदयेकतरसम्बन्धे भवती
ति मलमासतत्त्वम् ॥ कार्तिकी पौ
र्णमास्यस्मिन् । विभाषा पाल्हाणी
ति पाक्षिकेण ॥

कार्तिकिक । पु । कार्तिकमासै ॥ का

कार्पटः

र्त्तिकी पौर्णमास्यस्मिन् । विभाषा-
फल्गुनी अवस्था कार्तिकी चैवीभ्यः
। इति ठक ॥

कार्तिकी । स्त्री । कार्तिकपौर्णमास्य
म् ॥ कृत्तिकया युक्ता पौर्णमासी ।
नक्षत्रेण युक्तः कालः इत्यण् । त
तोऽङीप् ॥

कार्तिकेय । पुं । कुमारे । अहासेने
॥ कृत्तिकानामपत्यम् । तत् पोषि
तत्त्वात् । स्त्रीभ्योऽठक ॥ अस्य ध्यानं
यथा । कार्तिकेयं महाभागं मधूदो
परि संस्थितम् । तप्तकाञ्चनधर्मा
भं शक्तिहस्तं वरप्रदम् ॥ विभुजं श
शुद्धन्तारं नानालङ्कार भूषितम् ।
प्रसन्नवदनं देवं सर्वसेनासमावृत
मिति ॥

कार्तिकेयप्रसू. । स्त्री । दुर्गायाम् ॥
कार्तिकेयवनम् । न । शरवणे ॥
कार्तिकोत्सव । पुं । कौमुद्याम् । का
र्त्तिकपौर्णमास्यम् ॥ दीपोत्सव
तिथौ ॥

कार्त्तिक्यम् । न । साकल्ये ॥ कृतकस्य-
भाव । व्यञ् ॥

कार्पट । पुं । जतुनि । लाक्षायाम् ॥
कार्यिणि । कार्यार्थिनि । उमेदवा
र दरवाजी इति पारस्यभाषा ॥ इ-
ति हेमचन्द्र ॥ वस्त्रे ॥ स्वा० अण् ॥

कार्पासी

कार्पाटीगुप्तिका । स्त्री । भौषा भौषी
बटुना इत्यादिभाषा प्रसिद्धे ॥
कार्पाटिक । पुं । मर्मन्त्रे ॥ तीर्थसेवि
नि ॥

कार्पासम् । न । कृपयसायाम् । द्वैन्धि
। अक्षितव्ययाकरणेनापि धनरक्षणे
प्राप्तये ॥ अनात्माध्यासवन्त्रे ॥ कृ
तवस्यभानः । अयम् ॥

कार्पासम् । न । कार्पासीफलम् ॥ तूले
॥ द्वि । कार्पासीवस्त्रादौ । बाहरे ॥
कार्पासाः विकारः फलम् । अवय
वेवेत्ययम् । तस्यफले चतुर् ॥ कर्पास
विशिकारः । तस्यविकाररक्षणम् । वि
कृतव्यवसायम् ॥

कार्पासकः । पुं । कार्पासिकायाम् । तु
। पित्तकैरीम् ॥ कार्पासकोषधुः कोषाणो
मधुरेवातनाशनम् । तत्त पक्षाशस
मीरमं रक्तकृन्मूषवर्जितम् ॥ तत्क
र्षेभिस्त्रिज कानादपूयस्त्रावविनाशकृ-
त् । तद्दीर्घं सन्यदं धृष्टं क्षिप्रं कफकर
तुम् ॥

कार्पासधेनुः । स्त्री । दानार्थं कर्पास
निर्मिताया धेनौ ॥

कार्पासनासिका । स्त्री । तर्की । तकु-
ना इतिभाषा ॥

कार्पासिका । स्त्री । तुलिकैरीम् ॥

कार्पासी । स्त्री । कार्पासवन्त्रे । बहुरा

कार्यम्

याम् । समुद्रान्तायाम् ॥ करोति कि
यते वा । कृष्णः पास । पृ० । जाति
त्वात् गौरादिस्वाहा ङीष् ॥ यदा ।
कर्पासोऽस्त्यस्या प्रचायस्य । ङीप् ॥
कार्यम् । वि । कर्मशीले । कर्मसुफल-
मनपेक्ष्य प्रवृत्ते ॥ कर्मशीलः । क-
वादिस्वायम् । कार्यस्ताच्छील्य इति
टिप्पणम् । स्त्रियां कार्पी ॥

कार्यकः । वि । कर्मठे । कर्मसुफलम् ॥
न । कामस्य इतिप्रसिद्धे मूलकर्मणि
। शेषाध्यादिमूलेनवासनोच्चाठनस
म्भनवशीकरणादिकर्मणि ॥ मन्त्रत
न्नादि योजने ॥ वाचिक श्रुत्याक्रिय
माये कर्मणि ॥ योगविद्यायाम् ॥
कर्मव कार्ययम् । तच्चुक्तात्कर्मयो
यम् ॥

कार्यिकः । वि । निजिबवस्त्रादौ ॥ इ
तिमिताचरा ॥

कार्युकः । पुं । वशे । वैशौ ॥ श्वेतवर्दि
रे ॥ द्विज्जले ॥ महानिम्बे ॥ न । इ
प्यासे । धनुषि ॥ वि । कर्मठे । कर्म
क्षमे ॥ कर्मणे प्रभवति । कर्मयु-
क्तम् ॥

कार्यम् । न । हेतौ ॥ प्रयोजने ॥ यथा ।
कार्यार्थिनः कुतोर्गर्भ इति ॥ वैश्याक
रणामा मादेशप्रत्ययागमेषु ॥ स
न्निवेशविशेषवतिविनन्दरे । यरीरे ॥

कार्यपु

तार्किकमते प्रागभावप्रतियोगिनि
घटपटादिरूपे विकारे ॥ कार्यप्रति
कारणविविधम् । समवायिकारणम्
१ यथा घटकार्यप्रतिकपालम् । अस
मवायिकारणम् २ यथा घटकार्यप्र
तिकपालसंयोगादि । निमित्तकार
णम् ३ यथा घटप्रतिदण्डचक्रादी
ति ॥ कार्याणां नियोगविकल्पसमुच्च
या भवन्ति । अनेनैवोपायेन नाम्येने
त्तिनियोग । अनेनवाऽनेनचेतिवि
कल्पः । अनेनचेतिसमुच्चयः ॥ विवा
दे ॥ यथा । यस्मात्कार्यसमारम्भश्चि
रात्तेन विनिश्चित । तस्माज्जलमते
कालमभियुक्तश्चकालमाक् ॥ इति
कात्यायन ॥ अपूर्व ॥ यथा । विधि
प्रत्ययस्य कार्यशक्तिरिति मीमांस
का ॥ चि । सम्पादनीये । कर्त्तव्ये ॥
क्रियते इति । उक्तम् ० । विभाषा
कृष्टघोरितिकथवभावे न्नहलोर्णत् ।
दृष्टि ॥

कार्यकुशल । चि । कर्मक्षमे । कर्म
डे ॥

कार्यता । स्त्री । कार्यत्वसङ्गतौ ॥ भावे
तल ॥

कार्यत्वम् । न । कार्यतासङ्गतौ ॥ अभू
त्त्वाभावित्वे ॥ भावे त्व ॥

कार्यपुट । पु । चपले ॥ चपले ॥ च

कार्षिक.

नर्षकरे ॥

कार्यप्रवेष्ट । पुं । आलस्ये ॥

कार्या । स्त्री । कारीवृत्ते ॥

कार्यी । चि । यस्य निर्दिश्यते कार्यं तस्यि
न् ॥ कर्मार्थिनि ॥

कार्शानव । चि । आमेये ॥ कृशानोरि
दम् । अश ॥

कार्शरी । स्त्री । कार्शरीरुचे । गम्भा
र्याम् ॥

कार्श्यः । पु । कार्ये । सालरुचे ॥ कर्ष
रे ॥ लकुचे ॥ न । कृशत्वे ॥ कृशस्य
भा ३ । वर्णदृष्टादिभ्य व्यञ्जेति ण्यञ् ॥

कार्ष । पु । कर्षके ॥ कृषि । ग्रीष्मस्य
। छषादिभ्योश्च ॥

कार्षिक । पु । कर्षके ॥ कर्षति । कृष०
। कृषेर्दृष्टिश्चोदीचामिति कुन ॥

कार्षापण । पुं । न । कार्षिके । रजत
रूप्ये ॥ षोडशपणे ॥ ताम्रिकेपणे ॥

कार्षापणस्तु विंशेयस्ताम्रिकः कार्षि
क पण । इतिमनूक्ते ॥ कर्षस्याय
म् । तस्येदमित्यण् । आपणनम् ।

पण० । नित्यपण । परिमाणे इत्यप
। गोचरसम्बरेतिघोषा कार्षस्य

कार्षण वा आपण ॥

कार्षिः । स्त्री । कृषिदत्तौ ॥ कृषति ।
कष० कृषेर्दृष्टिश्चेति इज् ॥

कार्षिकः । पुं । कार्षापणे । रूप्यकाने

काल

॥ कृपयो । इति चैव चन्द्र ॥ कपय
 अ- । कृया० ठञ् ॥ शास्त्रोप
 त्त-तर्थाभागे ॥
 कार्पाणिनि । पु । कृपन्तरे ॥
 कार्पाणसम् । न । कृणायसो विकारे
 । ङण ॥
 शाणि । पु । प्रदुने । सक-ब्बजे ॥
 कृपन्त्या पत्यम् । अतइञ् ॥
 कार्पाणि । शी । शतावर्धाम ॥
 कार्पा । पु । सगुआ इति प्रसिद्धे सा
 जहृच्छे ॥ कृपति । कृप० । इगुपधे
 तिक । चतुर्वर्णादित्वात् स्वार्थे
 ष्यञ् ॥
 कालम । न । लोहे ॥ कक्कोलके ॥ का
 जीयके ॥ मि । कृप्यागुणवति ॥
 काल । पुं । यसे । दण्डधरे ॥ कृप्याय
 र्थ ॥ कृत्वा ॥ यथा । सर्वभूदंवांस
 अधो नयसि च लोन् प्राणप्रया जग
 तजा विपिते जहासि । संदृष्ट्वा दान
 कुर्वा स्वयमेव हासि वसुधा भजेद्यदि
 एतान्भयं नहिष्यदिति ॥ मञ्जा
 कालशिवे ॥ शी । कासमर्द्धे ॥ र
 क्तनिचके ॥ राजे ॥ कोकिने ॥ गु-
 णलोभे ॥ काशदण्डयोगे ॥ नि
 भेषाद्यभिमानिन्यां देवतायाम् ॥
 चण्डण्डमुहूर्त्तप्रहरादिनराविपक्ष
 मासायनवत्सरादौ । दिष्टे । अ

काल

नेहनि । समये ॥ यथा । प्रत्यक्षी ॥
 लभते न नव्यच सप्ताहमेवच । अ
 शातु मर्त्यजनकान् तत जगादेव
 जायते ॥ क्वचित् पञ्चथीकालनल
 भे । यद्यद्याजवनक्य । साहस
 स्तेयपाकशराभिशा पश्ययेन्विद्या
 म । विदादयेत सद्यवकालोन्यधे
 च्छयाज्जतइति ॥ सप्तसर्वाधा । सर्व
 कार्यनिमित्तकारणमादिष्ट्यादिक
 याप्रचयरूप ॥ अनादिनिधन कालो
 हृद् सङ्कर्षण स्मृत । कलनात् स
 र्वमतानासकाल परिकीर्तित ॥
 अतीतादिव्यवहारहेतु काल सचै
 कोनिश्चोषिभुम्बु । जन्मानां जन्मक
 कालो जगता माग्र्योमत । पराप
 रस्त्वधी हेतु । जगादि रगदुपाधित ।
 ॥ अस्यगुणा । सङ्ख्या १ परिमि
 ति, २ पृथक्त्वम् ३ सयोग ४ विभा
 ग ५ । इतिभाषा प ॥ कालश्च
 वैशेषिकाभिमत एक स न अनाग
 तादिव्यवहारसेदं प्रवर्त्तयितुमर्हती
 ति तस्यादय वैरुपाधिभेदैरनाग
 तादिभावं पतिपद्यते सन्तु त एव
 पाधयो ऽनागतादिग्यवहारहेतव
 कृतमन्तर्गडुना कालेनेति साङ्ख्या
 चार्या । तस्यान्त कालापतत्त्वान्त
 राभ्युपगम इति ॥ लिङादिविषया

कालक

भूतभविष्यद्वर्तमानाश्चय'काला इति
वैयाकरणा ॥ कालो हि भगवदि
भूतिः । काल कलयतामहम् । क
लयतां सङ्ख्यान कुर्वतामधे ॥ कि
दाभक्त्युपहितः सर्वस्य सहर्ता परमे
श्वर, कालः ॥ अहमेवाक्षय कालः ।
अक्षयकालाभिमान्यऽक्षय परमे
श्वराख्य, कालः ॥ कलनात् सर्वभूता
नां ब्रह्मादीनानि मेघत । कालश्च
शब्देन निर्दिष्टो ह्यखण्डानन्दश्चक्षुः
॥ 'कलयन्त्यायु' । कलसङ्ख्याने ।
पचाद्यजन्तात् प्रचाद्यच् ॥ कल्य
ते । कलसङ्ख्याने शब्दे च । कर्म
शिघच् ॥ कालयति सर्वमिति वा ।
कलप्रेरणे । गयन्तात् पचाद्यच् ॥ यद्वा
। काल्यते । कालउपदेशे । घच् ॥
यस्याऽह'प्रथमं रूपमरूपस्य तथानि
शः । सन्त्याच परमेशस्य तस्मै का
लात्मनेनमः ॥

कालक' । पु । जटुले । जतुके । पिप्रा
। देहस्य चिह्न विशेषे । लक्षण इति
भाषा ॥ अलगर्दे ॥ न । कालशाके
॥ यकृति ॥ अनित्ये वर्गे रक्ते चार्थे
कालाच्चे तिकन् ॥ कालक पठ
कालिकाशाटी कालकम्मुखम् ॥ का
लयति । कलच्चेमे ॥ ऋ० । खुख् ॥

कालकटङ्कटः । पु । शिवे ॥

कालकू

कालकण्ड । पु । शिवे ॥ पीतसारे ॥
मयूरे ॥ खञ्जने ॥ कलविह्वे ॥ दा
त्यूहे ॥ काल, कृष्णवर्ण' कण्डो यस्य
सः ॥ काले प्रावृषिकण्डो ध्वनिर
स्यवा ॥

कालकण्डक । पु । दात्यूहप्रक्षिणि ॥
कालकण्डे ॥ कालकण्डोऽस्य । क
प् ॥ स्वा० कन्वा ॥

कालकन्दक । पु । जलसर्पे ॥

कालकन्या । स्त्री । जरायाम् ॥ काल
स्यकन्या ॥

कालकर्णिका । स्त्री । जलक्षम्पाम् ॥

कालस्यकर्णिका ॥

कालका । स्त्री । कालकेयनाखोऽसुर
गणस्य जनन्याम् ॥

कालकाल । पु । सदाशिवे । देवदेवे ॥

कालकीलः । पु ।

कालकीलक' । पु ॥ } कौलाहले ॥

कालकुष्ठम् । न । पर्वतीयमृत्तिकाविशे
षे । कङ्कुष्ठे । विरज्जे ॥

कालकूटम् । न । विषे ॥ वेले ॥ पु ।

न । स्यावरेतीदृषिषविशेषे ॥ देवासु
ररणे देवैर्हतस्य पृथुमाखिनः । दैत्य
स्य धिराज्जातस्तद्वरश्चक्षुःसन्निभ ॥

निर्यास, कालकूटोऽस्य मुनिभिः परि-

कीर्तितः । खोऽहिच्छत्रेशृङ्गवेरे-

कोऽङ्गो मलये मवेत् ॥ कालकर्ण

कालव

कूटयति । कूटपरिदाहे । पुं । कर्म
यय ॥ कालस्यकर्मणो मन्त्रोर्वाकू
टेराश्रितिवेति वा ॥

कालकृत । पुं । कूर्ये ॥ कालकरोति ।

उक्तम् । क्षिप् । तुक ॥

कालकृत । पुं । कूर्ये ॥ वि । कालजा
ते ॥ यथा । सर्वङ्कालकृतमन्ये
कालोहि वलवत्तर । इतिपु ॥

कालकेशी । स्त्री । नील्याम् ॥

कालवक्त्रनम् । न । यकृति ॥ इतिहे
मचन्द्र ॥

कालखण्ड । पुं । महानरकविशेषे ॥

कालखण्डम् । न । दक्षिणकुक्षिस्थे मांस
खण्डे । यकृति ॥ कालव्यतत्खण्डम् ॥

कालग्रन्थिः । पुं । वत्सरे ॥

कालघण्टः । पुं । योगविशेषे ॥ यथा ।

षष्ठींशीतांशुवारे परिहर दशमीं
सप्तमींमार्गवैपि अष्टम्यादेवपूर्वा
बुधदिननवमीं सौरिवारदशम्याम् ।
एकादश्याम्भौमं दशशतकिरणेषु
र्जयेद्वादशीम्सर्वांरम्भं न कुर्याज्ज
नयतिविषद् कालघण्टोहिवोग'इ
ति ॥

कालकृतः । पुं । कालकासुन्दे इतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे कासमर्दे । कसौदी

इतिभाषा ॥

कालचक्रम् । न । कालस्वरूपे चक्रे ॥

कालध

यथा । कालोद्विधे । ऽवसर्पिण्युक्त
पिणीषुभेदत । सागरकोटिकोटो
नाविशक्त्यास समाप्यते ॥ अवसर्पि
ण्यांषड्ग उक्तपिण्यं तस्यविपरी
ता । एवंदादशभिररैर्विर्वर्ततेका
लचक्रमिदम् ॥ इतिहेमचन्द्र ॥ व
त्सरम्वरूपे ॥

कालचिन्तक । पुं । ज्योतिर्विदि । दै
वज्ञे ॥

कालघ्न । पुं । कुक्षुटे ॥ वि । अस्याय
ङ्काकइतिविदुषि ॥ वहेदमिर्भस्मन्ने
नयावत्कासविपर्यय । तमेवचागते
काले भिन्द्यादघटमिवाश्रयना ॥ का
लं जानाति । प्रा० । क० ॥

कालञ्जरः । पुं । योगिचक्रस्यमेषके ॥
भैरवे । शिवे ॥ पर्वतविशेषे ॥ दे
शविशेषे ॥ कात्या'स्थाने सिद्धपी
ठे ॥

कालञ्जरा । स्त्री । } चण्ड्याम् ॥
कालञ्जरी । स्त्री । }

कालताल । पुं । तमासदृशे ॥

कालतिन्दुक । पुं । काकेन्दौ । कुपी
सुकै ॥

कालदण्ड । पुं । योगविशेषे ॥ काल
स्यदण्डे ॥

कालधर्मः । पुं । मन्त्रौ ॥ समयस्वभा
वे ॥ कालस्य धर्म ॥

कालयु

कालनियोगः । पुं । दैवाशायाम् ॥

कालस्यनियोगः । कालकृतोवा नि
योगः ॥

कालनिर्यासः । पुं । गुग्गुलौ ॥

कालनेमिः । पुं । राक्षसविशेषे ॥ चि
रयुक्कशिपुपुत्रे । दैत्यविशेषे ॥

कालनेमी । पुं । कालनेमौ ॥

कालनेमिनिहा । पुं । श्रीपतौ । विष्णौ

॥ कालनेमिनिजघानेति ॥

कालनेमिरिपुः । पुं ।

कालनेमिहा । पुं । } विष्णौ ॥

कालनेम्यरिः । पुं । }

कालपर्णः । पुं । तगरवृक्षे ॥

कालपालकम् । न । कङ्कुष्ठमृदि ॥

कालपाशः । पुं । यात्रायावर्जनीयविशे
षे ॥ उत्तरादिषु पूर्वान्तदिक्षु सूर्या
दित क्रमात् । कालस्तत्सम्मुखे पा
शो निशायान्तु विपर्ययः ॥ सम्मुख
स्थौ कालपाशौ यात्रायाश्चविवर्जये
त ॥

कालपीलुकः । पुं । कुपीलौ ॥

कालपुच्छः । पुं । मृगविशेषे ॥ गुणै रे
णसमः । कालपुच्छो मुनिभि रीरि
तः ॥

कालपुरुषः । पुं । यमसहाये ॥ ज्यो
तिश्शास्त्रे ॥ यथा । किन्त्वस्य काल
पुरुषाख्यमहार्णवस्य गच्छेत् कदा

कालमे

चि दन्धभिर्मनसापि पारम् । इति

॥ नराणां शुभाशुभक्षानार्थं जन्म
क्षमादिद्वादशराशिकल्पिते ज्योति
श्शास्त्रप्रसिद्धे पुरुषाकारे ॥

कालपृष्ठः । पुं । मृगविशेषे ॥ कङ्कुपश्चि

लि ॥ न । कोदण्डभाषे । धनुर्मभाषे

॥ कर्णचापे । कर्णस्य पृथातयस्य

धन्वनि ॥ कालो यम इव पृष्ठ मस्य

। कालवर्णं वा पृष्ठ मस्य ॥

कालपेयी । स्त्री । श्यामलतायाम् ॥

कालप्रभातम् । न । शरदृतौ ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

कालभाण्डिका । स्त्री । मञ्जिष्ठायाम् ॥

कालमानः । पुं । कृष्णार्जके । कृष्णातुल
याम् ॥ राजनिर्घण्टे कालमन्त्र इ
ति पाठः ॥

कालमुष्कः । पुं । घण्टापाटलिबृक्षे ॥

कालमूलः । पुं । रक्तचित्रके ॥

कालमेघः । पुं । श्यामलेसघनेघने ॥

कालमेशिका । स्त्री । कालमेश्या
म् ॥ काले मिश्र्यते । मिश्रशब्दे ।
कर्मशिषज् । गौ० डीष् । स्वार्थे
कन् ॥

कालमेषी । स्त्री । कालमेषिकायाम् ।

मञ्जिष्ठायाम् ॥ चिह्ति ॥ सोमरा-

ज्याम् ॥ कालवर्णं मिषति । मिष

स्पृहायाम् । कर्मण्यण् । गौरा

काललो

दिक्खान डोष ॥

कालयुक्त । पु । वक्त्रम् ॥ यथा । गोम
हि व्योषिनप्रयन्ति ये चान्यनटनर्त्तका
। वासवो वर्धते देविशस्य च नहिजा
यते ॥ तिलसर्पपमापादिकापीसा
नामहार्धता । गोमर्त्तय सुवर्णा
नि कांस्यताम्राद्यर्धेन ॥ तत्सर्वं
देवि विक्रीय कर्त्तव्यं धान्यसम्पदः ।
तेन धान्येन लोकैः निस्तरिष्यति
दुर्दिनम् ॥ पार्थिवामोषका दीनाः
कालयुक्ते प्रपीडिताः ॥ इति ॥

कालरात्रिः । स्त्री । सर्वभूतापहरिण्यां
मृत्युदेव्याम् ॥ सर्वमारकस्यापिका
लस्य रात्रिर्नाशिका । प्रलयकाल
स्यापिमाशात् ॥ कालरात्रिर्यमभगि
नीतिभावप्रकाशः ॥ कल्पान्तराद्यै
॥ भीमरथ्याम् ॥ निशाविशेषे । दी
पावल्याम् ॥ दीपावलीतुयाप्रोक्ता
कालरात्रिश्च सामतेत्यागमवचना
त् ॥ दुर्गायाः शक्तिविशेषे ॥ दैनन्दि
नप्रलयेऽपीतिकथितम् ॥ कालः सं
हारो मरणं तदुपलक्षिता रात्रिः ॥

कालरुद्रः । पु । कालाग्रिरुद्रे ॥

कालखण्डम् । न । विड्खण्डे ॥

काललौहम् । न । तिखा इति गौड
भाषाप्रसिद्धं कृष्णायसे । रुक्मे । ती
क्ष्णे ॥

कारशा

कालवित् । पु । ज्योतिर्विदि ॥ ज्योति
र्विदि कालः परमार्थ इत्याह । त
न्न । कालैक्ये मुहूर्त्तादिव्यवहारा
योगात् । तन्मानात्तेषां न स्वात्मन्य
म् । अन्यविषयत्वेन प्रतीतेः । उदय
काल इत्यादिना क्रियाधर्मत्वेन प्रती
तेः स्फुटत्वात् । न च क्रियाधर्मत्वं
कालेऽपि तदुत्पत्तिदर्शनात् । अन्य
वा कालानवच्छिन्नत्वेन क्रियानिश्च
त्वापातात् ॥ वि । अवसरत्वे ॥

कालविभक्तिः । स्त्री । माससर्वयनादौ ॥

कालवृत्तः । पु । कालवृत्तश्चे ॥

कालवृत्ती । स्त्री । पाटलावृत्ते ॥

कालवेला । स्त्री । क्रियानर्त्तकालवि
शेषे ॥ यथा । पञ्चविषडुक्लिनगेन्द्र
भेददिग्दन्तिनस्यापिदिना ऽवरात्रौ
। षट्तूर्यरामाश्रितरात्रिचन्द्रमागा
स्तुत्यादिषु कालवेला इति ॥ का
लवृत्तनेस्तत्त्वामर्त्तकृपावेला ॥
इति दीपिका ॥

कालशाकम् । न । नाडिकम् आदुशा
कम् कालकमिति पर्यायप्रसिद्धे शाक
विशेषे । नरिका नरचा इति गौड
भाषा ॥ कालशाकं सरं रूढं वातकृ
तकफप्रोफुल्लम् । वल्यरूपिकरं मेध्यं
रक्तपित्तहरं हिमम् ॥

कालशालिः । पुं । कृष्णशालौ ॥

काला	कालाञ्ज
कालशेयम् । न । गोरसे । घोले ॥ क	गौर्याम् ॥ वर्णस्याविवक्षाया जानप
लश्याम् मन्यनपात्रे भवम् । इति	देतिन ङीष ॥
कुचिकलशिवस्त्यस्त्यहेर्दञ् ॥	कालाक्षगिक । वि । शिचिताक्ष ॥
कालसरोध । पुं । चिगकालावस्थाने ॥	कालाख्या । स्त्री । नवविधासु तुष्टिषु
कालसर्प । पु । कृष्णसर्पे । महाविषे ॥	तृतीयायाम् ॥ यथा । प्रवृज्यापिन
कालसार । पु । कृष्णसारे मृगे ॥ न	सद्योनिर्वाणदेति सैवकालपरिपा
। पीतचन्दने । कालानुसार्ये । का	कमपेक्ष्यसिद्धितेविधास्यति अलमु
लिया इतिगौडभाषा ॥	त्तप्तयेच्युपदेशे यातुष्टि साका
कालखवम् । न । अयुतयोजनपरिम	लाख्या औघ उच्यते ॥
ण्डले ताम्रमयेतप्तसमदेशे उपर्यध	कालागुरु । न । कृष्णागुरुणि ॥ काल
स्तादग्न्यर्काम्यामतिनप्यमाने नर	चनत् अगुरुच ॥ अयंप्रागज्योतिषे
के ॥ कुलालचक्रखवच्छेदनरूपेन	भवतीतिप्रसिद्धि ॥
रके ॥	कालाग्निरुद्र । पुं । संहारकारिरुद्रे ॥
कालसेयम् । न । घोले ॥	कालाग्नि । । पञ्चमुखे रुद्राक्षे ॥
कालखन्ध । पु । तमालवृक्षे ॥ तिन्दु	कालाङ्ग । पु । काद्रवेयप्रभेदे ॥
कटचे ॥ जीवकद्रुमे ॥ दुष्यदिरे ॥	कालाङ्गम् । न । कालपुरुषस्याङ्गे ॥ यथा
उदुम्बरे ॥ काल खन्धो यस्य ॥	मेष शिरोवृषोवर्कमिधुनं वाहुयु
कालहानि । स्त्री । विलम्बे ॥	ग्नकम् । कर्कटोद्धृदयश्चैकसिचस्तू
कालहीन । पुं । लोभे ॥	दरमेवच ॥ कन्याकटिस्तुलावस्ति
काला । स्त्री । कृष्णविद्यतायाम् ॥ का	र्हश्चिको गुह्यमेवच । धनुरुहस्यमो
लयति । कलविच्छेपणे । एयन्त । घ	जानूकुम्भोजङ्घेप्रकीर्तिते ॥ मीन
चाद्यच ॥ मञ्जिष्ठायाम् ॥ नीलिका	पादद्वयश्चैव कालाङ्गानि यथाक्रम
याम् ॥ कल्यते । कलचेपे । कर्मणि	म् ॥ इतिकालनगस्याङ्गेसदसङ्गद्यो
घञ् ॥ कृष्णजीरके ॥ अश्वगन्धाया	गत । पुंसामपितदङ्गेषु शुभाशुभ
सू ॥ पाटलावृक्षे ॥ कालियाकडा	फलवदेदिति ॥
इतिगौडभाषाप्रसिद्धे कुलिकवृक्षे	कालाञ्जनी । स्त्री । नीलाञ्जन्याम् ।
॥ कालोवर्णेऽस्यास्ति । अरञ्च ॥	रेचन्याम् ॥

काखनु	काखिक
काखातीतः । पुं । काखान्धयापदिष्टे ॥	गती । कहलोर्यत ।
काखातिक्रमणे ॥ काखस्यभतीतम्	काखानुसार्यकम् । न । शैलेये ॥
॥ चि । भतीतकाले ॥	काखान्तरविष । पु । मूषिकादौ ॥
काखान्धयापदिष्ट । पु । काखातीते	काखाप । पु । सर्पभोगे ॥ राखसे ॥
। बाधितहेतौ । काखस्यसाधनका	चि । कखापव्याकरणे ॥
खस्य अन्त्ययेभभावे अपदिष्टः प्रयु	काखापकम् । न । चतुया श्लोकाना म
क्तोहेतु एतेनयस्यहेतोः साध्याभा	मन्वये ॥
व प्रमाणात्तरेण सिट् सकाखान्ध	काखायसम् । न । लोहे ॥ काखस्यत
यापदिष्ट । यथा । वक्रिरनुष्णः कृ	त् अयश्च । अनोष्णाय सरसाजा
तकस्वात । अत्रानुष्णत्वसाध्यतद	तिसंज्ञयोरिति टच् ॥
भावउष्णत्वम् तत्सर्गेन प्रत्यक्षे	काखायीनम् । न । कखायानाडलेचे
यगृह्यते इति ।	॥ कखायानाम् भवमन्त्रेचम् । धान्या
काखानख । पुं । प्रलयाम्नौ ॥	नाम्भवनेचेचेखम् ॥
काखानुनादी । पु । भ्रमरे । रोखन्ने ॥	काखाशुद्धि । स्त्री । शुभकर्मानर्हसम
कखविज्ञे ॥ कपिखले ॥	ये ॥ सायथा । वक्राऽतिचारदृष्टा
काखानुशारिवा । स्त्री । तगरपादिके	स्तशाल्यत्वेगुरुशुक्रयो । गुरौमकर
। तगरमृल इति भाषा ॥ शीत	सिहस्ये चयमास धिमासयो ॥ च
खाम् । शिउलीछोप इति गौडभा	योदशदिनेपक्षेगुर्वादिस्थेतर्धेवच ।
षा ॥	खुसाब्देविधिधोत्पाने काखाशुद्धि
काखानुसारकम् । न । तगरे ॥ पीत	दाहतेति ॥
चन्दने ॥	काखिक । पुं । कौण्डविहगे ॥ न । का
काखानुसारि । पुं । शैलेये । शैलज	लीये । कृष्णचन्दने ॥ न । वैरे ॥
नामगन्धश्चे ।	प्रकृष्टोदीर्घ कालोस्य । प्रकृष्टेठज ॥
काखानुसार्य । पु । न । शैलेये ॥ का	चि । काखसम्बन्धिनि ॥ सामयिके
खीयके । गौडभाषया काखियानाम	॥ कालेननिर्वृत्त । निर्दलेऽवच
पीतवर्णसुगन्धिके ॥ शिंशपावृक्षे	तादिभ्य इति ठक् ॥ कालेभयोवा ।
॥ तगरे ॥ कालेननुस्त्रियते । ख	काखाकृज् ॥

कालिङ्ग

कालिका । स्त्री । गौर्याम् ॥ चण्डिका
भेदे ॥ काण्ये ॥ वृश्चिकपत्रवृत्ते ॥
क्रमदेयवस्तु मूल्ये ॥ धूसर्याम् ॥ न
वमेघे ॥ पटोलशाखायाम् ॥ रोमा
ल्याम् ॥ मास्याम् ॥ काक्याम् ॥ शि
वायाम् ॥ मेघावली ॥ स्वर्णादिदे
घे ॥ सुगायाम् ॥ चीरकीटे ॥ का
कोल्याम् ॥ श्यामाख्यविहगे ॥ प्रति
मासीयवृद्धौ ॥ यथा । प्रतिमासं स्त्र
वतिया दृष्टिः साकालिकामतेतिना
रद ॥ कुञ्जरटिकायाम् ॥ हिमाच
लभवायां त्रिशिरायां हरीतक्याम् ।
सागन्धयोगकरणे प्रशस्ताभवति ॥
कालोवर्णं समयस्याख्यस्या । अत
इतिठनावितिठन् ॥ स्वा० कन्वा ।
केण इति द्रुत्स्व ॥

कालिकापुराणम् । न । उपपुराणविशे
षे ॥

कालिकाव्रतम् । न । अमावास्यायां स्त्री
कर्त्तव्ये भविष्यपुराणोक्ते व्रतविशेषे ॥
कालिङ्ग । पु । भूमिकर्कारौ ॥ इस्ति
नि । द्विपे ॥ सर्पे ॥ लोहविशेषे ॥
अस्यलक्षणं यथा । कालिङ्गोलिङ्ग
वान् यस्यात घनं ह्यङ्गाङ्गकोमत
इति ॥ कलिङ्गना राजनि ॥ ह्यङ्गम
गधकलिङ्गश्चरमसादय ॥ न । कर्ली
दातरवृज इति ख्याते फलविशेषे । सु

कालिन्दी

वर्त्तुले । कालिन्दके ॥ गुणा यथा ।
कालिङ्गं ग्राहिटकपित्तशुक्रहृच्छी
तल गुरु । पक्कन्तु सेष्ण सचारं पि
त्तलं कफवातजिति ॥ कालिङ्गाः पुं भू
वि । नीवृत्ति ॥ कलिङ्गदेशमार
भ्यपञ्चाष्टयोजनशिवे । दक्षिणस्यांम
हेशानिकालिङ्गा परिकीर्त्तिताः ॥

कालिङ्गिका । स्त्री । विटति ॥

कालिङ्गी । स्त्री । राजकर्कश्याम्

कालिदास । पु । विक्रमादिन्यसभा
या नवरत्नमध्यगणिते प्रसिद्धकवि
विशेषे । मेघाद्रे ॥ काल्या दासः ।
उग्रामे । संज्ञाद्वन्द्वसोर्बहुलमिति
द्रुत्स्व ॥

कालिनी । स्त्री । आर्द्रानक्षत्रे ॥ इति
हेमचन्द्रः ॥

कालिन्दम् । न । } कर्लीदा इति प्र-
कालिन्दकम् । न । } सिद्धे फलविशेषे
। कालिङ्गे ॥

कालिन्दी । स्त्री । यमुनायाम् ॥ कलि
न्दस्येयम् । तस्येदमिच्छन् । डीप् ॥
रक्तत्रिवृत्ति ॥

कालिन्दीभेदन । पु । कालिन्दीकर्षणे
। वलदेवे ॥ कालिन्द्या भेदन ॥
कालिन्दीह । स्त्री । सूर्यपत्न्याम् । य
मुनामातरि ॥

कालिन्दीसोदरः । पु । यमे ॥ कालि

कालीय

न्या सोदर. ॥

कालिमा । पु । कापर्ये ॥

कालिय । पु । कृष्णसर्पविशेषे ॥

काली । स्त्री । शान्तनुराजपत्न्याम् । स

न्ययत्त्याम् ॥ कालिकायाम् ॥ अ

न्निकामलाटान्निष्क्रान्तायां देव्याम्

॥ लोकीटे ॥ मातृभेदे ॥ उसाया

म् ॥ काल सङ्गसनात् कालीत्याम

म् ॥ कालकरस्याया देव्याम् ॥

नव्यमेघौघे ॥ परिवादे ॥ काला

न्याम् ॥ तुवर्याम् ॥ विवृति ॥ रा

त्रौ ॥ दृष्टिकाल्याम् । विच्छाटी इति

गौड भाषा ॥ वक्त्रेर्जिह्वाविशेषे ॥

कालोर्वर्णस्यस्या । कालाज्जानम

दकुण्डगोणस्यलभाजनागकालनी

लेत्यादिनाडीषु ॥

कालीकः । पुं । कौन्ते ॥

कालीची । स्त्री । यमस्यविचारभूमौ ॥

इतित्रिकाण्यशेषः ॥

कालीतनयः । पुं । कश्चिदे ॥ इतिहे

मचन्द्रः ॥

कालीयम् । न । कृष्णचन्दने । हरि

चन्दने ॥ कुङ्कुमे ॥ पुं । सर्पविशेषे ॥

कालीयकः । पुं । दारुहरिद्रायाम् ॥ न

। गौडभाषया कालिया इति प्रसि

द्धे पीतवर्णे सुगन्धिकाष्ठे । कायके ।

कालानुसार्ये ॥ कृष्णचन्दने ॥ का

काल्यम्

लीयकं रक्तगुणं विशेषाद्यङ्गना

शनम् ॥ कालस्यवर्णस्ययम् । वृद्धा

च्छः । स्वार्थेकम् ॥

कालीयकचोदः । कुङ्कुमे ॥

कालुष्यम् । न । कालिन्ये ॥

कालेशः । पुं । दैत्यभेदे ॥ न । कालख

ण्डे । यकृति ॥ गौडभाषया कालि

नामपीतवर्णे सुगन्धिकाष्ठे ॥ प्राग्दी

प्यसीयेर्ध्वे अग्निकालिभ्यां दम्भक्तयः

इतिठक् ॥

कालेयकः । पुं । दारुहरिद्रायाम् ॥ कु

ङ्करे ॥ न । कालीयके । पीतवर्णे

सुगन्धिकाष्ठे ॥ कलेरयम् । सर्वत्रा

ग्निकलिभ्यां ठक् । स्वा० कन् ॥

काल्यः । पुं । कञ्जीरलदी इति प्रसिद्धे

द्राविडके । कर्षूरे ॥

काल्यकः । पुं । वेधमुख्ये । कर्षूरके ।

काल्ये ॥ कल्पेविधौ भवः । तद्वभवद्

त्ययान्तात् कन् ॥

काल्यनिकः । त्रि । आरोपिते । कल्पि

ते । कल्पनाभवे ॥ कल्पनाया आम

त । ठक् ॥

काल्यिकः । त्रि । काल्योवेदाङ्गम् तदुक्त

विधौ ॥

काल्यम् । न । प्रख्युषे । प्रभाते ॥ क

लयतिषेष्ठाम् । अघन्यादयश्चेति

कलेर्यक् । ततः प्रज्ञायन् ॥ श्रीते

कावेरी

॥ त्रि। प्राप्तकाले ॥ कावःप्राप्तोऽस्य ।
कावायत् ॥

काव्यक' । पु । कर्चूरे । शविष्ठके ॥ का
लेसाधु' । तत्रसाधुरितियत् । स्वा०
कन ॥

काव्यमान । त्रि । विचाव्यमाने ॥
काव्या । स्त्री । उपसर्वायाम् । गर्भग्र
हप्राप्तकावायज्ञवि ॥ कावःप्रा
प्तोऽस्य' । तदस्यप्राप्तमिति वर्त्तमा
ने कावाद् यत् ॥

कावचिकम् । न । तनुचिवाङ्गणे ॥
कवचिनासमूह । ठञ्कवचिनश्च ॥
कावादः । पु । वाक्काहे ॥ ईषदाद
ईषदर्थेचेतिको कादेशः ॥

कावारम् । न । शैवले ॥ आसमन्तात्
वार्यते आच्छाद्यतेऽनेन । दृषश्चु
रादेः पुसीतिघ । यद्वाआवारयति
त्रियते वा । दृष्० अच् । घञ्वा ।
कस्यजलस्य आवारम् ॥

कावारी । स्त्री । दृषादिच्छत्रके । अ
सत्कुव्याम् । वारिचायम् ॥ क्वाइति
भाषा ॥

कावुक । पु । कुक्कुटे ॥ चक्रवाके ॥ पीत
मुण्डखगे ॥

कावेरम् । न । कुक्कुमे ॥

कावेरी । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ हरिद्रा
याम् ॥ सरिद्रिशेषे ॥ कस्य जलस्य

काव्यलि

वेर शरीम् । तस्येयम् । तस्यदमि-
त्यय । डीप ॥ ईषदेरमस्या वा ॥

काव्यः । पु । शुक्ले । दैत्यगुरौ ॥ न ।
ग्रन्थे । कविकृतौ ॥ अदोषौ सगुणौ
सालङ्कारौशब्दार्थौ काव्यमितिवा
मनः ॥ तत्त्रिविधं यथा । सव्यङ्ग्य
मुत्तम काव्यमव्यङ्ग्यमधमं स्मृतम्
। किञ्चिद्व्यङ्ग्यसमायुक्तं मध्यम प
रिकीर्तितमितिकाव्यचन्द्रिका ॥ कवे
रपत्यम् । कुर्वादिभ्योण्यु । ॥ कवेरिद
ङ्कर्मभावो वा । प्रा० । घ्यञ् । ॥ क
धातो । ओरावश्यको इति श्यच्चा ॥

काव्यचैर । पु । चन्द्ररेणौ ॥

काव्यलिङ्गम् । न । अर्थालङ्कारप्रभेदे
॥ अस्यलक्षणं यथा । हेतोर्वाच्य प
दार्थत्वेकाव्यलिङ्गमुदाहृतमिति ॥
काव्यलिङ्ग हेतोर्वाच्यपदार्थतेतिच
॥ यथा । वपु प्रादुर्भावा इनुमित
मिदं जन्मनि पुरा पुरारे न प्रायः
कचिदपि भवन्तं प्रवतवान् । नमन्नु
क्त सप्तत्यऽहं मतनु रयेप्यनति
भागं महेश चकव्यं त दिदमपरा
धदयमपि ॥ अनेकपदार्थता यथा
। प्रख यिसखीसखीखपरिहासर
साधिगतै र्खलितशिरीषपुष्पहन
नैरपि ताम्यति यत् । वपुषि
वधाय तत्र तव शस्त्रं मुपचिपतः प

काव्यायी

तत् शिरसाऽकाशयमदृष्टं इवैष
भुजः ॥ एक पदार्थता यथा । भस्मो
बुलनभस्मस्तु भवते ब्रह्मचमाले
शुभं वा सोपानपरम्पराऽगिरिस्तु
ताकाकाशयाचकृतिम् । अथाराध
नतोषितेन विभुना युष्मत्स पर्याप्तु
कालोको ऋद्धिनि मोक्षनाम्नि
महामोहे निधीयामहे ॥ एषु अ
पराधद्वये पूर्वापरजन्मनोरनमनम्
भुजपाते ग्रन्थोपपद्ये महामोहे-
सुखालोको ऋद्धिस्तु यथात्म-
मुक्तरूपो हेतुः ॥

काव्या । स्त्री । मूतनायाम् ॥ बुद्धौ ॥
काव्यायीपत्तिः । स्त्री । अर्वाक्षङ्कारप्र
भेदे ॥ कैमुत्थेनार्थे संसिद्धिः काव्या
यीपत्तिरिष्यते । स जित स्वन्मुखे
नेन्दु का वार्ता सरसीरुचाम् ॥
अथ सङ्ख्यनेन पद्मानि येन जिता
नि इति विवक्षितम् । तत्राच सो-
पिवेनजित स्तेन पद्मानिजितानी
ति किमुक्तव्यमितिदृष्ट्वा पूपि का
न्यावेन पद्मजयरूपस्यार्थस्य संसिद्धिः
काव्यायीपत्तिः ॥ तान्त्रिकायीपत्ति
व्यावर्तनाय काव्यविशेषणम् । यथा
वा । अधरोयमधीराख्यावन्धुजीव
प्रभाहरः । अन्यजीवप्रभाहन्तहर
तीति किमङ्गुतम् ॥ स्वकीयद्वयं

काशिरा

भिन्ना निर्गतौ चो पयोधरौ । क
दयस्यान्यदीयस्य भेदेने का कृपात
योः ॥

काशः । पुं । रोगविशेषे ॥ चुते ॥ पु ।
कण्ठकण्डूयने ॥ कांस इति प्रसिद्धे
दृष्टविशेषे । इच्छुगन्धायाम् ॥ काशः
स्नानभुरस्तिक्तः स्वादुपाकोदिस-
सरः । मूत्रकृच्छ्राश्रमदाहास्तत्रापि
तज्जरोगजित् ॥ न । काशपुष्पे ॥
काशते । काशृदीप्तौ । पचाद्यच् ॥
काशक । पु । काशे । कांस इतिभा
षा ॥

काशात्मलि । स्त्री । कूटशात्मलिवृत्ते ॥
काशिः । स्त्री । देशविशेषे । काश्य
म् ॥ काशते । काशृ० । सर्वधातुभ्य
इन् ॥

काशिका । स्त्री । काश्याम् । महाश्रम
शाने ॥ प्रकाशिकायाम् ॥ काश्येव ।
। स्वार्थे कन् ॥ काशिक्याम् ॥ का
श्यादिस्त्राङ्गिठ । इकारउच्चरयार्थं ॥
काशिकाप्रिय । पुं । दिवोदासे । धन्व
न्तरौ ॥

काशिकी । स्त्री । काश्याकातायाम् ॥
काश्याजाता तत्रभवता तत आगता
दिर्वा । काश्यादिभ्यश्चङ्गिठावितिठ
ञ् । ङीप् ॥

काशिराजः । पुं । नृपतिविशेषे । धन्व

काशीरा

नरौ । सुघोङ्गवे ॥ काश्या राजा
। राजाह. सखिभ्यष्ट्च ॥

काशी । स्त्री । वाराणस्याम् । तप स्थ
ल्याम् । अविमुक्ते । आनन्दवने ॥
मुने प्रलयकालेऽपि न तत् चेच क
दाचन । विमुक्त न शिवाभ्यां यद्
विमुक्तं ततोविदुः ॥ न यदाभूमिव
लय न यदापां समुद्भव । तदा वि
हर्तुं मीशेन चेन्न मेत द्विनिर्मित
म् ॥ इत्यगस्त्यम्प्रतिस्तन्दवचनम् ॥
अयोध्या मथुरा माया काशी का
शी अवन्तिका । पुरीद्वारावती चै
व सप्तैता मोक्षदायिका ॥ एता-
स्तु पृथ्वीमध्ये न गण्यन्ते कदाचन
। पुरीद्वारावतीविष्णो पाञ्चजन्यो
परिस्थिता ॥ एताश्च मुक्तिदा सर्वा
एकवर्णिता.सुरै । यानि यानिच
क्षेत्राणि काशीप्राप्तिकराणिषट् ॥ प्रा
णिना मिह मोक्षार्थं महाकारुणि
क. शिव. । तारोपदेशं कुरुते इ
त्याहुः शास्त्रकोविदा । यथोक्तं
द्रयामले । काशीपुरीपरिसरे सुर
सिन्धुतीरे कर्णे जपत्यनुदिनकिल
देहभाजाम् । मोक्षार्थमेव दयया
शशिखण्डमौलि श्रोशक्तिबीजम
नघ सुरसंधसेव्यमिति ॥ तत्र वैष्ण
वेभ्योराममन्त्रसगैवेभ्यः पञ्चाक्षरस्य

काशीरी

वृहज्जावालोक्या शान्तेभ्य शक्तिवी
जस्यभुवनेश्वरीमन्त्रस्य यतिभ्य प्रण
वस्येतिव्यवस्था ॥ सदा कृतयुगञ्चास्तु
सदा चास्तूत्तरायणम् । सदा म-
होदयश्चास्तु काश्यां निवसता स
ताम् ॥ लोलार्ककेशवौ कोटी गङ्गा
ज्या नगरधनु । कलि लक्ष्य शरो
धर्म्मे शिवो धन्वी पुनातु माम् ॥ अ
थवा सर्वक्षेत्राणि काश्या सन्ति नगो
त्तम । तत्र नित्यं वसेन नित्यं देवी
भक्तिपरायण. ॥ तानि स्थानानि स
म्पश्यन् जपन् देवीं निरन्तरम् ।
थाय स्तब्धरणम्भोजं मुक्तोभवति व
न्धनादिति देवीगीता देवीभागव-
ते ॥ काशते । काशृदीप्तौ । पचा
द्यच्च । गौरादिस्त्वान् डीष् ॥

काशीनाथ. । पु । विश्वेश्वरे । शिवे ॥
काशीराज । पु । शिवे ॥ धन्वन्तरौ ॥
काश्या राजा । टच् ॥

काशीशम् । न । धातुकाशीशे । हीरा
कसीति प्र० उपधातुविशेषे ॥ तद्वि
विधम् । हरिद्वर्णं लोहितञ्च धातु
काशीशमिष्यते । शुक्लवर्णं तथाकृ-
ष्याम्पुष्पकाशीशमुच्यते ॥

काशूकार । पु । गुवाके ॥

काशीरी । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ काशते
। काशृ० । अन्येभ्योपीतिमनिन् । व

काशमीरी

नैरचेति ङीप्रै ॥

काश्यर्थ । पु । काश्यरीष्ट्ये । गम्भा-
र्याम् ॥ काश्यरीशब्देऽस्त्यस्य । अन्ये
भ्योपीतियप् ॥

काश्यीरम् । न । पुष्करमूले ॥ कुङ्कुमे ॥
टङ्के ॥ पुभृन्नि । देशविशेषे । शास्त्रशि-
क्षिषु ॥ संप्रदायविशेषे ॥ यथा । शा-
रदामठमारम्य कुङ्कुमाश्रितटान्तक-
म् । तावत्काश्यीरदेशः स्यात्तत्र
शब्दोक्तमात्मकः ॥ काश्यीरेषुभवम् ।
तत्रभवत्पार्थक्ये कच्छादिभ्यश्चेत्यस्य
॥ स्वार्थेऽस्त्व ॥

काश्यीरजम् । न । कुष्ठे । पारिभाष्ये
॥ कुङ्कुमे ॥ पुष्करमूले ॥ काश्यीरे
जायते । जनी० । सप्तम्यांजनेर्ङः ॥

काश्यीरजम् । न । कुङ्कुमे ॥ कुष्ठे ।
पारिभाष्ये ॥ काश्यीरे अन्मास्य ॥

काश्योरजा । स्त्री । अतिविषायायाम् ।
महौषधे ॥

काश्यीरा । स्त्री । अतिविषायायाम् ॥ क-
पिलद्राचायाम् ॥ पृथिव्याम् ॥

काश्यीरी । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ गुग्गु-
यथा । काश्यीरीतुवरातिक्तावीर्या-
प्यामधुरागुग्गुः । दीपनी पाचनी
मेधामेदिनीअमशोषजित् ॥ द्रो-
णतृप्यामशुक्लार्शोविषदाहृज्वराप-

हा । तत्फलं दृष्ट्वांष्ट्यङ्गुलैर्भ्यः स-
त् ॥

काष्ठम्

यनम् । वातपित्तद्वयारक्तचयमूत्र-
विवन्धनम् ॥ स्वादुपाकेहिमंक्षिप्तं
तुवरान्स्त्रिविद्विक्तम् । इत्यादावृष्ट-
धावातरक्तपित्तजस्तक्षयानिति ॥

काश्य । पु । काशिराजे ॥ न । मध्ये ॥
काश्यप । पु । मुनिविशेषे ॥ कथाद-
मुनौ ॥ मृगविशेषे० ॥ मीनवि० ॥
गोत्रवि० ॥ तत्तत्रवरान्तर्गतमुनिवि०
॥ काश्यपस्यात्मजमात्रे ॥ काश्यपस्यगो-
त्रापत्यम् । विदायन् ॥ न । मांसे
॥ इति द्वेभ्यश्चन्द्रः ॥

काश्यपि । पुं । अक्षये । गङ्गाप्रजे ॥ ग-
ङ्गे ॥ काश्यपस्यापत्यम् । वा० इत् ॥
काश्यपी । स्त्री । पृथिव्याम् । भूमौ ॥
काश्यपस्येयम् । तस्येदमित्यस्य । ङी-
प् ॥ अम्बिकायाम् ॥

काश्यपेयः । पुं । इत् ॥

कान्वरी । स्त्री । काश्यर्याम् । गम्भा-
र्याम् ॥ काश्यते । काशू० । अन्येभ्यो
पीतिवनिप् । वनैरचेति ङीप्रै ॥

काष । पुं । कषये ॥ कषयपाषाणे ॥
कष्यतेऽनेन । कष० । घञ् ॥

काषायम् । त्रि । कषायेवरक्तोवस्त्रादौ
॥ तेनरक्त रानादिष्वस्य ॥

काषायी । त्रि । कषायरक्तवस्त्रवति ॥

काष्ठम् । न । दाहयि । इन्धने ॥ अर्क-
निष्कास नार्थकाष्ठे ॥ यथा । ससा-

काष्ठद्रु

रमति शुष्कं यत मुष्टिमध्येसमेष्य
ति । तत् काष्ठङ्काष्ठमित्याहु खदि
रादिसमुद्भवम् ॥ काशते । काशृ०
। हनिकुषीत्यादिना कथन । ब्रश्चेति
षत्त्वम् । तितुचेति नेट ॥

काष्ठकम् । न । अगुरुणि ॥

काष्ठकदली । स्त्री । वनकदल्याम् । शि
खारम्भायाम् । काठकेखा इति भाषा ॥

काष्ठकीटः । पु । घुणे ॥

काष्ठकुट्ट । पु । शतच्छदखगे । खुटक
बढैया इति भाषा ॥

काष्ठकुडालः । पुं । अश्याम् । नौका
देर्मलापनयनार्थे काष्ठघटितकुडाले
॥ कमुडालयति । दलविदारणे ।
कर्मण्यण । शकध्वादि । काष्ठस्य कु
डालः ॥

काष्ठजम्बू । स्त्री । भूमिजम्बाम् ॥

काष्ठतट् । पु । वर्णसङ्करजातिविशेषे ।
रथकारे । बर्हुकौ । बढइ इति भा-
षा ॥ काष्ठं तच्चति । तच्चूतनूकरणे
क्षिप । काष्ठतच्चौ । काष्ठतडभ्यामि
त्यादिरूपाणि ॥

काष्ठतच्चक । पुं । रथकारे । तच्चणि ॥

काष्ठं तच्चति । तच्चू० । खुल् ॥

काष्ठतन्तु । पु । कोषकारे । काष्ठकूमौ ॥

काष्ठदारु । पु । देवकाष्ठे ॥

काष्ठद्रु । पुं । पलाशवृक्षे ॥

काष्ठान्बु

काष्ठधात्रीफलम् । न । आमलके ॥

काष्ठपाटला । स्त्री । सितपाटलिकाया
म् ॥

काष्ठमठी । स्त्री । चितायाम् ॥ इति
चिकाण्डशेषः ॥

काष्ठमल्ल । पु । शवयाने । अर्थी इति
भाषा ॥

काष्ठमौनम् । न । इङ्गितेनापस्वामि
प्रायाऽप्रकाशने ॥

काष्ठलेखक । पु । घुण ॥

काष्ठलोही । पु । काष्ठलोहमुत्तमाचे ।
वातहर्त्रे ॥

काष्ठवल्लिका । स्त्री । कटुकायाम् ॥

काष्ठशारिवा । स्त्री । शारिवायाम् । अ
नन्तमूल इति गौडभाषा ॥

काष्ठा । स्त्री । दारुहरिद्रायाम् ॥ स्थि

तौ । स्थानमाचे ॥ दिशि । आश

याम् ॥ उत्कर्षे । प्रकर्षे ॥ मर्यादा

याम् । सीमनि ॥ निष्ठायाम् ॥ पर्य

वसानभूमौ ॥ अष्टादशनिमेषात्म

के काले ॥ दशक्षणपरिमिते काले

॥ काशते । काशृ० । हनिकुषिनी

रमिकाशिम्य कथन् । ब्रश्चेति षत्त्व

म् । टाप् ॥

काष्ठान्बुवाहिनी । स्त्री । श्लेष्मयाम् । का

ष्ठदिकृतच्छिन्नाग्रनौकाकृतिजलसे

चन्याम् ॥ पुन पुनरन्बुवदति । व

कासना

हुलसाभीषण्यतिस्त्रिभिः । काष्ठ
स्य भग्नुबाहिनी । काष्ठेत्थुपलक्षणा
म् । शिलामया अपिद्रोणीत्वात् ॥
काष्ठालुकम् । न । काठिन्ययुक्ते कन्दवि
शेषे ॥

काठील' । पु । राजार्के ॥

काठीला । स्त्री । कटन्याम् ॥ काष्ठिना
इत्यते । इत्यस्मिन्नेपथ्ये । यञ्
॥ कार्ष्णत् अष्टीयमस्यावा ॥

काष्ठोद्युम्बिका । स्त्री । काकोद्युम्बि
कायाम् ॥

कासः । पु । खाँसीति प्रसिद्धे रोगे ।
अथवा ॥ पञ्चकासा स्मृतावातपित्त
क्षेपकक्षतचर्चैः । अथवापेक्षिताः
सर्वेवक्षिनश्चयथोत्तरम् ॥ कासते अ
नेन । काश्चशब्दकुत्सनयोः । इत्य
श्चेतिघञ् ॥

कासकन्दः । पु । कोकणदेश प्रसिद्धे ।
कासालौ । विशालपत्रे ॥

कासमः । पुं । खोदकविशेषे ॥ यथा ।
हरीतकीकषाशुह्रीमरिचंगुडसयु
तम् । कासमोमोदकः प्रोक्तस्तृण्य
रौचकमाशनइति ॥

कासमी । स्त्री । कण्टकार्याम् ॥

कासजित् । स्त्री । भाग्यार्थम् ॥

कासनाशिनी । स्त्री । कर्कोदशृङ्गन्या
म् ॥

कासार

कासन्दीर्घटिका । स्त्री । नेसवारविशे
षे ॥

कासमर्द्द' । पु । कालकासुन्दा इतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे गुष्मप्रभेदे । अरिम
र्द्दे । जरणे ॥ पु । न । कासुन्वी इ
तिगौडभाषाप्रसिद्धे नेसवारे ॥ ये
षितजलमिश्रितवस्त्रगन्धितनेसवार
इतिपाकराजैश्वरः ॥

कासमर्द्ददक्षम् । न । कसौदी इति
स्यातशाके ॥ कासमर्द्ददक्षद्वयं वृष्यं
कासविषासनुत् । सधुरंकफवात
संपाचनंकरुणोधनम् ॥ विशेषतः
कासहरपित्तसंग्राहकंलघु ॥

कासमर्द्दन' । पुं । पटोले ॥

कासरः । पु । सहिषे ॥ कोकले सरति
खगता । अथ ॥ यथा ॥ कर्षत् स
रति । स्थूलकायत्वात् । ईषद्वर्णेने
तिको, कादेशः ॥

कासश्वा' पुं । कावविशेषे ॥ यथा । क
ण्टकारीकृतः कावः सङ्ख्याः सर्वे
कासहेति ॥

कासारः । पुं । सरोवरे । सपक्षे निष्य
प्रेवा महाअक्षप्रये ॥ कुविसेपमा
करे ॥ कासते । काश्चशब्दे । तुषा
राश्चशब्देत्यारम्भ ॥ यथा ॥ कर्षत्
सारोद्य । ईषद्वर्णेनेति कोः कादि
शः । अर्धभाष्यम् ॥ यथा । कोकले

कासीस

नसार । अन्येषामपीति दीर्घ ।
आड प्रक्षेपोवा ॥ कासमृच्छति ।
चुगतौ । कर्मस्यग वा ॥

कासारम् । न । कसार इतिस्थाते प
कान्नविशेषे ॥ तत् प्रकारे यथा ।
द्यतेतप्ते विनि क्षिप्य कनिका पाच
येन्मनाक । ततस्तत्रविनि क्षिप्य ख
ण्डभागसम पचेत् ॥ ततश्चाकृत्यत
त पात्रेक्षित्वा सम्यक् सुषिकण्ठे । च
तुग्न्नीकृतंद्येतत् भवेत् कासार
सन्नकम् ॥ कासारं रुचिद्व्येष्टनाति
रुचनपिच्छिलम् । हृत्तासकफपित्त
मं विरुचौरुचिकारकम् ॥ प्रक्षिप्य
माषशृङ्गाटकशेरुणा पृथक् पृथक् ।
शालूकस्थचकर्त्तव्य कासार खण्डस
र्पिषा ॥

कासारि । पु । काससर्दे ॥ आलूके ॥
कासालु । पु । कोकणदेशप्रसिद्धे आ
लुविशेषे । कासकन्दे ॥

कासीसम् । न । हीराकसी इतिगौड
भाषा प्रसिद्धे उपधातु विशेषे । भस्म
वन्मृत्तिकास्त्राकासीसमितिपरीक्षि
ते धातुकासीसे । खेचरे । धातुशेख
रे ॥ कासीस धातुकासीस पांशुका
सीसमित्यपि । तदेवकिञ्चित्पीत
न्तुपुष्प कासीसमुच्यते ॥ कासीस म
न्तु मुष्णश्च तिक्तश्च तुवर न्तथा ।

काहार

वातक्षेपहर केश्य नेत्य कृण्डूविषप्र
णुत । मध्व कृष्णाग्नीश्वित्र नाशनप
रिकीर्तितम् ॥

काह । स्त्री । विकलवाचि ॥ शक्त्यस्ते
॥ बुद्धौ ॥ रुजि ॥ कसति । कसग
तौ । शितकसिपद्यर्त्तेरित्यु ॥
काहतरौ । स्त्री । शक्त्यास्ते आयुधे ॥
ह्रस्वाकाह । काहगोणीभ्यांहरच
। ङीष् ॥

काहका । स्त्री । काहलावाद्ये ॥
काहल । पु । कुक्कुटे ॥ शब्दमात्रे ॥ ह
हङ्कुक्कायाम् । महानादे ॥ बिडाले
॥ न । अव्यक्तवाक्ये ॥ चि । शुष्के ॥
भृशे ॥ खले ॥

काहला । स्त्री । वाद्यभाण्डविशेषे ।
काहली इति हिमगिरौप्रसिद्धा
या ध्वनिनालायाम् ॥ अक्षरसांप्रभे
दे ॥

काहलापुष्प । पु । धुसूरे ॥ काहले
वपुष्पाख्यस्य ॥

काहली । स्त्री । तरुण्याम् । दिक्कथ्याम् ॥

काहारक । पु । कहार इति प्रसिद्धे
शिविकावाहकजातिविशेषे ॥ यथा ।
तथा गारुडिका वीरा । चुरकर्म्मोप
जीविका । व्याधा काहारका पुष्टाः
कृष्ण संवाहयन्ति ये इति जैमिनि
भारते आश्वमेधिके पर्वणि १० अश्वमे

ॐ < ॐ

ॐ > ॐ

किकिदि

किङ्करी

य ॥

कराठे ॥

किवदन्ति । स्त्री । जनश्रुता ॥ कोपि किकिदीवि । पु । सोनाचडा इतिगौड
वाद । किम्पूजाद्वदे भुवोभिच । भाषाप्रसिद्धे स्वर्णचातके । चाष
वाहुलकाद्वदेरपि । ततोडीषवि पतत्रिणि ॥ बाहुलकाद्भवदीर्घ
कल्प ॥ योर्विनिमय ॥

किवदन्ती । स्त्री । जनश्रुत्याम् । स किकीदिव । पु । किकिदिवौ ॥ कि
त्ये असन्नेवालोकावादे ॥ कोपिवा किकीदिविकिकीदिवावितिद्विरूपको
द । किम्पूजाद्वदे तृभूवद्विषसीति पादकारान्तोपि ॥
बाहुलकाज भाच् । भोन्त' । गौ० किकीदिवि । पु । चाषे ॥ किकीति
डीष ॥ दिव्यति वासते । दिव्यकीडादे । कु
विघृष्टिच्छविस्थवि किकीदिविदि
तिसाधु ॥

किवा । अ । विकल्पे । अथवा ॥

किंशब्द । पुं । सख्यशूके । धान्याग्रभागे
॥ वारो ॥ कङ्कपक्षिणि ॥ किञ्चित् कु
क्वित्तं वा । शृणाति । शृत्तिसायाम्
। किञ्चरयोः श्रित इतिभुक् ॥

किंशुक । पुं । पलाशवृक्षे ॥ नन्दीवृक्षे
॥ किञ्चित् शुकद्वय । शुकतुण्डाभसु
प्यत्त त ॥

किंशुलुक । पुं । पलाशवृक्षविशेषे ॥
किंसन्धा । पुं । कुक्वित्ते सख्यौ । दुर्म्मा
न्विणि ॥ कुक्वित् न सखा । किम
क्षेप इ सम । सन्नाप्रतिषेध ॥

किकि । पुं । किकिदिवे । चाषे ॥ ना
रिकेले ॥

किकिदिव । पुं । } चाषखरो ॥

किकिदिवि । पुं । }

किकिदीव । पुं । चाषविहगे ॥ नील

किङ्कर । चि । दासे । सेवके ॥ विप्रशक्ति
ङ्करोभूयोवैश्यो भूपस्यभूमिप । सर्वे
पाकिङ्करारा' गृहा ब्राह्मणस्यविशेष
त' ॥ किञ्चित् कुक्वित्तं वाकरोति ।
दिवाविभेद्यवकियत्तद्वहुष्वित्यच् ॥

किङ्करा । स्त्री । दास्याम् ॥ अजन्ताट
टाप ॥

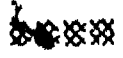
किङ्करी । स्त्री । दास्याम् ॥ किङ्करस्य ॥

स्त्री । पुंयोगादास्यायामितिङी
प् ॥

ॐ < ॐ

ॐ > ॐ

किञ्च	किञ्चलक
<p>किङ्किणी । स्त्री । क्षुद्रघण्टिकायाम् । घाघर इति गौडभाषा प्रसिद्धे क व्याभरण विशेषे । कर्धनी कौधनी इति भाषा ॥ किञ्चित् किण्ड करो ति । किण्णशब्दात् तत् करोतीति गयन्तात् अच । गौ० डीष् ॥ विक ङ्कतद्रुमे ॥</p>	<p>किञ्चन । अ । अकास्त्वर्थे । असाकल्ये । ऋल्ये ॥ किञ्चन । पु । हस्तिकर्णपलाशे ॥ किञ्चित् । अ । स्वल्ये । ईषत् । मना क् ॥ इदन्तयानिर्देष्टुमशक्ये ॥ कि ञ्चिच्च अनयोः समाहारः ॥</p>
<p>किङ्किणीका । स्त्री । क्षुद्रघण्टिकायाम् । ॥ चङ्कगुणे । कण्णशब्दे । अस्मात् यडलुगन्तात् चङ्किण किङ्किणचे त् ईजन । धातोः किङ्किणादेशश्च ॥ किङ्कि । पु । कोकिले । भ्रमरे ॥ ह ये ॥ कामदेये ॥ न । गजकुम्भे ॥</p>	<p>किञ्चलिक । पुं । } किञ्चुलुके ॥ किञ्चुलिका । स्त्री । } किञ्चुलुक । पु । केचुआखे कीटविशे षे । गण्डूपदे ॥ किञ्चुलुम्पति । कास्पनेकाज्ग्रहणं चुलुम्पाद्यर्थमि तिवार्त्तिकनिर्दिष्टचुलुम्पधातुः । अन्येभ्योपीतिड । टेरिति छकार सकारपकाराणां लोपः । तत् । रु चाया कन् ॥</p>
<p>किङ्किरा । स्त्री । चतजे । रुधिरं ॥ किङ्किरात् । पु । अशोकद्रुमे ॥ कामदे वे ॥ रक्ताश्लाने ॥ शुके ॥ पिके ॥ पुष्पविशेषे ॥ हेमगौरे । पीतान्ता ने ॥ अस्य गुणा । किङ्किरातो हिम स्तिक्त कषायश्च हरेदसौ । कफपि त्तपिपासास्रदाह शोषवमिकृमीनि ति ॥</p>	<p>किञ्जम् । न । } किञ्जन्के ॥ किञ्जल । पु । } किञ्जल्क । पु । केसरे । पुष्परेणौ ॥ किञ्जल्क शीतलो रुच कषायो ग्रा हकोपिसः । कफपित्तघादाहर- त्तार्शोविषशोथजित् ॥ पद्मकिञ्ज ल्क इतिशेषः ॥ किञ्चिञ्जलति । ज लअपवारणे । बाहुलकात्क ॥ न । नागकेशरपुष्पे ॥ पद्माभ्यन्तरस्थे केशाकारे करहाटकवेष्टने केसर इतिख्याते । पीतपरागे ॥</p>
<p>किङ्किराण । पुं । वर्वरवृक्षे ॥ किङ्किरी । पु । विकङ्कते । सुवाट्ये । बुद्धि इति गौडभाषा ॥ किञ्च । अ । आरम्भे ॥ साकल्ये ॥ स म्भावनायाम् ॥ किञ्च खचेति वि ग्रहः ॥</p>	<p>किञ्जल्कविभेदः । पु । केसरापगमे ॥</p>

किञ्च

किटि । पु । मोचे । शूकरं ॥ केटति ।

। किटगतौ । इगुपधातकित ॥

किटिभ' । पु । केशकीटे । जू लीख

इति भाषा ॥ इति हेमचन्द्र ॥

किट्टम् । न । मले । तैलाद्यधोभाग

स्थे ॥ शिङ्गुःखादौ ॥ यथा । ध्याय

मानस्यलोहस्य मर्लं मण्डूरमुच्यते

। यत्नोर्ध्वं यद्गुणं प्रोक्तं तत्किट्टं अपि

तद्गुणमिति ॥ केटतिस्म । किटः ।

गन्धर्वेतिक्त । आगमशास्त्रस्या नि

त्यस्वावेष्ट ॥

किट्टवर्जितम् । न । शुक्रे ॥ इति हेम

चन्द्र ॥

किट्टाकः । पु । ताम्रकण्ठे ॥ लोह

गुणे ॥

किण । पु । शुष्क गो । मांसग्रन्थौ ॥ नि

घर्षणजव्यथाचिह्ने । घट्टा इति भा

षा ॥ घुणे ॥

किण्वि । स्त्री । अपासार्गे ॥

किण्विही । स्त्री । खरमञ्जर्याम् । कृपा

मार्गे ॥ किण्विनो द्रव्यान जिह्वीते ।

ओहाङ्गुतौ । आतोनुपेतक ।

गौरादिस्नानलोष ॥

किण्व । पुं । न । सुराधीजे । नग्नहि

॥ न । पापे ॥ कणनम् । कणशब्द ।

उन्वाद्यग्वेति साधु । कर्मणिषा ॥

कणति वा । अणुं प्रुषिलटीति कन्

किन्तु

। बाहुलकादिस्त्वम् ॥

कितव । पु । द्युतकृति । अचदेविनि

॥ द्युतसमाह्वयदेविनि । मत्से ॥ व

चके ॥ खले ॥ चारनामनिगन्ध

ब्ये ॥ १५ खाने । भावेक्त । कितवा

यति कितेनवार्तिवा । श्वेवेशोप

यो वागन्धमेवा । आतोनुपेतक ॥

कनकाह्वये । धत्तूर ॥ कितवा' स

न्तस्य ग्राहका । अर्गमाद्यच ॥ कित

न वक्षतिवा । अन्येयोर्धातवः ॥

किनाटम् । न । दृष्टस्यत्वचोभ्यन्तरका

धसन्त्यवत्कलरूपे ॥ वेदप्रसिद्धम् ॥

किन्तु । पु । अष्टपादे । सकटा' सक

लो इति भाषा

किन्तुमा' । अ । प्रष्टवतमे ॥ इदमे

पा मतिशयेन किमिच्छर्थे अतिश

यतेतिमप । किमेतिउ व्ययेत्या

सु' ५

किन्तुगाम् । अ । प्रष्टेकतर ॥ इदमन

यो'तिशयेनकिम् । द्वियजनविभक्त्य

न्यादिनागरप । किमेतिउ व्यये

न्याम् ॥

किन्ता । स्त्री । वृक्षितत्त्व ॥ कम्पकेषां

या भाष । तल ॥

किन्तु । अ । किम्पुन । पूर्ववाक्यसङ्को

चक्षपके । प्रागुक्तिश्रुत्यर्थे ॥ यथा

। भृश्याभावे भवति कम् ॥ किन्तुस

क.

म्भावितानाम् । इति प्राचीना ॥

किन्तुम् । पु । ववाच्येकादशकरणान्त
गंतशेषकरणे ॥ तत्रजातस्यफलम् ।
मित्रामित्रे नैवकिञ्चिद्विशेषो धर्मा
धर्म तुल्यता मानवस्य । सोच्येवादे
सर्वदाप्रीतियुक्तः किन्तुप्राख्येयस्यनू
नं जनि स्यादितिकोष्ठीप्रदीप ॥

किन्ही । पुं । } घोटके । अश्वे ॥ ना
किन्ही । पु । } तावेतौ ॥

किन्नर' । पु । किम्पुरुषे । मयौ । अश्व
मुखदेवयोनिरविग्रहे देवगायने
॥ किञ्चिन्नर अश्वमुखत्वात् । कुत्सि
तोवा नर किन्नरः । किञ्चेप इति
समास । कुत्साच्च कस्यचिन्नरमुखा
श्वकायत्वात् कस्यचिदश्वमुखनरश
रीरत्वात् ॥ अर्हदुपासकविशेषे इ
ति हेमचन्द्र ॥

किन्नरेशः । पु । वैश्रवणे । कुवेरे ॥ कि
न्नराणामीश ॥

किन्नरेश्वर । पु । कुवेरे । नरवाहने ॥

किन्नु । अ । प्रश्ने ॥ वितर्के ॥ स्थाने ॥

किम् । अ । कुत्सयाम् । गर्हणे ॥ वित

र्के ॥ निषेधे ॥ प्रश्ने ॥ प्रकारे । कूज

यते कवनवा । सुशब्दे । बाहुलका

ट डिम् । कायतेर्हिमिर्वा ॥ ईषद

दर्थे ॥ अतिशये ॥

क' । चि । चेपे ॥ वितर्के ॥ निन्दायाम् ॥

किम्पुरु

॥ परिप्रश्ने ॥ कानम् काययिवा । कै
शब्दे । कायतेर्हिमि । ॥ स्त्री । का
। न । किम् ॥

किमिच्छक । पुं । मार्कण्डेयपुराणोक्ते
व्रतविशेषे ॥

किमु । अ । सम्भावनायाम् ॥ विमर्श
॥ किम्च उच ॥

किमुत । अ । किमुतार्थे ॥

किमुत । अ । प्रश्ने ॥ वितर्के ॥ विकल्पो
अतिशये ॥ किञ्च तदुत च । समा
हारोवा ॥

किमूत । अ । वितर्के ॥ किम्च उतच
अनयो समाहार ॥

किम्पच । चि । किम्पचाने ॥ किम्पच
ति । पचाद्यच । किञ्चेप इतिसमा
स ॥

किम्पचानः । चि । कृपणे ॥ किञ्चित् प
चति । औणादिकज्ञानजितिसा
मी ॥ किम्पचति । ताच्छील्येति
चानश्शानन्वा । अनित्यमागमशा
सनमिति नमुक । किञ्चेप इतिसमा
स ॥

किम्पक' । पु । माकाल इतिगौडभा
षाप्रसिद्धमहाकाललतायाम् ॥ त
त्फले ॥ चि । अच्चे ॥ मातृशासिने ॥

किम्पुरुष । पु । किन्नरे ॥ किञ्चित् कु
त्सितो वा पुरुष । किञ्चेप इतिसमा

क्रियाश्च	किरात
स । कुत्ताचकिन्नर शब्देऽल्लोक नीया । लोकभेदे । जम्बूद्वीपत्यन वदत्तान्तर्गते हिमाचले हेमकूटयो मध्यवर्तिनि यष ॥	चन्द्र ॥ किर । पु । वराहे । शूकरे ॥ किरति । कृषिचेषे । इगुपधन्नामीकिर क. ॥ किरक । पु । लेखके ॥ वाणशूकरे ॥
किम्पुरुषार्थता । स्त्री । कुत्सितपुरुषा र्थत्वे ॥ प्रपञ्चस्य पुरुषार्थत्वेन सत्य त्वतः पादने भवनिवृत्त्यभावात्कु त्सितत्वम् ॥	किरण । पु । खर्ये ॥ अर्केन्दुदीपितौ- ॥ कीर्यते । कृषिचेषे । कृषूद्विजिम न्दिनिधान क्युगितिक्यु. ॥ किरगामास्त्री । पु । खर्ये ॥ किरगानां
किम्पुरुषेश. । पुं । कुवेर ॥ किम्पुरु किम्पुरुषेश्वर. । पुं । घाणामीश ईश्वर रोवा ॥	माद्या सा अस्ति अस्त्र. ग्री० इति ॥ किराटिका । स्त्री । किराणो इतिस्था- ते सारिकाखरो ॥
किम्पुरुष । पुं । किरारे ॥ न । वर्षभे दे ॥	किरातः । पु । अरण्यचरेभ्यश्चजाति प्रभेदे । किरातदेशोद्भवे पूर्वकृषि
किम्पु । पुं । कुत्सिते मत्तौ । प्राप्त जनादिताम्ररगकारिणि ॥ कुत्सित त मभु । किंचिदस्ति सगस्त ॥	ये पञ्चादिद्विजिजासोपाद्भाष्यया दर्शनेनच शूद्रतामापकेदस्युपदवा स्ये ॥ देशविशेषे ॥ तत्तत्सर्वसमार
किम्परा । स्त्री । नलीनामगन्धद्वये ॥	भ्य रामजेवान्तर्गते शिवे । किरातदे
क्रियान । चि । क्रिम्पिस्म. सापिष्टि ॥	शो देवोऽथ विन्ध्यशैलेऽवतिष्ठति ॥
क्रिम्पिमा । मय्य । किमिदंभीषो घइति वनुष । व इन्द्रस्य । इदंदि	घोटतरण्यके ॥ अत्यतनौ ॥ भूमि
मोरीशकी । यस्मैतिहोम ॥ कास उत्था परिमाणमरावा । क्रिम. ल	रम्भे ॥ यथा । किरातः सारकोकृष्य. ग्रीतल्लिखितकोसधुः । सकिपातज्य
उत्थापरिमाणे इति त्वेतिनतुप व. । परग घः ॥ स्त्री । क्रियतो ॥ ७ ।	रम्भासककपिचास्त्रदाचनुत् ॥ कास शोपदप. कुउच्चरयणकुमिप्रबुद्धिति
क्रियत् ॥	॥ किरति । कृषि० । इगुपधेति क. ॥
क्रियदेतिका स्त्री । उक्ताहे । उद्योगे ॥	अतरि । अतसा. । अच्. । किरसा
क्रियाश्च. । पु । रक्तवर्णाश्वे ॥ इतिहेम	साधतस्य ॥
क्रियाश्च. । पु । रक्तवर्णाश्वे ॥ इतिहेम	किरातक । पु । भूमिमे ॥ किरातको

किर्मी

ऽन्योनैपाल सेऽर्द्धतिलोच्चरान्तक.

॥ किरातएव । स्वार्थेक. ॥

किराततिक्त । पु । चिरायता इतिप्र
सिद्धे वृत्ते । भूजिम्बे । अनार्यतिक्ते
॥ किरातदेशे अस्ति जन्मस्थान म
स्य । अर्शआद्यच्च । किरातस्यासौति
क्तश्च ॥

किराताश्री । पु । गरुडे ॥

किराति । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ इतिज
टाधर ॥

किरातिनी । स्त्री । जटामांश्याम् ॥

किराती । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ गङ्गाया
म् ॥ कुडुन्याम् ॥ चामरधारि
ण्याम् ॥

किरि. । पु । भूदारे । शूकरे ॥ किर
ति । कृविचेष्टे । कृगृशृपृकुटिभिदि
च्छिदिभ्यश्चेति इप्रत्यय ॥ इक्कु
व्यादिभ्य इति भावे इग्वा ॥

किरिटि । न । शिन्तालफले ॥

किरीट । पु । न । मुकुटे ॥ किरति
कीर्यतेऽनेनवा । कृ० । कृत्तृकु विभ्य.
कीटन । शिरोवेष्टने ॥

किरीटी । पु । अर्जुनपाण्डवे ॥ चि ।
किरीटवति ॥ किरीटीस्यास्त्र । इ
निः ॥

किरीटमासी । पु । अर्जुने ॥

किर्मी । स्त्री । पलाशे ॥ शालायाम् ॥

किलकि

हेमपुत्र्याम् । स्वर्णपुत्तलिकायाम् ॥

लोहपुत्तलिकायाम् ॥

किर्मीरि. । पु । नागरङ्गवृक्षे ॥ राक्षस
विशेषे ॥ कर्बुरे ॥ चि । कर्बुरवर्णव
ति ॥ कीर्यते । ह्रावि० । बाहुल्य
कात् कृशृपृकुटिपटिशैटिभ्यर्द्धरवि
तिर्द्वा न मुडागमश्च ॥

किर्मीरिजित् । पु । भीमसेने ॥

किर्मीरित्वक् । स्त्री । नारङ्गवृक्षे ॥

किर्मीरभित । पु । भीमसेने ॥ कि
र्मीरम् भिनत्ति । भिदिर० । कि
प ॥

किर्मीरस्तदन । पु । भीमसेने ॥ कि
र्मीर स्तदयति स्तदितवान वा ।
स्तदवरणे । नन्द्यादिच्चात् ल्यु ॥

किल । अ । नातीयाम् ॥ सम्भाष्ये ॥
अनुशयार्थे ॥ निश्चये ॥ प्रसिद्ध्याप्र
माणद्योतके ॥ सत्ये ॥ हेतौ ॥ अश्चै
॥ अलीके ॥ न्यक्करणे ॥ किलति ।
किलश्चेत्ये । इगुपधेतिक. ॥

किलकिञ्चितम् । न । स्त्रीणाविष्ठा-
रविशेषे । इष्टवनदर्शनवर्धवशात्
शुक्लरुदितवसितप्रसितक्रोधअमा-
भिखापाना सङ्करकरणरूपे हावे ।
शृङ्गारभावजायाक्रियायाम् ॥ तल्लच
ण यथा । हर्षाद्दुदितगीतादिव्याभि

अंकिलकिञ्चितमिति ॥ क्रोधान्मुह

किलासी

धर्मीत्यादे सङ्कर किलकिञ्चित्
मिति च ॥ अपि च । गर्वाभिज्ञाप्रवृत्ति
तस्मिन्नाद्याभयक्रुधाम् । सङ्करीक
रययत् स्यादुच्यते किलकिञ्चित्मि
त्यलङ्कारकौस्तुभ ॥

किलकिञ्चि । स्त्री । धर्मव्यवहारे । सिद्ध-
नादे ॥ वामरागाशब्दानुकरणे ॥

किलाटः । पुं । चीरविकृतौ ॥ गद्गद-
ग्यस्य पञ्चस्य पिप्पलः प्रोक्तः किलाट-
कः ॥ इधिक्षूर्चिकातनक्षूर्चिकयोः
पिप्पले ॥

किलाटी । पुं । वस्त्रे । वास इति भाषा
॥ इतिचारावली ॥

किलाटी । स्त्री । चीरविकृतौ । कूर्चि
कायाम् ॥

किलासम् । न । खेडुर्वा इति ख्याते
सिद्धारोगे । त्वक्पुष्पे ॥ किलाति
। किलञ्चैत्यङ्गीकृतयोः । इगुपधे
तिक । अस्यति । असुच्ये ॥ अच्
। किलञ्च तदसञ्च ॥ यद्वा । केलन
म् । भि० अङ् । किलमस्यति । अच्
। किलेनश्चैत्येन असति वा । अस
दीप्ती । अच् ॥

किलासम् । पुं । काङ्करोल इति गौड
भाषा प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । कर्कोट
के । मिश्रपत्रे । सुगन्धके ॥

किलासी । वि । सिद्धारोगे । किलासरो

किलासी

गवति ॥ किलासमस्यास्ति । इन्द्रो
पतामेति इति प्रत्यय ॥

किलि । अ । कलकृषिते ॥

किलिकिञ्चि । स्त्री । सिङ्गनादे ॥ जित
शासनदर्पस्य प्रतिष्ठापूरणीकृतः । वी
रस्यगर्जितासङ्गनाद् किलि किञ्चा-
तयेति विभक्त्यः ॥

किलिकिलितम् । न । शौर्येणगर्जिते ॥

किलिञ्च । पुं । किलिञ्चके । कटे ॥

किल्यतेनेन । किल० । इगुपधादि

ति इन् । वेववीरस्यदे किलेर्जातः ।

जनी० । वन्ध्यामजाता वितिञ्च ।

पृ० ॥ कल्लदादयि ॥

किलिञ्चकः । पुं । वीरस्यदिकटे ॥ कि

लिञ्चात् स्वार्थे । कन् ॥

किलिमम् । न । देवदासि ॥ इतिरा

जनिर्धरुः शब्दरत्नावली च ॥ इति

विमम् किलिमम् । भीमसेनो भी

म इतिवत् ॥

किलिषम् । न । अपराधे ॥ पापे ॥

रोगे ॥ धर्मधर्मफलभूते अनित्ये

संसारे ॥ पापकृत् पुण्यस्याप्य निवृत्त

कल्मेन किलिषत्त्वमेव । औष्ठ्यम

अमदः ॥ केलनम् । किल्यतेना ।

किलिष्येत्ये । किलिष्युक्तेतिठिष्य

प्रत्ययः ॥

किली । पुं । घोटके ॥ किलीतिपाठा

किष्किन्धा

करम् ॥

किष्कः । पु । न । पल्लवे ॥

किष्कलय । पु । न । पल्लवे ॥ किष्कि
त् शक्ति । शक्तचक्षणे । वा० कय
न् । पृ० ॥किशोर । पु । अश्वशिशौ ॥ तैलशयौ
षधौ ॥ स्वर्ये ॥ तरुणावस्थे । द
शवर्षोर्दुःसापञ्चदशवर्षके ॥ यथा ।
किष्किच्छूर । किशोरः स्याद्यतो हि
दशमात् परम् । शूरत्वं दृश्यते कि
ष्किदनुदुर्दिनेदिने इति ॥ चि । कै
शोरावस्थायुक्ते ॥ कश्चति । कश्चशब्दे
किष्कित् शक्तिवा शुगतौ शवग
तौवा किष्कित् शृणातिवा । शृङ्गि
सायाम् । किशोरादयश्चेति साधु ॥किशोरी । स्त्री । किशोरावस्थायुक्ताया
म् ॥ तरुणायाम् ॥ किशोरात् वयसिप्र
थम इति ङीप् ॥किष्किन्द । पु । औड्रदेशस्थे शैलविशेषे
। स्त्री । तत्रत्यगुहायाम् ॥किष्किन्धा । स्त्री । गन्धमादनगुहा
याम् ॥ पुरीविशेषे ॥ सापूर्वं वालि
वानरस्य राजधान्यासीत् । श्रीरा
मो वान्निनं हत्वा तां सुग्रीवाय दत्त
वान् ॥ किङ्किन्दधाति । दुधाञ् ० ।
आत इति क । पारस्करादिच्चात् पू
र्वस्य किमो मलोप सुट् पल्लञ्चनि

कीकट

पाच्यते ॥

किष्किन्धाधिप । पु । वालिवानरे ॥

किष्कु । पु । स्त्री । वितस्तौ । द्वादशा
ङ्गुलपरिमणौ ॥ प्रकोष्ठे । ककोशेर
घोमशिवन्धपर्यन्ते ॥ करे । हस्ते ॥
चतुर्विंशत्यङ्गुलेमाने ॥ त्रि । कुक्षि
ते ॥ कायतेऽनेन । कैशब्दे । मृग
व्यादिच्चात् कु । पारस्करादिच्चात्
साधु ॥

किष्कुपर्वः । पु । वृक्षौ ॥ वंशे ॥ पोटगले ॥

किसरम् । न । सुगन्धिद्रव्यविशेषे ॥

किसरिक* । त्रि । वणिग्विशेषे । किस
रवणिजि ॥ किसरपण्यमस्य । किस
रादिभ्य ष्टन । पिच्छान ङीष् ।
किसरिकी ॥किसलय । पु । न । पल्लवे । नवीन
पत्रे ॥ नवपत्रादि युक्तशाखाग्रपर्वणि
नवपत्रस्तवके ॥ किष्कित्सक्ति ।
षड्गतौ । वा० कयन् । पृ० ॥

की । अ । कुत्सायाम् ॥

कीकट । पु । अश्वे । घोटके ॥ की
कटा । गयाप्रदेशे ॥ यथा । च
रणाद्रि समारभ्य गृध्रकूटान्तक शि
वे । तावत्कीकटदेशः स्यात् तदन्त
र्भागो भवेत् ॥ पश्यमगधम् । कि
हारनाम्ना प्रसिद्धे देशे इति केचि
त् ॥ चि । कूपयो ॥ निर्धने । निःस्थे ॥

कीटकः

कीकश । पु । चण्डाले ॥ की इति क
शति कशशब्दे ॥ पचाचच् ॥
कीकस । पु । कुमिजातौ ॥ न । अ
स्थिनि ॥ चि । कर्कशे ॥ कीतिकसति
कसगतौ ॥ पचाचच् ॥
कीकसास्यः । पु । पचिचि ॥ इतिद्वारा
वक्षी ॥

कीचक । पु । दैत्यविशेषे ॥ राक्षसवि
शेषे ॥ कुंभेदे ॥ नखे ॥ केकयमुपात्म
जे । विराटराजश्याखे ॥ विपुलान्तरा
वर्गर्भे त्रेणुजातौ ॥ अनिचयोगात्
ब्रह्मायमानवशेषे ॥ कीकति शब्दायते
। कीकमर्षणे । चु० । कीकयते रा
क्षसविपर्ययश्चेति कुन् ॥ यद्वा । की
कयत्त शब्दं चकति । चकट्यादैः
अच् ॥ कीकेत्यव्ययं कागति वा ।
। भू० कः । अन्येऽप्यपीति छेपा ॥

कीचकपितृ । पु । भीमसेने ॥ कीच
कमलौषीत् । जी० । क्षिप् । तुक् ॥
कीचकभित् । पु । वृणोदरे । भीमसे
ने ॥ कीचकम भिनति । भिदिरु०
सत्त्वविधति क्षिप् । तुक् ॥

कीट । पु । कुमिभ्यः क्तिञ्चित्स्थूलेषु
अनुमाने ॥ कीटति । कीट० अच् ॥

कीटक । पुं । कुमिजातौ ॥ मागधजा
तौ ॥ चि । तिष्ठुरे ॥ स्व० क. क
न्ना ॥

कीनाश.

कीटम् । पु । गन्धके ॥ कीटहन्ति ।
इन् ० । असनुव्यकर्तृकेचेतिटक् ॥
कीटजा । स्त्री । जतुनि । काचायाम् ॥
कीटेभ्योजाता । जनी० अच् ॥
कीटपादिका । स्त्री । हंसपदीवृक्षे ॥
कीटमणि । पुं । खद्योते ॥ कीटेषुम
विरिय ॥

कीटमाता । स्त्री । हंसपदीवृक्षे ॥
कीटमारी । स्त्री । हंसपदीवृक्षे ॥
कीटमेष । पुं । मृगचिडा इतिप्रसि
द्धे कीटे । अयंनदीतीरेसिक्तताम
भ्येतिष्ठति ॥

कीटसंज्ञक । पुं । रात्रिविशेषस्य संज्ञा
याम् । मकरान्तार्द्धं कर्कटमीनवृषि
काम् कीटाख्याः ॥

कीटेर । पुं । तण्डुलीयशाम् ॥

कीटक । चि । } किम्भकारे ॥
कीटश । चि । }

कीनाशः । पुं । यमे । कुतान्ते ॥ यथा
। किङ्कीनाश पाशधर गर्जसिमासु
पगन्धहासभर मर्जसि । हरिचरखं
शरखं नहि पश्यसि यन्नामभरखा
दपिपश्यसीति ॥ वानरविशेषे ॥ चि
। कर्षके ॥ चुरे ॥ पशुधातिनि ॥ की
क्यव्ययङ् ह्वात्तायाम् । की कुम्भितं
नाशयति । पचाचच् ॥ यद्वा । किन्ना
ति क्लिश्यते वा । क्लिष्टविधाधने क्लि

कीर्त्तिः

श्रवधेवा । क्षिणेरीञ्चोपधाया कन्
लोपश्चलोनाम् चेतिकन् उपधाया
ईत्त्वम् ललोपोनामागमश्च ॥

कीर । पु । शुक्रे । मेधाविनि । फला
शने ॥ कीरा । पुभूमि । कश्मीरदे
शे ॥ न । मांसे ॥ कीर्ति ईरयति
। ईर० । शिजन्त । अच् ॥

कीरकः । पु । दृचविशेषे ॥ चपणके ॥
प्रापणे ॥ शुक्रशावके ॥

कीरवर्णकम् । न । स्थौणेयकनामनि
सुगन्धिद्रव्ये ॥

कीरेष्ट । पु । अचोठ दृचे ॥ आम्रद्रुमे
॥ जलगधूकवृचे ॥ कीराणामिष्ट ॥

कीर्णः । त्रि । दृत्ते ॥ आच्छन्ने ॥ विच्छि
त्ते ॥ हते । हिंसिते ॥ कीर्णतेस्म ।
ह्र० । न । नल्लणत्वे ॥

कीर्त्तनम् । न । उत्तौ । कथने ॥ का
लापास्त्युचमपीच्छन्तीति उत्तियू
तीत्यवप्रसादकारः ॥

कीर्त्तना । स्त्री । यशसि ॥

कीर्त्तयन् । त्रि । कथयति ॥ हतेर्लोट् ।
श्रवादेश ॥

कीर्त्ति । स्त्री । प्रसादे ॥ विस्तारे ॥ क
ईमे ॥ शब्दे ॥ दीप्तौ ॥ मातृका-
विशेषे ॥ यशसि । समन्नायाम् ॥
धार्मिकत्वनिमित्तायां प्रशस्तत्वेन
नानादिगद्गेशीयलोकाञ्जानविषय -

कील

ताहूपायांख्यातौ ॥ परोक्षख्यातौ ।
सृतस्यख्यातौ ॥ यस्य कीर्त्तिर्हता
लोके धिक् तस्यैव कुजीवितम् ।
दानादिप्रभवा कीर्त्ति शौर्यादि प्र
भवं यशः ॥ कीर्त्तिं स्वर्गफला माहु
रासंसारं विपश्चित् । अकीर्त्तिन्तु
निरालोकनरकोद्देशदूतिकाम् ॥
तस्मात्कीर्त्तिमुपादद्यादकीर्त्तिश्च -
व्यपोहयेत् ॥ सुकर्मपत्नी संसिद्धा
कीर्त्तिर्धन्यैश्चपूजिता । ययाविना
जगत्सर्वं यशोहीनं सृतं यथा ॥ की
र्त्यते । कृतसंशब्दने । उत्तियूती
तिनिपातनात् साधु । कीर्त्तनम् ।
कीर्त्तिः सौम्य । हृदिशिरुहीत्यादि
नेनि ॥

कीर्त्तितः । त्रि । कथिते ॥

कीर्त्तिभाक् । पु । श्रोणाचार्य ॥ त्रि ।
कीर्त्तियुक्ते ॥

कीर्त्तिमान् । पु । वसुदेवस्य ज्येष्ठपुत्रे ॥
त्रि । कीर्त्तिसंयुक्ते ॥

कीर्त्तिशेषः । पु । मरणे ॥ यशसो ऽव
धौ ॥

कीलः । पु । स्त्री । अग्निशिखायाम् ।
ज्वालायाम् ॥ शङ्कौ ॥ शङ्खे ॥ कफो
द्यौ ॥ कफोष्णिकाघाते ॥ स्तम्भे ॥
लोभे ॥ कीलति वध्नाति । कील
वन्धने । इगुपधेतिक ॥ कील्यते

कीखाल

अत्रानेन वा । कर्मविघ्नं पुसीति
घोषा ॥

कीखक । पु । शिवके । गवांस्तम्भे ।
यत्रवद्गौर्दुह्यते तस्मिन् । स्मूटा
इति भाषा ॥ गवां गात्रकण्डूयना
र्धं गोष्ठे निष्ठातस्तम्भे ॥ कीखशब्दा
र्थे ॥ वस्तुविशेषे । यथा । जाय-
न्ते सर्वसंस्थानि सुभिर्वा निरुपश्वम्
। सौम्यदृष्टिर्भवेद्वाजा कीखकोष शुभं
वर्देदिति ॥ कीख्यते । कीख० । क
खयेति घञ् । स्वा० कन ॥

कीखसस्पर्शः । पुं । गाव इति गौड भा
षा प्रसिद्धे घृच्छविशेषे ॥

कीखा । स्त्री । पु । कीखे ॥ स्त्री । रतह
तौ । रतौ प्रतिघटितविशेषे ॥ यदा
हवात्स्यायनः । कीखा उत्तसि कर्त्त
री शिरसि विद्वाकपोल्योरिति ॥
कीखति । कीख० । इगुपधेतिक
। टाप् ॥

कीखालम् । न । बधिरे ॥ खले ॥ अ
खते ॥ मधुनि ॥ कीखां वक्रिज्वालां
मलयति वारयति । अखभूषणादौ ।
कर्मण्ययम् ॥ और्वाग्नेः कीखां खाति
वा । कीखेन प्रतिबन्धेन अख्यते
बाधते । अख० । घञ् । कीखम् प्रति
बन्धम् अखति वा । कर्मण्ययम् ॥ पुं ।
पञ्चौ ॥ कीखबन्धनम् अखयोग्यम्

कुक्

खेति ॥

कीखाखधिः । पु । समुद्रे ॥ कीखाखा
निधीयन्तेऽस्मिन् । कुधान्० । अधि
करयेकि ॥

कीखाखप । पु । राखसे ॥ कीखाखं
पिबति । पा० । आतोनुपसर्ग इति
क. ॥

कीखितः । वि । बहे ॥ निष्ठातकीखे ॥
कीख्यतेऽस्म । कीख० । क्त ॥

कीख । पुं । कपौ । वानरे ॥ ख्ये ॥
पश्चिधि ॥ नि । दिगम्बरे । नखे ॥

की इति शब्दमीष्टे । ईश० । मू०
क ॥ यद्वा । कखवायो रपत्यम् । अ
तइम् । किः हनूमान् ईशो यखसः ॥

कीखपर्णः । पु । अपामार्गे ॥

कीखपर्णी । स्त्री । अपामार्गे ॥ कथिलो
मनुष्यानि स्त्रोमशानि पर्णान्यस्या
। पाककर्त्तृति कीघ् ॥

कीखफलम् । न । ककोले । गन्धर्व
विशेषे ॥

कु । अ । पाप्मे ॥ कुतसायाम् ॥ ईधद
र्थे ॥ निवारणे ॥ कथते । कूयते वा
। कुक् शब्दे । मित० कुः ॥

कुः । स्त्री । अजलायाम् । धरायाम्
। भूमौ ॥ प्रथमाङ्गे १ ॥ कथते । कु
क् । मित० कुः ॥

कुक् । वि । समर्थे ॥ कौकते आदने

कुकुरा

। कुक० । इगुपधेतिक ॥

कुकुभम् । न । मये ॥ इति शब्दचन्द्रिका ॥

कुकुर । त्रि । रोगकुम्भितकरे । कुणौ ॥

कुकुल । पु । पर्वते । शिलोच्चये ॥

कुकुट । पु । म्वस्तिके । सितावरे । सुनिषस्त्राके ॥

कुकुद । पु । कुकुदे । सत्कृत्यकन्यादातरि ॥

कुकुन्दर । पु । कुकुरदुमे ॥ न । कूपके । नितम्बस्थकूपरुद्धये । स्त्रिया पृष्ठवंशादधोगर्त्ते ॥ कुम्भूमि द्रयति । दृभये । गयन्त । कर्मण्यण । शिलोपस्थस्थानिवज्जान्तरुद्धि । तत्पुरुषेकृतीति वाङ्मलकादलुक । कुत्तित कुन्दरम् ईषत्कुन्दरमचेतिवा ॥ यद्वा । स्तुन्यते कामिना । स्तुदिआप्रवणे । मङ्गुरादवश्चेति साधु ॥

कुकुभा । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥

कुकुर । पु । यदुधर्मीशान्धकराजस्य तनये ॥ कुकुरे ॥ न । ग्रन्थिपर्णिवृत्ते ॥ कोकते । कुकशादाने । कोकतेर्वाकुगिच्युरच ॥

कुकुरा । पु । भूम्नि । देशविशेषे । यदुषु । दाशार्द्धेषु । सास्त्रतेषु ॥ नित्यं बहुवचनान्त ॥

कुकुट

कुकुटी । पु । शास्त्रमलीपादमे ॥

कुकुल । पु । तुषानले ॥ शिरीषा द

पिमदङ्गी केय मायतलोचना । अ

य क च कुकुलामिकर्कशो मदना

निल ॥ न । शङ्कुभि सङ्कीर्णविले ॥

तनुत्रे । दशने ॥ कोर्भूमे कूलम् ।

कुत्तितवाकूलम् ॥ यद्वा । कवते ।

कुड्शब्दे । पिञ्जादिस्त्रादूलच । भा

तो कुगागम ॥

कुकोलम् । न । कोलिपुच्छे ॥

कुकुट । पु । काञ्चने । ताम्रचूडे । च

रणायुधे । कुकुडा इतिभाषा ॥ अ

स्यमासगुणायथा । कुकुटो दृहण

स्निग्धो वीर्योष्णो ऽनिलहृद्गुरु । च

क्षुप्य शुक्रकफकृदल्योरुच कषा

यकइति ॥ कुकुटलक्षणयथा । कु

कुटस्त्वृजुतनूरुहाङ्गुलि स्ताम्रवक्त्रन

ग्वचृलिक सित । रौति सुस्वर मु

षात्त्यये च यो वृद्धिद स न्दपराष्ट्र

वाजिनाम् ॥ यवग्रीवो यो वा वदर

सदृशो वा पि विहगो वृहन्मूर्द्धो व

र्णो भवति बहुभिर्यस्यचिर । स श

स्त सडग्रामे रुधुमधुपवर्णं श्व ज

यकृन्न शस्तो योतो ऽन्य कुशतरर

व खञ्जचरण ॥ इति वाराहीस

हिता ॥ निषादपुत्रे ॥ शूद्रपुत्रे ॥ त

योत्कायाम् ॥ कुकुभर्पाक्षिणि ॥ व

कुक्कुट

क्लिकणे । स्फुलिङ्गे ॥ वनकुक्कुटे ॥
यथा । सुरासमण्डापानाय भोजने
चरणायुधा । तिसिराविकिरा प
थ्या कुक्कुटाविषमज्वरे इत्यमित्रे
शः ॥ अत्र चरणायुधोगृहकुक्कुट ।
कुक्कुटेवनकुक्कुटइतिव्याख्यानात् ॥
कोकनम् । कुक्कुत्ता० । सं० क्विप् ।
कुटति । कुटका० । इगुपधेतिक ।
कुक्कुट । कर्तृकरणयोरितिसमा
स ॥ कुत्तसित । कुट को पृथिव्या
कुटो वा । पृ० ॥

कुक्कुटमण्डप । पु । काग्याप्रसिद्धे भुक्ति
मण्डपे ॥

कुक्कुटक । पु । कुक्कुटार्थे ॥ शुद्राज्जा
तोनिषाद्यान्तुसवैकुक्कुटकस्मृतः ।
इतिमनु० ॥

कुक्कुटमस्तकम् । न । अये । चे । इति
गौडभाष ॥

कुक्कुटव्रतम् । न । सन्तानार्थं स्त्रीकर्त
व्ये व्रतविशेषे । खलितासुसमीव्रते
॥ भास्त्रेमासि सिते यत्ने सप्तम्यां
नियमेनया । साक्षा शिर्षं स्नेहयि
त्वा मण्डलेचसहान्निकम् । पूजये
त्तदासन्नाः दुष्प्रापनैव विद्यते ॥

कुक्कुटशिरः । पु । कुसुम्भदृष्टे ॥

कुक्कुटार्थः । पु । कुक्कुटतुल्यवर्णं सर्प

कुक्कुटारिः । पु । विशेषे ॥

कुक्कुर

कुक्कुटि । स्त्री । दम्भचर्यायाम् ॥
कुक्कुटी । स्त्री । अन्वतचर्यायाम् ॥ अये
ष्ठ्याम् । छिपकस्त्री इति भाषा ॥
भास्त्रमस्त्रीदृष्टे ॥ कुक्कुटयोधिति ॥
अस्थाला कुक्कुटी च मृदुचासमा-
पिथीक्षिग्धमूर्ति रचिराननेक्षया
। सा ददातिरुचिरं महीक्षितां श्री
यशोविजयतीर्थसम्पद् ॥ जातेरस्त्री
विषयादिति छीष ॥

कुक्कुटीव्रतम् । न । भास्त्रशुक्लसितम्यां
कर्तव्ये नियमविशेषे । खलिता स
प्तम्याम् ॥

कुक्कुभ । पु । पात्कुका इतिगौडभा
षाप्रसिद्धे पक्षिणि ॥ वनकुक्कुटे ॥
कुगिन्धव्यक्तं शब्दं कैति । बाहुष
कात्तम्भक् ॥ कुक्कुशब्दभाषते वा ।
भाषय्य० । अन्येभ्योपीतिउः ॥

कुक्कुर । पुं । कूकर इतिभाषाप्रसिद्धे
कौशेयके । सारमेये ॥ कोकते ।
कुक्कुभाशने । क्विप् । कुरति । कुरश
ब्दे । इगुपधेतिकः । कुक्कुभासौ कुर
श्च ॥ न । प्रणिपद्ये । कुक्कुदौंदा इति
ख्यातौपधौ ॥ कुक्कुटोस्त्रास्ति । कुक्कु
रशब्दस्तत्रान्धे साक्षयिकः । अर्शभाष
य् । यथा । कोकते । कुक्कु० । कोक
तेषां कुगिन्दुरश्च । कुशागमश्च ॥

कुक्कुरदुः । पुं । मदच्छदे । खलामणे

कुङ्कुम

। कुङ्कुर वन्दा कुङ्कुरे । इति च भाषा ॥
कुङ्कुरः कटु स्निग्धो ज्वररक्तकफा
पह । तन्मूलमार्द्रनिश्चित वदने
मुखशोषहृत् ॥

कुङ्कुरी । स्त्री । गुण्याम् । सारमेय्या
म् । कूकरो कुत्ती इति च भाषा ॥
जातेरिति ङीष् ॥

कुङ्कुवाक् । पु । सारङ्गमृगे ॥

कुच' । पु । कुचो । उठरे ॥ गर्भे ॥ कु
ष्माति । कुषनिष्कर्षे । उन्दिगुधि
कुषिम्यश्चेति स कित् ॥

कुचि । पु । उदरे ॥ कुष्यते निष्का
स्यते मलोऽस्मात् । कुष' । पुषिकु
षिशुषिम्य क्वि ॥ केतुमालवर्षस्थ
देशविशेषे । समुद्रमध्यप्रदेशे ॥ कु
क्षिपार्श्वोदरकटीपृष्ठक' पर्वमेदन
मित्यत्र कुक्षिशब्द उदरस्य वामद
क्षिणभागद्वयवाचीति भावप्रकाश ।

कूख इति भाषा ॥

कुक्षिम्भरि । चि । आत्मम्भरौ । स्वी
दरमात्रपूरके ॥ कुक्षिविभर्त्ति इति
विग्रहे कुक्षेर्मुमागमो भृजइन्प्रत्य
यश्च निपातसिद्ध ॥

कुक्षिरन्ध्र । पु । नले ॥

कुङ्कुमम् । न । कुम्कुम् केसर इति
च नाम्ना वित्ते गन्धद्वये । काश्मीरज
नानि ॥ काश्मीरदेशजे क्षेपे कुङ्कुम

कुचर

यद्भवेद्वितत । सूक्ष्मकेशर भारक्त
पद्मगन्धितदुत्तमम् ॥ वाक्कीकदेश
सजात कुङ्कुमपाण्डुरं भवेत् । केत
कीगन्धयुक्त तन्मध्यम सूक्ष्मकेशर
म् ॥ कुङ्कुमं पारसीके यन्मधुगन्धि
तदीरितम् । ईषत्पण्डुरवर्णतद
धम स्थूलकेशरम् । कुङ्कुम कटुक
किम्बं शिरोरुम्मुखजन्तुजित । ति
क्त वमिहर वर्यं व्यङ्गदोषत्रयापह
म् ॥ कुम्कुम् इति शब्देस्ति वा
चकस्तेनास्य । अर्श' आद्यच् ॥ यदा कु
क्ष्यते । कुक्क' । वा' उमकुम्प्रत्यय
। आच्छीत्यत्र नुमितियोगविभा
गाद्युम् ॥

कुङ्कुमाद्रि । पु । पर्वतविशेषे ॥

कुङ्कुनी । स्त्री । महाज्योतिष्मत्याम् ॥

कुच । पु । स्तने ॥ कुचति । कुचसङ्गो
चे । इगुपधेतिक' ॥

कुचण्डिका । स्त्री । मूर्वाखतायाम् ॥

कुचण्डी । स्त्री । मूर्वायाम् ॥

कुचन्दनम् । न । रक्तचन्दने ॥ वकञ्
इति भाषाप्रसिद्धे पञ्चाङ्गे ॥ द्रुमविशे
षे ॥ निर्गन्धस्त त कुक्षित चन्दनम्
। कैचन्दनमिव वा । कुत्सितान्य
न्यचन्दनान्यस्मादा ॥

कुचफल । पु । दाडिमद्रुमे ॥

कचर । चि । कवादे । परदोषकजन

कुञ्ज	कुञ्चित
कीर्त्ति ॥ कुञ्चितं चरति । यथाश्च ॥ कुञ्जग्राम् । न । चूचुके । स्तनाग्रभागे ॥ कुञ्जस्यग्रामम् ॥ कुञ्जाङ्गेरी । स्त्री । चुम्बिकायाम् । चू काशक इतिभाषा ॥ कुञ्चिकः । पुं । } कुञ्चिया इति गौ कुञ्चिका । स्त्री । } उभाषा प्रसिद्धे मत्स्ये ॥ कुञ्चितः । वि । परिमिते ॥ कुञ्चि । कुञ्चसङ्कोचे । रुचिश्चिकुचोति कि तञ्च ॥ कुञ्चेष्टः । वि । कुवाससि ॥ कुत्सितं चे कुम्भम् ॥ कुञ्चेष्टा । स्त्री विदकयर्थांम् ॥ कुञ्चेष्टी । स्त्री । अम्बुदायाम् । आकना वि इति गौडभाषा ॥ कुञ्चम् । न । कुमुदे ॥ इति शब्दच न्द्रिका ॥ कुञ्जः । पुं । आरे । भौमग्रहे ॥ नरका सुरे ॥ कुम्भे ॥ कौः वृद्धिः जातः । कम्बन्यान्तिस्तक ॥ कुञ्जम्भकः । वि । सन्धिचौरे ॥ इति शब्दावली ॥ कुञ्जमिश्रकः । वि । कुञ्जमिश्रे ॥ इति शब्दा रत्नावली ॥ कुञ्जा । स्त्री । कम्बन्यान्तिस्तक ॥ कम्बिकादेयम् ॥	कुञ्जाष्टम' । पु । दोषविशेषे ॥ सर्वान गुणान्निवन्त्याशु विलम्बादष्टम कुञ्ज । अस्त्रायवाद् । अस्त्रगे नोत्रगे भौ मे श्चुचेवगतेपिशा । कुञ्जाष्टमोद्ग वोदोषेन किञ्चिदपिविद्यते इति ॥ कुञ्जिशः । पु । मत्स्यविशेषे ॥ कुञ्जकटि । स्त्री । धूममहिष्याम् । कु हेनिकायाम् ॥ कुञ्जकटिका । स्त्री । रतान्ध्याम् । नभो रेखौ ॥ कुञ्जकटी । स्त्री । कुहेनिकायाम् ॥ कुञ्चनम् । न । नेत्ररोगविशेषे ॥ तल्ल चयम् । वाताया वर्त्मसङ्कोचं जन यति यदा मला । तदा द्रष्टुं न शक्नो ति कुञ्चनं नाम तद्दिदुरिति ॥ कुञ्चफला । स्त्री । कुम्भाण्याम् ॥ कुञ्चि' । पुं । अष्टमुष्टिमिते धान्यमान भेदे ॥ यथा । अष्टमुष्टिर्भवेत् कुञ्चि. कुञ्चयोष्टौ चपुष्कधमिति ॥ कुञ्चिका । स्त्री । कृष्णजीरके ॥ कुञ्चे इति गौड प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ॥ य था । कुञ्चिकयैर्न विस्माययति भा ययति ॥ कम्बु इतिभाषा प्रसि द्धायां वंशशाखायाम् ॥ कुञ्ची ताक्षी इति च भाषा प्रसिद्धायां कूर्चिकाया म् ॥ मेघिकायाम् ॥ कुञ्चितम् । न । तगरपुष्पे ॥ वि । य

कुञ्जरः

क्रे ॥ सङ्कोचिते । कुञ्जतिष्ठ । कु
ञ्जकौटिल्ये । त्त । बाहुसकात स
न्नापर्वकत्वाद्वा नलोपभाष ॥

कुञ्जः । पुं । न । हस्तिहने ॥ हस्तिद
न्ते ॥ निकुञ्जे । समन्तात्सुतादिभि
राच्छादिते स्थानविशेषे ॥ कौजा
यते । कावजनि वा । जनीप्रा० । स
प्तम्यञ्जनेर्ह । पृ० ॥

कुञ्जर । पुं । अनेकपे । हस्तिनि ॥ अ
तिशयित कुञ्जोद्धनुरख्यस्य । रत्न
करणेलमुखकुञ्जोद्ध उपसङ्ख्यान
मितिर ॥ देशविशेषे ॥ केशे ॥ उ
त्तरपदस्थित्यञ्जेष्ठार्थे ॥ पञ्चमात्र
स्यप्रथमे । ५५ प्रमेदे ॥

कुञ्जरचारमूलम् । न । मूलके ॥ इति
राजनिर्घण्ट ॥

कुञ्जरच्छाया । स्त्री । गजच्छायायाम्
॥ यथा । योगो मघावयोदश्या
कुञ्जरच्छावसंज्ञकः । भवेन्मघायां
संख्ये च शशिन्यर्के करस्थिते इति ॥

कुञ्जरपर्यायः । पुं । पञ्चमात्रस्यप्रथम
। ५५ पर्याये ॥

कुञ्जरपिप्पली । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ॥
कुञ्जराः । स्त्री । घालकीद्रुमे ॥ पाटला
याम् ॥ इक्षित्याम् ॥

कुञ्जरारातिः । पुं । शरमे ॥ सिंहे ॥

कुञ्जरस्य चरतिः ॥

कुटजः

कुञ्जराखुकम् । न । हस्त्याखुनि ॥ इति
शब्दचन्द्रिका ॥

कुञ्जराशनः । पुं । अश्वत्ये । पिप्पले ॥

कुञ्जरेणाश्रयते । अश्रमोजने । कर्म
णिल्युट ॥

कुञ्जरी । स्त्री । करेणौ । इक्षित्याम् ॥

कुञ्जजम् । न । क्वाञ्जिके ॥ क्रुत्स्तिजं
लम् । पृषोदरादिः ॥

कुञ्जवल्ली । स्त्री । निकुञ्जिकान्त
वृत्ते ॥

कुञ्जिका । स्त्री । कृष्णजीरुके ॥ निकु
ञ्जिकान्तावृत्ते । कुञ्जवल्लीर्याम् ॥

कुटः । पुं । कोटे । गढ इति भाषा ॥
शिलाकुट्टे । पत्थग फोडनेका ह्यौ

डा इतिभाषा ॥ पर्वते ॥ वृत्ते । अ
नोकहे ॥ टवर्गगथमोपध इति प्रा

माशिका ॥ पुं । न । कलशे । घटे
॥ पुं । स्त्री । गृहे । वेश्मनि ॥ कुट

ति । कुटिली भवति । कुटकौटिल्ये
। इगुपधेतिक ॥

कुटकम् । न । फाले ॥ कुटति । कुट
। कुन् ॥

कुटकाचलः । पुं । पर्वतविशेषे ॥

कुटङ्कः । पुं । गृहाच्छादने । लम्पर
छान इतिच भाषा ॥

कुटचः । पुं । कुटजवृत्ते ॥

कुटजः । पुं । कौरिया कौरया इतिच

ॐ ॐ ॐ =

कुटख

सिद्धे वृक्षविशेषे । गिरिमल्लिकाया
म् । वतसके ॥ अस्यफलमिन्द्रियव
॥ कुटख कटुको रुचो दीपन स्तु
वरो हिम । अर्शोतीसारपित्तास्र
कफटृणामकुष्ठनुत ॥ अगस्त्यमुनौ
॥ श्रोत्राचार्ये ॥ कुटे शृङ्गे जायते
स । सप्तर्ष्याजनेर्ह । पृषोदरादि ॥

कुटखबीजम् । न । इन्द्रियवे ॥

कुटखा । स्त्री । कखर्हसच्छन्दसि ॥ स
जसा भवेद्विहसगौकुटखास्यमिति
लख्ययात ॥

कुटखट । पु । प्रयोनाकवृक्षे । शोथके
॥ न । कैवर्त्तीमुस्तके । मोथा इति
भाषा ॥ कुटख वक्त्रीभवन् नटति ।
नटच्छब्देने पञ्चाक्ष ॥

कुटपः । पुं । मुनौ ॥ निष्कुटे । गृध्रस
मीषोपवने ॥ कुडवपरिमाणे मान
भाण्डे ॥ न । कमले ॥ कुटति । कु
टः । उषिकुटिदक्षीत्यादिना कुटे
कपुन् प्रत्ययः ॥

कुटर । पुं । न । कुठरे । मन्यानदण्ड
बन्धवस्तम्भे ॥ वा० कुटे. करन ॥

कुटर । पु । अंशुकगृहे । छोटोतम्ब
तम्बूटी इति त्रिभाषा ॥ कुटति । कु
टः । कुटः किञ्चेत्यस्य ॥

कुटरणा । स्त्री । चिवृतायाम् ॥

कुटखम् । न । पटले । खान छपर इ-

कुटी

तित्रभाषा ॥ इति त्रिभाषा ॥

कुटहारिका । स्त्री । दास्याम् ॥

कुटि । पुं । महीबहे ॥ शरीरे ॥ स्त्री
। मन्त्रगृहे ॥ शालायाम् ॥ कुटति
। कुटः । इगुपधात किदिति इन्प्र
त्यय ॥ यदा । हागृध्रपृकुटिभिदि-
च्छिदिभ्यश्चेति इ सचकित् ॥

कुटिचर । पुं । वारिगृकरे । संस इति
भाषा ॥

कुटितम् । वि । कुटिले ॥ कुटति । कु-
टः । इच्छिवचिकुचिकुटिम्य. कितच् ॥

कुटिन । वि । अन्वजौ । अराले ॥ भ
ङ्गुरे ॥ न । तगरपुष्पे ॥ कुटिडकौटि
ल्य क्वाति । खा० । जातेननुमेतिक
॥ कुटति वा । कुटः । मियिलादि-
स्वादाहुलकादा इत्यच् ॥

कुटिलक । पुं । नागविशेषे ॥

कुटिलग । पुं । सर्पे ॥

कुटिलगा । स्त्री । मयाम् ॥

कुटिला । स्त्री । नदीविशेषे ॥ राधि-
कासखीविशेषे ॥ तगरपाशाम् ॥ स्पृ
क्षानामगन्धद्रव्ये ॥

कुटिलिका । स्त्री । बाधानाङ्गतिभिजे
षे ॥ कर्मादौषकरसभूते लौह ॥ व
क्राशालौहयद्विर्या प्रोक्ताकुटिलिका
विसेत्युक्तेः ॥

कुटी । स्त्री । कुम्भदास्याम् । कुटनी

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

कुटुम्बी

इतिभाषा ॥ मुरानामगन्धद्रव्ये ॥ चि
त्रगुच्छे ॥ स्वल्पनिलये ॥ कृदिकारा
दन्तिनइतिङीष ॥

कुटीचक । पु । पुत्रावादे । पुत्रान्नजी
विनि विरक्ते ॥

कुटीचर । पु । } यतिविशेषे ॥ कुठ्या
कुटीचरक । पु । } चरति । अच ॥ स्वार्थे
क ॥

कुठीर । पुं । सुदृष्टहे । भौंपडी भूं
पडी कुठिया इतिचभाषा ॥ इस्वाकु
टी । कुटीशमीशुष्काभ्योर ॥ न ।
केवले ॥ रते ॥ इतिहेमचन्द्र ॥
कुटति । कुट० । वा० ईरन् ॥

कुटुङ्गक । पु । वृक्षलतागच्छने ॥ छ
ति सि ॥

कुटुम्ब' । पु । न । पोष्यवर्मे ॥ बान्धवे
॥ सन्ततौ ॥ द्वितीयगृहे ॥

कुटुम्ब्यापृत' । त्रि । अभ्यागारिके ।
उपौधौ । पुत्रदारादिपोषणव्यशे ॥
कुटुम्बे कुटुम्बपोषणे व्याप्रियतेस्य
। पृष्ठव्यायामे । अकर्मकत्वात् क
संगित्त ॥

कुटुम्बहारक' । पु । यात्रायोगविशेषे
॥ सप्तमे चन्द्रमा कृत्वात् सप्तमे
नीचखेचर । कुटुम्बहारको योगो
यातु प्रियतमां हरेत् ॥

कुटुम्बी । पु । गृहमेधिति । गृहस्थे ।

कुट्टित

गार्हस्थ्याश्रमविशेषे ॥ त्रि । कृप
के ॥ कुटुम्बविशेषे ॥ कुटुम्ब पो
ष्यवर्गोऽस्य । कनइति ॥

कुटुम्बिनी । स्त्री । पतिपुत्रदुष्टिवादि
युताया प्रतिष्ठिताया स्त्रियाम् । पु
रनध्याम् ॥ इन्नन्तान्ङीप् ॥ कुटु
म्बानांसमूहे ॥ खलादिभ्यश्चनिर्वक्त
व्यइतिइति ॥ सुदृष्टुपविशेषे । पय
स्यायाम् । वक्रशल्यायाम् ॥

कुटुम्बौकः । न । कुटुम्बवासस्थाने ॥
कुट्टक । पुं । गणकाना मङ्गविशेषे ॥
कुट्टनम् । न । छेदने । कूटना इतिभा
षा ॥

कुट्टनी । स्त्री । नार्यासहान्यपतिसंयो
गकारिण्याम् । शम्भल्याम् । कुट्टनी
इतिभाषा ॥ कुट्टयति । कुट्टच्छेदन
भर्त्सनयो' । ल्युट् । ङीप् ॥

कुट्टाक । त्रि । कुट्टनशीले ॥ कुट्टयति
। तच्छील । कुट्ट० । जल्पभिक्षकुट्ट
लुण्ठवृद्धाघातन इतिषाकनप्रत्य
य' ॥ स्त्री । कुट्टाकी ॥

कुट्टारः । पुं । पर्वते ॥ न । केवले ॥ रते
॥ कुट्टारंकेवलोरते इतिमेदिनी ॥

कुट्टितमासम् । न । मांसव्यञ्जनप्रभेदे
॥ मासमन्त्राय सङ्गृह्य सङ्गृह्य कृत्वा
सुकुट्टितम् । वैसवारसुगन्धाख्येस्वेदि
त म्पाचितम्भवेत् ॥ कुट्टित पाचि

कुट्टिम

त मांसं सुखाद् लघु दीपनम् ।
तथापि जाङ्गलं श्रेष्ठं जाङ्गलेष्वपि प-
क्षिणाम् ॥

कुट्टिम । पु । न । स्वल्पगृहे । कुटी-
रे ॥ गर्भागारे ॥ मणिभूमौ । रत्न-
स्रवणौ ॥ सुधाघटितभूतले ॥ वट-
भूमौ । नीच इति कुरसी इति च
भाषा ॥ दाडिमद्रुमे ॥

कुट्टिमितम् । न । शवभेदे । स्त्रीणां
दशधाशृङ्गारवेष्टान्तर्गतवेष्टाविशेषे
। स्त्रीणां स्वाभाविकदशालङ्कारान्त-
र्गते विलासभेदे ॥ तल्लक्षणं यथा ।
केशस्तनाधरादीनां यत्तु हर्षोऽपि
सम्भूयत । प्राहुः कुट्टिमितनामशि-
रःकरविधूयनम् ॥ अपिच । केशा-
धरादिग्रहणे रोदमानेपिमानसे ।
दुःखितेव वरिह । कुपोष्यकुट्टिमित-
द्वितद्विति ॥ स्त्रीणामेषस्वभावो य-
दिष्टमप्यनिष्टतयानिवारयन्त्य एव सु-
रतसुखमुपभुञ्जते इति ॥ अपिच ।
दुःखोपचारं सौख्योद्वर्धयितुं कुट्टि-
मितं मतम् ॥ सुरतेषु गाढपरिपीड-
ने केशस्तनादिग्रहणे च हर्षात् सुखे-
पि दुःखाविष्क्रिया दुःखेपिसुखावि-
ष्क्रियाकुट्टिमितम् । कुट्टनम् । कुट्ट-
घण् । कुट्टेन निर्दृष्टम् । भावप्रत्य-
यान्तादिमप्यन्तश्च इतीमप् । ततो

कुठारी

ययन्ताङ्गावेक्त । तारकादिष्वादि-
तञ्जवा ॥

कुट्टिहारिका । स्त्री । दास्याम् ॥ इति
हलायुध ॥

कुट्टीर । पु । शुद्धपर्वते ॥ इति हारा-
वली ॥

कुट्टमल । पुं । मुकुले । विकाशेऽनु-
स्वप्नौष्ठकलिकायाम् ॥ न । नरकान्त-
रे ॥ यशस्ज्जुभि पीडनम् ॥ कुट-
ति । कुट्टकौटस्थे । घृषादिष्वात-
कलच् तस्यमुटच् ॥ यद्वा । कुन्धते
कुटतिवा । कुट् । कुटिकुषिभ्यां
कमलच् ॥

कुठ । पु । द्रुमे । शाले ॥ कुठति । कु-
ठ् । पचाद्यच् ॥

कुठर । पु । दण्डविष्कम्भे । मन्थानाक-
र्षरज्जुभि र्युक्ते स्तम्भे ॥ कुठति कुठ-
गतिप्रतिघाते । वाहककाल करन ॥

कुठाकु । पु । खट्कुवट्टैया इति भाषा ।
प्रसिद्धे पक्षिविशेषे ॥

कुठाटङ्ग । पु । स्त्री । कुठारे ॥

कुठार । पु । द्रुमे ॥

कुठार । पु । स्त्री । शुधितौ । परशौ-
। कुहाडा इति भाषा । फर्सा इ-
ति च ॥

कुठारी । स्त्री । कुठारे । कुहाडी इति
भाषा ॥ जातिस्वान् डीष् ॥

कुडिः

कुठाक' । पुं । दृचे ॥ कीशे । वानरे ॥
शस्त्राकारे ॥

कुठि । पु । क्षमाभृति ॥ महीबहे ॥

कुठिक । पु । कुष्ठैषधौ । कूठ इति
भाषा ॥

कुठेर । पु । वज्रो ॥ तुल्यस्याम् ॥ अर्ज
के । वावुइ इति वर्बरी इतिच प्रसि
द्धे पर्यासे ॥ कुष्ठति । शुठप्रतिघाते
कुठिच । पतिकठिकुठीत्येरक् । आ
गमशास्त्रस्या निन्यत्वाच्चनुम् ॥

कुठेरक । पु । पर्यासे । तुल्यस्याम् ॥
श्वेततुल्यस्याम् । ववुइ तुलसी इति
गौडभाषा ॥ कृष्णार्जके ॥ नन्दीद
चे ॥

कुठेरज । पु । श्वेततुल्यस्याम् । कुठेर
के । वर्बरायाम् ॥

कुठेर । पु । चामरवाते । चौरकीपव
न इतिभाषा । मन्यरौ ॥

कुडव । पु । धान्यमानभेदे । मुष्टिच
तुष्टये ॥ प्रस्थचतुर्थीशे ॥ वैद्यकम
तेद्विप्रसृतपरिमाणे । द्वात्रिंशत्तोल
के । अञ्जलौ ॥ कुण्ड्यते कुण्ड्यतेवा
। कुडिदाहे । वा० कव प्र० । आग
मस्यानिन्यत्वाच्चनुम् ॥

कुडि । पु । देहे । शरीरे ॥ कुण्डते
। कुडि० । कुण्डिकंघ्योर्नलोपश्चे
ति इ. कित् ॥

कुणपः

कुडिश' । पु । कुडिचि माच इतिगौड
भाषाप्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ॥

कुडुहुन्नी । स्त्री । सुद्रकारवेद्याम् ॥

कुडुलः । पुं । कुट्मले ॥ न । नरकवि
शेषे ॥ कुण्ड्यते । कुटतिवा । कुटच्छे
दने कौटिल्येवा । कुटिकुचिभ्यां
कलन् । पृ० । कुडति । कुडवाल्मे
। वाहुलकात् कुडेरपिकमलन्वा ॥

कुड्यम् । न । भित्तौ । भीत कन्ध इ
तिभाषा ॥ विलेपने ॥ कुण्ड्यासाधु ।
तपसाधुरितियत् । पृ० ॥ कुण्ड्यतेषां
कुडुकार्कश्ये । गत्यत् ॥ कैतेरघन्या
दिह्वात् यकप्रत्ययोडुगागम इत्यु
क्त्वदत्तादयः ॥ कैतूहले ॥

कुड्यकम् । न । कुड्यार्थे ॥

कुड्यच्छेदी । पु । सन्धिचैरे ॥ छेदनंछे
द । कुड्यस्यछेद । सोस्यास्तिइति ॥

कुड्यच्छेद्यम् । न । खानिके । भीतका
गढा इतिभाषा ॥

कुड्यमत्सी । स्त्री । गृहगोधिकाया
कुड्यमत्स्य । पु । म् । छिपकली ॥

कुणक' । पु । बालके ॥

कुणञ्ज । पु । अरण्यावास्तूके । व

कुणञ्जर । पु । नवयुवा खरयुवाइ
तिचभाषा ॥

कुणञ्जा । स्त्री । कुणञ्जे ॥

कुणप । पु । न । त्यक्तमात्रे । शवे ॥ व

कुण्ठीक

रक्षा इतिप्रसिद्धे अस्त्रविशेषे ॥ पृति
गन्धे ॥ चि । पृतिगन्धौ ॥ कणति ।
कणशब्दे । कण्ये सम्प्रसारणश्चेति
कपन ॥

कुण्ठी । स्त्री । विट्सारिकायाम् ॥
कुण्ठाकु । पुं । देशविशेषे ॥ कणति ।
कण्य । पीयूषगिभ्यांकात्तन् । बाहु
व्यकात् सम्प्रसारणम् ॥

कुण्ठि । पु । वृणी इतिख्याते तुल्यदण्डे
। वृन्द इतिगौडभाषा ॥ चि । कुक
रे ॥ कुणति कुण्यते मा । कुणशब्दे
पकरणयोः । इगुपधात्किद्वितीम् ॥

कण्ठिन्दः । पु । शब्दे ॥ कुणति । कुण्य०
कुण्ठिपुत्थो किन्दच् ॥

कुण्डकः । चि । खूले । मोटा इतिभा
षा ॥

कुण्ड । चि । क्रियासुमन्त्रे । अकर्मण्ये
॥ कुण्डोमन्त्रः क्रियासुय ॥ मूर्खे ॥
कुण्डति । कुठि प्रतिघाते आचक्षेच
। पचाचच ॥

कुण्डक । चि । कुण्डे ॥ स्वार्थेकः ॥

कुण्डा । स्त्री । गतिप्रतिहतौ ॥ कुण्डन
म् । कुठिप्रसीधते । चिद्विद्वदि
शब्देभ्यः । टाप् ॥

कुण्डितः । चि । कुण्ठीकृते । सङ्गचि
ते ॥

कुण्ठीकृतः । चि । विकुण्ठिते ॥

कुण्डल

कुण्ड । पु । अमृतेभर्त्तरिजारजे । मा
रात्पतिवलीभूते ॥ कुण्डयतेकुलम
नेन । कुडिदाहे । घञ् ॥ न । मा
नभेदे ॥ देववशाशये ॥ चैवश्चा इ
तिप्रसिद्धेजलाधारविशेषे ॥ होमी
याग्न्याकये ॥ न । स्त्री । पिठरे ।
स्यास्याम् ॥ कुण्डयति । कुडिरच
ये । चु० । अच् । कुणति वा । कु
य० । कादिभ्यःकिद्वितीम् ॥

कुण्डकीट । पु । पतितब्राह्मणीपुत्रे ।
चारतोब्राह्मणीपुत्रे ॥ दासीकामुके
॥ चार्वाकवचनाभिन्नपुत्रे ॥ चार्व
के ॥ अतिविशारदे ॥

कुण्डगोचकम् । न । काञ्चिके ॥

कुण्डजः । पु । कृष्णे । वृषाच्छादित
स्थाने ॥ इतिहेमचन्द्र ॥

कुण्डपाय । पु । कतौ ॥ कुण्डेन पी
यते ऽस्मिन् सोम इति । कतौकुण्ड
पायसश्चाभ्याविति पिवतेरधिकरणे
यत प्रत्ययो युगागमस्यनिपात्यते ॥

कुण्डलम् । न । स्वनामस्वातन्त्र्यभू
षणे । कर्णवेष्टने ॥ पाशे ॥ वक्ष्ये ॥
गुर्वचरे ॥ कुण्डते कुण्डयतेवा ।
कुडिदाहे कुडिरक्षायांवा । वृषा
क्षिप्त्वात् कणच ॥ कुण्डं कुण्डला
कारं कति वा । आतोनुपेतिकः ॥
सिद्धादिस्वाकृजवा ॥

कुण्डलि

कुण्डलिका । स्त्री । मावावृत्तभेदे ॥

यथा । कुण्डलिका सा कथ्यते प्रथमं
दोहा यत्र । रोलाचरणचतुष्टयं प्र
भवति विमलं तत्र ॥ प्रभवति विम
लं तत्र पद्मप्रति सुललितयमक
म् अष्टपदी सा भवति विमलकवि
कौशल्यगमकम् । अष्टपदी सा भव
ति सुखितपण्डितमण्डलिका कुण्ड
लिनायकभणितविषयकर्ण कुण्डलि
केति ॥ जलेवी इति प्रसिद्धे पद्याम् ॥

कुण्डली । पु । फणिनि । सर्पे ॥ वरुणे
॥ मयूरे ॥ चित्रमणे । चित्तल इति
भाषा ॥ त्रि । कुण्डलयुक्ते ॥ कुण्डल
ङ् कुण्डलाकारो वा सो ऽस्यास्ति । अ
त इति ॥

कुण्डलिनायक । पु । पिङ्गभसर्पे ॥

कुण्डलिनी । स्त्री । मूलाधारनिवासि
न्याङ् कुलकुण्डलिनीशक्तौ ॥ उर
ग्याम् ॥ गुडूच्याम् ॥ कुण्डलानां स
मूहे ॥ खलादिच्छादिनि ॥ जले
वीतिख्याते पद्यान्त्रविशेषे ॥ तस्या पा
कप्रकारो यथा । नूतनं घट मानीय
तस्यान्त कुशलोत्तम । प्रस्थार्धपरि
मात्रेण दग्धा ऽस्त्रेण प्रलेपयेत् ॥ द्वि
प्रस्थांसमितां तत्र दध्यक्षप्रस्थसमि
तम् । घृतमर्द्धशरावच्च घोलयित्वा
घटे क्षिपेत् ॥ आतमे स्थापयेत्ता

कुण्डिनः

व द्याव द्याति तदन्तताम् । ततस्त
त् प्रक्षिपेत् पात्रे सच्छिद्रे भाजनञ्च
तत् ॥ परिभ्रास्य परिभ्रास्य तत्सक्त
से घृते क्षिपेत् । पुन पुन स्त दावृ
त्त्या विदध्या न्यण्डलाकृतिम् ॥ तां
सुपक्वां घृता क्रीत्वा सितापाके त
नुहवे । कर्पूरादिमुगन्धे च सपयि
त्त्वो दुरेक्षत ॥ एषा कुण्डलिनी ना
म्ना पुष्टिकान्तिवल्लप्रदा । धातुवृद्धि
करी दृष्या दृच्या चेन्द्रियतर्पणीति
॥ कुण्डलिनी ङीप् ॥

कुण्डली । स्त्री । गुडूच्याम् ॥ काञ्चनद
मे ॥ कपिकच्छाम् ॥ सर्पिणीवृक्षे ॥ ज
लेवीति प्रसिद्धे मिष्टान्नविशेषे । कु
ण्डलिन्याम् ॥ इति पाकराजेश्वर ॥
कुलकुण्डलिन्याशक्तौ ॥

कुण्डाशी । वि । कुण्डस्य सङ्करविशे
षस्यान्नभोजिनि ॥ अमृते जार
ज कुण्डो मृते भर्त्तरि गोलकः ।
यस्तयो रन्न मन्नाति स कुण्डाशी
ति कथ्यते ॥ इति देवल ॥ कुटना
इति प्रसिद्धे भगभक्षके ॥ महाभा
रते दानधर्मे तथा दर्शनात् ॥

कुण्डिका । स्त्री । कमण्डलौ ॥ पिठरे ।
स्याल्याम् ॥ कूड कूडा इति च प्रसिद्धे
पात्रविशेषे ॥ स्वा० क ॥

कुण्डिन । पु । ऋषिविशेषे ॥ न । वि

कुतप

दर्भनगरे ॥ यथा । अथ भीमसुता
वलोकनै सफल कर्तुमह स्त देव
स । क्षितिमण्डलमण्डनार्थितं न
गर कुण्डिन मण्डजोययाविति पूर्व
नैषधे २ सर्ग ॥ कुण्डते । कुण्डिद ।
हे । वहलमन्यवापीति इनच प्र० ॥
कुण्डी । स्त्री । अमत्रविशेष । कमण्ड
ली ॥ कुण्डी कन्नु कपालानि मधु
पूर्णीनि विभ्रत । कि न पश्यति लो
को य वज्रविष्णुमहेश्वरान् ॥ जान
पदकुण्डेत्यादिना अमणे डीष् ॥
भर्त्तयस्तेजारजातायाम् ॥ अमम
मुष्यजातिस्त्वात् जातिक्त्वणो डी
ष् ॥ कुणति वा । कुणयज्ज्योपकरण
यो । अमन्ताडुः ॥

कुण्डीर । पु । मनुष्ये ॥ नि । वलव
ति ॥ इति धरणी ॥

कुतनु । पु । कुवेरे ॥ त्रि । कुत्सित
शरोरे ॥

कुतप । पुं । स्वर्ग्ये ॥ वैश्वानरे ॥ द्विज
न्मनि ॥ अतिथौ ॥ गवि ॥ भागिने
वे ॥ पुं । न । दौहित्रे ॥ काये ॥ छाग
खकम्बले । नेपाखकम्बले । खारचा
इति पर्वतीय भाषा ॥ कुशटुणे ॥
दिनस्याष्टमांशे । अङ्गोऽष्टमे मुहूर्
त्ते । विश्वहण्डदिनमाने द्विती
यप्रहरणेष्वदष्टावधितृतीयप्रहरप्र-

कुतुक

यमदण्डपयन्ते काले । अयमैको
द्विष्टश्राद्धारम्भकालः । यथा । आर
भ्यकुतमे आह कुर्यादारौहिखं बुधः ।
विधिज्ञो विधि मास्थाय रौहिण
न्तु न लङ्घयेदिति ॥ दिवसस्या
ष्टमे भागे मन्त्रीभवति भास्करः ।
स काल कुतमो ज्ञेयः पितृणां दत्त
मन्त्रयम् ॥ अपिच । अङ्गो मुहूर्त्ता
विस्थाता दशपञ्चच सर्वदा । तत्राष्ट
मो मुहूर्त्ताय सकाचः पुतपः स्मृत
इति मत्स्यपुराणम् ॥ * ॥ पारिभाषि
ककुतपास्तु । मध्याह्न खड्गपाचयत
यानेपालकम्बलः । रौप्यदर्भास्तिष्ठा
गावो दौहित्रश्चाष्टमः स्मृतः ॥ याप
कुत्सित मिच्छाहुस्तस्य सन्नायका
रिणः । अष्टावैतेयत स्तस्यात् कुत
पा इति विश्रुता ॥ इति मिताक्षरा
यामाचाराध्यायः ॥ कुत्सितं तप
ति । तप० । संज्ञायाम्बृहज्जीति
खच् । अनव्ययस्येति न मुम् । यद्वा
। कुम्भवतपति । आगमशास्त्रस्यानि
त्यस्तान्त्र मुम् ॥

कुतः । अ । प्रश्ने ॥ पञ्चम्यर्थे । कस्या
दर्थे ॥ निष्प्रवे ॥ कस्यात् किमस्त
सिख । कुतिहोः ॥

कुतुकम् । न । कौतुके । फलनिरपे
क्षतया चिकीर्षिते ॥ कुतून्धर्म नि

कुतूह

र्मितस्नेहपात्र कायति । कै० । आ-
तोनुपेतिक । उपपदसमास । इ
कोह्रस्वोडयोगालबस्येतिह्रस्व । य
दा । कुत्ताम्भवम् । अध्या० ठक् । इ
सुसुगितिक । केण इति ह्रस्वः । सं
ज्ञापूर्वकत्वात् पक्षेवृद्धाभावः ॥

कुतुप । पु । चर्ममये ऽल्पे स्नेहपात्रे ।
कुप्यो इतिभाषा ॥ ह्रस्वा कुतू ।
कुत्ताडुपच् ॥

कुतुम्बुह । न । कुत्सिततिन्दुकीफले ॥
कुतू । स्त्री । चर्मनिर्मिते स्नेहपात्रे ।
कुप्या इतिभाषा ॥ कुत्सित तन्यते
। तनु० । वा० कू टिलोपश्च ॥ कै
ति वा । कुशब्दे । वा० कूस्तुकच ।
कुत्ताडुपजितिनिर्देशाद्वा ॥

कुतूणक । पु । कतुया इति गौडभा
षाप्रसिद्धे बालानां नेत्ररोगे ॥ तस्य
ल० । यथा । कुतूणकं चीरदोषा
च्छिशूना मेव वर्त्मनि । जायते तेन
तन्नत्र कण्डूरश्च स्रवेन् मुहुः ॥
शिशुः कुर्यात्तृणाटाच्च कूटना
साव घर्षणम् । शक्तो नार्कप्र
भा द्रष्टु न वर्त्मान्मीलनचम
इति ॥

कुतूहलम् । न । अपूर्ववस्तुदिदृक्षाच
तिशये चेष्टाविशेषे । कैतुकै । कै
तूहले ॥ कुतूहलं रम्यदृष्टौ चाप

कुथ

ल्यं परिकीर्तितम् ॥ फलनिरपेक्ष
चिकीर्षिते ॥ त्रि । प्रशस्ते ॥ अद्भुतै
॥ कुतूहलति । हलविलेखने । मू०
क ॥ यदा । हलति । पचाद्यच्
कुत्ता हलम् ॥

कुतूहली । त्रि । विनोदार्थिनि ॥

कुटणम् । न । कुम्भिकायाम् । वारिप
र्याम् । जलपत्ती कार्द इति च भाषा
। पाना इति गौडभाषा ॥

कुच । अ । देशग्रन्थे ॥ कस्मिन् । सप्त
म्याखल ॥

कुचचित । अ । कुच । किसीठिकाने
इति भाषा ॥

कुत्सनम् । न । निन्दने ॥ कुत्स० । लुट् ॥

कुत्सला । स्त्री । नीलीवर्णे ॥

कुत्सा । स्त्री । निन्दायाम् ॥ कुत्सन
म् । कुत्स अवचेपणे । गुरोः सहल इति
स्त्रियामः । टाप् ॥

कुत्सितम् । न । कुष्ठनामौषधे ॥ त्रि ।
निन्दिते । निकृष्टे । प्रतिकृष्टे । रेफे
॥ कुत्सा सञ्जातास्य । ता० इतच् ॥

कुथ । पु । वर्हिषि । दर्भे ॥ पु । स्त्री ।
आस्तरणकम्बले । गजपृष्ठस्थितचि
त्रकम्बले । प्रवेण्याम् । वर्णे । हा
थीकीभूत इति भाषा ॥ कुत्राति
। कुन्यसशेषणे । अच् । दृढदमेति
निर्देशात् कश्चिदकिञ्चपि जलोपः ।

कुधान्य

यदा । कुन्यत्यशोभा । कुयिहिंसा ।
सक्तेशनयो । आगमशास्त्रस्यानित्य
स्वात्मन् । इगुपधेतिकपि अज्वा ।
॥ कुय्यति वा । कुयपृनीभावे । इ
गुपधेतिक ॥ कुषा कन्या समाख्या
ता कुय स्यात्कारिकम्बलम् । कुय
कुश. कुय. कीट. प्रात सायीद्विज
कुयप्रत्याप्तकश्चित् ॥

कुषा । स्त्री । आसुरखे ॥ टाप् ॥

कुषोदरी । स्त्री । कज्जिकपुराणप्रसिद्धा
या कुम्भकर्षणैवाख्या निकुम्भदुहित
रि ॥ साकज्जिनाहतेति पुराणे प्र-
सिद्धि ॥

कुडुर्हि । स्त्री । वेदवाद्यतार्किककल्प
नायाम् ॥ यावेदवाद्या. स्मृतयो या
श्च काश्च कुडुहय. इतिमनु ॥

कुदालः । पुं । कोविदारे । काण्वनारे ॥
भूमिहारणास्त्रे । कुदाल इतिभाषा
॥ कुम्भूमि मुदालयति । दलविद्
रखे । कर्मण्यय । शकध्वादि ॥

कुदङ्गः । पु । गृहविशेषे । मन्थोपरिम
खण्डे । उद्घाटे । पिठरे ॥ इतिचि
काण्वशेषः ॥

कुदङ्ग । पु । पिठरे । कुदङ्गे ॥

कुदव. । पु । कोदवे ॥

कुदवन. । पु । कोदवे ॥

कुधान्यम् । न । कुदधान्ये ॥

कुन्त

कुधी । चि । विपरीतबुद्धिमति ॥

कुध्र । पु । पर्वते ॥ कुधरति । धृञ् ।

मूलविभुजादिस्वातक ॥

कुनख । पु । क्षुद्ररागविशेषे ॥ तल्ल०

यदा । नखमांस मधिष्ठाय वात पि

तन्व देहिनाम् । कुर्वते दाहपा

कौच न व्याधिचिप्य मादिशेत ॥

तदेवात्यतरैर्दोषै पक्ष्य कुनखं

वदेदिति ॥ चि । कुत्सितनखयुक्ते ॥

कुनखी । चि । कुनखरोगयुक्ते ॥ सङ्ग

चितनखे ॥

कुनट । पु । श्योनाकप्रभेदे ॥ कुत्सि

तनटे ॥

कुनटी । स्त्री । नैपाल्याम् । मनश्या

लायाम् ॥ धन्याके ॥ कौनटति । न

टभवस्यत्वेने । अच् । गौरादिस्त्वान्

छीष ॥ कुत्सिता नटी इव वा ॥

कुनली । पु । वकट्ये ॥

कुनाभि. । पुं । निधौ ॥ वातमण्डल्या

म् । वबूला ववण्डर इतिच भाषा ॥

कुनाशक । पु । दुरालभायाम् । यवा

से ॥ कुनाशयति । यश० । ययन्त ।

अच् । स्वा० कन् ॥

कुन्त । पु । गवेधुकायाम् ॥ प्रासायुधे

। भल्ले । भाषा इति भाषा ॥ प्रा

योऽस्त्येयेऽश्ले इति स्वामी ॥ कु

शरीरमुनति । उन्वी० । बाहुलका

कुन्तीपु

तत् । शकध्वादि ॥

कुन्तलः । पु । केशे । चिकुरे । वाले ॥
 ह्रीवेरे ॥ चषके ॥ जवे ॥ हले ॥
 कुन्तं कुन्ताशकारलाति । ला० ।
 आतोनुपेतिक ॥ कुन्तला । पुभू
 न्नि । जनपदविशेषे ॥ यथा । काम
 गिरि समारम्भ द्वारकान्त महेश्वरि
 । श्रीकुन्तलाभिधो देशो वर्णित
 शक्तिसङ्गमे इति ॥

कुन्तलवर्द्धनः । पु । भृङ्गराजे । भंगरा
 इति भाषा ॥

कुन्तलिका । स्त्री । दद्यादिच्छेदन्या
 म् । पालिकायाम् । दहीकाठनेकी
 कुरी वाकटोरी इति भाषा ॥

कुन्तलोशीरम् । न । वालके । वाला
 इति भाषा ॥

कुन्ति । स्त्री । युधिष्ठिरादिपाण्डवानां
 मातरि ॥ वा० कमेभिर्भू । प्रत्यया
 दिलोपे कुशुब्दादेश ॥ देशविशेषे ॥

कुन्ती । स्त्री । युधिष्ठिरादीनां जनन्या
 म् । शूरसेनसुतायाम् । पृथायाम् ॥
 गुग्गुलुद्वे ॥ शल्लक्याम् ॥ इतो म
 नुष्यजातेरिति ङोष् ॥

कुन्तीपुत्र । पुं । युधिष्ठिरादिषु ॥ कु-
 न्तीच शूरसेनराजस्य कन्यापृथाना
 स्वाख्याता । तत्पिता तां कुन्तिभो
 जराजायद्वत्तवान् । अस. कुन्तीति

कुन्

विश्रुता । साच मृगीभूतस्य मुने
 शापान्मैथुनरहितस्य स्वामिन आच
 या धर्मात् युष्ठिर पवनाङ्गीम मि
 न्द्रात् दर्जुन मन्विनीकुभाराभ्यान्
 कुलसहदेवौ जनयामास ॥ साच
 कन्यावस्थाया मादिच्यात् कर्णञ्च
 जनयामास । अत । कर्णेऽपि कु
 न्या पुत्रः ॥

कुन्यु । पु । वैद्विविशेषे ॥ जिनचक्रव
 र्त्तिविशेषे ॥

कुन्द । पु । अच्युते । मुकुन्दे ॥ सर्व
 पापविनाशाय वाजिमेघेन चेष्टवान्
 । तस्मिन् यत्ने महादाने दक्षिणां
 भृगुनन्दनः । मारीचाय ददौ प्रीत
 कश्यपाय वसुन्धरामिति हरिवंशो-
 क्ते ॥ कुंधरां कश्यपाय ददाति । ड
 दाञ् । आतोऽनुपसम इतिकः ।
 पृषोदरादिस्त्वाक्षर्णागमः । कुद इ
 ति गौड भाषाप्रसिद्धे भ्रमियन्ते ।
 चक्रभ्रमौ ॥ कुवेरस्य निधिविशेषे
 ॥ कुन्दुनामगन्धद्रव्ये ॥ करवीरवृक्षे
 ॥ पालङ्क्यशके ॥ पु । न । पुष्प
 विशेषे । माथ्ये ॥ कुन्द शीत लघु
 स्नेहशिरोरुग्विषपित्तहृत् ॥ कुम्भ
 बंदायति द्यति वा । दैपशोधने दो
 अवखण्डने वा । आत इतिक । त
 त्पुरुषे इति द्वितीयायाञ्चलुक् ॥ य-

कुन्दु

दा । कुम् भूमिम् उन्नति । उन्दी०
। कर्मण्ययम् । अ० ॥ यदा । कैति ।
कुशब्दे । अब्दादिस्वात् कैतेर्नुमि
तिदन ॥

कुन्दक । पु । कुन्दुके ॥

कुन्दमः । पु । मार्जारं ॥ इति त्रिकाण्ड
शेष ॥

कुन्दर । पु । कुन्दरा इति कश्चित्पु
स्याते लृङ्निशेषे दीर्घपञ्चे । खर
च्छदे ॥ कुन्दराति । रा० । आतो
नु पसर्ग इति क. ॥

कुन्दिनी । स्त्री । पद्मसमूहे । पद्मिन्वा
म् ॥

कुन्दु । पुं । मूषिके ॥ स्त्री । कुन्दुना
मगन्धश्चे ॥

कुन्दुक् । पु । स्त्री । स्वनाम्नाख्यातेसुग
न्धिश्चे । यस्य निर्वासे कुन्दुक्खोति
इतिगौडानाख्याति । पाण्ड्याया
म् । सौराष्ट्रे । बहुगन्धे ॥ कुन्दुर्क
धुर स्तित स्त्रीयश्च स्वयः कटु चरे
त् । खरस्वेदग्रहालक्ष्मीमुखरोगक
फानिहान् ॥ कुम्भूमि मुनति उदय
ति वा । जम्बादयश्चेति साधु ॥
पाण्ड्याशाकेपीतिकश्चित् ॥

कुन्दुक्क । पुं । कुन्दुक्कानि सुगन्धि
श्चे ॥

कुन्दुक्की । स्त्री । शङ्खकीवृक्षे ॥ कुन्दु

कुप्यम्

हरिवप्रतिकृति । इनेप्रतिकृतावि
ति कन् । गौरादिस्वात् ङीष् ॥

कुपयः । पु । कदम्बानि । कापये ॥

कुपाणि । वि । कुकरे । वक्तव्यस्त । टु
खडा इतिभाषा ॥

कुपित । वि । रुषिते । रुष्टे ॥

कुपिनी । पु । कैवर्त्ते । जालिया मङ्ग
वा इतिभाषा ॥

कुपिनी । स्त्री । आक्षुर इतिगौडभा
षाप्रसिद्धायां मन्त्र्यमन्त्रभाष्याम् ॥

कुपित्वः । पु । तन्तुवाये ॥ कुप्यति । कु
प० । कुपेर्वाच्येति कित्त्वच् ॥

कुपीलु । पु । कारस्करवृक्षे । काके
न्यौ । कुचका इतिभाषा ॥ कुपीलु
शीतल स्तित्को वातलो मद्गुल्लघुः
। पर व्यवाहरो शाही कफपित्तस्र
नाशन ॥

कुपुश्व । पु । कुत्सितनरे ॥ कुत्सि
त.पुश्व. । कुगतीति समास ॥

कुपूय । वि । कुत्सिते । जात्याचारा
दिनिन्दिते ॥ कुत्सितं पूयते । पूयी
विसरये । पचायच् ॥

कुप्यम् । न । स्वर्गहृष्याभ्या मन्त्र्यस्मिन्
तैजसे ताम्रादिधातौ ॥ अष्टधातुम
धोदस्ता इतिख्याते धातौ ॥ गुप्यते
। गुपूयश्चे । राजसूयसूर्यस्योद्य
व्यकुप्यकृष्ट पद्याऽव्यप्या इतिव्यव

कुञ्ज

नोनिपातित कुप्यशब्द । तत्रगुणे
रादे कच्चञ्सञ्जायाम् ॥

कुप्यशाला । स्त्री । स्वर्णरजतमिन्नतैज
सपाचादिनिर्माणगृहे । सन्धान्या
म् । ठठेरहृष्टा इतिभाषा ॥

कुप्रिय । त्रि । जघन्ये ॥

कुप्रव । पु । तृणादिनिर्मिते कुत्सि
तो डुपादैः ॥

कुवेर । पुं । धनदे । यक्षराजि ॥ न
न्दीवृक्षे ॥ अर्हदुपासकविशेषे ॥
त्रि । कुदेहे ॥ मन्दे ॥ कुत्सित वेर
शरीर मस्य कुष्ठितत्वात् । यथाहु
। कुत्सायां क्लितिशब्दोय शरीरं वेर
मुच्यते । कुवेर, कुशरीरत्वात्तान्ना
तेनैवसोङ्गित ॥ इतिवायु पुराणम्
॥ यद्वा । कुम्बति धनम् । कुविआ
च्छादने । कुम्बेर्नलोपश्चेत्येरक् ।
ओष्क्यमध्य ॥

कुवेरक । पु । नन्दिवृक्षे ॥ कुवेरे ॥
स्वार्थेक ॥

कुवेराक्षी । स्त्री । पाटलावृक्षे ॥ लता
करञ्जे । सितपाटलिकावृक्षे ॥ कुवे
रख्येवाक्षियस्या । अक्ष्णोदर्शनादि
त्यच् । गौरादिस्त्वान डीष् ॥

कुवेराचल । पु । } कैलासपर्वते ॥

कुवेराद्रि । पु । }

कुञ्ज । पु । खड्गे ॥ अपामार्गे ॥ त्रि । ग

कुमार

डुले । कुवडा इतिभाषा ॥ अस्यलच्च
ण । यथा । हृदय यदि वा पृष्ठ मुन्न
त क्रमशः सरक । कुड्डो वायु र्यदा
कुर्यात्तदा तं कुञ्जमादिशेत् । इति
॥ कुरीषत् उज्जमार्जवमस्य । श० ॥

कुञ्जक । पु । पुष्पविशेषे । भद्रपुष्पे ॥

महासहे । कण्टकाद्ये । कुञ्ज कूजा
कूजे इतिचभाषाप्रसिद्धे सेवतीप्रभे
दे । यथा । चम्पकात् पुष्पशतका
दशोकपुष्प मुत्तमम् । अशोकात्
पुष्पसाहस्रात् सेवतीपुष्प मुत्तमम्
। सेवतीपुष्पसाहस्रात् कुञ्जक पु
ष्पमुत्तममिति नारसिंह पुराणम् ॥

अस्यगुणा यथा ॥ कुञ्जक, सुरभि
स्वादु, कषायानुरस, सर, । चिदोष
शमनो दृष्य, शीतहृत्ताचसस्मृतप्र
ति ॥ कैः उज्जति । उज्जमार्जवे
अच् । यद्वा । कुरीषत् उज्जमार्जव
मस्य । श० । स्वार्थेक ॥

कुञ्जकसूतक । पु । श्वेतखदिरे ॥

कुव्रम् । न । वने ॥ कुम्बति । कुविआ
च्छादने । कज्जेन्द्रेतिरन ॥

कुभृद्रेखिक । पु । सप्तशलाकचक्रे ॥

कुमनीष । त्रि । कुत्सितबुद्धिमति ॥

कुम्बिता मनीषाऽस्य ॥

कुमार । पु । युके ॥ कार्तिकेये । स्व

न्दे ॥ नाव्योक्त्यायुवराजे ॥ अश्ववार

कुमारि

के ॥ पञ्चवर्षीयवाचके ॥ वरुणहृमे
॥ अर्हदुपासकविशेषे ॥ सिन्धुनदे
॥ न । जात्यजाचने । उत्तमस्वये
॥ कुमारयति कोडति । कुमारकी
डायाम् । पचायच् ॥ कुत्तितोमा
रोऽस्येतिवा ॥ कै।मारयति दुष्टान्
। अच ॥ सदावात्सलादाकुमारः ॥
यदा । कामयते । कमु० । कमे'कि
दुष्टोपधायाद्व्यापन प्रच्यय ॥

कुमारकः । पुं । वरुणहृमे ॥ कुमारश्चि
रतरुणश्चात् ॥ कुमारयति । पचा
यच् । कुमारश्च । इवेप्रतिकृतावि
तिकन् ॥ वाचके ॥ जात कु पृथि
वीं पक्षां मारयेत् तत् कुमारकः ॥

कुमारपाक्षः । पुं । शाशिवाहनचपे ॥
इति हेमचन्द्रः ॥

कुमारभृच्छा । स्त्री । गर्भिण्याःपरिच
र्यायाम् । वाचतन्त्रे ॥

कुमारयुः । पु । युवराजे ॥

कुमारव । वि । कुमार वति ॥ कुमा
रोऽस्यस्य । अन्येभ्योपिदृश्यते इति
व ॥

कुमारवाही । पु । मयूरे ॥

कुमारहृ । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ दुर्गाया
म् ॥ कुमारहृते । पूज० । क्षिप ॥

कुमारहा । वि । वाचघातिनि ॥

कुमारिकाः । वि । कुमारीमति ॥ कु

कुमारी

मार्थस्यस्य । जी०ठक ॥

कुमारिका । स्त्री । कुमार्थये ॥ नवम
स्तिकायाम् ॥ भारतवर्षस्यजपविशे
षे । भरतखण्डे ॥ यदा । वर्षे अथ
स्थितिरिहैव कुमारिकास्ये शेषेषु
चान्यजजनानिबसन्ति सर्वेइति ॥
स्युल्लेखायाम् ॥

कुमारिणी । स्त्री । चण्ड्याम् ॥ कुत्ति
तान दैत्यान् मारयति तच्छ्रीका ॥

कुमारी । स्त्री । शैलतनयायाम् । पा
र्वत्याम् ॥ नवमस्तिकायाम् ॥ नदी

प्रभेदे । शुक्तिमत् पादोद्भवायांस
रिति ॥ सहायाम् । दत्तकुमार्याम् ॥

यथा । कुमारी भेदिनी श्रीता ति
क्ता नेव्या रसायनी । मधुरा वृक्ष

शी वस्या दद्या वातविघ्नप्रणुत् ॥
गुल्मप्लीहयकृद्बहिःकफज्वरहरी हरे

त् । अन्यत्रमिदं धविस्कोटपित्तरक्त
स्वगामानिति ॥ अपराजिताया

म् ॥ जम्बुद्वीपविभागे ॥ रामतरु
गयाम् ॥ वन्याकर्कोटक्याम् ॥ स्यु

ल्लेखायाम् ॥ भेदिनीपुष्पे ॥ तरुणी
पुष्पे ॥ श्यामापक्षिणि ॥ कन्याया

म् ॥ द्वादशवर्षीयायांकन्यायाम् ॥ य
था । अष्टवर्षा भवेद्गौरी दशवर्षा

थ कन्यका । सम्य सेद्वादशेवर्षे कुमा
रीन्यभिधीयते । इत्युक्ताभेदः ॥

कुमुद

कन्याकुमारीत्यमरे तूपचाराद
भेद ॥ आगमेतु कुमारीपूजने अ
जातपुष्पाचेत तदाषोडशवर्षपर्यन्त
वयस्कापि कुमारीत्युच्यते । तस्या व
योभेदेन नामभेदा । यथा । एक
वर्षा भवेत सन्ध्या द्विवर्षाच सर
स्वती । त्रिवर्षातु त्रिधामूर्तिश्चतु
र्वर्षातु कालिका ॥ सुभगा पञ्चवर्षा
च षड्वर्षाच उमा भवेत् । सप्तभिर्मा
खिनी साक्षात् अष्टवर्षाच कुञ्जिका
॥ नवभिर् कालसङ्कर्षा दशभिश्चा
पराजिता । एकादशेतु रुद्राणी दा
दशाब्देतु भैरवी ॥ त्रयोदशे महा
क्ष्मीर् द्वादसापीठनायिका ॥ चैत्र
शापञ्चदशभिर् षोडशे चान्नदामता
॥ एवङ्क्रमेण सम्पूज्या यावत् पुष्पन
जायते । पुष्पितापि च सम्पूज्या तत्
पुष्पादानकर्मणीति ॥ कुमारयति
। कुमारकोडायाम् । अच् । गौरा
दि ॥ यदा । कामयते । वमु० ।
कमेऽकिदुष्टोपधायाश्च्यारन । वय
सिप्रथम इति छीप् ॥ काम्यतेवा ॥
कुत्सितोमारेऽऽस्यस्या वा ॥

कुमालकः । पु । सौवीरदेशे ॥

कुसुत । न । कैरवे । कुमुदे ॥ रक्तो

त्पले ॥ पि । वृषणे ॥ अग्रीते ॥

कुमुदम् । न । कुमुदि । कैरवे । क

कुमुदा

क्षारे । इन्दुकमले । कोद्र इति भा
षा ॥ कुमुद पिच्छिल सिग्ध मधुर
स्वादु शीतलम् ॥ रुष्ये ॥ रक्तप
त्रे ॥ पु । नैर्ऋतकोणस्थदिग्धस्ति
नि ॥ रक्तोत्पलतुल्यवर्णत्वात् ॥ ना
गविशेषे । तक्षकस्य पञ्चमे पुत्रे ॥ य
स्य बाला बहुभ्यामा दीर्घलाङ्ग लमा
श्रिता । ताम्रा पीता शितऽश्वैव
प्रकीर्णाघोरकर्मण इति गामाणप्रसि
द्धे वानरविशेषे ॥ दैत्यविशेषे ॥
सितोत्पले ॥ कर्पूरे ॥ कैमोदते ।
मुद्गर्षे । इगुपधेतिक ॥ पर्वतवि
शेषे ॥ भ्रुकविशेषे ॥

कुमुदखण्डम् । न । कुमुदाना समूहे
॥ कमलादिभ्य खण्ड ॥

कुमुदवान्धव । पु । चन्द्रे । शशिमि ॥
कुमुदानां वान्धव ॥ कर्पूरे ॥

कुमुदवती । स्त्री । कुमुदव्याम् ॥

कुमुदवीजम् । न । कुमुदतीवीजे ।

कुमुदा । स्त्री । कुम्भिकाशम् । वारि-

पण्याम् । कार इति भाषा । पाना

इति गौडभाषा ॥ गम्भारीवृक्षे ॥

शकपर्णीवृक्षे ॥ घातकीवृक्षे ॥ क

टफले ॥ अजाद्यतष्टाप् ॥

कुमुदाभिख्यम् । न । रुष्ये ॥ कुमुदमि
व अभिख्या शोभायस्य ॥

कुमुदावास । पु । कुमुदप्रायदेशे ॥ कु

ॐ

कुमोद

ॐ

मुदाना भावासे यस्मिन् ॥

कुमुदिका । स्त्री । कटफले ॥ कौमो

दते । मुदीर्घे । इगुपधेतिक । स्वार्थे कन ॥

कुमुदिनी । स्त्री । कुमुदयुक्तपुष्करिण्या

दे । कुमुदन्तायाम् ॥ उत्पलि

न्याम् । काशे के । प्रीतिभाषा ॥

कुमुदान्यवदेशे सन्ति । पु० इति ॥

कुमुदवगडे ॥ कुमुदानांसमूह । ख

ला० इति ॥ पश्चिन्यां ये गुणा प्रो

क्ता । कुमुदिन्याश्च ते स्मृता । सातु

मृलादिसर्वज्ञै रक्तासमुदितामुधै ॥

कुमुदिनीनायक । पु० । चन्द्रमसि ॥

कुमुदिनीपति । पु० ।

कुमुदी । स्त्री । कटफले ॥

कुमुदेशः । पु० । चन्द्रे । इन्द्रो ॥

कुमुदान् । वि० । कुमुदप्रायदेशे ॥ कुमु

दानि प्रायाय्यव । कुमुदन्ववेतसे

भ्योद्यतुप् । भयव ॥

कुमुदनी । स्त्री । कुमुदिन्याम् ॥ उगि

तप्येति डीप् ॥ रामपुत्रस्य कुशस्य

पत्न्याम् ॥ कुमुदनागस्य कनिष्ठा

याम् ॥

कुमुदतीवीजम् । न । वेरा इति प्रसिद्धे

कैरविणीकले ॥ भवेत् कुमुदतीवी

जं स्वादुहृच्छं हिमंगुह ॥

कुमोदक । पु० । विष्णौ ॥ इति हेमच-

ॐ

कुम्भ

न् ॥ को पृथिव्यामोदक पात्रक

त्वात् ॥

कुम्भ । वि० । बाहुकुशे । दोर्मडौ । टुण्डा

। इति भाषा ॥

कुम्भा । स्त्री । सुगहनायामाहतौ । नि

विडवेष्टने । असृष्यादिदर्शनवारखा

यवेष्टने ॥ कुम्भति अनयावा । कुवि

आच्छादने । चित्तिपृजिकविकुम्भ

चर्चयेत्यड । टाप ॥

कुम्भ । पु० । एकादशे राशौ । इन्द्रो ॥

जन्मकालिकचन्द्रान्नितैतद्वाग्निफल

म् । यथा । अक्षसतासहितोऽन्य

मुभप्रियः कुम्भकता कश्चितोऽतिवि

चक्षय । कक्षशगामिनि शीतक-

रेनर । सदसि सज्जनमान सुरो

चन । इति ॥ तल्लमेजातस्यफलानु ।

कुम्भकमे समुद्भूतस्यचचित्तोतिशै

वद । परदारतो निरर्थं सत्त्वकायाम

हासुषी ॥ इति मूर्द्धासे । गजशिर

सः पिच्छदये ॥ यथा । ते चन्द्रियाः

कुण्डलिनो युवान परस्परं साव

कविचताङ्गा । कुम्भेषु कम्पाः सुषु

पु गैजानां कुम्भेषु कम्पा इवकानि

नीनामिति ॥ राक्षसान्तरे । कुम्भ

कर्णस्य मुचे ॥ वेद्यापतौ ॥ प्राया

यामाङ्गकुम्भके ॥ परिमायान्तरे ॥

सच द्विपक्षगतं श्रेयो विंशतिशो

ॐ

कुम्भक

सुकुम्भ इति धान्य दशम्य कुम्भेभ्य
इत्यत्राह कुल्लुकभट्ट ॥ अन्यच्च । द
शहोणोभवेत खारी कुम्भस्तुहोण
विंशतिरिति प्रायश्चित्ततत्त्वेकाध्या
यनवाक्यम् ॥ वैद्यक परिभाषयातु
होणद्वयपरिमाणे । ६४ सेर इति
भाषा ॥ कलशे । घटे । अस्य परि
माण । यथा । षट्चिंशदङ्गुलाया
मं षोडशाङ्गुलमुच्चकै । चतुरङ्गुल
क काणं मुख तस्य षडङ्गुलम् ॥ प
ञ्चाङ्गुलिमित मूलविधानं घटनिर्मि
ताविति ॥ कलावतीदीक्षोक्तमान
यथा । पञ्चाशदङ्गुलव्याम उतसेध
षोडशाङ्गुल । कलसानां प्रमाणन्तु
मुखमष्टाङ्गुलं स्मृतम् ॥ षट्चिंशद
ङ्गुलकुम्भ विस्तारोन्नतिशालिनम् ।
षोडशं द्वादशं वा पि ततोऽन्यूनं न
कारयेदिति ॥ न । गुग्गुलौ ॥
चिवृति ॥ कुम्भमिं कुत्सितं वा उ
म्भति । उम्भपूरणे । कर्मण्यस्य । पचा
द्यज्वा । शकंध्वादि ॥

कुम्भक । पु । दक्षिणहस्तेन नासापु
टद्वयधृत्वा प्राणायामाङ्गे वायुस्तम्भ
ने । पूरकेण पूरितस्यवायो रन्तरेव
निरोधे ॥ कुम्भको निश्चलश्वास इति
याज्ञवल्क्यः ॥ सवृत्तिनैश्चल्ये ॥ आ
त्मानुसन्धानदार्ढ्ये ॥ त्यागसङ्गद्वये

कुम्भस

हित्वा निरोधः कुम्भकः स्मृत रो
धशक्तिस्तदभ्यासा द्यति मेत्यनि
वारिता ॥

कुम्भकर्ण । पु । गवसानुजे ॥
कुम्भकार । पुं । शूद्रागर्भे विन्धकर्मैर
सजाते जातविशेषे । कुलाले । क
क्रिणि ॥ कुम्भ करोति । डुकृञ् ।
कर्मण्यस्य । उपपदसमास ॥ कुक्कु
भपक्षिणि ॥

कुम्भकारिका । स्त्री । कुलत्यायाम् ॥
कुम्भकारी । स्त्री । कुलालिकायाम् ॥
मनश्शिलायाम् ॥ कुलत्याम्भने ॥
कुम्भकारस्य बोधिति ॥ अशन्तात्
टिट्ठेति डीप् ॥

कुम्भतुम्बी । स्त्री । अलाघप्रयेदे । गो
रक्षतुम्भ्याम् । गोरक्षतुवी गोल
तुवी इतिभाषा ॥

कुम्भदासी । स्त्री । कुट्टन्याम् ॥
कुम्भयेनि । पु । अगस्त्यमुनौ ॥ यश
ष्ठमुनौ ॥ द्रोणाचार्ये ॥ कुम्भोयो
निरस्य ॥ द्रोण पुष्याम् ॥

कुम्भला । स्त्री । मुण्डितिकायाम् । मु
ण्डी इति भाषा ॥

कुम्भबीजक । पु । रीठाकरञ्जे ॥

कुम्भशाला । स्त्री । कुम्भनिर्माणादिगृ
हे । पाकपुण्याम् ॥ इति हेमचन्द्र ॥

कुम्भसन्धिः । पुं । आरब्धे । हस्तिकुम्भ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

कुम्भिम

कुम्भीपा

द्वयमध्यस्थाने ॥

कुम्भिल । पु । चौर ॥ शालमत्स्ये ॥

कुम्भसम्भव । पु । अगस्त्यमुनौ ॥ कु
म्भात् कलशात् सम्भव उत्पत्ति र्य
स्य स ॥

श्लोकार्धचौरे ॥ ग्याले ॥ इति हेम
चन्द्र ।

कुम्भा । स्त्री । वेश्मायाम् ॥ नागकुम्भी
तिप्रसिद्ध भेषजे । नागदन्त्याम् ॥
कुम्भाण्ड । पु । वायासुरस्य मन्त्रवि
शेषे ॥ कुम्भाण्डे ॥

कुम्भी । स्त्री । उखायाम् ॥ पाटलावृ
क्षे ॥ वारिपण्याम् ॥ कट्फले ॥ कु
म्भापुष्प इति कोकणदेश प्रसिद्धे
वृक्षविशेषे । रामालुविटपिनि ॥
पुत्रिकायाम् ॥ गर्ग्याम् ॥ कुम्भीव
कुम्भी रसाधारत्वात् ॥

कुम्भाण्डी । स्त्री । कुम्भाण्याम् ॥

कुम्भीक । पु । देववत्सभे । पुत्रागवृक्षे
॥ कुम्भिकायाम् ॥ नपुसकभेदे ॥
तस्य लक्षणं यथा । स्वे गुदे ऽप्रक्षाल्य
यांश्च स्त्रीषु पुवत प्रवर्तते । स कु
म्भीक इति ज्ञेयो गुदयो निस्तु स
स्मृत इति ॥

कुम्भाधिपः । पु । शनिग्रहे ॥

कुम्भाक्षावु । स्त्री । कुम्भतुम्भ्याम् ॥

कुम्भिका । स्त्री । पाना इति गौड भा
षा प्रसिद्धे जलजट्टविशेषे । का
श्यादिदेशेषु कुम्भीति स्याते पानी
मृष्टजे । वारिपण्याम् ॥ वारिपर्णी
वृक्षप्रधा कुम्भिकेति प्रकीर्तिता ॥
पाटलावृक्षे ॥ श्लोणपुष्प्याम् ॥ नेत्रदे
गवि ॥ यथा । वर्तमाने पिडका ध्या
ता भिद्यन्ते च स्वप्नन्ति च । कुम्भी
कवाजसदृशा । कुम्भिका । सन्निपात
जाः इति माधव ॥ कुम्भोस्त्यस्या ।
अत इति ठनाविति ठम् ॥

कुम्भीका । स्त्री । कच्छदेश दाडिमा
कारफलायां कतायाम् ॥

कुम्भी । पु । इस्तिनि ॥ कुम्भीरे ॥ गु
ग्गुलौ ॥

कुम्भीधान्य । पु । १ । वर्षनिर्वाहार्थं
कुम्भीधान्यकः । पु । २ ।
त धान्यादिधने गृहस्थप्राप्तये ॥

कुम्भीमीबीजम् । न । जयपाले ॥

कुम्भीनस । पु । क्रूरसर्पे ॥

कुम्भीपाकी । स्त्री । कट्फले ॥

कुम्भीनसी । स्त्री । लवणासुरमातरि
। रावणभगिन्याम् ॥

कुम्भिमदः । पु । इस्तिमदे ॥

कुम्भीपाक । पु । नरकविशेषे । रुम्भ
तापने ॥ व इह पशून् यच्चिणोवा
प्राणतो रन्धयति तपरच यमः नुच
रा स्तसतैले यन्त्री पान्थयन्ति सकु-

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

कुरङ्ग	कुररी
भीषाकइति श्रीभागवतम् ॥	ङ्गच् प्र० । बाहुलकात् उत्त्वम् । कु
कुम्भीर । पु । कुम्भीर इति नाँका	रशब्देवाऽस्तु ॥
इतिच भाषा प्रसिद्धे मारके जलज	कुरङ्गनयना । स्त्री । मृगनयनायां ना
न्तुवि० । नक्रे । गिलग्राहे ॥ कुम्भि	र्याम् । कुरङ्गाच्याम् ॥
न हस्तिन मीरयति । कर्मण्यण् ।	कुरङ्गनाभि । पु । कस्तूर्याम् ॥
उपपदसमासः ॥	कुरङ्गम । पुं । एणे । ऋध्मे ॥ हरिणवि
कुम्भीरमचिका । स्त्री । कुम्भीरापेका	शेषोयम् ॥
इति गौड भाषा प्रसिद्धे मचिका	कुरङ्गाची । स्त्री । एणीनयनायाम् ॥
विशेषे । कणायाम् ॥ इतिहारावली ॥	कुरङ्गिका । स्त्री । मुङ्गपण्याम् ॥
कुम्भीबीजम् । पु । जयपाले ॥	कुरङ्गी । स्त्री । कुरङ्गयोषायाम् । म
कुम्भोखु । न । गुग्गुलौ ॥	ग्याम् ॥
कुम्भोखुखलकम् । न । गुग्गुलौ ॥	कुरचिल्ल । पुं । कर्कटे ॥
कुम्भोखुखलकाकारादृचकोशानि	कुरट् । पु । चर्मकारे ॥
र्यातम् ॥	कुरण्ट । पु । } पीतायां भिष्याम्
कुरका । स्त्री । सल्लकीवृत्ते ॥	कुरण्टक । पुं । } पीताम्नाने ॥ कुर्य
कुरङ्गर । पु । } सारसपक्षिणि । पु	ते । कुरशब्दे । बाहुलकात् अण्टः ।
कुरङ्गुर । पु । } ष्काराद्धे ॥	स्वार्थे कन् ॥
कुरङ्ग । पु । हरिणविशेषे ॥ कुरङ्ग	कुरण्डः । पुं । मुष्कटद्विरोगे । अण्डव
ईषत्ताम्र स्यादुरिणाकृतिको महा	ईने ॥ साकण्डण्ड्ये ॥
न् ॥ कुरङ्गोष्टहणे वल्य भीतल पि	कुरण्डक । पु । विसन्धादेव्याः स्थाने ॥
त्तहं झुर । मधुरो वातहृद्ग्राही	कुरर । पुं । उत्क्रोशखगे ॥ कवते ।
किञ्चित् कफकरो मत' इति । हरि	कुङ्गशब्दे । कुव'करन् ॥
णस्यगुणैस्तुल्य कुरङ्ग कथितोबुधै	कुरराङ्घ्रि । पु । देवसर्षपे । रक्तमूल
रितिचभावप्रकाश' ॥ मृगे । वातायौ	के । खच्छादले ॥
॥ कौरङ्गति । रणि० अच ॥ कौरङ्गो	कुररी । स्त्री । मेध्याम् ॥ कुररस्त्रिक
स्थस्य वा । अर्शआद्यच ॥ यदा । किर	म् ॥
ति । ह्यवि० । विडादिभ्यः । किदिच्य	कुररीकता । स्त्री । छन्दोविशेषे ॥ कुर

कुरीर

रीरता नजमजै खंगयुक। यथा । अ
नतिचिरोज्जितस्य जलदेन चिर
स्थितबहुबुद्धस्य पयसोनुकृतिम् ।
विरलविकीर्यवज्जशकलासकला मि
ह विदधाति धौतकलधौतमहीति ॥

कुरवः । पु । उत्क्रोशे । कुररे ॥ चुर्य
कुन्तले ॥ इति धरणी ॥

कुरवः । पु । पीतभिक्षायां ॥ कुरवके
। रक्तभिक्षायां ॥ सितमन्दारे ॥ कु
त्सितमन्दारे ॥ चि । कुत्सितमन्दार
के ॥

कुरवकः । पु । रक्तास्त्राणे । रक्तसहा
याम् । रक्तभिक्षायां ॥ पीतभिक्षा
यां ॥ चि । कुत्सितरवे ॥ कुत्सि
तः ईषदा अस्तीना मत्स्यमकरन्द
त्वात् रवेऽच । बहुव्रीहिसत्वात्का
देशः ॥

कुरसः । पु । मयभेदे ॥ कुत्सितरसे
॥ चि । कुत्सितरसयुक्ते ॥ कुत्सितो
रवेऽच ॥

कुरसा । स्त्री । गोविज्जालतायाम् ॥

कुराहः । पु । कुषाहे । ईषत्पाण्डौक
ष्यजज्ञे घोटके ॥ इति हेमचन्द्रः ॥

कुरी । स्त्री । तृणधान्यप्रभेदे ॥

कुरीरः । पु । कम्बले ॥ न । मैथुने ॥

क्रियते । लुक्कुञ् । कुञ्जउच्चेति ईर
मन्त्रयथः । उदन्तादेशश्च ॥

कुरुज

कुरु । पु । आग्नीधराजपुत्रे । प्रियव्रत
स्य पौत्रे ॥ चन्द्रवशीयराजविशेषे
। सम्बरखराजभार्याया स्वर्यकन्या
यां तपत्या जाते ॥ औदने । भक्ते
॥ श्रीकण्ठजाङ्गले ॥ कयत्कारिका
याम् ॥ कर्त्तरि ॥ करोति । लुक्कुञ् ।
। कृग्रोरुचेतिकुः ॥ जम्बूद्वीपस्यनव
र्षान्तर्गते वर्षविशेषे ॥ कुरवः । च
त्रिया । तेषां मिषासो जनपद कुर
व । निवासे ऽग्रे जनपदेषु । लु
पियुक्तवह्यक्तिवचने ॥ पु भू । नीवृद्धि
शेषे ॥ हस्तिनापुर मारभ्या कुरुक्षेत्रे
चा श्रद्धाक्षे । पञ्चाक्षपूर्वभागेतकु
रुदेश प्रकीर्तित ॥

कुरुकन्दकम् । न । मृच्छके ॥

कुरुक्षेत्रम् । न । देवयजने । देशविशे
षे । धर्मक्षेत्रे । कुरुपाण्डवानां युद्ध
भूमौ ॥ तरन्तुकारन्तुकयो र्यदम्बररा
महद्वानाञ्च मन्त्रकुक्ष्य च । एतत्
कुरुक्षेत्रसमन्तपञ्चकं प्रजापतेरुत्तर
वेदिरुच्यते ॥ अथायामपिलोकानां
कुरुक्षेत्रं विशिष्यते । अर्द्धतस्तुकुरु
क्षेत्रमर्द्धतस्तुष्टुष्टकम् ॥ कुत्सितरौ
तीति कुरु पापकर्म तस्यक्षेत्रात्
गमनकारणत्वात् क्षेत्रम् ॥ यदा ।
कुः पृथिवी तस्मारौतिशब्दकरोति
यः प्राणस्तस्यनिवासभूतम् ॥ स्थाणु

कुरुरा

प्रियादेव्याः स्थानमेतत् ॥

कुरुचेचीयोगः । पु । एकस्मिन् सावन
दिने तिथित्रयनक्षत्रत्रययोगत्रया-
णां स्पर्शः ॥ कुरुचेचे मरणयोगे ॥
॥ यथा । पञ्चग्रहयुते मृत्यौ लग्न-
संख्ये वृहस्पतौ । सौम्यचेन्नगते ख
मे कुरुचेचे मृतिर्भवेदिति जातका
मृतसङ्गहेयोगाध्यायः ॥

कुरुटः । पु । सितावरणाके ॥

कुरुगटः । पुं । पीतभिक्षाध्याम् ॥ पीता
स्थाने ॥

कुरुगटकः । पुं । पीतपुष्पाध्याम् ॥ पी-
तभिक्षाध्याम् । सहचर्याम् ॥ गटति
रुटिस्तेयकरणे । खलु कुन्वा । कु-
तसितः कौवा गटकः । कुगतीति
समासः ॥

कुरुगटी । स्त्री । दारपुस्तिकायाम् ॥

कुरुपतिः । पु । युधिष्ठिरे ॥

कुरुन्वम् । न । कुलपालके । कमला
नेवृ इति गौडभाषाप्रसिद्धे । नारङ्ग
विशेषे ॥

कुरुम्बा । स्त्री । } शोणपुष्पाम् ॥

कुरुम्बिका । स्त्री । }

कुरुम्बिका । स्त्री । सैहलीवृक्षे ॥

कुरुराट् । न । दुर्योधने ॥

कुरुराजः । पु । दुर्योधने ॥ कुरुणां दे-
वविशेषाणां राजा । टच् ॥

कुर्यारः

कुरुलः । पु । भास्वितचूर्णकुन्तले । भ-
मरके । भमराखके ॥

कुरुवकः । पु । शोणालाने । रक्तस्थाने
। रक्तभिक्षाध्याम् ॥ पीतभिक्षाध्याम्
॥ ईषद्वैति । रुद्रब्दे । संज्ञायां कुन्
। उवड् ॥

कुरुवर्षः । पु । कुरुसंज्ञके वर्षे ॥

कुरुविन्दः । पुं । मेघनामनि । मुक्ता
याम् ॥ कुरुमाषे ॥ ब्रीहिप्रभेदे ॥
मुकुरे ॥ द्विजुले ॥ न । पद्मरागम
गौ । माणक इति भाषा ॥ काचल
वर्षे ॥ कुरुन् विन्दति । विद्वत्पुत्रा मे
। अनुपसर्गास्त्रिम्बिन्दधारिपारि ने
युदेजिचेतिसातिसाक्षिभ्यश्चेति श ॥

कुरुविल्वः । पु । पद्मरागमगौ ॥

कुरुविस्तः । पुं । स्वर्णपले । ४ तोला
सौमा इति भाषा ॥ कुरुषु विस्तः ॥

कुरुवृद्धः । पु । भीष्मपिता महि ॥ कुरु
षु कुरुवंशजेषु वृद्ध ॥

कुरुवृद्धः । पु । युधिष्ठिरे ॥

कुरुप्यम् । न । रङ्गे ॥

कुरुयजः । पुं । कुलजनवृक्षे । गन्धमूले ॥

कुर्यारः । पु । कफोगौ ॥ जानुनि ॥

कुरति । कुरुशब्दे । क्षिप ॥ कोरण
म् । संपदादिर्वा । पिपत्तिः । मृ० अच्
। कुरचासौपरश्च ॥ कुरा शब्देन प-
रो वा ॥

कुलम्

कुर्पास. । पुं । अर्धचोखके ॥

कुर्पासक. । पु. । कञ्चुलिकायाम् ।
आंगी काञ्चुली चोली इति च भा
षा ॥कुर्वत्. । पि. । कर्मकारे । भृत्ये ॥ क
रोति । उकुञ्ज० । शत्रु ॥ तनादि
कृत्तम्यञ. । अतउत्सार्धधातुके ।
यञ् ॥कुर्वाण. । पि. । भृत्ये ॥ कारके ॥ कु
र्वते । उकुञ्ज० । शानच् ॥कुलम्. । न. । जनपदे ॥ मध्यमहच्छ
वेन यावती भूमि र्वाह्यते तावत्यां
भूमौ ॥ दशौ कुलन्तु भुञ्जीतेति म
नु० ॥ गोत्रे ॥ समातीयगणे ॥ यथा
। विप्रकुलम् ॥ आचारो विनयो वि
द्या प्रतिष्ठा तीर्थदर्शनम् । निष्ठा
दृष्टि स्तपो दानं नवधा कुलख
णम् ॥ भवने ॥ तनौ । देहे ॥ सव
इति भाषा प्रसिद्धेषु जीवादिषु
यथा । जीवः प्रकृतितत्त्वञ्च दिक्का
लाकाशमेवञ्च । चित्त्यप्तेजा वा
यवस्य कुलमित्यभिधीयते इति ॥
पु. । कुलिके । शिल्पिकुलप्रधाने ॥ को
खति । कुलसंस्थाने वन्धुषु च । इगु
पधेति क. ॥ यदा । कूयते । कुङ्ग्र
ये । वा० खक् ॥ कुम् भूमिं खातिवा ।
कौलीयते वा । खीङ् शेषणे । अ

कुलटा

न्येभ्योपीतिङ. ॥

कुलक. । पु. । वस्त्रमीके ॥ काकतिन्दु
के ॥ कुलश्रेष्ठे ॥ मरुवकवृक्षे ॥ च
रितसर्पे ॥ न. । पटोले ॥ पञ्चादि
सम्बन्धस्यो कसमूले ॥ पि. । शिल्पि
कुलप्रधाने । कुलश्रेष्ठिनि ॥ कुलस्य
गृहस्य प्रतिकृतिरिव । इवेप्रतिकृता
वितिकन् ॥ यदा कोखति । कुल-
संस्थाने । इगुपधेति कः । स्वा कन्
कुन् वा ॥कुलकर्कटी. । स्त्री । चीनाकर्कश्याम् ॥
कुलकुडचिनी. । स्त्री । } मूलाधारपत्र
कुलकुडची. । स्त्री । }
स्त्रिसत्रिवशक्तिविशेषे ॥कुलकः. । पुं । करताख्याम् । तासमर्ह
ले ॥ इतिहारावली ॥

कुलचया. । स्त्री । शूकशिख्याम् ॥

कुलजः. । पु. । कुलीने । सत्कुलप्रसूते
॥ कुले जातः । सप्तम्यां जनेर्जः ॥कुलजा. । स्त्री । कुलपाशिकायाम् ॥
डान्ताङ्गाप् ॥

कुलज्ज. । पुं । कुलज्जनवृक्षे ॥

कुलज्जनः. । पु. । स्वनाम्नाख्याते कुलज्जे
। गन्धमूले ॥ कुलज्जनस्य स्वरकृत
इत्ययदमुलशोधनः । अर्क इति-
शेषः ॥

कुलटा. । स्त्री । असत्त्वाम् । पुंस्यवा

कुलत्या

म् । वन्धक्याम् ॥ व्यभिचारार्थं कु
लानि अटति । अट० । पचायच् ।
शर्कधादिः ॥ भिक्षुक्याम् । सत्त्या
म् ॥ भिक्षार्थं कुलानि अटति ।
पूर्ववत् प्रक्रिया ॥ परकीयान्तर्गतना
यिकाविशेषे ॥

कुलतिथिः । पु । स्त्री । चतुर्थष्टमीद्वा
दशीचतुर्दशीषु ॥ यथा । द्वितीया
दशमीषष्ठी कुलाकुल मुदाहृतम् ।
विषमाशाऽकुला सर्वाशेषाश्चति
थयःकुलाः ॥ इति तन्त्रशास्त्रम् ॥

कुलत्यः । पुं । स्वनान्नाख्याते ऽन्नविशे
षे । ताम्रबीजे । कुल्य कुलयी इति
चभाषा ॥ कुल्य कटुकः पाके कषा
यः पित्तरक्तकृत् । लघुर्विदाहीवी
र्योष्णःकासश्वासकफानिहान् ॥ ह
न्ति छिक्काश्वरीशुक्रदृगानाहान् स
पीनसान् । स्वेदसङ्ग्राहको मेदक
फञ्जरकृमीन्हरेत् ॥

कुलत्या । स्त्री । कुलत्यिकायाम् । दृक्
असादायाम् । वनकुल्ये ॥ अस्यागु
णा यथा । कटुत्वम् । तिक्तत्वम् ।
अर्शं शूलनाशित्वम् । विवन्धाध्मा
नशमनत्वम् । चक्षुर्हितत्वम् । ब्रह्म
रोपणत्वञ्चेति ॥ कुलत्याञ्जने ॥

कुलत्याञ्जनम् । न । कुम्भकार्याम् । प्र
लापहायाम् ॥

कुलना

कुलत्यिका । स्त्री । कुलत्याकाराञ्जनप्र
स्तरविशेषे । चक्षुष्यायाम् । स्वापरि
या इति भाषा ॥ वनकुल्ये ॥ कुल
त्यप्रतिकृतिः । इवेप्रतिकृतावितिक
न ॥ यद्वा । कुलेतिष्ठेति । षा० । सु
पीतिक । स्वार्थे कन । पु० ॥

कुलधर्मः । पु । असाधारणकुलोचित
धर्मः । स्वजातीयधर्मः । कुलाचारे ॥
यथा । उत्सन्नकुलधर्माणां मनुष्या
णां जनार्दन । नरकेनियतं वासेभ
वतीत्यनुशुश्रुमेति भगवन्नीता ॥
दिव्यवीरपशुभावान्तर्गतदिव्यधर्मः ।
यथा । कुलधर्मात् परो धर्मो ना
स्ति ज्ञाने ऽच मासके । यस्यानु
ष्ठानमात्रेण ब्रह्मज्ञानी नरोभवेदि
ति ॥ कुलस्य धर्मः ॥

कुलधारक । पुं । औरसात्मजे । पुत्रे ॥
कुलस्यवंशस्यधारक ॥

कुलनक्षत्रम् । न । भरणीरोहिणीपु
ष्यमघीत्तरफल्गुनीचित्राविशाखा
ज्येष्ठाश्रवणोत्तरभाद्रपद्वत् ॥ यथा ।
वारुणार्द्राभिजिन्मूलं कुलाकुल मु
दाहृतम् । कुलानि समधिष्ण्यानि
शेषाणि चाकुलानिचेतितन्त्रशास्त्र
खम् ॥

कुलनाथः । पु । कुलपतिः ॥

कुलनवशः । पुं । उष्ट्रे ॥ कुलध्वंसे ॥

कुलपा

स्वकारणयथा । कूर्मोपरिभागे १५
ऽध्याये । अन्वतात पारदार्याश्च त
था ऽभक्ष्यस्य भक्षयात् । अश्वौतध
र्माचरणात् क्षिप्रनश्यतिवैकुलम् ॥
अश्वोत्रिवेदेदानात् वृषलेषुतधैव
च । विक्लिताचारहीनेषु क्षिप्रनश्य
तिवैकुलमिति ॥ तदभावस्य कार
णान्तु । यावच्च वेदधर्मास्तु यावत्स्या
च्छङ्करार्चनम् । यावत्स्याच्छुचिकृ
ष्यच्च तावत्ताशोभवेन्नहीति ॥

कुलपति । पु । मुनिविशेषे ॥ यथा ।
मुनीनां दशसाहस्रं यो नृदानादि
योषणात् । अध्यापयति विप्रपिर
सौ कुलपतिः स्मृतः । इतिपुराणो
क्तस्तत्त्वज्ञानचित्ते ॥ गणमुखे । जमा
दार हौलदार इत्यादि यवनभा
षा प्रसिद्धे ॥ यथा । शिविकावाहा
नां कुलपति ॥ कुलस्थपति ॥

कुलपथ । पु । दमनकवृक्षे ॥
कुलपर्वतः । पु । महेन्द्रादिसप्तशैलेषु ॥
यथा । महेन्द्रो मलयः । सद्य शु
क्तिमा नृक्षपर्वतः । विन्ध्यश्चपारि
पाथश्चसप्ताथ कुलपर्वताः इति ।
अथ भारतेवर्षे । इतिविष्णुपुरा
णम् ॥

कुलपाककम् । न । कुड्म्ये । कमला
नेव इति गौडभाषा प्रसिद्धे नार

कुलश्रे

त्रविशेषे ॥ चि । वशप्रतिपालके ॥

कुलपालि । स्त्री । कुलवक्ष्याम् ॥
भुलपालिका । स्त्री । कुलक्षियाम् ।
साधव्याम् । व्यभिचारवारणेन कृत
कुलवक्ष्यायाम् ॥ यथा । एकत्र कौ
लव्रतभङ्गशङ्का विदग्धता भङ्गभय
परश्च । इत्याकुलानां कुलपालिका
नां मतागतैरेव गतात्रिया मेति ॥ अ
पिच । सुखयतितरां न रक्षति प
रिचयलेशं गणाङ्गने व श्री । कु
लकामिनीव नोज्झति वाग्देवी
जन्मजन्मापीति ॥ कुलम् पालय
ति । पालरक्षणे । कर्मयुग्य । स्वा०
कन् ॥

कुलम्भरः । पु । कुलम्भले । सन्धिवैरे ॥
कुलवान् । वि । कुक्षिनि ॥ कुलमस्य
स्य । यद्यदित्त्वात्० पक्षे मतुप् ॥

कुलवर्णा । स्त्री । रक्तचिह्नि ॥

कुलवारः । पु । भौमशुक्रयोः ॥ यथा ।
रविश्चन्द्रो गुरुः सौरिः सत्त्वारस्या
कुला इमे । भौमशुक्रौ कुलास्यौ हि
बुधवारः कुलाकुल ॥ इति तन्त्रशा
स्त्रम् ॥

कुलविप्रः । पु । कुलपुरोहिते ॥

कुलश्रेष्ठी । वि । शिष्टिकुलप्रधाने ।

कुलिके ॥ कुलश्रेष्ठत्वमस्यस्य । इ
नि ॥

कुलाकु	कुलायि
कुलसन्नक' । पु । तिथिवारनक्षत्र वि शेषे ॥ यथा । अर्काष्टेन्द्र वेदतिथि	शमीषु ॥ बुधे ॥ मूलाशतभिषा र्द्राभिजित्सु ॥
षु । कुजशुक्रयो । पूर्वाश्वीज्यमघे न्दुकर्षाद हनद्वीशेन्द्रचित्रासु ॥	कुलाचल । पु । कुलपर्वते ॥
कु' तत्सम' । त्रि । कुलश्रेष्ठिनि ॥	कुलाचार । पु । कुलधर्म ॥ धर्मका मार्थमोक्षप्रदे अगमोक्ताचारवि
कुलसम्भव । पु । बीज्ये ॥ कुलेसम्भव ति । अच् ॥ कुलेसम्भवेत्य वा ॥ य	शेषे ॥ यथा । जीव प्रकृतितत्त्वञ्च दिक्कालाकाशमेवच । चिन्त्यप्
द्वा । सम्भवत्यस्मात् । ऋदेरप् । कुलस्य सम्भव ॥	तेजोवायवश्चकुलमिन्त्यभिधीयते ॥ ब्रह्मबुद्धानिर्विकल्पमेतेष्वाचरणञ्च
कुलसौरभम् । न । मरुवकवृक्षे ॥	यत् । कुलाचार' सखाद्येधर्मका मार्थमोक्षद इति ॥ त्रि । कुला वा
कुलस्त्री । स्त्री । कुलपालिकायाम् । नान्यगामिन्यां कुलरक्षिकायाम् ॥	रविशिष्टे ॥ कुलेश्वरः ॥ कुलाचा रोस्ति अस्य । अर० अच् ॥
कुलस्य पालिका स्त्री । शा० ॥	कुलाचार्य । पु । कुलाचाराभिज्ञे ॥
कुलहण्डकः । पु । आरण्यौ । आवर्त्ते ॥	कुलाट । पु । क्षुद्रमत्स्यप्रभेदे ॥
कुलाकुलतिथि । पु स्त्री । द्वितीयाष ष्ठी दशमीषु ॥ यथा । द्वितीयादश	कुलाद्रि । पु । कुलाचले । कुलपर्वते ॥
मीषष्ठी कुलाकुल मुदाहृतमिति तन्त्रशास्त्रम् ॥	कुलाधारक । पु । पुत्रे ॥ कुलस्य आस मन्तात धारक ॥
कुलाकुलनक्षत्रम् । न । आर्द्रामूलाऽ भिजिच्छतभिषासु ॥ यथा । वारुणा	कुलाय । पु । यज्ञविशेषे ॥ स्थानभाषे ॥ नीडे । पक्षिनिखये । घोसला
र्द्राभिजिन्मूल कुलाकुल मुदाहृत मिति ॥	कोल इति भाषा ॥ न । शरीरे ॥ कुल पक्षिसङ्घातोऽयते ऽय । अ
कुलाकुलवार । पु । बुधवारे ॥ यथा । भौमशुक्रौकुलाख्यौ द्विबुधवार ।	यगतौ । हलश्चेतिघञ् ॥ यद्वा । कौ लायोगति रस्मात् ॥
कुलाकुल इति ॥	कुलायस्य' । पुं । पक्षिणि ॥ कुलाये तिष्ठति ष्टा० । सुपिस्थ इतिक ॥
कुलाकुलसन्नक । वि । तिथिवारनक्ष त्रविशेषे ॥ यथा । द्वितीयाषष्ठीद	कुलायिका । स्त्री । पक्षिशालायाम् ॥

कुलाह

कुलाहः । पुं । कुकुभेखगे ॥ घूकपक्षि
 षि ॥ कुम्हार इति भाषा प्रसिद्धे कु
 म्भकारे ॥ अस्रोत्पत्तिर्यथा । मात्ता
 कारात् कर्मकार्याङ् कुम्भकारोऽयम्
 जायत इति प० सं० ॥ पट्टिकारा
 ज्ञतैलिकर्मा कुम्भकारोऽयम् भूषण । इ
 ति प० प० ॥ कुभूमिं लाडयति ।
 लडविज्ञासे । कर्मण्ययम् । डलये
 रैक्त्वम् । कुलमाशयति वा । आ
 तोनुपेतिकः । कुलमसृजति वा । अ
 ल० । अल् ॥ कुलं लुनाति वा । लू
 ञ् छेदने । ड ॥ कोलति वा । कु
 लसंस्थाने । तमिविशिविडिम्बणि
 कुलिकपिपक्षिपञ्चिभ्य कालन् । इ
 तिकाल न प्रत्यय ॥

कुलाची । स्त्री । नीलोपलभेदे । अ
 ज्ञानान्तरे । चक्षुष्यायाम् । कुलत्या
 काराज्जनप्रस्तरविशेषे ॥ अरण्यकु
 लिकायाम् ॥ कुलाहभार्यायाम् ॥
 कुलमसृजति । अल० अल् । डीप् ॥

कुलाहः । पु । ईषत् पीतवर्णं कृष्ण
 जानौ घोटके ॥ इति हेमचन्द्र ॥

कुलाहक । पु । कूकलासे ॥ राज्ञाकु
 लो खाडा इति गौडभाषाप्रसिद्धे वृ
 क्षविशेषे ॥

कुलाहल । पु । कोकसीमा इति गौ
 डभाषाप्रसिद्धे कुद्रवृक्षविशेषे । भू

कुमारि

कदम्बे ॥

कुलि । पुं । हस्ते । भुजादले ॥ स्त्री ।
 कण्टकार्याम् ॥

कुलिक । पु । अष्टमहानागान्तर्गतना
 गविशेषे ॥ कात्याकडा इति गौड
 प्रसिद्धे द्रुमविशेषे ॥ वेलाविशेषे
 ॥ यथा । शकार्क दिग्वसुरसाम्यन्वि
 न्य कुलिकारवेः । राज्ञीनिरेकास्ति
 प्यंश शनौ चान्त्योपि निन्दित इति ॥
 त्रि । कुलमेष्टे । कुलसप्तमे । शि
 त्तिकुलप्रधाने ॥ कुलमधीनत्वेना
 स्यास्ति । अत इति ठमाविति ठन ॥

कुलिङ्ग । पु । फिङ्गा इति गौडभाषाम्
 सिद्धे पक्षिविशेषे । घूम्याटे । फिङ्ग
 के ॥ भृम्रत्यासन्नगमनचारिणि धा
 म्यजीविनिखगे । चटके । गौरव्या
 चिडी इति भाषा ॥ कुलिङ्ग, ग्रीत
 ल, स्निग्ध स्वादु शुक्रकफप्रद ।
 सन्निपातहरो वेश्म चटकस्त्वतिशुक्ल
 ल ॥ त्रि । कुचिङ्गधारिणि ॥ कु
 त्तितंलिङ्गमस्य ॥

कुलिङ्गक । पुं । कलविद्धे । चटके ॥
 कुलिङ्गाची । स्त्री । पेठारी इति गौ
 डभाषाप्रसिद्धे पेठिकावृक्षे ॥

कुलिङ्गी । स्त्री । कर्कटशृङ्गीवृक्षे ॥

कुली । त्रि । कुलवति ॥ कुलमसृज्य
 वलादिस्वात् पच्चे इति ॥

कुलीनः

कुलिर' । पुं । कुलीरे । कर्कटे ॥
 कुलिशः । पु । न । दम्भोलौ । वज्रे ॥
 कुलौ हस्ते शेते अन्येभ्योपीतिङ् ॥
 कुलिन' चर्चस्तान् श्यति वा । श्रोत०
 । आतोनुपेतिकः ॥ कुलितम् ईष
 दा लिशति । लिशकल्पीभावे । इ
 गुपधेतिकः ॥ अस्थिसहारद्वये ॥ पु
 । मत्स्यविशेषे । कण्टकाष्ठोले ॥
 कुलिशद्रुमः । पु । खुशीवृक्षे । यूहर इ
 तिभाषा ॥
 कुलिशनायकः । पु । शृङ्गारबन्धविशेषे
 ॥ यथा । स्त्रीपादद्वय माकृष्य विमु
 मुक्षितलिङ्गकः । योनिश्च पीडये
 त् कामी बन्ध कुलिशनायक इति ॥
 कुलिशपाणि । पु । इन्द्रे ॥
 कुलिशाङ्गुशा । स्त्री । वैदुषानां विद्यादे
 वीविशेषे ॥
 कुलिशासन । पु । शक्यमुनौ ॥
 कुली । स्त्री । कण्टकार्याम् ॥ पतन्या
 ज्येष्ठभगिन्याम् ॥ गौ० डीष ॥
 कुलीन । पु । आजानेये । ज्येष्ठद्वये ॥
 चि । कुलाचारस्थिते । कौले ॥ वी
 रे ॥ कुलोद्भवे । महाकुले । आर्ये
 ॥ कुलस्यापत्यम् । कुलात्त्व ॥ उ
 त्कर्षविशेषविशिष्टवंशजकुलीन इति
 गौडा ॥ सचवज्जजकुलाचार्यग्रन्थे
 कुलदीपिकायामाधुनिककुलीनत्वे

कुलेश्वर

न वर्णितो द्रष्टव्यः ॥
 कुलीनकः । पु । वनमुने ॥
 कुलीनकम् । न । जले ॥ इति हेम' ॥
 कुलीर । पु । काँकडा इति प्रसिद्धे ज
 लचरे । कर्कटे ॥ कर्कटराशौ ॥ कौ
 लति । कुलसं० । गम्भीरादयश्चे
 ति ईरन् ॥ कौलीयते । स्त्रीङ् श्लेष
 ये । पा० रक्त ॥ यद्वा । कुलमध्यास्ति
 । अतश्च नि । तमीरयति । कर्मण्य
 य् । जनकमन्त्रकत्वात् ॥ लयमंस्त्री
 । सं० क्षिप् । कुलितास्त्री । तां रा
 तिवा ॥ कुरीरशब्दस्य कपिलकादि
 त्वात्तत्त्वेऽपि कुलीरः ॥
 कुलीरविषाणी । स्त्री । शृङ्ग्याम् ॥
 कुलीरशृङ्गी । स्त्री । कर्कटशृङ्गीद्वये ॥
 कुलीरात । पु । कर्कटशिरो । खेगवौ
 ॥ इति विकारणशेषः ॥
 कुलुकम् । न । जिह्वामले ॥ इति हेम
 चन्द्रः ॥
 कुलुकगुञ्जा । स्त्री । उत्कामौ ॥
 कुलेश' । पु । सदाशिवे ॥ कुलपतौ ॥
 कुलेशानी । स्त्री । उमायाम् । पार्व
 त्याम् ॥
 कुलेश्वर । पु । सदाशिवे ॥ कुलस्य ध
 र्मविशेषस्य ईश्वरः ॥ गोत्रपतौ ॥
 कुलेश्वरो । स्त्री । पार्वत्याम् । शिवा
 याम् ॥ कुलस्य ईश्वरी ॥

ॐ ॐ ॐ

कुलमास

कुलोत्कट । पु । कुलीनाम् ॥

कुलोद्गत । वि । कुलाङ्गुलनियमिते ॥
कुलोद्भव । पि । कुलीने ॥ कुलेउद्भव
वायस्य ॥

कुलफ । पु । रोगे ॥ शरीरावयवे ।
गुल्फ ॥ कलते । कलशब्दसंख्यान
यो । कलिंगलिभ्याम्भगस्योश्च ॥

कुलमलम् । न । पापे ॥ कुप्याति । कु
पनिष्कर्ष । कुटिकुपिभ्याम्भल न
कुपेर्लस्य ॥

कुलमाष । पु । यावक्ते ॥ अर्द्धस्वित्रधा
न्ये । घुघुनो कौश्वरो इतिचभाषा ॥
अर्द्धस्वित्रास्तु गोधूमा अन्येपि च
काकादयः । कुलमाष इति कथ्यन्ते
शब्दशास्त्रेषु पण्डितैः ॥ कुलमाषागु
रुषो रुक्ता वातला भिन्नवर्चसः ॥
रुग्भेदे ॥ चण्डांशो पारिपार्थि
के ॥ कीटदृष्टमपे ॥ कुत्सितमाषे
॥ शूकशून्येयमादौ । न । काञ्चिके
॥ कुलमस्यति । मसीपणिगामे । क
र्मण्यण् । पु० ॥ यद्वा । कोलति । कु
ल० । क्षिप कुल अर्द्धस्वित्रोमा
घोक्षित ॥ कुल वन्धुर्माघोक्षवा ॥

कुलमाषाभिघुतम् । न । काञ्चिके ॥
कुलमाषै र्यथादिभिर्गर्हस्वित्रैरभिघू
यतेत्यम् । घुञ्ज । क्त । वक्ष्यम् ॥

कुलमासः । पु । कुलमाषार्थेषु ॥

कुवम्

कुल्यम् । न । अस्मि । कीकसे ॥ अष्ट

श्रेयस्यम् ॥ सूर्ये ॥ आभिषे ॥ मा
न्ये ॥ पि । कुलजे । कुलोद्भवे ॥ कु
लहिते ॥ कुलस्यापत्यम् । अपूर्वप
दादन्यतरस्यामिति यत् ॥ कुलेभव
म् साधुवा । दिगादिस्त्रायत् सप्त
साधुरिति वा ॥ यद्वा । कोलति कु
ल्यते वा । कुलस० । अघ० यक् ॥

कुल्या । स्त्री । सरिन्मात्र ॥ कुल वर्त्त
इतिभाषाप्रसिद्धायां पय प्रयाख्याम्
। सारखौ ॥ कुल्याऽस्याकृषिमासरि
त् ॥ जीवन्तिकौषधौ ॥ कुलस्त्रिया
म् ॥ अष्टश्रेयमितेमाने ॥ कुले
प्राणिगणे कुटुम्बदाम्पत्ये वा साधु
। तत्रसाधुरितियत् ॥

कुवम् । न । उत्पले । जलमपुष्पभाषे
॥ कैवल्यते । वलसवरखे । अन्येभ्यो
पीतिङ ॥ यद्वा । कुवते । कृडश्च
व्येकुटादि । पचाद्यवङ् ॥

कुवकालुका । स्त्री । घोलीशात्रे ॥

कुवङ्गम् । न । सीसके ॥

कुवञ्जकम् । न । वैक्रान्तमणौ ॥

कुवलम् । न । उत्पले ॥ मुक्ताफले ॥ व
दरोफले ॥ दिते । सबलनाञ्जले ॥
कैवल्यते । वल० । पचाद्यवङ् ॥ कु
वल्या फलम् । अणुलुका । लुक्तादि
तलुकोतिङीपीलुक ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐॐॐॐ

कुविन्द

कुवलयम् । न । उत्पले । चन्द्रविका
 शिनि । कमेादिनी कौंभी इतिभा
 षा ॥ श्वेत कुवलयमोक्त कुमुदङ्
 कैरवन्तथा ॥ नीलोत्पले ॥ इतिरा
 जनिर्घण्ट ॥ यथा । कुवलयदलनी
 खर्वरीसिन्धुकेशमिति ॥ कमलकु
 मुदादिसामान्ये जलज पुष्पे ॥ को
 वलयमिव शोभाकरत्वात् ॥ भूम-
 ण्डले । भूमिवलये ॥

कुवलयपीड । पु । कसस्य हस्तिरूपे
 दैत्यविशेषे ॥

कुवलयिनी । स्त्री । उत्पलिन्याम् ॥

कुवलान्नः । पु । धुन्नुमारनृपे ॥

कुवली । स्त्री । कोलिवृक्षे ॥ कौवल
 ति । वल प्राणने । पचाद्यच् । गौ०
 ङीष् ॥

कुवलेशय । पु । विष्णौ ॥ कुभूमिवल
 ते सट्शेतीतिकुवलं तोयम् । वल
 सवरणे । पचाद्यच् । कुवले जले
 शेते । शीङो ऽधिकरणशेतेरिच्य
 च । शयवासेच्यलुक् ॥

कुवाद । पु । कुत्सितवादे ॥ त्रि । कु
 चरे । परदोषकथनशीले ॥ कुत
 सितो वादो ऽस्य । अर्० अच ॥

कुवित । अ । भूर्यर्थे ॥ प्रश्न सायाम् ॥

कुविन्द । पु । शूद्रागर्भे विश्वकर्मेणोजा
 ते । तन्तुवाये ॥ कुम्भुर्विन्दति कु

कुश

त्सितं वाविन्दति । विद्वत्लाभे । ग
 वादिषुविन्दे संज्ञायामिति श ॥ य
 द्वा । कुप्यति कुपक्रोधे । कुपेर्वावचेति
 किन्दच ॥

कुवृत्तिकृत । पु । काँटाकरञ्ज इतिगौ
 डभाषाप्रसिद्धे करञ्जभेदे । वृत्तिके
 ॥ त्रि । कुवृत्तिकर्त्तरि ॥

कुवेणि । स्त्री । मत्स्याधान्याम् ॥

कुवेणी । स्त्री । खान्द इतिगौडभाषा
 प्रसिद्धे मत्स्यस्यापनपात्रे । मत्स्याधा
 न्याम् ॥ कुत्सितं वेणुन्ते मत्स्याग्रस्या
 म् । वेणुगतौ । हलश्चेति घञ् । गौ
 रादिच्ञान् ङीष् ॥

कुवेलम् । न । कुवलये ॥ इतिहेमच
 न्द्र ॥

कुश' । पु । रामसुते ॥ कुशोन्मृष्ट
 कुश । वाल्मीकिना कुशे कन्मृष्टो
 गर्भत्केदो ऽस्य ॥ योक्त्रे ॥ दृतसमु
 द्रेणावृतेक्षीपविशेषे ॥ कुशोभूत् का
 ज्ञन कौशेस्त्वयम्भुविधियक्षति । अ
 यमेवास्यकुशसन्नायां कारणम् ॥

न । जले ॥ पु । न । कुशा इतिभा
 षा प्रसिद्धे वृक्षे । दर्भे ॥ अस्योत्पत्ति
 र्यथा । वर्जिष्मतीनामपुगी सर्वस
 म्पत्समन्विता । न्यपतन् यच्च रोमा
 णि यच्चस्याङ्गं विधुन्वतः ॥ कुशका
 शा स्त एवासन शम्भुरितवर्चसः ।

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

कुशल

ऋषयो वै . पराभाष्य यज्ञमान य
ज्ञ मीजिरे ॥ इति श्रीविष्णुभागवत
म् ॥ अस्य गुणा यथा । ह्रस्वदीर्घपञ्च
भेदात् कुशस्तु द्विविधो मतः । दर्भ
द्वय विदोषस्य सधुरतुवरं हिमम् ।
मन्त्रकुच्छ्राशरीतृष्णावस्तिरुक् प्रद
रास्वजिदिति ॥ अथ कुशधारणवि
धिस्तत्प्रतिनिधिश्च । पूजाकाले सर्व
देवकुशहस्तोभवेच्छुचिः । तर्जन्या
रजतधार्यस्वर्ण धार्यमनामया ॥ कु
शकार्यकर यस्मान्नतुवन्या कुशा
कुशा । कुशेन रहिता पूजा विफला
कथिता मया ॥ नान्यस्य रजतस्व
र्ण धार्यं हि निजमङ्गले । इति वरदा
तन्त्रे १ पटल ॥ नस्पृशेत् तिष्ठदर्भं
स्य सधवातुकथञ्चनेति ब्राह्मण्य सध
स्वम् ॥ चि । पापिष्ठे ॥ मत्ते ॥ कै
शेते तिष्ठति । अन्येभ्योपीतिड ॥
कुश्यतिवा । कुशक्षेपयो । इगुपधेति
क ॥ कुपार्पयति वा । शोचन्त
सुपीति योगविभागात् क

कुशध्वज । पु । राशोजनकस्थानुजे ॥

कुशप । पु । पानपात्रे ॥

कुशपुष्पम् । न । शन्यपर्णे । गांठिया
ला इति भाषा ॥

कुशलम् । न । कल्याणे । क्षेमे ॥ पुण्ये

। सुकृते ॥ पर्याप्तौ ॥ त्रि । शि

कुशा

चित्ते ॥ नहि कुशलो दया कालदाप्र
यति ॥ मोक्षे ॥ कुत्सितम् अशुभ
रूपशलतेऽनेन । शलचक्षने । प
चाद्यच् ॥ कुशान लाति वा । लादा
ने । आतर्हति क ॥ यद्वा । कै । पृथि
व्या शलति । शलचक्षने । अच् । शि
जर्थेक्ष्यया वा । कैशकति चालय
ति राजकार्याणि ॥ यद्वा । कुपापेय
दर्धये । पापात् शलति बुद्धिवैभ
वात् ॥ यद्वा । कुशयति । कुशसंक्षेप
णे । सौमो धातुर्वा । वृषा० कल ॥
मत्त्वर्थे सिद्धादिस्त्रात् खञ्वा ॥

कुशलप्रश्न । पुं । कैशल्याम् । कुशल
जिज्ञासायाम् ॥ कुशलस्यप्रश्न ॥

कुशलवै । पु । द्विवचनान्तः । एकयो
क्त्या रामपुत्रयोः ॥

कुशलानुग्रिष्ट । त्रि । निपुणाचार्यशि
षिते ॥ कुशलेन अनुग्रिष्ट ॥

कुशली । चि । कुशलयुक्ते ॥ इनिः ॥

कुशली । स्त्री । अश्वत्थकवृक्षे ॥ श्रुद्रा
क्तिकायाम् ॥

कुशलस्यलम् । न । कान्यकुजदेशे ॥

कुशलस्यली । स्त्री । द्वारकायाम् ॥

कुशा । स्त्री । रज्ज्वाम् । बलायाम् ॥

मधुकर्कश्याम् ॥ छन्दोगाः स्तोत्रीयाग

यनार्थनौदुम्बरान् शङ्खन् कुशा

इति व्यवहरन्ति ॥

कुशील	कुष्ठः
कुशाकर' । पु । वक्रौ ॥	तेइतिवः ॥ कुशीलं वाति वा । वाग
कुशाग्रीय । त्रि । कुशाग्रसदृशे ॥ कुशा	च्यादौ । कः ॥ नर्त्तनवृत्तौ ॥
ग्रमिव । कुशाग्राच्छ ॥	कुशीलवौ । पु । एकयोक्त्यारामात्म
कुशाग्रीयमति । त्रि । तीक्ष्णबुद्धौ । प्र	जयोः ॥
च्युत्पन्नमतौ । सूक्ष्मादर्शिनि ॥ स्त्री	कुशीवशः । पुं वात्मीकिमुनौ ॥
। सूक्ष्मायाबुद्धौ ॥ कुशाग्रीयामति	कुशूलः । पु । तुषामौ ॥ अन्नकोष्ठके
र्यस्य ॥ कर्मधारयोऽन्यत्र ॥	। इष्टकादिनिर्मिते धान्यस्थापनार्हे
कुशाग्रीय । स्त्री । तीक्ष्णयां बुद्धौ ॥	स्थाने । ब्रीह्यगारे ॥ इतित्रिकाण्ड
कुशारणि । पु । दुर्वासोमुनौ ॥	शेष ॥
कुशारुमलि । पु । रोहितकवृक्षे ॥	कुशूलधान्यक । पु । ब्राह्मणविशेषे ।
कुशावती । स्त्री । रामात्मजस्य कुशस्य	निच्यनैमित्तिकधर्मकृत्यपोष्यवग
राजधान्याम् ॥ अस्त्यर्थमतुष ॥	सहितस्य गृहिणो यावता धान्यादि
कुशिशपा । स्त्री । कपिलशिशपायाम् ॥	धनेन वर्षत्रय समधिकवा निर्वाहो
कुशिक । पु । मुनिविशेषे । जमदग्ने	भवति ता बहुने विभे ॥ कुशूलं कुशू
पितरि ॥ फाले ॥ सर्जवृक्षे ॥ विभी	लपरिमित धान्य यस्यस ॥
तकवृ० ॥ अश्वकर्णवृ० ॥ तैलशेषे ॥	कुशेशयः । पु । कर्णिकारवृक्षे ॥ न ।
चि । केकरे ॥ विश्वामित्रस्य पितरि ॥	पद्मे ॥ सारसपक्षिणि ॥ कुशेजले
कुशित । त्रि । जलमिश्रिते ॥	ते । अधिकरण्येतेरित्यच् । शय
कुशी । पु । वाल्मीकिमुनौ ॥	वासेत्यादिनाऽलुक ॥
कुशी । स्त्री । फाले । लौहविकारे ॥ कुश	कुशेशयकर । पु । रवौ ॥ चि । अन्य
शब्दादयो विकारेणैर्जानपदेतिङीष्	च ॥ कुशेशयकरे यस्य ॥
कुशीदम् । न । रक्तचन्दने ॥ वृद्धिजी-	कुषाकु । पु । वानरे ॥ वक्रौ ॥ स्वर्णे
विकायाम् । वृद्धौ धनप्रयोगे ॥	॥ चि । परोत्तार्पणि ॥ कुष्णाति ।
कुशीलवः । पु । वाल्मीकौ । प्राचेत-	कुषनिष्कर्षे । कठि कुषिभ्याङ्गाकु ॥
से ॥ कीर्त्तिसञ्चारकनटे । चारणे	कुषितः । त्रि । जलमिश्रिते ॥
॥ याचके ॥ कुत्सित शीलमस्त्यस्य	कुषीदम् । न । कुसीदे ॥
। कुशतीतिसमासः । अन्यत्रापिदृश्य	कुष्ठ । पु । न । पुष्करभेषजे । कूढ

कुष्ठारि.

इति गौ०भाषा ॥ पारिभाष्ये ॥ कु
ष्ठमुष्णं कटुस्वादुमुक्लं तिक्तकष
घु । हन्तिवातास्त्ववीसर्पकासकुष्ठ
महतक्फान् ॥ कोष्ठ इतिप्रसिद्धे
पापरोगे । श्विने ॥ म्रियतेयदि कुष्ठे
न पुनर्जातस्य तद्भवेत् । नातो नि
न्यतरो रोगो यथा कुष्ठ प्रकीर्त्ति
तम् ॥ विषभेदे ॥ कुष्णाति रोगम्
। कुष० । हनिकुचिनीरमिकाशि
भ्य वयम् ॥

कुष्ठकेतु । पु । भूम्याहुल्ये । मार्कण्डि
कायाम् । भुजिखखसा इतिभाषा ॥
कुष्ठगन्धि । न । एतदास्त्रुके ॥
कुष्ठगन्धिनी । स्त्री । अश्वगन्धायाम् ॥
कुष्ठम्र । पु । हितावस्थाम् ॥
कुष्ठम्री । स्त्री । काकोदुम्बरिकायाम्
॥ वाकुष्याम् ॥
कुष्ठमाश्रन । पु । वाराहीकन्दे ॥ गौ
रसर्षपे ॥ खीरीश्वृक्षे ॥
कुष्ठमाश्रिनी । स्त्री । वाकुष्याम् । खी
मराज्याम् ॥
कुष्ठलम् । न । कुतसितखले ॥
कुष्ठखदनः । पु । आरग्वधे ॥
कुष्ठचन्ता । पुं । हस्तिकन्दे ॥
कुष्ठचन्वी । स्त्री । वाकुष्याम् ॥

कुष्ठहृत् । पु । खदिरे ॥

कुष्ठारिः । पु । विट्खदिरे ॥ पटोले ॥

कुष्माण्ड

आदिच्यपचे ॥ खदिरे ॥ गन्धके ॥

कुष्ठित । वि । कुष्ठरोगवति ॥ कुष्ठ
सञ्जातमस्य । ता० इतच् ॥
कुष्ठो । वि । कुष्ठरोगयुक्ते ॥ दन्धोपता
पेति इति ॥
कुष्मलम् । न । छेदने ॥ छादने ॥ वि
कसिते ॥ कुष्णाति । कुष० । कुटिकु
षिभ्याङ्कक्षजन ॥

कुष्माण्ड । पु । कुष्ठहा इतिप्रसिद्धे फल
भाके । कर्कारौ ॥ कुष्माण्डं छुष्य
वृष्य गुरु पित्तास्त्रवातनुत् । वातपि
त्तापहं शीत मध्यम कफकारकम्
॥ दृढ नातिहिम स्वादु सखारं दी
पनं लघु । वस्तिशुद्धिकरं चेतोरोग
हत सर्वदोषजित् ॥ अस्य प्रकारा
। यथा । दृते तप्तविनिश्चिप्य ख
खडान् कुष्माण्डसम्भवान् । वार्त्ताकवि
धिना कुर्यात् प्रसेहतलनादिकम् ॥
सुस्वादुसुन्दरम् ॥ यथा । वैसवारा
क्षतक्रोण दृतेतलनपूर्वकम् । कुष्मा
ण्डक फलं सिद्धं विदुः सुप्तादुसुन्द
रम् ॥ गुलिका । दृतेन गुडयुक्तेन
गोलकुष्माण्डखण्डकान् । रन्धिता
न् जीरमरिचै रिमान् सुगुलिकां
विदुः ॥ * ॥ खण्डकुष्माण्डकम् ।

चतुरस्त्रायतान् खूलान् स्विन्नान्

खीरेण खोदितान् । सुपाच्यान् ख

कुसिदा

एष सर्पिर्भ्यां मरिचैश्चादिवासितान्
॥ * ॥ भर्जितान्तकुष्माण्डम् । कु
ष्माण्डखण्डानि ससैन्धवानि तनूनि
सम्पार्दितपिण्डितानि । जम्बीरनी
राश्रितशृङ्गवेदैर्भवन्ति वङ्गेरपितो
षणाय ॥ * ॥ श्लोशिका । कुष्माण्ड
सम्भवा' खण्डा' सुस्विन्ना श्वणका
न्विता । वेशवारयुतेतैले तलये
दाप्रलेपयेत् ॥ * ॥ राजिकास्तूरी
। खण्डं कनिष्ठिकाकारं कौष्माण्डं
स्वेद्यपिण्डितम् । राजिकादधिसि
न्धूयैर्मिश्रित कास्तूरीयकम् ॥ एव
बहुविधा. कार्या कौष्माण्डाहिविच
क्षणैः । प्रलेपितखनस्वादुचारसन्धा
नराजिकाः ॥ ईषत् पित्तलत्वात् ऊ
ष्मा अण्डेषु बीजेषु यस्य । पृ० ॥ शिव
स्यगणदेवताविशेषे ॥ भृगुविशेषे ॥

कुष्माण्डक' । पु । कुष्माण्डे ॥

कुष्माण्डी । स्त्री । उमायाम् । अग्नि
कायम् ॥ ओषधौ ॥ कर्कारौ ॥
यागक्रियाविशेषे ॥

कुसित । पु । जनपदे ॥ कुसति । कु
ससंश्लेषणे । कुसेरुम्भोमेदेता इति
इत प्रत्यय ॥

कुसितायी । स्त्री । } कुसिदायाम्

कुसिदायी । स्त्री । } वृद्धिजीविप

तन्याम् ॥ कुसितस्य कुसिदस्य वा

कुसीद

स्त्रीत्यर्थे दृषाकप्यग्नि कुसितकुसि
दानामुदात्तइति प्रकृतेरैकारादे
शोड्डीप्च प्रत्ययः ॥

कुसिम्बी । स्त्री । शिम्ब्याम् ॥

कुसीदम् । न । अर्थप्रयोगे । वृद्धिजी

विकायाम् । वृद्धाजीवने । सूदकी

जीविका इति भाषा ॥ पुनर्देयत्वे

न स्वीकृत्य गृहीते कणविशेषे ॥

॥ यथा । स्थानलाभनिमित्तं यदा

नग्रहणं भिष्यते । तत् कुसीदमि

तिज्ञेयं तेन वृद्धि' कुसीदिनाम् ॥

इति नारद । अस्यार्थः । स्थानं-

मूलधनावस्थानम् । लाभो वृद्धि-

। दानग्रहणपदे कर्मणि ल्युटा

साध्ये तेन मूलधनाऽवस्थाने सत्येव-

योलाभः सदर्धं यद्दानं धनिकेन दी

यमानं मूलधनम् अधमर्णेन च ग्रह

ण तथा स्वीकृत्य गृह्यमाणं यत् त

दृश्यमिति ॥ कलाशून्ये तु अवस्था-

पाकरणीयत्वरूपगुणयोगाद् गौण

प्रयोगः । अतएव वाणिज्यार्थं प्रयुक्त

स्य न च्छब्दम् इति मिश्रा ॥ अ

पिच । कुतसितात् सीदतश्चैव नि

र्विशङ्कैः प्रगृह्यते । चतुर्गुणवाष्टगु

ण कुसीदाख्यं मृणं न्वत । इति वृ

हस्पति' । अस्यार्थः । कुतसितात्

सीदतश्चाधमर्णात् सकलधनं यत्

कुलाह

गृह्यते निर्विशङ्के रक्षमर्णे चतुर्गुण
वेतिवाकारोऽनास्थायाम् तेनैगु
य्यादिलाभ इति ॥ कुसीदे पिशे
पो गारुडे २१५ अध्याये उक्तं सय
या। कुसीदकृषिवागिज्य प्रकुर्वीता
म्वयकृतम् । आपतकाले म्वय कुर्व
न जैनसा युज्यते द्विज ॥ बह्वेव
र्त्तनोपाया ऋषिभिः परिकीर्त्तिता
। सर्वेषां मपि चर्वेषां कुसीदं माधि
कं विदुः ॥ अनातृष्यकाराजभयान्
मूसिकाश्चैवपदेवै । कृष्यादिके भदे
द्वाधा साकुसीदे न विद्यते ॥ शुक्र
पक्षे यथा कृष्णे रजन्यादिवसेपि
वा । उष्णवर्षतिथौते वा बर्हन्नन
निवर्त्तते ॥ देशगतानां या वृद्धिर्ना
नायग्योपजीविनाम् । कुसीदसर्वत
सम्यक् सस्थितस्यैवजायते ॥ कथं
लाभः, पितृन देवान् ब्राह्मणांश्चैव
पूजयेत् । ते तृप्तास्तस्य तद्दोषं शम
यन्ति न सशयः ॥ वणिककुसीदोद
यात्सुवर्णं काश्चनादिकम् । कृ
षीवल्लोऽन्नपानानि यानशय्यास्त
नानिच ॥ पशुभ्योविशतिं दत्त्वा प
शुस्वर्गादिकशतम् । पादेनायस्यपा
रक्य कुर्यात् सन्धय मात्मवान् ॥ अ
र्द्धेन चात्मभरया निरुध्यनैर्मलिका
न्वितम् । पादश्च प्रार्थमानस्य मूल

कुमारि

भृतं विवर्द्धयेत् ॥ विद्याशिक्षणं भृति
सेवा गोरक्षविपश्चि, कृषि, । वृत्ति
र्भक्ष्यं कुसीदश्च दशजीवनहेतव
इति ॥ वि । कुसीदिके ॥ कुस्यते ।
कुससंक्षेपणे । कुसेरुम्भोमेदेताइ-
तीद । इहसु चेतृतीयोऽहस्वादि
दीर्घादिश्चतन्त्रेणोपात्त । वृषा
कप्यमीतिस्त्रेण इत्येवेतिहस्तिका
रहरदत्तादिग्रन्थो पद्यम्भेननिर्णीत
म् ॥

कुसीदिक । वि । वार्द्धुषिके । वृद्ध्यामी
वे ॥ कुसीदवृद्धिस्तदर्थं इत्य कुसीद
म् । ततः प्रयच्छति । कुसीददशै-
कादशात् छन् छन्वावितिछन् ॥ छि
यां । पिश्वान् षीषि कुसीदिकी ॥
कुसुमम् । न । खीरजसि ॥ नैषरंग
विशेषे ॥ फले ॥ पुष्पे ॥ मात्रामात्रे
पञ्चसाधिकस्य । ५ ॥ पष्ठेप्रभेदे ॥ कु
स्यति कुस० । कुसेरुम्भोमेदेता इ
त्युक्तम् ॥ अत्रकुसुमसत्ताध्यायो
यथा । फलकुसुमसत्तावृद्धिं वनस्थि
तीर्णां विलोक्य विज्ञेयम् । सुखभ
क्तं द्रव्याणां निष्पत्तिः, सवसस्थानाम्
॥ केनकस्यवृद्धिर्ज्ञेयातदाह । शाले
न कलमशाखीरक्ता शोकेनरक्तशा
खिश्च ॥ पाण्डूक, खीरकया नीला
शोकेनशूकरकः ॥ न्यशीधेनचयव

कुसुम

क स्तिन्दुकवृद्ध्याचषट्टिको भवति । अन्वयेन ज्ञेया निष्पत्तिः सर्वशस्त्रा-
नाम् ॥ जम्बूभिस्तिलमाषा' शिरी-
षवृद्ध्याचकङ्गु निष्पत्तिः । गोधूमा-
श्चमधूकै र्यववृद्धिः सप्तपर्णेन ॥ अ-
तिमुक्तककुन्दार्था कर्पासं सर्षपान्
वदे दऽसनैः । बदरीभिश्चकुलत्थाँ
श्विरविल्वेनादिशेन्मुद्गान् ॥ अतसी-
वेतसपुष्पैः पलाशकुसुमैश्चकोद्रवा-
ज्ञेया । तिलकेनशङ्खमौक्तिकरज-
तान्यऽथचेक्रुदेन शरा ॥ करिणश्च
हस्तिकर्णैरादेश्या वाजिनोन्मर्शेन
। गावश्चपाटलाभिः कदलीभिरजा-
विकर्तुर्भवति ॥ चम्पककुसुमैः कनक-
विद्रुमसम्पञ्चवन्धुजीवेन । कुसुवक-
वृद्ध्यावज्जवैदूर्येनन्दिकावर्त्तैः ॥ वि-
द्याश्च सिन्दुवारेण मैक्तिककाशका-
कुसुमेन । रक्तोत्पलेनराजा मन्त्री
नीलोत्पलेनेक्तः ॥ श्रेष्ठोऽसुवर्णपुष्पा-
त् पद्मैर्विप्रा पुरोहिता कुमुदैः ।
सौगन्धिकेनवलपतिरर्केण हिरण्य-
परिवृद्धिः ॥ आम्रैश्चेम भल्लातकैर्भ-
यं पीलुभिस्तथारोग्यम् । खदिरश-
मीभ्यादुर्भक्ष मर्जुनैः शोभनावृ-
ष्टिः ॥ पिचुमन्दनागकुसुमैः सुभिच-
मथमारुत कपित्थेन । निचुलेनावृ-
ष्टिभयं व्याधिभयं भवति कुटजकुसु-

कुसुमा

मेन ॥ दूर्वाकुशकुसुमाभ्यामिच्छु-
र्वह्निश्चकोविदारेण । श्यामालता
भिवृद्ध्या बन्धक्यो वृद्धिमायान्ति ॥
अथैताभिर्वृष्टिः लक्षणमाह । यस्मिन्
नकाले स्निग्धनिच्छिद्रपत्रा संदृ-
श्यन्ते वृक्षगुल्मालताश्च । तस्मिन्
वृष्टिः शोभनासम्प्रदिष्टारुच्यच्छिद्रै-
रल्पमम्भं प्रदिष्टम् ॥ इतिवाराद्या
२७ अध्यायः ॥

कुसुमकार्मुकः । पु । कामदेवे ॥
कुसुमपुरम् । । पटना इति प्रसिद्धेपुरे
। पाटलिपुत्रे ॥

कुसुममध्यम् । न । चालितागाद्वृष्टिः
गौडभाषा प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । भ-
व्यवृत्ते ॥

कुसुमशरः । पु । कामदेवे ॥

कुसुमाकरः । पु । वसन्तर्तौ ॥

कुसुमाक्ष । त्रि । पुष्पायुक्तानेत्रव-
ति ॥

कुसुमागमः । पु । वसन्ते ॥

कुसुमाञ्जनम् । न । पुष्पाकाररी-
तिमलसम्भवेञ्जने । पौष्पके । री-
तिपुष्पे ॥

कुसुमाञ्जलिः । पु । पुष्पाञ्जलौ ॥ उद-
यनाचार्यकृतेश्वरविशेषे ॥

कुसुमात्मकम् । न । कुङ्कुमे । घृष्ट-
म् ॥

कुसुम	कुसुमा
<p>कुसुमाभिषः । पु । कुसुमाधिराट् । पु । । हैमपुष्पके ॥</p>	<p>कुसुमि । स्त्री । आभ्ये ॥ इन्द्रजाते ॥ कुसुमितासुति । सुगती । क्तिन् । कुसुमीति समास ॥</p>
<p>कुसुमायुधः । पु । कामदेवे ॥ कुसुमाक्षः । पुं । चौरः । तस्करः ॥ कुसुमासवम् । न । मधुनि ॥</p>	<p>कुसुमः । पुं । समुद्रे ॥ कु ईयत् कुम्भुं वा । कुम्भोति । कुम्भु सौच । मू० कः । अचि जलोपेनस्यात् ॥ विष्णौ ॥</p>
<p>कुसुमेषु । पु । पुष्पवासे । कामदेवे ॥ कुसुमानि इववोयस्य ॥ कुसुमोद्भवः । पुं । गुच्छे । सवके ॥</p>	<p>कुसुम्बरी । स्त्री । धन्याके ॥ इत्यम रटीकायांभरत ॥ कुसुम्बुदः । न । धन्याके ॥ कुत्तितं तु</p>
<p>कुसुम्भः । पुं । कमण्डलौ ॥ मशारज महम्भे ॥ न । श्रातकुम्भे । स्वर्गे ॥ कसूभा इति प्रसिद्धे महा</p>	<p>म्वति । तुविमर्हमे । बाहुल्यभात् कु सुम्बुरुद्धिजातिरिति निर्द्वाधा उ इप्रत्ययः सुट्च ॥</p>
<p>इवमपुष्पे । कमलोत्तरे । वज्रिभि स्ते ॥ अक्षगुणा यथा । कुसुम्भं वात र्त्वं कुक्षरक्तपित्तकफापचमिति ॥</p>	<p>कुच । अ । कुचार्थे ॥ कुच इव ॥ कुचः । पुं । कुवेरे । यक्षराजि ॥ कुचकम् । न । इन्द्रजाते । मायाधाम्</p>
<p>कुसुम्भपुष्पेन वा ॥ कुसुम्भेपै । क एङादि । पञ्चाक्षः । इत्यप्येति घ ष्या । धृ० ॥ कुसुमिवा । कुस० ।</p>	<p>॥ वि । दायडानिनिगे । कंसके । माविनि । धूर्ते ॥ कुचयते । कुच विस्सापने । वा० कुम् ॥</p>
<p>कुसेरुमोमेदेता इति उम्भप्रत्ययः । वा हुलकाक्षगुण ॥ कुसुमतैलम् । न । कुसुम्भेहे ॥ खेहे</p>	<p>कुचकजीवी । वि । मायाजीविनि । वा जीगर इतिभाषा ॥ कुचकस्वनः । पु । } कुचकस्वरः । पु । } कुकुटे । ताम्रचूडे ॥</p>
<p>तैलच ॥ कुसुमतैलमस्तु स्यादुष्ण गुणं विदाहि च । चक्षुर्भामहितं पथ्यं रक्तपित्तं कफजदम् ॥</p>	<p>कुचकः । पुं । ताम्रप्रभेदे ॥ यथा । इतद्व न्त्वं लघुद्वन्ताले कुचकसंज्ञके इति ॥ कुचनः । पु । मूषिके ॥ सर्पे ॥ न । लङ्गा</p>
<p>कुसुमबीजम् । न । करंटावीम् । वरक करं उ इतिच भाषाया ॥ कुसुमः । पुं । किम्बुको । गण्डपदे ॥</p>	<p>शङ्खवि० ॥ काचभाजने ॥ पि ईर्ष्यालौ ॥ कुसुमा । स्त्री । इम्भवर्ग्यायाम् । अस्मे</p>

कुहू

नकुतध्यामनैनादै ॥ अर्थलिख
यामिध्यामनैनायणे ॥ कुहवि० पु०
अदन्तः । यथासम्प्रयोगे ॥

कुहनिष्ठा । स्त्री । कुहनायाम् ॥

कुहरः । पु । नागविशेषे ॥ न । गह्व
रे ॥ शुषिरे । छिद्रे ॥ कर्णे ॥ कण्ठे
॥ कण्ठशब्दे ॥ समीपे ॥ कुहरति ।
हरतेरनुद्यमनेऽच ॥ यद्वा । कुहवि
स्मापने । इगुपधत्वात्कः । कुहरा
ति । रा० । आतद्गतिकः ॥

कुहरितम् । न । पिकाशामे ॥ रतध्व
नौ ॥ रटिते ॥ पि । वृत्तच्छिद्रे ॥

कुहलिः । पु । पूगपुष्पिकायाम् । पान
इतिभाषा ॥

कुहा । स्त्री । कुम्भटिकायाम् ॥ कटु
क्याम् ॥

कुहु । स्त्री । कुह्वाम् ॥ कुहयति ।
कुहविस्मापने । म० कुः ॥

कुहूः । स्त्री । नष्टेन्दुकलायाममायाम्
। उदयेऽमायोगान्नष्टचन्द्रकलाऽमा
कुहूपदवाच्या ॥ अद्वादुहितरि ॥ कु
हयति । कुहवि० ॥ नृतिशृङ्गोः कूरि
ति कूर्प्रत्ययो वाहुलकादिहापि ॥

कुहूकण्ठः । पुं । } कोकिले । पिके ॥
कुहूमुखः । पु । } कोयल इतिभाषा ॥

कुहूरवः । पु ।

कुहूलम् । न । सशलोर्वीरिन् ॥

कूटः

कुहेडिका । स्त्री । } कुम्भटिका-
कुहेडी । स्त्री । } याम् ॥

कुहेलिका । स्त्री । कुम्भट्याम् । धूमि
कायाम् । नभोरेणौ ॥

कुह्वान । पु । कुत्सितशब्दे ॥

कू' । स्त्री । पिशाच्याम् ॥

कूकुदः । वि । सत्कृत्यालङ्कृतकन्या
प्रदातरि ॥ सत्कृत्यालङ्कृताङ्गन्या
यो ददाति स कूकुद' ॥ कोकति ।
कुक्कआदाने । इगुपधेतिकः । वृ० ॥
यद्वा । कवनं कू' । कूङ्शब्दे । तु० ।
सं० । कुव शब्दस्य कु. भू' कीर्त्ति
भूमिरितियावत् । कूकुददाति ।
आतोनुपेति सुपीति योगविभागा
द्वा क. ॥

कूच' । पु । कुचे । क्वने ॥ कवते । कु-
ङ्० । कुवसट्दोर्घश्च ॥

कूचिका । स्त्री । } तूलिकायाम्
कूची । स्त्री । } चिचलेखनि

कायाम् ॥ टिचानडीप् ॥

कूजनम् । न । कुन्यने ॥

कूजितम् । न । कते । पक्षिध्वनौ ।

कूटः । पु । अगस्त्यमुनौ ॥ पु । स्त्री ।

गृहे ॥ पु । न । निश्चले ॥ राशौ ।

धान्यादिपुञ्जे ॥ अयोधने ॥ लोहमुद्र

रे ॥ दम्भे ॥ मायायाम् । विपरीत

दर्शने । यथार्थकदाच्छादनेनाऽ

कूटम्

ऽयथार्थवस्तुप्रकाशने ॥ अद्रिशङ्के ॥
तुच्छे ॥ सोरावयये । फालाधारे ॥
यन्त्रे । मृगबन्धनवि० ॥ अन्वत ॥
भयगृहपण्डे ॥ पूर्वादि । कूटयते ।
कूटभाप्रदाने । पचाद्यच् ॥ कूटयति
वा । कूटदाहे । अच् ॥ कूटयतेवा ।
घञ् ॥

कूटक । पु । गन्धकुव्याम् । मुरानाम्
गन्धद्रव्ये ॥ कवर्याम् । पर्वत विशेष
॥ न । फाले ॥ कूटयति । कूटच्छे
दने । पचाद्यच् । स्वा० कम् ॥

कूटकारक । पु । साक्षिवादे मृषावा
दस्यकर्त्तरि ॥

कूटकार्षापण । पु । मिथ्याभूतरौप्यादि
मुद्रायाम् । कृत्रिमरौप्यादौ ॥

कूटकुत् । पुं । शिबे ॥ कायस्थे ॥ वि ।
कितवे ॥

कूटज । पुं । कुटजवृक्षे ॥

कूटपालक । पु । पित्तज्वरे ॥ कुला
खस्यपवने ॥

कूटपूरी । स्त्री । करायिकायाम् ॥

कूटपूर्व । पु । हस्तिनखिदोषजिह्वरे
॥ मायिनि ॥

कूटवन्धम् । न । उन्माधे । आमिषवन्ध
न्यामृगप्रक्षिबन्धनार्थं कृत्वापातितय
न्त्रे । फन्दाफाँद इतिजाल इतिच भा
षा ॥ कूटस्वरूपं वन्धनम् ॥

कूटस्थ

कूटशास्त्रसि । पु । शास्त्रसि विशेषे ।
कृष्णशास्त्रस्याम् । राचने ॥ कूट
शास्त्रसि कस्तिक्त कटुक कफवात
नुत् । भेषुष्णाप्रीहजठरयकृन्मुक्म
विषापह ॥ भतानाह विवन्धास्त्रमे
द शूलकफापह ॥ कूटसाक्षीशा
स्त्रसिस्थ ॥

कूटसङ्क्रान्ति । स्त्री । अर्द्धरात्रातीते
सूर्यस्तरायनसरगमने ॥ यथा । अर्द्ध
रात्रे व्यतीते तु यदा सङ्क्रमते रविः ।
साक्षेया कूटसङ्क्रान्तिर्मुनिभिः परि
कीर्त्तिता इति ॥

कूटसाक्षी । वि । मिथ्यासाक्षिणि ।
साक्ष्ये मिथ्याभिधायिनि ॥

कूटस्थ । वि । कालमभिधायस्थिते
। एकरूपतया कालव्यापिनि । यत्ने
नैव स्वभावेन निरवधिकालस्य व्याप
के आकाशादौ ॥ अज्ञानतत्कार्या
धिष्ठाने ॥ विषयसन्निधावपि विकार
शून्ये ॥ अधिष्ठानतया देहद्वया वच्छि
न्नचेतन कूटवन्निर्विकारेण स्थित
कूटस्थ उच्यते ॥ न । ब्रह्मणि । परि
णामरहिते ॥ कूटो निश्चलः स्थितिः
। यद्वा । कूटमयो घनस्तद्वत् स्थितिः ।
संसर्गिनामेपि स्वयमनष्ट इत्यर्थः ॥
छा० ॥ सुपिस्थ इति कः ॥ व्याघ्रम
खाख्यनन्धव्ये ॥

कूप

कूटागारम् । न । चन्द्रशालिकाया
म् । वडम्याम् ॥ मृषागारे ॥ स्त्री
णां क्रीडागृहे ॥

कूटायुधम् । न । वह्नि. काष्ठादिमये ऽ
न्तर्गुप्तनिश्चितशस्त्रे ॥ अधर्मप्रधान
प्राणिभिः कृतव्यवहाराणि तानिव
हृप्रकाणि सन्ति ॥

कूटार्थभाषिता । स्त्री । प्रबन्धकल्पना-
याम् । कथायाम् । रूपकथा इति
गौडभाषा ॥ प्रहेलिकायाम् ॥

कूणि । त्रि । रोगादिनाकुञ्चितकरे ।
कुकरे ॥

कूणिका । स्त्री । शृङ्गे ॥ कलिकायाम्
। वीणामुलस्यवशशलाकायाम् ॥

कूणित । त्रि । मुद्रिते । सङ्कुचिते ॥

कूदर. । पु । जातिविशेषे ॥ यथा श
ह्याया मृषिबीर्येण कृतो प्रथमवा
सरे । कुतसिते चोदरे जात कूदर
स्तेनकीर्तित ॥ तदगौचं विप्रतुल्य
पतितो हृतुदोषत. । सद्य कोटक
ससर्गादधमोजगतीतले ॥ इति त्र
ह्यवैवर्त्तपुराणम् ॥

कूप. । पु । स्वनाम्नाख्याते जलाधारे ।

उदपाने ॥ अस्रजणम् । यथा । भू
मौ खातोल्पविस्तारो गम्भीरो म

ण्डलाकृति । वटो ऽवटु. सकूप स्या
त् तदम्न. कौपमुच्यते ॥ गर्त्तं ॥ गु

कूमम

णवृत्ते ॥ मृन्माने ॥ कूपके । कुप्पा इ
भाषा ॥ कुवन्तिमण्डूका अस्मिन् कु
शब्दे । कुपुभ्याच्चेतिपोदीघेश्च ॥ कु
तसिता ईषदा आपो ऽत्र । कृत्पृ
रित्य । उदनोरित्यवदीर्घनिर्दे
शादन्यत्राप्युदिति वा ॥

कूपक । पु । गुणवृत्ते । नैमध्यस्थर
ज्ज्वन्धनकाष्ठे । गुणधरा मास्तूल इ
तिभाषा ॥ कुप्पा इतिभाषा प्रसिद्धे
तैलादिपात्रे ॥ कुकुन्दरे ॥ उदपाने
॥ नद्यादौ । स्त्रोतोद्देशकारिणित
कशिलादौ ॥ विदारके । शुष्कनद्या
दौवार्यर्थं कृतगर्त्ते ॥ कुतसित' कूप
। कुतसिते इति क । कूपस्य प्रतिकृ
तिरिति वा । इवे प्रतिकृतावितिक
न ॥ कूपे कायति वा । कै० । सुपी
ति क ॥

कूपखानक । पु । कूपस्य खननक
र्त्तरि ॥

कूपत । अ । प्रश्ने ॥ प्रशसायाम् ॥

कूपाङ्ग । पु । } रोमाञ्चे ॥

कूपाङ्ग । पु । }

कूपार. । पु । अकूपारे ॥

कूपिका । स्त्री । अस्मोगतोपले । जल
मध्यस्थितेपर्वतादौ ॥

कूपो । स्त्री । पात्रविशेषे ॥

कूमम् । न । सरोवरे ॥

कूर्चिका

कूर्च । पु । न । अन्वे । भक्ते ॥

कूर्च । पु । न । भुवोर्मध्ये ॥ कथने ॥ श्म
श्रुति ॥ कैतवे । दम्भे ॥ मयूरपुच्छम्
ष्टौ । मुद्रा इति भाषा ॥ कुशमुष्याम्
॥ अङ्गुष्ठाङ्गुलिमध्यस्योपरिभागे ॥ पु
। शीर्षे ॥ आसनविशेषे ॥ न । मलापक
र्षणाद्यथ मुशीरादिनिर्मिते मुष्टि
माने ॥ तथाच नरसिंहपुराणम् ।
ततः समपयेत् कूर्चमुशीरादिवि
निर्मितम् । मलापकर्षणाद्यर्थं श्री
मन्मूर्त्यङ्गसन्धितः इति ॥ विष्णुध
र्मोत्तरेपि । उशीरकूर्चकंदत्वासर्व
पापैः प्रमुच्यते । दत्त्वागोवाजं कू
र्चं सर्वोत्सापान् व्यपोहति ॥ दत्त्वा
चामरं कूर्चं श्रियमाप्नोत्यनुत्तमा
मिति हरिभक्तिविलासस्य ६ विष्ठा
से ४८ श्लोक ॥ कुरति । कुर्यते वा
। कुरशब्दे । वा० चट् प्रत्ययः ॥

कूर्चशिरः । न । अङ्घ्रिस्तन्धे । गुडमु
ष्टा इति गौड भाषा ॥

कूर्चशीर्षः । पु । अष्टवर्गमध्यपठिते जी
वकौषधौ । मधुरके ॥ नालिकेरे ॥

कूर्चश्शुभ्रतक्ष्णीर्षमस्य ॥

कूर्चशीर्षकः । पुं । जीवके ॥ नालिकेरे ॥

कूर्चशेखरः । पुं । नालिकेरे ॥

कूर्चिका । स्त्री । क्षीरविह्वलौ । क्षीर
सा इति गौडभाषा ॥ साविधा । य

कूर्म

या । दध्रासह च यत पक्ष क्षीर सा
दधिकूर्चिका । तत्रेय पक्ष यत क्षीरं
सा भवेत्तत्र कूर्चिका ॥ कूर्चिकाया
म् ॥ तूलिकायाम् । आलेख्य कूर्चिका
याम् । तुली इति गौडभाषा ॥ कुड्म
ले ॥ कुम्बिकायाम् । कपाटोद्गदने
॥ द्रव्यमार्जनसाधने । तृणगुच्छे ॥
कूर्चति । कूर्चविकारं भ्वादेराकृति
गणत्वाद्बोधः । संज्ञायां ण्वुक् ॥ कू
र्चः । श्मश्रवादिरस्यस्याका । अत इति
ठनाविति ठन् ॥

कूर्दनम् । न । कीडायाम् । खेलायाम्
॥ कूर्दकीडायाम् । ल्युट् । वीरप
थायादीर्घ इक ॥

कूर्दनी । स्त्री । चैत्रावस्थाम् । मधूत्सवे ॥

कूर्प्यम् । न । भुवोर्मध्ये ॥ इति हेम ॥

कूर्परः । पु । कूर्परे ॥

कूर्पासः । पु । अर्द्धचोक्षके ॥ कूर्परः

कफोणिर्जं । नुव । स्थिते ऽच । कूर्प

रे आस्ते वा । असुचेपथे आसुप

वेशने वा । घञ् । पू० ॥

कूर्पासकः । पुं । चोले । स्त्रीयामाप्र

पदीनकण्डुके । स्त्रीयां कण्डुलिका

याम् ॥ स्वार्थे कन् ॥

कूर्मा । पु । उन्मीलननिमीलनकरे श

रीरस्थवायु विशेषे ॥ उन्मीलने स्मृ

तः कूर्मो भिन्नाङ्गनसमप्रभः इत्यु

कूर्मः.

ते । कच्छुवा इति प्रसिद्धे जलजन्तु
विशेषे । कच्छपे । पञ्चगुप्ते । कमठे ॥
अस्यलक्षणयथा । स्फटिकरजतवर्णो
नीलराजीविचित्र कलशसदृशमूर्ति
श्चक्रवर्गश्च कूर्मः । अरुणसमव
पूर्वा सर्षपाकारचित्र सकलान्तरिम
हत्त मन्दिरस्य करोति ॥ अञ्जन
भृङ्गश्यामतनुर्वा विन्दुविचित्रोऽव्य
ङ्गशरीर । सर्पशिरो वा स्थूलगलो
य सोपिण्डपाणाराष्ट्रविबुद्धौ ॥ वै
दूर्यन्धिष्ट स्थूलकण्ठ स्त्रिकोणो गूढ
च्छिद्रश्चक्रवर्गश्च शस्त । क्रीडा वा
प्या तोयपूर्ण मणौवा कार्य कूर्मो
मङ्गलार्थं नरेन्द्रैरिति ॥ वशः पृष्ठो
स्थि । मणिः कूपाधोभाग ॥ विष्णो
रवतारवि० । सत्त्वयुगे समुद्रमन्य
नकाले मन्दराचलधारणार्थं कच्छ
परूपे भगवदवतारे ॥ यथा ॥ वि
लोक्य विघ्नेशविधि तद्वेश्वरो दुरन्त
वीर्योऽवितथाभिसन्धिः । कृत्वा व
पु काच्छप मङ्गुतमद्वतप्रविश्य तो
य गिरि मुज्जहार ॥ सुरासुरेन्द्रै
र्भुजवीर्यवेपित परिभ्रमन्त गिरि म
ङ्ग पृष्ठतः । विभ्रतत्तदा वर्त्तनमादि
कच्छपोमेनेऽङ्गकण्डूयन मप्रमेय
इति ॥ कु कुतसित कौ भुविवा
ज्जर्मिर्बेगोऽस्य । अच्युतान्ववेत्य

कूर्मच

त्राजितियोगविभागादच् समासा
न्तः ॥ मुद्राविशेषे ॥

कूर्मचक्रम् । न । ज्योतिषप्रसिद्धे कृषि
कर्माङ्गे कच्छपाकारचक्रे ॥ तस्या
कारो यथा । प्राङ्मुखो भगवान् दे
व कूर्मरूपी व्यवस्थित । आक्रम्य
भारत वर्षं नवभेद यथाक्रमम् ॥ *
॥ तत्र नक्षत्रन्यासक्रम । मध्यप्राग
म्रियाम्यादिकृत्तिकादित्रयचयै ।
क्रूरवेधयुतैस्तु पीड्यन्ते तन्निवासि
नः ॥ * ॥ तत्र वेधो यथा । पूर्वापरे
भवेद्वेधो वेधस्योत्तरदक्षिणे । ईशा
नेराक्षसेवेधो वेधश्चाग्नेयमारुते ।
तारात्रयान्वित तत्र सौरिंयन्त्रेण चि
न्तयेत् ॥ * ॥ तत्र वेधादिजन्यदोषा
। अतिवृष्टिरनादृष्टिः शूलभामूषि
का खगा । स्वचक्रं परचक्रञ्च सप्तै
ते सम्भवन्ति च ॥ * ॥ एवं देशगृह
ग्रामक्षेत्रनामर्च्यतो वदेत । तथाच
यत्र नक्षत्रेदि व्यपार्थिवनाभसा ॥ दृ
श्यन्ते सुमहोत्पाताः स्वादिशतत्रपी
डयेत् । सौरिर्बलाधिको दुष्ट स्वल्प
वीर्यः शुभावहः ॥ एकदापीडयेद्य
त्र भानुज कूर्मपञ्चके । तत्र स्थाने म
हाविघ्नो जायते नात्र सशय ॥ दुष्ट
स्थाने गते चन्द्रे कर्त्तव्यशान्तिपौष्टि
कम् ॥ * ॥ तच्चक्रमथस्थानदेशाः ।

कूर्म

मधेसारस्वता मत्स्या खरसेना
समाधुरा । पश्चात्तसात्वमाण्डव्य
कुरुक्षेत्रगजाद्वया ॥ मरुनैमिषवि
न्याद्रिपाण्ड्यघोषा सयामुन । का
प्रययोध्याप्रयागसुगया वैदेहकादयः
॥ * ॥ तत्रपर्वस्थदेशा । प्राच्या मा
गधशोणी च वारेन्द्रा गौडराठका ।
। वर्तमानतमेखिसप्राग्ज्योतिषोद
यादयः ॥ * ॥ तत्राग्निर्कोणस्थदेशा
। आग्नेय्या मङ्गवज्रोपवज्रचैपुरको
सखा । कश्चिज्जोडान्मुक्तिक्किन्धावि
दर्भश्वरादयः ॥ * ॥ तत्रदक्षिणस्थ
देशा । दक्षिणे ऽवन्तिमाहेन्द्रमल
या ऋष्यमूकका । चित्रकूटमहार
यक्षकाष्ठी सिंघलकोङ्कणा ॥ कावे
रीताम्रपर्णी चलङ्काचिकूटकादयः ॥
* ॥ तत्रनैऋत कोणस्थदेशा । नै
ऋते हविष्ठानर्तमहाराष्ट्रश्वरैव-
ता । यवनं पञ्चव सिन्धु पारसी
कादयोमताः ॥ * ॥ तत्रपश्चिमस्थ
देशा । पश्चिमेहैहयास्ताहिमेच्छ
वासशकादयः ॥ * ॥ तत्रवायुकोण
स्थदेशा । वायव्ये गुज्जराट्यनाट
जालन्धरादयः ॥ * ॥ तत्रोत्तरस्थदे
शा । उत्तरे चीननेपालद्रुणकैके
यमन्दरा । गान्धारहिमवत कौष्ठ
गन्धमादनमालवाः ॥ कैलासमद्र

कूलम्

काश्मीरश्चेच्छदेशा स्वसादयः ॥ *
॥ तत्रेशानकोणस्थदेशा । ऐशाने
स्वर्गा भौमसुगङ्गाद्वारसुटङ्कण । वा
ह्नीकत्रह्यपुरककिरातादरदादयः
॥ इति ज्योतिस्तत्त्वम् ॥ * ॥ जपय-
त्तकर्मन्ते कमठाकारचक्रे ॥ कूर्म
चक्रमविज्ञायय कुर्याज्जपयत्तकम्
। तस्ययत्तफल नास्ति सर्वानर्थाय क
ल्पते ॥ इतितन्त्रशास्त्रम् ॥
कूर्मपुराणम् । न । कौर्म्ये । सप्तदश
सहस्रस्रोकात्मके महापुराणे ॥ य
था । सप्तदशसहस्रम्पुराणं कूर्म
भाषितमिति ॥
कूर्मपृष्ठ । पु । अस्तानवृक्षे ॥ कमठ
पृष्ठदेशे ॥ न । शरावे ॥
कूर्मपृष्ठकम् । न । शरावे । सकोरा
इति भाषा ॥
कूर्मराज । पु । कच्छपराजि । अकू
पारे । आदिकच्छपेविष्णोरवतारे ॥
यथा । पृथ्वि स्थिरा भव भुजङ्गम
धारयैनां त्वं कूर्मराज तदिदं दित
य दधीया । दक्कुञ्जरा । कुरुत त
त् क्षितये दिधीर्षा मार्यं । करोतु
हरकार्भुक माततज्जमिति महान
टकम् ॥

कूलम् । न । रोधति । तीरे । तटे ।
नद्याजलसमीपस्थाने ॥ स्तूपे सै

कूवरी	कूकल
न्यपृष्ठे ॥ तडागे ॥ कूलयति । कूल आवरणे । पचाद्यच् ॥	कूवरी । स्त्री । कम्बलाच्छादितरथे ॥ इतिहलायुध ॥
कूलक । पु । कृमिशैले ॥ पु । न । स्तू मे ॥ तीरे ॥	कूष्माण्ड । पु । कर्कारौ ॥ गणदेवता विशेषे ॥ दाचिशन्निरयाधिपतौ ॥
कूलङ्ग । पु । समुद्रे ॥ कूलङ्गपति । कषहिसायाम् । सर्वकूलाभ्रकारीषे षुकष । इतिखच् । अर्द्धिषदिति मुमागम् ॥	कूष्माण्डक' । पु । कूष्माण्डे ॥ कूष्माण्डवटिका । स्त्री । कुण्डौरीइति ख्यातेवटीविशेषे ॥ कूष्माण्डवटिका त्रेयापूर्वाक्तवटिकागुणा । विशेषान् पित्तरक्तघ्नी लघ्वी च कथिता बुधे ॥ पूर्वाक्तवटिका माघवटी ॥
कूलङ्गषा । स्त्री । नद्याम् ॥	कूष्माण्डो । स्त्री । अम्बिकायाम् ॥ ओ
कूलभू । स्त्री । तीरभूमौ ॥	षधौ ॥ कर्कार्वाम् ॥ कूष्माण्डो तु
कूलवती । स्त्री । नद्याम् ॥	भृश लघ्वी कर्कार्क रपिकीर्जिता ॥
कूलहण्डक । पु । जलावर्त्ते ॥ कूल भङ्गे ॥	कूहा । स्त्री । कुञ्जटिकायाम् । कुहा सा इतिभाषा ॥
कूलेचर । पु । सुलापादिपशुषु ॥ य था । सुलापगण्डवाराहचमरीवार णादय । एते कूलेचरा प्रोक्ता य त कूलेचरन्त्यपाम् ॥ कूलेचरा म रुत्पित्तहरा दृष्ट्या वलावहा । म धुरा शीतला स्निग्धा मूत्रला शे षवर्द्धनाइति ॥	कूक । पु । गले ॥ इति हेमचन्द्र ॥ कूकण । पु । कयार इति भाषाप्रसिद्धे ककरपक्षिणि ॥ कीटविशेषे ॥ कू इति कणति । कणशब्दे अच् ॥ कूकेणकण्टे न अणति वा । अणशब्दे । अच् । श० ॥
कूकर । पु । कुञ्जके । कूजा इतिभाषा प्रसिद्धे पुष्पे ॥ पु । न । युगन्धरे । यन्त्रयस्ययुगकाष्ठमासज्यते तच्च ॥ त्रि । रम्भे । चारौ ॥ कवते । कूड् शब्दे । कुटादि । चा०वरच् ॥	कूकर । पुं । शिवे ॥ देहानिलविशे षे । सुत्करेव । यौ ॥ कूकरस्तु सुतेचै व जवाकुसुमसन्निभ ॥ करवीरद चे ॥ चव्ये ॥
कूवरी । पु । रथे ॥ कूवरोयुगन्धर सो स्यास्ति । इति ॥	कूकल । पु । सुत्करेदेहस्येवाधुविशेषे ॥ कूकला । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥ कूकलास । पु । सरदे । ककचवादि ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

कृच्छ्रसा
प्रतिस्वर्ये । हुमाश्रये ॥ कृच्छ्रशिरोशी
वा कण्ठश्च खासयति । असशित्य
योगे । पु० कर्मण्यम् ॥

कृच्छ्रवाक् । पु० कृच्छ्रटे ॥ मयूरे ॥
सरटे ॥ कृच्छ्रेन गलेनवति । वचप
रिभाषणे । कृच्छ्रेवच. कश्चेतिभुम् ॥
कृच्छ्रवाक्ध्वजः । पु० कृच्छ्रिकेये । स्व
म् ॥ कृच्छ्रवाक्ध्वजेऽस्य ॥

कृच्छ्राटिका । श्वी । घाटायाम् । श्रीवा
यामुक्तभागे ॥ श्रीवापस्याङ्गागे ॥
कृच्छ्रकण्ठम् भटति । भटगतौ ।
इन् । स्वा० कन् ॥

कृच्छ्रम् । न । आभीले । कष्टे । दुःखत
त्कारणम् ॥ अहसि । पापे ॥ सा
न्तपनादिप्रते ॥ मूत्रकृच्छ्ररोगे ॥ चि
। तद्वति ॥ स्मृतौ प्रतेपुष्टिज्ञोप्ययम्
॥ कृच्छ्रान्तिभनेनवा । कृच्छ्रीच्छेदने ।
कृच्छ्रेऽमूचेतिरक् प्रत्यय. कृच्छ्रान्त्य
स्यादेशः ॥

कृच्छ्रसान्तपनम् । न । व्रतविशेषे ॥ यथा
गोमूत्र गोमय क्षीरं दधि सर्पिं कु
शोदकम् । एकरात्रोपवासस्य कृच्छ्र
सान्तपनं स्मृतमिति ॥ गोमूत्रादी
न्येकीकृत्य एक स्निग्धदिने भक्षये-
त् तद्दिनेनान्यत्किञ्चिदद्यात् । अप
रदिने चोपवास इत्यर्थः ॥ सम्यक्
तपनमत्र । प्रज्ञायण यद्वा । सन्तप

ॐ ॐ ॐ

कृतम्

ति । ल्यु । तस्येदङ् कर्म । अण् ।

कृच्छ्रान्तत्सान्तपनम् ॥

कृच्छ्रातिकृच्छ्रः । पु० व्रतविशेषे ॥ यथा
हविशष्ठ । अवमच्चतुर्तीय कृच्छ्रा
तिकृच्छ्रोयावत् सकृदादीत । या
वदेकवारमुदकं हस्तेन ग्रहीतुं
क्रोति तावन्नवसुदिवसेषु भक्षयित्वा
त्यहमुपवास कृच्छ्रातिकृच्छ्रः ॥ सु
मन्तुर्यथा । द्वादशरात्रनिराहार स
कृच्छ्रातिकृच्छ्रः । एतत् कृच्छ्रातिकृ
च्छ्रव्य द्वादशाहसाध्यमशक्तविषय
म् ॥ ब्रह्मपुराणम् । चरेत् कृच्छ्राति
कृच्छ्रश्च पितृक्षोयश्चशीतलम् । ए
कविंशतिरात्रन्तुकाले ज्येष्ठेषु संयत
॥ कालेषु प्रातः सायमभ्याह्ने प्वि
त्यर्थः । इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥

कृच्छ्रारि । पु० विष्ण्वान्तरवृक्षे ॥

कृच्छ्राहुः । पु० दिनषट्कसाध्यव्रतविशे
षे ॥ यथाहापस्तम्ब । सायम्प्रातस्त
थैकैकदिनद्वयमयाचितम् । दिनद्व
यम्वनान्नीयात् कृच्छ्राहुः सोभिधीय
ते ॥ इति प्रायश्चित्तविवेकः ॥

कृच्छ्रः । पु० चित्रकरजातौ । चित्तेरा
इतिभाषा ॥ इति चिकण्णशेषः ॥

कृतम् । न । सत्यमुने ॥ यथा । दिव्यै र्
र्षसहस्रैस्तु कृतचेतादिसंज्ञितमि
ति । मनुश्च ॥ चत्वार्योऽहु सहस्राणि

ॐ ॐ ॐ

कृतकृ

वर्षाद्यान्तु कृत युगम् । तस्य तावच्छ
ती सन्यासन्या शश्वतवाविध ॥ स
न्यासन्यांशयो रन्त र्यं कालोमुनि
सत्तम । युगाख्य सतु विधेयकृतके
तादिसंज्ञक इति ॥ पर्याप्ते । अखम
र्थे ॥ फले ॥ त्रि । विहिते ॥ हिसिते ॥
अकारि । डुकृञ् । क्त' ॥ निष्ठा
दिते ॥ पुं । कृताये ॥

कृतकम् । न । विदुष्यये ॥ चि । कृ
चिमे ॥ कृत्कति । कृतीछेदने । कृ
यत्तिवा । कृतीवेदने । वा० कृञ् ॥
कृतकर्मा । चि । निपुणे । प्रवीणे । शि
चित्ते ॥ पुण्यवति ॥ कृतकर्म तत्त
क्षणाश्रमाभिमाननिमित्तमस्त'कर
याशोधक येन ॥

कृतकृत्य । त्रि । कृतार्थे । निष्पन्नक
र्मणि । समाप्तकार्ये ॥ धन्ये ॥ विदुषि ॥
कृतं कृत्यवर्णाश्रमेचितमस्त कर
याशोधक कर्त्तव्य येन नपुन' कृत्या
न्तरयस्यास्ति स । कृतकृत्य स्तु सन्य
स्य स्वात्ममात्ररति भवेत् ॥ अथवा
याद्विमुक्ते ॥ ज्ञानामृतेन तृप्तस्य कृ
तकृत्यस्य योगिनः । नैवास्ति कि
ञ्चित्कर्त्तव्यमस्तिचे असत्तत्त्ववित् ॥
अकृत कृत्योपि सत्योर्विभेति । य
थाहुः ॥ प्रायेणाकृतकृत्यज्ञानं स
त्योऽद्विजतेजस इति ॥

कृतञ्च

कृतकोटि । पुं । काश्यपमुनौ ॥ उपव
र्त्तमुनौ ॥ इति चिकाण्डशेष ॥

कृतक्रिय । चि । कृतकार्ये ॥

कृतक्षय । चि । सन्धावकाशे ॥

कृतमः । त्रि । कृतहन्तरि । कृतोपकार

स्थापकारे प्रवर्त्तमाने ॥ कृतमुपका

र मपकाराचरणेन यो विनाशयति

सकृतमद्वैत्यम् । सचानेकविध प्रो

क्त' पुराणे स्तान्दसंज्ञके । यथा । भ-

र्त्तृपिण्डापहर्त्ताच पितृपिण्डापहा-

रक । यस्माद् गृहीत्वा विद्याञ्च द

क्षिणां न प्रयच्छति ॥ पुत्रान्स्त्रियश्च

योधेष्टि यस्तान्धातयेन्नरः । कृतस्य

दोषंवदति सकामान् नकरोति यः

॥ नस्मरेच्च कृतं यस्तु आश्रमान् य

स्तु दूषयेत् । सर्वैस्तानृषिभिः सा

र्वङ्कृतमानप्रवीणानु रिति ॥ तस्य

प्रायश्चित्तमपि नास्ति । यथा । ब्रह्मणे

चसुराग्रेच चैरेच गुरुतल्पगे । नि

ष्कृतिर्विहिता सङ्गिः कृतमेनास्ति नि

ष्कृतिरिति ॥

कृतच्छिद्रा । स्त्री । कोषातकीकृता-
याम् ॥

कृतञ्च । पु । हरौ ॥ कृतं कार्यजगद्रूप

म् । जानातीति च । आत्मा । कृतञ्चा

सौम्यचेतितथा । यद्वा । कृतजगत्

ञ्च । आत्मायस्य । प्राणिनां प्रगल्भस्य

कृतम्	कृतम्
रूपकृतं कर्मा जानाति फलदानावे	कृतमात्र । पु । आरग्वधे । नृपट्टये
ति वा ॥ मुनि । कुकरे ॥ वि । म	॥ कर्षिकारे । शब्दारग्वधे ॥ कृता
र्यादिनि । प्रत्युपकारे सयत्न ॥ येन	मात्राऽस्य ॥
केनचित् स्वस्यैकिनिदपि कृतमुप	कृतमात्रा । स्त्री । सरिदन्तरे ॥ कृत
कारवहृतया जानाति । आश्रयवे	मात्रा नाम नदी यस्यां नखोऽभ
धने । आतदितिकः ॥	दुरि ॥
कृतप्रता । स्त्री । उपकारिणे ॥ भावे	कृतमुत्तम । वि । प्रवीणे । विज्ञे ॥ कृ
तत् । तत्तन्निष्ठियाम् ॥	तं मुत्तमस्य । सर्वज्ञकृतमुत्तमात् अ
कृतत्रा । स्त्री । आयमायायां लतायाम् ॥	च कृतत्रयस्य संस्कृतपरत्तम् ॥
कृतदासः । पु । नादोक्तपञ्चदशदासा	कृतयुगम् । न । तिष्ठे । सच्चयुगे । स
मार्गते दासविशेषे । सतुकेनचित्	न्यासन्यासयुक्तेषु चतुर्षु दिव्यसह
जितेन यतावत्कायपर्यन्तं तवाहदा	स्ववर्षेषु ॥
सदितिकृतसमयः ॥ इति कृतसङ्ग्रहः ॥	कृतवधिः । वि । अक्षयकृते ॥
कृतभीः । वि । पण्डितोत्तमे । निर्मला	कृतवधः । वि । मुखे । प्रतीते । शौ
काः करणे । अभ्याससंस्कृताऽन्तःकर	थैदिगुणैर्विख्याते ॥ कृतमुञ्चारित
णे ॥	खण्डं नामास्य ॥ श्रीहरौ ॥ कृता
कृतनाशः । पु । दोषविशेषे ॥ कृतयो	निखण्डानि शाखाप्लवेन । वेदा
पुण्यशपयोर्भोगमन्तरेण नाशः ॥	शाखाणि विप्रानमेतत् सर्वज्ञानार्द
कृतपुङ्गुः । वि । सम्यक्कृतशराभ्यासे ।	नादिति श्रुतेः ॥
शूत्रयोगविशिष्टे ॥ कृतोऽभ्यस्त पु	कृतवर्णा । पु । इदीकृतते च विवि
ङ्गयुक्तः शरोयेन ॥	श्रेष्ठे ॥
कृतपूर्वी । वि । पूर्वनिष्पन्नकर्मणि ॥ कृ	कृतविक्रः । वि । अभ्यस्तविशे ॥
तंपूर्वमनेनेत्यर्थे श्टादिभ्यश्चेति क	कृतवीर्यं । पु । एकवीरनृपात्मजे । च
र्त्तरि इतिः ॥	अर्धवीर्यकार्त्तवीर्यस्य जनके ॥
कृतफलम् । न । अज्ञोक्ति ॥	कृतचेतनः । वि । चेतनेन नियुक्ते दा
कृतफला । स्त्री । मोक्षनिष्ठाया ॥	सादैः ॥
कृतम् । च । अक्षयवर्षे ॥ निकेधे ॥	कृतवेदी । वि । कृतज्ञे ॥

कृताञ्ज

कृतवेध । पु । } खेतघोषादिति गौ
कृतवेधक । पु । } उ भाषा प्रसिद्धायां
कोशातक्याम् ॥

कृतवेधना । स्त्री । राजकोशातक्याम् ॥

कृतग्रमः । त्रि । महेद्यमे । महेत्-
साहे ॥ श्रान्ते ॥ कृतः श्रमोयेन ॥

कृतसापत्निका । स्त्री । अधिविद्रायाम्
। अधूढायाम् । अनेकभार्यस्य प्रथ
मोढायाम् ॥ सपत्न्याः भावः । व्यञ्ज
नीष्वलोपाः । स्वार्थे कन् । इत्थः ।
कृता सापत्निका यस्या ॥

कृतस्वरः । पु । आकरविशेषे । चमी-
करे ॥

कृतहस्तः । त्रि । सुशिक्षितशरभोक्षे ।
कृतपुङ्खे ॥ कृतोऽभ्यस्तोहस्तोय
स्य ॥

कृतकृतम् । न । कार्यकारणयोः ॥ कृ
तश्च अकृतश्च अनयो समाहारः ॥
घटिताघटिते ॥ कृतश्च तदकृतश्च
। जैनजन् विशिष्टे नानजिति समा
सः ॥ सु । परमेश्वरे ॥ कृत कार्या
त्मकः ॥ कृत कार्यात्मकः । कृत
व्यासकृतश्च पूर्ववत् समासः ॥

कृतनगः । पु । विष्णौ ॥ कृतभग्नः
श्रुतिव्याख्यादिस्तत्राद्यो येन सः ॥

कृताञ्जलि । पुं । लज्जास्त्रोषधौ ॥ त्रि ।

सम्पुटीकृतहस्तः ॥ कृतः अञ्जलिर्भोजनः ॥

कृताष

कृतात्मा । त्रि । कृतकृत्ये ॥ शिषिता
न्त करणे ॥ योगिनि ॥

कृताच्ययः । पु । कर्मनाशे ॥ कृतस्य अ
च्ययः ॥

कृतान्तः । पु । यमे ॥ सिद्धान्ते ॥ दैवे
॥ अकुशलकर्मणि । अशेमकर्मणि
॥ कृतः अन्तोविनाशोयेन ॥ कृत
अन्तः निश्चयोयेन यस्य वा । वेदा
न्तशास्त्रे ॥ कृतङ् कर्मा तस्यान्तःपरि
समाप्तिलक्ष्मणानेत्युच्यते ॥ श
नौ ॥

कृतान्तजनकः । पु । सूर्ये ॥ इति हेम
चन्द्रः ॥

कृतान्ता । स्त्री । रेणुकानामगन्धस्थे ॥
कृतान्नम् । न । खड्गुकादौ ॥ कृतश्च त
त् अन्नश्च ॥

कृताय । पु । यूतकीडासाधनीभूताऽ
चशब्दितस्य चतुरङ्गभागे ॥

कृतार्थः । त्रि । कृतप्रयोजने । कृतका
र्ये ॥ कृतः अर्थ प्रयोजनं येन ॥

कृतार्थता । स्त्री । साफल्ये ॥ भद्रवेत्त
म् ॥

कृतः स्वयम् । पुं । भोके । सण्डूके ॥ त्रि
। कृतवास्ये ॥ कृत आलयेयेन ॥

कृतमदानः । त्रि । कृतकर्मणि ॥ कृत
मदानं सुकर्ममेव ॥

कृतावसन्धिकः । त्रि । कुशादिभ्यः कृत

कृतिका

पृष्ठजानुज्जादिवन्धे ॥

कृतास्तु । वि । शिञ्चितास्ते ॥

कृति । स्त्री । करणे ॥ पुरुषप्रयत्ने ॥

हिसायाम् ॥ विशत्यन्तरायावृत्तौ

॥ क्रियायाम् ॥ कृतिरिन्द्रियसंयम

शिवत्तैकाग्रताकरणश्चेति छान्दोग्य

भाष्यम् ॥ करणम् । डुकृञ् । खि

यां कृत् । क्रियतेनया वा ॥

कृतकर' । पुं । रावणे । दशवदने ॥ इ

तिशब्दमात्रा ॥

कृती । वि । पण्डिते । वृधे ॥ योग्ये ।

अभिज्ञे ॥ पुण्यवति ॥ साधौ ॥ कृ

तार्थे ॥ कृतङ् कर्म प्रशस्तमस्याऽ

स्ति । अतश्च । कृतमनेन वा ।

इष्टदिक्षादिभिः ॥

कृतः । वि । छिन्ने । चेष्टिते ॥ कृत्य

तेषां । कृतीछेदने क्तः ॥

कृत्ति' । स्त्री । कृष्णसारादिचर्मणि ॥

त्वचि ॥ भृञ्जे ॥ कृत्तिकानक्षत्रे ॥

कृत्यते । कृती । स्त्रियां कृत् ।

कृतिका । स्त्री । तृतीयनक्षत्रे । बहुला

याम् ॥ तत्रजातस्य फलम् । शुधा

धिकः सत्यधनैर्विहीनो दद्यादने

त्पन्नमति । कृतम् । कठोरवाक् च

हितकर्मकृत् स्यात् चेत् कृतिका

यां भक्तुं प्रवृत्त इति ॥ कृतति ।

कृती० । कृतिभिर्दिसतिभ्यः किदि

कृत्यवि

ति तिकन् ॥

कृतिकाभव । पु । चन्द्रमसि ॥ कृत्ति

काया भवोऽस्य ॥

कृतिकासुत । पु । इन्दौ ॥ स्कन्धे । का

र्त्तिकेये ॥ कृतिकायाः सुत ॥

कृत्तिवासः । पु । शिवे ॥ इति द्विरु० ॥

कृत्तिवासाः । पु । शिवे ॥ कृत्तिशर्म

वा सोऽस्य ॥

कृत्तु' । वि । कारौ । शिष्टिनि ॥ क

र्त्तरि ॥ करोति कृत्योति वा । डुकृ

ञ् कृञ् हिसायां वा । कृत्तिभ्या

ङ्कृत्तु ॥

कृत्यम् । न । कर्त्तव्ये । कार्ये । प्रवो

जने ॥ पुं । तस्यादिप्रत्ययेषु ॥ यत्रा ।

कृत्याः षट् ते समाख्याताः कथपुण्य

तौभावकर्मणोः । तस्यानीयावननाद्

यत्केचित्सः कर्मकर्त्तरि इति सुप-

प्रसङ्गताकारिका ॥ कर्त्तरि कर्मणि

चार्थे विहिताः कृत्या वाच्यलिङ्गा

भवन्ति ॥ वि । विहिते ॥ कार्ये ॥ क्रि

यते । डुकृञ्० । विभाषाकृदघोरि

तिव्यप् ॥ कृत्यते वा । कृतीछेदने

। ऋदुपधाञ्जाकृपिचृतेरिति व्यप् ॥

धनादिभिर्भेदे शची ॥ क्रुदुलुब्धभी

तावमानिताः परेकृत्या इति नी

तिः ॥

कृत्यवित् । वि । कार्यसे ॥ विधिसे ॥

कृतस्

कृत्या । स्त्री । क्रियायाम् ॥ यथा ।
 कां कृत्या मकार्षीं ॥ अभिचारदैव
 ते ॥ यज्ञदेवतावि० ॥ ॥ अभिचार
 क्रियायाम् ॥ करणम् । कृञ् शचे
 तिचात्क्यप् । तुक् । टाप् ॥ कृत्य
 ते वा । कृती० । ऋदुपधादितिक्यप् ॥
 कृत्रिम । पु । तिङ्ङके । तुरुष्कनानि
 गन्धद्रव्ये ॥ द्वादशपुचान्तर्गतपुचवि० ॥
 यथा । सदृशन्तु प्रकुर्याद्य गुणदो
 षविचक्षणम् । पुच म्पुत्रगुणैर्युक्तं
 सविज्ञेयश्चकृत्रिम इतिमनु ॥ न ।
 विङ्ङलवणे ॥ काचलवणे ॥ जवादि
 नामगन्धद्रव्ये ॥ रसाञ्जने ॥ त्रि । कृ
 तिसम्भवे । रचिते ॥ डुकृञ्० भावे
 द्वित क्ति । कृत्या क्रियया निर्वृत्त
 म् । चेर्मन्निष्ठम् इति मप् ॥
 कृत्रिमक । पु । तुरुष्कनामनि गन्धद्र
 व्यविशेषे ॥
 कृत्रिमधूप । पु । } एकधूपे ।
 कृत्रिमधूपक । पु । } नाना सुग
 न्धद्रव्यकृतदशाङ्गादिधूपे ॥ कृत्रिम
 स्वासौधूपश्च ॥ स्वार्थे कन् ॥
 कृत्रिमपुचक । पुं । कृत्रिमेपुचे ॥ त्रि ।
 पुत्तलिकायाम् । गुडिया इति भाषा ॥
 कृत्रिममित्र । पु । रचितवन्धौ ॥

कृत्या । अ । विधायेत्यर्थे ॥

कृतस्म । न । उदके । जले ॥ समुदा

कृपण

ये ॥ पु । पापे ॥ कृन्तति कृणन्ति वा
 । कृतीछेदने वेष्टने वा । स्त्रुवश्चि
 कृत्युषिभ्य किदितिस ॥
 कृतस्म । न । जले ॥ सर्वस्मिन् ॥ कुचौ
 ॥ त्रि । पूर्णे । समग्रे । सोपकरणे ।
 सफले ॥ कृत्यते । कृती० । कृत्य
 शूभ्यांक्स् ॥
 कृतस्त्रधर्म । पु । निष्कामकर्मानुष्ठाने ॥
 कृतस्त्रवित् । त्रि । परिपूर्णात्मविदि ॥
 कृदर । पु । कुसूले । अन्नकोष्ठे । धा
 न्यादिगृहे । गज्ज गोला इतिचभाषा
 ॥ कुर्वन्ति तस्मिन् । डुकृञ्० कृद
 रादयश्चेतिसाधु ॥ ॥
 कृन्तचम् । न । लाङ्गले ॥ कृन्तति । कृ
 ती० । कृतेर्नुम्वेतिकत्रप्रत्यय ॥ कृ
 न्तत्रङ् कर्त्तनीयमिति वेदभाष्यम् ॥
 कृन्तनम् । न । छेदने ॥ यथा । कृन्तनं
 नखकेशानां छेदनञ्च वनस्यते ।
 शवाशौचे न कर्त्तव्यं पाठनं पठन
 तथा ॥ इति नारद ॥
 कृप । पु । श्रोत्राचार्यस्य श्यामके । अ
 श्वत्याममातुले । कृपाचार्ये ॥ व्यासे ॥
 कृपणः । पु । कुमौ ॥ पि । मन्दे । क्षुद्रे ।
 किम्पचाने ॥ कुत्सिते ॥ महाव्यसन
 प्राप्ते । दीने ॥ यथा । महाव्यसन
 प्राप्ते दीनः कृपणश्च्यते । कुलेप्यकु
 पणे राम सम्भूतः सर्वकामदे ॥ इति

कृपा	कृमि
<p>रामावयम् ॥ अन्यन्तदीने । फल हेतौ । सकामे ॥ योऽत्यस्वल्पाम पि वित्तवृत्तिं न च मते सकृपयः त द्विषत्त्वादखिलोऽनात्मवित् अप्रा प्तपुरुषार्थतया कृपयो भवति ॥ क ल्पते अर्थादातुम् । कृपू सामर्थ्ये । बाहुल्यकात् क्युन् । अतएव न च कृमि ॥</p>	<p>कृपास्तु । चि । कृपायुक्ते । दयालौ ॥ कृपां लाति । सा आदाने । मितं ॥ कृपावान् । त्रि । कृपाणौ ॥ कृपा अस्ति अस्यास्मिन् वा सतुप् ॥ कृपी । स्त्री । श्रोत्राचार्यस्य पत्न्याम् ॥ कृपीटम् । न । उदरे ॥ तोये ॥ कल्प ते । कृपू । कृतकृपिभ्य कीटम् । विपिने ॥ इन्धने ॥</p>
<p>कृपा । स्त्री । दयाभाम् । अनुकम्पायाम् । प्रत्युपकारनिरपेक्षतया दीनजना भुजिषु चायाम् ॥ अस्मै ते इति व्यामो हनिमित्ते स्त्रेहविशेषे ॥ कृपयाम् । कृपकृपायाम् । कृपेः सम्प्रसारणच् तिभिर्दादिपाठाद्ङ् । टाप् ॥</p>	<p>कृपीटपाञ्च । पु । केचिपाते ॥ समुद्रे ॥ कृपीठबोनि । पु । अग्नौ ॥ कृपीटस्य अस्य योनि भूमज्जन्मान्मेषानाम् । अग्नेरापद्रवित्श्रुतेषु ॥ कृपीटं अ स्य योनि वृत्पत्तिस्थान मस्येति वा । अग्नौ इति न चैतत् च नमिति मनु श्रुतेः ॥</p>
<p>कृपायः । पु । खड्गे ॥ कृपायधारागम नाद् व्याघ्रकर्षावखम्भनात् । भुज कृपायशा नून मशपर्व कुलवर्त्तनम् ॥ कृपानुदति । मुदप्रेरणे । अन्येभ्यो पीतिङ् । पूर्णपदादिति णस्त्वम् ॥</p>	<p>कृपापति । पु । श्रोत्राचार्ये ॥ कृपीपुत्र । पु । } अश्वत्याग्नि ॥ कृपीसुत । पु । } कृमि । पुं । कीटात्सृज्यो । नीलाङ् गी ॥ लाच्यायाम् ॥ कृमिले ॥ खरे ॥ उदरजातकीटरोगे ॥ तदौषध यथा । बदरीकारवीमूलगुडाज्ज्येन समन्वितम् । अग्निनासाधितं अ गृध्वाकृमीन् सर्वान् उरेच्छि वेति गारुडे १८४ अथायः ॥ क्रामति ।</p>
<p>कृपायकः । पु । खड्गे । निखिंशे ॥ स्वार्थे कम् ॥ कृपायिका । स्त्री । कृपाययाम् ॥ स्वा कः । प्रत्ययस्त्रादिति णस्त्वम् ॥ कृपाखी । स्त्री । कर्त्तर्याम् ॥ छुरिका याम् ॥ असिखतायाम् ॥ कृपानय ति । अयश्च ॥ कर्मस्युगु । छीप् ॥</p>	<p>कमुपा० । क्रमितमिश्रतिस्तम्भाम तद्वज्रेति इति सम्प्रसारणच् । अग्नेः</p>
<p>कृपापैतः । पु । बुद्धभेदे ॥</p>	

❖❖❖

कृमिला

सम्प्रसारणमित्यत सम्प्रसारणानु
वृत्ते ॥

कृमिऋणकम् । न । चित्राङ्गे ॥ विडङ्गे
॥ उदुम्बरे ॥ चित्रायाम् ॥
कृमिकोशोत्थम् । चि । कौशेये । रेखि
कपडा इतिभाषा ॥

कृमिघ्न । पु । पलाण्डौ ॥ कोलकन्दे ॥
पारिभद्रे ॥ भस्मातके ॥ विडङ्गे ॥ कृ
मीन् हन्ति । अमनुष्यकर्तृके चे
तिटक् । अतूर्वस्येतिनियमान्नण
त्त्वम् ॥

कृमिघ्ना । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥
कृमिघ्नी । स्त्री । धूमपत्रायाम् ॥ विडङ्गे ॥
कृमिजम् । न । अगुरुणि ॥ चि । कृ
मिजाते । कृमिभिर्जन्यते । जनी०
। अन्येभ्योपीतिड ॥

कृमिजग्धम् । न । अगुरुणि । जीङ्गके ॥
कृमिजा । स्त्री । ल । चायाम् ॥
कृमिदन्तकः । पु । दन्तरोगविशेषे ॥
कृष्णच्छिद्र स्थलः स्वाधी ससंरम्भो
महारजः । अनिमित्तरजोवातात्
सचेय कृमिदन्तकः ॥

कृमिफल । पु । उदुम्बरे ॥ कृमयः फ
लेऽस्य ॥

कृमिरिपुः । पु । विडङ्गे ॥ कृमीणां-
रिपुः ॥

कृमिला । स्त्री । अनेकप्रस्थाम् । बहु

कृशानुः

सन्तानप्रसवायाम् ॥ चि । कृमियु
क्ते ॥ कृमीन् लाति । ला० । क. ॥

कृमिवृक्ष । पु । कोषाम्ने ॥
कृमिशङ्ख । पु । न । कृमिजलजे । जी
वशङ्खे ॥

कृमिशचु । पु । विडङ्गे ॥
कृमिशुक्ति । स्त्री । जलशुक्तौ ॥
कृमिशैल । पु । } वल्मीके । वाँवी
कृमिशैलक । पु । } इति भाषा ॥
कृमीलकः । पु । वनमुङ्गे ॥

कृवि । पु । तन्तुवायद्रव्ये । वापयन्ते
। तांत इति भाषा ॥ करोति क्रिय
तेऽनेनवा । डुकृञ्० । कृविष्टच्चि
च्छविस्थविकिकीदिविरितिसाधु ॥

कृश । चि । अल्पे । सूक्ष्मे ॥ कृश्यते
स्य । कृशतनूकरणे । अनुपसर्गात्
फुल्लचीवेतिसाधुः ॥ कृशधने ॥

कृशरः । पु । कृसरे ॥ कृशराति । रा
दाने । आतइतिक ॥

कृशरा । स्त्री । कृसरायाम् ॥ टाप् ॥

कृशशाख । पु । पपटे ॥

कृशाङ्गः । चि । सूक्ष्माङ्गविशिष्टे ॥

कृशाङ्गो । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥ तन्वड्
ग्याम् ॥ कृशान्यङ्गान्यस्या ॥

कृशानु । पु । पावके । अनले ॥ चि
वकाष्ट्ये ॥ कृश्यति तनू करोति ।

कृशतनूकरणे । कृतन्यञ्जीति कृशे

❖❖❖

❖❖❖

कृषीव

रानुक् ॥

कृशानुरेता । पु । सर्वघ्ने । धूर्जटौ ।
शिवे ॥ कृशानौ रेताऽस्य । देव्या
सोढु मशक्यत्वाद्भौ प्रक्षिप्त रेतः
। इति पुराणम् । अतोऽग्निभू कु
मार ॥

कृशाश्वी । पु । नटे ॥ कृशाश्वेन प्रो
क्त नटस्य मधीते । कर्मन्वकृशा
श्वादिनि ॥

कृशिका । स्त्री । आश्वकर्णालितायाम् ॥
कृषक । पु । फाले ॥ वृषे ॥ चि । कर्ष
के ॥ कृषति । कृषविलेखने । कृषे
र्दृष्टिसोदीचामितिकुन् ॥

कृषि' । स्त्री । वैश्यवृत्तिवि० । अन्वते
। खेती इति भाषा ॥ अन्नोत्पत्त्य
र्थं भूमेर्विलेखनं कृषि ॥ कर्षणम्
। कृष० । इक् कृयादिभ्य । इगुप
धात् किदितीन् वा ॥

कृषिक । पु । फाले ॥ चि । कर्षके
॥ कृषति । कृष० । वृषिकृषो, कि
कन् ॥

कृषिका । स्त्री । फाले ॥ टाप् ॥

कृषिजीवी । पु । कृषिटत्तौ । स्वयङ्
कृतयाऽस्वयङ्कृतया वा कृष्या
जीवति इति तथा ॥

कृषीवलः । वि । कर्षके । कृषिजीवि
नि ॥ कृषि रक्षास्ति । रजः कृष्या

कृष्या

सुतिपरिषदोवनच् । वले इति
दीर्घ ॥

कृष्कर । पु । शिवे ॥ इति त्रिकाण्ड-
शेष

कृष्टम् । चि । कृष्टिमत् चेषे । सीत्ये
। जेता खेत इति भाषा ॥ कृष्यते
अ । कृष० । क्त ॥ आकृष्टे ॥

कृष्टपथ्य । चि । धान्ये ॥ शालिषु ॥ कृ
ष्टे स्वयमेव पच्यन्ते इत्यर्थे राज
स्यस्यस्य सपोथक्यकुप्य कृष्टपथ्या
पथ्या इति क्यबन्तो निपातितः ॥
कृष्टेन पच्यते वा ॥

कृष्टपाक्यः । चि । कृष्टपथ्ये ॥ शुद्धे कर्म
णि शयत् ॥

कृष्टि । पु । पण्डिते । बुधे ॥ स्त्री ।
आकर्षे । कर्षणे ॥ कर्षति । कृष० ।
क्तिच ॥ धा० तिर्वा । सञ्चापूर्वकत्वा
न्नगुणः ।

कृष्ण । पु । भगवतोऽवतारविशे
षे । केशवे । वासुदेवे । देवकीन
न्दने । भक्तदुग्धः कर्षिणि ॥ भक्ता
नां पापादिदोषान् सर्वथानिवार
यितु मशक्यानपि कृषतिनिवारय
ति तेषां मेवसर्वथा प्राप्तु मशक्या
नपि पुत्रघाथान् आकर्षति प्रापय
तीति वा ॥ यथा । स्मरणादेवकृ
ष्यास्य सिद्ध्यन्ति सर्वसिद्धयः । स्मृते

कृष्ण

सकलकल्याणभाजनयन्त्रजायते । पु
रुष तमज निरुष प्रजामि शरणहरि
म् । स्मरणादेव कृष्णस्य पापसङ्घा
तपञ्जरम् । शतधाभेदमाप्नोति गि
रिर्वज्रहतो यथेति कृष्णस्मरण मा
हात्म्यम् ॥ अस्य जन्मसमय उक्तोऽख
माणिक्यनामनि ज्योतिर्ग्रन्थे । उच्च
स्था, शशिभौमचान्द्रिशनयो लग्न
दृष्टो लाभगो जीव सिद्धतुलालि
षु क्रमवशात् पूषोऽनोराधव । नै
शीथ, समयो ऽष्टमी बुधद्दिनं ब्रह्म
र्क्षमत्र चणो श्रीकृष्णाभिधमम् जे
श्वर मभू दावि परम्ब्रह्मतदिति ॥
जनं जनेन जनिता जनं पाति ज
नेन य । जन जनेन हरति त कृ
ष्ण भजसाम्प्रतम् ॥ परम्ब्रह्मणि ॥ य
था । कृषिर्भवाचक, शब्दो गणश्च
निर्वृतिवाचक । तयो रैक्य परम्ब्र
ह्म कृष्ण इत्यभिधीयते ॥ पारासय
। वेदव्यासे ॥ अर्जुनपाण्डवे ॥ वाय
से । काके ॥ कोकिले ॥ करमर्द्धके
॥ वर्णविशेषे । नीले । प्यासे । मे
चके ॥ न । मरिचे ॥ लोहे ॥ नी
लाञ्जने ॥ कालागुरुणि ॥ अशुभक
र्मणि ॥ चि । मेचक्रवर्णवति ॥ क
र्षतिमन । कृष० । कृषेर्बर्ण इति न
क् ॥ यदा । कर्षत्यरीन् । बाहुल

कृष्णचू

कात्वर्यं विनापिनक् ॥ कृष्णोवर्णोऽ
स्यास्ति वा कृष्ण । नगन्तात गुणवच
नेभ्यो मतुपोऽनुगितिलुक् ॥
कृष्णकन्दम् । न । कैरवे । निशाहसे ॥
इति चिकाण्डशेष ॥ कृष्णकन्दोऽस्य ॥
कृष्णकर्मा । चि । दुराचारे । पापाचा
रयुक्ते ॥ कृष्णकर्मस्य ॥ कृष्णार्पि
तकर्मणि ॥
कृष्णकलि । स्त्री । गुलालफूल इति
प्रसिद्धे कृष्णकेलौ इति गौडा । ॥
कृष्णकाय । पु । महिषे ॥ चि । श्याम
तनौ ॥ कृष्ण कायोऽस्य ॥
कृष्णकाष्ठम् । न । कालागुरुणि ॥
कृष्णकोहल । पु । द्यूतकृति । अञ्जदे
विनि ॥ कृष्णोऽशुभ कोहलोऽस्य ॥
कृष्णगन्धा । स्त्री । शोभाञ्जने ॥
कृष्णगर्भ । पु । कट्फले ॥
कृष्णचन्द्रचुक् । पुं । चणके ॥
कृष्णचतुर्दशी । स्त्री । कृष्णपक्षीयच
तुर्दश्याम् । भूते ॥ कृष्णाचाञ्चौचतु
र्दशीच ॥
कृष्णचन्दनम् । न । हरिचन्दने । पीत
चन्दने ॥ कृष्णचन्दनम् ॥
कृष्णचर । चि । कृष्णस्य भूतपूर्वगयादौ
भूतपूर्वचरट् ॥
कृष्णचूडा । स्त्री । स्वनाम्ना गौडेऽपु
सिद्धे पुष्पवृक्षे । गुलतुरा इति यव

कृष्णध

नेषु प्रसिद्धे ॥

कृष्णचूडिका । स्त्री । गुञ्जायाम् ॥

कृष्णचूर्णम् । न । लौहमले ॥

कृष्णजटा । स्त्री । जटामास्याम् ॥

कृष्णजीरक । पु । सुपथ्याम् । कारव्या

म् । कालाजोरा इति भाषा ॥ कृ

ष्णशसौ जीरकश्च ॥

कृष्णतण्डुला । स्त्री । कर्णस्फोटायां ल

तायम् ॥

कृष्णताम्रम् । न । गोशीर्षश्च चने ॥

कृष्णतारः । पु । हरिणे ॥

कृष्णत्रिवृता । स्त्री । त्रिवृताभेदे । पा

लिन्द्याम् । श्यामायाम् । कालतेज

सी इति गौडभाषा ॥ कृष्णचासो

त्रिवृताश्च ॥

कृष्णदन्ता । स्त्री । काश्ररीदन्ते ॥

कृष्णदेह । पु । भ्रमरे ॥ त्रि । कृष्ण

वर्णशरीरे ॥ कृष्णोदेहो ऽस्य ॥

कृष्णद्वैपायनः । पु । वेदव्यासे ॥ यथा ।

कृष्णद्वैपायन व्यास विद्वि नारायणं

विभुम् । को ह्यन्य । पुण्डरीकाक्षा

न्महाभारत कृद्भवेदिति विष्णुपुरा

णम् ॥ द्वीपमयनं जन्मभूमिर्यस्य स

। द्वीपायन एव । प्रसादण । द्वीपं यमु

ना द्वीप मिच्छत्यर्थ ॥ कृष्णः कृष्णश्च

र्णत्वात् कृष्णशसौ द्वैपायनश्च ॥

कृष्णधतूरक । पु । कालाधतूरा इति

कृष्णपि

भाषाप्रसिद्धे कृष्णपुष्पे । विषारातौ

। कूरधूर्त्ते । शिवे । सिद्धे ॥ सितनी

लकृष्णलोहितपीतप्रसवाश्च सन्ति -

धत्तूराः । सामान्यगुणोपेता स्तेषु गु

णाद्यस्तु कृष्णकुसुम' न्यादितिराज

निर्घण्ट ॥

कृष्णपञ्च । पु । सितेतरपञ्चे । असितप

ञ्चे ॥ सतु प्रतिपदाद्य भाषास्यान्तपञ्च

दशदिनात्मक । यथा । तत्र पञ्चा

बुभौ मा भ शुक्लकृष्णौ क्रमेण हि ।

चन्द्रद्विकरः शुक्लः कृष्णश्चन्द्रश्च या

त्मक ॥ पञ्चस्थाद्यास्तु तिथयः कृमा

त् पञ्चदशस्मृताः । दर्शान्ताः कृष्णप

ञ्चेता पूर्णिमान्ताश्च शुक्लके ॥ इति

तिथ्यादितत्त्वम् ॥

कृष्णपर्णी । स्त्री । कालतुल्यस्याम् ॥

कृष्णपाकः । पु । करमर्द्धके ॥ कृष्णः पा

को ऽस्य ॥

कृष्णपाकफलः । पु । करमर्द्धे ॥ कृष्ण

पाकफलमस्य ॥

कृष्णपिङ्गला । स्त्री । चण्ड्याम् । दुर्गा

याम् ॥

कृष्णपिण्डीतकः । पु । कृष्णपिण्डीरवृ

क्षे । वराहे ॥

कृष्णपिण्डीरः । पु । कृष्णपिण्डीतके ॥

कृष्णपिपीली । स्त्री । कृष्णवर्णायाम्पि

पीलिकायाम् । दृक्कहायाम् । स्थू

कृष्णम्

लायाम् ॥

कृष्णपुच्छः । पु । लोम्डी इतिभाषा

महिदे वन्यजन्तुविशेषे । किरौ ॥

कृष्णपुष्प । पु । कृष्णधत्तरके ॥

कृष्णपुष्पी । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥

कृष्णफल । पु । कर्महर्षके ॥ कृष्णानि
फलान्यस्य ॥कृष्णफलपाकः । पुं । कर्महर्षके । करौ
दा इतिभाषा ॥कृष्णफला । स्त्री । सोमराज्याम् ॥ कृ
ष्णानिफलान्यस्य ॥ कोलशिव्याम्
॥ अजादित्वाट्टाप ॥

कृष्णभूकृष्णखण्ड । पु । विद्वार्याम् ॥

कृष्णभूमः । वि । कृष्णवर्णमृत्तिकायुक्ते
देशे ॥ कृष्णोदगिन्यच् ॥

कृष्णभूमिजा । स्त्री । गोमूषिकाह्वये ॥

कृष्णभेदा । स्त्री । कटुकायाम् ॥ कृष्णो
वर्णेन भेदश्चेदोऽस्याः ॥कृष्णभेदी । स्त्री । कटुक्याम् । कटुरो
हिण्याम् ॥ कृष्णमलम्लिनसि । क
र्मण्यच् । डीप् ॥

कृष्णमन्त्री । पु । पवनव्याधौ । उद्धवे ॥

कृष्णमल्ली । स्त्री । कृष्णमल्लिकायाम् ।
वनवर्धरे । वर्ध्याम् । काली तुल
सी इतिभाषा ॥कृष्णमुद्गः । पु । काला मूग इतिप्रसि
द्धे मुद्गे । वासन्ते । सुराष्ट्रजे ॥

कृष्णाव

कृष्णमूली । स्त्री । शारिवाविशेषे ॥

कृष्णमृत्तिकः । पु । कृष्णमूमे ॥

कृष्णसूतः । स्त्री । काला मिट्टी इतिप्र
सिद्ध कृष्णवर्णाया मृदि । कृष्णभू
मौ ॥ कृष्णसूत घृतदाहास्रपदर
श्लेषापित्तनुत् ॥

कृष्णरुद्धः । स्त्री । जतुकालतायाम् ॥

कृष्णरुध्यः । वि । कृष्णचरे ॥

कृष्णलम् । न । रक्तिकायाम् । रक्ती
घुघुची चिरमूठी इतिभाषा ॥ चि
भिर्यकैष्यमिमितेमाने ॥ सर्वपाः षट्
यवो मध्यस्त्रियवन्त्येककृष्णलम् ॥

कृष्णलकः । पु । गुञ्जायाम् ॥

कृष्णलवणम् । न । सौवर्चललवणे ।
कालाखृण इति भाषा ॥ काचलवणे ॥कृष्णला । स्त्री । रक्तिकायाम् । गुञ्जा
याम् ॥ कृष्णं वर्णं लाति । लादाने
। आतोऽनुपेतिकः ॥ वद्धा । कृष्णो
वर्णोऽस्याः । सि० लच् ॥

कृष्णलोहम् । न । अयस्कान्ते ॥

कृष्णलोहितः । पु । धूम्रवर्णः । कृष्णर
क्तमिश्रवर्णः ॥ चि । धूम्रवर्णवति ॥

कृष्णमिश्रोलोहितः । शा० ॥

कृष्णवक्त्रः । पु । वानरे ॥ इति वृत्ता
युध ॥ चि । श्याममुखे ॥कृष्णवर्णः । पु । शूद्रः ॥ विधुन्तुदे ॥ कृ
ष्णोवर्णोऽस्य ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

कृष्णा

कृष्णवर्त्मा । पु । अयो । आश्रयाशे ॥

कृष्णधूमेवर्त्मास्य ॥ दुराचारे ॥ वि
धुन्नुदे ॥ चिचकटचे ॥

कृष्णववरक । पु । ववरटचे ॥

कृष्णवह्निका । स्त्री । जनुकालतायाम् ॥

कृष्णवह्नी । स्त्री । कृष्णार्जके ॥ सारि
वा विशेषे ॥

कृष्णवानर । पु । कपौ । गोलाङ्गुले ॥

कृष्णवीज । पु । रक्तशिग्रौ ॥ न । का
खिजे । कलौदा इति भाषा प्रसिद्धे
फले ॥

कृष्णवृन्ता । स्त्री । पाटलाटचे ॥ माघ
पर्यायम् ॥ कृष्ण वृन्तमस्याः ॥

कृष्णवृन्तिका । स्त्री । गम्भार्याम् ॥ कृ-
ष्णवृन्तायाम् ॥

कृष्णवेणा । स्त्री । सरिद्धिशेषे ॥

कृष्णशार । पु । काखसारम्भगे । कृष्ण
सारे ॥ कृष्णशसौ शार'श्वलस्य ।
वर्षोवर्षेनेतिसमास ॥

कृष्णशालि । पु । काखधान इति गौड
भाषा प्रसिद्धे धान्य विशेषे । श्या
मशालौ ॥ कृष्णशालिखिदोषघ्नोम
धुर' पुष्टिद्वित' । पुष्टिवीर्यवर्द्धनश्च
वर्षकान्तिवक्षप्रद इत्यस्यगुणा' ॥

कृष्णशिबिका । स्त्री । काकाण्ड्याम् ॥ कृ-
ष्णवर्णा शिबिका ॥

कृष्णशिशुः । पुं । शोभाजने ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

कृष्णा

कृष्णशृङ्ग । पु । महिषे । लुलापे ॥

कृष्णसख । पु । अर्जुनटचे ॥ अर्जुने ॥

कृष्णस्य सखा । टच् ॥

कृष्णसखी । स्त्री । जीरके ॥ इति ब्रह्म
चन्द्रिका ॥

कृष्णसर्षप । पु । राजसर्षपे । राजिका
याम् ॥

कृष्णसार । पु । कुद्याम् ॥ मृगविशेषे ।

काखसारे ॥ कृष्णसारस्तु चरति म-
गोयचत्वभावत ॥ खद्विरे ॥ कृष्णे
नसार, श्वल । दृतायेतिवैगवि
भागात् समासः ॥

कृष्णसारधि । पु । पार्थे । धनञ्जये ॥
अर्जुनवृक्षे ॥

कृष्णसार । स्त्री । शिंशपाटचे ॥ कृष्णः
सारो ऽस्याः ॥

कृष्णस्कन्ध । पु । काखस्कन्धे । तमाख
टचे ॥

कृष्णा । स्त्री । शैपयाम् ॥ नीलीटचे ॥

कणायाम् ॥ हाणायाम् ॥ नीलपुन
नवायाम् ॥ कृष्णजीरके ॥ गम्भार्या
म् ॥ कटुकायाम् ॥ सारिवाविशेषे
॥ राजसर्षपे ॥ पर्यायाम् ॥ काको
ल्याम् ॥ सोमराज्याम् ॥ नदीविशेषे
॥ निर्जते, पुण्याम् ॥ कृष्णादैत्यपते

मृत्योर्धामवद्दैत्यसेविता । नील
रत्नप्रभाजालत्रितानवरभूषणा ॥ धू

ॐ ॐ ॐ ॐ

कृष्णावा	केकय
मादिगतौ । ज्ञानहीनत्वेन तमे मयत्वात् दक्षिणमार्गत्वेन तन्त्रप्र सिद्धे पितृयागमार्गे ॥ कृष्णवर्णाया	कृष्णिका । स्त्री । राजिकायाम् । राइ इति भाषा ॥ कृष्णेव । सजाया कन् ॥
ज्ञ वि । अनुदात्तत्वाभावाद्गङ्गीष् ॥ कृष्णवर्णाऽस्यस्या । अर्घ्याद्यच्च ॥	कृष्णेचु । न । काजली ईश्व इति प्रसिद्धे कोकिलाच्चे । श्यामेच्चौ ॥
कृष्णागुरु । न । । अगुरुणि । कालागु रुणि । कृष्णकाष्ठे । धूपार्हे ॥ कृष्णजु याधिकतस्तु लोहव दारिमज्जति ॥	कृष्णेतर् । पु । मुक्तपद्मे ॥ कृष्णोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्ब रिकायाम् ॥
अगुरुप्रभव. स्नेह कृष्णागुरुसम. स्मृत ॥	कृष्णा । स्त्री । कर्षणाद्यायाम् ॥ कृसर. । पु । तुल्यतिलान्ने ॥ तिलतण्डु लसम्पक्क. कृसर सेभिधीयते ॥
कृष्णाचल । पु । रैवताद्रौ ॥ कृष्णाश्वा सावचलश्च ॥	क्रियते । उकृन् । कृधूमदिभ्य कि दितिसर । वा० नपत्त्वम् ॥
कृष्णाजिनम् । न । कृष्णसारचर्मणि ॥ कृष्णाञ्जनी । स्त्री । कालाञ्जनीवृत्ते ॥	कृसर । स्त्री । खिचरीति लोकासि द्धे विदलमिश्रितौदने ॥ तण्डुला दालिसन्मिश्राखवणार्द्रकहिङ्गुभिः ।
कृष्णानदी । स्त्री । कृष्णसमुद्गवायाम् । कृष्णगङ्गायाम् ॥ स्वच्छमस्याङ्गलं च पाचनदीपनंमतम् ॥	संयुक्ता सलिले सिद्धा कृसराकथि तावुधै ॥ कृसराशुक्रलावल्यागुरु. पित्तकफप्रदा । दुर्जरापुष्टिविष्टम्भ
कृष्णाभा । स्त्री । कालाञ्जन्याम् ॥ कृष्णामिषम् । न । कृष्णलौहे ॥ इ० हे० ॥	मलमूत्रकरी स्मृता ॥ कृस । त्रि । रचिते । कृतकल्पने ॥ नियते ॥
कृष्णायसम् । न । कृष्णवर्णलौहे । काल लौहे ॥	कृसकीला । स्त्री । पट्टोलिकायाम् ॥ । व्यवस्था पचे ॥ इति चिकित्सकशेषः ॥
कृष्णार्घिः । पु । अग्नौ ॥ कृष्णार्जकः । पु । कालीतुलसी इति भाषा प्रसिद्धे । गरभे । वनवर्बरे ॥	कृसधूप । पु । सिद्धके ॥ कृसिक. । त्रि । क्रीते ॥ इति वृत्तायुधः ॥
कृष्णालु । पु । नीचालौ ॥ कृष्णावास । पु । अश्वत्यष्ट्ये ॥ कृष्णस्य आवासोऽस्मिन् ॥	केकयः । पु । सर्ववशीयराजविशेषे ॥

केत

कावख इति ख्याते देशविशेषे ॥

केकयी । स्त्री । भरतमातरि । दशरथ
राजजन्त्याम् ॥ केकयस्य दुहिता ।
सङ्कोचेमानाभावा ज्ञान्यजनकभा-
वापि पुत्रोक्त इति पुत्रोक्तोक्त्या
यामिति ङीष् ॥

केकर । त्रि । बल्लिरे । ऐच्छाताना इति
भाषा प्रसिद्धे निम्नोन्नताक्षिपुष-
षे । टेरके ॥ केमूर्ध्निकर्तुं ग्रीष्म
मस्य । कृष्णोद्भूतताच्छीस्थानुलो
म्येष्विति ट ॥ इलदन्तादिस्थलुक् ॥

केका । स्त्री । मयूरस्त्रवाण्याम् ॥ के
मूर्ध्निकायते । कैशब्दे । अन्येभ्यो
पोतिङ् । इलदन्तात् सप्तम्याः सं-
ज्ञायामिस्थलुक् ॥

केकावख । पुं । मयूरे ॥

केकिकः । पु । केकावति । मयूरे ॥ वी-
द्यादिभ्यश्चेति ठन् ॥

केकी । पु । मयूरे ॥ केकः । स्त्र्यस्य । वी-
द्यादिभ्यश्चेति षच्चे इति ॥

केचन । अ । केचिदिस्थर्थे ॥

केचित् । अ । केचनेस्थर्थे ॥

केचुकम् । न । शाकविशेषे । नाडीचे-
 । विश्वरोचने ॥

केशिका । स्त्री । पटकुल्याम् । तंवूटी
इतिभाषा ॥

केतः । पु । अभिनवमन्दिरे ॥ केतनम्

केतु'

। कित० । घञ् ॥

केतक । पु । केवडा इतिख्याते केत-
कीष्टके ॥ केतक सूचिकापुष्पो
जम्बुक ककचच्छद । सुषर्यकेत
कीत्तन्यालघुपुष्पासुगन्धिनी ॥ के-
तक. कटुक स्वादुर्लघु स्तिक्त' क-
फापह. ॥ न । केतक्या पुष्पे ॥ केत-
क्या' पुष्पम् केतकम् । पुष्पमूलेषु व-
हुलमिच्छयोलुक् । नादि टडिः । लु-
क् तद्वितलुकीतिस्त्रीप्रत्ययस्यलुक् ॥

केतकी । स्त्री । तृणद्रुमान्तरे । सूची-
पुष्पे । धृष्टिपुष्पिकायाम् ॥ केतयति
। कितनिवासादौ । कुन् । ग्लुखा
॥ गौरादिस्त्वान् ङीष् ॥

केतनम् । न । सद्ने । गृहे ॥ निम-
न्त्रये ॥ केतौ । ध्वजे । चिह्ने ॥ कू-
स्थे ॥ केस्थते ज्ञायते ऽनेन । कि-
त० । भावकर्मकरणाधिकरणेषु लु-
ट् ॥ स्थाने ॥

केतित । त्रि । निमन्त्रिते ॥ केतितस्तु
यथान्यायं हव्यकव्येष्वतन्द्रित. । क-
थं चिदप्यतिक्लामन्पाप शूकरतां प्र-
जेत् ॥

केतु' । पु । बजि । युतौ ॥ पताका-
याम् ॥ लक्ष्मणि । चिह्ने ॥ रिपौ ॥
नवमग्रहे । राहो शरीरे । शिखि-
नि ॥ सचेत्पातरूप. ॥ यथा । ना-

केतुः

नाह्वयधरोऽप्यक्तो रविर्वा नरस च
 य । मोत्यन्तिर्चायते तस्य न देयः प
 स्थितैरपि ॥ सकलूडो द्विचूडश्च
 त्रिचिख, पञ्चचूडकः । सहस्र शिख
 रूपश्च इन्द्रकेतुरिव स्थित ॥ सूर्य
 पुत्रोऽग्निपुत्रश्च ब्रह्मविष्णुशिवात्मज
 । अनेकशिखर, केतुर्ग्रहपीडां व्य-
 मोहयतु ॥ अथ केतुर्निष्ठे कवचनं जा-
 न्यभिप्रायम् । धूम्रा द्विवाहवः सर्व
 गहिमो विकृतानना । गृध्रासनग-
 ता निष्कंकेतवः स्युर्वरप्रदाः ॥ सर्वे कि-
 रोटिम, कार्यं ग्रहालोकहिताग्रहा-
 तस्वाङ्गुलेनोच्छ्रिता सर्वे शतमहोत्त-
 रसदा ॥ इत्यादिषु बहुलदर्शनात्
 ॥ * ॥ अथ केतुचारेणाराहीतो चि-
 स्थितेऽस्तयथा । तच्चादावागमप्रदर्शना-
 र्जमाह । गार्गीय त्रिखिचार पारा-
 शर मसितदेवककृतम् ॥ अन्याश्च
 बहून् दृष्ट्वा क्रियतेऽयमनाकुलचारः
 ॥ अग्निाद्यास्तमयस्त्रयमाह । दर्श-
 नमस्तमये वा न रश्मितविधिना
 न्य गच्छते ज्ञातुम् । दिव्यान्तरिच
 भौमास्त्रिभिर्वाभ्युः केतवो यस्मात् ॥
 अथ केतूनां शिखर्वर्जिताता मन्थेषां
 स्वरूपमाह ॥ अहुताग्नेऽ तस्य ह
 मन्थिषां तस्य केतुर्गुणमेवोक्तम् ।
 कथोत्तमिषावाच्यममभिरुणाहीन्

केतु

सरित्स्थित्य ॥ दिव्यान्तरीच भौमा
 नां केतूनां सः ॥ अजशस्त्रभवनतश्च
 तुरगकुम्भराशेऽप्यवान्तरीचास्ते ।
 दिव्या न च चक्षुः भौमा स्युरतोऽन्य
 याश्चिखिनः ॥ केतूनां सस्यां सता-
 न्तरेणाह । अत मेकाधिक मेके
 सहस्र मगरे मदन्ति केतूनाम् ।
 बहुरूपमेकमेव प्राह मुनिर्नारदः
 केतुम् ॥ मतान्तरास्त्युक्तास्वतिहा-
 तमाह । यत्र केतुः स दिव्यः किम-
 नेन फलन्तु सर्वथा नाच्यम् । उद-
 यास्तमयैः स्थानैः स्थैरैः भूपनैः
 वैद्य ॥ तेषां फलवाकनियमार्थं
 माह ॥ यावन्त्यष्टानि दृश्यो मासा-
 स्तावन्त एव फलप्राक् । भासै रज्ज्वां
 श्च वदेत् प्रथमात् पञ्चत्रयात् पर-
 त ॥ शुभस्य केतो र्बः ॥ इत्य-
 सानुः प्रसन्न, तिग्म चक्षु रचिरस
 स्थित, शुक्ल, उद्वितो वा प्यभिदृष्टः
 सुभिचसौखावहः केतु ॥ अनुभ-
 स्य केतो र्बः ॥ उक्तविपरीतरूपो
 न शुभकरो धूमकेतु इत्यत्र । इन्द्रा-
 युधानुकारी विशेषतो द्वित्रिचूलो
 वा ॥ अधुना केतुसहस्रस्य कवच-
 सफल विवक्षुः सत्रादावेव रविजा-
 पञ्चविंशतिः केतवो भवन्ति तेषां
 कवचमाह ॥ हारमणि हेमरूपः

केतु

किरणाश्च पञ्चविंशति रशिखा ।
 प्रागपदिशो दृश्यान्वपति विरोधा
 वहा रविजा ॥ अग्निपुत्रा स्तावन्त
 इत्याह । शुक्रदहनबन्धुजीवकला
 चाक्षतजोपमा हुताग्रमुना । आ
 मेय्या दृश्यन्ते तावन्त स्तेपि शि
 विभयदा ॥ सृष्ट्युमुना स्तावन्त आ
 ह वक्रशिखा सृष्ट्युमुता रुद्धा, कृ
 ष्णाश्च तेपि तावन्त । दृश्यन्ते याम्या
 या जनमरकावेदिन स्तेषु ॥ भूमि
 पुत्रा द्वाविंशतिरेवाह । दर्पणवृत्ता
 कारा विशिखा किरणान्विताधरा
 तनया । चुङ्गयदा द्वाविंशति रैशा
 न्या सम्पुतैर्लनिभा ॥ चद्रमुता ख
 य । शशिकिरणरजतहिमकुमुद
 कुन्दकुमुमोपम, मुता शशिन ।
 उत्तरते, दृश्यन्ते चय सुभिच्चावहा
 शिखिन ॥ ब्रह्मदण्ड ख्यस्य स० ॥
 ब्रह्मसुत एक एव त्रिशिखो वर्ण
 स्त्रिभि र्युगान्तकर । अनियतदिक
 सम्प्रभयो विज्ञेयो ब्रह्मदण्डख्य ॥
 शकाधिकं शत कथित मन्यानि नव
 शतान्यकेनानि कथनीयानीत्याह
 । शत सभिहित मेकाधिक मेकेन
 विरचिता न्यस्मात् । कथयिष्ये
 केतूनां शतानि नवचक्षुषे स्य
 हेः ॥ शुक्रपुत्रा चतुरशीतिसङ्

केतु

ख्या स्तानाह । सौम्येशान्यो रुदय
 शुक्रमुता यान्ति चतुरशीत्याख्या ।
 विपुलसिततारका स्ते क्षिग्धाश्चभ
 वन्ति तोम्रफला ॥ षष्टि शनैश्चर
 पुत्रा । क्षिग्धा प्रभासमेता द्विशि
 खाः षष्टि शनैश्चराङ्गरुहा । अति
 कष्टफला दृश्या सर्वचैतेकनकसं
 भा ॥ गुरुपुत्रा पञ्चशष्टि । विक
 षा नाम गुरुमुता सितैकतारा ।
 शिखापरित्यक्ता, षष्टि पञ्चभिर
 धिका क्षिग्धा याम्याश्रिता, पाषा म
 एकपञ्चाश बुधपुत्रा । नातिथ्यक्ता
 सृष्ट्या दीर्घा शुक्ला यथेष्टदिकप्र
 भवाः । बुधजा सत्कारसंज्ञा पापफ
 ला स्वेकपञ्चाशत् ॥ भौमपुत्रा, ष
 ष्टि । क्षतजानलाऽनुरुपा खिच्छू
 तारा, कुजात्मजा षष्टि । नाम्ना च
 कौटुमा स्ते सौम्याशासस्थिता पा
 पा ॥ चयस्त्रिशदाहुपुत्रा । विंशत्
 व्यधिका राहे स्तेतामसकीलकाह
 तिख्याता । रविशशिगा दृश्यन्ते
 तेषां फलमकचारेत्तम् ॥ अर्कचा
 राक्षतामसकीलकसंचाराहुमुताः
 केतवद्वत्यादिनेत्यर्थः । विशत्यधि
 कं शत सान्निपुत्राणाम् । विशत्य
 धिकं श्वान्य क्षत ममे विंशरूपस
 ज्ञानाम् । तीब्रानलभयदानां ज्वा

केतुः

लामाहाभिरा कुलतनूनाम् ॥ सप्त
सप्तति वायुयुषा । श्यामावणा वि
तारा श्यामरूपा विकीर्णदीधित
य । अरुणाख्या स्ते वायो सप्त च
सप्तति पापदा पदुषा ॥ प्रजापति
सुतान् ब्रह्मण पुषांश्चाह । तारापु
ञ्जिकाशा गणका नाम प्रजापते
रष्टौ । हे च शते चतुरधिके चतुर
स्ता ब्रह्मसन्ताना ॥ द्वाविंशदक्षपु
त्रा नाह । कङ्का नाम वक्ष्यजा द्वा
विंशद्वयशकुलमसस्थाना । शशिवत
प्रभासमेता स्त्रीप्रफला केतव प्रो
क्ता ॥ पञ्चवति काखपुत्रा । पञ्च
वति काखपुत्रा कवन्धसन्ना कव
न्धसन्ताना । पुष्ट्रा भयप्रदा स्यु
र्विरूपतारा स्यु ते शिखिन ॥ नव
विदिक्पुत्रा सर्वेषां च सख्या मन्ये
षाञ्च विशेषं वक्ष्यामीत्याह । शु
क्लविपुलैकतारा नव विदिशां केत
व समुत्पन्ना । एवकेतुसहस्र विशे
ष मेषा मतेो वक्ष्ये ॥ तत्र ये दृश्य
स्ते तेषां लक्षणं वक्तुकाम स्तत्रादा
नेव वक्ताकेते लक्षणमाह । उद
गायतो महान् क्षिग्धमूर्त्तिरपरोद
यी वक्ताकेतुः । सद्य करोति मर
कं सुभिचमं प्युत्तमं कुर्वते ॥ अ
स्थिकेतोः शस्त्राख्यश्च ल० । तल्लक्ष

केतुः

यो ऽस्थिकेतुः सतु रुचः क्षुद्रयाव
ह प्रोक्त । क्षिग्ध स्तादृक् प्राच्यां
शस्त्राख्यो उमरमरकाय ॥ कपाल
केतो ल० । दृश्यो ऽमावास्यायां क
पालकेतुः स धूम्ररश्मिशिखः । प्राङ्
नभसो ऽर्धविचारी क्षुन्नरकादृष्टि
रोगकर ॥ रौद्रकेतो ल० । प्राग् वै
श्वानरमार्गेशूलाग्र श्या वरुचताम्रा
र्द्धि । नभसः क्षिभागगामी रौद्र इ
ति कपालतुल्यफल ॥ चक्षकेतो ल०
। अपरस्यां चक्षकेतुः शिखया या
म्याग्रयाङ्गुलोच्छ्रितया । गच्छेद्य
यायथोदक् तथातया दैर्घ्यं माया
ति ॥ सप्त मुनीन् संस्पृश्य भुवम
भिजितमेवच प्रतिनिवृत्त । नभसो
ऽर्द्धभाग भित्त्वा याम्येनास्तं समुप्रया
ति ॥ हन्यात् प्रयागकृष्णाद् यावद्व
क्ती च पुष्करारण्यम् । उदगऽपि
च देविका मपि भूयिष्ठ मध्यदेशाख्य
म् ॥ अन्या नपि च स देशान् कचि
त् कचिद्वृत्तिरोगदुर्भिक्षे । दशमा
सान् फलपाको ऽत्यकैश्चिदृष्टादश
प्रोक्त ॥ श्वेतकेतो ल० । प्राग् गर्ह
रावदृश्यो याम्याग्र, श्वेतकेतुः पुन्यश्च
। कद्रुति शुगाकृति रपरेयुगपत्सौ
सप्तदिग्दृश्यौ ॥ क्षिग्धौ सुभिचशि
मदौ तथाधिकं दृश्यते कुनामाय ।

केतुः

दश वर्षाद्युपसार्पं जनयति अस्त्रप्र
कोपकृतम् ॥ श्वेतस्य खच्चरम् । श्वे
त इति अटाकारो ह्रस्वः श्यावो वि
षत्त्रिभागगतः । विनिवर्त्तते ऽपस
र्पं निमानशेषा प्रजा कुर्वते ॥ रश्मि
केतोर्लं० । आधूत्रया ऽति शिखया
दर्शनं भायाति कृत्तिकासंख्यः । श्वेय
सरश्मिकेतुः श्वेतसमानं फलं धत्ते
॥ भ्रुवकेतोर्लं० । भ्रुवकेतु रनियति
मतिप्रमाणवर्षा कृति भवति विष्वक्
। दिव्यान्तरीक्षभौमो भवत्ययं वि
ग्धदृष्टफलः ॥ सेनाङ्गेषु जघाणां गृ
हतक्षेत्रेषु चापि देशानाम् । गृहि
णां मुपकारेषु च विना शिनां दर्शन
याति ॥ कुमुदकेतोर्लं० । कुमुद
इति कुमुदकानि वर्षावर्षा प्राक्शि
खो निशामेकाम् । दृष्टं सुभिच्छ
मस्तुलं दशभिश्च वर्षाणि स करोति
॥ मणिकेतोर्लं० । सक्कदेकयामदृ
श्यः सुखच्छातारो परेश मणिकेतुः ।
कज्जी शिखा ऽस्य शुक्ला स्तनोदता
क्षीरधामेव ॥ उदयमेव सुभिच्छ च
तुरीमसाम् करोत्यसौ सार्धान् ।
प्रादुर्भावं प्रायः करोति च सुदृज
न्तनाम् ॥ जलकेतोर्लं० खगमहः ।
जलकेतु रपिचपश्चात् स्निग्धः शिख
या परेश्वो नतया । नव मासान् स

केतुः

सुभिच्छ करोत ज्ञानिष्व लोकस्थ ॥
भवकेतोर्लं० । भवकेतु रेकराचं दृ
श्यं ब्रह्म सुख्यतारकः स्निग्धः । ह
रिश्वाङ्गलोपमया प्रदक्षिणा वर्त्तया
शिखया ॥ यावत् एव मुहूर्त्तान् दृ
र्शनं भायाति निर्द्वेषेन्मासान् । ताव
दस्तुल्य सुभिच्छं ह्रस्वः प्राशान्निकान्
रोगान् ॥ पद्मकेतोर्लं० । अपरेख
पद्मकेतु र्मयाखगौरो भवे जिज्ञा
मेकाम् । सप्त करोति सुभिच्छं वर्षा
ण्यतिद्वर्षं युक्तानि ॥ आवर्त्तकेतो
र्लं० । आवर्त्त इति निशामे सख्य
शिखो ऽ रगनिभो ऽपरे स्निग्धः ।
शामन्त्ययान स दृश्य स्ताव न्मासा
न सुभिच्छकर ॥ संवर्त्तकेतोर्लं० ।
पश्चात् सन्ध्याकाले संवर्त्तो नाम
धूमताम्रशिखः । आक्रम्य विद्यतस्य
श शूलाग्रावस्थितो रौद्रः ॥ यावत्
एव मुहूर्त्तान् दृश्यो वर्षाणि कृत्ति
तावन्ति । भूपान् शस्त्रनिपातै रदृ
यर्क्ष्णापि पीडयति ॥ कज्जुभान्
केतुन् वर्जयित्वा ऽ शुभानां नक्षत्रस्य
शब्दा धूपनाद् दृष्टफलं वक्ष्यामीत्या
ह । ये शस्ता स्तान् हित्वा केतुभिरा
धूपिते ऽथवा स्पृष्टे । नक्षत्रे भवति व
धो येषां राज्ञां प्रवक्ष्येतान् ॥ अन्वि
त्या मशकपं भरणीषु किरातपा

केतुः

र्थिबं हन्यात् । बहुलासु कलिजे
शं रोहिण्यां गुरसेनपतिम् ॥ औ
शोनर मपि सौम्ये जलजाजीवाधि
पतथार्हासु । आदित्ये ऽश्वकनाथ
पुष्ये मगधाधिपं हन्ति ॥ अश्विकेशं
भौजङ्गे पिच्ये ऽङ्गं पाण्डनाथ मपि
भाग्ये । औज्जयनिक मार्यमण्ये सा
विषे दण्डकाधिपतिम् ॥ चित्रासु
कुश्चेवाधिपस्य मरण समादिशे
सज्ज ॥ काशीरककाम्योजौ न
पती प्राभञ्जने न स्त ॥ इत्वाकुर
लकनाथ श्व हन्यते यदि भवे द्वि
शाखासु । मैत्रे पुष्पाधिपतिं ज्येष्ठा
सु च सार्वभौम वध ॥ मूले नमः
कपती जल दैवे काशियो मरणमे
ति । यौधेयकार्जुनायनशिविचै
यान् वैश्वदेवे च ॥ हन्यात् कैकय
नाथ पाण्डनदं सिंहलाधिपं वाङ्म
। नैमिषन्ध्रं किरातं श्रवणादिषु
षट्स्विमान् क्रमशः ॥ केतोर्वि
शेष माह । उत्काभिताडितशिख
शिखी शिव शिवतरो ऽभिदृष्टो य
। अशुभ स एव चोलातङ्गासित
ङ्गाचीनानाम् ॥ विशेषान्तरमाह
। नम्रायत, शिखिशिखाभिस्तोय
तोवा कर्णच यत् स्पृशति तत्कथि
तांश्च देशान् । दिव्यप्रभावनिहता

केदार

न् स यथागत्मान् भुङ्क्ते गतो न
रपति परभोगिभोगान् ॥ इतिवा
राष्ट्रीसंहितायां केतुचारनामाध्या
य एकादश ॥ चाव्यते ऽनेनवा ।
चायूपूजादौ । चाय. किरितितुः ॥
केतुगृहम् । न । मीनराशौ ॥
केतुग्रहवृत्तभम् । न । वैदूर्यमणौ ॥
केतुभ. । पु. मेघे ॥
केतुमालम् । न । जम्बुद्वीपस्य नवख
ण्डान्तर्गते खण्डविशेषे ॥ सुकेतनं
केतुमाल प्रतीच्यां गन्धमादनात् ॥
केतुरत्नम् । न । वैदूर्यमणौ ॥
केदार. । पु. दक्षविशेषे ॥ त्रि. टेरके ॥
केदार । पु. अद्रिविशेषे ॥ बदर्यां स
मीपेक्षेत्रविशेषे ॥ यथा । केदारा
ख्ये महाक्षेत्रे देवी सामार्गदायनी
तिदेवीगीता ॥ शिवे ॥ भूमिप्रभे
दे ॥ आलवाले ॥ खेत इति प्रसिद्धे
क्षेत्रे । क्यार इति भाषा ॥ कैदा
र वारि मधुरं विपाके गुरु दोषल
म् । तदेव वदुमुक्तन्तु विशेषादौषदं
भवेत् ॥ के जले शिरसिवा दारोऽ
स्य । इलदन्तादित्यलुक ॥ केन ज
लेन दीर्यते वा । दृविदारणे । क
र्मणि घञ् । केदाराद्यच्चेति निर्देशा
देत्वम् ॥

केदारकटुका । स्त्री । कटुकायाम् ॥

ॐ

केन्द्रम्

ॐ केदारजम् । न । पञ्चकाष्ठे ॥

केदारेण । पु । केदारेन्द्रे । काशि-
श्लेषविशेषे ॥

केनती । स्त्री । स्वरदारेषु । रतौ ॥

केनारः । पु । कुम्भिनरके ॥ शिरः क
पोषसन्धिषु ॥केनिपातः । पुं । अरिषे । कर्णे । नौ
काष्ठस्य चाचनकाष्ठे । हासि इति
गौडभाषा । पतवार इति देशभा
षा ॥ केजले निपातोक्तः । वचदन्ता
दिपत्युक् ॥केनिपातकः । पु । केनिपाते ॥ शेषादि
तिकम् । सप्तावाप्तिकम्भा ॥

केन्दुः । पु । तिलुकवृक्षे ॥

केन्दुकः । पु । गाव इति गौडभाषा
प्रसिद्धे गावश्च वृक्षे ॥ शास्त्रविशे
षे ॥ यथा । लघुद्वयं विरामान्त
तालौ केन्दुकसंज्ञके इति हामोदर ॥केन्द्रम् । न । कण्टके । चतुर्भुजसंज्ञ
मदेशमस्थानेषु ॥ यथा । चन्द्राम्बु
यूनकर्मणि केन्द्रं मुक्तम् कण्टक
म् । चतुष्टयं चाप खेटो वली चये विशेषत इति ॥ स्पष्टग्रहानयना
र्थे श्रीधरमन्दसंज्ञकाङ्गद्वये ॥ गौड
स्य मध्यस्थाने ॥ यथा । दत्तस्य मध्यं
किञ्च केन्द्रं मुक्तं केन्द्रं ग्रहोच्चान्तर

मुच्यते ऽतः । यतो ऽन्तरे तावति

ॐ
ॐ
ॐ

केयूर

तुङ्गदेशा श्रीचोद्युक्तस्य सदैवके
न्द्रमिति ॥ यात्रा योगविशेषे ॥ य-
था । आपोक्लिमगते चन्द्रे केन्द्रस्य
सुरपूजिते । योगः केन्द्र इति स्या
तोयातुरिष्टासि सिद्धिद इति ॥केन्द्रमवनम् । न । चतुर्भुजसंज्ञसमद
वममवनेषु ॥केन्द्रम् । पु । जन्मकाष्ठिके योगविशे
षे ॥ यथा । रविर्जं द्वादशमी रज
का चन्द्रात् द्वितीयगीः मुनका ।
उभयस्थिते दुरधरा केन्द्रम् संज्ञि
तोतो ऽन्य इति ॥ भूतक दुःखिनम
यमजात केन्द्रमे विद्यादिति च फ
लम् ॥केमुकः । पु । केच इति गौडभाषा
प्रसिद्धे वृक्षविशेषे । पेचुके । दक्ष
सारिण्याम् ॥ न । केन्द्रभाषावि० ॥
केमुककटुकं प्राके तिक्तं आदि हिमं
लघु । दीपनं पाचनं हृद्यं कफपित्त
ज्वरापहम् ॥ कुष्ठकाशमेहाक्ष्मा
शनं वातहं लघु ॥ इति ॥केयूरम् । न । प्रण्डभूषणे । अङ्गदे ।
वाज्रवन्द इति भाषा ॥ केवाङ्गुशिर
सि यैति । युमिश्रणे । खर्जपिष्टा
दिमज्जरोक्तवाविष्यूर । वचद
न्तादिपत्युक् ॥ पुं । रतिवन्धवि०
॥ यथा । खीकङ्गे चैव सम्पीड्य दे

ॐ

केरली

की माहिङ्ग्य सुन्दरीस् । कारये
त् स्थापन कामी वन्ध. केयूरसंज्ञ
क इति ॥ अपिच । स्त्रीयां जङ्घा
स्तराविष्टो नाढमाहिङ्ग्य सुन्दरी
म् । कामये द्विपुलकामी वन्ध. के
यूरसंज्ञक इति ॥

केरल । पु । मल्लेवार इति प्रसिद्धे दे
शवि० ॥ यथा । उया केरलपर्याया
इति हेमचन्द्रः ॥ सुब्रह्मण्यं समार
भ्य बावद्देशो जलार्दन. । तावत् के
रलदेशे स्यात् तन्मध्ये सिदुकेरल
॥ रामेश्वरात् व्यङ्गटेशा दुसकेरल
नामक । अनन्तशैल आरब्ध बाव
त् स्या दृश्यं परे ॥ तावत् सर्वेशना
मा तु केरल परिकीर्तित इति ॥ वेद
यागाधिकारिष्मश्रुधारिस्त्वैच्छवि०
। पुरैते क्षत्रिया आसन् समरेषु पां
धर्मो नाशित वेशान्यत्वं च कृतम् ।
यथा । नि. स्वाध्यायवधट्कारा.
कृता स्तेन महात्मना । शका यवन
कान्बोजा पारदा पङ्गवा क्षत्र्या ॥
कोलिसर्पा माहिषका दर्वा खोला
सकेरला । सर्वे ते क्षत्रिया स्नात-धर्म
स्तेषां निराकृत. ॥ इति हरिवंश
॥ सम्प्रदाय विशेषे ॥ प्रश्नग्रन्थवि
शेषे ॥

केरली । स्त्री । ज्योतिर्ग्रन्थविशेषे ॥

केलिष्ट

होरायाम् ॥

केलिक । पु । खड्गधारादिनर्त्तके । उ
वके ॥

केलासः । पु । स्फटिके ॥

केलि. । पु । स्त्री । परीहासे । हवे ।

क्रीडावाम् ॥ केलनम् । किलक्रीडा

याम् । केलुचलने वा । इन् ॥ स्त्री

। प्रविश्याम् ॥

केलिकः । पु । अशोकदण्डे ॥

केलिकला । स्त्री । सरस्वत्यामीशायाम् ॥

केलिकाल. । पुं । क्रीडासमये ॥

केलिकिच. । पु । कूष्माण्डकसंज्ञकेषि

वस्यानुचरे ॥ नाथो नायकवयस्ये ।

विदूषके । वैशासिके ॥

केलिकिष्ठा । स्त्री । कामदेवपत्न्याम्

। रतौ ॥

केलिक्रिखावती । स्त्री । सरभार्या

याम् ॥

केलिकीर्ण. । पु । उष्ट्रे ॥

केलिकुण्डिका । स्त्री । पत्नीभगिन्याम्

। श्यालिकायाम् । सास्त्री इति

भाषा ॥

केलिकोष. । पु । नदे ॥

केलिनागर । पु । बहुभोगिनि । क

भोगवति ॥

केलिमुख. । पु । परीहासे ॥

केलिवृक्षः । पु । केलिकदम्ब इति गौ

केवला

उभाषाप्रसिद्धे कदम्बविशेषे ॥

केलिशुधिः । स्त्री । धरित्याम् ॥

केलिसचिव । पु । क्रीडाविषयकम
न्त्रिणि । नर्मदे । नर्मसचिवे ॥

केवर्त्त । पुं । कैवर्त्तजातौ ॥ इतिदिह् ॥

केवलः । पु । कुहने ॥ न । ज्ञानभेदे ॥
युद्धे ॥ निर्णीते ॥ त्रि । अद्वितीये ।
एकस्मिन् । असहाये ॥ कृतके ॥ के
वते । केवसेवने । दृषा० कल ॥ के
शिरसि वक्षयति वा । वक्षप्राणने ।
पचाद्यच् ॥

केवलज्ञानी । पुं । भूतार्हद्विशेषे ॥

केवलद्रव्यम् । न । मरिचे ॥

केवलव्यतिरेकि । न । व्यतिरेकमात्र
व्याप्तिकानुमाने ॥ यथा । पृथिवी
तरेभ्योभिद्यते गन्धवत्त्वात् यदि
तरेभ्यो नभिद्यते न तद्गन्धवत् य
था जलम् नचेयं तथा तस्मात् त
थेति । अत्र यद्गन्धवत् तदितरमि
त्रमित्यन्वयदृष्टान्तो नास्ति पृथि
वीमात्रस्य वक्षत्वात् ॥

केवला । स्त्री । एकस्याम् ॥ कृतकाया
म् ॥ केवलात् टाप् ॥

केवलान्वयि । न । अव्ययमात्रव्याप्तिका
नुमाने ॥ यथा । घटेऽभिधेयः प्र
मेयत्वात् पटवत् इत्यत्र प्रमेयत्वा
भिधेयत्ववैयर्थ्येतिरेकव्याप्तिर्नास्ति

केशका

सर्वस्याप्यभिधेयत्वात् प्रमेयत्वाच्च ॥

केश्वी । पु । जैनविशेषे ॥

केश्वी । स्त्री । ज्ञानविशेषे ॥ ग्रन्थवि
शेषे ॥ केवलमा मकेति संचाकृन्द
सोऽर्णीप् ॥

केशिका । स्त्री । केवेर इतिकोकगभा
षाप्रसिद्धे पुष्पविशेषे । भृङ्गारौ । म
हागन्धायाम् ॥

केशः । पु । वरुणे ॥ शीवेरे ॥ दैत्यवि०
॥ विष्णौ ॥ चिकुरे । कुन्तले । वा
ले ॥ मञ्जजातोपधातुविशेषोयम् ॥
केशसमूहार्थवाचका शब्दाः यथा ।
वालाः स्युः स्तत्परा पाशोरचना
भार उच्चयः । हस्त पक्ष कलापस्य
केशभूयस्त्ववाचका इतिहेमचन्द्रः ॥
क्लिश्यते । क्लिश वन्धे क्लिशु उपता
पे वा । क्लिश्नातिवा । क्लिशुविवाधा
याम् । क्लिशेरन्लोलोपस्य ॥ के
शेते । शीङ् ॥ अन्येभ्योपीतिङ ।
हलदन्तादित्यलुक्वा ॥ कस्यशिर
सः ईशोवा ॥

केशकः । पु । केशेषु प्रसिते ॥ स्वाङ्गेभ्यः
प्रसिते इतिकन् ॥

केशकलापः । पु । केशपाशे । केशस
मूहे ॥

केशकारः । पुं । वारिया कुशियार इति
भाषा प्रसिद्धे इक्षुप्रभेदे ॥ केशकारे

केशरः

गुरु शीतो रक्तपित्तचयापहः ॥

केशकीट । पु । यूकायाम् ॥

केशगर्भः । पु । } कवर्ण्याम् ॥
केशगर्भक । पु । }

केशघ्नम् । न । इन्द्रलुप्तके ॥

केशट । पु । हरौ । विष्णौ ॥ अजे ।

छागे ॥ उल्लटे ॥ भ्रातरि ॥ शोष

णाख्ये मदनस्य वाख्ये ॥ शोषकवृक्षे ॥

केशधृत् । पु । भूतकेशे ॥

केशनाम । न । बाले । ह्रीवेरे । बाला

इतिभाषा ॥

केशपक्षः । पु । कचौघे । केशकलापे ॥

केशपर्णी । स्त्री । अपामार्गे ॥

केशपाशः । पु । केशपक्षे ॥ पाशः पक्ष

स्य हस्तस्य कलापार्था कक्षात् परे ॥

केशपाशी । स्त्री । शिखायाम् । शि

रोमध्यस्थचूडायाम् ॥ केशानां पा

श । गौरादिः ॥

केशभू । पु । शिरसि ॥

केशमयनी । स्त्री । शमीवृक्षे ॥

केशमार्जकम् । त । कङ्कतिकायाम् ।

कङ्कत-कङ्कती इतिचभाषा ॥

केशमार्जनम् । न । कङ्कतिकायाम् ॥

केशमुष्टिः । पु । विषमुष्टिवृक्षे ॥ महा

निम्बे ॥

केशरः । पु । सिद्धस्नान्यजटायाम् ॥ तु

रङ्गस्नान्यकेशेषु ॥ पुष्पागवृक्षे ॥ व

केशवः

कुवटवृक्षे ॥ नागकेशरवृक्षे ॥ सुरा

गन्धे ॥ न । हिङ्गुनि ॥ पु । न । कि

ज्जले ॥ के जले शीर्यते । शृङ्गिंसा

याम् । ऋदोगम् । हलदन्नादिष्व

लुक् ॥

केशरञ्जनः । पु । भृङ्गराजवृक्षे ॥

केशराजः । पु । नागमारे । भृङ्गराजे

। भंगरा इतिभाषा ॥

केशरान्तः । पु । मातुलुङ्गकवृक्षे ॥

केशरी । पु । सिंहे ॥ तुरगे ॥ केश

राः स्नान्यवालाः सन्त्यस्य । इनिः ॥

बीजपूरकवृक्षे ॥ पुष्पागे ॥ नाग

केशरे ॥

केशरुहा । स्त्री । भद्रदन्तिकावृक्षे ॥

केशरुमा । स्त्री । वन्दाकवृक्षे ॥

केशवः । पु । पुष्पागवृक्षे ॥ वासुदेवे ।

विष्णौ ॥ केशौ ब्रह्मरुद्रौ सर्वेश्वरा

धपि अनुकल्पतया वाच्येव गच्छ

तीति व्युत्पत्तिमाश्रित्य निरतिश

यैश्वर्यप्रतिपादनात् सर्वेश्वरे ॥ कश्च

ईशश्च केशौ पुत्रपौत्रौ स्तोऽस्य । के

शास्त्र इति वः । केशौवातिवा । वा

गतौ । आतइतिकः । शम्भोः

पितामहेऽपि ब्रह्मपिता शक्राद्यधी

श्वर इति प्रसिद्धोक्तेः ॥ यदा । केशिनं

द्वैतविशेषं वाति गच्छति मारणा

यै माते र्गमनार्थादन्येभ्योपिदृश्यते

केशव.

इति ड' । पृषोदरादिस्त्वान् इकार
 स्थाकार । यस्मात् त्वयैष दुष्टात्मा
 इव, केशी जनार्दन । तस्मात् के
 शवनाम् त्वं लोके स्थातो भविष्य
 सीति हरिश्च शोक्ते ॥ यदा । केश
 सञ्चिता । सूर्यादिसक्रान्ता अश्व
 तद्वत्तया केशव । अश्वो ये प्रकाश
 न्ते समते केशसञ्चिता । सर्वज्ञा, केश
 र्वे तस्मात् प्राहुर्मीं द्विजसत्तमा, ॥
 इति भारतम् ॥ ब्रह्मविष्णुशिवाख्याः
 अक्षय केशसञ्चिता तद्वत्तया वा ।
 त्वय' केशिन इति श्रुते' ॥ कश्च अश्च
 ईशश्च केशा ब्रह्मविष्णु रुद्रा, ते
 अश्च वश्यतया सन्तोति केशव, । के
 शशब्दा न्मत्त्वर्थीय केशाद्योन्यतर
 स्यामिति वप्रत्यय' ॥ यदा । केशान्
 ब्रह्मविष्णुरुद्रान् वाष्ट इच्छति सर्गा
 दिकार्यायेति । वशकान्तौ । अन्ये
 भ्योऽपि दृश्यते इति डप्रत्यय ॥ यदा ।
 केशान् ब्रह्मविष्णुरुद्रान् वाति गच्छ
 ति नियामकत्वेनेति केशव । वाग
 तिगन्धनयोः । आतो ऽनुपसर्ग इति
 क. ॥ को ब्रह्मेति समाख्यात ईशो
 र्वं सर्वदेहिनाम् । आवां सर्वाशस
 म्भूतौ तस्मात् केशवनामवान् ॥
 इति ड० वं ॥ चि । प्रशस्तकेशवति
 ॥ प्रशस्ताः केशाः सन्त्यस्य । प्रशंसा

केशान्त

याम् केशाद्योन्यतरस्यामिति व ॥
 केशवान् । चि । केशिके ॥ केशा सन्त्य
 स्य । मतुप् ॥
 केशवर्द्धिनी । स्त्री । सहदेवी सतायाम् ॥
 केशवायुध । पु । अश्वरुद्धे ॥ न । विष्णो
 ररुद्धे ॥
 केशवालय । पु । अश्वरुद्धे ॥ विष्णो
 र्मन्दिरे ॥ केशवस्य आलय ॥
 केशवावास । पु । अश्वरुद्धे ॥
 केशवेश । पु । कवय्याम् ॥ केशानां
 वेश मार्जनावन्धनादिना कृतशोभा
 विशेष ॥
 केशहन्तृफला । स्त्री । शमीवृक्षे ॥
 केशहन्त्री । स्त्री । सक्तुफलायाम् । श
 मीवृक्षे ॥
 केशहस्त । पु । केशसमूहे ॥
 केशाकेशि । अ । केशेषु केशेषु गृही
 त्वा प्ररुद्धे युद्धे ॥ तत्र तेनेदमिति
 सकृपे इति कर्मव्यतिहारे बहुव्री
 द्विः । अन्येषामपि दृश्यते इति पूर्व
 पदान्तस्य दीर्घः । इच्छ' कर्मव्यतिहारे
 इति इच्छ' समासान्त । तिष्ठतु प्रभृ
 तिषु इच्छ' प्रत्ययस्य माडादव्ययीभा
 वस्य सव्ययस्य च ॥
 केशान्तः । पु । गृह्योक्ते संस्कारविशेषे ॥
 ब्राह्मणादीनां, शोकादीनां च कर्मा
 न्ते गृह्यान्तेत्येतद्विशेषः ॥ केशा

केश्यम्

मनु । केशान्त षोडश वर्षे प्राज्ञ
यस्य विधीयते । राजन्यवन्धोर्द्धावि
शेवैश्यस्यद्व्यधिकेतत इति ॥

केशावहा । स्त्री । सहदेव्याम् ॥

केशार्हा । स्त्री । महानील्याम् ॥

केशिक । त्रि । प्रशस्तकेशविशिष्टे । के
शिनि ॥ प्रशस्ता केशा सन्त्यस्य ।

केशादोन्यतरस्यामितिपच्चे ठन् ।

केशिका । स्त्री । शतावर्याम् ॥

केशी । पु । विष्णो ॥ दैत्यविशेषे ॥

सिंहे ॥ त्रि । केशिके ॥ ठनोऽभाव
पच्चे इति ॥

केशिनिस्तदन । पु । श्रीकृष्णे ॥

केशिनी । स्त्री । सांखाङ्गुली इति ख्या

तायाचौरपुष्प्याम् ॥ रावणस्यमात

रि ॥ जटामांस्याम् ॥ प्रशस्तकेशव

त्त्याम् ॥ इन्नन्तान् ङीप् ॥

केशिस्तदन । पु । श्रीकृष्णे ॥ के

शिनामान मसुरं हृदितवान् हृद

यति वा हृदचरणे । न० ल्यु ॥

केशिहा । पु । केशवे । श्रीकृष्णे ॥ के

शिनामान मसुरं हन्ति हतवान्वा

। हन्० क्तिप् ॥

केशी । स्त्री । नील्याम् ॥ भूतकेश्याम्

॥ अजलोमा वृच्चे ॥

केशोच्चय । पु । केशपात्रे ॥

केश्यम् । न । कृष्णागुह्यि ॥ भृङ्गराजे ॥

कैकेयी

केसर । पु । सिंहस्कन्धजटायाम् ॥

सिंहच्छटायाम् ॥ तुरगस्कन्धकेशेषु

॥ पुन्नागतरी ॥ वकुलवृक्षे ॥ नाग

केसरह्रुमे ॥ न । हिङ्गुनि ॥ नागके

सरपृष्णे ॥ कासीसे ॥ स्वर्णे ॥ पुं ।

न । किञ्चत्के ॥ रभसस्तु हिङ्गुनि द्व

योरित्याह ॥ केजले सरति । सृग

तौ । पचाद्यच् । हृददन्तादिष्वलु

क । प्रशस्ता, केसरा अस्य । अर्थ

आद्यञ्वा ॥

केसरवरम् । न । कुङ्कुमे ॥

केसरान्क । पु । बीजपूरे ॥

केसरिका । स्त्री । सहदेवीलनावाम् ॥

केसरी । पु । तुरगे ॥ सिंहे ॥ पुन्नागे

॥ नागकेसरे ॥ रक्तशिग्रौ ॥ बीज

पूरे ॥ वानराणां यूथपते विशेषे

। हनूमत पितरि ॥ केसरा स्कन्ध

वाला, सन्त्यस्य । अतद्गतिः ॥

केसरिस्तुत । पुं । हनूमति ॥ इतिहे

मचन्द्र ॥

कैकय । पु । देशविशेषे । ब्रह्मपुत्रा

त्कामरूपा मध्यभागे तु कैकयः ॥

कैकेय । पु । अश्वपतिवृत्ते ॥ कैकयस्या

ऽपत्यम् । जनपदशब्दात् अचियाह

ञ् । कैकयमित्रयुप्रचवानां यादे

रिय इति इयादेशः । वृद्धिः ॥

कैकेयी । स्त्री । भरतमातरि ॥ कैक

कैटर्ष

यक्षापत्यं स्त्री । जनपदशब्दादिपत्य
पत्यप्रत्ययः । अतश्चेति तद्भाजस्या
कारस्य लुक्तुन । नप्राच्यभर्गादि
यौधेयादिभ्य इति प्रतिषेधात् । पूर्व
वत्था देरियादेशः । अञ्जनाञ्जान्
ङीप् ॥

कैटर्ष्यम् । न । किङ्करञ्जे । दासञ्जे ॥

कैटज । पु । कुटजवृक्षे ॥

कैटभः । पु । दैत्यविशेषे ॥

कैटभजित् । पु । विष्णौ ॥ कैटभ मसु
रविशेष मजैषीत् । जिजये । सत्
स्त्रिषद्दुष्टदुष्टयुजविदभिदच्छिद-
मिनीराजामुषसर्गेषिकिप् इति-
किप् ॥

कैटभज्ञा । पु । विष्णौ ॥

कैटभा । स्त्री । दुर्गायाम् ॥

कैटभारिः । पुं । विष्णौ ॥

कैटभी । स्त्री । कात्यायन्याम् ॥

कैटभेश्वरी । स्त्री । दुर्गायाम् ॥ तथा
च देवीपुराणम् । कैटभन्तु नश्व
स्वागृहीता तत् पुरीयथा । तेन
सा गीयते, देवी पुराणे कैटभेश्व
रीति ॥

कैटर्ष्य । पु । कटफल्ले । पूतिकरञ्जे ।
कायफल्ल इतिभाषा ॥ मदनदृष्टे ॥
कैटनम् । क्तिटचासे । घञ् । कैटं
राति अतितितल्लत् । रा० । भा

कैरव.

तद्वतिक' । चतु० घञ् ॥ निम्ने ॥
मङ्गानिम्ने ॥

कैडर्ष्य । पु । कटफल्ले ॥ कटभीष्टञ्जे ॥

कैतकम् । न । कैतकीपुष्पे ॥ केवडा
भिधेगन्धजले ॥ चि । कैतकी सम्म
न्धिनि ॥

कैतवम् । न । कपटे ॥ सूते ॥ वैदूर्य
मयौ ॥ धत्तूरफलपुष्पादौ ॥ खल
तायाम् ॥ कितवस्त्रकर्म । यु० अण् ॥

कैदार । पुं । शास्त्रिधान्ये ॥ न । शे
षसमूहे ॥ कैदारजले ॥ कैदारं शे
ष मुद्दिष्ट कैदारं तज्जलं सतम् ।
कैदारं वार्यभिष्यन्दि मधुरं गुददो
षकृत् ॥ कैदारच्छेदम् । अण् ॥

कैदारकम् । न । कैदारसमूहे । शैवे ॥
कैदाराणांसमूहः । कैदाराश्चेति
बुञ् ॥

कैदारिकम् । न । कैदारके ॥ कैदारा
णांसमूहः । ठञ् कवचिनश्च । चा
ल्लेदारादपि ॥

कैदार्यम् । न । शैवे । कैदारिके ॥ कै
दाराणां समूहः । कैदाराश्चेति
यञ् ॥

कैरवः । पु । कितवे ॥ रिपौ ॥ न । कु
मुदे । शुक्लोत्पले ॥ केजले रौति
। रश्म्ये । पचायश्च । तत्पुष्पेक
तीत्यलुक् । कैरवस्य हंसस्योद्भिद्य

कैलासः

म् । तस्येदमिच्छम् ॥

कैरविणी । स्त्री । कुमुदिन्याम् । कुमु
दयुक्तपुष्करिण्यादौ ॥ कैरवाणिस
न्यस्याम् । पुं । इति ॥कैरविणीखण्डम् । न । कैरविणीनां स
मूहे ॥ कमलादिभ्यः खण्डः ॥कैरविणीफलम् । न । वेरा इतिप्रसिद्धे
कुमुदबीजे ॥

कैरवी । पुं । चन्द्रे ॥

कैरवी । स्त्री । चन्द्रिकायाम् ॥ मेयि
कायाम् ॥कैराटः । पुं । } स्थावरविषयविशेषे ॥
कैराटकः । पुं । }कैरातः । पुं । वलवत्पुरुषे । दोग्रंहे ॥
न । शम्भुरचन्दने ॥ पुं । न । भू
निम्ने ॥

कैराळम् । न । विडङ्गे ॥

कैराळी । स्त्री । विडङ्गायाम् ॥

कैलासः । पुं । शिवकुवेरयोः स्थाने ।
कुवेराचले । गणपर्वते ॥ केजले ला
सो लसन मस्य कैलासः स्फटिकः ।
ह्रस्वदन्तादित्वलुक् । तस्यायम् ।
कैलासः । अण् ॥ यद्वा । कैलीनां
समूहः । कैलम् । तस्यसमूह इत्यण् ।
तेनास्तेऽत्र । आसउपवेशने । ह
लश्चेतिघञ् ॥ आभाचक्रादूर्ध्वं ॥ कै
लासाख्यतदूर्ध्वं वाधिनीमतदूर्ध्वं त

कैवल्य

इत्युक्ते ॥

कैलासनिकेतनः । पुं । शिवे । पार्श्वे
तीपतौ ॥

कैलासौकाः । पुं । कुवेरे ॥ शिवे ॥

कैवर्त्तः । पुं । धीवर इतिप्रसिद्धे वेश्या
गर्भे चचियैरसजाते । धीवरे । दासे । जालिके ॥ केजलेवर्त्तन्ते । व
तु० । पचाद्यच् । कैवर्त्तानां मत्स्या

नामयं घातकः । तस्येदमिच्छम् ॥

कैवर्त्तमुस्तम् । न । } कैवर्त्तीमुस्तके
कैवर्त्तमुस्तकम् । न । } कुटन्नटे ॥कैवर्त्तिका । स्त्री । मातृवप्रसिद्धे लता
विशेषे । वस्त्ररङ्गायाम् । सुरङ्गाया
म् । सुभगायाम् ॥

कैवर्त्तमुस्तकम् । न । कैवर्त्तीमुस्तके ॥

कैवर्त्ती । स्त्री । परिपेखवे ॥ कैवर्त्त
भार्यायाम् ॥

कैवर्त्तीमुस्तकम् । न । कुटन्नटे । वा

नेये । परिपेखवे । मोथा इतिभा
षा ॥ इदन्तु वितुन्नकनाम्नो वृक्षस्य

मुस्ताकृतिस्त्वगिति भावप्रकाशः ॥

कैवर्त्तानां जातिः कैवर्त्ती । कैवर्त्त्या
मुस्तकम् ॥

कैवल्यम् । न । निर्वाणे । अत्यन्तदुः

खण्डप्रशमनलक्षणायां मुक्तौ ॥

आत्यन्तिकोहि दुःखत्रयाभात् कै

वल्यम् । तच्च पुरुषस्य स्वाभाविकं

कोकड.

देवाऽचैगुण्यात् सुखदुःखमोक्षरहि
तत्त्वात् सिद्धम् ॥ केवलस्य भावः ।
ब्राह्मणादित्वात् प्यञ् ॥
कैशिकम् । न । कैश्ये । केशसमूहे ॥
केशानासमूहः । अचित्तवृत्तिधेनो
ष्ठक् ॥ पु । शृङ्गाररसे ॥
कैशिकी । स्त्री । नाटकवृत्तिविशेषे
॥ यथा । भारती सास्वती कैशिक
क्यारभञ्जो च वृत्तय इति ॥
कैशोरम् । न । किशोरपञ्चायाम् ।
दशवर्षानन्तरमापञ्चदशाब्दपर्यन्ता
वस्थायाम् ॥ कैमारं पञ्चमाब्दान्तं
मौन्यं दशमावधिः । कैशोरमाप
ञ्चदशादित्युक्ते ॥ किशोरस्य कर्म
भावेना वा । प्राणभृज्जातिवयोवच
नोक्तावादिभ्योञ् ॥
कैश्यम् । न । कैशिके । केशवृन्दे ॥ के
शानां समूहः । केशाश्चाभ्यायञ्छा
वन्यतरस्याम् ॥
कोक । पु । चक्रवाके ॥ एके ॥ व्योम्
क्याम् ॥ खर्जूरीवृक्षे ॥ दर्दुरे ॥ वि
ष्टौ ॥ कोकते । कुकभादाने । प
चाञ्च ॥
कोकडः । पु । विलेशये मृगविशेषे ।
चमरपुच्छे । लोमशे । धूमवर्षके ॥
तन्मांसं श्वासानि ककासहरम् पित्त
हासकरश्चेति राजनिर्घण्टः ॥

कोकिले

कोकदेवः । पु । कपोते ॥
कोकनदम् । न । रक्तकुमुदे ॥ रक्तप
ङ्कजे ॥ कोकां स्वप्नान् नदति । य
दप्रव्यक्तेशब्दे । अन्तर्भावितव्यर्थः ।
मन्त्रविभुजादित्वात् क ॥
कोकनदच्छविः । पु । शोणे । ईषरत्ने ।
रत्नोत्पन्नामे ॥ चि । तद्वति ॥ को
कनदरत्नोत्पन्नमृतदिवच्छविर्वक्ष्य ॥
कोकवन्धुः । पु । सूर्ये ॥ कोकस्य वन्धुरिव ॥
कोकाग्रः । पु । समष्टिले चतुर्विधे ॥
कोकाहः । पुं । श्वेताश्वे । कर्के ॥ का
काह इति कचित्पाठः ॥
कोकिलः । पु । पिके । वनप्रिये । ता
मात्रे । मधुगायने ॥ अज्ञारे ॥ इति
त्रिकाण्यशेषः । कोकते । कुकभा
दाने । सन्निकस्थनिमहिमहिमहि
शण्डिपिण्डितुण्डिकुकिभूम्यन्तश्च ॥
कोकिला । स्त्री । पिकभार्ग्यायाम् ॥ अ
जादित्वाङ्गाप् ॥
कोकिलाक्षः । पु । तासमस्याना इति
प्रसिद्धे वस्तुनि । इत्युगन्धायाम् ॥
कोकिलोऽक्षियस्य । कोकिलशब्दः
कोकिलाक्षसदृशे शाखशिकः । अ
क्षोदर्शनादित्यञ् ॥
कोकिलावासः । पुं । आग्रहणे ॥
कोकिलेशुः । पु । वृषावर्षादौ ॥
कोकिलेष्टा । स्त्री । महाजम्ब्याम् ॥

कोटवी

कोकिलोत्सवः । पु । आश्विनमे ॥
 कोङ्क । पु । देशविशेषे ॥
 कोङ्कण । पु । कोकन इतिप्रसिद्धे देशे
 ॥ अथाभ्यङ्गं समारभ्य कोटिदेशस्य
 मध्यगे । समुद्रप्रान्तदेशोऽपि कोङ्कण
 परिकीर्तितः ॥ न । शस्त्रप्रभेदे ॥
 कोङ्कणासुत । पु । परशुरामे ॥
 कोच । पु । सङ्करजातिविशेषे ॥ स
 तु मासच्छेदिगर्भे तीव्ररसौरसजा
 तः । इतिब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥
 कोजागर । पु । आश्विनपौर्णमास्या
 म् । द्यूतपूर्णिमायाम् । कैमु
 याम् ॥
 कोट । पु । दुर्गे । कुटे । गढ इति
 भाषा ॥ कुटनम् । कुट० । भावे
 घञ् ॥
 कोटक । पु । घराणि राज इति भा
 षा प्रसिद्धे गृहकारके ॥ सतु कु
 म्भकार्या गर्भे अट्टालिकाकारस्यौर
 सजात ॥ इति ब्रह्मवैवर्त्तपुराणम् ॥
 कोटर । पुं । न । वृक्षस्थितगह्वरे ।
 निष्कुट्टे ॥ कोटराति । रा० । आत
 इतिक. ॥
 कोटवी । स्त्री । चण्डिकायाम् । दुर्गा
 याम् ॥ नयिकाम् । विवसनायांश्चि
 याम् ॥ कोटं वाति । वा० । आतो
 नुपेतिक ॥ गौ० ऊीष् ॥

कोटिश.

कोटिः । स्त्री । धनुषोद्यमाने ॥ अथौ
 । अस्त्रादेरुद्यमाने ॥ परीक्षकपरि
 कल्पितनिर्यागनिरुपणीये । प्रावादु
 कशास्त्रनिर्यागान्ते ॥ उत्कर्षे । प्रक
 र्षे ॥ दशप्रयुते । अतस्तत्सङ्ख्या
 याम् । १००००००० ॥ पिङ्गुशक
 इति नौड प्रसिद्ध शक्रे । पृक्कायाम्
 ॥ कूटयते जनया वा । कूटस्त्राप्रदाने
 । चु० । अचर. ॥ कोटयति कोण
 ते वा । कुटकौटिख्ये । इ. ॥ कुण्यते
 वा । इजजादिभ्यइतीन् । सर्वथा
 तुभ्यइतीन् वा । का० गुण ॥
 कोटिक । पु । शक्रमोघकीटे ॥
 कोटिजित् । पु । काण्डिदासे । खेधा
 वरे ॥
 कोटिपात्र । पुं । केनिपातके । अरि
 चे इति हेमचन्द्र. ॥
 कोटिर । पु । नकुले ॥ शक्रे । इन्द्रे ॥
 इन्द्रमोघकीटे ॥
 कोटिवर्षम् । न । वाणासुरपुरे ॥
 कोटिवर्षा । स्त्री । पिङ्गुशक इति
 नौडप्रसिद्ध पृक्कायाम् । आसारक
 इतिभाषा ॥ कोटिभिरग्रैर्वर्षति । म
 धु । वृष् सेचने । अच् ॥
 कोटिशः । पु । लोष्ठभेदने । हैगा इति
 भाषा ॥ कोटिना अग्रेण श्यति । शो
 तनूकरणे । सुपीतिक ॥ कोटिर

कोठ

स्यासीति वा । लोभादिस्वात् श् ॥

कोटिशः । अ । कोटौको टौ ॥

कोटीर । पु । किरीटे ॥ जटायाम् ।

कोटीवर्षम् । न । वाणासुरपुरे ॥

कोटीशः । पु । कोटिशे ॥

कोट्टः । पु । पुरस्य दुर्गे । राजधान्याम्

॥ न । दुर्गे । किष्ठा गढ इतिभा

षा ॥ कुट्टच्छेदेनभर्त्तनयो' अच् ॥

कोट्टवी । स्त्री । मुक्तकेश्याम् नग्यायां

स्थिति ॥ यास्त्ववासामुक्तकेशी कोट्ट

वीनमिकाचसेतिजटाधरः ॥ दुर्गा

याम् ॥ वाणासुरमातरि ॥ कुट्टनम्

। कुट्ट° । घञ् । वा० गुणाभावः ।

कोट्टवाति । वा० । आत इति कः ।

गौरादिस्वान् ङीष् ॥

कोट्टवीपुरम् । न । वाणासुरपुरे ॥ को

ट्ट्या'पुरम् ॥

कोट्टारः । पु । नागरे ॥ कृपे ॥ पुष्करि

यया पाटके ॥ कुण्यते । कुट्टच्छेदेने

प्रतापनेवा । वा० आरन् गुणश्च ॥

कोठ । पुं । चक्राकारे कुष्ठरोगे । म

ण्डलके । त्वग्दोषे ॥ अस्यलक्षणम् ।

असम्यग्बमनेदीर्घापित्तस्त्रैषविनिग्र

हैः । मण्डलानि सकण्डूनि रागव

न्तिवङ्गानि च ॥ उत्क्रोठः सानुबन्धश्च

कोठ इत्यभिधीयतेइति ॥ अन्यश्च

। वरटीदृष्टनिकाशः कण्ठमान् लो

कोथ

हितोऽस्त्रकफपित्तात् । अणिकोत्

पादविनाश कोठ इति निगद्यते

तञ्चैरिति ॥ कुण्यति । कुठिप्रतिघा

ते । अच् । आगमशास्त्रस्यानित्य

त्वात्तनुम् ॥

कोठर' । पु । अङ्गोठरश्चे ॥

कोठरपुष्पी । स्त्री । वृद्धदारके ॥

कोणः । पु । वाद्यप्रभेदे ॥ वीणादीनां

वादने । येन धनुषाकृतिना वीणा

दिर्वाच्यते तस्मिन् । नेपालभाषया

गञ्जा इति ख्याते वाद्यवादनकाष्ठे ।

वाजानेकीलकडी इति भाषा ॥ गृ

हादीनामेकदेशे । कंजा इतिभाषा

॥ अथौ । अस्त्रादीनामग्रभागे ।

पाल्याम् ॥ लगुडे ॥ मङ्गलगुहे । भौ

मे ॥ द्वयोर्दिशोर्मध्यभागे । विदिशि

॥ लग्नाक्षवमपञ्चमयो ॥ शनौ ॥

कुण्यते ऽनेन । कुण्यशब्दोपकरण

योः । हलश्चेति घञ् । कुण्यत्यने

नवा । कर्त्तर्यम् ॥

कोणकुणः । पुं । उत्कुणे । उद्ग्रे

उडुस खट्मस्य मङ्गस्य इत्यादिभा

षाप्रसिद्धे मत्कुब्जे

कोथः । पु । कथो इति गौड भाषा प्र

सिद्धे नेत्ररोगविशेषे ॥ चि । मथिते

॥ शटिते ॥ यथा । मांसिकोथः मां

मांसगलनमिति ॥

कोपना	कोरक.
कोदण्डः । पुं । भुवि । भूखतायाम् ॥ न । चापे । धनुषि ॥ पु । न । नी रुदिशेषे ॥ कोटति । कुटभन्तभा षणे । वा० अण् । पृषोदरादि ॥ कोतेर्भिच् । कोर्दण्डोऽस्यवा ॥ कोद्व । पु । धान्यप्रभेदे । कोरदूषे । कोदा इति भाषा ॥ कोद्वो वात ले । ग्राही हिम पित्तकफापह ॥ कोतिकवतेवा । कुशब्दे कुङ्शब्दे वा । विच् । द्रवति । द्रुग्तौ । अच् । कोश्याऽसौ द्रवश्च ॥ केन वायुना द्रवतीति वा । पृ० ॥	कोपखता । स्त्री । कर्षस्फोटायंखता याम् । चिचपय्याम् । चिपुटायाम् ॥ कोपिता । चि । कोपम्मापिते । सञ्जा तकोमे ॥ ता० इतच् ॥ कोपी । पु । जलपारावते ॥ चि । क्रोधने ॥ अवश्यङ् कुप्यति । कुप क्रोधे । आवश्यकैतिणिनि ॥ कोपोपाय । पु । दण्डे ॥ कोपजन्यउ पाय ॥ कोमलम् । न । जले ॥ वि । अकठिने । मृदै । मृदुले ॥ मनोसे ॥ का म्यवे । कमुकान्तौ । वा० अलच् । अ तउत्तम् ॥ कोति वा । कुशब्दे । ह वा० कल' तस्यमुट् । वा० गुण ॥ कोमलकम् । न । कोमलार्थे ॥ मृणा ले ॥ कोमलवत्कली । स्त्री । लवस्थाम् ॥ कोमला । स्त्री । चीरिकायाम् ॥ वृ त्त्यनुप्रासघटकवृत्तिभेदे ॥ कोमासिका । स्त्री । जालिकायाम् । फलकीजाली इतिभाषा ॥ कोयटि' । पु । जलकुक्कुभे खगे ॥ कं अल यटिरिवास् । पृ० ॥ कोयटिक । पु । कौडापाखी इतिगौ डभाषाप्रसिद्धे टिट्टिमखगे ॥ स्वार्थे कन् ॥
कोपन । चि । कोपविशिष्टे । क्रोधिनि ॥ कुप्यति तच्छील । क्रुधमण्डार्थे भ्यश्चेति युच् ॥	कोरक । पु । न । कलिकायाम् । कु ड्गले ॥ विकारकोरकाशीतिमाघ
कोपनक । पु । चोरनामगन्धद्रव्ये ॥	
कोपना । स्त्री । कोपवर्त्याखियाम् । भामिन्याम् ॥ कुप्यतितच्छीला । युजन्ताङ्गाप् ॥	

कोशः

। कोरकोऽस्त्रीकुञ्जलेष्वात् कक्कोष
कस्यालयोऽरिति मेदिनिकरः । को
रकन्तु कुञ्जलेस्यादिति हेमोऽनेका
र्थे । तथाच कक्किाकोरक, पुमा
नित्यमरस्य प्रमाद । प्रायिकाभि
प्राये वा ॥ कक्कोषके ॥ मृशाले ॥
चोरनामगन्धर्व्ये ॥ कुर्यते । कुर
ग्रन्थेतारे । कृ० पु० ॥ यदा । कोष
ति । कुलसंस्थाने । यवुल् । रल्लयो
रैक्यम् ॥

कोरङ्गी । स्त्री । खञ्जौलायाम् ॥ पि
प्ल्याम् ॥ कुरति । कुर० । बाहु
लकादङ्गच् । गौरादि ङीष् ॥

कोरदूष । पु । कोद्वे ॥ कोर दूषय
ति । दुषवैकृष्ये । ययत् । कर्म
ययत् ॥

कोल । पु । अङ्गपाल्याम् ॥ शनौ ॥
चिने । कीता इतिभाषा ॥ वराहे ।
शुकरे ॥ उत्सङ्गे । कोडे । भुजान्त
रे ॥ डौंगा डौंगी इतिचभाषाप्रसि
द्धे । प्रवे । भेलके । अल्पनैकाया
म् । उडुपे ॥ अस्त्रविशेषे । टङ्गद
यमाने ॥ वर्षसङ्करजातिविशेषे । स
तु खेटात् तीवरकन्यायां जात' ।
इतिब्रह्मवैवर्तपुराणम् ॥ श्वश्रुधादि
विश्वेच्छवातिविशेषे ॥ सच पूर्व
चणिय आसीत् सगरेशासौ वेद

कोशकः

अमाहाकनधिकेरीकृतः ॥ अजि
खायुष' ॥ देशविशेषे ॥ न । चन्ने ॥
मरिचे ॥ तोलकपरिमाणे ॥ बहरे
। कोलफने ॥ कोल्या'फलम् । न
यु लुकै । लुक तद्वितलुकीतिस्त्री
षोलुक् ॥ सौवीराक्षधु सम्पर्कं म
धुर कोलमुच्यते । कोलन्तु बह्वं
दाहि वच्य मुष्णश्च वातहत' । कफ
पित्तकर षापि गुह सारक मीरित
म् ॥ कोलति । कुलसंस्थाने । क्व
लित्तीतिग' ॥ यदा । कोलतिपीन
त्वात् । अच् ॥ यदा । कोलन्त्यङ्गा
न्यत् । हलश्चेतिघञ् ॥

कोलकः । पु । अङ्गोठवृत्ते ॥ बहुवार
वृत्ते ॥ न । काँकला इतिगौडभा
षाप्रसिद्धे गन्धद्वयविशेषे । कक्कोषे
॥ मरिचे ॥ कोलति । कुल० । यवु
ल् । कुजादिष्वाद्बुन्वा ॥

कोलकन्दः । पु । महाकन्दविशेषे । क
भिन्ने । पुटकन्दे ॥

कोलकर्कटिका । स्त्री । मधुखर्जूरिका
याम् ॥

कोलदलम् । न । नखीनामगन्धर्व्ये
॥ कोलस्य वदर्या इव दलम् ॥

कोलनासिका । स्त्री । वङ्गिणीकुञ्जे ॥

कोलपुच्छः । पुं । कङ्कपक्षिभिः ॥

कोलमूलम् । न । पिप्पलीमूले ॥

कोलावि

कोलम्बक' । पु । वीखाय काये । त
न्नीहीने अलावूदण्डककुभसमुदा
ये ॥ कोलति । कुल० । बाहुलकाद
म्बच् । तत संचायां कन् । ओ
पृथ्व्य मध्य' ॥

कोलवल्ली । स्त्री । वशिरे । करिपिप्प
ल्याम् । कोलवल्ली तत्तुल्यरोम
त्वात् ॥

कोलवालुकम् । न । कङ्कुष्ठे ॥

कोलशिम्विः । स्त्री । आलकुशीति गौ
डभाषाप्रसिद्धे लताविशेषे । शूकर
पादिकायाम् । कोलशिम्वि समी
रणीगुर्व्युष्ण । कफपित्तकृत् । शुक्रा
मिसादकृदल्या रुचिकृद्दुषिट् गुरु ॥

कोला । स्त्री । पिप्पल्याम् ॥ चयमेष
जे ॥ कोलिद्रुमे ॥ सुरथस्य राजधा
न्यन्तरे ॥ अस्त्रविशेषे ॥ कोलति ।
कुल० । ज्वलितीतिण । पञ्चास्रज्वा
। टाप् ॥

कोलाश्व । पु । देशविशेषे ॥

कोलापुरम् । न । दक्षिणदेशप्रसिद्धे ल
क्ष्मीदेव्या स्थानविशेषे ॥

कोलाविध्वंसी । पु । कोलावासिनि ॥
कोलां विध्वंसितु शीलमस्य । विश
ब्देन धातो रन्त्यार्थं करणम् ॥ पर्व
तवासिनिस्तेच्छ विश्वे ॥ एवंपाल
यतस्तस्यस्तेच्छा पर्वतवासिन ।

कोविदा

कोलाविध्वंसिन प्राप्ता. पृथ्वीग्रहण
तत्परादिति देवीभागवतोक्ते । अत्र
नामैकदेशेनामग्रहणमिति न्यायात्
कोलाशब्द' कोलाहल वाचक । त
थाचकोलाहलेनान्यायेनैव शशुरा
ज्यविध्वंसनशीला. नतुयुद्धनीत्यव
लम्बिनइत्यर्थइति भागवत व्या
ख्यानेनीलकण्ठशैव ॥ यद्वा । कोलां
काञ्चित् सुरथस्य राजधाम्नीं विध्वं
सितु मुपमर्हितु शीलमस्य शिनि. ॥

कोलाहल । पु । कलकले । बहुविध
दूरगायतध्वनौ ॥ कुल० । कोलन
कोल' एकीभावः तमाहलति । ह
लविलेखने । अच् ॥ गिरिवि० ॥

कोलि । पु । स्त्री वदर्याम् ॥ कोलति
। कुल० । इन् ॥

कोली । स्त्री । वदर्याम् । वेर इति प्र
सिद्धे वृक्षे ॥ कोलति घनीभवति
। कुल० । अच् । गौ० डीष् ॥

कोविद । पु । धीरे । पण्डिते । वि
दुषि ॥ विवेक्तारि ॥ कैति धर्मा
दि । कुशब्दे । कथते वा । कुड्श
ब्दे । विच् । गुण । कोर्वेदस्य विदो
वेत्ता । इगुपधेतिक ॥ कवि वेदे
विदा यस्य वा ॥

कोविदार । पु । रक्तकाञ्चनारे । चम
रिके । कचनार इति भाषा ॥ को

कोशका	कोशात
<p>विदारकलिकातिकोमला तन्मसिह तिष्ठतैलपाचिता । चिद्रुवासजसु वासवासिता वेसवारलुलिताऽति लोभदा ॥ काण्वनार' कषायः स्या दुष्ण' मीसहरो लघु' । रुच्य. पि ताहृक् प्रदरग्रहणी जयकासनुत् ॥ कुम् भूर्भि विद्वधाति । दृविदारणे कर्मयुग्मम् । पृषोदरादि. ॥</p>	<p>न्यमध्ये ॥ कोश करोति । रुग्मम् ॥ कोशकृत् । पु । कोषकाराख्ये इक्षु- मेदे ॥ कोशफलम् । न । कक्कोले ॥ कोशे फल मस्य ॥ कोशफला । स्त्री । प्रमुष्याम् ॥ महाको शातक्याम् ॥</p>
<p>कोशः । पु । न । कुशले ॥ चषके । मानपात्रे ॥ दिव्ये ॥ खड्गपिधाने ॥ जातिकोषे । आयफल इति भाषा ॥ कर्त्तृसङ्घाते । अर्धचक्षे ॥ पेश्याम् । अख्ये ॥ अण्डकोषे ॥ शब्दादिसङ्घाते ॥ चैनौ ॥ शिन्वायाम् ॥ गोपनगृ हे । गुप्तिस्थाने ॥ विरण्यादिनिः क्षेपाधारे । मन्त्रपायाम् ॥ आच्छा दके ॥ अक्षययत्राख्यमयमनोमयवि ज्ञानमयानन्दमयेष्वात्मनः शरीरे षु ॥ पनसादिफलस्यान्तःस्वावय वे । कोष्ठा इति भाषा ॥ शब्दान्तर संयोगे गोशकशाच कोयं यवाश्च कोश नेत्रकोश इति ॥ कुश्र्यते । कुश्रसंश्लेषणे । अक्षरार्थेतिघञ् ॥ अकुश्र्ये । विरुष्ये । कृताकृतयोर् मकुश्र्ययोः ॥</p>	<p>कोशश्च । पुं । अयोध्यायाम् । स रयूकूले निविष्टे जनपदविशेषे ॥ कुश्र्यति । कुश्रसंश्लेषणे । गोशदेव मते तावन्मान । वृषादिस्थात् कश्च । बाहुल्यकाद् गुञ् ॥ कोशला । स्त्री । अयोध्यानगर्भाम् । साकोते ॥ टाप् ॥ कोशवात्मजा । स्त्री । श्रीरामचन्द्रस्य मातरि । कौसल्यायाम् ॥ इति शब्द रत्नावली ॥ कोशलिकम् । न । घूस इति प्रसिद्धेऽन्त कोचे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ कोशस्थितः । पुं । कोशस्थे जलचराणां गणे ॥ कोशाङ्गम् । न । वृक्षविशेषे । बहुभूले । इत्कटे ॥ इति शारावली ॥ कोशातकः । पुं । कठे ॥ कोशमतति । अतः । कुन् ॥</p>
<p>कोशकारः । पु । कुशिकार इति प्रसि द्धे इक्षुविशेषे पश्यास्यगुणान् मूर्द्ध</p>	<p>कोशातकी । पुं । वायिष्ये ॥ वविजि ॥</p>

कोष

वडवागौ ॥ इति विश्वः ॥

कोशातकी । स्त्री । पटोल्याम् ॥ घोष
के । तोरणो इति प्रसिद्धे शाके ॥
तत्पत्रशाक प्रकारस्तु । कोशातकी
वलिभवाऽग्रपल्लवा स्तक्रणयुक्ता सु
दृतेन संस्क्रता । समर्जिता सैन्यव
हिरुनाधिके तैलेऽतिरुच्यावहुदृष्टि
दायका इति ॥ तत्फले ॥ हरीत
क्यादिभ्यश्चेतिफल मन्थयत्यलुक् ।
गौ० डीष् ॥

कोशाम् । पु । कोशाम इति गौड
भाषाप्रसिद्धे फलवृक्षविशेषे । सु
कोषके । चुद्रासे । कृमिदृष्टे ॥ को
शाम् कुष्ठशोथाऽसृपित्तत्रणकफा
पह । तत्फलं ग्राहि वातघ्न मन्तो
ष्णं गुहपित्तलम् । पक्वन्तु दीपन रु
च्यं खट्वणा कफवातहृत् ॥

कोशिला । स्त्री । मुद्गपर्याम् ॥

कोशी । स्त्री । पद्मद्वयाम् । पादरथ्याम् ॥

कोष । पु । न । कुड्मले ॥ पानपात्रे
॥ दिव्ये । शपथे ॥ खड्गपिधाने ॥ जा
तीकोषे ॥ अर्थसमूहे ॥ यथा । मु

क्ताकनकरत्नाद्य पितृपैतामहा-
चितः । धर्मार्जितोव्ययसह कोष
कोषसम्पत्त ॥ धर्म हेतोस्तथा
र्थायभृत्यानाम्भरणायच । आपदर्थ

चसंरक्ष कोष कोषवता सदेति ॥

कोषफ

भिच्छाचराजकोषस्तोकस्तोकेन व

र्हते । अजनश्च धनश्चैवस्तोकस्तोके
नहीयते ॥ पेश्याम् । पश्चिणामखडे
॥ कुषति निष्कामत्यस्यात् स्वयमे
व कुप्यते वा । कुषनिष्कर्षे । अकर्त्त
रिचेति घञ् ॥ शब्दादिसङ्गहे ॥
योनौ ॥ कृताकृतस्वर्गरूप्ययोः ।
अकुप्ये । हिरण्ये ॥ शिम्बायाम् ॥
भाण्डागारे ॥ पनसादिफलान्तस्या
वयवे ॥ अन्नमयादिपञ्चसु ॥ द्विती
यभवने ॥ शब्दान्तरसयोगे गोख
कवाचकोयम् । यथा । खूपकोषो
नेषकोषइत्यादि ॥

कोषक । पु । अण्डे ॥ अण्डकोषे ॥

कोषकार । पु । कुषारि इति गौड
भाषा प्रसिद्धे रक्षुविशेषे ॥ कोषवा
रो गुरुः शीतो रक्तपित्तक्षयापह
॥ गुटिपोका इति गौ० प्रसिद्धे त
न्त्रकीटे ॥ कोषकारवदात्मानं
वेष्टयन्नाऽवबुध्यते ॥ अभिधानस्य
कर्त्तरि ॥ कोषकरोति । कर्म
ण्यण् ॥

कोषचक्षु । पु । सारसखगे ॥

कोषपानम् । न । तत्तदितिकर्त्तव्यता
कप्रवृत्तिषयजलपान रूपे परीक्षा
विशेषे ॥

कोषफल । पु । घोषाखण्ड्याम् ॥

कोष्ठ

न । कर्पूरतुल्यगन्धद्रव्यविशेषे । क
कोले ॥ कोषे फलमस्य ॥

कोषफला । स्त्री । पीतघोषायाम् ॥
कोषवृद्धि । स्त्री । अर्धौघट्टौ ॥ कु
रण्णे ॥

कोषशायिका । स्त्री । कुरिकायाम् ॥

कोषस्य । पु । जलचरजीवविशेषा

याङ्गणे ॥ यथा । शङ्खः शङ्खनकस्या

पि शुक्तिशस्त्रककर्कटाः । जीवा ए

वंविधान् अन्ये कोषस्याः परिकीर्त्ति

ता इति ॥ कोषस्याम्बुपुरा लिग्धा ।

पित्तवातहरा हिमाः । दृष्ट्या बहु

वर्चस्का दृष्ट्या स्ववर्चवर्धना इति ॥

कोषातक । पु । कचे । केशे ॥ कठे

॥ कोषभ्रतति । भ्रत० । कुन् ॥

कोषातकी । स्त्री । श्वेतघोषे । घोषके

॥ ज्योत्स्निकायाम् । पटोस्थाम् ॥

कोषमत्तति । भ्रत० । कुन् । गौ

रादिस्त्वान्ङीष् ॥

कोषाग्रम् । न । केच्छेडा इति गौड

भाषाप्रसिद्धे फलविशेषे ॥ अस्य गुणा

। कफवायुनाशित्वम् । अग्निदीपन

त्वम् । मलवदुताकारित्वञ्चेति ॥

कोषी । पु । आग्रदृष्टे ॥

कोषी । स्त्री । श्वेतुकायाम् ॥

कोष्ठः । पु । कुक्षले ॥ गृहमध्ये ॥ कु

क्षेत्रे मध्ये ॥ यथा । स्थानान्यामादि

कौकटि

पक्षानां मूलस्य दधिरस्य च । इदं गट

क मुष्णुषश्च कोष्ठस्य भिधीयते

इति ॥ वि । आत्मीये । निजे ॥ कु

क्ष्यते । कुष० । उपिकुषिगार्त्तिभ्य

स्त्विति घन ॥

कोष्ठाक । पु । पर्वतान्तरे ॥

कोष्ठागारम् । न । धान्वादिकोष्ठके ।

कोठार इति भाषा ॥

कोष्णम् । न । ईषदुष्णो । मन्धोष्णो ॥ वि

। तद्वति ॥ ईषदुष्णाङ् कोष्णम् । ई

षदर्थ इति कादेशः ॥

कोसल । पुं । सरयूतीरनिविष्टे जनप

द्विशेषे । अयोध्यानगयाम् ॥ कुक्ष्य

ति । कुससंक्षेपणे । इत्यान्तोनिर्वि

वादः । बाहुलकात् कक्षप्रत्ययोगु

याश्च ॥ यथा । कौषुयिण्यां सञ्चति ग

च्छति । सञ्चगती । पञ्चाक्षच् । पृषो

दगादिस्त्वात् कुशब्दस्त्वगुणः ॥

कोक्षल । पुं । वाद्यप्रभेदे ॥ गान्धारा

स्त्वप्रवृत्तिरिति विशेषे ॥ मन्धे इति

हेमचन्द्रः ॥

कौकुत्थम् । न । अनुतापे ॥ अयुक्त

करणे ॥

कौकुटिक । पु । दाम्भिके ॥ अदूरप्र

रिते चणे । भिक्षौ ॥ कुकुटीमाथा

पादपातस्य । तौपश्यति । संचायां

ललाटकुक्ष्यौ पश्यतीति ठक् । कु

कौटज

कुटीशब्देन तत्पातार्हः स्वल्पदेशो
लक्ष्यते । सन्ध्यासीहि कीटादिवध
भीत्या पादविच्छेपपर्याप्तदेशपर्यन्त
मेव चक्षुः सयम्य गच्छति ॥

कौक्कुटिकन्दल । पुं । बोडासाँप इति
गौडप्रसिद्धे सर्पविशेषे । भाण्डपुष्पो
॥ इतिविकाण्डशेष ॥

कौच । वि । कुक्षौ भवे ॥ तत्रभव, इ
त्यण् ॥

कौच्येयकः । पु । असौ । खड्गे ॥ कुक्षौ भ
व । कुलकुक्षिग्रीवाभ्य आस्यलङ्का
रेष्विति ठकञ् ॥

कौङ्क । पु ।

कौङ्कण । पु । कौकनइतिप्रसिद्धे कौ

कौङ्कण । पु । ङ्कणदेशे ॥

कौट । पु । कुटजवृक्षे ॥ स्वतन्त्रे ॥

कौटज । पु । कुरैय्या इतिप्रसिद्धे वृक्षे

। कुटजे ॥ कूटोऽद्रिशङ्क सएवकौट

कौटेजायते स्य । सप्तम्यांजनेर्दे ।

न । कुटजफले ॥ कौटजन्तु लघु

स्वादु मृदु ग्राहि च पित्तलम् । ज्व

रहृद्गोपित्तासृग्गुदावर्त्त स्थशूलजि

त् ॥ कुटजकुसुमे ॥ तच्छाकप्रका

रोयथा । काञ्चिकेन मधुरेण मुहू

र्त्तं स्वेदितः कुटजपुष्पगुलुच्छ । पा

चित् सखवण स्तिलतैले याति हि

ऋसुरभीरुचिमत्कम् ॥ कौटजं कु

कौडवि

सुमं ग्राहि सुस्वादु मृदुशीतलम् ।
लघु हृद्गोपित्तासृग्गुदावर्त्तज्वरं ह
रेत् ॥

कौटतच्च । पु । स्वकर्मजीविनि स्वा
धीने निजाखयस्थे तच्चवि ॥ कुब्धा
म्भव कौटः स्वतन्त्र सचासौ तच्चा
च । ग्रामकौटाभ्यांतच्छा इतिठक्
समासान्त ॥

कौटस्थ । पु । वात्स्यायनमुनौ ॥

कौटसाक्षी । पु । मिथ्यासाक्षिणि ॥

कौटिक । वि । खटीक इतिप्रसि
द्धे मांसविक्रयजीविनि । वैतसिके ॥
कूटेन मृगादिवन्धनयन्त्रेण चरति
। चरतीतिठक् ॥

कौटिलिक । पु । व्याघ्रे ॥ कर्मारे ॥

कुटिलिकया हरति मृगान् अज्ञा
रान्वा । अण्कुटिलिकायाश्चत्यण् ॥

कौटिल्यम् । न । अपसरणे ॥ चाणक्य
मूलके ॥ कुटिलतायाम् ॥

कौडविकः । वि । कुडवपरिमितग्रीष्मा

दिवापयोग्ये क्षेपे ॥ कुडवस्य वाप ।

तस्य वापइतिठक् ॥ पात्रविशेषे ॥ कु

डवं सम्भवति । सम्भवत्यवहरतिप

चतीतिठक् । कुडवस्वस्मिन् समा

वेशयतीत्यर्थः । टिड्ढेतिडिपि कौ

डविकीब्राह्मणी । कुडवमुपसहर

ति पचति वेत्यर्थः ॥

कौतूह

कौतूह । पु । राक्षसे । कृष्णादे ॥ कु
यपश्वं भक्षयितुशीलमस्य । शी
लमित्यम् ॥ यद्वा । कोयं पाति ।
आतृतिः । कोयपक्ष निर्गते रव
ङ् कौतूहः । तस्येदमित्यम् ॥

कौतूहपदः । पु । भीष्मे । इतित्रिका
खड्गेषः ॥

कौण्डिन्यः । पुं । मुनिविशेषे । विष्णु
गुप्ते ॥ कुण्डिन्या गौत्रापत्यम् । गर्गा
दिस्वात्यम् ॥ आगस्त्यकौण्डिन्ययो
रगस्ति कुण्डिनजितिवहुल्येयौलु
कि । कुण्डिनाः ॥

कौतूहम् । न । अपूर्वविषयदर्शनोपभो
गोत्साहे । कुतूहले ॥ उत्सवे ॥
अभिखाये ॥ नर्मणि ॥ हर्षे ॥ पर
म्परायातमङ्गले ॥ उदाहृष्टे । इस्त
सूत्रे ॥ गीतादौ भोगकाले ॥ कुतू
हर्णनिर्मितस्त्रेहपात्रं कायति ।

कौ० । आतोनुपेतिकः । उपपदसमा
सः । इकोऽस्वोऽङ्गयोगालवस्येति-
ह्रस्वः । प्रचाक्षम् ॥ यद्वा । कुत्साम्भ
नः । अथा० ठञ् । रसुसुक्तानात्कः
। केऽय इति ह्रस्वः ॥

कौतूहलम् । न । कुतूहले । कौतूके
॥ कुतूहलति । हलविलेखने । भू०
कः ॥ यद्वा । हलति । हल० पचा
द्यम् । कुत्सालम् । प्रचाक्षम् ॥ कु

कौपीन

तूहलस्य कर्म भावो वा । यु० अयम् ॥

कौतूहः । पु । कुतूहस्यापत्ये । अवि
विशेषे ॥ कथ्यम् । बहुल्ये कुतूहा ॥

कौदासीकः । पु । वर्णसङ्करजाति
विशेषे ॥ सतुरजक्यातीवराज्जात ॥

कौद्रविकम् । न । सौवर्णसस्रवणे ॥

कौद्रवीय । नि । कौद्रवक्षेत्रे ॥ कौद्रवा
र्हा भवनं क्षेत्रम् । धान्यानाम्भवने
क्षेत्रेखम् ॥

कौन्तिक । त्रि । प्रासिके । कुन्तबोधि
नि ॥ कुन्तः प्रहरणमस्य । प्रहरण
मितिठक् ॥

कौन्ती । स्त्री । रेणुकायाम् । भक्ष्यग
न्धिन्यौषधौ ॥ कुन्तिषु देशविशेषे
षुभवा । तत्रभवत्यम् । डीप् ॥

कौन्तेयः । पु । युधिष्ठिरादिकुन्तीतन
येषु ॥ अपत्ये स्त्रीभ्योठक् ॥ अर्जुन
दृष्टे ॥

कौपम् । न । कूपोदके ॥ भूमौखातो
ऽल्पविस्तारो गम्भीरो मण्डलाकृ
तिः । बहुोऽवदु स कूपः स्यात्तदम्भ
कौपमुच्यते ॥ कौपं पयो यदि स्वा
दु पिदोषमं हितं खद्यु । तम् चारं
कफवातघ्नं दीपनं कफघ्नत्परम् ॥

कौपीनम् । न । अकार्षे ॥ खीरे । मे
खलावदुपरिधेयसङ्के ॥ गुह्यप्रदेशे
॥ पाये ॥ कूपपतनमर्हति कौपीनम् ॥

कौमारी

म्पापम् । तत्साधनत्वात् तद्वज्रोप
त्वात् पुरुषलिङ्गमपिकौपीनम् ।
तत् सम्बन्धात् तदाच्छादनमपि
कौपीनम् । शास्त्रीनकौपीने अघृ
ष्टा कार्ययोरितिसाधु । नात्रावयवा
र्थे ऽतीवाभिनिवेष्टव्यम् । रूढिश
ब्दत्वात् ॥

कौमारम् । न । जन्मावधिपञ्चमाब्दप
र्यन्ताया मवस्थायाम् । पञ्चमाब्दम
भिध्याप्यावस्थायाम् ॥ कौमारस्यञ्च
माब्दान्तमिच्छुक्त ॥ कुमारस्यकर्म
भावोवा । वयोवचनत्वाद्वा ॥ तन्त्र
मते षोडशवर्षपरिमितायामवस्था
याम् ॥ जात. कुपृथिवीं पञ्चां मार
येत् तत्कुमारक. । इति प्रमाणतो
विद्धि कौमारं प्राग्भवाब्दत ॥ तद्वति
। पु. स्त्री ॥ पु. युवराजे । कंवर इति
भाषा ॥ सर्गविशेषे ॥ पश्यौ ॥ अपूर्व
पतिङ् कुमारीं पतिरुपपन्नः । कौ
मारापूर्ववचन इति द्वितीयान्तादुप-
यमनकर्त्तव्यं प्रत्ययेनसाधु ॥

कौमारभृत्त्यम् । न । वैद्यविद्याङ्गविशे
षे ॥ यथा । कुमाभरणधात्रीची
रदोषसंशोधनार्थं दुष्टस्तन्यग्रहसमु
त्थानाञ्च व्याधोना मुपशमनार्थं य
त् तत् ॥

कौमारी । स्त्री । मातृकाविशेषे ।

कौमोद

कार्तिकेय शक्तौ ॥ वाराहीकन्दे ॥
भार्यायाम् ॥ अपूर्वपति कुमारी प
तिमुपपन्ना । कौमारापूर्व वचनेइ-
ति प्रथमान्तात् स्वार्थे ऽण् प्रत्यये
नसाधु ॥

कौमुद । पु. कार्तिकमासे ॥

कौमुदिका । स्त्री । उमासखीविशेषे ॥

कौमुदी । स्त्री । ज्योत्स्नायाम् । प्रका
शिकायाम् ॥ आश्वयुज्यां पूर्णिमाया
म् ॥ कुमुदानामियम् । तस्येदमि
च्छयिषिष्ठेतिङीप् ॥ कार्तिक्याम्
। कार्तिकेयस्ये ॥ कुशब्देन मञ्जी
त्रेया मुदहर्षे ततोदयम् । धातुस्यै
र्नियमैश्चैव तेन सा कौमुदी स्मृता
॥ कौ मोदन्ते जना यस्यान्नानाभा
वै परस्परम् । इष्टा स्तुष्टा सुखा
पन्ना स्तेन सा कौमुदी स्मृता ॥

कौमुदीचार । पु. न । नेजागरपू
र्णिमायाम् । शारदाम् ॥

कौमुदीपति । पु. इन्द्रौ ॥ कौमुद्या
पति ॥

कौमुदीदृष्टः । पु. दीपदृष्टे । दीपट
इति भाषा ।

कौमोदकी । स्त्री । विष्णोर्गदायाम् ॥

कौमुदकी । स्त्री । विष्णोर्गदायाम् ॥
कौमुदकी विष्णुः तस्येयम् । अण्
ङीप् ॥

कौलटि

कौमोदी । स्त्री । कौमोदक्याम् ॥

कौरव । पु । कुरुगजसत्ततौ । धृतरा
ष्ट्रादिषु । पाण्डवेषु च ॥ पाण्डो कुरु
ववंशजत्वात् । कुरोरयम् । कच्छा
दिभ्यश्चेत्यण् ॥

कौरवक । पु । कौरवे ॥ कुरुधुभव
कुरोरय वा । विभाषा कुरुधुगन्धरा
भ्यामितिबुञ् ॥

कौरव्य । पु । कौरवे ॥ कुरोरपत्ये ।
कौरव्य कौरव्यो कौरव्या ब्राह्मणा
। कुर्वादिभ्योण्य ॥ चित्रियेतु । कुरु
नादिभ्योण्य इति य्येकृते तद्राज
स्य बहुषुतेनैवास्त्रियामितिबहुस्वे
कृकि कौरव्य कौरव्यो कुरव । इ
ति बोध्यम् ॥

कौर्प्यः । पु । } धृष्टिकराशौ ॥
कौर्प्यस्थः । पु । }

कौल । त्रि । आन्वयिके । सत्कुलोत्पन्ने
। कुलीने ॥ दिव्यवीरपशुभावान्त
र्गते दिव्यभावरते । कुलाचाररते
। ब्रह्मविदि ॥ यथा । दिव्यभावरत
कौलः सर्वत्र समदर्शन इति ॥ अपि
च । पशोर्वैज्ञा ज्ञानमन्त्रः पशुरेव
न संशयः ॥ वीरा ज्ञानमनुर्वीर
कौलाश्च ब्रह्मविद्भवेदिति मन्त्रानी
त्यतन्त्रम् ॥ कुलोभवः । अण् ॥

कौलटिनेयः । पु । स्त्री । कौलटेये ।

कौलिक

सतीभिश्चुक्वा । सुते । सत्या भिक्षा
र्षे रोहणेहमटन्वाः पुत्रे ॥ कुलटा
याअपत्यम् । कुलटायावेतीनङ् ।
स्त्रीभ्योठक् ॥

कौलटेयः । पु । स्त्री । कौलटिनेये ।
सतीभिश्चुकीपुत्रे ॥ असतीपुत्रे । वा
न्धकिनेये । वन्धुले ॥ कुलटायाः अ
पत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ॥

कौलटेरः । पुं । असतीसुते । बान्धकि
नेये । कौलटेये ॥ कुलटायाः अप
त्यम् । चुद्राभ्योवेतिठक् । जज्ञन्ती
ना श्रीलक्ष्मीनाहि चुद्रा ॥

कौलत्यः । त्रि । कुलत्यसम्बन्धिनिरसा
दैः ॥ कुल्यस्थायम् । तस्येदमिच्छ
श्च ॥ कुलत्यैः संस्कृते ॥ कुलत्यको
पधादण् ॥

कौलत्योनम् । त्रि । कुलत्योङ्गवच्चे ॥
कुलत्यानाम्भवनङ्चेचम् धान्याना
म्भयने च्चेचमितिखण् ॥

कौलवः । पुं । ववादिषु तृतीयकरणे ॥
तत्रजातस्यफल्यथा । वाग्मो विनी
तो नितरांस्वतन्त्रः प्रागल्भ्ययुक्तो म
नुजो महौजा । सुसम्मतः स्याद्वि
दुषां कृतम्र प्रचेत् कौलवाख्यं कर
णं प्रसूताविति ॥

कौलाखकम् । त्रि । कुलाखेन कृते ॥
कुलाखादिभ्यो बुञ् ॥

कौवेर

कौलिक । पु । तन्त्रवाये ॥ कुलमार्ग
प्रवर्त्तके परशिवे ॥ शन्न कौलिक
इति श्रुते ॥ त्रि । कुलमार्गस्थे ।
ब्रह्मविदि ॥ पाषण्डे ॥ कुलपरम्प
रायाते ॥ यथा कौलिक धर्मरूपः ॥
कौलीनम् । न । गुह्ये ॥ अन्ये । परी
वादे । लोकापवादे ॥ अकार्ये । कु
र्मणि ॥ कुलीनत्वे ॥ अहिपशुपक्षि
शुनां युधि । प्राणिद्युते ॥ कुलीनस्य
कर्मभावो वा । युवादिच्छादण् ॥

कौलीन्यम् । न । कुलीनत्वे ॥

कौलीरा । स्त्री । कर्कटशृङ्ग्याम् ॥

कौलेयः । त्रि । कुलीने ॥ इति द्विरूपो
भरतश्च ॥

कौलेयकः । पु । कुक्कुरे । शुनि ॥ कु
लेभवः । कुलकुक्षिग्रीवाम्भ्य आस्य
खङ्कुरेऽप्यिति ढकञ् ॥ त्रि । कुलीने
॥ कुलस्यापत्यम् । अपूर्वपदादन्य
तरस्यायप्युक्तार्वाविति ढकञ् ॥

कौलमाषाणम् । त्रि । कुन्माषोद्भवे च
चे ॥ कुलमाषाणां भवनङ् चोत्रम् ।
धान्यानामिति खञ् ॥

कौल्यः । त्रि । कुलीने ॥ इति द्विरूप
कोषः ॥

कौशलम् । न । कुशले । कौलिफले ॥

कौवेरम् । न । कुष्ठैषधौ ॥ त्रि । कुवे
राऽनुगे ॥ कुवेरसम्बन्धिनि तत्का

कौशान्नी

यैच ॥ कुवेरस्येदमित्यर्थे ऽण्
कौवेरी । स्त्री । मातृभेदे ॥ उत्तरदि
शि ॥ कुवेरशक्त्याम् ॥ अणन्तान्
डीप् ॥

कौशम् । न । कान्यकुब्जदेशे ॥

कौशलम् । न । क्रियायां नैपुण्ये । कु
शलतायाम् ॥ यथा । कचातिकक
श शान्तः कचातिललित शुचि ।
एकत्र काव्ये व्याख्यातु स्तावहो कौ
शलं कवे ॥ इत्यमरशतकटीका
॥ कुशलस्य कर्मभावो वा । यु० अण्

कौशलिका । स्त्री । प्राभृते । उपायने
॥ कुशलप्रश्ने ॥

कौशली । स्त्री । कुशलप्रश्ने ॥ प्राभृते ॥

कौशलेयः । पु । श्रीरामे । रघूत्तमे ॥

कौशल्यम् । न । कुशलतायाम् ॥ कुश
लस्य कर्मभावो वा । ब्राह्मणादित्त्वा
त् घञ् ॥ त्रि । कौशलायां भवे ॥

कौशल्यः । स्त्री । रामसातरि ॥ कुश
लैव । स्वार्थे घञ् ॥

कौशल्ययनिः । पु । कौसल्यायनौ ॥

कौशल्येयः । पु । सीतापतौ । श्रीरा
मे ॥ कौशल्यया अपत्येऽर्थे ढक् ॥ म
नेमयादान्तरे विज्ञानमये कोषे ॥

कौशल्यः । सर्वार्थावद्योगसतमर्था बु
द्धिस्तस्याभवः ॥

कौशान्नी । स्त्री । कुशाम्बनिर्वृत्तायां

कोशीत	कौसल्या
नगर्याम् । वत्सपत्तने ॥ कुशाम्बे न निर्वृत्ता । तेननिर्दत्तमिच्छम् । छीप् ।	याम् ॥ कौशील्यम् । न । नृत्यगीतवादिना नुबन्धे ॥
कौशिक । पु । विश्वामित्रमुनेः ॥ कु शिकस्यापत्यम् कृष्यम् । गोपाऽप त्येते विदावम् ॥ कौशेभ्यो वा ॥ अथा० ठम् ॥ नकुले ॥ आश्रमादे ॥ गुग्गुली ॥ शम्भो ॥ कोषणे ॥ उल्लू के ॥ शृङ्गाररसे ॥ मञ्जनि ॥ अथ कर्षवृत्ते ॥	कौशेयम् । पि । कुमिकौशेत्यवस्थादौ । रेक्षिकपडा इति भाषा ॥ कौशे सम्भूतम् । कोशाद्धञ् । कोशस्य वि कारो वा । विकारे वा ढञ् ॥ कौषिक । पु । कौशिकार्थेषु ॥ कौषिकी । स्त्री । उमायाम् । नदी विशेषे ॥
कौशिकप्रिय । पुं । रामचन्द्रे ॥ कौशिकफलः । पुं । नारिकेले ॥ कौशिका । स्त्री । नारिकेलफलनिर्मि ते पानपात्रे ॥ इति हेमचन्द्रः ॥ कौशिकात्मजः । पु । अर्जुने । पार्श्वे ॥ कौशिकामुधम् । न । इन्द्रचापे ॥ कौशिकारतिः । पु । काके ॥ कौशिकी । स्त्री । चण्डिकायाम् ॥	कौसल्या । स्त्री । श्रीरामचन्द्रजनन्या म् ॥ कौसलस्य राज्ञोऽपत्यं स्त्री । वृद्धेत् कौसलाजादाम् व्यङ् इति व्यङ् । यङ्श्चाविति चाप् ॥ इव निर्देशात् कौसलशब्दो दन्त्यसका रमध्य ॥ कौसल्यानन्दनः । पु । श्रीरामे ॥ कौ सल्याया नन्दन ॥
कोशाब्जिगीता । तदुक्तम् । शरीर कोशाद्यत्तस्या पार्वत्यानि, स्मृता म्बिका । कौशिकीतिसमस्तेषु त दोलो केषुगीयत इति पृषोदरा ज्जात्साधुत्वम् ॥ तत्स्थाने ॥ नदी विशेषे ॥ नाव्यदृष्टौ ॥	कौसल्यानन्दवर्द्धनः । पुं । श्रीरामच न्द्रे ॥ कौसल्याया आनन्दवर्द्धयति तच्छील । अनुदात्तेतश्चेति युच् ॥ कौसल्यानन्दस्य वर्द्धनो वा ॥ कौसल्यायनिः । पु । श्रीरामे ॥ कोश स्योपत्यम् । कौशल्यकार्मार्याभ्या म्वेति फिञ् । परमप्रकृतेरेवायमि ष्यते । तर्ह्येव विवृतिनिर्देशो व्य
कौशिक्योजः । पु । शालोढ दृष्टे ॥ कौशीतकी । स्त्री । उपनिषद्विशेषे ॥ अगस्त्यमुनेर्भार्यायाम् । लोपामुद्रा	र्थः स्यात् । नव्यर्थः । यत प्रत्ययस

कौस्तुभ.

त्रिवेगेन प्रकृतिरूपनिपात्यते
॥ कौस्तुभ्यादयस्नालव्यमथाअपि
बोधा. ॥

कौसीद्यम् । न । आलये । तन्द्रायाम्
॥ कुसीदलभावे ॥

कौसुमम् । न । कुसुमाञ्जने । पुष्पा
ञ्जने ॥

कौसुम्भ. । पु । अरण्यकुसुम्भे ॥ न ।
शाकविशेषे ॥ यथा । कौसुम्भ को
मल शाक कासमर्देविमर्दितम् ।
पाचितं तप्तसुष्टुते माणिमन्यवि
मिश्रितम् ॥ कौसुम्भ कासजि च्छ
कं रुच्य मुष्णञ्च पित्तलम् । सुस्वा
दुःमधुरं पाके लघु रुच्य सरं हित
मिति ॥ वि । कुसुमपुष्परागयुक्ते ।
कसूभा कसूमी इति भाषा ॥ कुसु
म्भेन रक्तम् । तेनरक्त रागादिन्यथ
॥ तस्येदमिदं वा ॥

कौस्तुतिक. । वि । मायाकारे ॥ कुसु
म्याचरति । ठक् ॥

कौस्तुभ । पु । विष्णोर्मणिप्रभेदे ॥
यथा । आत्मान मस्य जगतो निर्णि
क्त मगुणामलम् । विभर्त्ति कौस्तुभ
मणित्वरूप भगवान् चरितिवि
ष्णुपुराणम् ॥ कुसुम्भं सुम्नाति व्या
प्नोति इतिकुस्तुभो ऽपि । तत्रभव
। अण् ॥ कुं स्तोमते इति कुस्तुभो

क्रतु.

विष्णु । दृभस्तम्भे । मू० क' । तस्या
यमिति वा ॥

कौस्तुभलक्षक । पु । विष्णौ ॥

कौस्तुभवचा । पु । पृथ्विगर्भे । विष्णौ ॥

क्रकच । पु । ग्रन्थिलाख्यतरौ ॥ पु । न

। करपत्रे । करवत् करौत आराइति

भाषा ॥ योगविशेषे ॥ षष्ठ्यादिति

थयो मन्दा द्विलोम क्रकच स्मृत

॥ क्र० इति कचति । कचशब्दे ।

पञ्चाद्यच् ॥

क्रकचच्छद' । पु । केतकीवृक्षे ॥ क्रक

चसदृशा ष्छदा यस्य सः ॥

क्रकचपच. । पुं । शाकवृक्षे ॥

क्रकचपात् । पु । }

क्रकचपाद । पु । }

क्रकलासे ॥

क्रकचपृष्ठी । स्त्री । कचयी इतिप्रसि
द्धे मत्स्ये ॥

क्रकण' । पु । कयार इतिगौडभाषाप्र

सिद्धे पञ्चविशेषे । क्रकरे ॥ क्रइति

कणति । कण० । अच् ॥

क्रकर । पु । करीरवृक्षे ॥ क्रकणे ॥ दी

ने ॥ क्रकचे ॥ क्रइतिकरोति । अ

च् ॥ क्रइतिशब्दकरणशील' । क्रुजो

हेतुताच्छील्येतिट ॥

क्रतु' । पु । यज्ञे । औतामिष्टोमादौ

॥ सोमसाध्येयागे । यूपसहिते यज्ञे

॥ काम. क्रतु कर्म जन्मे त्येषामेव

क्रतुप	क्रम.
क्रमोभवेत् । तच्चकामक्रत्वेरभेदमा	क्रतुपुरुषः । पु । विष्णौ ॥
शङ्काह । पुसो या विषयापेक्षा स	क्रतुभुक् । पु । असरे । देवे ॥ क्रतुङ् ।
काम इति भग्यते ॥ स एव वर्धमान	क्रतौ वा भुङ्क्ते । भुजपाखनाभ्यव
सन् क्रतुत्वं प्रति पद्यते । रुचैरति	हारये । अन्येभ्योऽपि दृश्यते इति
शय काम्ये विषये क्रतुरीर्यते इति	क्रिप् ॥
॥ सङ्कल्पे ॥ वृक्षाणां कणाञ् जातेम	क्रतुराज । पु । राजसूययज्ञे ॥ क्रतू
रीत्याद्यन्तर्गते मुनिदिशेष्टे ॥ अथ	नाराजा । टच् ॥
वसाये । यवमेव नान्येभ्य विचल	क्रतुविक्रयो पु । क्रतुविक्रायके । म
प्रत्यये ॥ त्रिंशदेववि० ॥ करोति	दोययागस्य फलं तव भवत्सिद्धिभि
क्रियते वा । कृञ् क्रतुः ॥ इन्द्रियेषु ॥	धायधनग्रहांतरि ॥
क्रतुच्छद । पु । वृत्तभेदे ॥	क्रतूत्तम । पु । राजसूययज्ञे ॥ क्रतुषु
क्रतुदोषनुत् । पु । प्राणायामे ॥ क्रतु	उत्तम ॥
शब्देनेन्द्रियाणि सङ्कल्पोदात्तेषां दो	क्रयकैशिका । पु । भूम्नि विदर्भदेशेषु ॥
षा । विहृताननुष्ठाननिषिद्धाचर	क्रयनम् । न । मारुते ॥ कृषिर्जिंसाया
णकुता, तान् नुदति उपशमयती	म् । भावे ल्युट् ॥ वृक्षागुणवि ॥
ति क्रतुदोषनुत् । उक्तं च । दद्या	क्रयनकम् । न । क्रयनार्थे । स्वार्थे कः ॥
न्तेधायमानानां धातूनाञ्च यथा	क्रयनम् । न । रोदने । शोकादिना
मला । प्राणायामैस्तथा दोषा	ऽस्तुपतने ॥ आक्षान्ते ॥ क्रदिआक्षान्ता
शाम्यन्तीन्द्रियगोचरा इति ॥	नेरोदनेच । भावे ल्युट् ॥ योधस
। क्रतुधुक् । पुं । असुरे ॥ नास्तिके ॥	रावे ॥ पु । विहासे ॥ इतिशब्दमात्रा ॥
क्रतुद्विट् । पु । असुरे ॥ नास्तिके ॥ क्र	क्रन्दितम् । न । आक्षान्ते ॥ रुदिते ॥
तुद्वेष्टि । द्विष अप्रीतौ । सत्सुद्वि	युधिचीत्कृतौ ॥ क्रदि० । क्रत् ॥
षेति क्रिप् ॥	क्रम. । पु । अनुक्रमे । नियतपूर्वापर
क्रतुध्वसी । पुं । वृषाङ्के । शिवे ॥ क्र	भावात्मनि ॥ शक्तौ ॥ विधाने । क
तु दक्षयज्ञं ध्वसयात् । ध्वंसु० । सु	ल्पे ॥ आक्रमणे ॥ चरणे । अङ्घ्रौ ॥
प्यजाताविति शिनि ॥	विततिविशेषे ॥ भिषजांमते चिकित्
क्रतुपशु । पु । अश्वे ॥ इतिहारावली ॥	सायाम् ॥ क्रमणं मनेन वा । क्रमु०

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

क्रमाग

क्रयले

। घञ् । नोदात्तोपेति न वृद्धिः ॥

क्रामतिगच्छति वा । क्रमे पञ्चाद्य
च् ॥ पादविच्छेपे ॥क्रमक । पु । क्रमस्ते ॥ क्रममधीते वे
दवा । क्रमादिभ्योबुन् ॥

क्रमण । पु । चरणे ॥ न । अतिक्रमे ॥

क्रमनिग्रह । पु । ष्ठनिग्रहादन्यस्मि
न्मनसो निग्रहे ॥ क्रमनिग्रहेचाऽ

ध्यात्मविद्याप्राप्त्यादयउपाया । अ

ध्यात्मविद्याच दृश्यमिथ्यात्वं दृग्बस्तु

न, अप्रकाशस्त्वबोधयति । तथाच

सति एतन्मन स्वगोचरेषु दृश्येषु

प्रयोजनाभावप्रयोजनवति दृग्बस्तु

नि अगोचरत्वेन बुद्ध्या निरिन्धना

गिवन् स्वयमेवोपशाम्यति । तथा

चश्रयते । यथानिरिन्धनो वज्रि स्व

योनावुपशाम्यति । तथा वृत्तिश्च

याद्विच्छिन्तं स्वयोनावुपशाम्यतीति ॥

योनिरात्मा ॥

क्रमपूरक । पु । वक्रवृत्ते ॥

क्रमशः । अ । क्रमेण क्रमेणेत्यर्थे । ढ
वढवसे इतिभाषा ॥

क्रमागतम् । वि । क्रमायाते । पितृ

पितामहादिक्रमेण प्राप्ते ॥ यथा ।

अस्वतन्त्रा स्त्रिय सर्वा पुत्रदासप

रिग्रहा । अस्वतन्त्र स्तत्र गृही यत्र

तत्स्थानं क्रमागतमिति नारद ॥

क्रमायात । वि । क्रमागते ॥

क्रमु । पु । गुवाके ॥ क्रामति । क्रमु०

। बाहुलकादु ॥

क्रमुक । पु । भद्रमुस्तके ॥ ब्रह्मदाह

णि ॥ कार्पासिकाया फले ॥ पट्टिका

लोभ्रे ॥ पूगे । गुवाके ॥ क्रमति । क्र

मु० । बाहुलकादु । कन् ॥

क्रमुकफलम् । न । गुवाके ॥

क्रमुकी । स्त्री । गुवाकद्रुमे ॥

क्रमेल । पु । उष्ट्रे ॥

क्रमेलक । पु । उष्ट्रे । महाज्ञे ॥ क्राम

ति । क्रमु० । विच् । एलति इल्लग

तौ । एलयतिवा । इल्लक्षेपे । खलुख् ।

क्रम् चासौ एलकश्च ॥

क्रय । पु । मूल्येनपरस्माद्व्यग्रहणे

द्रव्यदानेनात्यन्तस्वोकारे ॥ यथा ।

निश्चित्य वस्तुतन्मूल्यं मुभयोः स

म्भतौ शिवे । पास्परान्नाकरणं क्रय

सिद्धिस्ततोभवेदिति ॥ अपिच । क्र

यसिद्धिरदृष्टानां गुणश्रवणतोभवे

त् । विपर्यये तद्गुणानामन्यथाभव

तिक्रयइतिश्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥

क्रयलेखम् । न । भूम्यादिक्रयचिपै ।

क्रयाला कवाला इतिभाषा ॥ यथा

। गृहं चैवादिकं क्रोत्वा तत्तु मूल्या

क्षरान्वितम् । पत्रकारयतेयत्तु क्रय

लेख्यं तदुच्यते ॥ इतिवृहस्पति ॥

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

क्रयविक्रय

क्रयम्

क्रयविक्रय । पु । वणिज्ये । वणिज इति भाषा ॥

क्रयविक्रयानुशयः । पु । क्रयविक्रययो पश्चात्तापे । अष्टादशविवादान्तर्गत विवादविशेषे ॥ यथा । क्रीत्वा विक्रीय वाकिञ्चिदस्येहानुशयो भवेत् । सेनादशाहानुशयश्च दद्याच्चैवादिता वेतिमनु ॥

क्रयविक्रयिकः । पु । वणिजि ॥ क्रयविक्रयाभ्यां जीवति । वसक्रयविक्रयाहन् ॥

क्रयविक्रयी । वि । क्रयविक्रयकर्त्तरि ॥ क्रयशीर्षम् । न । कपिश्रीर्षे । प्राकारा क्रयशीर्षकम् । न । शे ॥ इति विकारण्डशेषः ॥

क्रयारोहः । पु । हृष्टे । हाट इति भाषा ॥ क्रयिकः । वि । क्रयके । केतरि ॥ क्रयजीवातौ । वणिजि ॥ क्रयेण जीवति । वसक्रयविक्रयाहन् । क्रयविक्रयग्रहणसङ्घातविगृहीतार्थम् ॥ यद्वा । क्रीणाति । डुक्रीञ् इत्यविनिमये । क्रयइकन ॥

क्रयी । वि । क्रयकर्त्तरि । केतरि ॥ क्रयोऽस्यास्ति । इति ॥

क्रयम् । वि । हृष्टासादितवस्तुनि । क्रयतारोशाहकाः । क्रीणीयुर्गङ्गीयुरिति बुद्ध्या आपणे प्रसारिते इत्ये ॥ क्री

क्रीया

यते । डुक्रीञ् ० । अचोयत् । क्रयस्तदर्थ इति साधु ॥

क्रयम् । न । मासे ॥

क्रयघातनः । पु । मृगे ॥

क्रयात् । पुं । कौण्ये । राक्षसे ॥ वि । आममांसभोजिनिगृभादौ ॥ क्रयमांसमांस मत्तीतिविग्रहे क्रयोचेतिविट् ॥

क्रयाद् । पुं । अस्त्रपे । राक्षसे ॥ सि हे ॥ श्येने ॥ क्रयादोऽस्तमभक्ष्ये इत्युक्ते शवभक्षकाग्नौ ॥ वि । मांसाऽग्निनि ॥ मांसमत्तीतिविग्रहे अदकमग्न्यम् । पृषोदरादित्वादुपपदस्य क्रयादेशः ॥ कृत्तं क्तिन्नं तदेव पुनर्विशेषतः कृत्तं पक्कम् भुङ्क्ते इति क्रयाद् । कृत्तविकृत्तपक्कशब्दस्य प्र० क्रयादेश इति काशिका ॥

क्रयितः । वि । कृशीयते ॥ कृशशब्दात् तत्करोतीति ग्यन्तात् कर्मणि क्तः । याविष्ठवङ्गावे । रक्त्वतोऽहसा देर्लघोरित्युकारस्य रेफादेशः ॥

क्रयिमा । पु । कार्ये ॥ कृशस्य भावः । पृथ्वादिच्चादिमनिच् । रक्त्वतोऽहसा दोरतिरेफादेशः ॥

क्रीयान् । वि । अत्यन्तकृशतरे ॥ श्रीये ॥ तनीयसि ॥ अयमनयोऽतिशयेन कृशः । दिवचनविभज्येतीयसु

क्रिमि	क्रियमा
<p>नि रक्ततदतिरेफादेशः ॥ क्रान्तः । पु । अखे । हये ॥ क्रामति । क्रमु० । त्त ॥ चि । आक्रान्ते ॥ नि क्रान्ते ॥ व्याप्ते ॥ सङ्क्रान्ते ॥ क्रान्तदर्शी । त्रि । कवौ । अतीतानाग ताशेषवस्तुदर्शिनि ॥ क्रान्तमस्तु दादोन्द्रियविषयतामतिक्रान्तवस्तु सर्वविषयव्यापियथा स्यात्तथावाद्दृ शीलमस्तु ॥</p>	<p>क्षान्तौ ॥ खाद्यायाम् ॥ कुमिले ॥ खरे ॥ रोगविशेषे ॥ अस्थनिदा नम् । यथा । अजीर्णभोजी मधुरा स्निग्धो द्रवप्रिय पिष्टगुडोपभोक्ता । व्यायामवर्जितं दिवाशयानो विरु द्धभोजी खमते क्रिमीश्चेति ॥ क्रा मति । क्रमु० । क्रमितमिश्रतिसु भामतश्चेतीन् ॥</p>
<p>क्रान्ता । स्त्री । दृष्टव्याम् ॥ क्रान्तिः । स्त्री । आक्रमे ॥ गतौ ॥ ख गोक्षमध्यवर्त्तिसूर्यगमनार्थं तिर्य्य ग्गोखरेखायाम् ॥ यथा । अयना द यनं यावत् कक्षा तिर्यक् तथापरा । क्रान्तिसत्ता तथा सूर्य सदापथ्ये ति भासयन्निति ॥</p>	<p>क्रिमिकण्टकम् । न । कुमिकण्टके ॥ क्रिमिम् । पुं । विडङ्गे ॥ क्रिमीन् ह न्ति । घन० । अमनुष्यकर्तृकेषु चे तिटक् । अत्यवस्थेतिनियमान्त्रण त्वम् ॥ क्रिमिघ्नी । स्त्री । सोमराज्याम् ॥ टि त्त्वान् ङीप् ॥ क्रिमिजम् । न । अगुरुणि ॥</p>
<p>क्रान्तिवलयः । पु । क्रान्तिमण्डले । वि षुवदृत्ताक्षतुर्विंशतिभागेर्दक्षिणेचो स्तरे यदुत्ततस्मिन् ॥ क्रान्तु । पु । खगे । पक्षिणि ॥ क्राम ति । क्रमु० । क्रमिगमिच्छामिभ्यस्तु न् वृद्धिश्च ॥</p>	<p>क्रिमिजा । स्त्री । खाद्यायाम् ॥ क्रिमि भिर्जन्यते । जनो० । ङ ॥ क्रिमिशु । पु । पाण्डितामादार इति गौडप्रतिद्वे रक्तपुष्पकेमन्दारे ॥ क्रि मीशाशु ॥ क्रिमिशाचव । पु । विटखदिरे ॥ क्रिमिशैल । पु । बस्मीके । नाकौ । वाँबी इति वँवई इतिचभाषा ॥</p>
<p>क्रायक । पु । क्रयिके । क्रैतरि । ग्राह के ॥ क्रीणाति । डुकीञ् द्रव्यविनि मये । खलु ॥ क्रयजीविनि ॥ क्रिमिः । पु । कृमौ । नीलाङ्गौ । ख</p>	<p>क्रिय । पु । मेघराशौ ॥ क्रियमाणम् । न । वर्त्तमानदेहनिर्व र्त्यकमणि ॥</p>

क्रिया

क्रिया । स्त्री । उपाये ॥ चेष्टायाम् । इन्द्रियव्यापारे ॥ साचपाकादिरूपा पात्रादेशब्दानाप्रवृत्तौ निमित्तम् । आरम्भे ॥ निष्कृते ॥ पूजयाम् ॥ सम्प्राप्तये ॥ कर्मणि ॥ शास्त्रविहितनिश्चयैर्निमित्तिकत्रान्यात्मककर्मकक्षापात्निकाक्रिया साचोयोगपत्नी । यथा । क्रियातूयोगपत्नी च पूजिता सर्वसंमता । यथाविनाजगत्सर्वविधिहीनश्चनारदेति भगवद्वाक्यं देवीभागवते ८ स्कन्धे ॥ शिष्यायाम् ॥ चिकित्सायाम् ॥ करणे ॥ धात्वर्थं करोत्यर्थो वा क्रियेति वैयाकरणा ॥ आख्याते ॥ गर्भाधानादिसंस्कारे ॥ चतुष्प्रकारव्यवहारपादान्तर्गतव्यवहारपादविशेषः क्रिया । सा त्रिधा । मानुषी दैवी च । तथा च सा लघ्वनेत्यानुमानभेदेन त्रिधा । द्विताया घटाग्न्युदकविषकोपतण्डुलतप्तमाषकफालधर्मजभेदेन नवधा दिव्यपदवाच्या । यथा । द्विप्रकारा-क्रियाप्रोक्ता मानुषी दैविकी तथा । सा लघ्वलेख्यानुमानश्च मानुषी त्रिविधा स्मृता ॥ घटाद्याधर्मजान्ताश्च दैविकी नवधा स्मृतेति दृश्यति ॥ शौचे ॥ करणञ् क्रियते वा । शचेति योगविभागात् भावादौ कृञः शप्र

क्रियाम्

च्यय । रिङ्शयन्तिङ्च । अचिन्तुधातुभुवाञ्वोरियङ्बडावितीयङ् ॥ क्रियाकार । पु । नवच्छेदे । नवाविद्या र्थी इति भाषा ॥ क्रियां करोति । अश्च ॥ क्रियायाः कारो नियमः पञ्चदशो वाच्यवस्थापनं वा ॥ चि । क्रियाकृति ॥ क्रियाद्वेषी । पु । साध्यलिखितभुक्ति युक्तिशपचद्वेष्टरि ॥ सचव्यवहारविषयेष्वधजानान्तर्गतहीनविशेषः । यथा । अन्यवादी क्रियाद्वेषी नोपस्थायी निरुत्तरः । आहूतप्रपञ्चायी च हीनः पञ्चविधः स्मृत इति नारदः ॥ चि । कर्मद्वेष्टरि ॥ क्रिय पाद । पु । चतुष्पादव्यवहारान्तर्गततृतीयपादे ॥ यथा । पूर्वपञ्च स्मृत पादो द्वितीयश्चोत्तर स्मृतः । क्रियापादस्तथाचान्यश्चतुर्थो नियतः स्मृत इति वृक्षस्यति । सचसाध्यलिखितभुक्तियुक्तिशपच रूपः ॥ क्रियाफलम् । न । कर्मफले ॥ उत्पत्त्यादिषु ॥ यथा । उत्पत्तिराप्तिर्विकृतिः सत्कृतिश्च चतुर्विधम् । क्रियाफलं प्राहुर्गार्था कैवल्येतन्न सम्भवेदिति ॥

क्रिदाभ्युपगमः । पु । परस्परक्रियास्वीकारे । द्वयोः पुरुषयोः कस्मिंश्चिद्विषये परस्पराङ्गीकारेणाऽनुमतौ ॥

❖❖❖❖

क्रियासा

❖ यथा । क्रियाभ्युपगमात् चेचवीजा
❖ र्थं यत् प्रदीयते । तस्यैवभागिनौ
❖ दृष्टौ वीची चेन्निक एवचेतिमनु ॥

क्रियायोग । पु । देवाराधनतदाख्या
दिकरणरूपाया पुण्यक्रियायाम् ॥
अवनारद प्रतिब्रह्मोवाच । ज्ञानयो
गस्तु योगस्य यस्तु साधनमात्मना ।
यस्तु वाद्यार्थं सयोग क्रियायोग
स उच्यते ॥ प्रधान कारणं योगोऽमु
क्तोऽर्मुनिवरोत्तम । क्रियायोगस्तु यो
गस्य परम तातसाधनमिति वद्वि
पुराणम् ॥

क्रियावान् । चि । कर्मणि रते । कर्मस्त्व
च्यते ॥ क्रियास्यास्ति । तदस्यास्तीति
मतुप् ॥

क्रियावसन्न । त्रि । साक्षादिनाप्राप्त
पराजये ॥ यथा । स्वयमभ्युपपन्नो हि
स्वचर्यो वसितोऽपि सन् । क्रियावस
न्नो वादेन परसभ्यावधारणमिति ॥

क्रियावादी । चि । प्रमाणवादिनि ॥
कार्यवादिनि । पुकारु फर्यादी इति
चभाषा ॥

क्रियासमभिहार । पु । पौन पुन्ये ॥
भृशार्थे ॥ क्रियाणां क्रियाविशेषा
णांसमभिहार समुच्चय ॥

❖ क्रियासाधनम् । न । ज्ञाने ॥ इत्ये ॥

❖ ज्ञानद्रव्याभ्यां सम्पन्नस्य कृतः क्रिया

क्रीत.

पचार ॥

क्रियेन्द्रियम् । न । कर्मेन्द्रिये ॥ क्रिया
साधक मिन्द्रियम् ॥

क्रीड । पु । परीक्षासे ॥ इतिशब्दर
त्नावली ॥

क्रीडनम् । न । खेलायाम् ॥

क्रीडनकम् । न । क्रीडासाधने । खि
लौना इति भाषा ॥ तेमथ्यपेताऽ
खिलचापलेऽर्भके दान्तेऽधृतक्रीड
नकेऽनुवर्तिनि । इति भागवत
म् ॥ पुच्छिन्नोऽपि यथा । दृष्टात्मजयि
नेऽथग्रान् नृपान् हसति भूरियम् ।
अहोमां विजिगीषन्ति मन्थो । क्री
डनकानरा इति ॥

क्रीडा । स्त्री । खेलायाम् । परीक्षासे ॥

अवज्ञाने । अनादरे ॥ केलिप्रकारे ॥

क्रीडाताड । पु । ताडविशेषे ॥ एक
एवपुतो यच्चक्रीडाताड सकथ्यते ।
अपरं नियमं विनेति दामोदरोक्ते ॥

क्रीडायानम् । न । क्रीडारथे । पु
ष्यरथे ॥

क्रीडारत्नम् । न । रतौ ॥

क्रीडारथः । पुं । क्रीडार्थरथे ॥ असौपुष्प
रथः । क्रीडायानं न समराय यत् ॥

क्रीडोपस्करम् । न । क्रीडासाधने ॥

क्रीत । त्रि । कयकर्मणि । कृतकये

मूखप्रदानेन गृहीते । कीना इ

❖❖❖❖

❖❖❖❖

क्रुत्	क्रूरस
तिभाषा ॥ दीयमान न गृह्णाति क्रीतम् पश्यन्तुय कयी । सखा ऽस्य भवेद्दोषो विकेतुर्योऽप्रयच्छत. इतिनारद ॥	म्पदादिस्वात्किप् ॥ क्रुधा । स्त्री । कोपे । क्रोधे ॥ क्रुध० । स० किप् । भानुस्मिन्ने टाप् ॥ क्रुन्वा । स्त्री । शृगाले ॥ क्रोशति । क्रु श० । शीङ् क्रुशीत्यादिनाक्किप् ॥ क्रुद्धम् । न । रोदने ॥ रावे ॥ क्रुशन्ना ह्वाने रोदनेच । भावेक्त ॥ क्रूर' । चि । कठिने ॥ घोरे ॥ नृशंसे ॥ परशोदकादिणि ॥ उष्णे ॥ पु । भू ताङ्कुशट्ये ॥ रक्तकरवीरे ॥ ण्येनप चिणि ॥ कङ्कखगे ॥ कुन्तति । कु तीक्ष्णेदने । कुतेष्कृष्वेतिरक् प्र त्ययो धातो क्रुन्नादेशश्च ॥ न । न चनविशेषेषु ॥ पूर्वाञ्चय याम्यम चे उग्रक्रूर कुजस्तथेत्युक्ते ॥
क्रीतक । पु । द्वादशपुषान्तर्गतपुष विशेषे ॥ यथा । क्रीणीयात् य स्त्व पत्यार्थं मातापित्रो र्यमस्तिकात् । स क्रीतक सुत स्तस्य सदृशो ऽसदृ शो ऽपिबेति ॥ न । क्रये ॥ विनि मये ॥	क्रूरकर्म्या । पु । कटुतुम्वाट्ये । कटुतु स्मिन्नाम् ॥ चि । भयानककर्मक र्त्तारि ॥
क्रीतानुशय । पु । इत्थं क्रीत्वा यश्चा दनुतापे ॥ यथा । क्रीत्त्वामूत्येन व. पण्यक्रेता न बहुमन्यते । क्रीतानु शयइत्येतद्विवादपदमुच्यते इतिया प्रवक्ष्यामि ॥	क्रूरगन्धः । पु । गन्धके ॥ क्रूरगन्धा । स्त्री । कन्यार्याम् । तीक्ष्ण कण्टकायाम् ॥
क्रुद्ध । पु । स्त्री । क्रौञ्चपक्षिणि ॥ क्रु ञ्चति गच्छति । क्रुञ्चकौटिल्यान्वी भावयो । कृञ्चिगितिसाधु. ॥	क्रूरदृक् । पु । शनैश्चरे ॥ चि । पिशुने ॥ क्रूरधूसः । पु । कृष्णधनूरके ॥ क्रूरप्रसादन. । पु । भक्ते ॥ क्रूररावी । पु । शोयकाके ॥ क्रूरलोचन. । पु । शनौ । शनैश्चरे ॥ क्रूरसत्त्व. । पु । आघातौ ॥
क्रुञ्च । पु । क्रौञ्चखगे ॥ क्रौञ्चगिरौ ॥ क्रुञ्चा । स्त्री । क्रौञ्चविहग्याम् ॥ अ जादिस्वाङ्गाप ॥ वीणाभेदे इतिक श्चित् ॥	
क्रुञ्ची । स्त्री । वरणाप्रभेदे ॥ क्रुद्ध । चि । उत्पन्नक्रोधे । क्रोधयुक्ते ॥ क्रुद्धमनस्यो. कुतोविवेकः ॥	
क्रुद्धान् । चि । सञ्जातक्रोधे ॥ क्रुत् । स्त्री । कोपे ॥ क्रुधकोपे । सं	

क्रोडपा

क्रूरा । स्त्री । रक्तपुनर्नवायाम् ॥
 क्रूराकृतिः । पु । रावणे ॥ त्रि । भया
 नका ऽऽकारे ॥ क्रूरा आकृतिर्यस्य ॥
 क्रैयि । पु । कयणे ॥
 क्रेतव्य । त्रि । क्रयार्हे । क्रयवस्तुनि ॥
 क्रेता । त्रि । क्रयकर्त्तरि ॥ यथा । क्रे
 ता तत्र गृह्णारामान् विनिर्माति
 भनक्ति वा । मूल्यं दत्त्वापि नामो
 ति स्यावरं सन्निधिस्थित इति ॥
 क्रीणाति । डुक्रीञ् द्रव्यविनिमये ।
 टन् टृच् वा ॥
 क्रैव । त्रि । क्रेतव्यमात्रके । हृदे प्रसा
 रणयोग्ये ॥ क्रीयते । डुक्रीञ् ० ।
 अचोयत् । गुण ॥ कीनने योग्यव
 स्तु इति भाषा ॥
 क्रोडः । पु । शनौ ॥ उदग्ग्रामे ॥ शूक
 रे ॥ वाराहीकन्दे ॥ न । स्त्री । अङ्गे । भु
 जान्तरे ॥ रचसि ॥ क्रुध्यते । क्रुडवा
 ल्ये । घञ् ॥ क्रुडनम् । क्रुडघनत्वे
 । घञ्वा ॥ क्रोडो ऽस्यास्ति । अर्श
 आदिभ्यो ऽच् वा ॥
 क्रोडकन्या । स्त्री । वाराहीकन्दे ॥
 क्रोडकशेखरः । पु । मुस्तके ॥
 क्रोडचूडा । स्त्री । महाश्रावणिकावृ
 चे ॥

क्रोडपर्णी । स्त्री । कण्टकारिकायाम् ॥

क्रोडपत्रम् । पु । कच्छपे ॥

क्रोधः

क्रोडा । स्त्री । अश्वानामुरसि ॥ भु
 जान्तरे ॥
 क्रोडाङ्घ्रिः । पु । कच्छपे । कमठे ॥
 क्रोडी । स्त्री । वाराहीकन्दे ॥
 क्रोडीकरणम् । न । आलिङ्गने ॥
 क्रोडोकृत । चि । विषयीकृते ॥
 क्रोडीकृतिः । स्त्री । आलिङ्गने । सखे
 षणे ॥
 क्रोडीमुखः । पु । गण्डके । खड्गे । गै
 डा इति भाषा ॥
 क्रोडेष्टा । स्त्री । मुस्तायाम् ॥
 क्रोधः । पु । वनने ॥
 क्रोधः । पु । असर्षे । कोपे ॥ स्वपरापक
 रप्रवृत्तिहेता वभिज्ज्वलनात्मके ऽ
 न्त करणदृष्टिविशेषे । परानिष्ठाभि
 षाषे । अनिष्टविषयद्वेषे । चेतोवि
 कार विशेषे । नेत्रलौहिण्यादिहे
 तौदोष विशेषे ॥ क्रोधान्धाः किंनकु
 र्बन्ति ॥ स्वकृत्स्न क्रोध एव कथयति ।
 अन्यीकरोमि भुवनवधिरौकरोमि
 धीर सचेतन मचेतनता नयामि
 । कृत्स्न न पश्यति नचात्महितं शृणो
 ति धीमा नधीत अपि न प्रतिसन्द
 धातीति ॥ क्रोधवशेन सर्वस्यान्य
 भवति अघैर्यं भवति हृदयशून्यता
 च भवतीति भावः । न प्रतिसन्दधा
 ति नसम्पत्तिरतीत्यर्थः ॥ * ॥ चमै

ॐ ॐ ॐ

क्रोधी

क्रोधविजये समर्थे तिविवेकि ॥

क्रोधकाय विभङ्गायेति शकुनशास्त्रम् । क्रोधनम् । क्रुधकोपे । भावे
घञ् ॥ ३८ वत्सरे ॥ विषमस्य जग
त्सर्वव्याकुलसमुदाहृतम् । जनाना
जायते भद्रे क्रोधे क्रोध परस्परम् ॥

॥ लोहे । क्रोधाद्भवतिस
॥ इति स्मृते ॥ विषमस्य नानाग
ते व्यसनगण ॥ यथा । पैशुन्य साह
सद्रोह ईर्ष्या । स्त्रयार्थदृपणम् । वा
ग्दण्डजस्य पाक्ष्य क्रोधोऽपि गयो
एक इति ॥ क्रोधाज्जायते । जनी० ३॥

क्रोधन । वि । कोपिनि । अमर्षणे ।

क्रोधविशिष्टे ॥ क्रोधशीलः । क्रुध० ।
क्रुधमण्डेति युच् ॥ ५८ वत्सरे ॥
गोगोमरगदुर्भिक्षं विरोधो वहुसङ्ग
ख । क्रोधेतु विषमं सर्वसमाख्यातं
रमिये ॥

क्रोधना । स्त्री । कोपवर्त्यां स्त्रियाम् ।

भामिन्याम् ॥ क्रुध्यतितच्छोला ।

क्रुध० । युच् । टाप् ॥

क्रोधमूर्च्छितः । पु । चोरनामगन्धश्

व्ये ॥ वि । अतिकोपने ॥

क्रोधरात्रिः । स्त्री । चैषायेन वराचे ॥

क्रोधरात्रिर्महेशानी चैषीयनवरा

वक्रमिष्यागमात् ॥

क्रोधी । वि । क्रोधसयुक्ते । क्रोधने ॥

ॐ ॐ ॐ

क्रोष्टुवि

महिषे ॥ क्रोधेऽस्त्यस्य । इति ॥

क्रोश । पु । अष्टसहस्रहस्तपरिमाणे ।

दण्डसहस्रद्वितये । इति स्त्री साधती

॥ चतुस्सहस्रहस्तपरिमाणे । सह

स्रधनुषि । गव्यूते । कोस इति भाषा

। इति हेमचन्द्र ॥ मुहूर्त्ते ॥ यथा ।

दशदण्डे तु या पूजा तत् सर्वमक्षय

भवेत् । षष्ठक्रोशे महेशानि ततः स

र्वं मरुतोपमम् ॥ सप्तमक्रोशके दे

विसर्वं क्षीरोपमं भवेत् । अष्टमक्रो

शके देविद्वयतुल्यं न सशय ॥ अ

तः परमहेशानि विषतुल्यं न सश

य इति गुप्तसाधनतन्त्रे ई पटल ॥

क्रोशताख । पुं । ठकायाम् ॥

क्रोशञ्जनि । पु । ठकायाम् ॥

क्रोशयुगम् । न । गव्यूते । गोरते ।

क्रोशदये ॥ क्रोशयोर्युगम् ॥

क्रोष्टा । पु । शृगाले ॥ क्रोशति । क्रुश

आह्वाने । सितनिगमीतितुन् । ट

व्यत् क्रोष्टु ॥

क्रोष्टुकपुच्छिका । स्त्री ।

क्रोष्टुकमेखला । स्त्री ।

क्रोष्टुपुच्छी । स्त्री ।

याम् ॥

क्रोष्टुकल । पुं । इन्द्रदीप्तये ॥

क्रोष्टुविन्ना । स्त्री । धृन्निपयार्थम् ॥ क्रो

ष्टुभिर्विना विचारितेव दत्तेनेति वा ॥

ॐ ॐ ॐ

1. The first step is to identify the problem. This involves understanding the current situation and what needs to be improved.

ॐ

क्रीतक

ॐ क्रीतान् । वि । क्रीतान्युक्त । आन्ते । अ
मार्त्ते ॥

क्रीत । वि । आर्त्ते । भीजा इतिभाषा
॥ क्रीयति स्म । क्रीन्दूआर्त्तीभावे ।
अकमकत्वात् कर्त्तरि क्त ॥

क्रीयाच्च । वि । श्लेषादिना क्रीयचचु
षि । चक्षे ॥ क्रीये अचिणी अस्य ।
बहुव्रीहौ सकथ्यत्त्वरिति षच् ॥

क्रीयित । वि । क्रीष्टे । क्रीशान्विते ॥
क्रीय्यते स्म । क्रीयउपतापे क्रीशु
विबाधने वा । क्त । क्रीश त्वानिष्ठ
योरिति षट् ॥ न । अन्योन्यपराह
ते वचसि ॥

क्रीष्टम् । न । पूर्वापरविरुद्धे वचसि ।
परस्परपराहते । सङ्कुले ॥ वि ।
क्रीयिते । क्रीययुक्ते ॥ क्रीय्यते स्म ।
क्रीश । क्रीशु । वा । क्त । क्रीश
त्वानिष्ठयोरिति षष्ठी इड भाव ॥

क्रीष्टि । स्त्री । क्रीशे ॥ सेवायाम् ॥

क्रीतम् । न । अघाष्टर्त्ते ॥

क्रीतकम् । न । मधुयष्ट्याम् । क्रीव
नम् । क्रीष्टअघाष्टर्त्ते । भावे क्त ।
आगमशासनमनित्यम् । क्रीतम
घाष्टर्त्तु कक्षति । कक्ष्येपे । चुरा
दिभ्यो णिज्वेति णिजभाव । अन्येभ्यो
वीतिङ् ॥

ॐ क्रीतकिका । स्त्री । नीत्याम् ॥ क्रीत

ॐ

क्रीद

कं क्रयोस्त्यस्या । कपिलकादिच्चास्म
त्त्वम् । अतइनिठनावितिठन् ॥

क्रीतनकम् । न । मधुलिंकायाम् ॥

क्रीव । पु । न । नपुसके । तृतीया
प्रकृतौ ॥ तल्लक्षण यथा । न मूष
फेनिल यस्य विष्टाचासुनिमज्जति
। मेढ्रस्योन्मादशुक्राभ्या ङीन क्री
व सञ्च्यते इति ॥ वि । विक्रमङीने
॥ क्रीवते । क्रीष्टअघाष्टर्त्ते । इगुप
धेतिक । अयमोष्ठप्रोपध । क्रीशे
ष्वन्तस्यमध्ये पाठस्तुभ्रमाद्वयोरमे
दादाबोधः ॥ धर्मकृत्यादौ निवृत्त
साहे ॥

क्रीस' वि । रचिते । कक्षिते ॥ विष्टि
ते । निर्मिते ॥

क्रीदः । पु । पृतीभावे ॥ यथा । पदस्थ
तस्य पद्मस्य बन्धु वदन्भास्करौ ।
पदच्युतस्य तस्यैव क्रीदक्रीशकरावु
भाविति ॥ क्रीदनम् । क्रीन्दूआर्त्तीभा
वे । घञ् ॥

क्रीदा । पु । चन्द्रे । इन्दौ ॥ क्रीयति ।
क्रीन्दू । श्वनुचन पूषन् ग्रीहन्क्रे
दिन्निति कनिन् प्रत्यय ॥

क्रीदन' । पु । कफे ॥ पञ्चप्रकारश्लेष्मान्त
गंतश्लेषविशेषे ॥ न । आर्त्तीभावे ॥

क्रीदु' । पु । चन्द्रमसि । हिमांशौ ॥
क्रीयति । क्रीन्दू । श्वत्स्विदिदिष्य

ॐ

क्लोम । न । फुप्फुसे । औदर्यजलाधा कथित' । पि । अतिशयपक्वपूजनदश
 रे । तिखके ॥ बाह्यो द्वयोर्मध्येवच मूलादौ । निष्पक्व । कपाये । काये

काथ

। काठा इति भाषा ॥ कथ्यते स्म ।

कथेनिष्पाके । क्त । इट् ॥

कथिता । स्त्री । कठी इतिप्रसिद्धे व्य
ञ्जने ॥ यथा । स्यात्वा दृतेवातैले
वा हरिद्रा हिङ्गु भर्जयेत् । अवलेह
न संयुक्ततक्तचैवनि क्षिपेत् ॥ एषा
सिद्धा समरिष्ठा कथिता कथिता
बुधै । कथिता पाचनी कथा क
म्बीवज्जिप्रदीपनी ॥ कफानिहिवि
न्धनीकिण्वित् पित्तप्रकोपनी ॥ अली
कमत्स्याः शुक्लाया किण्वित् कथित
या युता । वृंहणा रोचना वृध्या
वत्या वातगदापहा ॥ कोष्ठशुद्धि
कराः शुक्ता किण्वित् पित्तप्रकोपना
। अर्दिते सहनुत्तम्भे विशेषेण हि
ता स्मृता इति ॥

कायः । पु । कथे ॥ कथो वीणायाञ्च
न्यवभावे पाचिको घञ् ॥

काथ । पु । अतिदुःखे ॥ व्यसने ॥ द्र-
व्यस्थनिष्पाके ॥ तुर्यांशशेषयक्ते ॥
यथा । काथे विचूर्णितं क्षिप्त्वा तत्
घोष्ठशुण्णं स्पृचेत् । पादशेष प्रकर्त्त
व्य मेष काथविधि स्मृतः ॥ काथ्य
मानंताय विविधम् । पादावशेषम् ।
अर्द्धावशेषम् । त्रिपादावशेषम् । अ
स्यनाम पारिभाषिकमुष्णोदकम् ।
तत्रपादावशेषकफनाशकं कथु

क्ष

अग्निवर्द्धकम् । अर्द्धावशेष पित्तना
शकम् । त्रिपादावशेष वातनाशक
म् । तेषां मध्ये त्रिपादावशेष जल
हेमन्ते शिशिरेचप्रशस्तम् । वसन्ते
पादावशेषम् । शरदिग्रीष्मेचार्द्धाव
शेषम् । वर्षायामर्द्धभागवशेषं जल
प्रशस्तम् ॥ दिनपक्व जल रात्रौगुरु
रात्रिपक्वजल दिवागुरु भवतीति
विवेक ॥

काथोज्ज्वलम् । न । कर्प्यार्थाम् । कृत्रिम
रसाञ्जने ॥

यः । पु । सवर्त्ते ॥ राक्षसे ॥ नरसिंहे
॥ विद्युति ॥ क्षेचे ॥ नाशे ॥ क्षेवपा
ले ॥ एकपञ्चाशन्मातृकार्यानां म
न्तिमेवर्ण्ये ॥ अस्यकारणकारसयो
गजन्यत्वेन पृथग्वर्ण्यत्वे केचिन्नमन्य
न्ते । तेषां मते तन्त्रोक्तैकपञ्चाश
द्वर्णाऽनुपपत्तिरागमेोक्तरीत्या च
कारस्य मेरुत्वेन कथनाऽनुपपत्ति
श्च । तस्मात् चकारस्य पृथग्वर्ण्यत्वं
मन्तव्यम् । यथोक्तमागमे । अका
रादिहकारान्ता वर्णा पञ्चाशदीरि
ता । सयोगान् कषवेरेष चका
रोमेरुरीरितइति ॥ तथापिमेदि
नीहेमचन्द्रादिकोषानुरोधान् क
थसयोगजत्वेन कादिवर्णमर्थोक्ति-
क्षित ॥

ॐ

ॐ

चणभ

चण. पु. पर्वणि ॥ उत्सवे ॥ यथा ।
 चणेरच्या कुलस्त्रियइति ॥ व्यापारे
 ॥ व्यापारविकलत्वे । निर्व्यापारस्थि
 तौ ॥ अवसरे ॥ परतन्त्रतायाम् ॥
 मध्ये ॥ अनेहसोमानविशेषे । चिं
 शक्कलापरिमितेकाले । दशपलप
 रिमिते ॥ लवद्वये ॥ निमेषक्रिया
 वच्छिन्नस्यकालस्य चतुर्थभागे ॥ य
 था । आयुष चणकोपिनलभ्यः स्व
 र्गकोटिभिः । सचेत् तुविफलोया
 तिकानो हानिस्ततोऽधिकेति ॥ च
 णोतिदुःखम् । चणुहिसायाम् ।
 अच् ॥

चणक्षेप । पु. चणविलम्बे ॥

चणद' । पु. गणके ॥ न । जले ॥ च
 णददाति । डुदाण् । आत इतिक' ॥
 चणदा । स्त्री । निशि । रात्रौ ॥ चण
 मुत्सव निर्व्यापारस्थिति वा ददा
 ति । क । टाप् ॥ हरिद्रायाम् ॥

चणनम् । न । वधे ॥ चणोतेर्भावेत्यु
 ट् । त्यागे । दाने ॥

चणनिश्वास । पु. शिशुमारे ॥ च
 णोनि श्वासोऽस्य ॥

चणप्रभा । स्त्री । विद्युति ॥ चण प्र
 भायस्याः ॥

ॐ चणभङ्गः । पु. जणनाभे ॥

ॐ चणभङ्गुर । वि । चणैकनाशे ॥ दृष्ट

ॐ

चतवि

नष्टे ॥

चणिक । वि । अनित्ये ॥ चणमाच
 स्थायिनि ॥

चणिकत्वम् । न । तृतीयचणवृत्तिर्ध्वं
 समतियोगित्वे ॥ यथा । आकाशे श
 ब्दस्य प्रथमचणोत्पत्तिः । द्वितीयच
 णे स्थिति तृतीयचणो विनाशः ॥

चणिका । स्त्री । तडिति । विद्युति ॥

चणिनी । स्त्री । निशि ॥

चतम् । न । ईर्म्मे । वणे । स्ववद्रक्तपू
 यादौ । घ्राव इतिभाषा ॥ चणन
 म् । चणु० । नपुसके भावे क्तः । अ
 नुदात्तोपदेशस्ये च्यादिना खलोपः
 ॥ खण्डिते ॥ षष्ठगृहे ॥ नष्टे ॥

चतकास । पु. पञ्चविधकासरोगान्त
 र्गतकासरोगविशेषे ॥

चतमः । पु. कुकुरोधा इतिप्रसिद्धे च
 णविशेषे ॥ चतं हन्ति । हन० । ह
 न्तेरमनुष्ये च्यादिना टक् ॥

चतघ्नी । स्त्री । हुमाभये । लाक्षाया
 म् ॥ टित्त्वान् ङीप् ॥

चतजम् । न । रक्ते । क्षधिरे ॥ पूये ॥
 चताज्जातम् । जनी० । पञ्चम्यामि
 तिङ् ॥

चतजट्टा । स्त्री । शस्त्रादिचतयुक्तस्य
 पिपासायाम् ॥

चतविध्वंसी । पु. दृढदारकवृक्षे ॥

ॐ

चक्षुः.

चक्षुः । पु । घटप्रकारव्रणरोगान्त
र्गतव्रणरोगविशेषे ॥

चक्षुः । वि । चक्षुः । अवकीर्ण
नि । खण्डित ब्रह्मचर्यादिभते ॥

चक्षुः खण्डित व्रतमस्य ॥

चक्षुः । न । अगुह्य ॥ वि । च
तमे ॥

चक्षुः । स्त्री । चक्षुः ॥ अपचये ।

चक्षुः । घटती इति भाषा ॥ यथा ।

जलमुचि वितरणविमुखे का चक्षुः

रक्ष्यस्वित्त्वानुपातृणाम् । केवलं

नरसभक्षी चातकपक्षी कमाश्रय

तीत्युद्भट ॥

चक्षुः । पु । उदररोगविशेषे ॥

चक्षुः । पु । शूद्रात् चक्षुः । मुत्पद्ये

॥ शूद्रा दायोगवः चक्षुः चण्डाल

श्चाधमेन्द्रणाम् । वैश्यराजन्यवि

प्राप्तुजायन्ते वर्णसङ्करा ॥ प्रती

हारे ॥ सारथौ ॥ भुजिध्यातनये ।

दासीपुत्रे ॥ नियुक्त ॥ वेधसि ॥ च

क्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

क्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

क्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

क्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । पु । चक्षुः ॥ न । तगरे ॥ अ

रीरे ॥ चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

॥ गुधुवीपजिवचियमिसदिच्छदिभ्य

चक्षुः.

चक्षुः ॥ चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः । चक्षुः ।

चपख

या सूर्यचन्द्रवशजाराजान् । तेचक
ले सहस्रवर्षपर्यन्तमासन् । ततो
महानन्दिसुतो नन्दः शूद्राया मुत्प
न्न शतवर्षपर्यन्त राज्यचकार । त
दन्ते चाणक्यनामाब्राह्मणो नन्दं त
त्पुत्रांश्च हत्वा मुरुवंशजं चन्द्रगुप्तरा
जानकृतवान् । कलौ नन्दान्त च
त्रियवश । इति श्रीभागवते १२ स्क
न्धे १५ ध्यायात् सगृहीतम् ॥

चचिया । स्त्री । चचियाण्याम् ॥ अर्थ
चत्रियाभ्या वा स्वार्थे इत्यानुगाग
माभावे टाप् ॥ चत्रियजातौ ॥ यो
पधत्तान् डीष् ॥

चत्रियाणी । स्त्री । चत्रियजातीयाया
म् ॥ अर्थ चत्रियाभ्यामिति पाचिक
आनुगागमो डीष् च ॥

चत्रियो । स्त्री । चत्रिययोषायाम् ॥ च
त्रियस्य स्त्रीत्यर्थे पुयोगादाख्याया
मिति डीष् ॥

चन्तथ्य । वि । चमणीये ॥

चन्ता । त्रि । चमायुक्ते । सङ्घिण्यौ ॥
चमते । चमूष० । तच्छील । टन् ॥

चपख । वि । निर्लज्जे ॥ इति चिका-
रुडशेषः ॥

चपखक । पु । बुद्धभेदे । दिगम्बरसि
द्धान्ते ॥ सन्ध्यासिनि ॥ यथा । एक
चपखक शाकाहर्ता तत्र चपखक

चमता

दृश शाकाशा । यत्र चपखक दृश
शाकाशा सत्र चपखक को शाका
शा ॥ इत्युद्भटः ॥

चपख्यु । पु । अपराधे ॥

चपयिता । वि । नाशयितरि ॥ चपय
ति । चै० । टच् ॥

चपा । स्त्री । निशि । राशौ ॥ चपयि
तिचेष्टाम् । चैचये । अस्माद्युष्य
न्तात् पचाद्यच् ॥ हरिद्रायाम् ॥

चपाकर । पु । चन्द्रे । नचपेष्टे ॥ च
पां करोति । कुजोद्देतुताच्छ्रीस्थान
लोम्येषु इतिटः ॥ कर्पूरे ॥

चपाचर । पु । राक्षसे ॥

चपाट । पु । राक्षसे ॥ चपायामटति
। अट० । पचाद्यच् ॥

चपित । वि । दूरीकृते ॥ नाशिते ॥
विस्मृते ॥

चमम् । न । युक्ते ॥ वि । शक्ते ॥ हि
ते ॥ चमावति ॥ पु । धूसरे इतिट्
क्षे चटके । धान्यभक्षणे ॥ चमते
चम्यते वा । चमूषसङ्घने । पचाद्य
च् । घञ्वा । नोदात्तोपदेशस्येति
नटटि ॥

चमणीय । त्रि । चन्तथ्ये ॥ चमेरनी
यर् ॥

चमता । स्त्री । योग्यतायाम् । साम
र्थ्ये ॥ अर्थप्रकाशनसामर्थ्ये ॥ यथा

चमा

। अहिर्देवसदमं दामोऽथवा दामोति
पदस्य छेदनप्रकाशनसामर्थ्यात् अहि
रिच्यस्य आस्तृतदर्भप्रकाशनसाम
र्थ्यात् आस्तृतदर्भच्छेदने समुदाय
मन्त्रस्यनियोगोऽवगम्यते ॥ इति ध
र्मदीपिका ॥

चमा । स्त्री । भूमौ ॥ तिति चायाम् ।
चान्तौ । सत्यपि सामर्थ्ये परिभव
हेतु प्रति क्रोधस्थानुत्पत्तौ आक्रुष्टस्य
ताडितस्य वा निर्विकार चित्तताया
म् । इर्षविषादयो रविकृतचित्तता
याम् ॥ तल्लक्षणं यथा । बाह्ये चात्मा
त्मिके चैव दुःखे चात्पातिके कश्चित्
। न कुप्यति न वाहन्ति सा चमा प
रिकीर्त्ततेति ॥ अपिच । आक्रुष्टो
ऽभिहृतो यस्तु नाक्रोशेन्न हने दपि
। अदुष्टैर्वाङ्मन कायै स्तितिलुप्त
मास्तृतेति ॥ क्रोधजेतु चमामेव
मन्यन्तेखलु साधव । यथाहसा ।
क्रोधान्धकार विकटभ्रुकुटोत्तरङ्ग
भीमस्य सान्ध्यकिरणामघोरदृष्टेः
। निष्कम्पनिर्गलगभीरपयोधिधी
रा धीरा, परस्यपरिवादगिरः चम
न्ते ॥ क्रमेणवाचा शिरसो नशूलं
न चित्ततापोनतनोर्धिमर्दं, नचा
पिर्हिसादिरनर्थयोग, स्नाय्यापरक्रो
धजयेऽहमेकेति ॥ क्रोधजयो पाय

चमी

मप्याह । क्रुद्धेस्तेरमुखावधीरणमया
विष्टे प्रसादक्रमोऽथाक्रोशेकुशलोक्ति
रात्मदुरितच्छेदोत्सवस्ताडने ।
धिग्जन्तो रजितात्मनोऽस्यमहतीदै
र्वाद्युपेता विपत् दुर्वारेति दयारसा
र्द्धमनसां क्रोधस्य कुञ्चोदय इति ॥
स्वधर्मचिन्तामपहायधैर्यं मत्पा-
पशुह्यर्थमिहप्रवृत्त । नचेत् चमा
मप्यहमचकुर्यामत्तः कृतघ्नोवदकी
दृशोन्य । इतिच ॥ चमते । अज
नात् चमेष्टाप् ॥ चमणम् । पिच्छा
दङ् वा ॥ खद्विरे ॥

चमादश । पु । शिग्रौ ॥

चमावान् । वि । चान्तियुक्ते ॥ यथा ।
एक, चमावतां दोषो द्वितीयो नो
यपद्यते । यदेनं चमयायुक्त मशक्त
मन्यते जन इतिगारुडे ११४ अ
ध्याय ।

चमिता । वि । चमाशीले ॥ चमशशी
ल । उभूष्० । तन् । स्वरतीति
वेट् ॥

चमो । वि । चमितरि । तितिचौ ।
सहिष्णौ ॥ चमते तच्छील । च
मूष्० । शमित्तष्टाभ्योधिनुष् । ने
दासो पदेशस्येति वृद्धिपतिपेध ॥
खेसरे । अश्वखरजे । रुचर इति
भाषा ॥

चयः

चयः । पुं । कासरोगविशेषे । यच्छ
 चि । शीघ्रे ॥ चयति देहम् । चि
 चये । चिनिवा सगच्छोर्वा । अन्त
 र्भाषितशय्यात् चयः एरच् । क्रि
 याचयकरत्नात् चय इत्युच्यते वृधै
 ॥ अखौषधम् । यथा । श्वेतकोकि
 लाचमूख क्कागीक्षीरेण सयुतम् ।
 विसस्ताहेनवैपीतं चयरोगं चय न
 येत् । रोगमात्रे ॥ वेश्मनि । निवासे
 ॥ सवर्त्ते । कल्पान्ते ॥ चोयन्ते प्राणि
 नोऽत्र ॥ अपचये । ज्ञानौ ॥ चयणम्
 चय ॥ नीतिवेदिनां चिवर्गान्तर्गते प्र
 थमवर्गे ॥ सतुरात्रामष्टवर्गस्यापचय
 ॥ यथा । चय स्थानञ्चवृद्धिश्चविव
 र्गोनीतिवेदिना मिच्यमर ॥ ध्वंसे
 । शरीरसामर्थ्यस्य धनस्य सेनायाश्च
 नाशे ॥ पश्चिमोत्तरद्वारगृहे ॥ विरा
 मे ॥ हिसाग्राम् ॥ क्षीष्वाहिसाग्राम्
 । एरच् ॥ धातुचयहेतौ ॥ चोयते
 ऽनेनेतिव्यु० पुसिसन्नायामितिघ ॥
 ई० वतसरे ॥ मेदिनी चलते देवि
 सर्वभूतचराचरम् । देशभङ्गश्चदुर्भि
 र्वाचये सचीयते प्रजा ॥ सौराष्ट्रेमा
 लवेदेशेदक्षिणे कोङ्कणे तथा । दु
 र्भिक्षजायतेघोरं चये संवत्सरेप्रि
 ये ॥ कौमुदी चर्मनक्षोश्चयमुनान
 मदातटे । विन्ध्यायासैन्यवेचापि

चरः

विनश्यतिम सग्रयः ॥ सिंहलं मध्य
 देशश्चकालञ्चर तथैवच । चयेचय
 न्तिसर्वाणिनान्यथावरवर्णिनि ॥
 चयतरु । पु । वेखियापीपर इति प्र-
 सिद्धे नन्दीदृष्टे । स्थाखीवृक्षे ॥
 चयथु । पु । कासे ॥
 चयनाशिनी । स्त्री । जीवन्तीदृष्टे ॥
 चयपक्ष । पु । कृष्णपक्षे ॥
 चयमास । पु । रविसङ्क्रातिद्वयसहित
 मासे ॥ यथा । द्विसङ्क्रान्तिमास
 चयाख्योमास सच कदाचिदेव भव
 ति । चय कार्तिकादिचये नान्यत
 स्यात् तदावर्षं मध्ये ऽधिमासद्वयस्या
 दिति ॥ अपिचाहकालिदास । सौ
 राष्ट्रदा चन्द्रमसो गरीयान् मासो
 द्विसङ्क्रान्तिरसौ चयाख्य । स य त्त
 दास्यात् चितिबेदरूपै १४१ रव्दै
 र्भिते वाक्चिद्वचनैरिति ॥
 चयित । चि । नाशिते ॥
 चयी । त्रि । नाशिनी ॥ चयशील ।
 जिहृक्षिषित्रीण्यमाव्यथाभ्य मपरि
 भृप्रसूयश्चेति इति ॥ राजयज्ज्ञा
 न्विते ॥ चयोऽस्यास्ति । अतइति
 ठनावितीनि ॥
 चय्यः । त्रि । चेतुश्चय्ये ॥ चि० । अचो
 यत् । चय्यञ्चय्यश्चय्यर्थे ॥
 चरः । पु । मेघे ॥ विनाशिनि कार्वरा

चविका	चाम.
<p>श्री ॥ यथा । कार्यकारणरूपन्तु न श्वर चरमुच्यते । चराद्विरुद्धधर्मत्वा दचर ब्रह्म भग्यते इति ॥ चर सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽचर उच्य त इति च ॥ न । नीरे । जले ॥ चर ति । चरसम्बलने । पचाद्यच् चरणम् । न । च्युतौ । चूवना इति भाषा ॥</p>	<p>फलायाम् ॥ चाचम् । चि । चवियसम्बन्धिनि ॥ चाचकर्म । न । चवियजाते । कर्मणि ॥ यथा । शैत्ये तेजो धृतिर्दाक्ष्ययु देचाप्यपलायनम् । दान मीश्वरभा वश्चचाच कर्मस्वभावजमिति ॥ चा चचतत् कर्मचेतिविग्रह ॥</p>
<p>चरित । चि । च्युते । चूवा गिरा इति च भाषा ॥ चरी । पु । वर्धाकाले ॥ चि । चरण विशिष्टे ॥</p>	<p>चान्त । चि । सहिष्णौ । षोढे ॥ केन चित् पीडितोपि य समर्थः संस्तत् पीडापराङ्मुख स्तस्मिन्नित्यर्थः ॥ चम्यते स्म । चमूष् । क्त । अनु नासिकस्येतिदीर्घ ॥</p>
<p>चव । पु । च्युते । छिक्कायाम् । छीक इतिभाषा ॥ राजिकायाम् ॥ राजि काप्रभेदे ॥ चैति । टुचुशब्दे । ग्यर्थः । पचाद्यच् ॥ चवणम् । कृ दोरप् वा ॥</p>	<p>चान्ति । स्त्री । चमायाम् । तित्तिचा याम् । क्रोधप्राप्तौ चित्तसंयमने । स त्यपिसामर्थ्ये अपकारिण्युपकाराणि कीर्षायाम् ॥ यथा । शमायाश्च ज लवर्णे स्तमसो भास्करोदय । चा न्ति कले रघौवस्यनामसङ्कीर्तनह रेरिति ॥ चमणम् । चमूसदने । दि वादि । अस्यापित्वात् क्तिन् । अनु नासिकस्येतिदीर्घ ॥ तुद्यमानोपि परुष नोत्तर प्रतिपद्यते ॥</p>
<p>चवक । पु । राजिकायाम् ॥ अषामार्गे ॥ भूताङ्कुशे ॥ चवकृत् । स्त्री । छिक्कन्याम् ॥ चवङ् करोति । कृष्ण क्तिप् ॥ चवयु । पु । च्युते ॥ कासे ॥ चैत्य नेन । टुचु० । द्वितोऽयुच् ॥ चवपत्रा । स्त्री । श्लोणपुष्प्याम् ॥ चव पत्रेषुयस्या ॥</p>	<p>चान्तु । चि । चमाशीले । मर्षके ॥ चाम्यति । चमू० । क्रमिगमिचमि भ्यस्तुन् वृद्धिश्च ॥</p>
<p>चविका । स्त्री । दृढतीप्रभेदे । पीत तण्डुलायाम् । पुत्रप्रदायाम् । बहु</p>	<p>चाम । चि । चीणे ॥ अवले ॥ चैचये । गत्यर्था कर्मकैत्यादिना क्त ।</p>

चारक

चाथेम इति निष्ठातत्त्वम् । आदे
चउपदेशेतितीत्यात्वम् ॥

चामवती । स्त्री । } यागविशेषे ॥
चामवनीष्टि । स्त्री । } यथोक्तम्भवि
ष्ये । चामवत्यादिना यक्षत कर्मणा
पृतनापते । दैवदोषादकरणे जाते
दोषकदम्बके ॥ हेमेनैकेन दोषा
णां सर्वेषां चयमादिशेत् । एवञ्च
एकप्रायश्चित्तेनानेकदोषक्षयाय चा
मवतीष्टि सर्वत्रट्टान्त । इति प्रा
यश्चित्ततत्त्वम् ॥

चामास्थम् । न । अपथ्ये । अहिते ।
रोग्ये ॥ त्रि । चीणवदने ॥ चाम
मास्थेयस्य । चामचतदास्थश्चेतिवा ॥

चार । पु । खार इति प्रसिद्धे रसे ॥
धूर्त्ते ॥ लवणे ॥ काचे ॥ मस्यनि ॥
गुडे ॥ न । टङ्गले ॥ यवचारे ॥ विड्
लवणे ॥ सर्जिकाचारे ॥ पलाशधवपू
तीककरञ्जपाटलादित्रा । चारा
क्षुपाचना सर्वैरक्तपिचकरा सरा
॥ गुल्मार्शं कृमिपुख्वाग्ना शर्कराऽ
श्मरिनाशना इति राजवल्लभ ॥
चरति । चरसञ्चलने । ज्वलति
कसन्नेभ्योऽपि । उपधावुद्धि ॥

चारक । पु । पश्चिमस्यादिपिटके ॥

जालके । नवकलिकारुन्दे ॥ चरति

। चार० । खुल्लु ॥ पथ्यादिपाशे ॥

चारहु

चारकईम । पु । नरकविशेषे ॥

चारतैलम् । न । पक्वतैलविशेषे ॥ यथा

। शुष्कमूलकशुष्काणां चारोहिङ्गु
लनागरम् । शतपुष्पावचाकुष्ठं द रु
शिग्रुरसाञ्जनम् ॥ भोवर्चलयवचार
सामुद्र सैन्धवं तथा । भुञ्जयिविडं
मुस्त मधुशुक्ल चतुर्गुणम् ॥ आसुर
ङ्गरसञ्चैवकदली रसमेवच । तैलमे
भिर्विपक्तव्य कर्णशूलापह परम् ॥
वाधिर्यङ्गनादस्य पूयस्त्रावश्च दाह
ण । पूरणादस्यतैलस्यक्रमय कर्ण
यो ग्विला ॥ क्षिप्रविनाशमायान्ति
शशाङ्कुकृतेशेखर । चारतैलमिदंश्चे
ष्टमुखदन्तामयापहम् ॥ इतिगारुडे
१८८ अध्याय ॥

चारत्रयम् । न । त्रिविधचारे ॥ यथा
। सर्जिकञ्च यवचारं टङ्गणचारमे
वच । चारत्रयञ्च पिचार चारचित
यमेवच ॥

चारदला । स्त्री । चिह्नम् । चुह्वा
स्तृकशाके ॥ चारोदलेप्यस्य ॥

चारदशकम् । न । दशविधचारे ॥ य
था । शिग्रुमूलकपलाशक्षुक्रिकाचि
त्रकार्दकसनिम्बसम्भवै । इक्षुशैख
रिकमे । किकोद्भवै चारपूर्वदशक प्र
कीर्तितम् ॥

चारहु । पु । घण्टापाटलिद्वये ॥

चाराष्ट	चिति
॥ चारद्वयम् । न । सनिकायावशूकयो. ॥ चारयोर्द्वयम् ॥	कतिलनाखजा । यवज सर्जिका चेति चाराष्टकमुदाहृतम् ॥ चारा
चारपत्र । पु । } वास्तूकशाके ॥ चारपत्रक । पु । }	एते ऽग्निनातुल्या शूलगुल्महराभृश मिति ॥ चाराणा मष्टकम् ॥
चारभूमि । पु । समुद्रोपान्तदेशे ॥ य था । जीवन जीवन हन्ति प्राणान् हन्ति समीरण । किमाश्चर्यं चार भूमौ प्राणदा यमदूतिका ॥ स्त्री । खवणभूमौ ॥	चारिका । स्त्री । भोगपिशाचिकाया म् । क्षुधायाम् ॥ चारित । त्रि । स्वाविते ॥ चारे ॥ अ भिगस्ते । अपवादग्रस्ते । प्राप्तदो षे ॥ चार्थ्यते स्म । चर० । गय न्त । क्त ॥
चारमध्य । पु । अपामार्गे ॥ चारमृत्तिका । स्त्री । ऊषे ॥ चाराचा सौमृत्तिकाच ॥	चारोद । पु । खवणोदे ॥ चारमुद क्रं यस्मिन् । उत्तरपदस्यचेत्युदक स्रोदादेशः ॥
चारमेखक । पु । चारसङ्घे ॥	चालनम् । न । निर्णेजने । प्रचालने ॥
चारदृक् । पु । मुष्कके ॥	चालितम् । त्रि । धौते । निर्णिते । कृ त प्रचालने ॥
चारश्रेष्ठ । पुं । पलाशे । किशुके ॥ मुष्ककटुचे ॥ न । वज्रचारे ॥	चि । पु । निवासे ॥ गतौ ॥ चये चित । चि । हिसिते ॥ चिधातो' क र्मणि क्त ॥
चारषट्कम् । न । षड्विधचारे ॥ य था । धवापामार्गकुटजलाङ्गलीति लमुष्कके । चारै रेतैस्तुमिलितै. चारषट्कमुदाहृतम् ॥	चिति । स्त्री । निवासे ॥ मेदिन्याम् ॥ महालयेक्षय यातिचितिस्तेन प्र प्रकीर्तिता ॥ चये ॥ रोचनाखेग न्धद्रव्ये ॥ चियति । चिनिवासगत्यो । क्तित्तौचेतिक्तिच् ॥ चयणम् क्षोयतेऽस्यावा चिचये । चिनिवा सगत्यो । खियाङ्क्तिन् ॥ काखमे दे । प्रलयकाले ॥
चारसिन्धु । पु । खवणसमुद्रे ॥ सतु जम्बुद्वीपस्यदक्षिणे शाकद्वीपस्यचो त्तरेवर्त्तते ॥	
चाराक्षम् । न । सामुद्रखवणे ॥	
चाराब्धि । पु । चारसिन्धौ ॥	
॥ चाराष्टकम् । न । अष्टप्रकारचारे ॥ यथा । पलाशवाज्रशिखरिचिन्वा	

❖❖❖❖

चितिर

❖❖ चितिकण । पु । } धूलौ । रजसि ॥
 ❖❖ चितकणा । स्त्री । }

चितिचम । पु । खदिरद्रुमे ॥

चितिचित् । पु । चितिशे ॥ चितिङ्
 चियति । चि० तुदादि । क्विपि तु
 क् । चितिपतिष्वेवासौ चितिचि
 दितिभट्टमल्ल ॥

चितिज । पु । उपरसविशेषे । भूना
 गे ॥ मङ्गलग्रहे ॥ दृचे । महीरुहे ॥
 चितेर्जात । जनी० । ड ॥ न । ख
 गोले आकाशमथान्नवर्त्यशान्तरे
 तिर्यग्वृत्ते ॥ चि । भूमिजाते ॥

चितिजन्तु । पु । भूनागे ॥ चितेर्ज
 न्त्तु रिष ॥

चितिधर । पु । पर्वते ॥ कूर्मवासुकि
 दिग्गजेषु च ॥

चितिनाग । पु । उपरसविशेषे । भू
 नागे ॥

चितिनाथ । पु । राजनि ॥

चितिप । पु । भूपतौ ॥

चितिपति । पु । नृपे । भूपे ॥

चितिपाल । पु । भूपाले । राज्ञि ॥

चितिपालभाक् । पु । राजनि ॥

चितिपुत्र । पु । नरकराजे । अरका
 सुरे ॥

❖❖ चितिरन्ध्रम् । न । अघटे ॥ चित्मेर
 ❖❖ न्ध्रम् ॥
 ❖❖

❖❖❖❖

चिपणि

❖❖ चितिरुह । पु । दृचे ॥ रोहति । रु
 ह० । इगुपधत्वात् । चितौ रुह
 । सप्तमीतिसमास ॥ चितौ रोह
 तिवा । रुहेरिगुपधेतिक ॥

चितिवदरी । स्त्री । भूवदर्याम् । भा
 डवेरी इतिभाषा ॥

चितिवर्द्धन । पु । शवे ॥ चि । भूमि
 वर्द्धके ॥

चितियुदास । पु । भुहरा इतिप्रसि
 द्हे भूमिगृहे ॥

चितिसुत । पु । भौमे ॥ नरकासुरे ॥

चितिश । पुं । रात्रि ॥ श्रीरामे ॥
 चितेर्भूमेरीश ॥

चित्यदिति । स्त्री । देवक्याम् ॥

चित्त्वा । पु । वायौ ॥ चयति चियति
 वा ॥ चित्त्वाये चिनिवासगन्त्योर्वा
 । शीङ्कुशीत्यादिनाकनिपितुक्
 ॥ काले ॥

चिप । पु । क्षेपणे ॥ क्षेसरि ॥ चिपे
 रिगुपधेतिक ॥

चिपक । चि । योषे ॥ चिपति । चि
 पमेरुखे । इगुपधत्वाप्रीकिरः क् । ल
 तोऽप्यादादौक् ॥ स्त्री । चिपका
 । चिपकादीनाञ्चेतीत्याभाव ॥

चिपणम् । न । क्षेपणे । चिपायाम् ॥

❖❖ चिपणि । स्त्री । नौकादण्डे ॥ आयु
 ❖❖ षे ॥ वडिशे ॥ चिप्यते ऽनयेति वा ।
 ❖❖

❖❖❖❖

चिप्रम्

चिपे किञ्चेत्यनि । चिपणि चोपण
मिति वेदभाष्यम् ॥

चिपणी । स्त्री । चोपणायाम् । नैकाद
एङ् ॥ कृदिकारादिति ङीष् ॥

चिपणु । पु । वायौ ॥ चिपति । चि
प० । अनुङ् नदेश्चेति चकारात् चि
पेरप्यनुङ् ॥

चिपण्यु । पु । वसन्ते । इत्युज्ज्वलद
त् ॥ देहे ॥ चि । सुरभौ ॥

चिपा । स्त्री । चोपणे ॥ चोपणम् । चि
प० । भिदाद्यङ् । टाप् ॥

चिप्त । चि । प्रेरिते ॥ निचोपकृतवस्तु
नि । च्यक्त । नुत्ते । नुत्ते ॥ विकी
र्ये ॥ अवज्ञाते ॥ न । रागदेषादि
वशादिष्वेव्यभिनिविष्टेचित्ते । चि
त्तस्य प्रथमभूमौ ॥ चिप्यते स्म । चि
प० ॥ चि ॥ वायुग्रस्तौ ॥

चिसकुङ्कुर । पु । अलङ्गे ॥

चिप्ता । स्त्री । रात्रौ ॥ इति हलायुध ॥

चिपन् । चि । निराकरिष्यौ । निराक
रयशीले ॥ चोपयशीले । चिप० ।
चसिगृधिधृषिचिपेः क्तु ॥

चिप्रम् । न । शीघ्रे ॥ नचत्रवारविशे
षाणां सक्त्यायाम् ॥ पुष्याश्विन्यभि
जिहस्तालघु चिप्रं गुरु कनका ॥

चिप्यति । चिप० । स्फायितश्चीति
रक् ॥ शीघ्रार्थे क्रियाविशेषणत्वाद्

चीयम्

द्रव्यवर्तमान स्त्रीवे । द्रव्येतु त्रिलि
ङ् ॥ शीघ्रगेच ॥

चिप्रकारी । चि । शीघ्रप्रयोक्तारि ॥

चिप्रपाकी । पु । गन्धमुखे । गर्दभा
एङ् । गेडीति भाषाप्रसिद्धेष्टचे । गन्ध
भादाखिया इति गौडभाषा ॥ चि ।
शीघ्रपाकिनि ॥

चिप्रा । स्त्री । अवन्तीतखवाहिन्यांस
रिति ॥

चिया । स्त्री । अपचये । चये ॥ चिच
ये । चिनिवासगच्छोर्वा । भिदाद्यङ्
। टाप् ॥

चीजनम् । न । कीचकानां नादे ॥

चीण । चि । अमासे । दुर्वले । चामे
॥ चिचये । क्त । निष्ठायामण्यद
र्थ इति दीर्घ । चियोदीर्घादिति न
॥ धर्मार्थे चीणकोशस्य चीणत्वं न
पिशोभते । सुरै पीतावशेषस्य कृ
ष्णपक्षे विधोरिवेति कामन्दक ॥

चीणचन्द्र । पु । विनष्टम्भयाष्टम्योर्भ
ध्यस्येन्दौ ॥ यथा । कृष्णाष्टमीदला
दूर्ध्वं वावच्छुक्ताष्टमीदलम् । ताव
त् कालशशीचीणं यद्यस्तबोपरि
स्मृत इति ॥

चीणवान् । चि । चयविशिष्टे ॥

चीणाष्टकम् । पु । त्रिने ॥

चीयमाण । चि । अपचीयमाने ॥

चीरक

❖ चीरम् । न । जले । वारिणि ॥ दुग्धे ।

पयसि ॥ शाकान्धपत्रपिण्याककुलत्त
खण्डा मिषै । करीरदधिमाघैश्च
प्राय चीरं विरुध्यते ॥ स्निग्ध शीत
गुरु चीरं सर्वकाल न सेवयेत् । दी
प्ताग्निं कुरुते मन्द मन्दाग्निं नष्ट मे
वच ॥ चीर न भुञ्जीत कदाप्यतस्त
तप्तश्च नैतल्लवणेन सार्द्धम् । पिष्टान्न
सन्धानकमाषमुद्गकोषातकीकन्दफ
लादिकैश्च ॥ तथाच । मत्स्यमास
गुडमुद्गमूलकैः कुष्ठ मावहति सेवि
त पय । शाकजाम्बवरसादिसेवित
मारयत्यवुध माशु सर्पवत् ॥ चिन्त्य
ति । चिनिवासगन्धयो । गुसिचि-
चिमीनां दोर्घश्चेति क्रन्दीर्घं च च-
॥ यदा । घस्यते । घस्नुम्रदने । घसे
किञ्चेति ईरन् । गमहनेत्युपधा लो
पः । खरिचेति चर्त्तम् । शासिवसीति
षत्वम् ॥ यदा चयणम् । चीर्षहि
सायाम् । सं० क्तिप् । चियमीरय
ति । ईरगतौ । ग्यन्त । कर्मण्यण् ॥

❖ चीरक । पु । चीरमेरुट्यतायाम् ॥

❖ चीरकचुकी । स्त्री । चीरीशवृक्षे ॥

❖ चीरकण्ड । पु । } बाणके । स्तन

❖ चीरकण्डक । पु । } न्यये ॥

❖ चीरकन्द । पु । चीरविदार्याम् ॥

❖ चीरकन्दा । स्त्री । चीरवल्याम् । का

चीरनी

❖ लभूमिकुम्भश्च इति गैरुड मासी ॥

❖ चीरकाकोलिका । स्त्री । चीरविनि
र्याम् । चीरमुक्तायाम् ॥ पश्यका
कोलीम् ॥

❖ चीरकाकोली । स्त्री । अष्टधर्मपठितौ
पधिविशेषे । जीववल्याम् ॥ रस
कीर्यविप्राकेषु काकोलिका । सहजीव
सा ॥ दुग्धिकाभेदे । मुक्तकाकोल्या
म् ॥ पश्यकाकोलीम् । अस्त्रस्थाने
ऽश्वगन्धामूलम् ॥

❖ चीरकाण्डक । पु । खुद्याम् ॥ अर्कवृक्षे ॥

❖ चीरकाष्ठा । स्त्री । वटीवृक्षे ॥

❖ चीरकीट । पु । दुग्धजातकीटे । का
लिकायाम् ॥

❖ चीरक्षव । पु । शिरगोष्ठा इति गैरुड
भाषा प्रसिद्धे दुग्धपाषाणे ॥

❖ चीरजम् । न । दधनि । मङ्गल्ये ॥ कि ।
चीरजातद्रव्ये ॥

❖ चीरदण्डः । पु । अर्कवृक्षे ॥ चीरवन्ति
दण्डान्धस्य ॥

❖ चीरद्रुमः । पु । अश्वत्ये । पिप्पले ॥

❖ चीरघेनु । स्त्री । दानार्थं चीरनिर्मि
तायाङ्गवि ॥

❖ चीरनाश । पु । शाखोटवृक्षे ॥ दुग्ध
क्षये ॥

❖ चीरनीरम् । न । आलिङ्गने ॥ जबदु
ग्धसमाहृतौ ॥

XXXX

चीरश

XXXX चीरपर्णी । स्त्री । अर्कवृक्षे । विकीरणे ॥

चीरपाथी । द्वि । दुग्धपानकर्त्तरि ॥

चीरमोचकः । पु । शोभाजने ॥

चीरमोरट । पु । मोरटे । मधुसूत्रे

। चीरमोरटा इति गौडभाषा

प्रसिद्धयांस्ततायाम् ॥

चीरवल्ली । स्त्री । चीरविदार्याम् ॥

चीरवतीवल्ली ॥

चीरविकृति । स्त्री । चीरसा इति

गौडभाषाप्रसिद्धया कूर्चिकायाम्

॥ दध्ना सप्त पक्कं यत् तत् स्याद्

दधि कूर्चिका । तत्रेण पक्कं यत् ची

रं साभवेत्तत् ककूर्चिका ॥ चीरस्य

विकृतिः ॥

चीरविदारिका । स्त्री । चीरविदा

र्याम् ॥

चीरविदारी । स्त्री । युक्तभूकुष्माण्डे ।

महाश्वेतौषधौ ॥ चीरवतीविदा

री ॥ युक्तकृष्णभूकुष्माण्डयो ॥ ची

रकन्दो द्विधा प्रोक्तो विनालस्तु स-

नालक । विनालो रोगहर्त्ता स्या

दयस्त्रयी सनालक ॥

चीरविषाणिका । स्त्री । चीरकाको

ल्याम् ॥ दृश्चिकाल्याम् ॥

चीरवृक्ष । पु । राजादन्याम् ॥ उद

न्वरे ॥

XXXX चीरशर । पु । आमिषायां । छाना

XXXX

चीरसा

XXXX इति गौडभाषा ॥

XXXX चीरशाकम् । न । दुग्धविकृतौ ॥ अप

क्व मेव यन्नष्ट चीरशाकं हितत्पय ॥

XXXX चीरशीर्षः । पु । श्रीवासे ॥

XXXX चीरशुक्ता । स्त्री । चीरकाकोल्याम् ॥

चीरविदार्याम् ॥

XXXX चीरशुक्त । पु । जलकण्टके । शृङ्गाट

के । सिंघाडा इति भाषा ॥ राजादने ॥

XXXX चीरशुक्ता । स्त्री । युक्तभूकुष्माण्डे ॥

विदार्याम् । चीरकाकोलिकायाम् ।

कृष्णभूकुष्माण्डे ॥ चीरमिवशुक्ता ॥

XXXX चीरस । पु । चीरसारे ॥

XXXX चीरसन्तानिका । स्त्री । छाना इति

नट्चीर इति गौडभाषाप्रसिद्धे

दुग्धविकारविशेषे । चीरसन्तानि

का वृष्या क्षिप्त्वा पित्तानि स्नापयन् ॥

XXXX चीरसमुद्र । पु । चीराब्धौ ॥ अयं श्वे

तद्दीपे वर्त्तते ॥

XXXX चीरसागर । पु । चीरसमुद्रे ॥

XXXX चीरसागरसुता । स्त्री । लक्ष्म्याम् ॥

XXXX चीरसार । पु । पालजिनु इति भाषा

प्रसिद्धे चीरविशेषे । चीरसे ॥ यथा ।

ईषच्-क्षेपकर गौल्य पित्तघ्नं तर्पण

गुरु । पुष्टिरेषाभिधा तस्य चीरसा

रस्तु चीरसः ॥ इति रा० नि० ॥

नवनीते ॥ यथा । चीरसारमपनी

य शङ्खया स्वीकृत यदि पलायन त्व

XXXX

चीरिका

या । मानसे मम नितान्ततामसे
नन्दनन्दन कथं न खीयसे ॥ चीर
स्यसार ॥

चीरसिन्धु । पु । चीरार्णवे ॥

चीरस्फटिक । पु । चीरवर्णस्फटिक
विशेषे ॥

चीरहिण्डीर । पु । दुग्धफेने । शर्करे ॥

चीरा । स्त्री । काकोल्याम् ॥

चीराब्धि । पु । चीरसागरे ॥ चीरस्य
अब्धि ॥

चीराब्धिज । पु । चन्द्रे । इन्दौ ॥ शेषे
॥ तार्क्ष्ये ॥ अमृतादिसमूहे ॥ न ।

सामुद्रखलये ॥ मौक्तिके ॥

चीराब्धिजा । स्त्री । इन्दिरायाम् । ल
क्ष्म्याम् ॥ चीराब्धिर्जाता । ज
नी० । ड ॥

चीराब्धितनया । स्त्री । रमायाम् । ल
क्ष्म्याम् ॥ चीराब्धे तनया ॥

चीरामृतम् । न । मधुरमांसे ॥

चीराविका । स्त्री । चीराव्याम् ॥

चीरावी । स्त्री । दुदुतिप्रसिद्धौषधौ
। दुग्धिकायाम् ॥ चीरमवति । अ
वरचणादौ । कर्मण्यण् । डीप् ॥

चीराह्व । पु । सरलह्रमे ॥

चीरिका । स्त्री । राजादने । फलाध्य

क्षे । खिरणी इतिभाषा ॥ चीरि

काया फल वृष्य वल्य क्षिग्ध हिम

चीरिणी

ज्वर । तृष्णामूर्च्छामदभ्रान्तिचय

दोषत्रयास्त्रजित् ॥ अपिच । चीरि

काय फल पक्क गुरु विष्टम्भि शी

तलम् । कषाय मधुर साक्ष नाति

वातप्रकोपनम् ॥ चीरमस्त्यस्या ।

अतद्वनिठनावितिठन् ॥ परमान्ने ।

पायसे । खीर इतिभाषा ॥ यथा ।

गुद्रे ऽर्द्धपक्वे दुग्धेतुष्टताक्तां स्तण्डु

लान् पचेत् । ते सिद्धा चीरिका

ख्याता सासिताज्ययुतोत्तमा ॥ ची

रिका दुर्जरा बल्या धातुपुष्टिप्रदा

गुरु । विष्टम्भिनी हरेत् पित्तगत

पित्ताग्निमारुतान् ॥ नालिकेरची

रिकातु प्रोच्यते शास्त्रतोमया ॥ ना

लिकेर तनूकृत्य क्षिन्नपयसिगो

क्षिपेत् । सितागव्याज्यसयुक्ते तत्

पचेन् मृदुना मिना । नालिकेरो

द्भवा चीरी क्षिग्धा शीता तिपुष्टि

दा । गुर्वी मुमधुग वृष्या रक्तपि

त्तानिलापहा ॥ ए । कुष्माण्डमज्जा

दीं स्तथा वशाङ्कुरानपि । कदलो

नांफलान्मूलान् कर्तव्यान्नीरिकावु

धैरिति ॥ नारङ्गचीरिणीम्यग्र्य ॥

चीरिणी । स्त्री । काञ्चनचीरीलताया

म् । तिक्तदुग्धायान् । पीतदुग्धाया

म् । हिमाद्रिजायाम् ॥ चीरिणी ति

क्तशोताच रेचना शोफतापनुन् ।

चीरी

कृमिदोषकफघ्नी च पित्तज्वरहराप
डा ॥ चीरककैल्याम् ॥ दुग्धिका
याम् ॥ कुटुम्बिन्यामोषधौ ॥ गम्भा
याम् ॥ चीरमल्लस्याम् ॥ इन् ॥ डीप् ॥
चीरी ॥ पु ॥ सुद्धाम् ॥ अर्कवृक्षे ॥ राजा
दने ॥ दुग्धपाषाणे ॥ वटे ॥ मूत्रे ॥
सोमलतायाम् ॥ स्थालीवृक्षे ॥ ची
रमल्लस्यस्मिन् वा । अतइनिठना
वितीनि ॥

चीरिवृक्ष ॥ पु । न । चीरयुक्तवृक्षप
ञ्चके ॥ यथा । न्यग्रोधेऽदुम्बरान्मल्ल
पारिशप्लवपादपा । पञ्चैते चीरि
यो वृक्षा स्तेषां त्वक् पञ्चवत्कलम्
॥ केचित्तु पारिशस्थाने शिरीष वे
तस परे । वदन्तोतिशेष ॥ चीरिवृ
क्षहिमा वयस्यां येनिरोगव्रणाप
हा । रुक्षा कषाया मेदोघ्ना वि
सर्पामयनाशना ॥ शोथपित्तकफा
स्त्रघ्ना स्तन्या भग्नास्थियोजका । ए
षां त्वक्गुणा । त्वक्पञ्चक हिमं
ग्राहि व्रणशोथविसर्पजित् । तेषां प
ञ्चगुणा । तेषां पञ्च हिमङ् ग्राहि
कफवातास्त्रनुल्लघु । विष्टम्भाध्मान
जित् तिक्त कषाय लघु लेखनमि
तिराजनिर्घण्ट ॥

चीरी । ची । चीरिवृक्षे ॥ शिरगो
ला इति गौडभाषाप्रसिद्धे वृक्षे । दु

चुपम्

गधपाषाणे । वज्राभे ॥ दुग्धिकायाम् ॥

चीरोश पु । चीरकचुकी इति
गौडप्रसिद्धे त्वक् २ रे ॥

चीरेयी । स्त्री । पायसे ॥ यथा । चो
रेय पायसं प्रोक्तं परमाश्वत्थ
रिभिरिति हलायुध ॥

चीरोद । पु । दुग्धसमुद्रे । चीराचौ
॥ चीरमुदक यस्मिन् । उत्तरपदस्य
चेत्युदकस्योदादेश ॥

चीरोदतनवा । स्त्री । खल्व्याम् ।
श्रियाम् ॥ चीरोदस्य तनता ॥

चीरोदतनयापति । पु । किञ्चौ ॥
चीरोदनन्दनः । पु । चन्द्रे ॥

चीव । त्रि । मत्ते ॥ चीवते स्म । ची
रमदे । अकर्मकत्वात् कर्त्तरि क्त
। अनुपसर्गात् फुल्लचीवेतिसाधु ।
कोवा ॥

चीवा । त्रि । मत्ते ॥ वाहुलकात् कनिन् ॥
चु । पु । सिद्धे ॥

चुण । पु । अरिवृक्षे ॥
चुस । त्रि । अभ्यस्ते ॥ प्रहते । चू

र्णीकृते । सम्पिष्टे ॥ चुदे । क्तः ॥
चुत् । स्त्री । चुते । चवे । छिक्काया

म् ॥ चवणम् । टुचुशब्दे । सं ।
किप् । तुक् ॥ वलिनाञ्चुतसकृत् ॥

चुतम् । न । नासिकात् सशब्दवाये
नि । सरणे । चवे ॥ अस्यशकुनम् ।

❖❖❖❖

❖❖❖❖

चुद्र

वित्तं ब्रह्मणि कार्यसिद्धिरतुलाशक्ते
हुताशे भय याम्यामग्निभय सुरदि
प्रकृष्टिर्लोभ समुद्रालये । वायव्या
वरवस्त्रगन्धसलिल दिव्याङ्गनाचो
स्तरे सेशान्या मग्ण भुवनिगदित
दिग्लक्षणावज्जने ॥ ज्येष्ठीरुते
चुते ऽप्येव मूचु किञ्चिच्च कोविदा
॥ आसने शयने दाने भोजने वस्त्र
सङ्ग्रहे । विवादेच विवाहेच चु
त सप्तसु शोभनम् ॥ असंवृतमुख
स्य चुभिषेधो यथा । नासंवृतमुखः
कुर्याद्वास्य जृम्भा तथा चुतम् ॥ य
त्फल खञ्जनरुते चुतेच्चेयं तदेव
हि ॥ त्रि । शाणादिनातीक्ष्णीकृते
॥ चयणम् । टुचु शब्दे । भावेक्त ॥

चुतक. । पु । राजिकायाम् ॥

चुताभिजनन । पु । कृष्णसर्पमे । रा
यी इति भाषा ॥ चुतमभिजनयति
। नन्द्यादिह्यात् ल्यु ॥

चुत्करी । स्त्री । सर्पाख्याम् ॥

चुत्पिपासे । स्त्री । द्वि० । लोभभार्य
या ॥ यथा । चुत्पिपासे लोभभा
र्ये धन्येमान्येचपजिते । याभ्यांभ्या
स जगत्सर्वे नित्यचिन्तातुर भवे
दिति ॥ चिन्तातुरम् चुत्पिपासा

नाशकान्नजह्मचिन्तातुरमित्यर्थ ॥

❖❖❖❖ चुद्र । त्रि । अधमे ॥ कूरे ॥ कूपणे ॥

❖❖❖❖

चुद्रगो

अत्ये ॥ दरिद्रे ॥ छलान्वेषिणि ॥

चुगति । चुद्रिस्सम्प्रेषणे । स्फायि
तन्वीतिरक् ॥

चुद्रकण्टकारी । स्त्री । अग्निदमन्याम् ॥

चुद्रकण्टकी । स्त्री । दृष्ट्याम् ॥

चुद्रकण्टारिका । स्त्री । चुपविशेषे ।
अग्निदमन्याम् ॥

चुद्रकण्टिका । स्त्री । कण्टकारिका
याम् ॥

चुद्रकम्बु । पु । शङ्खनखे । शम्बुके ॥

चुद्रकारवेल्लो । स्त्री । कारवेल्लविशेषे ।
कारवेल्ल्याम् । वनकरेला इतिभा
षा ॥

चुद्रकारलिका । स्त्री । चुद्रकारवे
ल्याम् ॥ इतिराजनिर्दण्ड

चुद्रकुलिश । पु । न । वैक्रान्तमणौ ॥

चुद्रकुष्ठम् । न । स्वल्पकुष्ठरोगे ॥

तदेकादशविधं यथा । एक कुष्ठं स्मृ
त पूर्वं गजचर्मतत परम् । ततश्च
र्मदलं प्रोक्तं ततश्चापिचर्चिका ॥

दिपादिकाभिधासैवपामा कच्छूस्त

त परा । ततोद्दुश्चविस्फोट किटि

भञ्जतत परम् ॥ ततश्चाखसकप्रोक्त

शतारुश्च तत परम् । चुद्रकुष्ठानि

चैतानि कथितानि भिषग्वरैरिति ॥

चुद्रखदिर । पु । दुषखदिरे ॥

❖❖❖❖ चुद्रगोचुरक । पु । खोटागोखरु इति

❖❖❖❖

ॐ ॐ ॐ

चुद्रतु

भाषा प्रसिद्धेति कण्टके ॥

चुद्रघण्टिका । स्त्री । किङ्किण्याम् । घू
घरु कौंधनी कर्धनी इति च भाषा ॥
घण्टेव । इवेति कन् । यद्वा । घण्टयति
घण्टति वा । घटिदीप्तौ । खलु ।
चुद्राचासौ घण्टिका च ॥

चुद्रघोषो । स्त्री । चिविल्लिकाचुपे ॥

चुद्रवष्पु । पु । चुपविशेषे । त्वक्सार
भेदिन्याम् ॥ स्त्री । पक्षिणास्वल्पवो
न्याम् ॥

चुद्रचन्दनम् । न । रक्तचन्दने ॥

चुद्रचिर्भिटा । स्त्री । गोपालकर्कश्या
म् । कचरी इति भाषा ॥

चुद्रचूड । पु । शरमल्लखगे । गूथ
लक्ते ॥

चुद्रजन्तु । पु । स्वल्पजन्तो ॥ आनकु
लात् चुद्रजन्तव । चुद्रजन्तुरनस्थि
स्यादथवा चुद्र एव य । शत वा प्र
सृतौ षेष्ठाङ् केचिदानकुलादपि
॥ चुद्रश्वासौजन्तुश्च ॥ शतपद्याम् ॥

चुद्रजम्बू । स्त्री । भूमिजम्ब्याम् । ह्रस्व
फलायाम् ॥

चुद्रजातीफलम् । न । आमलके ॥

चुद्रजीरकम् । न । कणजीरके । सु
गन्धे ॥

चुद्रजीवा स्त्री । जीवन्त्याम् ॥

चुद्रतुषसी । स्त्री । अर्जके ॥

ॐ ॐ ॐ

चुद्रपा

चुद्रदंशी । स्त्री । चुद्रदशिकायाम् । को

टाडांस इति भाषा । मसद् इति प
र्वतीय भाषा ॥

चुद्रदु स्पर्शा । स्त्री । अग्निदमन्याम् ॥

चुद्रदुरालभा । स्त्री । स्वल्पदुरालभा
याम् । मरुस्थायाम् । मरुसम्भवा
याम् ॥

चुद्रदुस्पर्शा । स्त्री । अग्निदमन्याम् ॥

चुद्रधात्री । स्त्री । कर्कटवृक्षे ॥

चुद्रधान्यम् । न । कङ्गवादि कुधान्य
तृणधान्ये ॥ चुद्रधान्य मनुष्य स्या
त् कषाय लघु लेखनम् । मधुर क
टुक पाके रुच्यं क्लेशशोषकम् ॥
वातकृद्दुषिट्कश्च रक्तपित्तकफाप
पम् ॥

चुद्रनासिक । वि । स्वल्पनासायुक्ते ।
न, चुद्रे ॥

चुद्रपत्रा । स्त्री । चाङ्गेर्याम् ॥

चुद्रपत्री । स्त्री । वचायाम् ॥ इति राज
निर्घण्ट ॥

चुद्रपनस । पु । उहौ । लकुचे ॥ चु
द्रश्वासौ पनसश्च ॥

चुद्रपर्ण । पु । अर्जके ॥ वि । मूत्र
पत्रे ॥

चुद्रपाषाणभेदा । स्त्री । चुपविशेषे । च
तुष्यत्याम् । कन्दरोद्भवायाम् । शै
लोद्भवायाम् ॥

ॐ ॐ ॐ

❖❖❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

❖❖

चुद्र

चुद्रपिप्पली । स्त्री । वनपिप्पल्याम् ॥

चुद्रपौतिका । स्त्री । मूलपौत्याम् ॥

चुद्रफल । पु । } जोवद्रुमे । जी

चुद्रफल । पु । } वनष्टचे ॥

चुद्रफला । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् । ग

वादन्याम् ॥ गोपालककर्कश्याम् ॥ क

गटकार्याम् ॥ अग्निदमन्याम् ॥ भू

मिजम्बाम् ॥

चुद्रभण्टाकी । स्त्री । टहत्याम् । क

गटकार्याम् ॥

चुद्रमत्स्य । पु । छोटीमच्छीतिलोक

प्रसिद्धेमत्स्ये । चुद्रमत्स्या स्वादुरसा

दोषत्रयविनाशना । लघुपाका

रुचिकरा सर्वदाते हितामता ॥

अतिरूक्ष्णा पुस्त्वहरा रुच्या का

सानिष्ठापहा ॥

चुद्रमुस्ता । स्त्री । कसेरुकन्दे ॥

चुद्ररोग । पु । द्विचत्वारिंशद्देभि

न्ने भावप्रकाशोक्ते स्वल्पव्याधौ ॥

चुद्रवर्षणा । स्त्री । वरटायाम् ॥

चुद्रवल्ली । स्त्री । मूलपौत्याम् ॥

चुद्रवारुणी । स्त्री । सुराया । प्रमेदे ॥

चुद्रवार्त्ताकी । स्त्री । वृहत्याम् ॥

चुद्रवार्त्ताकिनी । स्त्री । श्वेतकण्टका

र्याम् ॥

चुद्रशङ्ख । पु । शङ्खनखे । चुद्रश्वाधौ

शङ्खश्च ॥

❖❖❖❖

चुद्रा

चुद्रशर्करा । स्त्री । यावनालशर्करा

याम् ॥

चुद्रशार्दूल । पु । चित्रके । मृगान्तके

। चीता इतिभाषा ॥

चुद्रशीर्ष । चि । अल्पमस्तके ॥ पु ।

मयूरशिखावृक्षे ॥ चुद्रशीर्षमस्य ॥

चुद्रशुक्ति । स्त्री । } जलशुक्तिका-

चुद्रशुक्तिका । स्त्री । } याम् ॥

चुद्रश्यामा । स्त्री । कटभ्याम् ॥

चुद्रश्लेष्मातक । पु । भूकर्बुदारके ॥

चुद्रसहा । स्त्री । मुजपण्याम् । मार्ज

रगन्धायाम् ॥ इन्द्रवारुण्याम् ॥ स

हतिसहते वा । षड्० । अच् । टाप्

चुद्रस्यसहा ॥

चुद्रसुवर्णम् । न । रीतौ । पित्तले ॥

चुद्रश्वास । पु । अल्पश्वासरोगे ॥

चुद्रहिङ्गुलिका । स्त्री । } कण्टकार्या

चुद्रहिङ्गुली । स्त्री । } म् ॥ चुद्रा

चासौहिङ्गुली च ॥

चुद्रा । स्त्री । व्यङ्गायाम् ॥ नव्याम् ॥

कण्टकारिकायाम् ॥ काथेक्षस्यामू

खग्राह्यम् ॥ सरघायाम् ॥ चाङ्गेर्या

म् ॥ वेण्यायाम् ॥ हिस्तायाम् ॥ म

क्षिकामथे ॥ चुण्ति चुयते वा ।

चुदिरसचूर्णने । स्फायितञ्जीतिर

क् । टाप् ॥ गवेधुकायाम् ॥ वाहर

तायाम् ॥

❖❖❖❖

चुद्रेवा	चुधाभि
चुद्रामिमन्यः । पुं । दशमूलप्रसिद्धे वृक्ष विशेषे । लघुमन्ये । तनुत्वचायाम् । छोटीगणियारी इतिभाषा ॥ अ मिमन्यद्वयञ्चैव तुल्यं वीर्यरसादि षु । तत्प्रयोगानुसारेण योजयेत् स्वमनीषया ॥	चुद्रोदुम्बरिका । स्त्री । काकोदुम्बरि कायाम् ॥
चुद्राञ्जनम् । न । सुश्रुतोक्तेचक्षुरोग स्यौषधे ॥	चुद्रोपाय । पु । मायादिषु । न यो पेक्षेन्द्रजलानि चुद्रोपायाइमेव ॥
चुद्राण्डमत्स्यसङ्घात । पु । पोताधाने । पोनामाच इतिगौडभाषा ॥ चु द्रादण्डाज्जातामत्स्या चुद्राण्डमत्स्या । तेषांसङ्घात ॥	चुद्रोपोदकनानी । स्त्री । मूलपोत्त्याम् ॥ चुद्रोपोदकी । स्त्री । स्वल्पपूतिकाया के । मण्डप्याम् ॥ रसवीर्यविपाकेषु सदृशो पूर्वयास्वयम् । पूर्वया उपो दक्या ॥
चुद्रापामार्गः । पु । रक्तापामार्गः ॥	चुद्रोलूक । पु । डुण्डुले । शाकुनेत्रे । खखूसत्इतिभाषा ॥
चुद्रामलकम् । न । आमलके । काठ आवला इतिभाषा ॥	चुत् । स्त्री । चुधायाम् । वुभुचायाम् ॥ चोधनम् । चुधवुभुचायाम् । किम् ॥
चुद्रामलकसङ्घः । पु । कर्कटवृक्षे ॥	चुधा । स्त्री । भोजनेच्छायाम् । वुभु चायाम् । अशनायायाम् ॥ वुभुचो त्पादकौदर्याग्निकारे ॥ भागु रिमतेन टाप् ॥
चुद्राश्र । पु । कोषाश्रे । सुकोशके ॥	चुधाकुशल । पु । विल्वान्तरवृक्षे ॥
चुद्राश्वपनस । पुं । लघुचुचे ॥	चुधातुर । नि । चुधापोडिते ॥ यथा । अर्थातुराणां न सुहृन् वन्धु का मातुराणां न भयं न लज्जा । चिन्ता तुराणां न सुखं न निद्रा चुधातुरा णां न वलनं तेज इति ॥
चुद्रान्ता । स्त्री । चाङ्गेर्याम् ॥ शशा ण्डुल्याम् ॥	चुधाभिजनन । पुं । राजिकायाम् ॥ नि । चुज्जनके ॥ चुधामभिजनन्य ति । जनी । नद्यादिच्चाङ्गु ॥
चुद्रान्तिका । स्त्री । शाखान्तायाम् । चाङ्गेर्याम् ॥	
चुद्रिका । स्त्री । दशे ॥	
चुद्रिमा । पु । चुद्रत्वे ॥ चुद्रस्य भावः । इमनिच् ॥	
चुद्रिङ्गदी । स्त्री । यवाश्रे ॥	
चुद्रेवाकः । पु । गोपालकर्कश्याम् ॥	

चुभा

चुधावती । स्त्री । भैषज्यरत्नावल्युक्तचु
धोत्पादकवटिकायाम्
चुधासागररस । पु । भैषज्यरत्नावल्यु
क्ते औषधविशेषे ॥

चुधितः । त्रि । अशनायिते । बुभुक्षि
ते । चुधायुक्ते ॥ चुध्यति स्म । चु
धेरकर्मकक्षात् कर्त्तरि क्त । वस
तिचुधोरितीट् ॥ चुत् सञ्जातास्य
वा । तारकादिच्चादितच् ॥

चुधुनः । पु । स्नेच्छभेदे ॥ चुध्यति ।
चुध० । चुधिपिशिमिधिभ्यः किदि
च्युनन् ॥

चप । पु । ह्रस्वशाखाशिफे । शाखोट
कादिचुष्टच् ॥ श्रीकृष्णात्मजे ॥ इ
त्याकुभूयतनये ॥ दारकापश्चिमदि
क्षेपर्वते ॥ चौति । टुचुशब्दे ।
बाहुलकात् प. । अगुशब्द ॥

चुपालु । पु । पानीयालौ ॥
चुपडोडमुष्टि । पु । विषमुष्टिचुपे ॥
चव्य । पु । मन्ये । मन्यानदण्डे ॥ चु
भ्यति स्म । चुभसञ्चलने । क्त । चु
व्यस्थान्तेत्यादिनासाधु । त्रि । चु
भिते ॥ तथाच चुब्धोराजा चुब्धा
गिरिनदीत्यादिप्रयोगास्वागमशा
स्त्रस्थानित्यच्चादोध्या ॥

चुभ. । पु । प्रवर्त्तके ॥

चुभा । स्त्री । निग्रहानुग्रहकर्त्र्यां देव

चुरक

तायामिति महाभारतम् ॥

चुभितः । त्रि । विलोडिते ॥ आकुले
। वस्ते ॥ चुभे क्त. । इट् ॥

चुभा । स्त्री । अतस्याम् ॥ नीलिका
याम् ॥ छ्व इतिपर्वतीयभाषाप्रसिद्धे
लताप्रभेदे ॥ चौति । चूयते वा ।
टुचु० । बाहुलकान् मक् । अर्चिस्तु
सुहृद्वृद्धिचुभेतिमन्वा । संघा
पूर्वकत्त्वान्नगुण ॥

चुरः । पु । लोमच्छेदनद्रव्ये । नापि
तास्त्रे । कुरा इतिभाषा ॥ कौकिला
चे ॥ गोचुरे ॥ शफे ॥ महापिण्डी
तके ॥ शरे ॥ चुरति । चुरविलेख
ने । इगुपधच्चाप्रीकिर.क. ॥ यद्वा ।
ऋज्जेन्द्राग्रेत्यादिनारन् । निपात
नाद्रेफलोपोगुणाभावश्च ॥ चुरइव
चुरो वा ॥

चुरक । पु । गोचुरे ॥ तिलकद्रुमे ॥
कौकिलाचे ॥ चुरक शीतलो वृ
ष्य स्वाद्वल्गु. पिच्छिल स्तथा । ति
क्तो वातामशोयाश्मदृष्णादृष्टनि
लास्त्रजित् ॥ चुरति । चुर० । कु
न् शिलिसन्नयो. ॥ चुरइव वा । इ
वेप्रतिकृताविति कन् ॥ भूताङ्गुशे ॥
चुरकर्मा । न । चौरे ॥ देवकार्ये पि

तश्चाङ्गे रवेरशपरिचये । चुरकर्म
न कुर्वीत जन्ममासे च जन्मभे ॥

ॐ

चुल्ल

चुरधानम् । न । नापितोपस्कराधाने ।

गुच्छी इतिपर्वतीयभाषा ॥ चुरो धी
वतेऽस्मिन् । धामोत्पुट् ॥चुरधारः । पुं । मन्थानरकविशेषे ॥ अ
विशेषे ॥चुरपत्रः । पु । शरे ॥ पि । चुरतुल्यम
युक्ते ॥चुरपत्रिका । स्त्री । पात्रश्रृङ्गाके । पा
त्र इतिभाषा ॥चुरजः । पु । शरविशेषे ॥ वासच्छेद
नास्ते । चुरपा इतिभाषा ॥चुरमाखण्डम् । न । चुराधारे । गुच्छी
इतिपर्वतीयभाषा ॥

चुरमर्दी । पु । नापिते ॥

चुरमुखी । पु । नापिते ॥ मुखं क
रोतीतिमुखी । चुरेणमुखी ॥

चुराङ्गः । पु । गोचुरे ॥

चुरिका । स्त्री । पात्रश्रृङ्गाके ॥

चुरिकापत्रः । पु । शरे ॥

चुरिणी । स्त्री । नमस्कार्याम् । वरा
वक्रान्तायाम् ॥ नापितभार्यायाम् ॥चुरी । पु । नापिते ॥ चुरोऽस्मास्ति
इति ॥

चुरी । स्त्री । चुरिकायाम् ॥

चुल्लः । त्रि । अस्ते ॥ खड्गौ ॥ चोदन

म् । चुदिस्सम्प्रेषणे । सं० क्रिप् ।

चर्दलाति । आते । नुपेतिक । तो

चैत्रम्

र्त्ति ॥ यद्वा । चुचते । स्फायितश्ची
तिरक् । रज्योरेकत्तम् । कपिल
कादिक्त्वादासत्तम् ॥

चुल्लकः । पु । चुद्मद्भे ॥ नीचे । पा

भरे ॥ अस्ते ॥ कनिष्ठे ॥ दु खिते ॥

खले ॥ चुल्लशब्दात् स्वार्थकम् ॥

यद्वा । चुयति चुयते वा । चुदि

र् । चुदचोदेवा । स्पायीतिरक् ।

क० चत्तम् ॥ यद्वा । चुधासकाते

। चकसास्वाद्ने । पुसीतिघ ॥

चैत्रम् । न । शरीरे । इन्द्रियान्न कर

वसंसिते भोगायतने ॥ यद्योक्तम् ।

इन्द्रियाणि दृक्कण्ठ पञ्चचेन्द्रियगो

चरा । इच्छादेषः सुखं दु ख सङ्गा

तश्चेतना धृति ॥ एतत् चैवंसमा

येनसविकारमुदाहृतमिति ॥ सस्य

स्येवास्मिन्नसकृत्कर्मस्य फलस्थानिर्द

त्ते ॥ केदारे । ग्रीष्माद्युत्पत्तिस्था

ने ॥ सिद्धस्थाने ॥ कलचे । पत्न्या

म् ॥ भारतादौ ॥ भगे ॥ अङ्गे ॥

मेषादिराशौ ॥ यद्वा । मेषस्वङ्गार

कचैवंदृष्य शुक्रस्यकीर्तितम् । मि

थुनचवुधचेष सोमस्य कर्कटस्त

था ॥ सूर्यचेषंभवेत्सिंहः कन्याचेष

वुधस्यच । तुलाचेषतुशुक्रस्य भौ म

स्य दक्षिणस्तथा । धनुः सुरगुरो चै

वंशनेर्मकरकुम्भकौ ॥ मीनः सुरगु

ॐ

ॐ

चेवञ

रोश्चैव ग्रहचैर्षं प्रकीर्तितम् ॥ स्त्री
लावण्यादि प्रसिद्धे गणितव्यवहारे
॥ चयति चीयते अनेन वा । चिच
ये चिनिवासगच्छोर्वा । घृन् ॥
चेवकर । पु । चेवस्य कर्त्तरि ॥ चेव
करोति । दिवाविभेद्यादिनाट ॥
चेवकर्कटी । स्त्री । वालुङ्क्याम् ॥
चेवचिर्भिटा । स्त्री । चिर्भिटायाम् ।
पाण्डुफलायाम् ॥

चेवज । पु । द्विपिटके पुत्रविशेषे ।
स्वपत्न्यामन्यद्वाराजनितेषु ॥ य
वाहवोधायन । मृतस्य च प्रसूतो
यः क्लीवस्य व्याधितस्य वा । अन्येना
नुमतो वा स्यात् स्वचेचे चेवजः स्मृ
त इति । अस्यार्थः । क्लीवादेः स्वे
चेचे तदनुमतोऽन्येन प्रसूत चे
वजो भवति । मनुरप्याह । यस्त
ल्यजः प्रमीतस्य क्लीवस्य व्याधितस्य
वा । स्वर्गमणनियुक्ताया सपुत्र चेव
जः स्मृत इति ॥ त्रि । चेवजाते ॥
चेवजा । स्त्री । ताम्बडु इति गौड
भाषा प्रसिद्धे तृणविशेषे । गोमूत्रि
कायाम् । रक्ततृणायाम् ॥ चशिका
याम् ॥ शशाङ्कुल्याम् ॥ शिल्पिका
याम् ॥ खेतकण्डकार्याम् ॥

चेवच । पु । आत्मनि । पुरुषे । शरी
रस्य कर्मसु प्रवर्त्तयितरि । शरीरा

चेवण

धिदैवते ॥ योऽस्यात्मन कारयिता
तड् चेवञ प्रचक्षते । इति मनु ॥
चेवाख्यानि शरीराणि तेषाञ्चैव
यथासुखम् । अत्मान वेत्ति संयो
गा दत्त चेवञ्जल्यते इति ब्रह्म पु
राणम् ॥ चेवञो नाम व्यष्टिदेहे
दक्षिणे चक्षुषि व्यवस्थितोऽष्टा चक्ष
षो करणाना नियन्ता कार्यकरण
स्वामी हिरण्यगभविराडात्मभ्या स
मष्टिदेहाभ्या मन्य इति व्याख्यातार
॥ त्रि । छेके । निपुण्ये । विदग्धे ॥
कृषके ॥ चीयते इति चेव शरीर
तज्जानाति । आत्मवोधने । आतो
नुपसर्गेक ॥

चेवदूतिका । स्त्री । रुहत्याम् ॥
चेवदूती । स्त्री । श्वेतकण्डकार्याम् ॥
चेवपति । पु । चेवपाले ॥ रुद्रादिषु
॥ यथा । रुद्रञ् चेवपतिम् प्राहुः
केचि दग्धि मद्या परे । स्वतन्त्र एव
वा कश्चित् चेवस्य पतिव्यत्ये इति ॥
चेवपर्पटी । स्त्री । खेतपापडा इति
प्रसिद्धे क्षुप विशेषे ॥

चेवपाल । पु । देवताविशेषे ॥ भेदा
एकोनपञ्चाशत् चेवपालस्य कीर्त्तता
। मातृकाक्षरभेदेन सम्भिन्ना नाम
भेदत इति ॥ प्रयोजन न्वेतत् । ना
मयस्य वर्णानां योक्ता मातृकान्तरे

चेत्री

। दृश्यते प्रथमं तत्र तत्रायं चेवपा
लक ॥ चेवपालमसम्पूज्य कर्म
कुरुते वाचित । तस्य कर्मफलं हन्ति
चेवपालो न सशयद्रव्यादि ॥ विशेष
प्रयोगसारेद्रष्टव्य ॥

चेवरुहा । स्त्री । बालुकीकर्कश्याम् ॥
त्रि । चेवजाते ॥

चेववित । पु । जीवात्मनि ॥ चेवचे ॥
चेवसम्भव । पु । चक्षुचुपे ॥ भिष्ठा
चुपे ॥ त्रि । भूमिजे ॥

चेवसम्भूत । पु । कुन्दरे ॥ त्रि । चेवो
द्भवे ॥

चेवाजीव । त्रि । कर्षके । किसान
इति प्रसिद्धे ॥ चेवम् आजीवो जीवि
कास्त्य ॥

चेवाधिदेवता । स्त्री । तीर्थाधिप देव
तायाम् ॥ देवं गुरुं गुरुस्थानं चेव
चेवाधिदेवताम् । सिद्ध सिद्धाधिका
रांश्च श्रीपूर्वं समुदीरयेत् ॥ इति
प्रयोगसार ॥

चेवाधिप । पु । मेषाद्यधिपतिग्रहेषु ॥
कुजशुक्रबुधेन्द्रर्कसौम्यशुक्रावनीभु
वाम् । जोवार्किभानुजेज्यानां चे
वाणिस्तुरजादयः ॥ इति ज्योतिषम् ॥

चेवामलकी । स्त्री । भूम्यामलक्याम् ॥

चेविक । पु । चेवस्त्रामिति ॥

चेव्री । पु । चेवविशिष्टे । कृषीकले ॥

चेपणि

इति ॥ भर्त्तरि ॥

चेविय । पु । असाध्यरोगे ॥ परदार
रते । पारदारिके ॥ अन्यदेवचि
कित्सार्हे ॥ परचेवेचिकित्स्य । श
रीरान्तरेचित्यद्रव्यार्थ । चेविय
च परचेवेचिकित्स्य इति परचेव
शब्दात्तच्च परशब्दस्य लोपश्च निपा
त्यते ॥ अन्यस्य भार्याया मन्धेनोत्पा
दिते । यथा विचित्रवीर्यस्य चेवे
चत्रियायां ब्राह्मणोत्पादिता धृता
राष्ट्रादयः चेविया ॥ न । चेवज
तये ॥

चेवेचु । पु । यावनाले । जुन्हरी
जुवार इति भाष ॥

चेप । पु । निन्दायाम् ॥ विचेपे ॥
लेपने ॥ गर्वे ॥ प्रेरणे ॥ खड्गने ॥
विखम्बे ॥ हेलायाम् ॥ मुक्के ॥ चे
पणम् । क्षिपप्रेरणे । घञ् ॥

चेपक । त्रि । चेपकर्त्तरि ॥

चेपणम् । न । प्रेरणे । क्षिपायाम् ॥
प्रस्तरादीनां दूरप्रचेपणार्थं रज्जु
निर्मिते शिख्यन्त्रे । गोफिया इति
भाषा ॥ यापने ॥ युद्धा । विधवा यौ
वनस्था च नारी भ्रूयति कर्कशा ।
आयुष चेपणार्थं नु दास्यन्त्यो धनं
सदेति ज्ञातीति ॥

चेपणिः । स्त्री । डाँड इति स्वातेनै

चेम-

कादण्डे ॥ चिप्यते ऽनया । चिप्र
रणे । चिपे किञ्चेत्तान् । बाहु
लकात् गुण ॥ जालप्रभेदे ॥
चेपणी । स्त्री । नौकादण्डे ॥ जालभे
दे ॥ कृदिकारादतिन इति ङीष् ॥
चेपणीय । पु । भिन्दिपाले । पाषाण
प्रचेपणास्ते ॥ चि । चेपणाहे ॥
चेपिमा । पु । चिप्रत्वे ॥ चिप्रस्यभाव
। पृष्ठादिच्चादिमनिच् । स्थूलदूरेति
साधु ॥
चेपिष्ठ । चि । अतिचिप्रे ॥ अयमेष्टा
मतिशयेनचिप्र' । स्थूलदूरेतीष्ठनि
साधु ॥ वायुर्बे चेषिष्ठा देवतेति
श्रुति ॥
चेपीयान् । त्रि । चिप्रतरे ॥ अयमन
यो चिप्र । द्विवचनविभज्येतीय
सुनि स्थूलदूरेति साधु ॥
चेप्ता । चि । चेपणकर्त्तरि ॥ चिप
ति । चिप० । टच् ॥
चेमः । पु । चण्डायाम् । चोरनामग
न्ध्रथ्ये ॥ पु । न । लब्धरक्षणे ॥ कल्या
णे । कुशले ॥ मे । चे ॥ चतुर्थतारा
याम् ॥ त्रि । तद्वति ॥ चयत्यशुभ
म् । चि० । मन् ॥ चिथोति वा ।
चिहिसायाम् । अर्चिसुसुहुसुधू
चिचुभायावा प्रदिग्गचिनीस्थोमनि
तिमन् ॥

चेमशू

चेमक । पु । चोरनामगन्ध्रथ्ये ॥ पा
शुवशजेराजपुत्रे ॥ परीचिदादय
चेमकान्ता कले सहस्रवत्सरपर्य
न् राजान आसन् । ततोऽस्य वश
स्य विश्रान्ति । तत सोमवंशशा
खान्तरे मगधवश्याराजान कलौ
बहुकालस्थिता ॥ नागविशेषे ॥
भारतप्रसिद्धे राक्षसे ॥
चेमकर । त्रि । मङ्गलकारके ॥ चेम
स्यकर' ॥
चेमकरी । स्त्री । भवान्याम् ॥
चेमकार । त्रि । शुभङ्करे ॥ चेमप्रिय
मद्रेण्चेत्यण् ॥
चेमङ्कर । चि । चेमकारे । अरिह
तातौ ॥ चेमप्रियमद्रेण्चेतिचका
रात् खच् । मुमागम ॥
चेमङ्करी । स्त्री । देवीविशेषे ॥ भग
वत्यामूर्त्यन्तरे शङ्खचिह्न्याम् ॥ य
था । कुङ्कुमारस्य सर्वाङ्गि कुन्देन्दुधव
लानने । मत्स्यमांसप्रिये देविचे
मङ्करिनमो ऽस्तुते इतिदर्शने नम
स्कारमन्त्र ॥
चेमफला । स्त्री । उदुम्बरवृक्षे ॥ चेमा
यफलान्यस्या ॥
चेमवान् । चि । मङ्गलयुक्ते ॥
चेमशूर । त्रि । निर्भयस्थाने वलप्रका
शके ॥

चोदिमा

चेमा । स्त्री । उमायाम् । कात्याय
न्याम् ॥ चेमङ्कर्याम् ॥ धनहर्याम्
चयस्यशुभम् । चि० । चिणोति
दुःखम् । चिहिसायाम् । मन् ।
टाप् ॥

चेम्य । त्रि । कुशलयोग्ये ॥

चेयम् । त्रि । चेतुयोग्येपापादौ ॥

चि० । अचोयत् । गुण ॥

चैवम् । न । चेषवृन्दे । कैदार्ये ॥ चै

चाणा सभूह । भिच्चादिभ्योऽण् ॥

चैरेयम् । त्रि । चीरसस्कृते ॥ चीरेस

स्कृतम् । चीराड्डञ् ॥

चैरेयी । स्त्री । यवाग्वाम् ॥ डीप् ॥

पायसे ॥

चोड । पु । आलाने । गजवन्धन्याम् ॥

चोणि । स्त्री । धरिव्याम् ॥ चोति ।

टुक्षुशब्दे । बाहुलकान्नि ॥

चोणी । स्त्री । भूमौ ॥ कृदिकारादि

तिङीष् ॥

चोणीप्राचीर् । पु । समुद्रे ॥

चोद् । पु । रजसि । चूर्णे ॥ पेषणे ॥

चुद्यते । चुद्दिस्सम्पेषणे । घङ् ॥

चोदक्षम् । त्रि । विचारसहे ॥

चोदितम् । न । चूर्णे ॥ त्रि । पेषिते ॥

चोदिमा । पु । चुद्रत्ने ॥ चुद्रस्य मा

व । पृष्ठादिस्त्वादिमनिच् । स्थूल

निदूरेतिसाधु ॥

चोमक

चोदिष्ट । त्रि । अतिचुद्रे ॥ अयमेषा

मतिशयेनचुद्र । अतिशयनेतम

विष्टनावितीष्टनिस्थूलदूरेतिसाधु ॥

चोदोयान् । त्रि । चुद्रतरे ॥ अयम

नयोरतिशयेनचुद्र । द्विवचनवि

भज्येतीयसुनिस्थूलदूरेतिसाधु ॥

चोद्य । त्रि । चोदनीये । चूर्णितु

योग्ये ॥

चोभ । पु । व्यर्थमितस्तत सञ्चलने

॥ चोभणे ॥ चित्तचाञ्चल्ये ॥

चोभक । पु । कामाख्यास्थपर्वतवि

शेषे ॥ त्रि । चोभजनके ॥

चोभकृत् । त्रि । विघ्नकारिणि ॥

चोभण । पु । नामवाणविशेषे ॥ चो

भकारके ॥ विष्णौ ॥ प्रकृतिम्पुरु

षञ्चैवप्रविश्य स्वेच्छया हरि । चो

भयामास सम्प्राप्तेसर्गकाले व्यया

व्यथौ ॥ परिणाम्यपरिणामिनौ उ-

पाटाननिमित्तौ ॥ इत्यर्थ ॥ चोभ

यति । चुभसञ्चलने । ल्यु ॥

चोभित । त्रि । चोभयुक्ते । सञ्चालिते ॥

चोम । पु । न । मण्डपोपरिशाला

याम् । इद्रे ॥ चोति । टुक्षुशब्दे ।

अर्त्तिस्तुस्वितिमन् ॥

चोमक । पु । गणदासके । चोदनाम

गन्धद्रव्ये ॥

चौम

चौद्रम् । न । मधुनि ॥ पानीये ॥ क
 पिलवर्णं मधुनि ॥ मक्षिका कपि
 ला सूक्ष्मा चुद्राख्या स्तत्कृतम्
 धु । मुनिभि चौद्र मिच्युक्ततद्वर्णा
 त् कपिलम् भवेत् ॥ गुणैर्माचिक
 वत् चौद्र विशेषान्मेहनाशनम् ॥
 चुद्राभिर्मक्षिकाभि कृतम् । चुद्रा
 भ्रमरवटरपादपादजित्यञ् ॥ पु ।
 क्षितिकणे । पाशौ ॥ चम्पकवृक्षे ॥
 सजातीयान्मागध्यांजाते सङ्करजाति
 विशेषे ॥ वागुरादिनाऽस्यजीविका ॥
 चौद्रजम् । न । सिक्थे । मधूच्छिष्टे
 ॥ चि ॥ मधुजातमात्रे ॥
 चौद्रधातु । पु । माचिके ॥
 चौद्रप्रिय । पु । जलमधूकृच्छे ॥ चि ।
 मधुप्रिये ॥
 चौद्रमेह । पु । प्रमेहरोगविशेषे ॥
 तस्यलक्षणं यथा । कषाय मधुर रु
 च चौद्रमेह वदेद्बुध । कषाय क
 षायवर्णम् ॥
 चौद्रेयम् । न । सिक्थके । सिथा मैण
 मोम इति भाषा ॥
 चौम । पु । न । अट्टे । अट्टा अटारी
 इति भाषा ॥ दुकूले ॥ न । वल्क
 लजांशुके ॥ शणजीवस्त्रे ॥ अतसीव
 स्त्रे ॥ प्रह्वस्त्रे ॥ चि । चुमायाविका
 रे ॥ चौमाहतेरये ॥ चुवन्त्यव । चौरिक । पु । नापिते ॥ इतिशब्द

चौरिक

टुचु० । अर्त्तिस्तुस्वितिमन् । तत प्र
 ज्ञायण् ॥ चुमाया विकार । तस्य
 विकारइत्यण् ॥ चौमेणदुकूलेनप
 रित्तोरथ । परिवृत्तेरथइत्यण् ॥
 चौमी । स्त्री । अतस्याम् ॥ चुमानि
 र्मितकन्यायाम् ॥
 चौरम् । न । चुरकर्मणि । मुण्डने ।
 वपने ॥ केशशृणुनवादीना कर्त्त
 नसम्पसाधनम् । सम्पसाधनम् पवि
 चीकरणम् ॥ व्रतादिसयमे चौरक
 र्माकरणेदोषो यथा । व्रताना मुप
 वासानांश्चाद्वादीनांश्चसङ्गमे । न क
 रोति चौरकर्म सोऽशुचि सर्वकर्म
 सु । स्वयमाल्यस्वयपुष्प स्वय दृष्ट्वाच
 न्नम् । नापितस्य गृहे चौर शक्राद
 पि हरेत् श्रियम् ॥ रवौदु ख सुख
 चन्द्रे कुजेमृच्यु बुधेधनम् । मान
 हन्तिगुरोर्वारे शुक्रेशुक्रचयेभवेत्
 ॥ शनौचसर्वेदोषा स्यु चौरमच
 विवर्जयेत् ॥ अत्रदुर्गर्ग । केशव
 मानर्त्तपुर पाटलिपुत्रपुरीमहिच्छ
 वाम् । दितिमदितिश्चस्मरता चौर
 विधौ भवतिकलाणमिति ॥ चुरे ।
 गनिर्दत्तम् । तेननिर्दत्तमिच्यम् ॥
 चौरपथ्यम् । न । चुरवज्जतुल्यतीक्ष्ण
 दृढगृहे ॥

चौरिक । पु । नापिते ॥ इतिशब्द

खगव	खगोल
मगशौ ॥ खन्यते खनति वा । ख	खगवतो । खी । भूमौ । चितौ ॥
नुभवदारणे । अन्येभ्योपीतिङ् ॥	खगश्च । पु । पृश्निपण्याम् ॥
खर्वत्यस्मिन् वा । खर्गता । ड ॥	खगस्थानम् । न । कोटौ । निष्कुहे ॥
अभ्रजे ॥	खगानास्थानम् ॥
खकुन्तल । पु । शम्भौ । शिवे ॥	खगान्तक । पु । श्येनपक्षिणि ॥
खक्खट । पु । कक्खटे । कठिने ॥ ख	खगासन । पु । उन्गाचले ॥ विष्णौ ॥
वृखति । खक्खहसने । शकादिभ्यो	खगस्य खगानावा आसन यस्मिन्
ऽटन् ॥	स ॥ खगो गरुड आसन यस्य वा ॥
खग । पु । सूर्ये ॥ ग्रहे ॥ देवे ॥ मा	खगेद्र । पु । गरुडे । वैनतेये ॥ खगा
र्गख । शरे ॥ पक्षिणि । विहङ्गमे ॥	नामिन्द्र ॥
वायौ ॥ खगच्छति । गन्तृगतौ ।	खगेन्द्रध्वज । पु । विष्णौ । हरौ ॥ ख
अन्येभ्योपीतिङ् ॥	गेन्द्रो ध्वजे यस्य । खगेन्द्रो ध्वज
खगगतिक्रिया । खी । पक्षिणा डीना	श्चिह्नं ध्वजवा ॥
दिगतिचेष्टायाम् । यथा । डीनप्र	खगेश्वर । पु । गरुडे । सुपर्णे ॥ खगा
डीन मुड्डोन सण्डोन परिडोनक	नामीश्वर ॥
म् । शिडीन भवडीनञ्च निडीन	खगोल । पु । आकाशमण्डले ॥ तस्य
डोनडोनकम् ॥ गतागतप्रगतित	विवाययथा । एतद्व्याप्त सच्चि
सम्पत्ताद्याश्चपक्षिणाम् । गतिप्रभे	द्व कदाचिद्वयस्य गोलकागस्मुटतु
दा पक्षिगृह कुलायोनीडमस्त्रिया	रगम् । यत्र भूमिव स्वमण्डोजनतप
नितिजटाधर ॥	सत्यसत्त्वकानि सप्त भुवनानि सान्ता
खगति । खी । आकाशगमने ॥	। ब्रह्माण्डमध्ये य परिधि सत्रा
खगप । पु । गरुडे ॥ खगान् पाति ।	काशरुच्या । तन्मध्ये परावडपागव
पागच्छे । शतानुप्रेतिक ॥	हनुवहसत्रेष्टावहाख्याना पञ्चाना
खगपति । पु । गरुडे ॥ खगानाम्	वायुनास्थानानि अधोध क्रमेणस
पति ॥	न्ति । तदधस्ता अधोध स्थितपूर्वा
खगमः । पु । खेचरे ॥	भिमुखशनिवृहस्पतिराहुकेतुमङ्ग
खगवक्र । पु । लकुचवृक्षे ॥	खसूर्यशुक्रबुधचन्द्रग्रहयुक्ता दाक्षिणे

खचर

त्तरस्थितध्रुवाख्यताराद्वयेन बद्धं न
 चचक्र सदापश्चिमगतिना प्रवहवा
 युना भ्रमति । ततोधोध क्रमेण
 सिद्धविद्याधरमेघविद्युदादियुक्त स
 दोत्तरगति रावहवायुर्भ्रमति । ए
 तद्ब्रह्माण्डस्य मध्ये समन्तादीश्वर
 स्य धारणात्मिका शक्ति विभ्राणो भू
 गोला ग्रन्थे तिष्ठति । पृथ्व्यन्तर्गता
 नाग सुरसमाश्रया दिव्यौषधिरसे
 प्रेता रम्या पातालरसातलमहात
 लतलातलसुतलवितलातलसंचका
 ऊर्ध्वोर्ध्वक्रमेण सप्तपातालभूमयश्च
 सन्ति । सुमेरुपर्वतोपरि ग्रन्थे एका
 ध्रुवताराभ्रमति । एव वद्वानलो
 परि ग्रन्थेऽन्याध्रुवतारा भ्रमतोति ॥
 खगण्ड । पु । खगण्डा इतिगौडभाषा
 प्रसिद्धे तृणविशेषे । मोटगले । वृ
 हत्काशे ॥

खङ्गर । पुं । चूर्णकुन्तले ॥

खचमस । पु । चन्द्रे ॥ खचमसइव ॥

खचर । पु । वायौ ॥ राक्षसे ॥ सूर्ये

॥ त्रयाणामुदाहरण्यथा । खचरस्य

सुतस्य सुत खचर खचरस्यपिता

न पुन खचर । खचरस्यसुतेन च

त खचर खचरी परिरोदिति हा

खचर ॥ मेघे ॥ रूपकभेदे ॥ यथा

। खचरो रङ्गताले स्यात् गुरुरादौ

खजित्

लघु स्तथा । शान्ते ऽथवा हास्सरसे
 भवे देशदशाक्षरइतिसङ्गीतदामो
 दर ॥ वि । आकाशगामिनि ॥ खेच
 रति । चर० । चरेष्ट ॥

खचित । वि । करम्बिते । रुषिते ।
 सयुक्ते । कुरिते । व्याप्ते ॥

खज । पु । दर्भ्याम् । करुखी इति
 भाषा ॥

खजक । पुं । वैशाखे । मन्यानदण्डे ॥

खजपम् । न । दृते ॥ दग्नि ॥ खज्यते ।

खजमन्यने । उषिकुटिदक्षिकचिख
 जिम्य कपन् ॥

खजलम् । न । नीहारे ॥ खस्यजलम्
 ॥ दिव्योदके । आकाशवारिणि ॥ य
 था । वर्षासु चरन्ति घने सहार
 गा नियति कीटलूताश्च । तद्विष
 जुष्टमपेक्ष खजल मगच्छोदयात् पू
 र्वम् ॥

खजा । स्त्री । मन्य ॥ प्रहस्ते ॥ दर्भ्याम् ॥

खजाक । पु । खगे । पक्षिणि ॥ खज
 ति । खज० । खजेराक ॥

खजाका । स्त्री । दर्भ्याम् । करुखी च
 मचा इतिभाषा ॥ खजेराकप्रत्य
 यान्तात् टाप् ॥

खजिका । स्त्री । खानाख्योपदंशे ॥

खजित् । पु । बुद्धप्रभेदे ॥ खंजयति ।

जि० । क्षिप् । तुक् ॥

खञ्ज

खञ्जोतिः । पु । खद्योते ॥

खञ्ज । वि । विकलगतौ । खोडे । खो
डा लंगडा इतिभाषा ॥ खञ्जति ।
खजिगतिवैकल्ये । पचाद्यच् । तल्ल
क्ष्य यथा । वायु कक्ष्याश्रित सक्
म कण्डरामाक्षिपे ददा । खञ्जस्त
दा भवे ज्जन्तु पङ्क्तु सक्प्रोर्द्वयो
र्वधात् ॥

खञ्जक । वि । खोरे । खञ्जे ॥

खञ्जकारि । पु । सुखायाम् । खिसा
री इतिभाषा ॥

खञ्जखेट । पु । खञ्जनाखविहङ्गमे ॥

खञ्जखेल । पु । खञ्जनपक्षिणि ॥

खञ्जन । पु । खञ्जरीटे । ममोला इ
तिभाषा ॥ अस्य लक्षणाध्याय । ख
ञ्जननामा यो य विहङ्गम स्तस्य द
र्शने प्रथमे । प्रोक्तानि यानि मुनिभि
फलानि तानि प्रवक्ष्यामि ॥ तत्र च
त्वार खञ्जना भवन्ति । तेषां नामान्य
ह । स्थूलो ऽभ्युन्नतकण्ठ कृष्णगलो
कारकोभद्रः १ । आकण्ठमुखात्
कृष्ण सम्पूर्णं २ पूरयन्त्याशाम् ॥
कृष्णो गलेऽस्य विन्दु सितकरटान्त स
द्रिक्तकृद् रिक्तः ३ । पीतो गोपीत
४ इति लोकाश्च खञ्जने दृष्ट ॥ अथ
कस्मिन् स्थाने दृष्टः । तीट्कफलक
वेतीत्याह । अथ मधुरसुरभिफ

खञ्ज

नकुसुमतकष सज्जिलाशयेषु पुण्ये
षु । कर्तितुगभुजगमूर्द्धमु मासा
दोद्यानहर्म्येषु ॥ मेवगोष्ठमत्समा
गमयन्तीत्सवपार्थिवद्विजसमीपे ।
हस्तिगुग्गुमशालाकृचध्वजचामरा
द्येषु ॥ हेमसमीपसिताम्बरकम-
लोत्पलपजितोपलिसेषु । दधिपा
चधान्यकूटेषु च श्रिय खञ्जनं कुरु
ते ॥ अन्येष्वप्याह । पङ्क्ते स्वाद्वन्ना
सिर्गौरससम्पन्नगोमयोपगते । शा
द्वलगे वस्त्रासि शकटस्थे देशविभ
शः ॥ गृहपटले ऽर्थश्च सोवधेव न्यो
ऽशुचौ भवति रोग । पृष्ठे च जाविका
नां प्रियसङ्गममावहत्याशु ॥ अन्य
दप्याह । महिषोष्णर्दभास्थिशृङ्गान
गृहकोणशर्करादृस्थ । प्राकारभ स्म
केशेषु चाशुभो मरणरुग्भयद ॥ प
क्षौ धुन्वन्नुभ शुभ पिबन् वारि नि
वगासंस्थ । सूर्योदये प्रशस्तो नेष्ट
फल खञ्जनेऽस्त्वमये ॥ नीराजने
निवृत्ते ययादिशाखञ्जने नृपं या-
न्तम् । पश्येत् तथा गतस्य क्षिप्र म
वातिर्वशं मुपैति ॥ अथ प्रत्ययप्र
दर्शनार्थमाह । तस्मिन्निधि भवति
मैथुनमेति यस्मिन् यस्मिंस्तु छर्द
यति तत्र तले ऽस्ति काच । अङ्गा
र मय्युपदिशन्ति पुरीषणे ऽस्य त

खञ्ज

कौतुकापनयनाय खने हरिचीम् ॥
 अन्यच्छुभाशुभमाह । मृतविकल
 विभिन्नरोगित स्वतनुसमानफल
 प्रद खग । वनकूदभिनिर्लीयमा
 नको वियतिच वन्धुसमागमप्रद ॥
 अथशुभखञ्जने दृष्टे विधानमाह ।
 नृपति रपि शुभ शुभप्रदेशेखग म
 वलोक्य महातले विदधात् । सुर
 भिकुसुमधूपयुक्तमर्घ शुभ मभिन
 न्दित मेव मेति वृद्धिम् ॥ अथाशु
 भे खञ्जने दृष्टे विधानमाह । अशु
 भ मपि विलोक्य खञ्जन द्विजगुरु
 साधुसुरार्चने रत । न नृपति र
 शुभ समामुयान्न यदि ससप्तदिना
 निर्मासभुक् स्यात् ॥ अथ कालफ
 लप्रदर्शनार्थ माह । आवर्षात् प्रथ
 मे दर्शने फल प्रतिदिनन्तु दिनशे
 षात् । दिक्स्थानमूर्त्तिखग्नर्च शा
 न्तादीप्तादिभिश्चोद्यम् ॥ इतिवा
 राह्याविचत्वारिशीधाय ॥ ४३
 विशेष शाकुने ॥ दिग्विशेषे ऽस्य
 शब्दफलम् । वित्त ब्रह्मणि कार्यं
 सिद्धिरतुला शक्ने हुताशेभय याम्या
 मग्निभय सुरद्विषकलि लीभ स
 मुदालये । वायव्यां वरवस्त्रगन्धस-
 लिलं दिव्याङ्गनाचोत्तरे ऐशान्या
 मरण भुवनिगदितदिग्गलक्षण ख

खटिनी

ञ्जने ॥ ज्येष्ठीरुतक्षुतेप्येववेधम् ॥
 न । गमने ॥ खञ्जति । खजि० ।
 नन्द्यादिच्छाल्ल्यु ॥
 खञ्जनक । पु । खञ्जने ॥
 खञ्जनगतम् । न । यतीनां गोपनीये
 रते ॥ यमिना यद्वत गोप्य तत् ख
 ञ्जनरत विदुर्गिच्युक्ते ॥
 खञ्जना । स्त्री । खञ्जरीटसमपक्षिणि
 । क्षुद्रखञ्जनजातौ । सर्षप्याम् ॥
 खञ्चनिका । स्त्री । खञ्जनाकृतौ । स
 र्षप्याम् । हापुत्रिकायाम् ॥ खञ्जनै
 व । स्वार्थेक । टाप् । इच्छम् ॥
 खञ्जरीट । पु । खञ्जने ॥ असिधाराया
 म् ॥ व्रतचारिणि ॥ खञ्जद्वक्त्रच्छ
 ति । जगता । बाहुकात् कीटन ॥
 खञ्जा । स्त्री । छन्द प्रभेदे ॥
 खट । पु । अन्धकूपे ॥ कफे ॥ महारा
 न्तरे ॥ टङ्गे ॥ दृष्टे ॥ लाङ्गले ॥ क
 तृष्टे ॥ खटकाङ्गायाम् । अच् ॥
 खटक । पु । नागवीटे । टाङ्क रे ॥
 खटकामुख । पु । शरार्कषणमुद्राय म्
 ॥ हस्तकविशेषे ॥
 खटिक । पु । कुञ्जितपाणौ ॥
 खटका । स्त्री । शैलखडो इति प्रसिद्धा
 याकठिन्याम् । लेखद्वये ॥ कर्णर
 न्धे ॥ धीरशे ॥
 खटिनी । स्त्री । खड्याम् । खटिका

खट्वा

याम् ॥

खटी । स्त्री । कठिन्याम् । धवलमृत्ति
कायाम् ॥ खटी दाहास्त्रजि च्छी
ता मधुरा विषशोथजित् । लेपादै
तद्गुणा प्रोक्ता भक्षितामृत्तिकासमा
॥ खटी गौरखटी द्वे च गुणौ स्तुल्ये
प्रकीर्त्तिते ॥

खट्वन । वि । खर्वे ॥

खट्वाश । पु । गन्धोत्तै । वनवासने ॥
खाटास गन्धगोकुला इति च गौड
भाषा ॥

खट्वाशी । स्त्री । पृतिशारिजायाम् ॥

खट्वि । पु । शवयाने । अन्तश्शय्यायाम् ॥

खट्विक । पु । खटीक इति ख्याते मांस
विक्रयिणि ॥ महिषी क्षीरफेने ॥ शा
कुनिके । चिडीमार इति भाषा ॥

खट्विका । स्त्री । चुइखट्वायाम् । निष
द्यायाम् ॥ शवयाने ॥

खट्वेरक । वि । खर्वे ॥

खट्वका । स्त्री । खट्विकायाम् ॥ अभाषि
तपुस्काच्चेति पक्षे इच्छाभाव ॥

खट्वा । स्त्री । पर्यङ्के । शयने । मञ्चे ॥

खट्वते निहालुभि । खट्वाङ्गायाम्

। अश्रुप्रुषीतिक्कन् । टाप् ॥ अष्टाभि

काष्ठखण्डैश्च खट्वेति प्रतिचक्षते ॥

विशेषोयुक्तिकल्पतरौ ॥ कालशि

व्याम् ॥

खड्यू

खट्वाका । स्त्री । खट्विकायाम् ॥ आदा

चार्याणामिति पक्षे आत्वम् ॥

खट्वाङ्ग । पु । सूर्यवंशीयराजर्षिविशेषे

॥ न । नरपञ्जरे ॥ दण्डारोपितनर

शिरस्को ईशायुधविशेषे ॥ पृष्ठवशे ॥

खट्वापादे ॥

खट्वाङ्गभृत् । पु । शिवे ॥

खट्वाङ्गी । पु । शिवे ॥

खट्वाकूट । वि । खट्वाश्रिते ॥ अविनी

ते । प्रमादिनि ॥ जालम् । निषिद्धा

ऽनुष्ठानपदे ॥ वेद व्रतानि च समाप्य

समावृत्तेन हि खट्वारोढव्या ब्रह्मच

र्ययव भूमिशयनार्होऽपि य खट्वामा

रोहति सजालम् । कूटशायम् । ते

न खट्वा मारोहतु मावा निषिद्धानु

ष्ठानपर सर्वोपि खट्वाकूटउच्यते ।

खट्वाक्षेप इति निश्चयतत्पुरुष ॥

खट्विका । स्त्री । शयने । चुइखट्वायाम्

। खट्विया खटोला इति भाषा ॥ च

ल्पाखट्वा । कन् । ह्रस्व । अभाषितपु

स्काच्चेतीत्वम् ॥

खड् । पु । पानान्तरे ॥ भेदे ॥ पु । न

। लघुट्टणे । खड इति भाषा ॥

खडक्किका । स्त्री । } पञ्चद्वारे । खि

खडक्की । स्त्री । } डकी इति भाषा

॥ इति चारावली ॥

खड्यूषः । पु । यूषवि० ॥ यथा । तक्र

खड्ग

वपित्यचाङ्गेरीमरिचा जाजिचिच-
कै । सुपक्व खड्गयुषीय चक्रदत्तेन
भाषित ॥

खडिका । स्त्री । } सेल्खडी इतिभा
खडी । स्त्री । } या प्रसिद्धाया क
ठिन्याम् ॥

खडु । पु । मृतशय्यायाम् ॥

खड्गम् । न । लोहे ॥

खड्ग । पु । खागइतिख्याते गण्डकशृङ्गे
॥ वृद्धभेदे ॥ गण्डके । गेडा इति
प्रसिद्धवनमृगे ॥ चारकनामगन्ध
द्रव्ये ॥ खाँडा तरवारिइतिच ख्याते
शस्त्रे । असौ । चन्द्रहासे ॥ खण्डति
। खडिभेदने । छापूखडिम्य किदि
तिगन् । आगमशास्त्रस्याऽनित्यत्वा
न्ननुम् ॥ अथ खड्गविषयकत्रयोदश
विधसञ्चरणं महाभारते । यथा मण्ड
लाकारतः खड्गभ्रामणभ्रान्तमुच्यते १
। तदेव गच्छुमुद्यम्यकृतमुद्गान्तमीरि
तम् २ ॥ भ्रामण स्वस्य परितः खड्ग
स्याविद्धमुच्यते ३ । परप्रयुक्तशस्त्र
वारणार्थं मिदत्रयम् ॥ शत्रो रा
क्रमणार्थाय गमनन्वाप्तुं मतम् ४
। खड्गस्याग्रेण तद्देहस्पर्शनप्रसृत म
तम् ५ ॥ बन्धयित्वा रिपौ शस्त्रपात
न गदितं स्मृतम् ६ । परिवर्त्य भ
वेच्छत्रो वीरमदन्तिगतो गतिः ७ ॥

खड्गप

पश्चात् पदापसरण निवृत्त्य सम्प्र
चक्षते ८ । अन्योन्यताडनं प्राकृ
सम्पातमुभयो रपि ९ ॥ आधिक्य
मात्मनो यत् तत् समुदीर्णं मुदा
रितम् १० । अङ्गप्रत्यङ्गदेशेषु भ्रा
मणं भारतं स्मृतम् ११ ॥ विचित्र
खड्गसञ्चारदर्शनं कौशिक स्मृतम्
१२ । निनीय चर्मणि क्षेपो ददमे
सात्त्वत हितम् १३ ॥ इति ॥

खड्गकोष । पु । असिपिधाने । खड्गपत्रे ॥

खड्गज्ञानम् । न । खड्गपरीक्षायाम् ॥

खड्गट । पु । दृढत्वात् ॥

खड्गधेनु । स्त्री । खड्गपुत्रिकायाम् । कु
री इति भाषा ॥ गण्डकस्त्रियाम् ॥

खड्गपत्र । पु । असिकोषे । खड्गलता
याम् ॥

खड्गपरीक्षा । स्त्री । खड्गज्ञाने ॥ यथा ।

अङ्ग रूप तथा जातिर्नैवारिष्टे

च भूमिका । ध्वनिर्मानमिति

प्रोक्तं खड्गज्ञानाद्युक्तं शुभम् ॥ अभि

ज्ञे दृश्यते यादृक् विभिद्य घटिते

तथा । यदेव दृश्यते विज्ञे तदङ्ग

सम्प्रचक्षते १ ॥ नीलकृष्णादिक

खड्गे रूपमित्यभिधीयते २ । तेनै

व यत् प्रतीतस्यात् तज्जातिरिति

गद्यते ३ ॥ अङ्गातिरिक्तं यज्जाति

स्तन्माहात्म्यो पदचकम् । तन्नेत्र

खड्गल

मिति । जानीयात् खड्गे खड्गविशार
द ४ ॥ अज्ञातिरिक्त खड्गादि यच्छु
हुत्वापसूचकम् । तदरिष्ट मिति
प्राहु ५ भूमिरङ्गादिधारणम् ६ ॥
य खड्गे जायते शब्दो नखदण्डादि
ना हते । स ध्वनि ७ स्तुतना
मान ८ ज्ञानमष्टविधन्विदम् ॥ प
ञ्चाद्या निपुणै खड्गे सम्भाव्यन्ते
पिकृत्रिमा । अन्त्या वकृत्रिमौ ज्ञेयौ
ता वेव सहजा विति ॥ शत मङ्गा
नि चत्वारि रूपाणि जातयस्तथा ।
चिश ज्ञेयाणि जानीया दरिष्टानि
तथैव च ॥ भूमिश्च द्विविधा ज्ञेया
ध्वनि रष्ट विधो मत । मानन्तु
द्विविध प्रोक्तमित्येषासङ्गहेमत ॥
इति ॥ विशेषस्तुलौहार्णवलौहदी
पयुक्तिकल्पतरुप्रभृतिग्रन्थेषु दृष्टव्य ॥

खड्गपिधानम् । न । } खड्गकोशे । प
खड्गपिधानकम् । न । } रीवारे । प्र
त्याकारे । कोषे ॥

खड्गलक्षणम् । न । खड्गस्वरूपज्ञाने ॥
तथादौ खड्गस्य प्रमाणं ब्रह्मानाञ्च शु
भाशुभज्ञानार्थमाह । अङ्गुलशतार्दु
मुत्तमजन स्यात् पञ्चविंशति ख
ड्ग । अङ्गुलमानाञ् ज्ञेयो ब्रह्मो शु
भो विषमयवस्य ॥ * ॥ ब्रह्मानामाकृ
तिरक्षयमाह । श्रीष्टवर्द्धमानात्

खड्गल

पञ्चशिवलिङ्गकुण्डलाजानाम् । स
दृशा प्रणा, प्रशस्ता ध्वजायुधस्वस्ति
कानाञ्च ॥ * ॥ अशुभलक्षणानि ।
कृकलासकाककङ्ककथादकवम्भट्टसि
काकृतय । खड्गे ब्रह्मान शुभदा व
शानुगता प्रभूताश्च ॥ स्फुटितो ह
स्व कुण्डो वशच्छिन्नो नट्टुनेनु
गत । अस्वनइति चानिष्ट प्रोक्तवि
पर्यस्तदृष्टफल, ॥ * ॥ खड्गचेष्टित
माह । कण्ठित मरणायोक्त पराज
यायाप्रवर्त्तन कोशात् । स्ववसुङ्गी
र्ण युद्ध ज्वलिते विजयो भवित ख
ड्गे ॥ * ॥ अथपरिभाषार्थमाह ।
नाऽकारण विवृणुया अविघट्टयेच्च
पश्येन्नतत्रवदन नवदेवभूष्यम् । दे
श नचास्य कथयेत् प्रतिमानयेन्न
नैवस्पृशेन्नृपति रप्रयतोऽसियष्टिम्
॥ * ॥ अन्यलक्षणमाह । गोविद्धा
सस्थानो नोलोत्पलवशपत्रसदृश
श्च । करवीरपद्मशूलाग्रमण्डलाग्रा,
प्रशस्ता सु ॥ निष्पन्नो न च्छेद्यो
निकषै कार्यः प्रमाणयुक्तः स ।
मूले म्रियते स्वामी जननी तस्याग्र
सम्प्लिक्ने ॥ * ॥ अथ मुष्टौदृष्टाया
ब्रह्मज्ञानमाह । यस्मिन् तत्सदप्रदे
शे ब्रह्मो भवेत्सददेवखड्गस्य । वनि
तानामिदं तिलको गुह्येवाग्यो मु

खड्गल

खट्वृष्ट ॥ * ॥ अत्रब्रह्मोपायमाह ।
 अथवा स्पृशति यदङ्ग मष्टानिस्त्रश
 भृत् तदवधाय । कोशस्थस्यादेश्यो
 वणापि शास्त्र विदित्वैवम् ॥ शिर
 निस्पृष्ट मयमेङ्गुले द्वितीयेललाट
 संस्पर्शे । भूमध्येचतृतीये नेत्रस्थर्षे च
 तुर्ये च ॥ नासोष्ठकपोलहनुश्रवणाग्री
 वासकेचपञ्चाद्या । उरसिद्वादश
 सस्थस्त्रयोदश कक्षयोर्ज्ञेय ॥ स्तन
 हृदयोदरकुक्षौ नाभौ चतुर्दश
 दयोक्षेया । नाभीमूलेकव्या गुह्ये
 एकोनविंशतित ॥ ऊर्वोर्द्धाविंशे
 दूर्वामध्येब्रह्मस्त्रयोविंशे । जानुनिच
 चतुर्विंशजङ्घायापञ्चविंशे ॥ जङ्घा
 मध्येगुल्फेपार्श्वोपादे तथा ऋजुलिप्प
 पिच । षड्विंशादिषु यावत् त्रिंशदि
 तिमतेन गर्गस्य ॥ * ॥ अथैतेषां ब्र
 ह्मणाफलान्याह । पुत्रमरण धना
 सिर्धनहानि सम्पदश्च वन्यश्च ।
 एकादशखलसंस्थे व्रणौ फल निर्दिशे
 त् क्रमशः ॥ सुतलाभ कलहो ह
 स्तिखल्वि पुत्रमरणधनलाभ । क्रम
 शा विनाशधनितान्निचित्तदु खानि
 षट्प्रभृति ॥ खल्विर्हानि, खोलव्य
 यो वधदृष्टिमरणपरितोषा । ज्ञेया
 श्वतुर्दशादिषु धनहानि श्वैकविंशे
 स्यात् ॥ विज्ञासिर निर्वाणार्धनाग

खड्गल

मोमृच्युसम्पदोऽस्वत्त्वम् । ऐश्वर्य
 मृच्यु राज्यानिचक्रमात् चिश्चदिति
 यावत् ॥ अनिर्वाणार्धं च्यु ॥ परतो
 न विशेष फल विषमसमस्याश्च पा
 पशुभफलदा । केचिदफला प्रदिष्टा
 स्त्रिंशतपरतोऽग्रमितियावत् ॥ * ॥
 अथगन्धलक्षणमाह । करवीरोत्प
 लजमदघृतकुङ्कुमकुन्दचम्पकसग
 न्ध । शुभदोनिष्टोगोमूत्रपङ्कजमे
 दस सदृशगन्ध ॥ कूर्मवसासृक्क्षो
 रोपमश्वभयदु खदोभवतिगन्ध । वै
 दूर्यकनकविद्युत् प्रभोजयारोग्यदृ
 ङ्गिकर ॥ * ॥ अथशस्तपानम् । इ
 दमौशनश्च शस्तपान रुधिरेश
 श्रियमिच्छत प्रदीताम् । हविषा
 गुणवत्सुताभिलिप्तो सलिलेनाद्य
 यमिच्छतश्चवित्तम् ॥ वडवोपृकरेषु
 दुग्धपानयदिपापेन समीहतेर्थसि
 द्धिम् । भाषपित्तमृगाश्ववस्तदुग्धै क
 रिहस्तच्छिदये सतालगर्भे ॥ आर्कं
 पयोहुडविषाणमसीसमेत पाराव
 ताखुशकृताचयुत मलेप । शस्त्रस्य
 तैलमथितस्य ततोऽस्यपानपश्चाच्छि
 तस्य नशिलासुभवेदिघात ॥ क्षारे
 कदल्या मथितेन युक्ते दिनेोषितेपा
 यसमायसतत् । सम्यक् क्लित चाश्रम
 निनैतिभङ्ग नचान्यलोहेष्वपितस्य

ॐॐॐॐ

खण्डख

कौण्ड्यम् ॥ इतिवाराद्याम् ४८ ५
ध्याय' ॥

खङ्गिक । पु । महिषीक्षीरफेने ॥ सौ
निके । मांसविक्रयिणि ॥

खङ्गी । पु । गण्डके । तुङ्गमुखे । वज्र
चर्मणि ॥ खङ्ग शृङ्गमस्त्यस्य । इति
॥ मञ्जुघोषे ॥ त्रि । खङ्गधरे ॥

खण्ड । पु । इक्षोर्धिकारविशेषे । ऐ
क्षवे । चीनी इतिभाषाप्रसिद्धे

॥ प्रयुज्यतेचरसालायाम् । खण्ड
स्थोडशपलानिशशिप्रभस्येत्यत्र

॥ खण्डस्तुमधुरोवृष्यश्चक्षुष्योवृंह-
णोहिम । वातपित्तहर विग्नोव

ल्योवान्निहर पर ॥ मणिदोषे ॥
न । विडलवणे ॥ * ॥ पु । न । भि

त्ते । शकले ॥ खण्ड्यते । खडिभेद
ने । कर्मणि भावेवा घञ् ॥ खण्य

ते वा । खनु० । अमन्ताडु ॥

खण्डक । पुं । सितायाम् । चीनी इ
तिभाषा ॥ त्रि । छेदकारिणि ॥

खण्डकथा । स्त्री । वाङ्मयप्रभेदे ॥

खण्डकर्ण । पु । आलुविशेषे । वज्रक
न्दे । सकरकन्द इतिभाषा ॥ कटु

पाको खण्डकर्ण कफपित्तविनाश
न ॥

ॐ खण्डकालु । न । आलुविशेषे ॥

ॐ खण्डखर्जूरम् । न । खजरइतिख्याते

ॐॐॐॐ

खण्डपा

पक्वान्ने ॥

खण्डज । पु । गुडे ॥ यवासशर्करा
याम् ॥

खण्डजोद्भवज । पु । तपराजोद्भवख
ण्डे ॥ इतिराजनिर्घण्ट ॥

खण्डताल । पु । तालविशेषे ॥ यथा
। द्रुतमेक भवेद्यत्र खण्डताल स
उच्यते । अपर नियत विनेति दा
मोदर ॥

खण्डधारा । स्त्री । कर्त्तर्याम् । कैची
इतिभाषा ॥

खण्डनम् । न । भञ्जने ॥ निराकरणे
॥ छेदने । भेदने ॥

खण्डपरशु । पु । शिवे ॥ खण्डयतीति
खण्ड । खण्ड परशुरस्य ॥ जामद

ग्न्ये ॥ खण्डयति शङ्खन् । खडि० ।
पचाद्यच् । खण्ड' परशुरस्य ॥

खण्डपर्शु । पु । पर्शुरामे । भार्गवे ॥
शङ्करे । शिवे ॥ चूर्णालेपिनि ॥ ख

ण्डामलकभैषज्ये ॥ राहौ । सैहिके
ये ॥ खण्डयतीति खण्ड । सदाऽसु

रवधे खण्ड पर्शुरस्य ॥ भमदन्तश्च
स्तिनीतिशब्दरत्नावली ॥

खण्डपाल । पुं । शशया चत्रियाज्जा
ते । मयरा इतिगौडभाषा प्रसिद्धे

वर्णसङ्करविशेषे । खण्डिके । मोद
के ॥ इतिहारावली ॥

ॐॐॐॐ

ॐ ॐ ॐ

खण्डिता

ॐ खण्डमे. दक । पु । यवासशर्करायाम् ॥

खण्डववाम् । न । धूर्त । विडखववाम् ॥

खण्डविकार । पु । मत्स्यखण्डायाम् ॥ ख

ण्डोविकारोऽस्या ॥

खण्डविकृति । स्त्री । शर्करायाम् ॥

खण्डस्य चीनीतिख्यातस्य विकृति ॥

खण्डशाखा । स्त्री । मन्दिषवद्वयाम् ॥

खण्डसर । पु । यवासशर्करायाम् ॥

खण्डाभ्रम् । न । अभ्रलेखे । फटामे

व इतिभाषा ॥ स्त्रीभादन्तस्यता
न्तरे ॥

खण्डि । स्त्री । खण्डने ॥

खण्डिक । पु । कलाये ॥ ऋयन्तरे ॥

कञ्जे । काख इतिभाषा ॥ खण्डोस्या

स्ति । अत इतिठनाविति ठन् ॥

खण्डिका । स्त्री । ह्रस्वखण्डे ॥

खण्डित । वि । भेदिते ॥ छिते । छे

दिते । खूने ॥ यथा । चन्द्रे कण्डक

सुजनेद्विदता विकाशवच्छा क

मलेषु च खण्डा । मुखेऽप्रसाद सध

नेषु सर्वदा यथोन्निधातु कथयन्ति

खण्डितमिति ॥ हासकमिति ॥ ख

ण्डा सञ्जाताभ्रस्य । ता० इतच् ॥

खण्डिता । स्त्री । स्त्रीयादिनायिकाभे

दे । भर्तुरन्यासकृत्तानकलुषिता

याम् ॥ ज्ञाते ऽन्यासकृत्तविकृते ख-

ण्डितेर्ष्याकषायितेत्युक्ते । अपिच

ॐ ॐ ॐ

खञ्ज

। नीत्वा ऽन्यत्र निशा प्रात रागते

प्राणवत्समे । अन्यासम्भोगचिह्नैस्तु

खण्डितेर्ष्याकषायितेति ॥

खण्डी । पु । वनमुन्ने ॥

खण्डिनी । स्त्री । धरिण्ययाम् ॥

खण्डिमा । पु । खण्डितायाम् ॥ खण्ड

स्य भाव । इमनिच् ॥

खण्डीर । पु । पीतमुन्ने । सोनामू ग

इति भाषा ॥

खतमाल । पु । पयोधरे । मेघे ॥

धूमे ॥

खदिका । स्त्री । लाजासु । खीख इ

तिभाषा ॥

खदिर । पु । खैरसार इतिप्रसिद्धे गा

यत्रिणि । वास्तनयद्रुमे । दन्तधा

वने । वक्रकण्ठे ॥ खदिर भीतलो

दन्त कण्ठकासारचिप्रणुत । ति

क्त कषायो मेदोऽत्र कृमिमेहज्व

रव्रणान् ॥ श्विषयोऽयमपिस्तास्यपा

ण्डकुष्ठकफान् हरेत् ॥ इन्द्रे ॥ चन्द्रे

॥ खदति । खदस्यैर्वैदिसायाञ्च । अ

विरशिशिरशिशिलस्य रस्फिरस्य

विरखदिरादितिकिरच् ॥

खदिरपत्रिका । स्त्री । अरिखदिरे ॥

खज्जालुखतायाम् ॥

खदिरपत्री । स्त्री । खज्जालुखतायाम् ॥

खदि-सार । पु । खादिरे । खै-सार

ॐ ॐ ॐ

खनक	र मणि
इतिभाषा ॥	घिखनकी ॥
खदिरिका । खी । खाचायाम् ॥	खननम् । न । विदारणे । खेदना इतिभाषा ॥
खदिरा । खी । शाकभेदे । खज्जाखु	खनयित्री । खी । अक्षुप्रभेदे ॥
कायाम् । नमस्कार्याम् । हाथाजो	खनि । खो । आकरे । गञ्जायाम् ।
डो इतिभाषा ॥ खदति । खदे कि	धातुगताद्युत्पत्तिस्थाने ॥ खन्यते ।
रच् । डीप् ॥	खनु० । खानकष्यज्यसीति इ । ख
खदिरोपमम् । न । खदिरामे । खेत	नने ॥
खदिरे । सोमवल्के । कांटावाव	खनिषम् । न । अवदारणे । वृदाख इतिभाषा ॥ खन्यते ऽनेन । खर खन
खा इतिगौडभाषा ॥	ने । अर्त्तिखूध्विति इव ॥
खदूरवासिनी । खी । तारायाम् । वु	खनिविम । वि । खननेननिर्हत्ते ।
दुशक्तिविशेषे ॥	खनी । खी । खनौ ॥ कृदिका । इतिपाक्षिकोडीप् ॥
खद्योत । पु । ज्योतिर्निज्ञये । कीटम	खपान्य । पु । ग्रहे ॥ खस्यपान्य ॥
यौ । प्रभाकीटे ॥ खद्योतते । द्युत	खपुर । पु । क्रमुके । गुवाके । सुपा
दीप्तौ । अच् ॥ खद्योतयति वा अ	री इति भाषा ॥ भद्रमुस्तके ॥ व्या
ण् । सूर्ये ॥	खनखे ॥ न । घटे ॥ ऊर्द्धगेपुरे ।
खद्योतन । पु । अर्के । सूर्ये ॥ खस्य	नभ पुर्याम् । हरिश्चन्द्रपुरे । हरचं
द्योतन ॥	दावली इति भाषा ॥ वि । अमसके
खधूप । पु । रुद्रिक्रीडाविशेषे । इवा	॥ खम् इन्द्रियम् आकाश वा पिप
ई इतिभाषा ॥ यथा । उर्ध्वा प्रच	र्त्ति । पृषालनपूरणयो । मूलविभु
क्रुर्नगरस्य मार्गान् ध्वजान् वदन्धु	डादित्त्वान् क । उदोष्यपूर्वस्य ॥
मुमुचु खधूपान् । इतिभट्टि ॥ व	खभान्ति । पु । चिह्ने । चीख इति
न्दूक इतिप्रसिद्धे वन्धूके ॥	प्रसिद्धे खगे । नभो अमे ॥ खेआका
खनक । पु । उन्दुरौ ॥ रन्ध्रिचौरे ॥	शे भ्रान्तिर्भ्रमण मस्य ॥
चि । अवदारके । खननकर्त्तरि ॥	खमणि । पु । खय ॥ खसमणिरिव ॥
भूमिवित्तज्ञे । स्वर्णाद्युत्पत्तिस्थाना	
भिन्ने ॥ खनति । खनुअवदारणे ॥	
शिल्लिनिष्पुन् ॥ खियाधिल्ल न् डी	

खरच्छ	खरप
खमीलनम् । न । नन्दायाम् ॥	भाषा प्रसिदे तृणा विशेषे । उल्लके ॥
खमूलि । स्त्री । वारिपग्याम् । कुम्भि कायाम् ॥	इत्कटे । ओकडा इति गौडभाषा ॥ कुदरुत्तणे ॥ शाखोटे ॥ भृमी सहे ॥
खमूलिका । स्त्री । } वारिपग्याम् ॥	खरगा । चि । खरगासे ॥ खरा तीक्ष्णा
खमूली । स्त्री । }	नासिकास्य । खुरखराभ्यावानस ।
खर । पु । गर्दभे । रासभे ॥ ख मुख	पूर्वपदादितिगत्त्वम् ॥
विलमतिशयित मस्य । रप्रकरणे	खरगास । चि । तीक्ष्णानासिके । खर
खमुखकुक्षेभ्यउपसख्यानमिति ॥	गासि । खरा तीक्ष्णा नासिकास्य ।
घर्मे ॥ राक्षसान्तरे । रावणभातरि	खुरखराभ्यावानसितिपक्षे अम्ना
दैत्ये ॥ कण्टकिवृक्ष विशेषे ॥ क	सिकायाइत्यच् नसादेशश्च । य
क्ले ॥ काके ॥ कुररपक्षिणि ॥ २५	त्त्वम् ॥
वतसरे ॥ उपद्रुन जगत्सर्व तस्करै	खरत्त्वक् । स्त्री । अलम्बुषायाम् । ल
र्मपिकै खगै । पीडिताश्चप्रजा	ज्जालुप्रभेदे ॥
सर्पादेशभङ्ग खरेप्रिये ॥ पश्चिम	खरदण्डम् । न । पद्मे ॥
द्वागृहे ॥ रवे पार्श्वगे ॥ तिरमे	खरदला । स्त्री । काष्ठोदुम्बरे ॥
। तीक्ष्णे ॥ चि । तद्धति ॥ दुःस्पर्शे ॥	खरदूषण । पु । धसूरे । धुस्तूरे ॥ ख
कठिने ॥ यथा । खरविशदमभ्यव	रेणसहदूषणे ॥ दोषबहुलै ॥
हारं भक्ष्यमिति ॥ खमिन्द्रियराति	खरध्वंसी । पु । रघूत्तमे । श्रीरामच
अभिभवति । रा० । क ॥	न्द्रे ॥ खरध्वंसयति । ध्वसु० सुपीति
खरकाष्ठिका । स्त्री । वलायाम् ॥	णिनि ॥
खरकुटी । स्त्री । नापितशालायाम् ॥	खरनादिनी । स्त्री । रेणुकानामगन्ध
खरकाण । पु । तित्तिरिखगे ॥	वस्तुनि ॥
खरगन्धा । स्त्री । नागवलायाम् ॥	खरपत्र । पु । शाकाखद्रुमे ॥ खुद्रपत्र
खरगृहम् । न । } गर्दभशालाया	तुलसाम् । मरुवके ॥ यावनान्नशरे
खरग्रह । पु । } म् ॥	॥ खराणि पञ्चाण्यस्य ॥
खरघातन । पुं । नागकेशरे ॥	खरघवक । पु । तिलकटुचे ।
खरच्छद । पु । उल्लखड इति गौड	

खरस्क	खर्जन
खरपत्री । स्त्री । गोजिह्वायाम् । ट । विकायाम् । अध पुष्प्याम् ॥ का कोदुम्बरिकायाम् ॥	खरस्वरा । स्त्री । वनमल्लिकायाम् ॥ खगा । स्त्री । देवताङ्गुचे ॥ तीक्ष्ण त्वान् ॥
खरपात्रम् । न । लौहपात्रे ॥	खराशु । पु । स्तये । खरास्तीक्ष्णा अश वोऽस्य ॥
खरपादाब्ज । पु । कपित्थदुमे ।	खराग्नि । पु । अकार्यमग्निविशेषे ॥
खरपुष्प । पु । मरुवके ॥	खराब्दाङ्गरकम् । न । वैदर्भ्यमग्नौ ॥
खरपुष्पा । स्त्री । वर्षाशके । कवया म् । वावुदुतुलसो इति गौडभाषा ॥ खराणि पुष्पाण्यस्या ॥	खराश्व । स्त्री । मयराशिखायाम् । ह द्रजटा इति गौडभाषा । कारव्याम् । चेतयमानिकेति केचित् ॥ खरम श्रुते खरैरुच्यते वा । अशूच्यासौ स ङ्घातेष्व अशभोजने वा । उल्लुत्वाद यश्चेतिव ॥
खरपुष्पो । स्त्री । वर्षराम् ॥ पाककर्णे तिङ्गीष् ॥	खराक्षा । स्त्री । अजमोदायाम् ॥
खरप्रिय । पु । कपे ते । पागावते ॥	खरिका । स्त्री । कस्तूरीविशेषे । सातु चूर्णाकृतिरिति जगनिर्घण्ट ॥
खरमञ्जरी । स्त्री । अपामर्गे ॥ खरा मञ्जरिरस्या गौरादित्वान्ङ्गीष् ॥	खरी । स्त्री । गर्दभ्याम् ॥
खररोमा । पु । नागभेदे ॥	खरु । पु । दर्पे ॥ हरे ॥ हये ॥ दन्ते ॥ श्वेतवर्णे ॥ कामदेवे पीतिदीप्ति त ॥ त्रि । पवने ॥ निषिद्धैकरुचौ ॥ निर्बोधे । मूर्खे पीतिदशपादीवृ त्ति ॥ क्रूरे ॥ स्त्री । पतिस्वराकन्या याम् ॥ खरसयोगो पधान्नेति नङ्गी ष् ॥ खनति । खनु । खरशङ्खपीयु नीलङ्गुलिगु इति कु रेफश्चान्ता देश ॥
खरवल्गिका । स्त्री । नागवल्गायाम् ॥	खर्जनम् । न । कर्द्वयने ॥
खरशब्द । पु । कुगरखगे ॥ खरस्य शब्दे ॥	
खरशाक । पु । फञ्जिकायाम् । भा ग्याम् ॥	
खरशालम् । न । खरगृहे ॥ खरा खरशाला । स्त्री । शाशाला विभा षासेनेति पाञ्चिकलीवत्त्वम् ॥ त्रि । खरशाले जाते ॥ स्थानान्नमोशाले ति जातार्थस्य लुक् ॥	
खरस्कन्ध । पु । प्रियालवृक्षे ॥	
खरस्कन्धा । स्त्री । खर्जर्याम् ॥	

ॐ ॐ ॐ

खर्जुरी

ॐ खर्जिका । खी । अवदशे ॥

खर्जु । पु । खर्ज्वाम् ॥

खर्ज् । खी । कीटान्तरे । कानखजू

रा गोजर इति च भाषा ॥ खर्जूरोपा

दपे ॥ कण्डुम् ॥ खर्जनम् खर्जति

वा । खर्जपृजने च चाक्षयने । वृषि

चमितनिधनिसर्जिखर्जिभ्यञ्ज ॥

खर्ज्म । पु । चक्रमर्दे ॥ धत्त्रे ॥ अ

र्कवृक्षे ॥

खर्जूर । पु । दृष्टिककीटे ॥ न । रु

प्ये ॥ खर्जूरफले ॥ पु । खी । दृण

द्रुमे ॥ खर्जति । खर्ज् । खर्जपिञ्जा

दिभ्यञ्जरोलचावित्यर ॥ खर्जूरस्य

फलम् । फले विहितस्याणोलुप् ॥

खर्जुरी । खी । वनखजूरे ॥ जातेर

खीतिडोष ॥ गौरादिर्वा ॥

खर्जुरीचितयम् । न । छोहारा पिण्ड

खर्जुरी चक्षुर्खर्जूरका तथा । खर्ज

रीचितय प्रोक्त ग्रन्थेभावेननिर्मिते

॥ खर्जुरीचितय शीत मधुरं रसपा

कयो । क्षिग्ध रुचिकरं हृद्य चत

चयहर ज्वर ॥ तर्पण रक्तपित्तघ्न पु

ष्टिविष्टम्भशुक्रदम् । कोष्ठमारुतवृ

हल्य वाह्यवातकफापहम् ॥ ज्वरा

भिघातचक्षुष्माकासश्वासनिवारण

म् । गदमूर्च्छामरुत्पित्तमद्योर्जित

गदान्तकृत् ॥ सद्यतीभ्यागुयैरल्पा

ॐ ॐ ॐ

खर्जुरी

स्वल्पाखजरिकास्मृता ॥ खर्जुरीतरु

तोयन्तुमदपित्तकरम्भवेत् । वातश्चे

षाहररुच्यदीपनवलशुक्रकृत् ॥

खर्पर । पु । तस्करे ॥ धूर्त्ते ॥ भिच्चा

भाण्डे । भिच्चापत्रे ॥ कपाले । भि

न्नभाण्डशकले ॥ न । धातुभेदे । ख

पेरोतुल्ये ॥ अत्यशोधनम् । नरमूत्रे

च गोमूत्रे सप्ताह रसक पचेत् ।

दे। लायन्नेण शुद्ध स्यात् तत काय

षु योजयेत् ॥ खर्पर कटुक चार

कषाय वामक लघु । लेखन भेद

न शोत चक्षुष्य कफपित्तहृत् । वि

षाण्डकुष्ठकण्डूना नाशन परमम

तम् ॥

खर्पर । खी ।

खर्परितुल्यम् । न ।

चक्षुष्ये ॥

खर्ब । पु । कुलकवृक्षे ॥ निधिभेदे ॥

न । दशष्टके । दशाब्जसख्यायाम् ।

१००००००००००० ॥ त्रि । नीचे । वा

मने ॥ खर्बति । खर्बगतौ । पचाद्यच् ॥

खर्बट । पु । न । गिरितटग्रामे ॥ एक

तो यवतुल्यो नगरश्चेकत स्थि

तम । मिश्रन्तु खर्बट नाम नदीगि

रिसमाश्रयम् ॥ चतुश्चातग्राममध्य

स्थले ॥

खर्बशाख । त्रि । हस्ते । वामने ॥

ॐ ॐ ॐ

खलति	खलीका
स्वशाखद्रुमे ॥	खलतिक । पु । पर्वते ॥
खर्वा । स्त्री । खर्वप्रमाणायाङ्गवि ॥	खनपू । वि । बहुकरे । भुवमार्जय
खर्वुरा । स्त्री । तरदीष्टचे ॥	ति । भूमिमार्जनकारिणि । फरास
खर्वूजम् । न । दशाङ्गुले लताफलवि	भाडूवरदार इति भाषा ॥ खलंभू
शेषे ॥ खर्वूज मूचल वल्य कोष्ठशुद्धि	स्थानकल्केषु । खलपुनाति । पूज्
करङ्गु । सिग्ध स्वादुतर शीत वृ	पवने । क्षिप् ॥
ष्य पित्तानिलापहम् ॥ तेषु सञ्चा	खलमूर्त्ति । पु । पारदे ॥
क्षमधुर सञ्चार च्चरसाङ्गवेत् । रक्त	खलाधानम् । न । खले । शस्यमर्दन
पित्तकर तत्तुमूचकृच्छकरपरम् ॥	स्थाने खलान इति भाषा ॥
खर्मम् । न । पौरुषे ॥ कोषजाशुके	खलाधारा । स्त्री । तैलपायिकायाम् ।
चौमे ॥	तिलचट्टा इति भाषा ॥
खल । पु । स्तूर्ये ॥ तमालवृक्षे ॥ धत्तू	खलि । पु । तैलकिट्टे । खल इति
रट्टचे ॥ न । भुवि ॥ स्थाने ॥ कल्के ॥	भाषा ॥
खलाधाने । सस्यमर्दनस्थाने ॥ वि ।	खलिन । पु । न । कविकायाम् ॥ ख
क्रूरे ॥ कर्णेजपे । नीचे । परस्पर	लिन हयाय दद्यादितिलव्यम् ॥
भेदके ॥ अधमे ॥ खलति । खलस	खलिनी । स्त्री । तालमूल्याम् ॥ खल
च्ये । पचाद्यच् ॥ ख छिद्रलातिवा	द्रुन्दे । खल्यायाम् । धानोके अनेक
। लादाने । क ॥	खल्यान इति भाषा ॥ खलानासम्
खलता । स्त्री । खलत्वे ॥ अद्रोहिणि	ह इति चकव्यचश्चेतीति ॥
तथा शान्ते विद्वेष खलता स्मृता ॥	खलिवर्द्धन । पु । दन्तरोगविशेषे ॥
भावकर्मयोस्तल् ॥ गगनलतिकाया	मारुतेनाधिको दन्तो जायते तोष
म् ॥ खल्यलता ॥	वेदन । खलिवर्द्धन सत्तोऽसौ जा
खलति । पु । खल्लटे । शिपिविष्टे ।	ते रुक् च प्रशाम्यति ॥
ऐन्द्रलुप्तिके । इन्द्रलुप्तरोगवति ॥	खलिश । पु । खलिशामाच् इति गौ
खलति । खलसञ्चलने । खलति	भाषा प्रसिद्धे मत्स्ये । कङ्कचोटे ।
रिति खलते सलोपोऽतच् प्रत्य	खलेशये ॥
यान्तस्य इत्त्वञ्चनिपात्यते ॥	खलोवार । पु । अपकारे । श्लोहे ॥

खल

निर्भर्त्तने ॥

खलीन । पु । न । कविकायाम् ॥ खे
 , श्रमुखविले लीन ॥

खलीनक । पु । कविकायाम् । कडि
 यानी इति गौडभाषा ॥ स्वार्थे
 कन् ।

खलु । अ । वाकाभषायाम् ॥ जिज्ञा
 सायाम् ॥ सान्त्वने ॥ वीप्सायाम् ॥
 माने ॥ निषेधे ॥ पदप्राये ॥ वाक्य
 पूरणे ॥ अनुनये ॥ निश्चये ॥ खल
 ति । खलसञ्चये । बाहुलकात् उ ॥

खलुक् । पु । अन्धकारे ॥ जान्त ॥

खलुरेष । पु । मृगभेदे ॥

खलूरिका । स्त्री । शस्त्राभ्यासभूमौ ॥

खलेवाली । स्त्री । मेधिकाष्ठे ॥ वखो
 वर्द्धवन्धनाय निखातोमेढि खलेवा
 लीतिमोमासका ॥

खलेश । पु । } खलिशे । खले

खलेशय । पु । } शये ॥

खल्य । स्त्री । खलिन्याम् ॥ खलानां
 सम्बन्ध । खलगोरथादितियत् ॥ चि

। खलहिते ॥ खलायहितम् । ख
 लयवमापतिखलवृषवृक्षवृक्षेति यत् ॥

खल्ल । पु । वल्लपभेदे ॥ गर्त्ते ॥ निम्ने
 ॥ चर्मणि ॥ चातके ॥ औषधमर्द्दने

पात्रे । खरल इति भाषा ॥ दृष्टौ ।

खल मयखलमसक इति च भाषा ॥

खश

खल्ली । स्त्री । हस्तपादावमर्द्दनाखरो

गे ॥ तस्य लक्षणं यथा । खल्ली तु पादज

ङ्गोरकरमूलावमोटनीति ॥ तस्यौ

षधं यथा । कुष्ठसैन्धवयो कल्कश्च

क्रतैस्तसमन्वित । सुखोष्णोमर्द्दने

योज्य खल्लीशूलनिवारण ॥

खल्लीट । चि । खलतौ । खल्लाटे ॥

खल्वपि । अ । निश्चयार्थे ॥ खलुचक्र

पिचेति विशद ॥

खल्लाट । पु । इन्द्रलुप्ते । निष्केशशि

रसि ॥

खल्लिका । स्त्री । ऋजीषे । पिष्टका

दिभर्जनपात्रे ॥

खल्लरी । स्त्री । खल्ल्याम् ॥

खल्ली । स्त्री । आकाशवल्ल्याम् ॥ ख

वल्ली ग्राहिणी तिक्ता पिच्छिला

ऽक्ष्यामयापहा । तुवराऽभिकरीह

द्यापित्तश्लेष्मामनाशिनी ॥

खवारि । न । दिव्योदके ॥

खवाय्य । पु । रजनीजले । हिमे ।

औस इति भाषा ॥

खश । पु । देशविशेषे । हिमानय

प्रान्तैकदेशे ॥ खशदेशोद्भवे । आ

दौ चविष्ये पश्चाद्विहितक्रियालोपा

द्वाङ्मणानाञ्च याजनाध्यापनप्राय

श्चित्ताद्यर्थदशना भावेन शनैः शनैः

शूद्रतामापन्ने दस्युपदवाच्ये ॥

खसवी	खाडव
खशा । स्त्री । तालपत्र्याम् । मुराना मगन्धद्रव्ये ॥ कश्यपपत्न्यां दक्षक- न्यायाम् । यच्चरच्चसामातरि ॥	खसा । स्त्री । राक्षसमातरि ॥ खसात्मज । पु । राक्षसे ॥ खसाया अ- त्मज ॥
खशेट । पु । खलेशे । खलिशामच्छी इतिभाषा ॥	खसूम । पु । विप्रचित्ते पुत्रे ॥ खसुस । पु । वृक्षविशेषे । सूक्ष्मवी- जे । पोस्त इतिभाषा ॥
खश्वास । पु । पवने । वायौ ॥	खसुसरस । पु । अहिफेने । अफीम् इतिभाषा ॥
खष्प । पु । क्रोधे ॥ वलात् कृतौ ॥ खनति । खनुन्नवदारणे । खष्पशि- ल्पशष्पवाष्परूपपर्वतत्वा इतिप नि- पातनात् खनतेर्नकारस्यषत्वम् ॥	खस्तनी । स्त्री । भूमौ । धरायाम् ॥ खस्फटिक । पु । चन्द्रकान्तमणौ ॥ सू- र्यकान्तमणौ ॥
खस । पु । पामरोगे । विचर्चिकाया म् ॥ ब्राह्म्यात् क्षत्रियात् सवर्णाया मुत्पन्ने सङ्कीर्णजातौ । तस्यनामा नियथा । भक्तो मल्लश्च राजन्यात् ब्राह्म्यान्निच्छिवि रेवच । नटश्चकर- श्चैव खसे । द्विड एवचेति ॥	खाखस । पु । खसतिले । खसुसे ॥ स्या- त्खाखसफलोद्भूतं वल्कल शीतल- लघु । ग्रहि तिक्तं कषायश्च वातकृ- त् कफकासहृत् ॥ धातूना शोधक- रुच्य मदशुद्धाग्निवर्धनम् । मुहुर्मा- हकर रुच्य सेवनात् पुस्वनान्नम् ॥
खसकन्द । पु । चीरकण्डुकी वृक्षे ॥	खाखसतिलम् । न । खसवीजे ॥
खसतिल । पु । खाखसे । खसुखसे ॥	खाङ्गाह । पु । श्वेतपिङ्गलाश्वे ॥
खसम । पु । सौगते । बुद्धे ॥	खाजिक । पु । लालेषु ॥
खसम्भवा । स्त्री । आकाशमास्थाम् ॥	खाटि । स्त्री । असन्नहे ॥ किण्वे ॥ शव- रथे ॥ खटति । खटकाङ्गायाम् । वाहुलकादिज् ॥
खसर्पण । पु । बुद्धविशेषे ॥	खाटिका । स्त्री । } खाटिशब्दार्थे ॥
खसवीजम् । न । खाखसतिले ॥ खसवी- जानि वल्यानि वृष्याणि सुगुरुणि च । जनयन्ति कफं तानिश्मयन्ति समीरयन् ॥ तैलन्तु खसवीजाना- मर्थं वृष्यं गुरु स्मृतम् । वातहृत्क- फकृच्छीतं स्वादुपाकरसञ्चतम् ॥	खाटी । स्त्री । }
	खाडवम् । न । चूर्णविशेषे ॥ यथा ।
	कोलामलकजं चूर्णं गुणव्येलाभकम् ॥

खात्रम्

रान्वितम् । मातुलुङ्गसेनाक्तं शो
षितं सूर्यरश्मिभिः ॥ एवन्तु बहुशो
ऽभ्यक्तं शोषितञ्च पुन पुन । ईष
स्त्वणसयुक्तं चूर्णं खाडवमुच्यते ॥
खाडवमुखवैशद्यकारकं रुचिधार
णम् । हृशोगशमनञ्चेतिमुखवैर
स्याशनम् ॥ भोजनान्ते विशेषेण
भोक्तव्यं खाडवसदा ॥

खाण्डवः । पु । इन्द्रस्यवने ॥

खाण्डवी । स्त्री । पुरीविशेषे ॥

खाण्डिकः । पु । खण्डपाले ॥ खण्डजा
विनि ॥ न । खण्डिकानां समूहे ॥
खाण्डिकादिभ्यश्चेत्यञ् ॥

खातम् । न । पुष्करिण्याम् ॥ शतेन ध
नुर्भिः पुष्करिणीति तत्परिमाणम्
॥ यथा । चतुर्विंशद्भुलोहस्तो धनु
स्तद्यत्तुत्तरः । शतधन्वन्तरश्चैव ता
वत् पुष्करिणी शुभा ॥ गर्त्ते ॥ खनु°
। क्त । जनसनं खनामित्यात्वम् ॥

खातकः । पु । अधमर्णे । रिणी इति
भाषा ॥ यथा । उत्तमर्णे धनस्वामी
अधमर्णे स्तुखातक इति कश्चित् ॥ न
। खातार्थे ॥ परिखायाम् । खाई इ
ति भाषा ॥

खातभू । स्त्री । परिखायाम् । प्रति
कूपे ॥

खात्रम् । न । खाते ॥ खनिषे ॥ जला

खानिक

धारे ॥ खन्यते । खनु° । उपि खनि
म्यां किदिति घृन् ॥

खादकः । चि । भक्षके ॥ यथा । विक्र
यैर्गोविनिमयैर्दत्त्वा गोमासखाद
के । व्रतचान्द्रायणं कुर्यादधे साक्षा
दधीभवेदिति गोभिल ॥ कृष्णशरी
तरि ॥ खादति तच्छीलं तदुर्मं त
तसाधुकारी वा । खाद° । निन्दहिं
सेति घृञ् ॥

खादनः । पु । दन्ते ॥ न । आहारे ।
भक्षणे । खाना इति भाषा ॥

खादितः । चि । मिलिते । खाया इति
भाषा ॥ खाद्यते स्म । खाद° । क्त ॥

खादिरः । पु । यूषे ॥ चि । खदिरविकृतौ
॥ खदिरस्य विकारः । पशालादिभ्यो
वेत्यञ् ॥ खदिरसार इति प्रसिद्धे ।
अद्भुतसारे ॥

खादिरसारः । पु । खदिरवृक्षनिर्वासे
। खादिरे । सत्सारे ॥

खादुकः । चि । हिसालुके ॥ इति हारा
वली ॥

खाद्यः । चि । भक्षणीयद्रव्ये ॥

खानः । पु । हिन्दुधर्मप्रलोसरिक्तेच्छ
जातिविशेषे ॥

खानिः । स्त्री । खनौ । धातुरत्नाद्याक
रे ॥ खनु° । गयन्तादच् इ ॥

खानिकम् । न । कुक्ष्यच्छेद्ये । भीतका

खारी

गढा इति भाषा । आला इति च ॥
 खानोदक. । पु । नारिकेले । शिर
 फले ॥
 खापगा । स्त्री । गङ्गायाम् ॥
 खार. । पु । खारीपरिमाणे ॥ इति ह-
 व्चन्द्र. ॥
 खारि । स्त्री । खार्थ्याम् । श्लोचतु
 ष्ये ॥
 खारिकम् । न । महापारे वते ॥
 खारिम्पच । त्रि । खारीपरिमितान्नादि
 पाककर्त्तरि ॥ पु । कटाहे ॥ खारिम्प
 चतीतिविग्रहे । परिमाणे पच इ
 ति पचेः कर्त्तरिखश् ॥
 खारी । स्त्री । धान्यमानभेदे ॥ यदा
 हु । पल प्रकुञ्चक मुष्टि कुडवस्त
 चतुष्टयम् । चत्वार कुडवा प्रस्त्र
 चतु. प्रस्त्र मथाठकम् ॥ अष्टाठको
 भवेद्दोषो द्विश्लेष. स्वर्युच्यते । सा
 र्द्धस्वर्यो भवेत् खारीद्वे खार्थ्या गोण्यु
 दाहता ॥ तामेव भारं जानीयात्
 बाह्येभारचतुष्टयम् । इति भरत. ॥
 षोडशश्लेषपरिमाणे । इतिलीलाव
 ती ॥ गोणीचतुष्टये ॥ तत्तुषस्त्रवत्त्य
 धिकचतु स्त्रहस्तपलानीति वैद्यकप
 रिभाषा ॥ श्लोचतुष्टये ॥ यथा । चतु
 राठकोभवेद्दोष. खारीश्लोचतुष्टय
 ष्मिति स्मृतिः ॥

खिखि.

खारीकम् । त्रि । खारीवापे । खारीप
 रिमितग्रीष्मादिवापयोग्येचेचे ॥ खा
 र्थ्या वाप । खारोपरिमाणमस्य वा
 । खार्थ्यार्कन्निवार्थ्यार्थ्यार्कन ॥
 खारीवाप. । त्रि । खारोके ॥ खार्थ्या-
 वाप ॥
 खार्जूर । पु । गर्दभजातिशब्दे ॥
 खार्जूर. । पु । वेधवि. ॥ यथा । व्याघ्रा
 तगण्डव्यतिपातपूर्वशूलान्त्यव ज्ञेय
 रिघातिगण्डे । योगे विरुद्धे त्वभि
 जित्समेते खार्जूरमर्कादिषमेशशी
 चेत् ॥ यस्मिन्दिने व्याघातादिविरु
 द्धयोगेसति अर्कनक्षत्रात् चन्द्रो ऽ
 भिजित्समेते विषमे विषमसंख्य
 कनक्षत्रे चेत् स्यात् तदाखार्जूरा
 खो दोष. । यदातु सम. स्यात् त
 दा नदोष ॥
 खार्बुज्यम् । न । रसालप्रभेदे ॥ यथा ।
 मधुरदधनि मध्ये शर्करा सन्नियोज्य
 शुचिविदलितखण्ड प्रक्षिपेत् खार्बु
 ज्यम् । करविलुलित मेणु वैसि
 त नाभिगन्धै र्जिगमिषुजठरामि
 स्थापयत्येव न्नम् ॥ रसाल खार्बु
 जस्येद विष्टम्भि रुचिकारकम् । ह
 व्द्वच कफद वल्य पित्तघ्न मृत्रकृद्
 रम् ॥

खिखि । स्त्री । उत्कामुख्याम् । लोम्

खिलम्

डी इतिभाषा ॥

खिङ्गिरः । पु । उत्कामुख्याम् ॥ खद्वा
ङ्गे । शिवस्यास्त्रविशेषे ॥ वारिवाल
के । शीवेरे ॥

खिदिर । पु । इन्दौ । कुमुदबान्धवे ॥
खिद्यते । खिददैत्ये । इषिमदिमु
दिखिदिच्छिदिभिदिमन्दिचन्दिति
मिभिदिमुहिमुचिचिचिधिवन्धिमु
धिम्भ. किरच् ॥

खिद्यमान. । वि । खेद्युक्ते । दैन्यग्र
स्ते । उपतप्ते ॥

खिद्द्र । पु । रोगे ॥ दरिद्रे ॥ अमे ॥
खिद्यते ऽनेन । खिद० । स्फायित
चीतिरक् ॥

खिन्न । वि । अलसे ॥ खेद्युक्ते । दै
न्यग्रस्ते ॥ खिद० । क्तः ॥

खिरहिटी । स्त्री । महासमङ्गायाम् ॥
खिलम् । वि । हलादिना ऽकृष्टभूमौ ।
अप्रहते ॥ पु । सारसङ्घिप्ते ॥ वे
धसि ॥ शून्ये ॥ न्यूने ॥ पूर्ववानुक्त
परिशिष्ट वस्तुखिलशब्दवाच्यमिति
व्याख्याता ॥ नीरक्तशिवसङ्कल्पा
दैः ॥ खिशो नागायक प्रोक्त इवव
स्तुङ्गया स्मृता । इति खिलेषु ह
रिवशे इत्यत्रनीलकण्ठटीका ॥ खि
लति । खिलउज्जे । इगुपधेतिक ॥
खिल्यते ऽस्मिन्वा । हलश्चेतिघञ् ।

खुरालि

संज्ञापूर्वकस्त्वान्नगुणः ॥

खिलीकृत । वि । दुर्गमीकृते ॥
खुङ्गाह । पु । कृष्णवर्णघोटके ॥
खुज्जाक । पु । देवताडट्टके ॥ इति
रत्नमाला ॥ खुज्जाक इति कचित्पाठ ॥
खुर' । पु । कोलदले । नखीनामग
न्धद्रव्ये ॥ शफे ॥ खद्वादीनां पादुके
। पाया इतिभाषा ॥ खुरति । खु
रच्छेदने । इगुपधञ्चाप्रीकिर'क ॥
यद्वा । ऋज्जेन्द्राग्रवज्रविप्रकुत्रचुव्रश्च
रखुरभद्रोग्रभेरभेल शुक्रशुक्लगौरव
नेरामाला । इतिरन् रलोपो गुणा
भावश्च ॥

खुरणा । वि । खुरणसे ॥ खुरइवनासि
कास्य । खुरखराभ्यावानस् । पूर्व प
दादितिगत्वम् ॥

खुरणस' । वि । खुरणसि । पशुखुर
सदृशनासिके । चिप्टीनाकवाला
इतिभाषा ॥ खुरइव नासिका ऽस्य
। खुरखराभ्यावानसितिपच्चे अञ्
नासिकायाइत्यच् नसादेशश्च । पू
र्वपदात् संज्ञायामगइतिगत्वम् ॥

खुरली । स्त्री । शरशिचये । शरा
भ्यासे ॥

खुराका । पु । पशौ ॥

खुरालक । पु । लौहमयेवायौ ॥

खुरालिक । पु । ग्रामखीमाण्डनारा

खेट'

चे । नापितकाक्षुरधान इतिभाषा

॥ उपधाने ॥ खरालिकोपिपाठ ॥

खुरासान । पु । देशविशेषे ॥ चिह्न
पीठ समारभ्य मङ्गेशान्तं महेश्वरि
। खुरासानाभिधो देशो ज्ञेयमा
र्गपरायण ॥

खुल्लम् । न । नखीनामगन्धद्रव्ये ॥ चि
। नीचे ॥ अलो ॥ खदनम् । खदहि
सायाम् । सपदादिच्चात् क्तिप् । पृ०
। खुदखाति । कः ॥

खुल्लक । पु । नीचे ॥ स्वलो ॥ खुदखा
ति । ला० । कुन् ॥

खुल्लम । पु । अयने । पथि । मार्गे ॥

खेखीरक । पु । सशब्दयष्ट्याम् ॥

खेगमन । पु । कालकण्ठविद्यगे ॥

खेचर । पु । विद्याधरे ॥ ग्रहे ॥ शिवे
॥ पारदे ॥ चि । आकाशचारिणि
॥ न । कासीसे ॥

खेचरी । स्त्री । मुद्राविशेषे ॥ यथा ।

चित्तं चरति खे यस्मा ज्जिह्वाचर
ति खेगता । भ्रुवोरन्तर्गता दृष्टिर्मु
द्राभवति खेचरी ॥ नचासनसिद्धस
मं नकुम्भसदृशोनिख । नखेचरी
समा मुद्रासत्यसत्यञ्चनारदेति ॥

खेट । पु । ग्रहे ॥ कफे ॥ यष्ट्याम् ॥

ग्रामभेदे । कर्षकग्रामे ॥ पु । न० ।

चर्मणि ॥ चि । स्फारे ॥ मृगव्ये ॥

खेसर'

अर्वति । अधमे ॥ खेटति । खिट्वा
से । पञ्चाद्यच् ॥

खेटक' । पु । कर्षकग्रामे ॥ यष्ट्याभि
धाने ऽस्त्रे ॥ न । चर्मणि । फलके ॥ मृ
गार्थवृद्धौ । वसुनन्दके ॥ स्वार्थे कः ॥

खेटिताल । पुं । खेडिताले ॥

खेटी । पु । नागरे ॥ चि । खेटवति ॥

खेडम् । न । तृण विशेषे ॥

खेडिताल । पु । वैतालिके ॥

खेद । पु । अवसादे ॥ शोके ॥ निर्वेदे ॥

खेदयतीति खेदारोग इति कैवट ॥

खेदित । चि । खेदयुक्ते ॥

खेदिनी । स्त्री । खतायाम् ॥ अशनप
थ्याम् ॥

खेयम् । न । परिखायाम् । दुर्गादिप
रित् खान्ते । खार्इ इति भाषा ॥ ख
न्यते । खनु० । ईचखन इति क्यप्
। ईकारस्यान्तादेशः । गुण' ॥ चि ।
खननीये ॥

खेलनम् । न । क्रीडने । विहरणे ॥

खेलनी । स्त्री । शारिफले ॥ शारौ ॥

खेला । स्त्री । कूडने । क्रीडायाम् ॥

खेलनम् । खेलचलने । गुरोश्चेत्य् ॥

खेलि । स्त्री । गीते ॥ वाखे ॥ खूर्ये ॥

यच्चिणि ॥ जन्तौ ॥

खेसर' । पु । खसर इति प्रसिद्धे अश्वख

रजे । मिश्रशब्दे । अश्वने ॥

ख्याति'	गगना
<p>खोङ्गाह । पु । खेतपिङ्गवाखे ॥ खोटि । स्त्री । चतुरार्या नार्याम् ॥ इतिशब्दमाणा ॥ पाण्डुक्क्याम् ॥ खोटी । स्त्री । पाण्डुकीवृक्षे ॥ चतुरा याम् ॥ खोड । चि । खञ्जे । खोडा इतिप्रसिद्धे विकलगतौ ॥ खोडति । खोड्छगति प्रतिघाते । पचाद्यच् ॥</p>	<p>तिश्वतुर्विधा । अख्याख्यात्मख्याख्य ॥ सत्ख्यात्यन्यथाख्यातिभेदात् । ख्या नम् । ख्या प्रकथने । चच्छिडादेशो वा । क्तिन् ॥ ख्यापनम् । न । प्रकाशने ॥ ख्यापित । चि । प्रकाशिते ॥</p>
<p>खोडकशीर्षकम् । न । प्राकाराग्रे । कपिशिर्षे ॥ खोर । चि । } खञ्जे ॥ खोरक । चि । } खोल । चि । खञ्जे ॥ वृद्धे ॥ खोडतेर च् । डल्योरभेद ॥ खोलक । पु । पाके ॥ शिरस्त्रे ॥ वल्मी के ॥ पूगकेषे । सुपारीकाद्विखका इतिभाषा ॥ खोलमुक । पु । मङ्गलग्रहे ॥ ख्यात । चि । प्रतीते । प्रथिते । ख्या तियुक्ते ॥ आख्यायि । ख्याप्रकथने । चच्छिड् ख्याम्वा । क्त । नद्याख्येति नञ्भावाः ॥ ख्यातगर्हण । चि । विख्यातनिन्दने । अवगीते ॥ ख्याता गर्हणायस्य ॥ ख्यातगर्हित । चि । ख्यातगर्हणे ॥ ख्याति । स्त्री । प्रसिद्धौ । प्रथायाम् ॥ आख्यायाम् । नामनि ॥ ज्ञाने ॥ ख्या</p>	<p>ग ... ग । पु । गकारे ॥ गखेष्टे ॥ गन्धर्वे ॥ गुर्वचरे ॥ न । गीते ॥ गम्यते । ग ल्लृगतौ । गमेड ॥ गगनम् । न । अन्तरिक्षे । नभसि । अ नन्ते ॥ गच्छन्त्यनेनास्मिन्वा । गमे र्गश्चेतियुच् गश्चान्तादेश ॥ गगनग । पु । रथ्यादिग्रहे ॥ विद्याध रादौ ॥ गगनध्वज । पु । मेघे ॥ दिवाकरे ॥ गगनाङ्गनम् । न । मावाद्यस्तप्रभेदे ॥ यथा । षट्कल मादौ विरचयशेषे रगणविभूषित मध्ये नियमविहीनं द्वादशके यतिसङ्गतम् । फणपति पिङ्गलवर्णित कविकुलहृदयरञ्जन प षाधिकविशतिकलहस्तमिद गगना</p>

गङ्गा

ङ्गनम् ॥ यथा । गिरिवरतनयाकुच
रसपानधिमुद्रितलोचने निद्राश्रुति
तसमीरणदूरदुरितभवभोचने । अ
तिवल्लविचरदसुरवरतारित सुरवर
नायके अनुगतजनतातारिणिमम
नतिरस्तुविनायके ॥

गङ्गाध्वग । पु । सूर्ये ॥

गङ्गनेचर । पु । ग्रहे ॥ नक्षत्रे ॥

गङ्गनेरुमुक । पु । कुजे । मङ्गलग्रहे ॥

गङ्गनेपम । वि । सर्वगते ॥ गङ्गनमुप
मा यस्तस ॥

गङ्गाका । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ अज्ञाताद्य
र्थेक । अभाषितपुष्पाच्चेति पाञ्चि
क इत्याभाव ॥

गङ्गा । स्त्री । स्वनाम्नातिप्रसिद्धार्यादेव
नद्याम् । भागीरथ्याम् ॥ विष्णुपाद
विनिष्क्रान्ता प्रावयित्तेन्दुमण्डलम्
। समन्त्रा ब्रह्मण पुर्या गङ्गापतति
वैदिव ॥ सातवपतिता दिक्षु चतु
र्धा प्रतिपद्यते । सीताचालकनन्दा
च वङ्क्षुर्भद्राच वैक्रमात् ॥ ध्यान
मग्न्या लिखाम्यद्य येनसा हृङ्गताभवे
त् ॥ सितमकरनिषणां शुभ्रवर्णां चि
नेषां करधृतकलसेद्यत्सुत्पला
भोक्त्यभीष्टाम् । विधिविरिहरूपा
सेन्दुकोटीरज्जूटां कलितसितदुक्
लां जायन्तीं तां नमासीति । गच्छ

गङ्गाध

ति गम्यते ऽर्थिभिर्वा । गङ्गु ० । ग
न्गम्यद्योरितिगन् ॥

गङ्गाका । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ अज्ञाता
द्यर्थेक । केश इतिह्रस्व । आटाचा
र्याणामितिपाञ्चिक आदादेश ॥

गङ्गाक्षेपम् । न । गङ्गातीरविशेषे ॥

तीराद् गम्यतिमावन्तु परित क्षेप
मुच्यते । अत्रयद्यत् कृत कर्मगङ्गा
यां नावसशय ॥ अत्रस्थास्त्रिदिषया
न्ति येमता स्ते ऽपुनर्भवा ॥

गङ्गागर्भ । पु । गङ्गाया गर्भे ॥ सयथा
। भाद्रकृष्णचतुर्दश्या यावदाक्रमते
जलम् । तावद्गर्भं विजानीयात् त
दूर्ध्वं तीरमुच्यते ॥ तीरे प्रतिग्रह
स्याज्य स्याज्यो धर्मस्य विक्रय ॥

गङ्गाचिह्नी । स्त्री । चिह्नविशेषे । देव
ट्याम् । विश्वकायाम् ॥

गङ्गाज । पु । कार्तिकेये । षडानने ॥
भीष्मे ॥ गङ्गाया ज्ञात । ज
नी ० । ड ॥

गङ्गाट्य । पु । चिह्निडिमाच् इतिगौ
डभाषाप्रसिद्धे मत्स्ये । गङ्गा लि ॥

गङ्गातीरम् । न । गङ्गागर्भादूर्ध्वं प्रदेशे
॥ सार्द्धं हस्तशतं यावद्गर्भतस्तीरमु
च्यते । तीरे प्रतिग्रहस्याज्यस्याज्यो
धर्मस्य विक्रय ॥

गङ्गाधर । पु । शिवे ॥ अर्थे ॥ धर

गज

ति । धृञ्० । अच् । गङ्गायाः धर
॥ जीर्णातिसारनाशके चूर्णे ॥ यथा
हलोलिम्बराज । धातक्यामलकी
पयोधरदकीकद्वज्जयष्टीमधुश्रीजंवा
मफलास्थिनागरविषाह्रीवेरलोभ्रे-
न्द्रजै । तुल्यांश विहित सतण्डुल
जलंगङ्गाधराख्यं महश्चूर्णं तूर्णं मपा
करोति सकल जीर्णातिसार पर
मिति ॥

गङ्गापत्री । स्त्री । दक्षविशेषे । गन्धप-
त्रिकायाम् ॥

गङ्गापुत्र । पु । भीष्मपितामहे ॥ वण-
सङ्करजातिविशेषे । लोटात् तीवर
कन्यायाजाते । मुरदारफरोस इ-
तिपारस्यभाषा ॥ इतिब्रह्मवैवर्त्तपु-
राणम् ॥

गङ्गासुत । पु । कार्तिकेये ॥ भीष्मे ॥
गङ्गायाः सुत ॥ गङ्गापुत्रे ॥

गङ्गास्वरूपम् । न । तद्व्याननिरूपित
स्वरूपे ॥

गङ्गिका । स्त्री । गङ्गायाम् ॥ अज्ञाता
द्यर्थेक । ह्रस्व । अभाषितपुंस्काञ्चे-
तिपाणिनिकोतइदादेश ॥

गच्छ । पु । वृत्ते । गाछ इति भाषा ॥
इति चिकाण्डशेष ॥

गज । पु । मानविशेषे ॥ अरत्नीना-
शतान्यऽष्टावे कषष्वाधिकानिच ।

गजक

गजप्रमाण माख्यातं मुनिभिर्ब्रह्म-
वादिभिः ॥ मानसामान्ये ॥ साधार-
णो नराङ्गुल्या चिंशदङ्गुलको गजा
॥ हस्तद्वये पादेनहस्तद्वयेच ॥ ह-
रिनि । मतङ्गजे ॥ भद्रो मन्दो
मृगश्चैव विज्ञेया खिविधागजः ॥
वास्तुस्थानविशेषे । प्रसारे दैर्घ्यं
मानन्तु स्वहस्तेन तथानरैः । कृत्वा
त्रिभ्रगजैर्हृत्वा वास्तुस्थाननिरूपण-
म् ॥ ध्वजो धूमश्च सिंहश्च आ दृष-
खर एवच । गज काकपदश्चैव स्था-
नान्यष्टौच वास्तुनः ॥ ध्वजे विभू-
तिर्मरणश्चधूमे सिंहेजय आचक-
रोच्यनर्थम् । वृषेचभोगी जयण
खरेच पुष्टिर्गजे काकपदे विनाशः
॥ औषधपाकार्यं गर्त्तविशेषे । गज-
पुटे ॥ अष्टसु ॥ चतुर्माषिकस्यादिमे-
ऽऽपर्याये ॥ उगणे । ऽ । मध्यगुरु
सञ्जायाम् ॥ गजति । गजमदे । प-
चाद्यच् ॥

गजकन् । पु । हस्तिकन्दे । स्थूलकन्दे ॥

गजकर्णी । स्त्री । औषधिविशेषे ॥

गजकर्णीतु तित्तोष्णा तथा वात
कफान् जयेत् । शीतज्वरहरी स्वा-
दुपाके तस्यास्तुकन्दक ॥ पाण्डु-
रोगकृमिप्लीहगल्मानाहोदराप-
ह । ग्रहण्यर्शोविकारमोक्नस्वरण

ॐ

गजच्छा

कन्धवत् ॥

गजकूर्माशी । पु । गरुडे ॥ इति शब्द
रत्नावली ॥गजकृष्णा । स्त्री । कपिवल्याम् । गज
पिपल्याम् ॥ गजइवकृष्णा । वृह
त्वात् ॥गजगति । स्त्री । अनुष्टुप्छप्रभेदे ॥
यथा । नभलगगजगति । यथा ।
रविसुतापरिसरे विहरतो दृशिह
रे । ब्रजवधूगजगति मुदं मल य
तनुत ॥

गजचिर्भटा । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् ॥

गजचिर्भिट । पुं । गोडुम्बायाम् ॥

गजचिर्भिट । स्त्री । महेन्द्रवार
ण्याम् ॥गजच्छाया । स्त्री । दर्शापराक्षे ॥ दि
गुणाद्यात्मन श्छाया दर्शेसा दाप
राक्षिकी । गजच्छायेति सा प्रोक्ता
पितृणां तृप्तिकारिणी ॥ कुञ्जरच्छा
यायाम् ॥ योगविशेषे ॥ यदेन्दु पि
तृदैवत्ये हसश्चैव करे स्थित । या
म्यातिथिर्भवेत् सा हि गजच्छाया प्र
कीर्त्तितेति मिताक्षरापरिभाषा ॥
अपि च । कृष्णपक्षे त्रयोदश्यामघा
स्विन्नु करे रवि । यदा तदा गज
च्छायाश्चैव पुण्यैरवाप्यत इति कृ
त्यचिन्तामणि ॥ अमावास्याश्चाह

गजपि

काले ॥ यथा । अमावास्यां गते सोमे

छायाया प्राप्नुस्ती भवेत् । गजच्छा
या तु सा प्रोक्ता तत्र श्राद्धं प्रकल्पये-
दिति ॥ चन्द्रार्कयोर्ग्रहणकाले ॥
यथा । सैहिकेयो यदा भानुग्रसते
पर्वसन्धिषु । गजच्छाया तु सा प्रोक्ता
श्चाह तत्र प्रकल्पयेदिति वराह ॥गजढक्का । स्त्री । मदान्नाते । गजोपरि
स्थवृहद्दुक्कायाम् ॥गजता । स्त्री । गजसमूहे हास्तिके ॥
गजानां समूह । गजसहायाभ्यामि
तितल् ॥गजतुरगविलसितम् । न । कषभग
जविलसिताखवृते ॥

गजदम्न । वि । गजपरिमाणे ॥

गजदन्त । पु । श्रीगणेशे ॥ गजस्य द
न्ताविव दन्तावस्य ॥ गजस्य दन्ते । हा
थीदांत इति भाषा ॥ नागदन्ते ।
द्रव्यस्थापनार्थं भित्तिस्थे दण्डद्वये ।
खूटा इति भाषा ॥गजदन्तफला । स्त्री । उज्जरीलता
याम् ॥गजदानम् । न । हस्तिमदे ॥ मतङ्ग
जस्य च्यागे ॥ गजस्य दानम् ॥गजपादप । पु । नन्दीवृक्षे । स्थाली
वृक्षे ॥

गजपिपली । स्त्री । इभकशायाम् ।

ॐ
ॐ
ॐ
ॐॐ
ॐ
ॐ

गजव	गजारी
करिपिप्ल्याम् ॥ चविकाया फल प्राप्तै कथिता गजपिप्लयी । गज वृष्णा कटु र्वातश्लेष्मनुद्वज्जिर्वाह्विनी ॥ उष्णा निहन्त्यती सा श्वासकण्ठा मयकृमीन् ॥ गजद्वपिप्लयी । वृ हत्त्वात् ॥	हुवीजायाम् । वनरम्भायाम् ॥ श ल्लक्याम् ॥ गजवीथी । स्त्री । उत्तरमार्गे । नक्षत्र विशेषाणा सत्तायाम् ॥ यथा । रौ हिण्यार्हामृगशिरो गजवीथ्यभिधीय त इति ॥
गजपुट । पु । औषध गकार्यं हस्तपरि मिते गर्तं ॥ यथा । हस्तप्रमाणो गर्ताय पुट सतु गजाह्वयः । इत्य चारत्रिकेकुण्डे पुटो वाराह उच्यते ॥	गजसाह्वयम् । न । हस्तिनापुरे ॥ गजे नसहित आह्वयो नामयस्य । हस्ती नामराजा तेन निर्मितत्वात् ॥ गजाख्यः । पु । चक्रमर्दवृत्ते ॥
गजपुष्पी । स्त्री । नागपुष्पां लता याम् ॥	गजाग्रणी । पु । ऐरावतगजे ॥ गजा ना मग्रणी ॥
गजप्रिया । स्त्री । शल्लकीवृत्ते ॥	गजाजीव । पु । आधोरणे । हस्तिप
गजबन्ध । पु । आकरेभ्योगजग्रहणे ॥	के । इभपालके ॥ गजआजीवोर्ध्वस्य ॥
गजबन्धनी । स्त्री । हस्तिबन्धनशाला याम् । वार्थ्याम् । हथीथान इति भाषा ॥ बन्धन्त ऽस्याम् । बन्धन्ध ने । ल्युट् । डोप् । गजस्य बन्धनी ॥	गजाण्डम् । न । पिण्डमूले ॥ गजानन । पु । गजबद्धने । विनायके ॥ यथा । वागीशाद्या सुमनस स र्वार्थाना मुपक्रमे । यं नत्वा वृत्तकृ त्याः स्युस्त नमामि गजानन मिति ॥ गजआनन मस्य । समुदायशब्दा अवयवे ऽपिवर्त्तन्तइति गजमुखपरौ
गजमच्चक । पु । अश्वत्यवृत्ते ॥	गजशब्द ॥ गजानन मिवानन म
गजमह्या । स्त्री । शल्लकीद्रुमे । सा लै इति भाषा ॥ गजैर्मह्यते । घञ्वा ॥	स्येतवा । उष्ट्रमुखवत् समासोत्तर पदलोपौ ॥
गजप्राचल । पु । स्त्री । सिंहे ॥	गजारि । पु । तरुविशेषे ॥ सिंहे ॥ इ
गजमात्र । वि । गजदध्ने ॥	तिहङ्गुचन्द्र ॥
गजबद्धनः । पु । लम्बोदरे । हेरम्बे ॥ गजस्यबद्धन मिव बद्धनमस्य ॥	गजारोहः । पु । हस्तिपके ॥ गजमारो
गजवल्लभा । स्त्री । गिरिकदल्याम् । व	

गड

इति । रुहे कर्मगुण्य ॥

गजाशन । पु । पिप्पल वृक्षे ॥ गजेन
अश्र्यते । अश्र० । कर्मणिलुट् ॥गजाशना । स्त्री । भङ्गायाम् ॥ पद्ममू
ले ॥ शल्लक्याम् ॥

गजास्य । पु । गणाधिपे । दैमातुरे ॥

गजस्य आस्यमिव आस्य मस्य ॥

गजाक्षम् । न । हस्तिनापुरे ॥

गजाक्षयम् । न । हस्तिनापुरे ॥

गजाक्ष्मा । स्त्री । गजपिप्पल्याम् ॥

गजेष्टा । स्त्री । विदार्याम् ॥

गजोषणा । स्त्री । करिपिप्पल्याम् ॥

गज्ज । पु । रीढायाम् । अवज्ञायाम् ॥

पु । न । भाण्डागारे ॥ खनौ ॥ गो
ष्ठागारे ॥

गज्जनम् । न । नाशे ॥

गज्जा । स्त्री । मदिरागृहे ॥ खन्याम् ॥

पामरसन्ननि ॥ मद्यभाण्डे ॥ गज्ज

न्यस्याम् । गजिशब्दे । गुरोश्चङ्खल

त्यप्रत्यय ॥

गज्जिका । स्त्री । मदिरागृहे ॥ गजैव

स्वार्थे क । प्रत्ययस्यादितीत्वम् ॥

गड । पु । गडुइमाच् इतिगौडभाषा

प्रसिद्धेमत्ये ॥ पुच्छशीर्षेण रहिता

कासमर्दविमर्दिता । हिङ्गुतैलेच

सन्तप्ता गडमत्यस्यखण्डका ॥ गडो

वातहरो वल्लोवृष्य, पथ्योऽग्निवर्द्ध

गडु

न' । मुरच्य शुक्रदो च्यर्थे किञ्चि

लफकर, सर ॥ अन्तराये ॥ परि

खायाम् ॥ व्यदधाने ॥ शाकम्भरीये

। सांभर इतिभाषाप्रसिद्धे लवणे ॥

गडाख्य लघु वातघ्न मत्स्युष्ण मेदि

पित्तलम् । तीक्ष्ण व्याधि सूक्ष्म

च्चा भिष्यन्दि कटुपाकिच ॥ गडति

। गड० । अच् ॥ देशविशेषे ॥

गडक । पु । मत्स्यविशिषे । शकुलार्भ

के । गडुइमाच् इतिगौडभाषा ॥

गडति । गडसेचने । कुन् शिल्पि

संज्ञयोरिति कुन् ॥

गडयन्त । पु । मेघे ॥ गडेस्तृभूद्वीति

भृच् । घटादिस्त्वान् मिच्च ह्रस्व ।

अयामन्तेतिगोरयादेश ॥

गडदेशजम् । न । साम्बरे । सांभर

खून इतिभाषा ॥

गडलवणम् । न । सांभर इति प्रसिद्धे

लवणे । साम्बरे । शुभ्रे । पृथ्वीजे ॥

गडाख्य । पु । शाकम्भरीयेलवणे ॥

गडि । पु । वत्सतरे ॥ अलसेगवादै

। गडिया इति भाषा ॥ यथा । गुणा

नामेव दैरात्म्या दुरि धुर्यो नियु

ज्यते । असञ्जातकिण्वस्त्वन्ध, सुख

स्वपिति गौर्गडिरितिकाव्यप्रकाश ॥

गडु । पु । पृष्ठगुडे । घाटामस्तकयो

र्मध्येमांसवृद्धौ ॥ कुञ्जे ॥ किञ्चलु

ॐ
ॐ
ॐ

गण.

के ॥ विषमग्रन्थौ ॥ अखप्रभेदे । श
ल्याखे ॥ गडति गण्यते वा । गड
सेचने । वाहुलकादु ॥

गडुर. । वि. कुजे ॥

गडुल. । वि. कुजे ॥ गडुरस्यास्ति ।

सि० खच । गौ० डीधि गडुली ॥

गडेर. । पु. मेघे ॥ गडति । गड० ।

पतिकठिकुठि गडिगुडीत्येरक् ॥

गडोत्यम् । न । गडखबये ॥

गडोख. । पु. गुडे ॥ गुडके ॥ ग्रासे ॥

गडति । गड० । कपिगडिगण्डी त्यो
खच् ॥

गडुरिका । स्त्री । मेघयूथैरनुगम्यमा
जायां मेघ्याम् ॥ अज्ञातप्रवाहागम
मूले धारावाहिनि ॥

गडु' । पु. । } गडुआ० इति प्रसिद्धे ज
गडुक. । पु. । } खपान्नविशेषे ॥ इति
गडुक. । पु. । } शब्दरत्नावली ॥

गण. । पु. । प्रमथे । रुहानुचरे ॥ स
ङ्ख्यायाम् ॥ ओघे । समूहे ॥ चण्डाया
म् । चारनामगन्धद्रव्ये ॥ सैन्यप्रभे
दे । चिषुगुल्मेषु । इभा २२ -
या. २७ अत्रा. ८१ पदातिका' १३५
समस्तसङ्ख्याया २७० । एतत्परिमा
णविशिष्टायां सेनायाम् ॥ गणेशे ॥

यथा । गाणपत्तु महेशानि गण
दीक्षा प्रवर्त्तक इति ॥ गण्यते गण

ॐ
ॐ
ॐ

गण

यति वा । गणसङ्ख्याने । ऋक् अ
व्वा । अज्ञोपस्य स्थानिवत्ताम् वृद्धि.
॥ घातुसमूहे ॥ यथा । भावदादी
जुहोत्यादि दिवादि. स्वादिरेवच
। तुदाकधातनुक्यादि श्चुरादिश्च ग
णा दशेति ॥ अश्विन्यादिजन्मनचचा
नुसारेण देवमानुष राक्षस इति
पारिभाषिके ॥ यथा । देमरा मदे
मा दे देरा राममदरादरा । देरा
राममदेरा रा म मदेति गणत्रयम्
॥ अपिच । पूर्वोत्तराचयश्चैव भर
ग्यार्द्राचरोहिणी । इमानिमानुषा
ग्याहुर्नचषाणि मनीषिय ॥ ज्येष्ठा
शत भिषा मूलधनिष्ठा शेषकृत्तिकाः
। चित्रामघाविशाखा. स्युस्तारा राक्ष
सदेवताः ॥ अश्विनी रेवतीपुष्य.
स्वातीहस्त पुनर्वसुः । अनुराधा
मृगशिरःश्रवण देवतारका इति ॥
अस्यफलन्तु । स्वकुलेनोत्तमा प्रीति
र्मध्यमा देवमानुषे । देवासुरेक
निष्ठाच मृत्युर्मानुषराक्षसे ॥ रा
क्षसी च यदाकन्या मानुषश्च वरो
भवेत् । तदा मृत्युर्नदूरस्थो नि
र्दुनक्षमयापि वेति श्रीपतिराह ।
निजनिजगणमध्ये प्रीति रन्त्युत्तमा
स्मा दमरमनुजयो सामध्यमा सप्र
दिडा । असुरमनुजयो र्वेन् मृत्यु

ॐ
ॐ
ॐ

ॐ
ॐ
ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

गणकू

रेव प्रदिष्टो दनुजप्रिबुधयो स्नाद्यै
रमेकान्त मेवेति राम ॥

गणक । पु । सावत्सरे । ज्योतिषि
के । दैवत्ते ॥ वणसङ्करजातिविशे
षायम् । देवत्वाद्देश्यगर्भजात ।
तिथिवारादिज्ञापनञ्च तस्य कर्मोक्त
भराशरपद्मनौ ॥ तत्तत्तत्तथा ।
ज्योति शास्त्रविशेषज्ञ सुन्दराङ्ग
सभापटु कुलकमागत शुद्धो ग
णक स्यान्मही पतेरितियुक्तिकल्पत
क ॥ असृष्ट्योयधर्मानुष्ठाने । यथा । क
लिकाले महेशानि पाषण्डा वहवो
जना । सङ्गदोषान् महेशानि त
त्तत्तद्गानितां व्रजेत् ॥ तस्मात् प्र
यत्नतो देविसससर्गं वर्जयेत् सुधी
। वरचण्डलासत्यार्थं कुर्यात्तु साधको
त्तम । तथाप्यसृष्ट्यगणक सर्वदात
परित्यजे दिति महिषमर्दिनीत
न्त्रम् ॥ चि । गणोनक्रीते ॥ सङ्ख्या
या इतिकन् ॥ गणयति वा । गण० ।
गणु ॥

गणकर्षिका । स्त्री । इन्द्रवारुणायाम् ॥

गणकार । पु । धातुसङ्ग्रहकर्त्तरिभी
मसेने ॥

गणकी । स्त्री । गणकयोषायाम् ॥ ग

ॐ गणकस्य स्त्री । पुयेगादिति डोष् ॥

ॐ गणकूट । पु । न । गणमैवे ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

गणना

गणचक्रम् । न । धार्मिकाणां सम्भूय ॥
गणचक्रकम् । न । भोजने ॥ गणानां

चक्र ॥

गणता । स्त्री । गणसमूहे ॥

गणतिथ । चि । गणानाम्पूरणे ॥ तस्य
पूरणेडट् । तस्यतिथुगागम ॥

गणदीप्ती । पु । वह्नयाजके ॥

गणदेवता । स्त्री । सङ्घचारिदेवतावि
शेषे ॥ यथा । आदित्यविश्वप्रसन्न
स्तुषिता भास्वरानिला । महारा
जिकसाध्याश्च रुद्राश्च गणदेवताः
इति ॥ तत्र आदित्याद्वादशप्रोक्ता
विश्वेदेवादशस्मृता । वसवश्चाष्टस
ङ्ख्याता षट्त्रिंशत्तुषितामता
॥ आभास्वराश्चतुषष्टि वीता पञ्चा
शदूनका । महाराजिकनामानो
द्देशतेविंशतिस्तथा ॥ साध्याद्वादश
विख्याता रुद्राश्चैकादश स्मृता । ए
तेच सहता देवा पुराणेषु निरूपि
ताइतिविशेष ॥ समुदायेष्टता शब्दा
अवयवेष्वपि वक्तव्ये इतिन्यायादमी
षा शब्दानामेकवचनमपिसाधु ॥

गणद्वयम् । न । साधारणद्वये ॥

गणनम् । न । सङ्ख्याने । गणना ठी
कदेना इति चभाषा ॥ येनैवलिख

मङ्गर्थ्यात् तेनैवगणन स्मृतम् ॥

गणना । स्त्री । गणने । सङ्ख्यायाश्च ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गणरूप

ॐ गणनाथ । पु । गणेशे ॥ गणानां प्रमथना

नां नाथ ॥

गणनायक । पु । गणेशे ॥

गणनायिका । स्त्री । दुर्गायाम् ॥

गणनोय । चि । सङ्ख्ये । गणये ॥

गण्यते । गणसङ्ख्याने । अनीयर् ॥

गणपति । पु । श्रीगणेशे ॥ गणानां प्रम

थाना पति ॥ पुष्टिर्गणपते पत्नी ॥

गणपर्वत । पु । कैलासाचले ॥

गणपीठ । पु । न ।

गणपीठकम् । न । } वक्षसि ॥

गणभर्त्ता । पु । प्रमथनाथे ॥

गणमैत्रम् । न । गणकूटे ॥ पञ्चास्यवि

वरणगणशब्दे । अश्विन्यादिजन्मन

चक्रानुसारेण देवमानुषराक्षसग

ण इति पारिभाषिकवृत्त्यञ्च ॥

गणयाजक । पु । विनायकादिगणया

गकृति ॥ गणानां याजक ॥

गणरात्रम् । न । रात्रि वृन्दे ॥ गणानां

वह्नीना रात्रीणां समाहार । गण

शब्दस्य सङ्ख्यात्वात् तद्वितार्थेति द्वि

गु । अह सर्वैकदेशे त्यच् । सङ्ख्या

पूर्वरात्रक्रीवमिति लिङ्गा नुशासने

क्रीवत्वविधानात् रात्राङ्गाहा पुसी

तिपुस्त्वंन ॥

गणरूप । पु । अर्कपादये ॥ श्वेतार्के ॥

ॐ नानात्मान् गणा वहुनि रूपान्यस्य ॥

ॐ

ॐ

ॐ ॐ ॐ

गणिका

गणरूपक । पु । राजार्के ॥

गणरूपी । पु । श्वेतार्के ॥

गणवतीसुत । पु । दिवोदसे ॥

गणशः । अ । बहुश । गणान् इति ।

वह्नीत्यर्थाच्छस्कारकादन्यतरस्या

मिति गणाच्छस ॥

गणहास । पु ।

गणहासक । पु ।

चौरकनामग

न्धश्चे । चण्डा

याम् ॥ गणहासयति । हसे । गण

न्त । अच् ॥ खलु कृन्वा ॥

गणाग्रणी । पु । गणेशे ॥ गणानां म

ग्रणी ॥

गणाचल । पु । कैलासपर्वते ॥ गणा

नामचल ॥

गणाधिप । पु । गणेशे ॥ शिवे ॥ गणा

नां प्रमथानामधिप ॥

गणाधिपति । पु । गणेशे ॥ शिवे ॥ ग

णानामधिपति ॥

गणान्वम् । न । मठशास्त्रसङ्ग्रहे ॥

गणान्वन्तर । पु । गणार्थोत्सृष्टमठ

धनाद्युपजीविनि । गणार्थोत्सृष्टस

म्बन्धिधनाद्युपजीविनि ॥

गणिका । स्त्री । वेश्यायाम् ॥ गण.सम्

होत्यस्या भर्तृत्वेन । ठन् ॥ मूयि

कायाम् ॥ चित्ताकर्षकज्ञात् गणि

केव ॥ गणकारिकावृत्ते ॥ इभ्याम्

। इति न्याम् ॥ गणयति । गण ० ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गणेरु

खुल ॥

गणिकारिका । स्त्री । श्रीपण्ये । अग्नि
मन्त्रे । वडगणियारी इति गौडभा
षा । अरणी इति भाषा ॥ गणनम्
। गणः । इक्कृयादिभ्यः । गणं क
रोति । कर्मण्यण् । स्वार्थे कन् ॥
यद्वा । कच्छति । कः । खुल ॥
गणिकाचासावारिकाच ॥ जयपण्ये ॥
गणिकारी । स्त्री । गणियारी इति गौ
डभाषाप्रसिद्धे पुष्पवृक्ष विशेषे ।
काञ्चनिकायाम् । वसन्तदूत्याम् ।
अलिमोदायाम् ॥

गणितम् । न । अङ्कशास्त्रे ॥ तद्वि
विधम् । द्विविधगणितमुक्तव्यक्तमव्य
क्तयुक्तमित्युक्ते । व्यक्त पाटीगणि
तम् । अव्यक्त गोजगणितम् ॥ गण
ने ॥ त्रि । सङ्ख्याते । कृतगणने ॥
गण्यतेस्म । गणः । क्त ॥

गणिपिटका । स्त्री । जिनानाविद्यावि
भागे । द्वादशाङ्ग्याम् ॥

गणेरु । त्रि । गणनीये । सङ्ख्येये ।
गण्ये ॥ गणेरुय ॥

गणेरु । पु । कर्णिकारट्टके ॥ स्त्री ।
करिण्याम् ॥ वेश्यायाम् ॥

गणेरुका । स्त्री । कुट्ट्याम् ॥

गणेरु । स्त्री । करिण्याम् ॥ वेश्या
याम् ॥

गण्ड

गणेश । पु । विनायके । विघ्नहर्त्रे । व
क्तुण्डे ॥ यथा । योय कश्चिन्नीयं
यावान्तुगच्छेत् सुसयत सच पूर्वगु-
हेस्वे । वृत्तोपवास शुचिरप्रमत्त
सम्पूजयेद्भक्तिनम्रो गणेशमिति ब्रह्म
पुराणम् ॥ शिवे ॥ गणाना मीश ॥
गणेशकुसुमम् । न । रक्तकरवीरे ॥
गणशभूषणम् । न । सिन्दरे ॥
गणोत्साह । पु । खड्गे । गण्डके । गै-
डाइति भाषा ॥

गण्ड । पु । खड्गिनि । तुङ्गमखे । वज्र
चर्मणि ॥ वीथ्यङ्गे ॥ पिटके ॥ चिह्ने
॥ धीरे ॥ कपोले । गण्ड इति भाषा
॥ यथा । गण्डं गण्डे सन्ध्या आ-
दात ताम्बूलचर्वितमिति श्रीभाग-
वते कौलचर्या ॥ हयभूषणवुद्धुदे ॥
करिकपोले । कटे । करटे ॥ गण्ड
ति । गण्डिवदनैकदेशे । अच् ॥ श
हप्रभेदे ॥ विष्कम्भादिषु दशमेयो
गे ॥ तत्रजातस्य फलम् । स्वकार्यक
र्त्ता परकार्यहर्त्ता गण्डोद्भव स्याद्
तिगण्डवाक्य । अत्यन्तधूर्त्त पुरुष
कुलूप सुहृद्गणाना मतितापहर्त्ता
॥ दोषजनकेऽश्विन्यादीनां भाग
विशेषे ॥ यथा । अश्वनीमघमर्गना
तिस्त्रो गण्डाद्यनाडिका । अन्यथा
पौष्णोरनेन्द्राणां पञ्चदशवनाङ्गु

गण्डकु

॥ मूलेन्द्रयोर्दिवागण्डो निशायां
पितृसर्पयोः । सन्ध्यादये तथाज्ञेयो
रेवतीतुरगर्चयो ॥ तत्रोत्पन्नस्य
दोषो यथा । सन्ध्यारात्रिदिवाभा
गे गण्डयोगोद्भवः शिशुः । आत्मा
न मातरं तात विनिहन्ति यथाक्र
मम् ॥ चतुष्कले ५ ॥ आदिगुरो सं
ज्ञायाम् ॥ गच्छति । गन्तुं । जम
न्ताडु ॥

गण्डकः । पु । खड्गे । गैडा इति भाषा
। एकचरे ॥ सङ्ख्याप्रभेदे । गण्डा
इति भाषा ॥ विद्याप्रभेदे ॥ अव
च्छेदे ॥ अन्तराये । विघ्ने ॥ स्वा० कं ॥

गण्डकारी । स्त्री । वराहक्रान्तायाम् ।
समज्ञायाम् । हाथाजोडी इति भा
षा ॥ गण्डेषुग्रन्थिषु कारी ॥

गण्डकाली । स्त्री । खदिर्याम् । नम
स्कार्याम् । समज्ञायाम् ॥ गण्डेषु ग्र
न्थिषु काली ॥

गण्डकी । स्त्री । नदीविशेषे ॥ गण्ड
क्याश्चैकदेशेच शालग्रामस्थलस्मृ
तम् । पाषाणं तद्भव यत् तत्शाल
ग्राममिति स्मृतम् ॥

गण्डकीपुत्रः । पु । शालग्रामे ॥

गण्डकीशिला । स्त्री । शालग्रामे ॥

गण्डकुसुमम् । न । उल्लटे । सञ्जात

मदे हस्तिनि ॥ इति हारावली ॥

गण्डले

गण्डकूपः । पुं । पर्वतस्योच्चस्थले ॥ उद्दे

शो गण्डकूपस्तु पर्वतस्याभिधीयते ॥

गण्डगात्रम् । न । आतृष्ये । सीताफ

ल सारीफा इति भाषा । आता इ

ति गौडभाषा ॥ गण्डाः गात्रेयस्य ।

गण्डदूर्वा । स्त्री । मोलोभ्याम् । श्वेत

दूर्वायाम् । मत्स्याख्याम् । गांडरदु

वी इति भाषा ॥ गण्डदूर्वा हिमा

लोहद्राविणी ग्राहिणी लघु । ति

क्ता कषाया मधुरा वातकृतकटुपा

किनी ॥ दाहहृणा वलासास्त्रकुष्ठ

पित्तज्वरापहा ॥

गण्डमाला । स्त्री । रोगविशेषे ॥ तस्य

सम्प्राप्तिरूपे यथा । कर्कन्धुकोला

मलकप्रमाणै कर्चासमन्यागलवड्

क्षयेषु । मेदः कफाभ्यांश्चिरमन्धपा

कैः स्याद्गण्डमाला बहुभिश्चगण्डै

रिति ॥

गण्डमालिका । स्त्री । लज्जाख्याम् ॥

गण्डमाली । चि । गण्डमालाख्यव्याधि

युक्ते ॥

गण्डयन्तः । पु । मेघे ॥ गण्डयति । ग

डि० । तृभूवहिवसिभासिसाधिगडि

मण्डिजिनन्दिभ्यश्चेतिभक् सचधि

त् । गण्डेर्घटादिस्त्वान्मिच्छम् । ह्रस्व

। अयामन्तेतिथे रयादेशः ॥

गण्डलेखा । स्त्री । गण्डस्यख्याम् ॥

गण्ड	गतमा
गण्डशैल. । पु । गिरेऽचुते स्थूलोपले ॥	गण्डूपद । पु । किञ्चुलुके । केचुआ
भूकम्पादिना शैलात् खलिते मह	इति भाषा ॥ गण्डो ग्रन्थय' पदा
ति प्रसरे ॥ खलाटे ॥ गण्डद्वयशैल	न्यस्य ॥
। शैलशब्द' शैलावयवे वर्तते । विशे	गण्डूपदी । स्त्री । किञ्चुलुकस्थियाम् ।
षण्वशेष्येण बहुलमितिसमास ॥	चुद्र किञ्चुलुकजातौ । शिष्याम् ॥
शैलस्य गण्डद्वयेति वा । राजहन्तादि ॥	जातेरस्तीति ङीष् ॥
गण्डाङ्ग । पु । खड्गिनि । गण्डके ॥	गण्डूष । पु । मुखपूर्णा । मुखपूर्ण
गण्डान्तम् । न । तिथिनचत्रजमानां	तोये ॥ यथा । अपादादृशगण्डूषै
सन्धौ ॥ नचत्रतिथिलजमानां गण्डा	मुखशुद्धिर्विधीयतेइति ॥ इमशु
न्त त्रिविधं स्मृतम् । नवपञ्चचतुर्था	यडाग्रे । पुष्करे ॥ प्रसृतोन्मिते । प्र
ना ह्येकार्धघटिकामितम् ॥	सृष्ट्याप्रमिते ॥ कराङ्गुली ॥ गण्ड
गण्डारि. । पु । कोविदारवृक्षे ॥	ते । गडि० । गण्डेऽश्वेत्तूषण् ॥
गण्डाली । स्त्री । श्वेतदूर्वायाम् । शत	गण्डूषा । स्त्री । गण्डूषशब्दार्थे ॥ उक्त
वीर्यायाम् ॥ गण्डयति । गडि० । वा	तनाभौ ॥ टाप् ॥
हुलकादाखम् । गौ० ङीष् ॥ यदा	गण्डोल । पु । गुडे ॥ बासे ॥ गण्डति
गण्ड मन्त्रति । अख० । कर्मण्यण् ।	। गडि० । कपिगडिगण्डिकटीच्यो
ङीष् ॥	खण् ॥
गण्डि । पु । वृक्षसमूहाच्छावधि	गण्ड. । पु । गणनीये । सङ्ख्ये ॥ ग
भागे ॥ इति हेमचन्द्र ॥	खण्ड्यरि ॥ गणखण्ड्या । धनगणखण्ड्ये
गण्डीर. । पु । गण्डरदुबीति प्रसिद्धे	तियत् ॥
श्राके । समष्टिस्थायाम् ॥ शूरे ॥ ग	गत. । त्रि । विज्ञाते ॥ याते ॥ समाप्ते
ण्डयति । गडि० । गण्यते वा ।	॥ पतिते ॥ आप्ते ॥ न । गमने ॥
वा० ईरन् ॥ यदा । गण्यन् ग्रन्थी	गण्ट० । गण्यार्थकर्मकेतिङ् । अ
न् ईरयति । ईरघरेणे । कर्मण्यण् ॥	नुदात्तोपदेशेति मलोप ॥
गण्डीरी । स्त्री । मञ्जिष्ठायाम् ॥ से	गतत्रप । त्रि । त्यक्तखण्डे ॥ गतात्र
हुण्डे ॥	पायस्यस ॥
गण्डु. । पु । स्त्री । ग्रन्थौ ॥ उपधाने ॥	गतनासिक. । चि । नासिकारहिते ॥

गतिशा	गदाग्र
विशेषे ॥ गता नासिकास्थ ॥	विशेषे ॥
गताबुद्धिः । चि । ज्ञानग्रन्थे ॥ गताबुद्धि यस्य ॥	गच्छरः । चि । गमनशीले ॥ गच्छति । तच्छीलादि । गच्छृ० । गच्छरश्चेति
तरसः । चि । विरसतां प्राप्ते । उद्धृ तसारे मञ्जितदुग्धादौ ॥ गतो र- सोऽस्मात् ॥	करप् अनुनासिकलोपश्चनिपात्यते । डीपि गच्छरी ॥
गतव्ययः । चि । अनुत्पन्नदुःखे ॥ गता व्यया यस्य यस्यादा ॥	गद' । पुं । श्रीकृष्णानुजे ॥ आमये । रोगे ॥ भाषणे ॥ गदति । गदव्य
गतसङ्गः । चि । फलासङ्गग्रन्थे ॥ गत सङ्गोपस्य सः ॥	क्तार्या वाचि । पचाद्यच् ॥ न । विषे ॥
गतसन्देहः । चि । निवृत्तसर्वसंग्रहे ॥ गतसन्देहोपस्य सः ॥	गदमम् । न । निगादे ॥ गद० । ल्युट् ॥ गदयितुः । पु । कन्दर्पे । अनङ्गे ॥ भरा
गतसन्नकः । पुं । निर्मदे हस्तिनि ॥ गतस्ययः । चि । निरहङ्कारे ॥ गत'स्य यो गर्वोपस्य ॥	सने । कामुके ॥ जल्पाके ॥ गदय ति । गद० । स्तनिहृषिपुषिगदिस
गतागतम् । न । यातायाते ॥ गताग तं कामकामा अभन्ते ॥ पश्चिमां गतिविशेषे ॥	दिभ्योऽथेरितुच् । अयामन्तेतिथेर यादेशः ॥
गतासना । स्त्री । मन्थायाम् ॥ दृष्टा याम् ॥	गदा । स्त्री । आयुषे । स्वनाम्ना प्रसि दे लोहमये शस्त्रे ॥ पाटलावृक्षे
गतिः । स्त्री । मार्गे ॥ दशायाम् ॥ आ ने ॥ पादयोर्वापारे । यात्रायाम् ॥	॥ अजन्ताडाप् ॥
अम्बुपाथे ॥ भाषीप्रणसरणायाम् । वृ क्षद्रुये ॥ कामफले स्वर्गादौ ॥ सु प्तौ ॥ आश्रये ॥ प्राप्तौ ॥ गम्यते ।	गदाख्यम् । न । कुष्ठौषधौ । कूठ इति भाषा ॥
गच्छृ० । क्तिन् ॥ शरणे ॥	गदागदौ । पु । अश्विनीकुमारयो- । स्वर्गोद्ययोः ॥
गतिशा । स्त्री । नदीविशेषे ॥ परम्परा	गदाग्रज । पु । श्रीकृष्णे । श्रीकृतौ ॥ निगदेन मन्त्रेणाग्रे जायते । निश
	ब्दलोपं कृत्वा गदाग्रज ॥ यदा । गदोनाम वासुदेवस्यावरः । तस्मा
	दग्नेनातः । सप्तम्याजनेर्हः ॥

गङ्गा

गङ्गाश्री । पु । अयरोगे ॥

गङ्गाधर । पु । हरौ ॥ धरतीतिधर ।
बुद्धितत्त्वात्मिका कैमोदकी नाम
गङ्गा । तस्या धर ॥ त्रि । गङ्गाधा
रिणि ॥

गङ्गाभृत् । न । विष्णौ ॥

गङ्गाम्बर । पु । घने । मेघे ॥

गङ्गारति । पु । औषधे ॥

गङ्गार्त्त । त्रि । रोगिणि ॥ गङ्गेन रोगो
य आर्त्त ॥

गङ्गावान् । त्रि । गदिनि ॥ पु । अ
च्युते ॥

गङ्गाङ्गम् । न ।
गङ्गाङ्गम् । न । } कुष्ठौषधे ॥

गङ्गी । पु । कैलसुभवक्षि । विष्णौ ॥
गङ्गा अस्ति अस्य । ग्रीष्मादिष्वादि
नि ॥ त्रि । गङ्गाविशिष्टे ॥ रोगयुक्ते ॥

गङ्गिनी । स्त्री । गङ्गावस्थाम् ॥ नान्त
खण्डो ङीप् ॥ रोगिण्यम् ॥

गङ्गद । पु । वाच सुखलिते । कण्ठक
म्पने ॥ अस्थस्यष्टवक्तरि ॥ तस्यस
म्यासिपूर्वकं खण्डयम् । यथा । आ
हृत्य वायु सकफो धमनी शब्द
वाहिनी । नरान् करोत्यवचनान्
मूकमिन्मिन्गङ्गदानिति ॥

गङ्गदध्वनि । पु । वर्षाशोकादिना अस्य
ध्वनौ । मन्मने ॥ गङ्गदस्यासौध्वनि

गन्ध.

श्च ॥ मन्याने ॥ गङ्गदोध्वनिर्यत्र ॥

गङ्गम् । न । पद्यभिन्नेकविकृते । अपा
दे पदसन्ताने ॥ अपाद पदसन्तान
गङ्गं तत्तु विधामतम् । वृत्तकोत्क
लिकाप्रायवृत्तगन्धिप्रभेदत ॥ गङ्ग
ते । गङ्ग° । गङ्गमदचर यमश्चानुप
सर्गइति यत् ॥

गङ्गाणक । पु । अष्टचत्वारिंशदक्षि
कापरिमाणे ॥ वैद्यकमतेचतु ष
ष्टिगुणापरिमाणे ॥

गन्तव्य । त्रि । प्राप्ये ॥

गन्तु । पु । पथिके ॥ गच्छति । गन्तु
गता । सितगीतितुन् ॥

गन्ता । त्रि । गामुके । गमनशीले ॥
गच्छति तच्छील । गन्तु° । ता
च्छीलिकेषु वासरूपविधिर्नास्ता
त्यस्य प्रायिकत्वात्तुन् ॥

गन्त्री । स्त्री । कन्वलिवाद्युके । वृष
वहनीयशकटे । गाडीइतिभाषा ॥ ग
म्यतेऽनया । गन्तु° । घृन् । ङीप् ॥
गन्त्रीरथ । स्त्री । मठे । शकटे ॥ इ
तिहारावली ॥

गन्ध । पु । सन्धने ॥ लेशे ॥ गन्धके
॥ गर्भे ॥ शिशौ ॥ घृष्टचन्दने ॥ चन्द
नकुङ्कुमादिषु गन्धा । यथोक्तम् ॥
। गन्धस्तु सौरभेयोगे गन्धकेर्ग्वलेश
यो, । सएवद्रव्यवचने बहुल्येपुसि

गन्ध

च स्मृत. इति ॥ सपञ्चविधो यथा । चूर्णीकृतो वा घृष्टो वा दाहाकर्षित एव वा । रस सम्मर्दजो वापि प्राण्य ज्ञोद्भव एव वा । गन्ध पञ्चविध प्रोक्तो । देवानां प्रीतिदायक इति । लक्ष्यतत्तच्छब्देद्रष्टव्यम् ॥ गन्धो मलयजो यस्तु दैवे पैत्रे च सम्मत ॥ कर्पूरगन्धसाराद्या. चोदे घृष्टे च संस्थिता । चन्द्रभागादयश्चापि रसे पक्के च सङ्गताः ॥ गन्धसारस्तु सर्वत्र संसर्गादौ प्रयुज्यते । मृगनाभिर्भवेद् घृष्टश्चूर्णोऽप्यन्यस्ययोगतः ॥ एवं सर्वस्तु सर्वत्र गन्धो भवति पञ्चधा । घृष्टादिभावादन्योन्य गन्ध. प्रीतिकरपर ॥ गन्धस्य विस्तरो भेद प्रोक्तः कालीयकादयः । सर्व पञ्चविधेष्वेव प्रविष्टो भवतीच्छणादिति कालिकापुराणम् ॥ आमोदे ॥ सतु घ्राणग्राह्य पृथिवीगुणः । यथा । घ्राणग्राह्यो भवेद् गन्धो घ्राणस्यैवोपकारकः । सौरभश्चाऽसौरभश्च सद्बेधा परिकीर्तितः ॥ सतु दशविधो यथा । इष्ट १ कस्तूरिकादौ । अनिष्ट २ शवादौ । मधुर ३ मधुपुष्पादौ । कटु ४ मरिचादौ । निर्हारी ५ हिङ्गवादौ । संहत ६ चित्रगन्धोऽनेककल्कगतः । स्निग्ध ७ सद्यस्त

गन्धक

घृतादौ । रूच ८ सार्धपतैलादौ । विसद ९ शाल्यन्नादौ । अन्न १० आम्रातकादौ ॥ मात्रा माचे ॥ न । कृष्णागुरुणि ॥ त्रि । प्रतिवेशिनि ॥ गन्धयते । गन्धमर्दने । पचाद्यच् ॥

गन्धक । पु । शिग्रौ । शोभाञ्जने ॥ गन्धाश्शनि । सौगन्धिके । उपधातुविशेषे ॥ अस्योत्पत्तिर्यथा । श्वेतक्षीमे परा देव्या क्रीडन्त्या रजसा मृतम् । दुकूलं तेन वस्त्रेण स्नाताया क्षीरनीरधौ ॥ प्रसृत यद्रजस्तस्माद्गन्धक. समजायत ॥ तस्य भेदाः । चतुर्धा गन्धक प्रोक्तो रक्त पीत सितोऽसितः । रक्तो हेमक्रियास्तु पीतश्चैव रसायने । व्रणादिलेपने श्वेतः कृष्णः श्रेष्ठः स दुर्लभः ॥ श्रेष्ठो हेमक्रियादिषु सर्वत्र प्रशस्ततर इत्यर्थः । अस्य गुणाः । गन्धकः कटुकस्तिक्तो वीर्योष्णस्तुवरः सरः । पित्तल. कटुकपाके कण्डुवीर्यजन्तुजित् ॥ हन्ति कुष्ठक्षयप्लीहकफवातान् रसायनः ॥ अशोधितो गन्धक एष कुष्ठकरोति तापविषमं शरीरे । सौख्यञ्च हृदयं वलतयौजः शुक्रं निहत्येव करोति चास्त्रम् ॥ शोधितो यस्तु गन्धस्थान् जरामृत्युं रुजापहः । अग्निस

गन्धको

न्दीपनं अष्टौ वीर्यवृद्धिकरोऽस्थि
कृत् ॥ शोधनविधिस्तु । लोहपात्रे
विनिक्षिप्य घृतमग्नौ प्रतापयेत् ।
तप्तं घृते तन् समान क्षिपेद्गन्ध
कज रज ॥ विदुत गन्धक दृष्ट्वा त
नुवस्त्रे विनिक्षिपेत् । यथा वस्त्रा
द्विनस्तु त्व्य दुग्धमध्येऽखिलं क्षिपे-
त् ॥ एवमगन्धक शुध्येत् सर्वकर्मो-
चितो भवेत् ॥ गन्धोऽस्ति । अर्घ्यं
आद्यच्च । स्वार्थं कन् ॥

गन्धकन्दक । पु । कशेरुणि ॥

गन्धकचूर्णं । पु । न । दाहं बहूद-
इति प्रसिद्धे पदार्थे ॥ गन्धकप्राधान-
श्चूर्णं ॥

गन्धकान्तम् । न । कैरवं ॥

गन्धकारिका । स्त्री । सैरन्ध्राम् ॥

गन्धकालिका । स्त्री । } व्यासमात

गन्धकाली । स्त्री । } रि ॥

गन्धकाष्ठम् । न । शम्बरचन्दने ॥ अगु-
रुकाष्ठे ॥

गन्धकुटी । स्त्री । मुरानामगन्धश्च ॥
लेख्यस्थाने ॥ गन्धलकुटी इव ॥

गन्धकुसुमा । स्त्री । गणिकार्याम् ॥

गन्धकेलिका । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

गन्धकोकिला । स्त्री । ओषधिविशेषे ॥

द्विगोष्णा कफहृत् तिक्तासुगन्धा ग-
न्धकोकिला ॥

गन्धना

गन्धखेडम् । न । गन्धवीरणे । भूतयो-
रौहिषे । गन्धवेणा इति गौड-
भाषा ॥

गन्धखेडकम् । न । गन्धतणे । सुगन्ध-
भूतयो ॥

गन्धचेलिका । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

गन्धजलम् । न । केतकादिजले ॥

गन्धजातम् । न । तेजघने ॥

गन्धज्ञा । स्त्री । नासिकायाम् ॥

गन्धतूर्यम् । न । वाद्यविशेषे । रणतू-
र्ये । महास्वने ॥

गन्धतणम् । न । सुगन्धभूतयो । सुर-
मे । मुखवासे ॥

गन्धतैलम् । न । गन्धद्व्याणाम गुर्वा-
दीना मज्जियोगेन निष्कासिते स्ने-
हे । अतर इति भाषा ॥

गन्धत्त्वक । न । एलवालुके ॥

गन्धदला । स्त्री । अजमोहायाम् ॥

गन्धधूमज । पु । स्वादुनामगन्धश्च ॥

गन्धधूलि । स्त्री । कस्तूर्याम् ॥

गन्धनम् । न । उत्साहे ॥ प्रकाशने ॥

गन्धचने ॥ हिंसायाम् ॥ तण्डुविशेषे

॥ गन्धः । भावकमकरणाधिकरणे-
षल्युट् ॥

गन्धनकुल । पु । कुच्छुन्द्याम् ॥

गन्धनाकुली । स्त्री । राक्षायाम् । ना

इ इति भाषाप्रसिद्धे राक्षामेदे ॥

ॐ

ॐ

गन्धपा

गन्धविशेषे । महासुगन्धायाम् । म

हासिगन्धायाम् ॥ गन्धवती ना
कुली ॥गन्धनामा । पु । रक्ततुल्यस्याम् ॥ गन्ध
पाषाणे ॥

गन्धनानी । स्त्री । कक्षासदृशेषुद्वेगे ॥

गन्धनाली । स्त्री । नासिकायाम् ॥

गन्धनिलया । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥

गन्धनिशा । स्त्री । पलाश इतिमालव
देशप्रसिद्धगन्धपत्रायाम् ॥गन्धपत्र । पु । श्वेततुल्यस्याम् ॥ मरुवे
॥ वर्धरे ॥ नारङ्गे ॥ विल्व ॥गन्धपत्रा । स्त्री । शटीभेदे । गन्धपत्रि
कायाम् । तवचीर्याम् ॥गन्धपत्रिका । स्त्री । गन्धपत्रायाम् । दी
घपत्रायाम् शटीविशेषे ॥ अजमे
दायाम् ॥गन्धपत्री । स्त्री । अजमेदायाम् ॥ अ
मृष्टायाम् ॥ अश्वगन्धायाम् ॥

गन्धपत्राशिका । स्त्री । हरिदायाम् ॥

गन्धपत्राशी । स्त्री । शब्दायाम् । गन्धमू
ल्याम् ॥ भवेद् गन्धपत्राशीतु कषाया ग्राहिणी लघु । तिक्ता तीक्ष्णा
च कटुका ऽनुष्णास्त्रमलनाशिनी ।दोषकासत्रणश्वासशूलहिष्माश्रहा-
पहा ॥

गन्धपाषाण । पु । गन्धके ॥ गन्धबुक्त

ॐ

गन्धमा

पाषाण । शकपार्थिवादि ॥

गन्धपिशचिका । स्त्री । धूपे ॥

गन्धपीता । स्त्री । गन्धपत्रायाम् ॥

गन्धपुष्प । पु । अङ्गोठे ॥ वेतसपादपे
॥ अशोकद्रुमे ॥ बहुवारदृष्टे ॥गन्धपुष्पा । स्त्री । केतक्याम् ॥ गन्धि
कार्याम् ॥ नील्याम् ॥

गन्धफणिज्जक । पु । रक्ततुल्यस्याम् ॥

गन्धफल । पु । कपित्थे ॥ विल्वे ॥ ते
ज' फलवृक्षे ॥गन्धफला । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥ मेघि
कायाम् ॥ विदार्याम् ॥ शल्लक्याम्

। गजभक्ष्यायाम् ॥ गन्ध फलेऽस्या ॥

गन्धफली । स्त्री । प्रियङ्गुवृक्षे ॥ गन्धव
न्निफलान्यस्या । पाककर्णेति ङीष् ॥ चम्पककलिकायाम् ॥ गन्धफ
लंसाध्यमस्या ॥गन्धबन्धु । पु । आम्रवृक्षे ॥ गन्धोबन्धु
रस्य ॥ गन्धद्रव्यविशेषे । चीडायाम् ॥गन्धभद्रा । स्त्री । गन्धाख्याम् । गन्धभा
दाक्षिया इतिगौडभाषा ॥ गन्धेन

भद्रा ॥ गन्ध भद्रो ऽस्या वा ॥

गन्धभाण्ड । पु । गर्दभाण्डवृक्षे ॥ न ।
गन्धार्थे भाण्डे ॥

गन्धमासी । स्त्री । भूतकेश्यामो घघौ ॥

गन्धमाता । स्त्री । भूमौ ॥ गन्धस्य माता ॥

गन्धमादन । पु । न । पर्वतविशेषे ॥

ॐ

ॐ

गन्धमु	गन्धरा
कुवेरस्य श्रेते । इन्द्रावृतस्य पूर्वे उत्तरतो नोत्तरपर्यन्तं दक्षिणतो निषधपर्यन्तश्च हीर्घे भद्राश्वपर्यन्तस्य सीमापवते द्विसहस्रयोजनविस्तीर्णः ॥ मेरोर्याम्यतः पीतवर्णे विभ्राम्भश्रेते । अयम् पञ्चाशत् सहस्रोऽक्षयः । यत्र सहस्रयोजनोऽवतिष्ठान् जम्बूपादपोऽस्ति ॥ गन्धेन मादयति । सदीर्घर्षे विजन्तः । नन्दादित्युः ॥ पु । गन्धके ॥ अमरे ॥ रामायणप्रसिद्धे वैद्यस्वतपुत्रे वानरविशेषे ॥	गन्धमूलः । पुं । कुक्कुटनद्वये ॥ कर्पूरे ॥ गन्धमूलकः । पु । शय्याम् ॥ गन्धमूलाः । स्त्री । शय्याम् ॥ शय्यायाम् ॥ गन्धमूलिकाः । स्त्री । माकन्द्याम् ॥ शय्याम् ॥ गन्धमूलीः । स्त्री । शय्याम् ॥ गन्धमूलमस्या पाककर्णेति ङीष् ॥ गन्धमूषाः । स्त्री । कुक्कुटनद्वयम् । गन्धमूषकः । पु । चिक्रे । वेश्म गन्धमूषीः । स्त्री । नकुले ॥ गन्धमृगः । पु । खट्वासे ॥ गन्धेनोपलक्षितोऽमृगः ॥ गन्धमैथुनः । पु । वृषे ॥ गन्धमोदनः । पु । गन्धके ॥ गन्धमोहिनीः । स्त्री । चम्पककणिकायाम् ॥ गन्धयुक्तिः । स्त्री । कुक्कुटमादित्यन्नादने ॥ अस्या विवरणं वाराह्याः पञ्चसप्ततितमेऽध्याये द्रष्टव्यम् ॥ गन्धरसः । पु । गन्धद्वयविशेषे । बोले ॥ फलसत्त्व इति वौडभाषाप्रसिद्धे उपधातुविशेषे ॥ गन्धवान् रसेऽस्य ॥ गन्धरसाङ्गकः । पु । श्रीवेष्टनाम्नसुगन्धिद्वये ॥ गन्धराजः । पु । कश्यपगुणैः ॥ सुहृद्वद्वे ॥ न । चन्दने ॥ अङ्गुलिनामगन्धद्वये ॥ स्वनाम्नाकाते सुकवर्षे ॥
गन्धमादनी । स्त्री । सुरायाम् ॥ वन्धाके ॥ चीडानाम्नि गन्धद्वये ॥ गन्धमादिनीः । स्त्री । खाद्यायाम् ॥ सुगन्धद्वयविशेषे । पुरायाम् ॥ गन्धमाज्जीरः । पु । खट्वासे ॥ गन्धमाज्जीरक्रीर्यन्तु वीर्यकृत् कफघातकृत् । कण्डुकोष्ठहर नेत्र्य सुगन्धं स्वेदगन्धनुत् ॥ गन्धेनोपलक्षितो मार्जारः ॥ गन्धमाश्रुतीः । स्त्री । औषधिविशेषे ॥ गन्धकोकिलस्या तुल्या विज्ञेया गन्धमाश्रुती ॥ गन्धमुखीः । स्त्री । कुक्कुटनद्वयम् ॥ गन्धमुखेऽस्या ॥ गन्धमुखः । पु । गन्धमादित्य इति वौडभाषाप्रसिद्धे खताविशेषे । नन्दीवृक्षे । गर्दभाश्वे ॥	

गन्धर्व

अविशेषे ॥ लवङ्गलतायाम् ॥ इति
कश्चित् ॥

गन्धराजी । स्त्री । नखीनामगन्धद्वये ॥
गन्धर्व । पु । पशुप्रभेदे । सतुकसूरी
मृग इति कश्चित् ॥ पुष्कोकिले ॥
घोटके । तुरङ्गे ॥ अन्तराभवसत्त्वे ॥
अन्तरा मरणजन्मनोर्मध्ये भवं स
त्त्वं यातना शरीरम् तस्मिन्नित्यर्थः
॥ गुप्तप्राणीतिकेचित् । यथा । गन्ध
र्वा पतयोममेतिविराटे ॥ गायनध
र्मिणि ॥ खेचरे ॥ स्वर्गगायके । दे
वयोनिविशेषे । हाहाहूहूप्रभृतिषु ॥
यथा । हाहा हूहू श्चिवरयो हसो
विश्वावसु स्तथा । गोमायु स्सुम्बु
र्नन्दिरेवमाद्यास्तस्मृताः । इति ॥
गानधर्मीगन्धर्वोद्विविधः । मर्त्यगन्ध
र्वोदेवगन्धर्वश्चेति । यथाहुः । अ
स्मिन् कल्पो मनुष्यः सन्-पुण्यपाक
विशेषतः । गन्धर्वश्च समापन्नोम
र्त्यगन्धर्वोऽप्युच्यते ॥ पूर्वकल्पोकृतात् पु
ण्यात् कल्पादावेवचेद्भवेत् । गन्धर्व
श्च तादृशो ऽपदेवगन्धर्वोऽप्युच्यते
इति ॥ गन्धसौरभम् अर्पति इतिग
न्धर्वः । अर्पगता । कर्मण्यण् । श०
॥ गन्धयति गन्धते वा । गन्धः । चु०
। अच् घञ् वा । अर्पति । अर्पग
ता । अर्च् । गन्धश्चासावर्षश्च । शकं

गन्धर्व

ध्वादिर्वा ॥ गन्धोऽर्वाऽस्येति वा ॥

गन्धर्वतैलम् । न । एरण्डतैले ॥

गन्धर्वनगरम् । न । राजनगराकारे नी
लपीतादिमेघरचनाविशेषे ॥ त
स्यदिग्वशेन फलप्रदर्शनार्थमाह ।
उदगादिपुरोहितनृपवलपतियुव-
राजदोषदंखपुरम् । सितरक्तपीत
कृष्ण विप्रादीना मभवाय ॥ दोषद
मशुभप्रदम् ॥ नागरनृपविजयावह
मुद ग्विदिकस्य विवर्णनाशाय । शा
क्ताया तद्दृष्टं सतोरण नृपतिविज
याय ॥ विवर्णाः सङ्कराः ॥ सर्वदिगुत्थं
सततोत्थितञ्च भयद नरेन्द्राष्टाणा
म् । चौराटविकान् हन्याद्भूमानल
शक्रचापाम् ॥ गन्धर्वनगर मुत्थित
मापाण्डुर मशनिपातवातकरम् ।
दीप्ते नरेन्द्रमृत्यु र्धामे रिभयं जय
प्रदंसत्ये । अनेकवर्णाकृति खे प्राका
शते पुरं पताकाध्वजतोरणान्वितम्
यदा तदा नागमनुष्यवाजिनांपिव
त्यसृग् भूरिरणे वसुन्धरा ॥ गन्धर्वा
णानगरमिव ॥ इन्द्रजाले ॥

गन्धर्वपुरम् । न । गन्धर्वनगरे । शून्या
ऽधिष्ठाने मायाविनिर्मितेपत्तने ॥ ग
न्धर्वाणां पुरमिव ॥

गन्धर्वलोकः । पु । गुह्यकलोकोपरि
विद्याधरलोकस्याधोवर्त्तमानेलोके ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ
ॐ
ॐॐ
ॐ
ॐ

गन्धव

गन्धव

गन्धर्ववेद । पु । सङ्गीतविद्यायाम् । सा

गन्धवल्ली । स्त्री । सहदेव्याम् ॥

मवेदस्योपवेदे ॥

गन्धर्वहस्त । पु । } शुक्लेरुखे ॥
 गन्धर्वहस्तक । पु । } गन्धर्वस्य हस्तमे

हस्त हस्तवपवमस्य ॥

गन्धवता । स्त्री । प्रियङ्गु ॥

गन्धलोचुपा । स्त्री । मन्त्रिकायाम् ॥

गन्धलोचुपा ॥

गन्धवणिक । पु । गन्धी इतिप्रसिद्धे अ
 न्नष्टात् राजपुत्र्यां जाते वर्षासङ्करजा
 तिविशेषे । गन्धाजीवे । गान्धिके
 ॥ अस्य कर्मलिखनं गन्धदानमिति प
 राशरभाष्यम् ॥

गन्धवती । स्त्री । घृष्टिव्याम् ॥ पुरीमे
 दे । वरुणपुर्याम् ॥ वोजनगन्धाया
 म् । न्यासमातरि ॥ सुरायाम् । ग
 न्धोत्तमायाम् ॥ वायो नैर्गयाम् ॥ य
 था । वायो गन्धवती तुङ्गश्वेतपीत
 ध्वजाकुला । वलवङ्गुतसञ्जुष्टा सर्व
 रत्नविनिर्मितेतिमृगेन्द्रसंहिता ॥ व
 नमल्लिकायाम् ॥ मुरानामनिगन्ध
 ह्वये ॥ गन्धोऽख्यस्याम् । रसादिभ्यश्चे
 तिमत्तुप् । ङीप् ॥

गन्धवधू । स्त्री । शब्दाम् ॥ चीडाख्येग
 न्धह्वये ॥

गन्धवल्कलम् । न । त्वचे । दारचीनी
 इतिभाषा ॥

गन्धवल्ली । स्त्री । डान्निपोषा इतिमै
 उभाषाप्रसिद्धे पीतपुष्पे हृष्टोत्पले
 । गोवन्दन्याम् । सहदेव्याम् ॥

गन्धवहः । पु । वायौ ॥ वहति । वह
 प्रापये । अच् । गन्धस्य वहः ॥ चि ।
 गन्धयुक्ते ॥

गन्धवहस्यः । पुं । सितार्जके ॥

गन्धवहा । स्त्री । नासिकायाम् ॥ वज्र
 ति । वहः । पचाद्यच् । टाप् । न
 न्धस्यवहा ॥

गन्धवहुला । स्त्री । गौराक्षीदृष्टे ॥

गन्धवारि । न । गन्धवान्नितेभ्यः के । ग
 न्धजले ॥

गन्धवाहः । पु । वायौ ॥ कक्षूरीमृगे
 ॥ गन्ध वहति । वहः । कर्मण्यच् ॥

गन्धवाहा । स्त्री । घ्राणे । नासिकाया
 म् ॥ गन्धस्य वाहो वहनं यस्यां ॥

गन्धविह्वल । पु । गोधूमे ॥

गन्धबीजा । स्त्री । मेघिकायाम् ॥

गन्धवृक्षक । पु । सालदृष्टे ॥

गन्धव्याकुलम् । न । कक्कोले ॥

गन्धशटो । स्त्री । शब्दाम् ॥

गन्धशकम् । न । गौरसुवर्णशके ॥

गन्धशालि । पु । वासमतीतिस्मृते क

लमोत्तमे । गन्धतण्डुले ॥

गन्धशुण्डिनी । स्त्री । कुङ्कुमवर्णाम् ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गन्धास्त्रा

गन्धशेखरः । पु । कसूर्याम् ॥

गन्धसलिलम् । न । गन्धद्रव्याणां मग्नि
संयोगेन निष्कासितेजले ॥

गन्धसारः । पु । चन्दनवृक्षे ॥ गन्धवा
न् सारः स्थिरभागो ऽस्य । गन्धएव
सारोऽस्य वा ॥ मुद्गरवृक्षे ॥

गन्धसारस्य । पु । दृढवृक्ष्याम् ॥

गन्धसोमम् । न । कुमुदे । कैरवे ॥

गन्धहस्ती । पु । मत्तेभे ॥ यस्य मदग
न्धेन अन्ये गजा पलायन्ते स गन्धह
स्ती न्युच्यते ॥

गन्धहारिका । स्त्री । परगृहं गत्वा कर्म
कारिण्यां शिल्लिन्याम् ॥ गन्धहरण
कर्त्र्याम् ॥

गन्धाः । स्त्री । शब्द्याम् ॥ शास्त्रपण्याम्
॥ चम्पककलिकायाम् ॥

गन्धास्तु । पु । कुच्छुन्द्याम् ॥

गन्धाजीवः । पुं । गन्धवर्णिनि ॥ गन्ध
आजीवोऽस्य ॥

गन्धः । पु । नारङ्गवृक्षे ॥ न । चन्द
न ॥ जवादिनामगन्धद्रव्ये ॥ वि । ग
न्धयुक्ते ॥

गन्धाद्याः । स्त्री । गन्धपत्रायाम् ॥ स्वर्ण
यूष्याम् ॥ तरुण्याम् ॥ आरामशी
तवायाम् ॥ गन्धाल्याम् ॥

गन्धाधिकम् । ऋ । दृढकुङ्कुमे ॥

गन्धाङ्गाः । स्त्री । वनवाचपूरके ॥

गन्धाष्ट

गन्धारः । पु । रागे ॥ सिन्दूरे ॥ स्वरं

विशेषे ॥ पुवहुत्वे नीददन्तरे । ख
न्धार इति भाषा ॥

गन्धाळाः । स्त्री । जियतीति गौडभाषा
प्रसिद्धे वृक्षविशेषे ॥ इति शब्द
चन्द्रिका ॥

गन्धालिका । स्त्री । } सताविंशे

गन्धाली । स्त्री । } षे । प्रसा

रण्याम् । भद्रपण्याम् ॥

गन्धालीगर्भः । पुं । सूक्ष्मैलायाम् ॥

गन्धाश्याः । पु । गन्धके ॥ गन्धयुक्तो ऽश्या
। शाकपार्थिवादिः ॥

गन्धाष्टकम् । न । शक्त्यादिदेवताभ्योर्दी

यमाने गन्धानामष्टके ॥ यथा । च

न्दनागुरुकर्पूरचोरकुङ्कुमरोचना ।

जटामांसी कपियुता शक्तेर्गन्धाष्टकं

विदुः ॥ १ ॥ चन्दनागुरुह्रीवेरकुष्ठ

कुङ्कुमसेविकाः । जटामांसी पुर

मिति विष्णोर्गन्धाष्टकं विदुः ॥ २ ॥

चन्दनागुरुकर्पूरतमालजलकुङ्कुम

म् । कुशीद कुष्ठसयुक्तं शैवं गन्धा

ष्टकं विदुः ॥ ३ ॥ स्वरूपचन्दनं

चोररोचना ऽगुरुमेव च । मदस्य

गदयोद्धत कसूरी चन्द्रसंयुतम् ॥

गन्धाष्टकं विनिर्दिष्टं गणेशस्य महेश्वर

शितुः ॥ ४ ॥ इति शारदातिलकम्

॥ अपिच । चन्दनागुरुकर्पूररोचना

गभस्ति	गम
<p>कुङ्कुम मृदम् । रक्तचन्दनहीवेर गाणपत्थमुदाहृतम् ॥ ४ ॥ जलका प्रसीरकुष्ठै स्तु रक्तचन्दनचन्दनै । उशीरामुक्कपूरै सैर गन्धाष्टक विदुरितिमेवतन्त्रम् ॥ ५ ॥ भिष जागन्धाष्टक यथा । जातीपत्र खव- ङ्गश्च त्वगे ला नागकेसरम् । मरि चस्रगनाभिश्च विदु गन्धाष्टकत्विद मिति ॥</p>	<p>वह्नियेषिति । स्वाहायाम् ॥ गम्यते । अन्यवापीतिङ । गोक्षेयधर्गं तव भस्ति दीपयति इति गभस्ति । भस भर्त्सनदीप्त्यो । जु० । तित्तिचौ चेतित्तिच ॥</p>
<p>गन्धि । न । तृणकुङ्कुमे ॥ इति राज निर्घण्ट ॥</p>	<p>गभस्तिनेमि । पु । गभस्तिचक्रस्य मध्ये सूर्यात्मनास्थिते हरौ ॥ नेमिपदे न चक्रावयववाचिना ऽवयवचक्र ल क्ष्यते । गभस्त्यात्मिकानेमिश्चक्रमस्य । गभस्तिचक्रमध्यवर्त्तिन सूर्यात्म न परमेश्वरस्येति गभस्तिनेमि ॥</p>
<p>गन्धिक । पु । गन्धके ॥ गन्धो ऽस्य स्ति । अन्तर्निठना वितिठन् ॥</p>	<p>गभस्तिमान् । पु । सूर्ये ॥ न । तलात लाख्ये पातालभेदे ॥ भारतवर्षीये पद्मीपविशेषे ॥ गभस्तयो विदुक्ते ऽस्यास्मिन् वा । मतुप् ॥</p>
<p>गन्धिनी । स्त्री । गन्धकुन्ध्याम् । मुरा याम् ॥ प्रशस्तोगन्धो ऽस्या । इति ॥</p>	<p>गभस्तिहस्त । पु । सूर्ये ॥ गभस्तयोश्च स्तायस्यस ॥</p>
<p>गन्धिपर्ण । पु । सप्तच्छदवृक्षे ॥</p>	<p>गभीर । त्रि । निम्बे । गम्भीरे ॥ अगा धे ॥ गह्वरे ॥ गाते जलमच गच्छति वा । गाङ्गतौ गङ्गुगतौ वा । गम्भीरा दयश्चेति गभीरगम्भीराविति वा ग मेरीरन भ्रष्टान्तादेशः ॥</p>
<p>गन्धोत्तु । पुं । खट्वाशे ॥</p>	<p>गभीरिका । स्त्री । दण्डवृक्षायाम् । वृहद्वृक्षायाम् । दमामा नमारा इति च भाषा ॥</p>
<p>गन्धोत्तमा । स्त्री । मदिरायाम् । मद्ये ॥ गन्धेनेत्तमा । गन्ध उत्तमेयस्या वा । राजदन्तादि ॥</p>	<p>गभोलिक । पु । मसूरे ॥</p>
<p>गन्धोली । स्त्री । वरटायाम् । ततैया वरडै इति च भाषाप्रसिद्धे सपत्नकी चे ॥ शुण्ठ्याम् ॥ भद्रायाम् ॥ गन्ध यति । गन्धमर्द्दने । बाहुलकात् ओ लच् । गौरादि ङीष् ॥</p>	<p>गम । पु । द्यूतप्रभेदे । अश्वविष</p>
<p>गन्धोली । स्त्री । वरटायाम् । ततैया वरडै इति च भाषाप्रसिद्धे सपत्नकी चे ॥ शुण्ठ्याम् ॥ भद्रायाम् ॥ गन्ध यति । गन्धमर्द्दने । बाहुलकात् ओ लच् । गौरादि ङीष् ॥</p>	

गम्भारी

ते ॥ अपर्यालोचने ॥ अध्वनि ।
वर्त्मनि ॥ सदृक्पाठे ॥ याने । जिगी
षोर्गमने ॥ गमनम् । गन्तृगतौ ।
ग्रहदृष्टिस्थप् ॥

गमक । पु । बोधके । ज्ञापके ॥ स्वर
विशेषे ॥

गमकारित्वम् । न । रभसे । हर्षे ॥

गमथ । पु । पथि ॥ चि । अध्वगे । प
थिके ॥ गच्छति गम्यते वा । गन्तृ० ।
शीङ्ग्रपिङ्गमिवन्विजीविप्राणिभ्यो
ऽयइत्यथ प्रत्ययः ॥

गमनम् । क । यात्रायाम् । जिगीषोः
प्रयागे । कूच इति पारसीक भाषा
॥ पादविहरणे । पञ्चविधकर्मान्तर्ग
तकर्मविशेषे । तस्यभेदायथा । अ
मण्य रेचन स्यन्मोर्दुज्वलनमेवच
। तिर्यग्गमन मध्यञ्च गमना देवगृह्य
ते ॥ गन्तृ० । ल्युट् ॥

गमनाय । चि । पदनीये ॥ गन्तुमर्ह
। अर्हे कृत्त्यत्तृचश्चेति गमेरनीयर् ॥

गमयिता । चि । प्रापयितरि ॥

गमित । चि । प्रापिते ॥

गमी । चि । गमिष्यति ॥ गन्तृ० । गमे
रिनि । सचभविष्यति गम्यादय
इति भविष्यत्काले ॥ गमनकर्त्तरि ॥

गम्भारिका । स्त्री । गम्भार्याम् ॥

गम्भाही । स्त्री । सर्वतोभद्रायाम् । का

गम्यमा

गम्भीर्याम् ॥ गम्भार्या फलमूलञ्च ग
म्भारी । अनुदात्तादेश्चेत्यञः फल
पाकशुषामितिलुपि युक्तवद्भावः ।

कजल विभर्त्ति । डुभृञ् धारणयो
षण्ये' । कर्मण्यञ् । पृ० गन्तव्यम् ॥

गम्भीरः । पु । जम्भीरे ॥ पङ्कजे । पद्मे
॥ चञ्चुन्ते ॥ चि । गम्भीरे । विभे ॥

गहमे । दुरवगाहे ॥ गाते जल मच
गच्छति वा । गाङ्० गन्तृ० वा ।

गम्भीरादयश्चेति गम्भीर गम्भीरा
वितिवा गमेरीरन् भक्षणादेशो
नुमागमश्च निपातसिद्ध ॥ स्वरः
सत्त्वञ्च चाभिश्च गम्भीरस्त्रिषुश-
स्यते ॥

गम्भीरवेदी । पुं । दुर्दुरवस्थिति । अ

वमसाङ्गुणे । चाङ्गके ॥ अथ सत्त्व
यं यथा । चिरकालेन बो वेत्ति

शिक्षां परिचितामपि । गम्भीरवेदी
विज्ञेयः स गजेगजवेदिभिरिति ॥

अन्यच्च । त्वभेदाच्चेति शिवावा
न्मांसस्यमयनादपि आत्मानं बो न

जामाति स त्यागम्भीरवेदितेति ॥
गम्भीरं मन्त्र वेत्तीति ॥

गम्य । चि । प्राप्ये ॥ गमनीयेत्यर्थे ॥ गम्य
ते । गन्तृ० । पौरकुपधर्मदितयत् ॥

गम्यदिक् । स्त्री । गन्तुनिर्द्धार्यां दिशि ॥

गम्यमान । चि । कुप्यमाने ॥ वत्तमान

गया

गमन। अथे ग्रामादौ ॥

गम्या। स्त्री। पत्न्याम् ॥ खेदात् स्त्रीषु
प्रवृत्तिर्भवति। समानस्य खेदविग-
मो गम्याया मगम्यायाश्च। तत्र निय-
म क्रियते इत्यङ्गम्येति भाष्यम्। खेद-
यतीति खेदारोग। इन्द्रियनियमा-
सामर्थ्यं वा खेद इति कैयट ॥ एवञ्चा-
गम्यानिषेधस्येतराभ्यनुज्ञाफलकत-
यास्वदारगमने दोषाभावः ॥

गय'। पु। असुरविशेषे ॥ असुश्चरय-
पुत्रे राजर्षिप्रभेदे ॥ वैवस्वतपुत्रे
रामायणप्रसिद्धे वानरविशेषे ॥

गयपुरी। स्त्री। गयातीर्थे ॥

गया। स्त्री। तीर्थविशेषे। गयराज-
र्षिपुर्याम् ॥ गयाशिरादिपरिमा-
णम्। नागा ज्जनार्दना द्रक्ष्यायूपा-
धीत्तरमानसात्। एतद् गयाशिर-
प्रोक्त फल्लुतीर्थं तदुच्यते ॥ पिता-
महं समासाद्य यावदुत्तरमानस-
म्। फल्लुतीर्थं तु विज्ञेय देवाना-
मपि दुर्लभम् ॥ क्रौञ्चपादात् फल्लु-
तीर्थं यावत् साक्षात् गयाशिरः। मुख-
गयासुरस्यैतत् तस्याच्छ्राद्धमथाद्य-
यम् ॥ मुण्डपृष्ठाच्च पूर्वस्मिन् पश्चि-
मे दक्षिणोत्तरे। आदिक्रोशद्वयमा-
न गयायां ब्रह्मणे रितम् ॥ पञ्चक्रोशं
गयाक्षेपं क्रोशमेकं गयाशिरः। त

गया

न्मध्ये सर्वतीर्थानि पैलोको यानि
सन्ति वै ॥ गयायां नहि तत् स्थान-
यत्र तीर्थं न विद्यते। साविध्यं सर्व-
तीर्थानां गयातीर्थं ततो वरम् ॥
ब्रह्मज्ञानेन किंसाध्य गोब्रह्मे मरण-
न किम्। वासेन किङ् कुक्ष्ये य-
दि पुत्रो गयां व्रजेत् ॥ आहुकृद् यो
गयाक्षेत्रे पितृणामन्वयोपि स। शि-
रसि आहुकृद् यस्तु कुलानाशतमु-
द्धरेत् ॥ गयाशिरसि यः पिण्डान् वे-
षां नात्रातु निर्वपेत्। नरकस्थादि-
व यान्ति स्वर्गस्यामोक्षमाप्नुयुः ॥
गच्छा वशिष्ठा गयाशीर्षे प्रेतराजस्य
पिण्डकम्। प्रददौ मनुजैः साहं
स्वपितृभ्यस्ततो ददौ ॥ प्रेताः प्रेत-
स्त्रनिर्मुक्ता वशिष्ठा च गृहमागत-
। प्रेतराज सह प्रेतैर्गयाश्राद्धादि-
वगतः ॥ ॥ गयायां सर्वकालेषु पि-
ण्ड दद्याद्विचक्षणः। अधिमासे ज-
न्मदिने चास्तेऽपि गुह्यशुक्रयोः ॥ न-
च्यक्तव्यं गयाश्राद्धं सिद्धस्येऽपि दृष्ट-
व्यतैः। तथा दैवप्रभादेन प्रवृत्तं
सुब्रह्मण्ये च ॥ पूतः कर्माधिकारी
च आहुकृद् ब्रह्मलोकमाप्नुयुः ॥ मीने
मेघे स्थिते सूर्ये कन्यायां कार्मुके-
घटे। नारदपुत्रे लोकेषु गयाश्रा-
द्धं सुदुर्लभम् ॥ ॥ मुण्डनश्चोपवा-

गरम्री

सस्यसर्वतीर्थेष्वयं विधिः । मर्जयिष्या
 कुरुष्वेवं विज्ञायां विरचां गन्ताम् ॥
 इच्छं प्रदर्शयेद् भिक्षुं गर्वागन्ता न
 प्रियदः । दण्ड न्यस्य विष्णुप्रदे पि
 सुभिः सप्तमुच्यते ॥ गयागन्ते । गया
 दिव्यो गायत्री च गद्गाधरः । गया ग
 या कुरुष्वेव षड्गया मुक्तिदायि-
 काः ॥ इति गया साहाय्यादिकं वायु
 पुराणे ॥ गयायां सर्वसङ्गच्छानं व
 र्त्तते इति देवीगीता । गयायाश्च ग
 येन्द्री स्वागमः ॥

गयाद्येवम् । न । वन्द्योऽन्तर्गतके प्रसि
 द्धे च ॥

गरः । पुं । उग्रविषे ॥ विषे ॥ रोगे ॥
 न । वन्द्यमकरणे ॥ तत्र गतस्य फल
 म् । विचारद्वयोः विजितारिपञ्च
 मूरोऽतिधीरोऽदुष्टास्य युक्तः ।
 दाता दयाशु गुणवान् नरः स्याद् ग
 रे परेषामुपकारकर्त्तेति ॥ वत्सना
 भाव्यविष्टे ॥ गरये ॥ गरय स् । गृनि
 गरये । ऋदोरप् ॥ गिरति वा ।
 गृ० । वचाद्यच् ॥

गरमः । पु । कृष्णार्जके ॥ वर्जरे ॥

गरम्री । स्त्री । गरम् इति प्रसिद्धे सत्य
 विज्ञेये ॥ गरम्री मधुरा तिला तुष
 रा ककपिच्छम् । कफम्री वनिकु
 लम्री जीमनी वचवीर्यकम् ॥

गरिष्ठ

गरयाम् । न । निगारे । भक्षणे ॥ से
 षने ॥

गरदम् । न । विषे ॥ वि । विषप्रदे ।
 मरुहेतुद्वयस्य दातरि ॥ गर ददा
 ति । दुदाञ् ० । आतइति क् । ॥
 गरम् । पु । गर्भे ॥ गिरति गृणाति वा
 । गृ० । वा० अभच् ॥ खने ॥

गरसम् । न । लृणपूले । घासकाः पूल
 इति भाषा ॥ पन्नगविषे ॥ विषे ॥
 माने ॥ गिरति जीवम् । गृ० । अ
 च् । गरं खाति । ता० । क् । भाव
 परस्मै गरमब्दस्य ॥ गिरतेः बाहुश्च
 कात् खञ् वा ॥

गरखारिः । पु । मरकतमयौ ॥

गरमतः । पु । समूरे ॥

गरम् । स्त्री । देवदाक्षीयतायाम् ॥
 निगरये ॥

गरागरी । स्त्री । देवताऽद्भुते ॥ भूषि
 कविषमन्त्रात् गरम् आगिरति ।
 अच् । डीप् ॥

गरात्मकम् । न । शिशुवीजे ॥

मदाधिका । स्त्री । साच्यायाम् ॥

गरिष्ठः । पु । गुरुत्वे ॥ गुरोर्भावे । पृ
 ष्ठादिस्वादिमनिच् । प्रियस्थिरेत्या
 दिना गुरोर्गद् आदेशः ॥

गरिष्ठः । वि । अतिशयेन गुरौ । गुरुत
 मे ॥ प्रियस्थिरेति साधु ॥

गर्ग	गर्ग
<p>गरी । सी । देवता उद्गमे ॥ गृणाति । गृण्ये । अच् । गौरादि ॥ पचा । गरीयान् । त्रि । प्रभूते ॥ गुरुतरे ॥ यथा । उत्पादकब्रह्मदात्रो गरीया न् ब्रह्मदः पितेति ॥ अयमनयो र ति शयेन गुरु । द्विवचनविभज्योप पदेतरवी यमुनाविती यमुन् ॥ गर्ग । पु । मरुत्तमिति । तार्क्ष्ये । वै न तेवे ॥ मरुद्भिर्दयते । डीङ् विद्वा यसागतौ । अन्येभ्योपीतिङः । पृषो हरादिच्चात् तलोप ॥ गिरउडजिति उडज्वा । केचिदिमंनपठन्ति । तदा पूर्ववदेव विश्व ॥ पञ्चमाधिकस्य द्वितीये ऽऽ पर्याये ॥ गर्गध्वज । पु । विष्णौ ॥ गर्गोध्वज शिखमस्य ॥ गर्गपुराणम् । न । गार्ग्ये ॥ गर्गवतम् । न । अष्टिसप्तकषोडशा चरुत्तिप्रभेदे ॥ यथा । गर्गवत नजौ भजतमायदाशुक्लदा ॥ अम रस्यूरमानसमुदे पयोदध्वनिर्ग र्गवत सुरारि भुजगेन्द्रसन्नास ने । धरणिमरावतारविधिदिण्डि माडम्बरः सजवतिकसरङ्गभुवि सिं हनादेः करे रिति ॥ गर्गव्यूह । पु । गरुडाकृतिकत् कृत</p>	<p>रचने व्यूहप्रभेदे ॥ खल्लामुखण्या झागः पृथुतरमध्यो गरुडव्यूहो भव ति । अनेन पार्श्वयो र्भवे सति मा र्गे व्रजेत् ॥ गरुडाग्रज । पु । अरुणे । खरखरै ॥ गरुडस्य अग्रज ॥ गरुडाङ्कितम् । न । गरुडाग्रजा । पु । मरुत्तमस्यौ ॥ गरुडोत्तीर्णम् । न । गरुत् । पु । पचे । पख इति भाषा प्रसि द्धे ॥ गिरति । गृनि गरणे । गृणाति वा । गृण्ये । मृगोरुति ॥ गर्गमान् । पु । पश्चिमाचे ॥ गरुडे । तार्क्ष्ये ॥ मरुत्त पचा सन्त्यस्य । मत्तु ष् । यवादिच्चाज्झय इति वत्त्वं न । तसौमत्त्वर्थे इति भत्त्वम् ॥ गरुडोधी । पु । भारतीखगे । भारद् इति गौड भाष ॥ गर्ग । पु । ब्रह्मण पुत्रे मुनिविशेषे ॥ दृषे ॥ किञ्चुलुके ॥ गृणाति । ग ॥ मुद्दिग्रोर्गंगाविति ग ॥ तालविशेषे ॥ यथा । चतुर्द्वे त विरामान्त तालो ऽयं गर्गसञ्चित इति ॥ गर्ग । पु । बेलगरी इति प्रसिद्धे मीनविशेषे । गागरा इति गौड भाषा ॥ गर्ग पितृत्वं किञ्चिद्वातजि त्कफकोपन ॥ अस्याकारगुणौ यथा</p>

ॐ
ॐ
ॐ
ॐ

गर्जित

। य पीतवर्णोऽपिचपिच्छिखार्ज
पृष्ठेषुरेखा बहुलसशक्त । सगर्ग
रो वर्वरनादवश्यो जडश्च शीतक
फवातकारी इति ॥ तद्व्यपशौ ॥
दधिमन्यनभाण्डे । गर्ग इति शब्दं रा-
तिरा० । आतइति क ॥ गिरतिवा
। गृ० । घ० । गरन् ॥ गृ० । पचायश्च
उणादयो बहुलमिति बहुलवचना
द्विर्वचनमभ्यासेरुगागमश्च ॥
गर्गरी । स्त्री । मन्त्रनपाचे । मन्यन्या
म् । मयानी इति भाषा ॥ कल
श्याम् । गगरी इति भाषा ॥ यथा
॥ मेघादौ सक्तवो देयावारिपूर्णा
चगर्गरी इति ॥ गौरादि ङीष् ॥
गर्गाट । पु । मत्स्यविशेषे । यो-
गनाविके ॥
गर्जम् । न । हस्तिशब्दे ॥ मेघादिशब्दे ॥
गर्जक । पु । गजाड इति गौडभा-
षा प्रसिद्धे शाखमत्स्ये । शाखजे ॥
गर्जनम् । न । निनदे । स्वनिते ॥ को
पे ॥ गर्जशब्दे । ल्युट् ॥
गर्जरम् । न । गाजर इति प्रसिद्धे मूले
। स्वादुमूले । नारङ्गे । पीतकन्दे ॥
इति राजनिर्घण्ट ॥
गर्जाफल । पुं । विकण्टकवृक्षे ॥ युद्धे ॥
गर्जि । पु । मेघशब्दे ॥
गर्जितम् । न । मेघनिर्घाणे ॥ पु । म

गर्हभ

तकुञ्जरे ॥ गर्ज० । भावे क्त ॥ गर्जय
ति । अकर्मकत्वात् कर्त्तरि वा क्तः
॥ गर्जो जातोऽस्य वा । ता० इतच् ॥
गर्त्त । पु । अवटे । क्षितिरन्ये । गढा
इति भाषा ॥ विगर्त्तदेशांशे ॥ कु
कुन्दरे । नितम्बस्थकूपे ॥ अष्टधनुः
सहस्रेभ्यो न्यूनगतौ जलाशयविशेषे
॥ तदुक्तं परिशिष्टे । धनु सहस्रा
यष्टौ च गतिर्यासां न विद्यते । न
ता नदीशब्दवहागर्त्तास्मा परिकी
र्त्तिताः इति ॥ गिरति । गृ० । ह
सिमिश्रितितन् ॥
गर्त्ता । स्त्री । अवटे । भूरन्ये ॥ टाप् ॥
गर्त्तिका । स्त्री । तन्तुशाळायाम् । तांत
घर इति भाषा ॥
गर्हभ । पु । गधा इति प्रसिद्धे जन्तु
विशेषे । चक्रीवति । रासभे ॥ यथा
। अविश्रामं बहेद्भारं शीतोष्णान्नं न
विन्दति । ससन्तोष स्यान्निश्च
वीर्यं शिचेत गर्हभादिति ॥ गन्ध
विशेषे ॥ न । श्वतकुमुदे ॥ विडङ्गे
॥ गर्हति । गर्दशब्दे । दृशशक्तिक
लिगर्दिभ्योऽभच् ॥
गर्हभगद । पुं । जातगर्हभरोगे ॥
गर्हभशाक । पु । ब्रह्मयष्ट्याम् । भा
र्याम् ॥ गर्हभभक्ष्यशाकत्वात् गर्द
भक्ष्यशाक ।

ॐ
ॐ
ॐ
ॐ

ॐ
ॐ
ॐ
ॐ

गर्भ

गर्भभशाका । स्त्री । ब्रह्मयष्ट्याम् ॥
गर्भभशाखी । स्त्री । भार्याम् ॥ इति
राजनिर्घण्ट ॥

गर्भभाण्ड । पु । निगोडी पीलण
इति प्रसिद्धे दृष्टे । कन्दमाले । क
पीतने । प्रस्य ॥ अथ पचकाण्डफला
दिभि रश्वत्याकार ॥ गर्भभगन्धविशे
षम् अमति । अमगन्ध्यादिषु । अ
मन्ताडु ॥

गर्भभाह्वय । पु । कुमुदे ॥

गर्भभिका । स्त्री । क्षुद्ररोगविशेषे ॥
तस्यरूप यथा । मण्डल दत्त मृत्
सन्न सरक्त पिडकावृतम् । रुजाक
रीं गर्भभिकां ता विद्यादातपित्तजा
मिति ॥

गर्भभी । स्त्री । क्षुद्रजन्तुविशेषे । गो-
मयकीटे ॥ गर्भभिकारोगे ॥ रास
भ्याम् ॥ अपराजितायाम् ॥ श्वतक
ण्डकार्याम् ॥ कटभ्याम् ॥

गर्भ । पु । अभिलाषातिशये । स्पृहा
याम् ॥ गृधुअभिकाङ्क्षायाम् । घञ् ॥
गर्भन । चि । लुब्धे ॥ गर्भनशील । गृधु०
। जुचङ्क्रम्येतिबुच् ॥

गर्भनी । चि । अभिलाषातिशयवति ॥
गर्भोऽस्यास्ति । इति ॥

गर्भ । पु । भूणे । जन्मकारणे ॥ तस्यल
क्षययथा । गर्भाशयगतं शुक्र मार्त्तवं

गर्भ

जीवसञ्चकम् । प्रकृति सविका ॥
राचतत्सर्वे गर्भसञ्चकम् ॥ कालेन
वर्द्धितो गर्भो यद्यङ्गेपाङ्गसयुत ।
भवेत् तदासमुनिभि शरीरीति
निगद्यते इति ॥ अपिच । क्षाम
ता गरिमा कुक्षे मूर्च्छा छर्दि ररो
चकम् । जृम्भा प्रसेकसदने रोमरा
ज्या प्रकाशनमिति ॥ अर्भके । शि
शौ ॥ कुक्षौ ॥ सन्धौ ॥ नाटकसन्धौ
॥ पनसकण्टके ॥ मध्यमे ॥ अपवर
के ॥ गङ्गाद्युषितस्थले ॥ भाद्रकृष्ण
चतुर्दश्या याव दाक्रमते जलम् ।
ताव ज्ञर्भं विजानीयात् तदूर्द्धं ती
रमुच्यते ॥ गिरति गृणाति वा गी-
र्यते वा । गृनिगरणे गृशब्दे वा । अ
र्त्तिगृभ्याभन् ॥ गर्भोपवरकेनेगौ
सुतेपनसकण्टके । कुक्षौकुक्षिस्थ
जन्तौचेतिकोशान्तरम् ॥ अत्रप्रावृ
ट्कालपरीक्षार्थं गर्भलक्षणकरेति
वराहमिहिर ॥ तत्रादौ प्रयोजन
प्रदर्शनार्थमाह । अन्नजगत प्राणा
प्रावृट्कालस्य चाक्ष मायत्तम् । य
स्या दत्त परीक्ष्य प्रावृट्काल प्र
यत्नेन ॥ तल्लक्षणानि मुनिभिर्यानि
निवद्धानि तानि दृष्ट्वे दम् । क्रियते
गर्गपराशरकश्यपवज्रादिरचितानि
॥ दैववि दविहृतचित्तो बुनिशं

गर्भा

यो गर्भलक्षणे भवति । तस्य मुने
रिव वाणी भवति न मिथ्या न्युनि
देशे ॥ किञ्चात पर मन्यच्छास्त्र
ज्यायोऽस्ति यद्विदित्वैव । प्रध्वति
न्यपि काले त्रिकालदर्शी कलौ
भवति ॥ अत्र परमतं स्वमतं चाह ।
केचिददन्ति कार्तिकशुक्लान्त मतो
त्य गर्भदिवसा स्यु । नतु तन्मत
बहूनां गर्गादीना मतवक्ष्ये ॥ मार्ग
शिर, सितपक्षप्रतिपत् प्रभृति चपा
करे ऽष्टाढाम् । पूर्वा वा समुपगते
गर्भाणां लक्षणं ज्ञेयम् ॥ अथ धृतस्य
गर्भस्य प्रसवकालज्ञानं माह । यत्र
क्षत्रमुपगते गर्भे श्वन्द्रे भवेत् स
चन्द्रवशात् । पञ्चनवतिशतदिवसे
तत्रैव प्रसवमायाति ॥ सितपक्षम
वा कृष्णे शुक्ले कृष्णां शुसम्भारा
भौ । नक्तं प्रभवा श्वाहनि सन्ध्या
जातस्य सन्ध्यायाम् ॥ * ॥ गर्भाणां
विशेषलक्षणं कालनिर्देशमाह ।
मृगशीर्षाद्यागर्भा मन्दफला, पौष
शुक्लजातोश्च । पौषस्य कृष्णपक्षेण
विनिर्देशेच्छाशयसितम् ॥ माघ
सितोत्था गर्भा आवणकृष्णे प्रसू
नि मायान्ति । माघस्य कृष्णपक्षेण
विनिर्देशेद्भाद्रपदशुक्लम् ॥ १० ॥

फाल्गु शुक्लसमुत्था भाद्रपदस्यासि

गर्भा

ते विनिर्देश्या । तस्यैव कृष्णपक्षो
द्भवास्तु ये तेऽश्वयुक् शुक्ले ॥ चैत्र
सितपक्षजाता कृष्णेऽश्वयुजस्य वा
रिदा गर्भा । चैत्रासितसम्भूता
कार्तिकशुक्लेऽभिदर्शन्ति ॥ * ॥ मे
घानां वायोश्चक्षुणम् ॥ पूर्वाद्भूता
पश्चादपरोत्था प्राग्भवन्ति जीमूता
। शेषास्वपि दिक्ष्वेव विपर्ययो भव
ति वायोश्च ॥ * ॥ गर्भसम्भवल० ।
क्लादिमृदूदक्षिवशक्रदिग्भवो मा
रुतो वियद्विमलम् । क्षिग्धसितव
हुलपरिवेषपरिवृतौ हिममयूखा
कौ ॥ धृष्टवहुलक्षिग्धघनं घनसूची
चुरकलोहिताभयुतम् । काकाण्ड
मेचकाभ विय द्विशुद्धेन्दुनक्षत्रम् ॥
सुरचापमन्द्रगर्जितविद्युत्प्रतिस्वर्य
काशुभा सन्ध्या । शशिशिव शक्रा
शाखा शान्तरवा पक्षिमृगसङ्घा
॥ विपुला प्रदक्षिणचरा, क्षिग्धमयू
खा ग्रहा निरुपसर्गा । तरुश्च निरु
पष्टष्टाङ्कुरा नरचतुष्पदा वृष्टा ॥
गर्भाणां पुष्टिकरा सर्वेषां मेव यो
व तु विशेष । स्वर्तृस्वभावजनितो
गर्भविष्टहौ त मभिधासे ॥ तल्ल० ।
पौषे समार्गशीर्षे सन्धारामोन्मु
दा, सपरिवेषा । माघस्य मृगशी
र्षे पौषे शीतल हिमपातः ॥ माघे

गर्भः

अथलो वायुस्तुषारककुषुती र
विश्रमाह्वे । अतिशीत सयनस्य च
माने । रसोदिकौ धन्यौ ॥ २० ॥ फा
लान्मासे रुच्यं शृणु पवनो भ्रस
म्प्रवा स्निग्धा । परिवेषा श्वासक
क्षाः कपिल स्नाप्रो रविश्च शुभः ॥
पर्वमधनदृष्टियुक्ता श्वेचे गर्भा शु
भाः संपरिवेषा । घनपवनसलिल
विद्युत्सन्तितैश्च हिताय वैशाखे ॥
* ॥ गर्भकाले मेघानालः । मु
क्तांरजतनिकाशा स्तमाखनीलोत्प
लाञ्जनाभास । जलचरसत्त्वाकारा
गर्भेषु च धनाः प्रभूतजला ॥ तीव्र
दिवा करकिरणाभितापिता मन्ममा
हता जलदा । रुषिता द्रवधाराभि
र्विह्वलन्त्यम्भ प्रसवकाले ॥ * ॥ ग
र्भोपघातकः । गर्भोपघातचिह्ना
भुक्ताशनिपांशुपातदिग्दाहा ।
क्षितिकम्पखपुरकीलककेतुग्रहयुद्ध
निर्घाता ॥ दृष्टौ रुधिरादिवैकृत
परिधेन्द्रधनूषि दर्शन राहो । द्र
व्युत्पातैश्चिविधैश्चान्यैर्ज्ञेयो ह
तो गर्भे ॥ स्वर्तुन्वभावजनितैः सा
मान्यैर्वैश्व खच्चयैर्वृद्धिः । गर्भाणां
विपरीतैस्तैरेव विपर्ययो भवति
॥ भद्रपदाद्विषले देवा न्युदेवयैता
महंपञ्च । एतेष्वेषु विदुर्गर्भो व

गर्भः

हुमेत्यदे भवति ॥ * ॥ येषु नक्ष
त्रेषु गर्भो सम्भूतो बहून्यहानिवर्ष
लितान्याह । अतभिषगस्येकार्द्रा
स्वातिमघासयुत शुभो गर्भः । पुण्या
ति बहुन् दिक्सान् हन्युत्पातै
र्वैत स्त्रिविधैः ॥ त्रिविधोत्पात्तः
। दिव्यं ग्रहर्जनात् भुवि भौमस्थिर
चरोद्भवयज्ञ । दिग्दाहा स्तमाह
तपरिवेषाश्च विद्यत्प्रभवम् ॥ * ॥
अनन्तरोक्ताया दिवससख्यायां निव
मकरोति । अगमासादिष्वऽष्टौ ष
ट् षोडश विप्रति सतयुक्ता । विप्र
तिरस दिवसत्रय मेकतमर्षेण प
ञ्चम्यः ॥ ३० ॥ पञ्चनिमित्तः सत-
योजन तदद्वाद्दु मेकहान्या इतः ।
वर्षति पञ्च सप्तता हूपेणैकेन यो
गर्भः ॥ * ॥ प्रत्येकनिमित्तसमुक्ता
ना गर्भाणां पानीयसङ्ख्यामाह ॥
श्लेष पञ्चनिमित्ते गर्भेऽपीष्टादका
नि पवनेन षट्षिद्युता नवाभ्रैः स्त
नितेन द्वादशप्रसव ॥ * ॥ अथैव
विशेषमाह । कूरग्रहसयुक्ते करका
शनिमत्स्यवर्षदा गर्भा । शशिनि
रवौ वा शुभसंयुक्ते क्षितेभूरिदृष्टि
करा ॥ * गर्भसम्भवे विशेषणच
णमाह । गर्भसमये ऽतिदृष्टिर्गर्भा
भावाय निर्निमित्तकृता । श्लेषादौ

गर्भ.

श्रेयधिके दृष्टे गर्भः परितुतो भवति ॥ * ॥ अथैव विशेषफलमाह । गर्भं पुष्टं प्रसवे ग्रहोपघातादिभि र्यदि न दृष्टः । आत्मीयगर्भसमये करकामिश्रं ददात्यक्ष ॥ * ॥ अत्र दृष्टान्तमाह । काठिन्ययाति यथा चिरकालधृतपयः पयस्विन्याः । कालातीत तद्वत् सलिलं काठिन्यमुपयाति ॥ * ॥ अथ गर्भलक्षणमुपक्रमाह । पवनसलिलविद्युर्गर्जिताभ्रान्वितो यः स भवति बहुतोयः पञ्चरूपोऽभ्युपेतः । विसृजति यदि तोयं गर्भकालेऽतिभूरि प्रसवसमय मित्वा शीकराम्भ करोति ॥ ३७ ॥ इति वाराह्यामेकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥ अत्र गर्भवायुधारणापि । तत्र तासां लक्षणम् । ज्येष्ठसितऽष्टम्याद्या शुक्लारो वायुधारणा दिवसा । मृदु शुभपवनः । शस्ता स्निग्धघनस्थगित गगनाश्च ॥ विशेषमाह । तत्रैव स्वाध्याये वृष्टे भवतुष्टये क्रमान्मासाः । आवणपूर्वा चेत्याः परितुता धारणा स्नास्य ॥ यदि ता स्युरेकरूपास्तं शुभा सान्तरास्तु न शिवाय । तस्करभयदा प्रोक्ताः श्लोकाश्चाप्यत्र वासिष्ठा ॥ तानाह । सविद्युत सपृषतः सपांस्त्वरमावताः । सार्कच

गर्भ.

न्द्रपरिच्छिन्ना धारणाः शुभधारणाः ॥ यदातु विद्युत श्लेष्ठाः शुभाशाप्रत्युपस्थिताः । तदापि सर्वसंस्थानां दृष्टिं ब्रूयाच्चिचक्षणा ॥ सपांशुवर्षाः सा पश्च शुभा बालक्रिया अपि । पतत्रिणां सुस्वना वा क्रीडापांशुजलादिषु ॥ रविचन्द्रपरीवेषा स्निग्धा नात्यन्तदूषिताः । वृष्टिस्तथापि विज्ञेया सर्वशस्यार्थसाधिका ॥ मेघाः स्निग्धा संहताश्च प्रदक्षिणगतिक्रिया । तदा स्या न्नहती वृष्टिः सर्वसंस्थाभिर्वृष्टये ॥ इति वाराह्यागर्भवायुधारणाध्यायोद्वाविंशतितमः ॥ २२ ॥

गर्भक । पु । केशमध्ये स्थितमाल्ये ॥

गर्भद्रव । द्रवे प्रतिकृतावितिकन् ॥ न

। रजनीदन्धे । दोरात इति भाषा ॥

गर्भकर । पु । पुत्रजीवदृष्टे ॥

गर्भगृहम् । न । गर्भागारे ॥ गर्भद्रव गृहम् ॥

गर्भघातिनी । स्त्री । लाङ्गलिक्याम् ॥

गर्भखड्ग । पु । नाभिगुडके । नाभिकी

गांठ इति भाषा ॥ गर्भस्य अखड्गद्रव ॥ शकध्वदि.

गर्भद । पुं । पुत्रजीवदृष्टे ॥

गर्भदापी । स्त्री । क्षुपविशेषे । अप

त्यदायाम् । प्राणिमातरि । तापस

हुमसन्निभायाम् ॥

गर्भव

गर्भनाश । पु । गर्भध्वंसे ॥ अथ कथं

यथा । अपविद्धशिरा यातु ग्रीताङ्गी
निरपवपा । नीलोक्तशिरा हन्ति
सा गर्भं सच ता तथा ॥ मानसाग
न्तुभि र्भातु रूपतापै प्रपीडितः ।
गर्भो व्यापद्यते कुक्षौ व्याधिभिश्च
प्रपीडित ॥ अन्तर्मृतगर्भश्च ० यथा ।
गर्भास्पन्दन मार्षीनां प्रयाश श्या
वर्णता । भवेदुच्छ्वासपूतिश्च शोथ
श्चा स्तर्मृते शिशविति ॥

गर्भनुत् । पु । कलिकार्याम् । विषखाङ्ग

लिया इति गौडभाषाप्रसिद्धे दृष्टे ॥

गर्भपाकी । स्त्री । षट्ठिकाख्यग्रीहौ ।

सहो धान इतिभाषा ॥

गर्भपात । पु । पञ्चमषष्ठमासीयस्य क

ठिनशरीरस्य गर्भस्य पतने ॥

गर्भपातक । पु । रक्तशोभाक्कने ॥

गर्भपातन । पु । अरिष्टहुमे । फेनि

ले । रीठा इतिभाषा ॥

गर्भपातनी । स्त्री । कलिकार्याम् ॥

गर्भपातिनी । स्त्री । विशल्यावृष्टे ॥

गर्भरूप । पु । तरुणे ॥

गर्भवती । स्त्री । रत्नवत्न्याम् । का

पद्मसत्त्वायाम् । गुर्विण्याम् ॥ * स

द्योगृहीतगर्भाया ल० । शुक्रशोण

तयो र्योने रस्त्रावो ऽथश्रमोद्भव

। सावसाद पिपासा च स्नान

गर्भश

स्फूर्तिर्भगे भवेदिति ॥ * ॥ तस्या

उत्तरोत्तरकाशीनल० यथा । स्तन

यो मुखकाण्य स्या द्रोमराज्युद्गम

स्यथा । अक्षिपक्ष्माणि चाप्यस्या स

स्मील्यन्ते विशेषतः । छर्दयेत् पक्ष

भुक्तापि गन्धादुद्विजते ऽ शुभात् ।

अथेक सदनश्चैव गर्भिण्याश्चिह्नमु

च्यते ॥ * ॥ पुत्रगर्भवत्याल० यथा

। पुत्रगर्भयुतायास्तु नार्या मासिदि

तीयके । गर्भो गर्भाशये लक्ष्यः । प

ण्डाकारो ऽपरंशृणु ॥ दक्षिणाक्षि

महत्त्वं स्यात् प्राकक्षीरं दक्षिणस

ने । दक्षिणोऽसुपुष्ट स्यात् प्रसन्न

मुखवर्णता ॥ पुत्रामघेयद्रव्येषु स्वप्ने

ष्वपि मनोरथ । आमादिफल मा

प्नोति स्वप्नेषु कमलादिच ॥ * ॥ क

न्यागर्भवतील० यथा । कन्यागर्भव

ती गर्भे पेशी मासि द्वितीयके ।

पुत्रगर्भस्य चिह्नानि विपरीत भवेच

ते ॥ * ॥ नपुसकगर्भवतील० यथा

। नपुसक यदा गर्भो भवेद्गर्भो ऽ

वृद्धाकृति । उदते भवत पार्श्वे पु

रस्तादुदरमहदितिभाव प्रकाश ॥

गर्भशय्या । स्त्री । पित्ताशयपक्वाशययो

र्मध्यवर्तिन गर्भाशयस्वरूपे ग

र्भोत्पत्तिस्थाने ॥ तत्सरूपं यथा ।

शङ्खनाभ्याकृतियोनिसव्यावर्त्तन सा

गर्भाधा

ध कीर्त्तिता । तस्या स्तृतीये त्वाव
र्त्ते गर्भशय्या प्रतिष्ठिता ॥ यथा रो
हितमस्थस्य मुख भवति रूपतः ।
तत्सस्याच्च तथा रूपा गर्भशय्या वि
दुर्बुधा ॥ इति भावप्रकाश ॥

गर्भास्त्राव । पु । चतुर्थमासपर्यन्त शो
णितरूपगर्भस्य स्त्रवणे ॥ तस्य निदा
नलक्षणे यथा । भयाभिघाततीक्ष्णो
ष्णपानाशननिषेवणात् । गर्भे पत
ति रक्तस्य सशूलदर्शनं भवेत् ॥ आ
चतुर्थी त्ततो मासात् प्रसवे गर्भ
विद्रव । तत स्थिरशरीरस्य पात
पञ्चमषष्ठयो ॥ गर्भोऽभिघातवि
षम।शनपीडनाद्यै पक्वं द्रुमा दिव
फल पतति क्षणेन । मूढ करोति
पवन खलुमूढगर्भं शूलञ्च योनिज
ठरादिषु मृवसज्जम् ॥

गर्भास्त्रावी । पु । हिन्तास्तृचो ॥

गर्भमारम् । न । वासगृहे । गृहमध्य
भागे ॥ गर्भरूक् आगारम् ॥ गर्भा
शये ॥

गर्भाधानम् । न । दशसंस्कारान्तर्गत
प्रथमसंस्कारे ॥ तत्रायक्रम । ऋतु
ज्ञानादूर्ध्वं निषेकदिवसे साय सन्ध्या
या मतोतायां पति शुचि सुगन्धि
सुवेशोमन्त्रेण स्त्रियायार्थे दत्त्वापूर्वा
भिमुखोपविष्टायाश्च ध्या दक्षिण ह

गर्भाटि

स्तेनो पस्थस्पृशन् पट्टस्थुक्त मन्त्रं सं
जपेत् । तत पुनरप्युपस्थ स्पृशन्
मन्त्रं जपेत् । ततो भार्यामुपेयादिति
भवदेवमदृ ॥ विशेषो मन्त्रानिर्वा
णे द्रष्टव्य ॥

गर्भाशय । पुं । गर्भवेष्टनचर्मणि । जरा
यौ ॥ गर्भशय्यायाम् ॥ गर्भ आश्रिते
ऽच । शीङ् ० । पुसीति च ॥

गर्भाष्टम । पु । निषेकतो ऽष्टमे मासे
। देवमासे ॥ गर्भग्रहणमासः सप्त
सरो वा ऽष्टमो यस्य ॥

गर्भिणी । स्त्री । अन्तर्वत्न्याम् । गुर्वि
ण्याम् ॥ गर्भे स्थित्याम् । अत इति
॥ क्षीरावीर्ये । क्षीरात् इति गौड
भाषा ॥

गर्भिणीवेच्छयम् । न । कुमारभृत्त्या
याम् । गर्भिणीपरिचर्यायाम् ॥ इ
ति त्रिकाखण्डशेष ॥

गर्भोपघातिनी । स्त्री । वेहति । गर्भ
पातकारिण्य्याम् ॥ गर्भमुपहन्ति ।
सुप्यजाताविति शिनि ॥

गर्भुत । स्त्री । स्वर्णे ॥ लतायाम् ॥ म
यना इति गौडभाषाप्रसिद्धे तृणभा
न्यविशेषे ॥ गिरति गीर्यते वा ।
गू ० । गोमुट्चेत्युत्ति ॥

गर्भाटिका । स्त्री । मडुवा इति प्रसिद्धे
व्रीहिभेदे । गर्भुति ॥

गर्ह	गलग्रह
गर्होऽटिका । स्त्री । जरडीतये ॥	॥ गर्हते । गर्ह० । कहलोऽर्थेत् ॥
गर्ह । पु । अभिमाने । अहङ्कारे ॥ अहङ्कार स्तयाध्यात्म्य सर्वससारकारणम् । अभिमानेऽधिभूतश्च रुद्र स्तत्राधिदैवतम् ॥ ऐश्वर्यरूपतारुण्यकुलविद्यावल्लै रपि । इष्टलाभादिना न्येषामवज्ञागर्वैरिति ॥ गर्वमाने । यच् ॥ यदा । गिरति गृणाति वा । गृ० । कृगृष्टृ भ्योश्च ॥	गर्हवादी । त्रि । कददे ॥ गर्हं वदति । बह० । सुप्यजाताविति शिनि । गल । पु । गला इति प्रसिद्धे कण्ठे । ग्रीवाग्रभागे ॥ सर्जरसे । राख इति भाषा ॥ गडक इति गौड प्रसिद्धे मत्स्यविशेषे ॥ वाद्य वि० ॥ गिलति । गृ० । पचाद्यच् । अचिविभाषेति बाल ॥ यदा । गीर्यते ऽनेन । पु सीति घ ॥ गलति वा । गलकदने । अच् ॥
गर्वर । चि । अहङ्कारिणि ॥ गिरति । गृ० । कृगृष्टृञ्चतिभ्य ष्वरच् ॥ स्त्री । पिप्प्लान्ङीषिगर्वरी ॥ पु । गन्धर्वे ॥	गलक । पुं । शकुलार्भके । गडके ॥ डल्योरभेद ॥
गर्वाट । पुं । दौ.साधिके । द्वारपाले ॥	गलकम्बल । पु । साक्षायाम् । गवांगलस्थिते कम्बलाकारेमासे ॥ गलस्य कम्बल । गलेकम्बल इववा ॥
गर्वित । त्रि । गर्वसयुक्ते । अहङ्कृते । वसे ॥ गर्व सज्जातो ऽस्य । तारकादित्वादितच् ॥	गलगण्ड । पु । स्वनाम्ना स्थातेरोगविशेषे । गिल्लड इति भाषा ॥ तस्य ल० यथा । निवृद्ध श्रयद्युर्बस्य मुष्कं ब्रह्मन्वते गले । भहान्वा यदिवा ह्रस्वो गलगण्डंत मादिशेदिति ॥
गर्हणम् । न । कुत्सायाम् । निन्दायाम् ॥ गर्ह गल्ह कुत्सायाम् । ल्युट् ॥	गलग्रह । पु । तिथिविशेषे ॥ यथा । कृष्णपक्षे चतुर्थीच सप्तम्यादिदिनत्रयम् । त्रयोदशीचतुष्पञ्च अष्टावेते गलग्रहा इति नारद ॥ अपिच ।
गर्ही । स्त्री । निन्दायाम् ॥ गर्हणम् । गर्ह० । गुरोश्चल इति स्त्रियाम् । अग्रच्यय । टाप् ॥	आरम्भानन्तर यत्र प्रच्यारम्भो न विद्यते । गर्गादिमुनय सर्वे तमेवाहुः ॥
गर्हित । त्रि । निन्दिते ॥ गर्ही सज्जाता ऽस्य । तारकादित्वादि इतच् ॥	
गर्ही । त्रि । अधमे । निन्दे । कुपूये ॥	

गलाङ्क

गलाङ्कमिति राजभार्तण्ड ॥ अ
ङ्कनविशेषे । मत्स्यघण्टे ॥

गलाङ्क । वि । स्वसमाने ॥ स्ववति ॥

गलान्तिका । स्त्री । कर्कर्याम् । स्वल्प
वारिधान्याम् । आत्त्वाम् ॥ गलति
। गल० । अट शठशानचाविति श
ठ । उगित्वान् ङीप् । शपश्यनो-
रितिनुम् । स्वार्थे वन् ॥

गलमेखला । स्त्री । कण्ठाभरणविशेषे
। कण्ठस्त्रये । सूत्राख्याम् । सकी
तोडा इति च भाषा ॥

गलव्रतः । पु । मयूरे ॥ इति चिकाण्ड
शेष ॥

गलशुण्डिका । स्त्री । तालूर्ध्वसूत्र
जिह्वायाम् । घण्टिकायाम् । सुधा
स्त्रवायाम् ॥

गलसनी । स्त्री । श्याम्याम् ॥

गलहस्त । पु । अर्द्धचन्द्रे ॥ गलेहस्त ॥

गला । स्त्री । अलम्बुषायाम् । लज्जालु
प्रभेदे ॥

गलाङ्कुर । पु । गलरोगविशेषे । रोहि
य्याम् ॥ तस्य सम्प्राप्तिपूर्वक लक्षण
यथा । गले ऽनिल पित्तकफौ च
मूर्च्छितौ प्रदृश्य मांसस्य तथैव शो
णितम् । गलोपसरोधकरै स्तथा
ङ्कुरैर्निह न्यस्तन् व्याधाय च रो
हिणीति ॥

गवय

गलानिल । पु । चिङ्गिडिमाच् इति

गौडप्रसिद्धे मत्स्ये । गङ्गाटेये ॥

गलानिक गलाविल इति च कश्चि
त्पाठ ॥

गलि । पु । दुष्टदृष्टे । शक्तोपधुर्वहो
दृष्टो गलिरित्युच्यते । गलियावैल
इति भाषा ॥ गुणानामेव दौरात्म्या
दुरिधुर्यो नियुज्यते । असञ्जातकि
णस्तन्ध सुखस्वपिति गौर्गलिः ॥

गलित । वि । च्युते । पतिते । स्वसो
। हस्तादितोभ्यङ्गे ॥ गल्यते स्म ।
गल० । क्त ॥ गत्यर्थकर्मकेतिक
र्त्तरि वा क्त ॥ रिक्ते ॥

गलेगण्ड । पुं । पश्चिमिगण्डे । मर्कटे ।
अस्थिगिलाहाडगिला इति च भाषा ॥

गलेसनी । स्त्री । श्याम्याम् ॥

गलोद्देश' । पुं । निगारे ॥ गलस्योदे
श समीपभागः ॥

गल्या । स्त्री । गलसमूहे ॥ गलानांस
मूत्र' । पात्रा० य । गलोदहत्काश ॥

गल्ल । पु । गण्डे । गाल इति भाषा ॥

गल्लक' । पु । चषके । मद्यपानपात्रे ॥

गल्लर्क' । पु । चषके ॥ इन्द्रनीलमयो ॥

गवय । पु । रोम्भ इति भाषाप्रसिद्धे

गलवन्मलहीने गोसदृशपशौ । ग

वालुके । वलभद्रे । महागन्ध ॥

अस्य मांसपाकविधिर्यथा । तैले स

गवाक्ष.

म्याचिते तसे हिङ्गुसैन्धवसयुते ।
 मांस गवयसम्भूत सुस्विन्न भूरिवा-
 खेति ॥ गवयो मधुरो वृष्य स्निग्धो
 ष्णः कफपित्तल । विदाही गुरुविष्ट
 म्भी विपाके विरस. सदेत्यस्य मां
 सस्यगुणा ॥ वैवस्वतपुत्रेवानरविशे
 षे । यथा । रामायणे । पुत्रावैवस्व
 तस्याप पञ्च कालान्तकोपमा । गवो
 मवाक्षो गवय शरभो गन्धमादन.
 इति ॥ गवते । गुड् शब्दे । वा० अय
 ॥ यदा । गवनम् । ऋदोरप् । गव
 गवेनवा याति । या० । मू० क ॥
 गवयी । स्त्री । गवययोषायाम् । वन
 धेनौ । भिक्षगव्याम् ॥ योपधप्रतिषे
 षे गवयहयमुकयमनुष्यमत्स्याना म
 प्रतिषेधइति जातिलक्षणेऽपीप् ॥
 गवराजः । महोक्षे । वृषे ॥ इति शब्द
 चन्द्रिका ॥
 गवलाः । पु । वनमहिषे ॥ न । महिष
 शृङ्गे ॥ अलति । अलभूषणादौ ।
 अश् । गवामलम् ॥ यदा । गवनम्
 । गुड् । ऋदोरप् । गवलाति । क ॥
 गवाक्ष । पु । जाली भरोखा इति च
 भाषाप्रसिद्धे वातायने । वधूदृगयने ।
 जालके ॥ वैवस्वतपुत्रे कपिविशेषे ॥
 गवाकिरणा नामस्त्रीव । अक्षिशब्दे
 परम्प्राची । अक्षोर्दर्शमादित्यच्

गवाश

॥ गवोजलानि किरणानि वा । अ
 क्षन्ति ध्यामुवन्ति एत मनेन वा । अ
 चूष्यासौ । अकर्तार्यर्थे घञ् ॥
 गवाची । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् ॥ गो
 दुम्बायाम् । गोमुक् इति गौडभा
 षा ॥ शाखोटे । शेउडा इति भाषा
 ॥ अपराजितायाम् ॥ गां भूमिम
 क्षोति । अचू० । कर्मण्यण् । डीप् ॥
 गवाची । स्त्री । पाँकालमाच् इति
 गौडभाषाप्रसिद्धे मत्स्ये ॥
 गवादनम् । न । घासे ॥ गोभिरयते ।
 अद० । ल्युट् ॥
 गवादनी । स्त्री । इन्द्रवारुण्याम् ॥ ग
 वादनीद्वयं तिक्तं पाके कटुरसं खडु
 । वीर्योष्णं कामलापित्तकफलीहृद्
 रापहम् ॥ आसकासापह कुष्ठगुल्म
 ग्रन्थिब्रणप्रणुत् । प्रमेहमूढगर्भामग
 ण्डामयविषापहम् ॥ गवांघासाढना
 अवे । नादं लडावनी इति च भाषा ॥
 नीलापराजितायाम् ॥ गौ० डीप् ॥
 गवाक्षीकः । पु । गवये । गोसदृशे ऽर-
 य्यपशौ ॥
 गवाशन । पु । गोभक्षके । मोषी इति
 भाषा ॥ यथा । माताप्येका पिताप्ये
 को मम तस्य च पक्षिण । अहं मु
 निमि रानीत सचनीतो गवाशनै
 रिष्युङ्गट ॥

ॐ

ॐ

गवेधु.

गवाधिका। स्त्री। लाजायाम्। जतुनि॥

गविनी। स्त्री। गवांसमूहे॥ खला
दिभ्यश्चनिर्वृत्तः॥

गविष्ठः। वि। भूमिस्थे॥ स्वर्गस्थे॥

गविष्ठिरः। वि। गविस्थिरे॥ हस्तद
न्तादिभ्यश्च॥ गवियुधिभ्यांश्चिर
इतिधत्त्वम्॥गवीश्वरः। पु। गवांस्वामिनि। गोम
ति। गोमिति॥ गवामीश्वरः॥गवेक्षितम्। क्। शुभाशुभाय गवामांका
रे॥ यथा। गावो दीना पार्थिवस्या
ऽश्विवाय पादैर्भूमिं कुट्टयन्त्यव
रोणान्। स्रक्त्युं कुर्वन्त्यस्तुपूर्णाया
ताम्रः पत्तुं भीता स्तस्करानाव
न्त्य॥ अकारिणः क्रोधति चेदनर्थो
अकार रात्रौ वृषभः शिवाय। भृश
निबद्धा यदि सन्धिकाभिस्तदाशुट
ष्टिसरमात्मजैर्वा॥ आगच्छन्त्येवे
ष्टा हम्भारवेण संसेवन्त्यो गोष्ठद्वयौ
गवांमा। आर्द्राङ्ग्यो वा कुष्ठरो
मृच्छ। प्रहृष्टा धन्या गावस्तु स्याद्वि
ष्योपिचैवम्॥ इतिवाराद्यामेकोन
नवतिः॥गवेधु। स्त्री। आरय्यगोधूमाख्ये मु
न्ये। मृगह इतिगौडभाषा॥गवे गवांर्दीयते। दीहृदये।
मृगवादिभ्यात् क्। नैवतोदकार

गव्यम्

स्य ड। तत्पुरुषेकृतोऽन्यसुक्॥

गवेधु। स्त्री। गवेडौ॥ गवेधु कटुका
स्वादी कार्श्यकृत् कफनाशिनौ॥गवेधुकम्। न। गैरिके॥ इतिराज
निर्धरः॥गवेधुका। स्त्री। दृग्धाव्यविशेषे। ग
ड्गड्इति देधानइतिचगौडभाषा।
गवेडौ॥ नागवलायाम्॥ गविकूमौ
एधते। एध०। काकुलकादु। संज्ञा
यांकम्॥

गवेधुकम्। न। गैरिके॥

गवेशका। स्त्री। गोरंश्चालसिका इ
तिगौडप्रसिद्धे दृक्विशेषे॥गवेधशा। स्त्री। अन्वेधशायाम्। ययै
धशायाम्। मार्गणे॥ धर्माश्चन्वेध
॥ गवेधमार्गणे। च्। ययैश्वरायुक्॥
गवेधितम्। वि। अन्वेधिते। आर्षिते
॥ गवेध्यतेस्य। गवेध०। क्तः॥गव्यम्। न। ज्यायाम्॥ रामश्च॥ वि
। गोदुग्धादौ। गोसव्यन्धिमि सर्व
क्षिम्॥ गव्यं चिमु गवां सर्वम्। स
र्वम् भवविकारावयवादि गवां गव्य
म्॥ गविभवम् गौर्देवतास्य वा।
गोरजादिप्रसङ्गे यत्॥ गोहिते॥
गवेधितम्। उगवादिभ्यो यत्॥
गोर्निमित्तं संयोग उत्पातो वा।
गोद्यौऽसंख्यापरिभाषायादेर्यतः

ॐ

ॐ

ॐ

गङ्गार

॥ गोरिदम् । गोपयस्यार्थत । वान्तो
यि प्रत्यये ॥

गव्या । स्त्री । गोत्रायाम् । गोहन्ते ॥

गवांसमूह । खलुगोरथात् इतिय

॥ गव्यूतौ ॥ गोरौचनायाम् ॥

गव्यूतम् । न । क्रोशे ॥ गव्यूतौ ॥

गव्यूति । स्त्री । क्रोशयुगे । द्विसहस्र

धनुषि । गोरुते ॥ धन्वन्तरसहस्र

न्तु क्रोश. क्रोशदय पुन । गव्यूत

स्त्रीतु गव्यूति गोरुत गोमतच्च तत्

॥ गोर्यूतौ कृन्त्युपसख्यानम् । अ

ध्वपरिमाणेचेत्यवादेशः ॥

गहनम् । न । घना इति भाषा प्रसिद्धे

कानने । वने ॥ गङ्गारे ॥ दु खे ॥

षि । कलिले । दुर्गमे । दुष्प्रवेशे

॥ पुं । परमात्मनि ॥ दुष्प्रवेशत्वात्

अवस्थाप्रयभावाभावसाक्षिच्यात् वा

गहन. परमात्मा । अस्त्रस्वरूप सा

मर्ष्येचेदितं वाचातुनश्चक्यते ऽतो

गहन' ॥ गाद्यते गाहूविलोडने ।

बहुधागन्धवापीति युच् । पृषोदरा

दिक्त्वात् ह्रस्व । कृच्छ्रगहनयोरिति

निर्देशाद्वा ह्रस्वः ॥

गङ्गा । स्त्री । अलङ्कारे ॥ इति देवी

पुराणम् ॥

गङ्गार. । पुं । निकृष्टे ॥ न । गुहा

याम् ॥ दग्धे ॥ वने ॥ विषमस्त्रा

गाङ्ग

ने । अनेका ऽनर्थसङ्कटे ॥ गाद्यते

। गाहू° । छिन्नर छन्नरेतिसाधु. ॥

गङ्गरी । स्त्री । गुहायाम् ॥

गा । स्त्री । गाथायाम् ॥

गाङ्ग । पुं । भीष्मपितामहे ॥ कार्त्तिक

केये । गुहे ॥ गङ्गाया अपत्यम् । शि

वादिभ्योऽण् ॥ त्रि । गङ्गासम्भूते ॥ न

। गङ्गाजले ॥ धाराजले ॥ यदा स्था

दान्त्रिने मासिस्वर्य स्वाति विशा

खयो । तदा न्नु जलदैर्मुक्त गाङ्ग

मुक्त मनीषिभि ॥ आकाशगङ्गास

न्वन्धि जल मादाय दिग्गजा । मे

घै रन्तरिता वृष्टि कुर्वन्तीतिवच

सताम् ॥ गाङ्ग मान्वयुजे मासि प्रा

यो वर्षति बारिद । सर्वथा तज्जल

देय तथैवचरकेवच. ॥ स्थापिते

हेमजेपाचे राजते अन्नवे ऽपिवा

। शाल्यन्नं येन ससिक्त भवे दक्षेद

वर्णवत् । तद् गाङ्गं सर्वदोषघ्न त्रये

सामुद्र मन्यथा ॥ सामुद्र स्नान्त्रिने

मासि गुह्ये गोङ्गषदादिशेत् । यतो

ऽगस्त्यस्य दिव्यर्षेर्दद्यात् सकलं ज

लम् । निर्मल निर्विष स्वादु शुक्लं

स्था ऽददोषकम् ॥ यत आह । कू

त्कारविषवातेन नामाना व्योमवा

रिषाम् । वर्षासु सविष तोय दि

व्य मण्डान्निर्ग विनेति ॥

गाढम्	गाणय
<p>गाङ्गट । पु । } चिङ्गडिमाच् इति गाङ्गटक । पु । } गौडभाषाप्रसिद्धे गाङ्गटेय । पु । } मत्स्ये ॥ इतिशब्दर त्नावली ॥</p>	<p>ते ॥ अवगाढे । सेविते ॥ तेषस्वि गाढांतमसां प्रापेतिरघु' ॥ गाढते स्य । गाढूत्रिलोडने । क्तः ॥ गाढमुष्टि । पुं । खड्गे ॥ चि । कृपणे ॥ गाढामुष्टिर्यस्य ॥</p>
<p>गाङ्गायनि । पु । भीष्मे । शान्तनवे ॥ गुहे ॥ गङ्गाया अपत्यम् । तिकादि भ्य फिञ् ॥</p>	<p>गाढावटी । स्त्री । चतुरङ्गक्रीडामध्ये क्रीडाविशेषे ॥ यथा । नौकैका वटि का यस्य विद्यते खेलने यदि । गाढा वटीति विख्याता पद तस्य न दुष्य तीति ॥</p>
<p>गाङ्गेय । पु । भीष्मे ॥ स्कन्दे ॥ इक्ष्मी ग्रमीने ॥ भद्रमुक्तायाम् ॥ न । क शेरुणि ॥ मुक्ते ॥ स्वर्णे ॥ य गर्भे सु खे गङ्गा पावकाहीसतेजसम् । तदुल्ल पर्वते न्यस्तं हिरण्यसमपद्य त ॥ गङ्गाया अपत्यम् । शुभ्रादि भ्य श्चति ढक् ॥</p>	<p>गाणपत । चि । गणपतिदेवताके ॥ गणेशोपासके ॥ गणपतिदेवताऽस्य । अश्वपत्न्यादिभ्यश्चेतिगुणापवादे । ऽण् । गाणपत्योमन्त्रइतितु प्रामादि कमेव । गणपतिचेत्रपत्न्यादीनाम श्वपत्न्यादिषुपाठात् ॥ गणपतिसम्ब न्धिनि ॥</p>
<p>गाङ्गेवकी । स्त्री । गौरक्षतखड्गलायाम् । नागवलायाम् ॥ गाङ्गजलमीर यति । ईरगतौ चेषणेच । स्रगव्वाद् यश्चेति कु । स्वार्थेकन् । गौरादि ङीष् ॥</p>	<p>गाणपत्यम् । न । गणपतिस्त्वे ॥ गणप- ते कर्मभावो वा । गुणवचनब्राह्म णादिभ्य कर्मणिचेतिष्यञ् । गण पत्यधिपतिशब्दयोर्ब्राह्मणादिषुपा ठात् ॥</p>
<p>गाङ्गेष्ठी । स्त्री । कटशर्करालतायाम् । न ठाइतिगौडभाषाइति हारावली ॥ गांजरम् । न । गृज्जने । नारङ्गवर्षके ॥ गांजर मधुरं तीक्ष्णं तिक्तोष्णं दीपन खण्डु । सङ्गाहि रक्तपित्तार्शो ग्रहणीकफवातजित् ॥</p>	<p>गाणिक्यम् । न । वेश्याहन्त्रे ॥ गणिका नां समूहः । गणिकाया यजिति व क्तव्यमिति यञ् ॥</p>
<p>गाणिकाय' पु । कर्त्तिकपक्षिणि ॥ गाढम् । न । 'दृढे' ॥ तीव्रोपि । तद्यु</p>	<p>गाणोयः । चि । गणोनीये । गणयितुं श क्ये ॥ गणयते । गणसङ्ख्याने । अ</p>

गद्यम्	गाद्य
<p>चोयत् । सञ्चापूर्वकत्त्वान्न णिलो प । चिन्तिपूजीत्यङ् वि धानान्नुणा भावार्थाद्वा ॥ अन्यथा उग्रत्ययादि त्यनन्तर पठित्वा अकारमेव विद् ध्यात् ॥</p>	<p>न वा । गाङ्गतौ । घृन् ॥ एति वा । बहुलतणीत इयोगा ॥ यदा । गच्छति । गच्छुः । गमेगाचेति घृन् । आचान्तादेश ॥</p>
<p>गाण्डिव । पु । न । अर्जुनस्यधनुषि ॥ कार्मुकमात्रे ॥ गाण्डि ग्रन्थि रस्या स्ति । गाण्ड्यजगात्सञ्चायामिति ॥ गाण्डीव । पु । न । गाण्डिवे ॥ गाण्डी ग्रन्थिरस्यास्ति । वृद्धिकारादितिडी घन्तात् गाण्ड्यजगादिति ॥</p>	<p>गावभङ्गा । स्त्री । शूकशिम्याम ॥ गात्रशय्य । पु । तापसि शेषे ॥ केवल गात्रैरेव य शेते स ॥ गात्रासङ्कोची । पु । जाह्नकजन्तौ ॥ गात्रसम्पद । पु । प्लवपक्षिणि ॥ गानानुलेपनी । स्त्री । अनुलेपनवर्त्य म् । वर्णके । विलेपने । गानानुले पयोग्ये पिष्टष्टसुगन्धिद्वये ॥ गा त्रमनुलिप्यते ऽनया । कण्ठेति ल्युट् । डीप् ॥</p>
<p>गाण्डीवभूषण । पु । अर्जुने ॥ धनुष्के । धनुषमिति ॥ गाण्डीव भूषणस्य ॥ गाण्डीवी । पु । अर्जुने । कौन्तेये ॥ चापिनि । धनुष्के ॥ अर्जुनवृक्षे ॥ गाण्डीवोस्त्यस्य । इनि ॥</p>	<p>गात्रिका । स्त्री । गात्री इति लोकप्र सिद्धे ॥</p>
<p>गातु । पु । पुस्कोकिले ॥ भृङ्गे ॥ ग न्धर्वे ॥ वि । रोषणे ॥ गायति । गैशदे । गातेवा । गाङ्गतौ । क मिमनिजनिगभायाद्विभ्यश्चेति तु ॥ गायने ॥</p>	<p>गायक । पु । गायके । गानोपजीविनि ॥ गायति । गैः । गस्यकन् ॥ गाथा । स्त्री । श्लोके ॥ सत्कृतान्यभा षायाम् । प्राकृतभाषायाम् ॥ गेये ॥ वृत्ते । अक्षरसङ्ख्यातपद्ये ॥ यथा । पादे द्वादश विषमे मन्त्रा ष्टादश द्वितीये हि । पञ्चदश चेत तुरीये कथिता गाथा तथैवार्थेति ॥ गीयते ऽसौ । गाङ् । उषिकु षिगार्त्तिभ्यस्त् ॥</p>
<p>गाता । पु । गायके ॥ गायति । गैः ॥ टच् ॥ गात्रम् । न । गजाग्रजङ्गादौ । गजाग्र भागे ॥ अङ्गे ॥ कलेबरे । इन्द्रिया यतने । शिर पाश्याद्यवयव नांसमु दये । गात इति भाषा ॥ गाते ऽने</p>	<p>गाध । पु । तल्लस्यशे । स्थाने ॥ सुप्त</p>

गान्धर्व

रे । गान्धर्व इति प्रौढवृत्तिचभाषा ॥
क्षिप्सायाम् ॥

गाधि । पु । कान्यकुब्जदेशाधिपेचन्द्र
वंशीयकुशिकराजस्यपुत्रे विश्वामित्र
मुने पितरि ॥

माधिज । पु । विश्वामित्रमुनेः ॥ गा
धेर्जात । जनी० । ड ॥

गाधिपुरम् । न । कान्यकुब्जे कनौज
इतिख्याते महोदयपुरे ॥

गाधिभू । पु ।
गाधिसुत । पु । } विश्वामित्रे ॥
गाधेयः । पु । }

गानम् । न । गीते । गेये ॥ ध्वनौ ॥
गैशब्दे । ल्युट् ॥ मार्गे । देशी च
गानस्य प्रकारौ द्वा बुदोरितौ ॥

गानिनी । स्त्री । वचायाम् ॥

गान्तु । चि । गन्तरि ॥ गच्छति । गन्तृ० ।
क्रमिगमिचमिभ्यस्तुन्टद्धिश्च ॥

गान्धम् । न । शकटे ॥ गम्यतेऽनेन
। गन्तृ० । अस्जिगमिनमिहनिवि
श्यर्गाटद्धिश्चेतिष्टन ॥

गान्दिनी । स्त्री । श्रीगङ्गायाम् । जा
ङ्गयाम् ॥ अक्रूरयादवमरि ॥

गान्दिनीसुत । पु । भीष्मपितामहे ॥
अक्रूरयादवे ॥

गान्धर्वः । पु । गान्धर्व ॥ विश्वामित्रे
यथा । इच्छयाऽन्योन्यसंयोगे कन्या

गान्धार

याश्च वरस्य च । गान्धर्वं स तु विज्ञे
यो मैथुन्यः कामसम्भव इति ॥ गा
न्धर्वः । समयान्मिथइतिच । यत्र कन्या
वरयो रन्योन्यानुरागात् त्व मे भा
र्या त्व मेपति रितिनिश्चय स इत्य
र्थः ॥ अष्टक्षिधदैवसर्गाक्षरे ॥ भारत
वर्षायापद्मीपविशेषे ॥ न । गाने ॥ सा
मवेदस्योपवेदे । पदावस्थितज्ञानप
रिच्छेदप्रयुक्तावधानेन पृथक्षड्जा
दिस्वरसमुदाये ॥ तदाहदन्तिच ।
पदस्थस्वरसङ्घातसालेन समित
स्तथा । प्रयुक्तस्यावधानेन गान्धर्वस
मिधोयते ॥ इति ॥ गन्ध सौरभम्
अर्वति । अर्वगतौ । कर्मण्यण् । शक
ध्वादि । तत प्रन्नाद्यण् ॥ चि । गन्ध
र्वसम्बन्धिनि ॥

गान्धारः । पु । सिन्धूरे ॥ रागप्रभेदे ॥

तत्त्वरूप यथा । जटां दधानः कृत
भूतिभूषण काषायवासा समुदेह
यष्टिः । सयोगपट्ट कृतनेत्रमुद्रोणा
न्धाररागः कथित स्तपस्वीति ॥ अ-
यं भैरवरागस्य पुत्र । प्रत्युष्टोऽस्यगा
नसमय ॥ कन्धार इति भाषाप्रसि-
द्धे देशे ॥ गन्धारदेशे भव । कच्छा
दिभ्यश्चेत्यण् ॥ गन्धारोऽभिज्ञनो

ऽस्यवा सिध्वाद्यण् ॥ नृपान्तरे ॥ गा
न्धारः अपत्यम् । सात्त्वियगान्धारि-

गान्धिक

भ्याञ्चेत्त्वञ् । तस्य राजन्यप्येवम् ॥
तन्त्रोक्तगोप्यते सप्तस्वरान्मर्गते तृ
तीयस्वरे ॥ अजाविकौच गान्धार
नदत । तस्योत्पत्त्यादि र्यञ्चा । वा
यु समुद्गतो नाभे कण्ठशीर्षसमा
हत । नानागन्धवच्च पुण्योगान्धार
स्तेन हेतुनेति ॥ अपिच । नाभे
समुद्गतो वायुर्मन्थ्योचै च चालयन्
। स शब्द स्तेन निर्याति गान्धारस्ते
न कथ्यते ॥ चतस्र पञ्चमे षड्जे
मध्यमे श्रुतयो मता । ऋषभे धै
वते तिस्रो द्वे गान्धारनिषादके इति
॥ न । गन्धरसे ॥

गान्धारराज । पु । महाभारतप्रसिद्धे शकु
निनाम्नाख्याते दुर्योधनस्य मातुले ॥
गान्धारी । स्त्री । धृतराष्ट्रस्य पत्न्याम्
॥ जिनानां शासनदेवताविशेषे ॥ य
वासे ॥ दुरालभायाम् ॥ नाडीविशे
षे ॥ यथा । इडापृष्ठे तु गान्धारी म
यूरगलसन्निभा । सव्यपादादिनेत्रा
न्तागान्धारीपरिकीर्तितेति ॥ गां
भा इति प्रसिद्धे मादक द्रव्यविशेषे ॥
इति विष्णुसिद्धान्तसारावली वैद्यक
ग्रन्थ ॥

गान्धारेय । पु । दुर्योधनवृत्ते ॥ गा

न्धार्या अपत्यम् । स्त्रीभ्योऽढक ॥

गान्धिक । पु । लेखके ॥ सुगन्धिव्यव

गायत्री

हारिणि । गन्धत्रयिणि ॥ सतु अम्ब
छात् राजपुत्र्यां जातः सङ्करजातिः ।
अस्य कर्मलिखन गन्धदानञ्चेति परा
शर ॥ मां धियोक्ता इति गौडभाषा
प्रसिद्धे कीटिविशेषे ॥

गामुक । त्रि । गमनशीले । गन्तरि ॥
गच्छति तच्छील । गन्तृ० । लघप
तपदस्याभूटपहनकमगमशस्यउक
ञ् इच्छुकञ् ॥

गाम्भीर्यम् । न । अक्षोभ्यत्वे ॥ गम्भी
रेभवम् । गम्भीराण्यम् ॥ गम्भी
रत्वे । अगाधत्वे ॥ पीत्वा मर्जन्यप
स्ते दिशि दिशि जलदा स्वशरण्यो
गरीणां खचामावासभाजा ममरवि
टपिनां जन्मभूमि स्वमेव । गम्भी
र्यं किञ्च तादृक् त्वयि सलिलनिधे
किञ्च विज्ञापयाम सर्वोपायेन मै
चावहणिसुनिकृपादृष्टय काङ्क्ष-
णीया ॥

गायक । त्रि । गातरि । गायने ॥ ग-
न्धर्वे ॥ गायति । गौ० । खलुख ॥

गायत्रम् । न । सामविशेषे ॥ त्रि । गा
यत्री सम्बन्धिनि ॥

गायत्री । पु । खदिरवृक्षे ॥ वज्रिगाय
त्रिणातयेति वैद्योक्ते । ग्री० इति ॥

गायत्रस्तोत्रवच्युजातरि ॥

गायत्री । स्त्री । विप्रदादेय्याम् । वेद

गायन.

मातरि ॥ गायन्तं चायते । चैडपा
 खने । आतोनुपसर्गे इतिक । गौ०
 डीष् ॥ यथाह्वयास । प्रतिग्रहान्न
 दोषाच्च पातका दुपपातकात् । गा
 यत्री प्रोच्यते तस्माद्गायन्तं चायते य
 त इति ॥ अपिच । न भिन्ना प्रतिप
 द्येत गायत्री ब्रह्मणा सह । सोऽहम्
 स्त्रीच्छुपासीत विधिनायेन केनचि
 दिति ॥ अस्या स्थान पुष्करे ॥ उपल
 भ्यचसावित्रीं नोपतिष्ठेतयो द्विज
 । कालेचिकालं सप्ताहात् सपतेन्ना
 च सशय ॥ गायत्रीमन्त्रतोयाव्य-
 दत्तयेनाञ्जलित्रम् । कालेसाविचि
 केण स्यात् तेनदत्त जगत्त्रयमि
 तिपद्मपुराणम् ॥ दुर्गायां देव्याम्
 । भवान्याम् ॥ यथा । गायनाद् गम
 नाद्वापि गायत्रीत्रिदशार्चितेतिदेवी
 निरुक्ताध्याय ॥ यद्वा । गानञ् गाय
 । भावे घञ् । युक् । गायेन गानेन
 चायते । चैड् । सुपीतियोगविभा
 गात् क ॥ खदिरदुमे ॥ षडक्षरे छ
 न्दोवि । तस्यावृत्तिस्त्रिविधा । यथा
 । तनुमध्या १ शशिवदना २ सोम
 राजीति । उदाहरणन्तु तत्तत्स्था
 ने द्रष्टव्यम् ॥

गायन । चि । गायके । गाथके ॥ गा
 यति । गौ० । ग्युट्चेति शिल्पिनि

गार्गीय

कर्त्तरि ग्युट् । आतोयुक् ॥ ज
 ल्पाके ॥

गायनी । स्त्री । गानकव्याम् ॥ टित्त्वा
 न्डीप् ॥

गायिका । स्त्री । गायन्याम् ॥ खलुलता
 त् गायकात् स्त्रियां टाप । प्रत्यय
 स्यादित्येत्वम् ॥

गारिचम् । न । ओदने ॥ गीर्यते । गृ०
 । भूवादिगृभ्योणित्रल् इति णित्रल्
 प्रत्यय ॥

गारुडम् । न । स्तेडमन्त्रे ॥ मरकतम
 गौ ॥ विषशास्त्रे ॥ गरुडपुराणे ॥
 अस्यस्योक्तसंख्योक्तादेवीभामवते
 यथा । एकोनविंशत्साहस्र गारुडं
 हरि भाषितमिति ॥ स्वर्ण ॥

गारुडिक । पु । विषवैद्ये ॥

गारुडी । स्त्री । पातालगरुडीलताया
 म् ॥ विद्याविशेषे ॥

गारुत्मतम् । न । मरकते । हरिन्मगौ
 । पद्मा इति भाषा ॥ गरुत्मतो जात
 म् । तस्ये दमित्यण् ॥

गारुत्मतपत्रिका । स्त्री । पाचीलता
 याम् ॥

गार्गी । स्त्री । वृहदारण्यकोपनिषत्प्र
 सिद्धायां ब्रह्मवादिन्या वचक्रुत्तनया

याम् । वाचक्रव्याम् ॥ गर्गस्यापत्य
 स्त्री । गगाद्यञ् । यञश्चोतडीप ।

ॐ ४००

गार्हस्थ्य

ॐ जलस्तद्धितस्येति यलोप ॥

गार्गीयम् । त्रि । गर्गोक्त ॥

गार्ग्यं पु । मुनिविशेषे ॥ गर्गस्य गो
च । पत्न्यम् । ग० यञ् । बहुल्ले गर्गा ॥गार्ह्यम् न । लिप्सायाम् । आकाङ्क्षा
याम् । तृष्णाभरे ॥ गर्दृगव । चतुर्व
र्णादित्वात् स्वार्थे ष्यञ् ॥

गार्धपत्र । पु । गृध्रपक्षयुक्ते वागे ॥

गार्धं पु । गर्भशुद्ध्यर्थं क्षिप्रमागे क
र्मविशेषे ॥ चि । गर्भसम्बन्धिनि ॥
तस्येदमित्यङ् ॥ गर्भाधानादौ ॥

गार्धिकम् । त्रि । गर्भसम्बन्धिनि ॥

गार्धिकायम् । न । गर्भिणीनां समूहे ॥
तस्यसमूह इत्यधिकारे भिच्चादि
भ्योऽङ् इत्यणि भन्त्याठ इति पुबङ्गा
वेचकृते इनण्यनपत्य इति प्रकृति
भाव ॥गार्ह्येय । पु । गृष्टिवत्से ॥ गृष्ट्या रूप
त्यम् । गृष्ट्यादिभ्यश्चेतिठञ् ॥गार्हपत्य । पु । यज्ञाग्निविशेषे ॥ गृ
हपति र्यजमान तेन सयुक्त । गृ
हपतिना सयुक्तेष्वय । अचसञ्चाया
मित्यनुष्टुप्ते राज्ञनीयादौनाति
प्रसङ्ग ॥गार्हस्थ्य । पु । गृहस्थे यागपुत्रादिका
रणे द्वितीयः अमे ॥ स्वार्थिकेऽङ् ॥

गार्हस्थ्यम् । न । गृहस्थत्वे ॥ गृहस्थ

ॐ ४००

गावेधु

स्य कर्म भावोवा । ष्यञ् ।

गालनम् । न । चारणे चुवावना
पसावना इति गलात्रना इति च
भाषा ॥गालव । पु । मुनिविशेषे ॥ लोभे ॥
केन्दके ॥ गालवस्यापत्यम् । ऋस्य
न्धकेत्यङ् ॥गालि । पु । श्रापे ॥ इतिविकाण्डशेष ।
यथा । ददतु ददतु गालि गालिमन्तो
भवन्तो वय मिह तदभ वा ज्ञानिदा
नेष्यशक्ता । जगति विदितमेतद्दी
यते विद्यमान नहि शशकविधाण
दीयते य ददान्यैरित्युद्भट ॥गालित । त्रि । कृतगालने । चुवायानि
चोडा इति च भाषा ॥ यथा । गालि
त इधि सुस्निग्ध मिथ्यादि ॥ इवी
कृते ॥ यथा । गालितस्य सुवर्णस्य
षोडशांशेन सीसकम् इति । गला
या इति भाषा ॥

गालिनी । स्त्री । मुद्राविशेषे ॥

गालोव्यम् । न । पद्मवीजे । कमल
गट्टा इति भाषा ॥गावल्ह्यादि । पु । सञ्जये ॥ गजल्ल्या
स्यापत्यम् । अत इञ् ॥गावेधुक । चि । गावेधुकायाऽवयवे ।
तद्विकारच ॥ वित्त्वाद्यङ् ॥

गाहनम् । न । प्रवेशने ॥ गाहनादनि

ॐ ४००

गिरिक

ख्याते विलोडने ॥

गी । स्त्री । भाषायाम् । वाचि । सर
स्वत्ताम् ॥ गृहान्येताम् । गृहब्दे ।
। सं० क्लिप् । ऋतद्वातो ॥

गिरा । स्त्री । भग्नितौ । वचने ॥

गिरि । पु । गोत्रे । पर्वते ॥ मेरुमन्द

रकैलासमलया गन्धमदन । म

हेन्द्र ग्रीपर्वतश्च हेमकूट सप्तैव

च ॥ अष्टा वेते तु सम्पृज्यागिरय

पूर्वादक् क्रमात् ॥ गिरियके ॥ ने

त्रकप्रभेदे ॥ पारदस्यदोषविशेषे

॥ सन्यासिना नामविशेषे ॥ यथा ।

सदोर्द्धवाहु र्यो वीरो मुक्तकेशो

दिगम्बर । सर्वत्र समभावेन भाव

ये शोभरोत्तम ॥ इष्टदेवीधिया

नारीं स गिरि परिकीर्त्तितइति

॥ स्त्री । गोत्रौ । गिह्नाइति भाषा

॥ वाचमर्षिकायाम् ॥ चि । पूज्ये ॥

गिलनम् । गृ० । इक् कृष्यादिभ्य ॥

वाहुलकात् किर्वा । ऋतइत् ॥ गिर

तिवा । कृगृशृपृकुटीति इ कित् ॥

गिरिकण्टक । पु । वज्रे ॥

गिरिकदम्ब । पु । धाराकदम्बे । नीमे ।

गिरिकदली । स्त्री । बहुवीजायाम् ।

वक्त्रमायाम् ॥

गिरिकर्षिका । स्त्री । पृथिव्याम् ॥ श्वे

तकिण्णिहीदृशे ॥ अपराजिता-

गिरिजा

याम् ॥

गिरिकर्षी । स्त्री । अपराजितायाम् ॥

यवासे ॥ गिरि बालमूषिका कर्षी-

स्था । तत्कर्ण तुल्यपत्रत्वात् । ङीष् ॥

गिरिका । स्त्री । बालमूषिकायाम् ॥

गिरे सञ्जायाकन् ॥

गिरिकाण । चि । गिरिरोमेष्टैकचक्षु

र्हीने ॥

गिरिगुड । पु । गेरुडुके ॥

गिरिज । पु । मधूकवृक्षविशेषे । गौ

रभाके ॥ न । अभ्रके ॥ शिलाजतु

नि ॥ शैलजे ॥ लोहे ॥ गैरिके ॥

चि । गिरिसम्भृते ॥ गिरेर्जातम् ।

जनी० । पञ्चम्यामितिङ् ॥ गिरौ

जात वा । सप्तम्यांजनेर्ङ् ॥

गिरिजा । स्त्री । गौर्याम् । पार्वत्याम्

॥ मातुलुङ्याम् ॥ श्वेतवृङ्गायाम्

॥ क्षुद्रपाषाणभेदायाम् ॥ प्रायमाणा

खतायाम् ॥ कारीवृक्षे ॥ मल्लिका

याम् ॥ गिरिकदल्याम् ॥ गिरेर्जा

ता । जनी० । पञ्चम्यामजातावि-

तिङ् ॥

गिरिजामलम् । न । अभ्रके ॥ गिरौ-

जात गिरिजम् । कम.त. अभ्रगतौ

। दृषादित्वात् कल । न मलमल्ले

तिङ् ॥ गिरिजश्चतदमलम् ॥ गिरि

जायामलं वा ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

गिरिभू

गिरिज्वर । पु । वज्र ॥

गिरिव । पु । शिखे ॥

गिरिदुर्गम् । न । पर्वतपृष्ठे ऽतिदुरा
रोहे सङ्कटकमार्गोपेते ऽ नर्नदीप्र
स्वव्याधुदकयुक्ते बहुसस्योत्पन्नचे
चतुश्च न्विते रात्रानिवासस्थाने ॥ स
र्वेयतु प्रयत्नेन गिरिदुर्गं समाश्रयेत्
। एषाहि वाहुमुख्येन गिरिदुर्गं वि
शिश्यते ॥ एषा धन्वदुर्गादीनाम् ।
गिरिदुर्गे शत्रुदुरारोहत्वं महत्प्र
देमादल्पप्रयत्नप्रेरितशिलादिना व
हुविपक्षसैन्यस्थापादनमिच्छादयो
बहवो गुणा विद्यन्ते तस्मात् प्रयत्ने
न तदाश्रयेत् ॥

गिरिधातु । पु । गैरिके ॥

गिरिज्जही । स्त्री । शैलापगायाम् ॥ गि
रे प्रवृत्ता नदी । गिरिज्जहादीनां
वेतिपाच्छिन्नोत्पत्त्याभावः । तेन पक्षे
गिरिज्जहीत्यपि बोध्यम् ॥

गिरिनिम्ब । पु । महारिष्टवृक्षे ॥

गिरिपीडु । पु । परुषकवृक्षे । फाल
सा इति भाषा ॥ इति राजनिर्घण्ट ॥

गिरिपुष्पकम् । न । शैलेये ॥

गिरिशिवा । स्त्री । चमर्याम् ॥

गिरिभिद् । पु । पाषाणभेदवृक्षे ॥

गिरिभू । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ शुद्धपा
षाणभेदे ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

गिरिसु

गिरिमल्लिका । स्त्री । कुरैया इति भा ॥

षाप्रसिद्धे कुटजवृक्षे ॥ गिरिमल्ली
व । इवार्थकम् ॥

गिरिमल्ली । स्त्री । गिरिमल्लिकायाम् ॥

गिरिमृद् । स्त्री । गैरिके ॥

गिरिमृद्गवम् । न । गैरिके ॥

गिरिमेद । पु । विट्खदिरे ॥ इरिमे
दइत्यपि पाठ ॥

गिरियक । पु । कन्दुके । गेष्कुके ॥
इति हेमचन्द्रः ॥

गिरिवासी । पुं । हस्तिकन्दे ॥

गिरिश' । पु । सदाशिवे । शङ्करे ॥ गि
रि राश्रमत्त्वेना ऽ स्यात्स्त्रीति विग्रहे
लोमादित्वात् ॥ गिरौ श्रुते गिरि
श्रुति उपभोगेन तनू करोति वा । गि
रौ ङ्ङ्ङ्ङ्सि । लोके तु ब्रह्मसानां
कचिद्भाषायामपि प्रयोग इत्याशु
शुचिबिब दित्याह स्वामी ॥

गिरिशालिनी । स्त्री । अपराजिता-
याम् ॥

गिरिशृङ्ग । पु । मयेशे । विनायके ॥
न । अद्रिशिखरे ॥

गिरिसार । पु । लौहे ॥ रज्जे ॥ मय
याचले ॥

गिरिसुत । पु । मैनाकपर्वते ॥

गिरिसुता । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ मया
। अवतुबो गिरिसुता शशिभृतः प्रि

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

गीतम्

गीतम्

यतमा । विशतु वो हृदि सदा भग
वत मदयुगमिति ॥

गिरीश । पु । स्थाणो । रुद्रे । शिवे ॥
अद्रिपतौ । हिमाचले ॥ दृढस्यतौ
॥ गिरे कैलासस्य ईश ॥

गिलः । पु । जम्बीरे ॥ गिलति । गृ०
। मू० क । अचिविभाषेतिलत्वम् ॥

गिलशाह । पु । कुम्भीरे । नाका इत
भाषा ॥

गिलनम । न । गिरणे । भक्षणे ॥

गिलि । स्त्री । गिलने ॥ गरणम् ।
गृ० । इक् कृत्यादिभ्य । अचिविभा
षेतिलत्वम् ॥

गिलित । वि । भक्षिते ॥ गिलिर्जाता
ऽस्य । तारकादिच्चादि तच् ॥

गिष्ठा । पु । सामवेदविदि ॥ गायके ॥

गीतम् । न । गाने ॥ तत्त्वज्ञ० यथा ।

धातुभातुसमायुक्तं गीत मिच्छुच्य
ते दुधै । तच्च नादात्मको धातु र्मा
तु र्चरसञ्चय इति ॥ तद्द्विध य
था । गीतञ्च द्विविध प्रोक्तं यन्त्रगा
यविभागः । यन्त्र स्याद्देणुवीणा । द
गाधन्तु मुखजमतम् ॥ अपिच । नि
बध् अनिवृद्धञ्च गीत द्विविध मुख्य
ते । अनिवृद्ध भवेद्गीत वर्णादिनि

यम विना ॥ यद्वागमकधातुधै रनि

ब्रह्म विना कृतम् । निबद्ध च भवे

ॐ ॐ ॐ ॐ

द्गीत तालमानरसाञ्जितम् ॥ ॐ

न्दोगमकधातुञ्च वर्णादिनियमै कृ
तम् ॥ * ॥ चम्भि पाठ्यसभू ज्ञात

सामर्थ्य समपद्यत । यजुर्भ्या ऽ भि
नया जाता रसाश्चा ऽ यवर्ण्य स्मृता

॥ ॥ अङ्गै रालम्बये ज्ञीत हस्तना
र्थ प्रदर्शयेत् दृष्टिभ्या भावयेद्भावं

पादाभ्यां ताल निर्णय ॥ गीत पी
नपयोधरा समदना नारी विचित्रा

कथा रम्य हर्म्यतल सुधांशुकिरण
प्रोदीपिता यामिना । चित्तभाः सु

हृदः सुता सुमनसो भक्ता पुन
सेवका शुद्ध गीतफल कविस्त्व मतु

ख ससारसारामता ॥ सङ्गीत केन
रम्येण सुखं यस्य न चेतसि । मनु-

ष्यवृषभो लोके विधिनैव सवञ्चितः
॥ ससारदुःखदग्धानामुत्तमाना म

नुग्रहात् । प्रमुखा शृङ्गरेणाञ्च गीतं
वाद्य प्रकाशितम् ॥ गीतज्ञो यदि

गीतेन नामोति परम पदम् । रुद्र
स्थानुचरो भुक्त्वा तेनैव सह मोदते

॥ गीतेन हरिणा रङ्गं प्राप्नुवन्त्यपि प
क्षिण । वना दायन्ति पक्षिण, शि

शबो न रुदन्ति च ॥ कृतिचमत्कृत
ये किमत पर पक्षिबरो ऽश्वतरो

वत पञ्चम । आपस्तम्भा यदवाप ॐ
दाससा मधुरगीतवशीकृतशङ्कर ॥ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

गीति

परमानन्दविवर्द्धन अभिमतफल व
शोकरणम् । सकल जनचित्तहरण
विमुक्तिबीज परगीतमिति प्रशसा
॥ त्रि । शब्दिते ॥ गै० । क्त ॥

गीतमोदी । पु । किन्नरे ॥ चि । गा
नानुरागिणि ॥

गीता । स्त्री । कृष्णार्जुनसंवादात्मकेश
स्त्रविशेषे ॥ यथा । भारते सर्ववेदाऽ
र्थो भारतार्थश्च कृत्स्नश्च । गीताया
मस्ति तेनेय सर्वशास्त्रमयी मता
॥ इय मष्टादशाध्यायी क्रमात् षट्
कत्रयेण हि । कर्मोपास्तिज्ञानका-
ण्डवितयात्मा निगद्यते इतिनीलक
ण्ठचतुर्धर ॥ गीतासुगीताकर्त्तव्या
किमन्ये शास्त्रविस्तरैरिच्छादिश्री
धरस्वामी ॥ एतदन्या । आश्वमेधि
कर्षाक्ते ब्राह्मणगीतानुगीते । दे-
वीभागवतोक्ता भगवतीगीता । अ-
ध्यात्मरामायणोक्तारामगीता । श्री
विष्णुभागवतोक्ता गोपीगीता । शि-
वगीताद्याश्चवह्नयो ऽ ध्यात्मविद्या
निरूपणपरा सन्ति ॥

गीतासार । पु । श्रीकृष्णार्जुनसंवादा
त्मकेमुक्त्यर्थे ऽष्टाङ्गादियोगग्रन्थे ग
रुडपुराणोक्ते ॥

गीति । स्त्री । गाने ॥ आर्याछन्दोवि
शेषे ॥ यथा । आर्याग्रथमार्दुसमधि

गीष्पति

तीय अपि चार्ध मीच्यते यस्याम्
। सागीति फणिपतिना निर्मलम
तिना निवेदिता नूनमिति ॥

गीतिका । स्त्री । कृत्तिसञ्चकविशक्त्य
चरावृत्तिविशेषे ॥ यथा । सजजा
भरौ सलगा यदा कथिता तदा खलु
गीतिका ॥ वग्पाणिशोभिसुवर्ण क
ङ्कणरत्नरज्जुविभूषिता सुपयोधराप
दसङ्गिनूपुररूपकुण्डलमण्डिता । फ
णिराजपिङ्गलवर्णिता कविसार्थमा
नसहारिका वरकामिनीव मनोहि
ता नहि कस्यसा किल गीतिकेति ॥

गीरथ । न । जीवे । दृढस्थतौ ॥

गीर्ष्म । चि । वर्णिते । स्फुटे ॥ गिलिते ॥

गीर्यतेष्य । गृनिगरणे शब्देच । क्त ॥

गीर्ष्म । स्त्री । गिरौ । गिलने ॥ गि
लनम् । गृ० । क्तिन् । कृत्वादिभ्यः

क्तिन्निष्ठावत् । तेनलत्वम् ॥

गीर्देवी । स्त्री । सरस्वत्याम् ॥

गीर्क्षता । स्त्री । महाज्योतिषच्याम् ॥

गीर्षाण । पुं । देवे । सुरे ॥ गीरेव

निग्रहाऽनुग्रहसमर्था वायो ऽख

यस्य स ॥ दन्तोष्यपाठे गिरवनुते

याचते स्तुतिप्रियत्वात् । वनुयाचने

। कर्मण्यण् । पूर्वपदादितिणत्वम् ॥

गीर्षायाकुसुमम् । न । लवङ्गे ॥

गीष्पति । पु । धिषणे । गुरौ । दृढ

गुग्गुलु

स्यतौ ॥ गिराम्पति । अहरादी
नामितिरेफाभावपक्षे इदुदुपधस्ये-
ति ष । अहरादीनामिति रेफपक्षे
गीर्षति । रेफाभावपक्षे गीः पति
गी पति ॥ पण्डिते ॥

गीष्पतीष्टि । खी । वृहस्पतिसवनाम
यागे ॥

गुग्गुलु । पुं । स्वनाम्नाप्रसिद्धे वृक्षवि-
शेषस्यनिर्यासे । गुग्गुलौ ॥ रक्त
शिग्रौ ॥

गुग्गुलु । पु । कुम्भे । उलूखलके ।
पुरे ॥ अस्यगुणादयः । महिषाक्षो
महानील कुमुद पद्म इत्यपि ।
हिरण्य पञ्चमेत्त्रेयो गुग्गुलो पञ्च
जातयः ॥ भृङ्गाञ्जनसवर्णस्तु महिषा
क्ष इति स्मृतः । महानीलस्तु वित्रेय
स्वनामसमलक्षणः ॥ कुमुद कुमुदा
भ स्यात् पद्मोमाणिक्यसन्निभः । हि-
रण्याख्यस्तु हेमाभः पञ्चानां स्त्रि-
ङ्गमीरितम् ॥ महिषाक्षमहानीलौ
गजेन्द्राणां हिता वृभौ । हयानां
कुमुदः पद्मः स्वस्थारोग्यकरौ परौ
॥ विशेषेण अनुद्याणां कनकं परि-
कीर्तितः । कदाचिन्महिषाक्षस्तु
मतः कैश्चिद्भृङ्गा नपि ॥ गुग्गुलु
विंशदस्तिक्तो वीर्योष्णः पित्तल-
सरः । कषायः कटुकः पाके कटू-

गुग्गुलु

रुचो लघु परः ॥ भग्नसन्धानकु-
दृष्यः सूक्ष्मः स्वर्यो रसायनः । दी-
पनः पिच्छिलो वन्यः कफघातव्रणाप-
चिः । मेदोमेहाश्मवाताश्च हृद-
कुष्ठाश्ममासतान् ॥ पिडकाग्रन्यशे-
फार्शोगण्डमालाकुर्मीनः जयेत् ॥
माधुर्या च्छमये दातः कषायत्वाच्च
पित्तहा । तिक्तत्वात् कफजित् तेन
गुग्गुलुः सर्वदोषहा ॥ स नवो वृह-
द्योत्रप्यः पुराणः स्वतिलेखनः । त्रि-
गन्धः काञ्चनसङ्काशः पक्वजम्बूफलो-
पमः ॥ नूतनो गुग्गुलुः प्रोक्तः सुग-
न्धिर्यस्तु पिच्छिलः । शुष्को दुर्गन्ध-
कश्चैव त्यक्तप्रकृतवर्णकः ॥ पुराण-
सः तु त्रिन्नेयो गुग्गुलुः वीर्यवर्जितः
॥ अलः तोक्ष्णः मजीर्णश्च व्यवाय-
श्रममातपम् । मद्यरोषत्यजेत्
सम्यग्गुणाधी पुरसेवकः ॥ अलः स्या-
न्नविशेषे जन्मादिकथनं यथा । जा-
यन्ते पुरपादपा मरुभुवि शोष्मे ऽर्क-
सन्तापितः शोतार्त्ता शिशिरे ऽपि
गुग्गुलुरसमुच्चन्ति ते पञ्चधा । हे-
माभः महिषाक्षतुल्यः मपरः सत्प-
द्मरागोपमः भृङ्गाभः कुमुदद्युतिश्च
विधिना ग्राह्या परीक्षाततः ॥ यज्ञै-
ज्वलन्ति तपने विक्षयः प्रयान्ति क्लि-
यन्ति कोष्ठासखिले पयसः समाना-

गुच्छक	गुञ्जरी
<p>। ग्राह्या शुभाः परिहरे द्विरकाल जातान् अङ्गारवर्णसमपूयविगन्धव र्णानितिप्रयोगामृतम् ॥ पक्वस्यास्य पूर्णवीर्यं च मासत्रयपर्यन्त तिष्ठती तिवैद्यकपरिभाषा ॥ गोजति । गु जस्तेये । क्षिप् । गुजो व्याधे गुडति । गुडरक्षणे । बाहुलकात् क । ड लयोरैक्यम् ॥</p>	<p>न्यविशेषोयम् ॥ गुच्छकरञ्ज । पु । सानन्दे । स्निग्ध दले ॥ गुच्छदन्तिका । स्त्री । कदल्याम् ॥ गुच्छपत्र । पु । तालवृक्षे ॥ गुच्छपुष्प । पु । सप्तच्छदवृक्षे ॥ गुच्छपुष्पक । पु । गुच्छकरञ्जे ॥ री ठाकरञ्जे ॥</p>
<p>गुच्छ । पु । स्वके । कलिकादिकद न्वे । बहुभि पुष्पै फलैर्वा सम्वा ध पल्लवग्रन्थिर्गुच्छ । गुच्छा इति भाषा ॥ स्तम्बे । मूलत एव यत्र ख तासमूहो भवति न च प्रकाण्डानि ते गुच्छा मल्लिकादय । भृशुड इति भाषा ॥ हारविशेषे । द्वात्रिंशद्यष्टि केहारे ॥ कलापे । भोरपङ्क इति भाषा ॥ गुध्यते । गुधपरिवेष्टने । स स्यादिभ्यश्च्यति श्रीभोज ॥ गूय ते । गुडशब्दे । बाहुलकात् छग्व ॥ यद्वा । गवनम् । गुड् । सं । कि प् । तुक् । गुतक्यति । छेच्छेदने । आतोनुपेतिक ॥</p>	<p>गुच्छपुष्पी । स्त्री । धातक्याम् ॥ शिम्ब डीवृक्षे ॥ गुच्छफल । पु । रीठाकरञ्जे ॥ राजा दन्याम् ॥ कतके ॥ गुच्छफला । स्त्री । अग्निदमन्याम् ॥ काकमाच्याम् ॥ निष्पाव्याम् ॥ द्रा क्षायाम् ॥ कदर्याम् ॥ गुच्छवध्रा । स्त्री । गुण्डालावृक्षे ॥ गुच्छमूलिका । स्त्री । गुण्डासिनी वृक्षे ॥ गुच्छार्द्ध । पु । चतुर्विंशतियष्टिके हा रे ॥ न । अर्द्धगुच्छे । गुच्छस्य अर्द्ध । ग्रामाहुर्वत् समास ॥ गुच्छाल । पु । भृशुगे । गन्धखेड ॥ गुच्छाह्वकन्द । पु । गुलञ्जवन्दे । नि घटिकायाम् । कुली इति गौड भाषा ॥</p>
<p>गुच्छक । पु । स्वके । पुष्पसङ्घाते ॥ स्तम्बे ॥ द्वात्रिंशद्यष्टिकेहारे ॥ कला पे ॥ रीठाकरञ्जे ॥ न । ग्रन्थिपर्ण ॥</p>	<p>गुच्छी । स्त्री । गुच्छकरञ्जे ॥ गुञ्जरी । स्त्री । रागिणी विशेषे ॥ अ</p>
<p>गुच्छात्कार्ये कन् ॥ गुच्छकण्ठि । पु । रागीधान्ये । दण्डधा</p>	<p>गुच्छी । स्त्री । गुच्छकरञ्जे ॥ गुञ्जरी । स्त्री । रागिणी विशेषे ॥ अ</p>

गुञ्जा । स्त्री । लताविशेषे । काकचि
ञ्चाम् । रक्तिकायाम् । घुघञ्चो
चिरमूठी रक्ती इत्यादिभाषाप्र
द्वायाम् भिन्नभूषणायाम् ॥ श्वेत
रक्त प्रभेदेन चैव गुञ्जाद्वयवृद्धौ
गुञ्जाद्वयन्तु केश्य स्याद्वातपित्तज्व
रापहम् । मुखशोथभ्रमश्वासतृष्णा
मदविनाशनम् ॥ नेत्रामयहरं रस्य
वल्गु कण्डूव्रणं हरेत् । कृमीन्द्रुक्ष
कुष्ठानि रक्तावर्द्धविलोपिच ॥ मीने
विशेषे ॥ तुल्या यवाभ्यां कथितान्
गुञ्जेति स्त्रीलावती । त्रियवपरिमा
णो । इति वैद्या ॥ चतुर्द्वान्यपरिमा

गुड । पु । गोमूत्रके ॥ हस्तिसन्नाहे ॥
 ग्रासे ॥ कार्पास्याम् ॥ इक्षोर्विकारे
 । इक्षुसारे । शिशुप्रिये ॥ इक्षोर
 सो य सम्पक्वो जायते लोष्टवद्दृढ
 । स गुडो गौडदेशे तु मत्स्यपञ्चो व
 गुडो मत ॥ गुडो दृष्यो गुरु सि
 ग्धो वातघ्नो मूत्रशोधन । नाऽति
 पित्तहरो मेद कफकृमिवलप्रद ॥
 गुडो जीर्णो लघु पथ्योऽनभिष्य-
 न्द्यग्निपुष्टिकृत् । पित्तघ्नो मधुरो दृ
 ष्यो वातघ्नोऽसृक् प्रसादन ॥ गुडो
 नव कफश्वासकासकृमिकरोऽग्निहृ
 त् ॥ श्लेष्माण्य माशु विनिवृन्ति स
 दार्द्र्यकेश पित्त निवृन्ति च स एव ह
 रीतकीभि । शुण्ठ्या समं हरति
 वात मशेष मित्य द्वाघञ्जयक्षयकरा

ॐ

ॐ

ॐ

ॐ

गुडफ

गुडुची

गुडाय ॥ गुडति । गुडवेष्ट
 ने गुडपधेस्तिक ॥ यदा । गवते ।
 गुडअव्यक्तेशब्दे । क्वादिभ्यः किदिति
 इ ॥ सिता चतुर्गुणा देया वटीषु
 द्विगुणो गुड ॥

गुडभा । स्त्री । यावनालशर्करायाम् ॥
 गुडमूल । पु । अल्पमारिषशाके ॥
 गुडलम् । न । गौडीमदिरायाम् ॥
 त्रि । गुडयुक्त । गुडला गुडली इति
 चभाषा ॥

गुडक । पु । गुडद्वारापकौषधविशेषे
 ॥ अस्य पूर्णतेजः षण्मासपर्यन्तं ति
 ष्ठतीति परिभाषा ॥

गुडबीज । पु । मसूरे ॥
 गुडशर्करा । स्त्री । पिप्यटायाम् ॥ इति
 त्रिकाण्डशेषः ॥

गुडकरी । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥
 गुडतृणम् । न । इक्षौ ॥ गुडस्य तृणम् ॥
 गुडत्त्वक् । न । त्वचे । चेचे । दाक
 चीनी इति भाषाप्रसिद्धे गन्धद्रव्ये ॥

गुडशिशु । पु । रक्तशोभाञ्जने ॥
 गुडा । स्त्री । कृद्गाम् ॥ गुडिकायाम् ॥
 उशीर्याम् । लघुकाशे ॥ गुडात्
 टाप् ॥

गुडत्त्वचम् । न । त्वक्पत्रे । गुडत्त्वचि ॥
 गुडदारु । न । इक्षौ । रसाले ॥

गुडाका । स्त्री । निशायाम् इति श्रीध
 रस्वामिनः ॥

गुडधाना । स्त्री । गुडमिश्रितधानासु
 । गुडधानी इति भाषा ॥ गुडेन धा
 ना गुडधाना । भक्ष्येण मिश्रीकर
 णमिति समासः । मिश्रणक्रियाद्वा
 रा सामर्थ्यम् । तांविना मिश्रीकर
 णत्वा योगात् । बहुवचनान्तर्यायं धा
 नाभृष्टयवेस्त्रिय इति बहुवचननिर्द्दे
 शात् ॥

गुडाकेश । पु । सदाशिवे ॥ गुडा सु
 हीतदत्त केशा अस्य जटाधारित्वा
 त् ॥ अर्जुने ॥ गुडाकायार्द्रश्च ॥ त्रि
 । जितनिद्रे ॥ सर्वत्र सावधाने ॥

गुडधेनु । स्त्री । दानार्थं गुडादिनिर्मि
 तायां चैनौ ॥

गुडालक । पु । न । केशचक्र ॥ सु
 खमुकुन्दस्य गुडालकावृतम् ॥
 गुडाशय । पु । आखेटे ॥ त्रि । गु
 डेच्छौ ॥

गुडपुष्प । पु । मधूकपुष्पे । महुवा इ
 ति भाषा ॥ गुडद्वपुष्पमल ॥

गुडिका । स्त्री । दृढदृष्टिकायाम् ॥ व
 टिका गुडिका चेति संज्ञाऽवान्तर
 भेदतः । इति वैद्यकपरिभाषा ॥

गुडफल । पु । पीलुद्वये ॥

गुडुची । स्त्री । गुडूच्याम् । अमृता
 याम् ॥

ॐ

ॐ

ॐ ॐ ॐ

गुडूची

गुडूची । खी । गिलोय इति भाषाप्रसिद्धाया खतागम् । वत्सादन्याम् । छिन्नब्रह्मायाम् । अमृतायाम् ॥ अस्या उत्पत्त्यादिकं यथा । अथ खल्लेश्वरो मानी रावणो राक्षसाधिप । रामपत्नीं वनाच्छीता जहार मदनतुर ॥ ततस्तं वल्लवान् रामो रिपुजायापहारिणम् । एतो वानरसैन्येन जघान रणमूर्धनि ॥ हते तस्मिन्सुरारतौ रावणे वल्लगर्विते । देवराज सहस्राक्ष परितुष्टोऽतिराघवे ॥ तत्र ये वानरा केचिद्राक्षसैर्निहता रणे । तानिन्द्रो जीवयामास ससिच्याऽमृतवृष्टिभिः ॥ ततो येषु प्रदेशेषु कपिगान्धात् परिच्युता । पीडूषविन्धव येन स्तेभ्यो जाता गुडूचिका ॥ गुडूची कटुकातिक्ता स्वादुपाकारसायनी । सङ्गाहिणी कषायेष्ण खल्वी वल्याग्निदोषनी ॥ दोषत्रयामृदुद्दाहमेहकासांश्च पण्डिताम् । कामलाकुष्ठवातास्त्रज्वरकृमिवमीर्हरेत् ॥ गुडुति । गुडरक्षणे । बाहुलकादूचट् । डीप् ॥

गुडूचीकल्क । पु । कल्कविशेषे ॥ सय

था । अमृतायाश्चनचूर्णं वाससापरिशोधितम् । पृथक् षोडशभाग

ॐ ॐ ॐ

गुण

स्युर्गुडमाचिकसर्पिषाम् ॥ यथाग्निभक्षये देत क्रूरो हितमिताशन । नास्य कश्चिद्भवेद्याधिर्न जरापलितनच ॥ न ज्वरा विषमानैव मेहना निखरक्तकम् । न च नेत्रगता रोगा परमेतद्रसायनम् ॥ मेधाकरविदो घ्नन् प्रयोगादस्य बुद्धिमान् । जीवेद्वर्षशतं सायं यथैवादितिजस्तथेति ॥

गुडूचीपत्रम् । न । अमृतापर्णम् ॥ गुडूचीपत्रं माग्नेय सर्वज्वरहर खलु । कषाय कटु तिक्तञ्च स्वादुपाकरसायनम् ॥ वल्लमुष्णञ्च सङ्गाहिहन्त्याद्दोषत्रयं हृषाम् । दाह प्रमेहवातास्त्रकामलाकुष्ठपाण्डता ॥

गुडेर । पु । गुडके ॥ ग्रासे ॥ गुडतिगुडः । पतिकठिकुठिगडिगुडिदश्चिभ्यश्चरक् ॥

गुडेरक । पु । ग्रासे ॥

गुडोद्भवा । खी । शर्करायाम् ॥

गुण । पु ॥ मौर्याम् । ज्यायाम् । धनुः । राकर्षणरज्जौ । चित्ता इति भाषा ॥ अप्रधाने । शैर्यादौ रसगन्धादौ च ॥ तल्लक्षणं यथा । सत्त्वे निविशते ऽपैति पृथक्जातिषु दृश्यते । आधेयस्य क्रियाजस्य चो ऽसत्त्वप्रकृतिर्गुणः ॥ सत्त्वद्रव्यम् । सत्त्वएव

ॐ ॐ ॐ

गुण

निविशते इति सावधारण व्याख्येयम् ।
 एतेन सत्ता व्यावर्त्तते । साहचर्येण
 च द्रव्ये वर्त्तते किन्तु द्रव्यगुणकर्मसु ।
 ननु द्रव्य एव द्रव्यत्वं वर्त्तते इति तत्राति
 व्याप्तिरत आह । अपैतीति । अप
 गच्छतीत्यर्थः । अर्थात् सत्त्वादेव । य
 थापो सतायां जातायां फलादेर्नील
 तापैः । त नैव द्रव्यत्वं द्रव्यादपैति । एव
 मपि गोत्वं गोषु वर्त्तते अन्वादेशा
 पैति तत्रातिव्याप्तिरत आह । पृथग्जा
 तिषु दृश्यते इति । गोत्व हि द्रव्यत्वा
 बान्तरनानाजातिषु न दृश्यते गुण
 स्तु दृश्यते । यथा अभेदो नीलतादृ
 ष्यादिव्यपि दृश्यते । एतेन पूर्वार्द्धेन स
 कलजातेर्यवच्छेदः । एवमर्हिकमे
 द्रव्ये वर्त्तते ततोऽपैति पृथग्जातिषु
 दृश्यते चेति तत्रातिव्याप्तिरत आह ।
 आधेयश्चाक्रियाजश्चेति । उत्पाद्या
 नुत्पाद्य इत्यर्थः । उत्पाद्यो यथा । घ
 टादे पाकजो रूपादि । अक्रियाज
 अनुत्पाद्यः । स यथा । आकाशादेर्मह
 त्त्वादि । क्रियातु सर्वाप्युत्पाद्यैव न
 नित्येति तस्या द्वैविध्याभावाद्गुणत्वा
 भावः । एवमपि द्रव्यस्य गुणत्वप्रामोति
 अवयविद्रव्या हि अवयवद्रव्येषु निवि
 शते । असमवायिकारणसंयोगनिवृ
 त्तौ विनाशास्ततोऽपैति भिन्नजातो

गुण

येषु च हस्तपादादिषु दृश्यते । द्विवि
 धच भवति नित्यानिच्छाभेदेन । निर
 वयवस्यात्मपरमाख्यादेर्नित्यत्वादव
 यविद्रव्यस्य तु घटादेर निच्छात्त्वादत
 आह । असत्त्वप्रकृतिरिति । अद्रव्य
 स्वभाव इत्यर्थः ॥ ॥ उपैत्यन्यज्जहा
 त्यन्यद्दृष्टो द्रव्यान्तरेष्वपि । वाचक
 सर्वज्ञिज्ञानां द्रव्यादन्यो गुण स्मृत
 ॥ इति पारिभाषिको गुणोऽप्रधान
 एवान्तर्भवति ॥ तेजोवज्ज्वरीयैश्च
 र्यवैराग्यशक्त्यश्च पराश्रितत्वा देव
 गुणाः ॥ शुक्लादौ ॥ स च शुक्लादिश
 ब्दानां पटादौ प्रवृत्तिनिमित्तमभव
 ति ॥ विशेषाधानहेतौ सिद्धे वस्तुध
 र्मे । शुक्लादयो हि गवादिक स्वजा
 तीयेभ्य कृष्णगवादिभ्यो व्यावर्त्तय
 न्ति ॥ अपिच । द्रव्यत्वव्यापकतावच्छे
 दकसत्तान्यजातिमत्त्वं तदर्थः ॥ यथा
 । रूपरसगन्धस्पर्शसङ्ख्यापरिमाण
 पृथक्त्वसंयोगविभागपरत्वापरत्वगुण
 त्वद्रव्यत्वज्ञेयशब्दबुद्धिसुखदुःखेच्छा-
 देशप्रयत्नधर्माधर्मसंस्कारास्तुर्विंश
 तिगुणा इति ॥ कर्मव्यतिरिक्तत्वे सति
 जातिमात्राश्रये ॥ विवेकवैराग्योप
 र्गतातितासमाधनेषु ॥ आकाशा
 दौ । सांसिद्धिकवैयर्थिकप्राकृति
 कभेदभिन्ने ॥ द्रव्याश्रिते फलादेर

गुण

सगन्धादौ ॥ सूदे ॥ इन्द्रिये ॥ त्या
गे ॥ शौर्यादौ ॥ सत्त्वरजस्तमसु
॥ गुणानाम् परम रूप न दृष्टिपथ
मच्छति । यद् दृष्टिपथ प्राप्त तन्मा
यैव सुतुच्छकमिति भगवान्वाचैर्ग
ण्य । गुणानासत्त्वादीनाम् परमरू
पम् अधिष्ठानमात्मेत्यर्थः ॥ रात्रि
सन्धिविग्रहादौ ॥ यथा । सन्धिविग्र
हयानानि सस्था प्यासन मेवच ।
हैधीभावश्च विज्ञेया षड्गुणा नीति
वेदिनामिति ॥ देशकालज्ञतादिच
तुर्दशसु ॥ तेच । देशकालज्ञता दा
र्यं सर्वक्लेशसङ्घिष्युता । सर्वविज्ञा
नता दाक्ष्य मूर्ध्नि सवृत्तमन्त्रता ॥
अविसर्वादिता शौर्यशक्तिचक्षु कृत
ज्ञता । शरणागतवात्सल्य ममर्षि
त्वमन्त्रापलम् ॥ एतेचतुर्दश गुणा
प्रोक्ता शास्त्रेषु स्वरिभिः ॥ गौतमे
ज्ञागुणा यथा । दयासर्वभूतेषु चा
न्ति अनसूया शौचम् अनायास म
ङ्गलम् अकार्षण्यम् असृहेति ॥
काव्यगुणल० यथा । ये रसस्याङ्गि
नो धर्मा शौर्यादय इवात्मन । उल्क
र्षहेतव स्तेषु रचलस्थितयो गुणा
इति ॥ तस्यभेदा यथा । श्लेष' प्रसा
द समता माधुर्यं सुकुमारता ।
अर्थव्यक्ति रुदारत्न मोज कान्तिस

गोबोधे

माधय' ॥ इतिवैदर्भुमार्गस्य प्राणा
दशगुणा स्मृता । माधुर्यैज प्रसा
दाख्या स्वयं स्तौ न पुनर्दश ॥ तस्य
दशसङ्ख्याभावे हेतुर्यथा । केचि
दन्तर्भवन्त्येषु दोषत्यागात् परेश्रि
ता । अन्येभजन्ति दोषस्तु कुत्रचि
न्न ततोदश ॥ आष्टौ ॥ रज्जौ ॥
तन्तौ ॥ भीमसेने ॥ उल्कर्षे । दो
षान्यस्मिन् विश्लेषणे ॥ समानभागे ॥
यथा । सङ्ख्यायागुणस्य निमाने मय
डित्यत्र ॥ संज्ञाजातिक्रियाभ्रब्दान्
द्वित्वाऽन्येगुणवाचिनः । चतुष्टयी
शब्दानां प्रवृत्तिरित्याकरग्रन्थनिष्क
र्षादेष्टनिर्णय ॥ गुण्यते । गुणआ
मन्त्रणे । घञ् ॥ गुणा कुर्वन्ति दूत
त्वं दूरेपि वसतां सताम् । केतकी
गन्धमाघ्राय स्वयं गच्छन्ति षट्पद ॥
गुणक । पु । पूरकाङ्के ॥ यथा । गुण्या
न्तमङ्कगुणकेनहन्यादिति ॥
गुणकार । पु । भीमसेने ॥ वि । गुण
कारके ॥
गुणगृह्य । वि । गुणपक्षपातिनि ॥ गु
णानागृह्य । पदास्वैरिवाद्यापक्ष्ये
षचेति ग्रहे कथम् ॥
गुणज्ञ । चि । गुणवेत्तानि ॥ यथा । गुणि
नि गुणज्ञो रमते नाऽगुणशीलस्य
गुणिनि परितोषः । अलि रेति

गुणभो	गुणदृ
वनत् कमल नहि भेक स्वेकवा से।पि ॥	गुणभंश । पु । गुणनाशे । वर्यन्तिका याम् ॥
गुणत्रयविनिर्मित । पु । मायाकल्पि ते ससारदृष्टे ॥	गुणलयनिका । स्त्री । वस्तुनिर्मितगृहे । केशिकायाम् ॥ इति हेमचन्द्र ॥
गुणधर्म । पु । गुणाश्रितधर्म ॥ यथा । यो गुणेन प्रवर्तते गुणधर्म स उच्य ते । यथा मूर्द्धाभिषिक्तस्य मजानां परिपालनमिति ॥	गुणलयनी । स्त्री । गुणलयनिकायाम् । पटकुक्ष्याम् ॥ इति हलायुध ॥ गुणवान् । वि । गुणविशिष्टे । मदधी ना एते गुणा इत्यभिमानवति ॥ गु णवन्त निरुज्जीत गुणहीनन्तु वर्जये त् । पण्डितस्य गुणा सर्वे मूर्खे दो षा हि केवलमिति गार्हपत्ये नीतिसार ॥
गुणनिका । स्त्री । नृत्त्ये ॥ शून्याङ्के ॥ पाठनिश्चये ॥ मालायाम् ॥ आग्ने हिते ॥ गुणआग्नेडने । चु० । ग्यास अन्योयुजितियुच् । कात्पूर्वस्वेकार ॥ शास्त्रादीनां शीलने ॥	गुणोऽस्यस्य । मतुप् ॥ सम्बन्धिनि ॥ गुणवाद । पु । प्रमाणान्तरविरोधे स त्यर्थवादे ॥ यथा । आदित्योयूप इत्यादिषु यूपे आदित्याभेदस्य प्र त्यक्षवाधितत्वात् आदित्यवदुक्त्व लरूपोगुणोऽनेन लक्ष्यया प्रति- पाद्यते । इति ॥
गुणनी । स्त्री । पाठनिश्चये । शीलने ॥ गुणनीय । पुं । शास्त्राद्यध्यासे ॥ इति हारावली ॥	गुणवित् । वि । साङ्ख्ये ॥ सच स त्त्वरजस्तमासि त्रयो गुणा साम्येना वस्थिता जगतो महदादिलक्ष्यस्य कारणमिति कल्पयति ॥ गुणज्ञे ॥
गुणप्रवाह । पु । चेतनाचेतनात्मके प्रपञ्चे ॥	गुणवृक्ष । पु । कूपके । नैक मध्यस्थे रज्जुबन्धनस्तम्भे । गुणधरा मसतूला इति भाषा ॥ गुणानां रज्जूनां वृक्ष ॥
गुणप्रवृद्ध । पु । ससारदृष्टे ॥ तच्छा खायाम् ॥ गुणै सत्त्वरजस्तमोभि र्देहेन्द्रियवेषयाकारपरिणतैर्जल सेचनीयैरिव स्थूलीभूतत्वात् ॥ गु णै प्रवृद्ध ॥	गुणवृक्षक । पु । कूपके ॥ संज्ञायां-
गुणभोक्तृ । न । ज्ञेये ब्रह्मणि ॥ सत्त्वर जस्तमसा शब्दादिद्वारा सुखदुःख भोक्ताकारेण परिणताना मुपलब्ध त्वात् ॥	गुणवृक्षक । पु । कूपके ॥ संज्ञायां-

ॐ ॐ ॐ ॐ

गुणित

कन् ॥

गुणसङ्ग । पु । शब्ददिषु सुखदुःख
मोहात्मकैर्धर्मिलापे ॥ गुणेषु सङ्ग ॥
गुणसङ्ख्यानम् । न । साङ्ख्ये कापि
लशब्दे ॥ गुणा सत्त्वरजस्तमासि
सम्यक् कार्यभेदेन ख्यायन्ते प्रतिपाद्य
न्ते ऽस्मिन्निति व्युत्पत्ते ॥

गुणसङ्गुढः । वि । गुणैः कार्यतया धर्मैः
देहादिभिर्विकारैः सम्यङ् मूढे । स्व
रूपास्फुरणेन तानेवात्मत्वेन मन्य
माने ॥

गुणसागर । पु । ब्रह्मणि । विधातरि ॥
बुद्धविशेषे ॥ वि । सकलगुणाधारे ॥
गुणानां सागर ॥

गुणा । स्त्री । दूर्वायाम् ॥ मासरोहि
ण्याम् ॥

गुणाकर । पु । बुद्धे ॥ वि । गुणान्वि
ते ॥ गुणानामाकर ॥

गुणातीत । वि । परमेश्वरे ॥ गुणा शी
तोष्णसुखदुःखादयः सत्त्वादयो वा
तान् अतीतो ऽतिक्रान्त ॥ स्थित
प्रज्ञे ॥

गुणान्वित । वि । विवेकवैराग्योपर
तितितित्वासमाधानयुक्ते ॥ सुख-
दुःखमोहात्मकगुणैः युक्ते ॥ गुण
युक्ते ॥

गुणित । वि । आहते । पूरिते ॥ य-

गुण्डक

था । पञ्चधा गुणिता पञ्चसङ्ख्या

पञ्चविंशतिर्भवतीत्यादि ॥ पिण्ड
ते ॥ आवर्तिते । अन्यस्ते ॥ गुण्य-
ते स्म । गुण आमन्त्रणे क्त ॥

गुणी । पु । धनुषि । शरावापे । चापे
॥ वि । गुणविशिष्टे ॥ गुणोस्त्यस्य
। इनि ॥

गुणीभूत । वि । प्रधानीभूते ॥
गुणीभूतव्यङ्ग्य । पु । काव्यविशेषे ॥
यथा । अतादृशि गुणोभूतव्यङ्ग्य
व्यङ्ग्येतु मध्यमम् ॥

गुणेश । वि । सत्त्वादिगुणानां नियाम
के । ईश्वरे ॥

गुणेश्वर । पु । चित्रकूटाचले ॥ वि ।
गुणाद्ये ॥ गुणानाम् ईश्वर ॥

गुणोत्कर्ष । पु । अतिशये । गुणप्राधा
न्ये । परभागे ॥

गुणोत्कीर्त्तनम् । न । गुणकथने ॥ वि
रहकाव्यमित्रादिविषयकप्रशंसा
प्रतिपादने ॥

गुणित । वि । वेष्टिते ॥ गुण्डिते ।
रूषिते ॥ गुण्यते स्म । गुणिवेष्टने
। क्त ॥

गुण्य । पु । असिपचे । नीलपचे । तृ
णविशेषे ॥ यस्य कन्दः कशेरु ॥

गुण्डक । पु । मल्लिने ॥ धूलौ ॥ कलौ
क्त्तौ ॥ खेहपाचे ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

गुत्स

गुण्डकन्द । पु । कर्शेरुषि ॥

गुण्डारोचनिका । स्त्री । काम्पिले । क
वीला इति भाषा ॥

गुण्डाला । स्त्री । चूदक्षुपविशेषे । ज
ले।ङ्गतायाम् । गुच्छवधायाम् ॥

गुण्डासिनी । स्त्री । तृणविशेषे । गुच्छ
मूलिकायाम् । चिपिटायाम् ॥

गुण्डिक । पु । स्त्री । गुण्डके । तण्डु
लादिचूर्णे ॥ गुण्डिकै सितपीतै
श्च मण्डयन्तो गृह्णाङ्गनम् ॥

गुण्डिका । स्त्री । श्रोत्रपुष्पोत्तमदेवस्य
रक्षारोहणानन्तरवासार्य मण्डप
विशेषे । गुलोचावाडी इतिभाषा ॥

सप्ताह ये प्रपश्यन्ति गुण्डिकामण्ड
पस्थितम् । माञ्चराम सुभहाञ्च मम
सायुज्य मामुयुरित्युत्कलखण्डम् ॥

गुण्डित । वि । रजसाकीर्ण । रुषि
ते ॥ गुण्डितेऽस्य । गुण्डिवेष्टने । क्त ॥

गुण्ड । वि । गुणवति । प्रशस्तगुणयु
क्ते ॥ अन्येभ्योपिदृश्यतइतियप् ॥

गुण्ड । पु । गवेधुकायाम् ॥

गुण्डकम् । न । ग्रन्थिपर्ण ॥

गुत्स । पु । स्त्रवके । विनासोन्मुख
कलिकायाम् ॥ कलिकादिकदन्ते ॥

गुण्डते गुण्डपरिवेष्टने । उन्दिगुण्डि
धिम्यश्चेतिस कित् ॥ कर्शे ॥ दाधि

शयष्टिकेहारे ॥ ग्रन्थिपर्ण ॥

गुदयो

गुत्सक । पु । स्त्रवके । गुच्छा इतिभा

षा ॥ ग्रन्थपरिच्छेदे ॥

गुत्सकपुष्प । पु । सप्तपर्णे ॥

गुत्सार्द्ध । पु । गुच्छार्द्धे । चतुर्विंशति
यष्टिकाभिर्निर्मितेहारे ॥ गुत्सस्य
अर्द्ध ॥

गुदम् । न । अपाने ॥ गुदस्य मान
सर्वस्यसार्द्धस्याच्चतुरङ्गुलम् । तस्य
सुर्वलय स्तिम्न शङ्खावर्त्तनिभा
स्तता ॥ प्रवाहिनीभवेत् पूर्वा सा
र्द्धाङ्गुलमितामता उत्तसर्जनीच त
दध सा सार्द्धाङ्गुलसन्मिता ॥ तस्या
अध सवरणी स्या देकाङ्गुलसन्मिता
। अर्द्धाङ्गुलप्रमाणन्तु बुधैर्गुदमुख म
तम् ॥ मलोत्सर्गस्य मार्गोय पायु
र्देहे विनिर्मित ॥ गोदन्ते । गुदकी
डायाम् । इगुपधेतिक ॥ यदा । गू
यते ऽनेन । गुपुरीषोऽसर्गे । गवते
वा । गुङ्गशब्दे । अब्दादयइतिसाधु ॥

गुदकील । पु ।

गुदकीलक । पु ।

} अर्शेरोगे ॥

गुदग्रह । पु । उदावर्त्तरोगे ॥

गुदभ्रश । पु । रोगविशेषे ॥ तस्यल०

यथा । प्रवाहणातिसागभ्यां निर्ग

च्छति गुदद्विह । रुचदुर्वलदेह

स्य गुदभ्रश त मादिशेदिति ॥

गुदयेनि । पु । कुम्भीके ॥

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गुप्त
गुदाङ्गर । पु । अर्शो रोगे ॥
गुधेर । पु । लैहमातके ॥ गोप्तरि
। रक्षके ॥ गुध्यति । गुधपरिवेष्टने ।
मूले रादयश्चेत्येक ॥
गुन्दल । पु । मर्दलशब्दे ॥
गुन्द्र । पु । तेजनके । शराभिधतृणे ॥
गोदपटेरा इति भाषाप्रसिद्धे वृक्षवि
शेषे । पटेरके । शृङ्गवेराभमूले ॥ गु
न्द्र कषायो मधुर शिशिर पित्तर
क्तजित् । सान्यशुक्राजो मृचशोधनो
मूत्रकुञ्जित् ॥ गोदते । गुद० ।
बाहुलकात् रक् । पृषोदगादि ॥
गुन्द्रमूला । स्त्री । एरकायाम् ॥
गुन्द्रा । स्त्री । प्रियङ्गौ ॥ भद्रमुस्तके ॥
गांजल इति । द्रागता । आतोनु
पेतिक । पृषोदरादि । टाप् ॥ एर
कायाम् ॥ गवेधुकायाम् ॥ गुन्द्रयति
। गुद्रिच्छेदे । पचाद्यच् ॥
गुन्द्राल । पु । जीवञ्जीवपक्षिणि ॥
गुपिल । पु । राक्षि ॥ गोपयति । गु
पूरचणे गुपादिभ्य किदिति इलच् ॥
गुप्त । त्रि । रक्षिते । कृतरक्षणे । चा
ते ॥ गूढे । कृतगोपने ॥ सटते ॥
आहारनिर्हारविहारयोगा सुसवृ
ताधर्मविदातु कार्या । वाग्गुप्तिका
र्याणि तप स्त वै धन युषी गुप्तत
मेतुकार्ये ॥ इति विशिष्ट ॥ वैश्यस्य

गुम्फित
संज्ञाबोधने ॥ गुप्यते स्म । गुपगो
पनादौ । क्त ॥
गुप्तगति । पु । अपसर्पे । चरे ॥ गुप्ता
गतिर्यस्य ॥
गुप्तचर । पु । वलदेवे । हलायुधे ॥
गुप्तचारे ॥ गुप्तश्चासौ चरस्य ॥ त्रि ।
पूर्वगुप्ते ॥
गुप्तस्नेह । पु । अङ्कोठवृक्षे ॥
गुप्ता । स्त्री । कपिकच्छाम् ॥ परकी
यान्तर्गतनायिकाप्रभेदे ॥
गुप्ति । स्त्री । रक्षणे ॥ राज्ञा मात्मग
तायां राष्ट्रगतायाश्च रक्षायाम् ॥ का
रागारे ॥ भूगर्त्ते ॥ अवस्तरस्थाने ।
प्रेखरा इति भाषा ॥ भूगर्त्ते ॥ यमे
॥ गुप्यते । गोपनच् । गुप् ० । क्ति
न् ॥ गोपने ॥ नगुप्तिरन्वत विना ॥
गुप्तिकर्मा । न । प्राकारपरिखादिनि
र्माणे ॥
मुफित । त्रि । गुम्फिते । ग्रथिते ॥
गुम्फ । पु । गुम्फने । ग्रन्थने ॥ बाह्ये
रत्नङ्कारे । दोर्मूषणे ॥ श्लश्रुणि ॥
गुम्फनम् । न । ग्रथिते । दृढ्ये ॥
गुम्फना । स्त्री । रचनायाम् ॥ यथा ।
वाक्ये शब्दार्थयोः सम्यग्रचना गुम्फ
ना स्मृता । शब्दार्थक्रमपर्यायपद
वाक्यकृताचसेति ॥
गुम्फित । त्रि । दृढ्ये । ग्रथिते ॥ गुम्फ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गुरु

ग्रन्थे । ग्यन्त । क्त ॥

गुरणम् । न । उद्यमे । भाराद्युद्यमने
 ॥ गुरीउद्यमे । कुटादि । ल्युट् ॥
 गुरु । पु । निषेकादिकृति ॥ निषे
 कोगर्भाधानम् आदिनासीमन्तोन्न
 यनादे मन्त्रविद्यादानादेश्च ग्रहण
 म् । तत्कर्त्ता पित्रादिगुरु स्यात् ।
 यथा । निषेकादीनि कर्माणि य
 करोति यथाविधि । सम्भावयतिचा
 न्नेन सविप्रोगुरुकथ्यते इतिमनु ॥
 सगुरुर्य क्रियां कृत्वा वेदमस्मै प्र
 यच्छति ॥ पितृमात्राचार्यादौ ॥
 शास्त्रोपदेष्टरि ॥ साङ्गवेदवेधके ॥
 उपदेष्टरि । सम्प्रदायप्रवर्त्तके ॥ शा
 न्तो दान्त कुलीनश्च विनीत शुद्धवे
 शवान् । शुद्धाचार सुप्रतिष्ठ शुचि
 र्देव सुबुद्धिमान् ॥ आश्रमी ध्यान
 निष्ठश्च मन्त्रतन्त्रविशारद । निग्र
 हानुग्रहेष्टो गुरुरित्यभिधीयते
 ॥ उद्गुत्तुष्वैव सहर्त्तुं समर्थो ब्राह्म
 णोत्तम । तपस्वी सत्यवादीच गृ
 हस्थो गुरु कथ्यते ॥ तस्य देशभेदे
 नविशेषो यथा । मध्यदेशकुरुक्षेत्रे
 चलाटकेऽङ्गणसम्भवा । अन्तर्वेदी
 प्रतिष्ठाना आवन्त्याश्चगुरुत्तमा ॥
 गौडा साल्बोद्भवा सौरा मागधा
 केरलास्तथा । कोसलाश्च दशार्णा

गुरु

श्च गुरव सप्तमथमा ॥ कर्णाटन
 र्मदारेवाकच्छातीरोद्भवा स्तथा ।
 कालिङ्गाश्च कलन्वाश्च काम्बोजाश्च
 ऽधमा मता ॥ मध्यदेशसमुद्भूत
 शान्त सर्वगुणैर्युत । पुत्रदारैश्च स
 म्पन्नोगुरुरागमसम्मत ॥ मध्यदेश
 समुद्भूत इति श्रेष्ठत्वदर्शनार्थम् ॥ शा
 क्तो शाक्तो गुरु शस्त शैवे शैवो गु
 रु र्मत । वैष्णवे वैष्णव सौरे सौ
 रो गुरु रुदाहृत ॥ गाण्धे गाण्ध
 र्वैव कौल सर्वत्र सङ्गु ॥ इति
 श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥ रोगग्रस्तो
 यथा वैद्य पररोगचिकित्सक । त
 था गुरु र्मुमुक्षोर्मे गृहस्थो य विष्
 न्वनेति श्रीदेवीभागवतम् ॥ विशे
 षस्तन्त्रसाराद् ज्ञेय ॥ शिष्येण सङ्गु
 रो निन्दादिक न श्रोतव्य तत्रप्रमा
 णमाह । गुरो र्यत्र परीवादे नि
 न्दावापि प्रवर्त्तते । कर्णौ तत्र पिषा
 तव्यौ गन्तव्य वा ततोऽन्यत इति ॥
 अत्रनिन्दापरीवादयो सदसद्दोष
 विषयकत्वेन भेदो बोध्य ॥ द्विमा
 चे । दीर्घे ॥ दीर्घस्वरो विन्दुयुतो
 विसर्गी सयुक्तपूर्वश्च गुरु द्विमात्र ।
 पादान्तगामीतु गुरु र्लघुर्वा वर्णो वि
 कल्पेन गुरु र्निर्गुण ॥ दृढस्पतौ ।
 सुराचार्य ॥ श्रोणाचार्य ॥ कपिकच्छा

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गुरुत्त्व	गुर्जर'
म् ॥ वि । गम्भीरार्थे ॥ बलवति ॥	तस्यभावस्त्वतस्त्वावितित्व । त्वान्त
पूर्व्ये ॥ महति ॥ दुर्जरे ॥ अलघौ	क्तीबम् ॥ पिण्डपुष्टौ ॥
॥ गृणाति उपदिशतिधर्मादि । गृ	गुरुदैवतम् । न । पुष्यनक्षत्रे ॥ वि । गु
शब्दे । गिरत्त्यन्नानं वा । गृनिगर	रतत्परे ॥ गुरुदैवत यस्य ॥
खे । कुशोरुञ्चेतिक्कु । उश्चान्तादेश ॥	गुरुपत्रम् । न । रङ्गे ॥
गुरुक्रम । पु । इतिह । पारम्पर्योप	गुरुपत्रा । स्त्री । अश्लिकायाम् । तित्ति
देशे ॥ इतिहलायुध ॥	डीवृत्ते ॥
गुरुगृहम् । न । आचार्यवेक्षणति ॥ ध	गुरुभारिकम् । न । लघुपाके ॥
नुर्मीनराश्यो ॥	गुरुमर्दल । पु । डिण्डिमवाद्ये ॥
गुरुम् । पु । गौरसर्षपे ॥ वि । गुरुह	गुरुरत्नम् । न । पुष्परागमयौ ॥
न्तरि ॥	गुरुवर्जम् । पु । लिम्पाके । काम्दी
गुरुसङ्कः । पुं । तिजमयूरे ॥ इतिवि	नीवू इतिभाषा ॥
काण्डशेषः ॥	गुरुवर्ती । वि । गुरुशुश्रूषके ॥
गुरुतर' । वि । गरीयसि ॥ सारवत्तरे ॥	गुरुवासी । पुं । नैष्ठिकब्रह्मचारिणि ॥
गुरुतल्पम् । पुं । विमाद्वगन्तरि ॥	अष्टाशीतिसहस्राणां यतीना मूर्ध्नि
गुरुता । स्त्री । गुरुत्वे ॥ भावेतत् ॥	रेतसाम् । स्मृतं स्थानन्तु यत्तेषां त
गुरुताल' । पु । तालविशेषे ॥ यथा ।	देवगुरुवासिनाम् ॥
एक एव गुरुयैव गुरुतालः स कथ्यते ।	गुरुशिशपा । स्त्री । शिशपाद्रुमे ॥
अपर नियमविनेति ॥	गुरुशुश्रूषा । पु । विद्यादातु सेवायाम्
गुरुत्वम् । न । महत्त्वे ॥ पतनप्रति	॥ यथाहभगवान् । नाहमिज्याप्र
येमिनिगुणे । आद्यपतनासमवायि	जातिभ्यां तपसोपशमेनवा । तुष्ये
कारणे । अलघुतायाम् ॥ यथा ।	य सर्वभूतात्मागुरुशुश्रूषयायथेति ॥
अतीन्द्रियं गुरुत्वं स्यात् पृथिव्यादिद्व	गुरुसारा । पु । शिंपायाम् ॥
येतु तत् । अनित्ये तदनित्यस्या	गुरुस्कन्ध । पु । श्लेषणावृत्ते ॥
नित्येनित्यमुदाहृतम् ॥ तदेवा	गुरुहा । पु । गुरुमे । नरकीलके ॥
समवायि स्यात् पतनाखेतु कर्मणि ॥	गुरुपदिष्टः । वि । शास्त्रीये ॥
इतिभाषा परिच्छेद ॥ गुरोर्भाव ।	गुर्जर । पु । देशविशेषे ॥ तद्देशस्ते

ॐ
ॐ
ॐ

गुलिका

पुम्भूनि ॥

गुर्जरी । स्त्री । रागिणीविशेषे ॥ री
तिभेदे ॥ गुर्जरदेशवनितायाम् ॥
वसतिरतिपतिगुर्जरीणा कुचेषु ॥
गुर्वादिच्य । पुं । योगविशेषे । सूर्य
जीवयोरेकराशिस्थितौ ॥
गुर्विणी । स्त्री । गर्भिण्याम् ॥ गुरु दुं
र्जरो लघुर्वा गर्भोस्त्यस्या । ग्रीह्या
दिच्चात् इति । सच्चापूर्वकत्वा न्नगु
ण ॥ यद्वा । गर्वति । गर्वगतौ । गर्वर
तउच्चे तीनन् । गौरादिच्चाङ्डीष् ॥
गुर्वी । स्त्री । गुर्विण्याम् । गर्भवत्याम्
॥ नहि वन्या विजानाति गुर्वीप्रस
ववेदनाम् ॥ गुरुपत्न्याम् ॥ गुरुत्त
युक्तायाम् ॥

गुल' । पु । ऐचवे । गुडे ॥

गुलच्चकन्द । पु । गुच्छाच्चकन्दे । नि
घगिटकायाम् । कुली इति गौड
भाषा ॥

गुला । स्त्री । सुहीवृक्षे । शृङ्गर इति
भाषा ॥

गुलिका । स्त्री । गुटिकायाम् ॥ गौली
इतिभाषाप्रसिद्धे आग्नेयास्तुप्रक्षेप्य
वस्तुनि ॥ गुडयुक्तफुष्पान्द्रव्यजन
विशेषे ॥ घृतेन गुडयुक्तेन गोलक
षाण्डलखण्डकान् । रन्धितान् क्षीरम
रिचै रिमान् सुगुलिका त्रिदु ॥

ॐ
ॐ
ॐ

गुल्म.

रोगविशेषे ॥

गुली । स्त्री । गुटिकायाम् ॥ सीतला
इति भाषा प्रसिद्धे रोगे ॥
गुलुच्छ । पु । गुच्छे । स्तवके ॥ पशु
जङ्घायाम् । गुलुच्छु इति पर्वतीय
भाषा ॥ गुच्छशब्दार्थेषु । गुत्सो ग
च्छे । गुलुच्छवदिति द्विरूपकोषात् ॥

गुलुच्छ । पु । गुच्छे ॥

गुल्फ । पु । घुटिकायाम् । पादग्रयौ
। टकुना इति भाषा ॥ गलति गल
ते वा । गलअदने । कलिगलिभ्या
फगस्योच्चेतिफक् प्रत्यय । अतउ
त्त्वञ्च ॥

गुल्म । पु । सत्त्वप्रधानपुरुषाधिष्ठिते
रक्षितपुरुषसमूहे ॥ चिषुसेनामुखे
षु ॥ तत्र इमा ९२था ९ अश्वा २०
पदातय ४५ । समुदायेन ९० । ए
तत्परिमाणविशिष्टासेना गुल्म इ
त्यर्थ ॥ सैन्यरक्षणे ॥ पट्टपथेहे
॥ रक्षार्थं सैन्यस्थाने ॥ अप्रमाशङ्क
वृक्षे । सम्ये । लताप्रतानादौ ।
तृणसमूहे । एकमूला सङ्घातजा
ता शरेक्षुप्रभृतयो गुल्मा ॥ ग्रीह
रोगे ॥ वायुगोला इति प्रसिद्धरोगे
॥ यथा । दुष्टा वातादयो ऽत्यर्थं
मिथ्याहारविहात । कुर्वन्ति पञ्च
धा गुल्मं कोष्ठान्तर्ग्रन्थिरूपिणम् ॥

ॐ
ॐ
ॐ

गुवाक

तस्य पञ्चविध स्थान पार्श्वद्वन्नाभिव
स्तय' ॥ द्वन्नाभ्यो रन्तरे ग्रन्थि' सञ्चा
री यदिवा चल । वृत्त श्रव्यापचय
वाम् स गुल्मइतिकीर्त्तित ॥ स व्य
स्मैर्जायते दोषै समस्तै रपिचोच्छि
तै । पुरुषाणां तथा स्त्रीणां ज्ञेयो
रक्तेन चापरइति ॥ गुह्यतेऽस्मात्
। भीमादयोपादाने इतिसाधु ॥ य
द्वा । गुह्यते गुडतिवा । गुडवेष्टने र
क्षणे वा । बाहुलकात् सकृ । उल्लयो
रेकस्त्वञ्च ॥

गुल्मकेतु । पु । अश्लवेतसे ॥
गुल्ममूलम् । न । आर्द्रके ॥
गुल्मवल्ली । स्त्री । सोमलतायाम् ॥
गुल्मी । वि । मुल्मवति । गुल्मविशिष्टे ॥
गुल्मिनी । स्त्री । त्रपुष्पीद्राक्षाताम्बु
ल्यादिहृपायां प्रतानिन्यां लतायाम्
। सशाखलतायाम् । उल्लये ॥ गुल्म'
प्रतानोऽस्थस्याः । अतइतिठनाविती
नि । ङीप् ॥
गुल्मी । स्त्री । आमलक्याम् ॥ खल्ल्या
म् ॥ यलायाम् ॥ वस्त्रवेशे । प
टौकसि ॥ वन्याम् ॥ गृध्रनखीवृक्षे
। गुडकां ओली इतिगौडभाषाप्र
सिद्धे ॥

गुल्य । पु । मधुरे । स्वादौ ॥

गुवाकः । पु । सुपारी इतिप्रसिद्धे हस्ते

गुहाश

। घोण्टायाम् । पूगे । क्रमुके ॥ गु
वन्त्यनेन । गुपुरीषोत्सर्गे । पिनाका
दयश्चेति साधु ॥

गुह' । पु । कार्त्तिकेये । स्नान्दे ॥ अन्ने
। घोटके ॥ शृङ्गवेरपुरवासिनि नि
षादाधिपतौ श्रीरामसखे ॥ गूहति
रक्षति सेनाम् । गुहूसवरणे । इगु
पद्येतिक ॥ विष्णौ ॥ गूहते संवृणो
ति स्वरूपादीनिमाययेतियोगात् ॥
गुहघष्ठी । स्त्री । मार्गशीर्षशुक्लषष्
थ्याम् ॥

गुहा । स्त्री । सिंहपुच्छीलतायाम् ॥
गर्त्ते ॥ अकृचिमेऽद्रिविवरे । पर्वता
न्तरावकाशे । देवस्थाते । विले । गु
फा द्वारइतिचभाषा ॥ कप्रत्ययान्ता
द्वाप् ॥ भिदाद्यङ् वा ॥ गूढा अस्यां
ज्ञानज्ञेयज्ञातपदार्था । इतिव्याख्या
नात् विदुषां बुद्धौ ॥ हृदये हृदाका
शे ॥ अज्ञाने ॥

गुहाचर । वि । बुद्धावुपलभ्यमाने ॥ गु
हायाचरति । चरेष्ट ॥

गुहाशय । पु । मूषिके ॥ सिंहादिषु
॥ सिंहव्याघ्रवृक्षा ऋक्षतरक्षुदिपि
न स्तथा । बभ्रुजम्बुकमार्जारा इत्या
द्याः स्यु गुंहाशया' ॥ गुहाशया वात
हारा गुरुणा मधुराश्च ते । सिन्धा
वल्या हिता निवृत्त्यनेत्रगुह्यविकारि

गुह्यक.

याम् ॥ विष्णौ । परमात्मनि ॥ प्रत्यु
 क्रमप्रश्रयणाभिवादन विधीयते सा
 धु मिथ सुमध्यमे । प्राज्ञै परस्मै
 पुरुषाय चेतसा गुहाश्रयायैव न दे
 हमानिने ॥ गुहाया श्रेते । श्रीङ् ॥
 अधिकार्ये श्रेतेरित्यच् ॥

गुहाहित । त्रि । वृद्धिस्थे । गुहायामा
 हित ॥

गुहिलम् । न । धने ॥ वने ॥ गूहति
 गूहते वा । गुह् ० । गुपादिभ्य किदि
 तिङ्लच् ॥

गुहेर । पु । गोसरि ॥ लौहकारे ॥
 गूहति गूहते वा । गुह् ० । मूलेराद
 यश्चेत्येरक् ॥

गुह्य । पु । कमठे ॥ दम्भे ॥ परमात्म
 नि । विष्णौ ॥ रहस्यो पनिषद्वेद्यत्वा
 त् गुहाया वृद्धौ हृदयाकाशे वा नि
 दित इति वा गुह्य । गुह्यमर्हति
 । दण्डादिभ्य इतियत् ॥ न । रहसि ॥
 उपस्थे । भगलिङ्गयो ॥ गुदे ॥ चि ।
 रहस्ये । गोप्ये । यस्यै कस्यै चिदन्त
 मनर्हे ॥ निर्जने ॥ गुह्यानिवासिनि ॥
 गूहनम् गुह्यते वा । गुह् ० । शसिदु
 ह्नीतिक्वप् ॥

गुह्यक । पु । देवयोनिविशेषे । कुवे
 रनिधिरक्षके मणिभद्रादौ ॥ गूह
 ति निधिरक्षति । गुह् ० । खुल् ।

गुह्यपु

पृषोदरादिस्वाद्यगागम ॥ निधिरक्ष
 न्ति ये यच्चास्तेस्युगुह्यकसत्तका इति
 व्याडि ॥ यद्वा । गुह्यं कुत्सितकायात्
 । कैशब्दे । आतइतिक ॥ गुह्यगोपनी
 य क सुखयस्यति वा । अनयो पञ्च
 यो शसिदुहि गुह्यभ्यो वेतिकाशिको
 क्ते क्वप् ॥ गूभा इति प्रसिद्धे पक्वाक्ने ।
 तस्यप्रकार । समितां सर्पिषा भृष्टां
 सिताद्राद्यादिसम्भृताम् । एलाखवङ्ग
 कर्पूरमरीचपरिवासिताम् ॥ चिप्
 त्वान्यसमितालम्बपुटे वेष्ट्य हते प
 चेत् । तत खण्डेन्यसेत् पक्वे गुह्य
 को ऽय मुदाहृत ॥ गुह्यको वृद्धयो
 ह्यो दृष्य पित्तानिलापघ । मधु
 रो ऽतिगुह्य पाके किञ्चित् सन्धान
 कृतसर ॥

गुह्यकलोक । पु । पिशाचलोकादुप
 रि गन्धर्वलोकादधो वर्तमाने भुवने ॥
 गुह्यकाशी । स्त्री । देवीविशेषे ॥ ने
 पाख्येतत्स्थाने ॥

गुह्यकेश्वर । पु । मनुष्यधर्मणि । कुवे
 रे ॥ गुह्यकायन्तीति गुह्यका । तेषा
 मीश्वर ॥

गुह्यगुह । पु । शिवे ॥

गुह्यदीपक । पु । खद्योते ॥

गुह्यनिष्यन्द । पु । मूत्रे ॥

गुह्यपुष्प । पु । अश्वत्थवृक्षे ॥

ॐ

ॐ

गूढपु

गूढभाषितम् । न । मन्त्रे ॥ गुप्तमाको

॥ गुह्यतमं भाषितम् ॥

गूढमीमांसा । पु । भूतये ॥

गूढाष्टकम् । न । भारभूत्यादिषु ॥ ते
 च यथा । भारभूत्यादिषु लिखितं सा
 कृत्यसरपुष्करा । प्रभासनेभिषौ
 नेतिगूढाष्टकमिदं जले ॥ इति स
 नेन्द्रसहितः ॥

गूढः । स्त्री । मले । विद्यायाम् ॥ गच्छ
 ति । गन्तुं । किप् । कर्ममादी
 नासिति वार्जिकेन मन्त्रोपेक्षार
 त्त्य कर्मदेवः ॥

गूढम् । क । रश्मि ॥ गूढे ॥ त्रि । अम
 कटे । गूढे । कृत्ये ॥ गूढे । कुर्वि
 नेने ॥ गूढते क्त्वा । गूढ् । क्त ।
 यद्यविभाषेतीडभावः ॥

गूढकः । सु । गूढोत्पन्नपुत्रे ॥

गूढकीड । पु । कर्मनखमे ॥

गूढमन्त्रः । पु । करीरे ॥ अष्टोठे ॥

गूढपत्रः । पु । अन्त करणे ॥ गुह्यवर्तनी ॥

गूढप्रातः । पु । सर्वे ॥ गूढा पादा अक्ष
 । प्रषोदरादि ॥ सत्ता । गूढ पा दयति
 । पद्मता । गयन्तात् किप् ॥

गूढपादः । पु । सर्वे ॥ गूढा सद्यता पा
 दाक्ष्ण । प्राज्ञाना अपि विज्ञेये हे
 यते हे च विंशती इत्यादि ॥

गूढपुत्रः । पु । मन्त्रिषौ । राक्षसाते

ॐ

गूढल

॥ गूढमासी पुरुषस्य ॥

गूढपुष्पकः । पुं । वज्रचपादये ॥

गूढफलः । पु । बदरे ॥

गूढमार्गः । पु । भूमध्यमार्गः । सुरङ्गा
 याम् । सुरङ्ग इति भाषा ॥ गूढस्व
 यौमार्गस्य ॥

गूढमैत्रुन । पु । कावे ॥ गूढं मैत्रुन
 मस्य ॥

गूढवर्चा । पु । दर्वुरे ॥ गूढं वर्चोस्य ॥

गूढवक्त्रिका । स्त्री । अष्टोठवृत्ते ॥

गूढसाक्षी । पि । योयिना गूढतया प्र
 यथैवचन आवित स ॥ तथाच
 नारद । अर्थिना स्वार्थसिद्धये प्र
 यथैवचन स्फुटम् । यः आच्यते
 तदा गूढो गूढसाक्षी स उच्यते ।
 इति ॥

गूढाङ्गः । पुं । कच्छपे ॥

गूढाङ्घ्रिः । पु । सर्वे ॥

गूढोत्पन्नः । पु । पुत्रविज्ञेये ॥ यथा ।
 उत्पद्यते गृहे सस्य नच ज्ञेयत क
 स्य स । स गृहे गूढोत्पन्न सस्य स्या
 यस्तत्पुत्रः ॥

गूढः । पु । न । मले । प्रकृति ॥ गूढ
 ते । गूढशब्दे गुपुरीषोत्सर्गवा ।
 तिथ्यष्टगूढेति साधु ॥

गूढचक्रः । पु । शरमले । चक्रचूडे ॥

गूढे साक्षिक इति गौडभाषाप्रति

ॐ

गृधि	गृधसी
<p>हे खगे ॥ गून' । वि । कृतपुरीषोत्सर्गे । चके ॥ गूयते ख । गु० । कः । दुग्धोर्दी र्घस्वेति नत्वम् ॥</p>	<p>गृधु । पुं । कामदेवे ॥ गृधति । गृ धु० । पृभिदिष्यधिगृधिधृषिधृ- ति कु' ॥</p>
<p>गूरणम् । न । उद्यमे ॥ गूवाकः । पु । क्रमुके । मुवाके ॥ गु वन्त्यनेन । गु० । पिना० साधु ॥ गूषणा । स्त्री । सेचके । मयूरपिच्छ पत्र ॥</p>	<p>गृधु । वि । खुब्धे ॥ गर्हनशील । गृ धु० । वसिगृधिधृषीति क्रुः । नेकुंश कृतीतीहनिषेध ॥</p>
<p>गृध्नान । पु । खससन इति प्रसिद्धे र क्षोमके ॥ रक्तवशुने ॥ इति राजनि र्घण्ट ॥ न । विषदिग्धपशोर्भासे ॥ साखगम इति प्रसिद्धे कन्दे । शिखि मूले । वर्तुले । यवनेष्टे ॥ गृध्नान. घित्तलो ग्राही तीक्ष्णो रोगना शनः । गन्धाकृतिरसै सुख्य खच्छ नाल पलाण्डुना ॥ गृध्न्यते भक्ष्य त्वेन कथ्यते रोगेषु । गृधिशब्दे । कर्मणिलुट् ॥</p>	<p>गृधुता । स्त्री । खुब्धत्वे । रागे । सङ्गे ॥ गृध्र । पु । दाक्षाय्ये । वज्रतुण्डे । पर मांस भक्षणाभिकाङ्क्षिणखगे । ग्रीध इति भाषा ॥ आसन्नमृच्छे नि चरन्ति गृध्रादयो मूर्द्धि गृहेर्द्धभागे ॥ चि । खुब्धके ॥ गृधति । गृधु० । सु खधागृधिय क्रन् ॥</p>
<p>गृध्नीव । पु । लोपाके । पृथुशृगाले । वडा मोटा सिन्धाल इति भाषा ॥ इति हेमचन्द्र ॥</p>	<p>गृध्रकूट' । पु । मगधदेशस्थसीमाश्रिते ॥ गृध्रनखी । स्त्री । कोखिष्टके । वदर्या म् ॥ कालियाकडा इति नौडभा- षाप्रसिद्धे कुलिकवृक्षे ॥ सिन्धायाम् । शीस इति भाषाप्रसिद्धे वृक्षे ॥</p>
<p>गृध्सः । पु । कन्दर्पे ॥ गृधति । गृधुअ भिकाङ्क्षायाम् । गृधिपण्योर्दकौचेति स । धातोर्दानादेश ॥</p>	<p>गृध्रपत्रा । स्त्री । धूमपत्रावृक्षे ॥ गृध्रराज । पु । जटायुपक्षिणि ॥ गृध्रसी । स्त्री । ऊरुसन्धौ वातरोगविशे षे ॥ ख० यथा । स्फिक्पायूरकटिपृष्ठ जानुजङ्घापद क्रमात् । गृध्रसी स मरुक्तादैर्गृह्णाति सन्धते मुहुः ॥ वाता वातकफा सन्धनौ रवाडरो चकाम्बिता । इति ॥ गृध्रमपि सति । ४</p>
<p>गृध्ससद' । पु । वृषिभिषे ॥ गृधि' । स्त्री । महदभिष्टाषे ॥</p>	<p>गृध्रमपि सति । ४ बोक्तकर्मणि । आतइति क । गौरा ४</p>

ॐ ॐ ॐ

गृहम्

दिक्षाम् ऋषिः ॥

गृहि. । स्त्री । सकृत्प्रसूतायां गवि ॥

वराहकान्तायाम् ॥ वदरायामोष
धौ ॥ काश्यप्याम् ॥ गृह्णाति । ग्रह
उपादाने । कृत् । पृषोदरादिः ॥ स
कृत्प्रसूतायाम् ॥ अतएव गृष्ण्यात्
तुष्पात्तेपि गृष्ण्यादिभ्यश्चेत्यत्र पु
नर्गृह्यकृतम् ॥

गृहम् । न । इष्टकादिरचिते वासस्या

ने । गेहे । उदवसिते । वेष्टानि ।

घर इति भाषा ॥ गृह्णाति धान्यादि

कम् । ग्रहः । गेहेकः ॥ यदा । गृह्

ग्रहणे । गृहते । इगुपधेतिकः ॥ क

खचे । भार्यायाम् । दारपरिश्रव

खणे श्रौतस्मार्त्तयोरन्यतराग्निनि

वेविते सर्वकर्मसम्पादके त्रिवर्गका

रण्ये ॥ न गृहं गृहमिच्छाहुः गृहि

णी गृहमुच्यते । तथा हि सहितः स

र्वान् पुरुषार्थान् समश्नुते ॥ नाम

नि ॥ भवने । राशौ ॥ चतुर्यभवने ॥

गृह्णाति पुरुषं य स्माद्गृह तेन प्र

कीर्तितम् ॥ अत्राहव्यासः । न गृह

बन्धनागार बन्धनेन च कारणम् ।

मनसा चो विनिर्मुक्तो गृहस्थोऽपि

विमुच्यत इति ॥ नहि जड गृहपु

ष बन्धाति न चान्यबन्धने कारणम्

स्ति किन्तु मनस आसक्तिमात्रं का

ॐ ॐ ॐ

गृहगो

रख तां विहाय संसारं कुर्वाणे गृह्य

तएवेत्यर्थः ॥

गृहा. । पुंभूति । कखचे । दारेषु ॥

तात्स्थ्यात् । भवति हि तात्स्थ्या

त् ताच्छब्दम् । मन्वा क्रोशतीत्यत्र

दौ मन्वाशब्देन पुरुषाश्चपि व्यपदि

श्यन्ते । एवञ्च गृहशब्दो वेष्टानि मु

ख्यो दारेषु ख्योपचारिकः । अचेदन

वधेयम् । गृहशब्दो यमर्षर्चादिष्व

दुभयचिह्नः । तत्र नपुंसकचिह्नोऽ

भिधेयवचनः । पुंलिङ्गसुबहुवचना

त्तएवेति ॥

गृहकच्छपः । पु । पेषयश्चिन्तायाम् ॥

गृहकन्या । स्त्री । घृतकुमार्याम् ॥

गृहकपोतः । पु. प्रासादकुक्कुटे । भि

ह्नीकखणे । पारावते ॥

गृहकर्ता । पु । भूसरेऽतिरुक्खोचट

के । धान्यभण्डखे ॥

गृहकारकः । पु । घराभी राज इति च

प्रसिद्धे वर्षसङ्हरजातिविशेषे ॥ यथा

। प्रतिमाघटकादेव कन्यायां नामि

तस्य च । खत्रकारस्य सम्भूति सोपा

नगृहकारक इति पराशरपट्टति ॥

गृहकारी । पु । कुम्हारी इति भाषाम्

सिद्धेकोटे ॥

गृहकूखकः । पु । चिचिखडास्त्रेशाके ॥

गृहगोधा । स्त्री । विशम्भरायाम् । य-

ॐ ॐ ॐ

गृहगो

रख तां विहाय संसारं कुर्वाणे गृह्य

तएवेत्यर्थः ॥

गृहा. । पुंभूति । कखचे । दारेषु ॥

तात्स्थ्यात् । भवति हि तात्स्थ्या

त् ताच्छब्दम् । मन्वा क्रोशतीत्यत्र

दौ मन्वाशब्देन पुरुषाश्चपि व्यपदि

श्यन्ते । एवञ्च गृहशब्दो वेष्टानि मु

ख्यो दारेषु ख्योपचारिकः । अचेदन

वधेयम् । गृहशब्दो यमर्षर्चादिष्व

दुभयचिह्नः । तत्र नपुंसकचिह्नोऽ

भिधेयवचनः । पुंलिङ्गसुबहुवचना

त्तएवेति ॥

गृहकच्छपः । पु । पेषयश्चिन्तायाम् ॥

गृहकन्या । स्त्री । घृतकुमार्याम् ॥

गृहकपोतः । पु. प्रासादकुक्कुटे । भि

ह्नीकखणे । पारावते ॥

गृहकर्ता । पु । भूसरेऽतिरुक्खोचट

के । धान्यभण्डखे ॥

गृहकारकः । पु । घराभी राज इति च

प्रसिद्धे वर्षसङ्हरजातिविशेषे ॥ यथा

। प्रतिमाघटकादेव कन्यायां नामि

तस्य च । खत्रकारस्य सम्भूति सोपा

नगृहकारक इति पराशरपट्टति ॥

गृहकारी । पु । कुम्हारी इति भाषाम्

सिद्धेकोटे ॥

गृहकूखकः । पु । चिचिखडास्त्रेशाके ॥

गृहगोधा । स्त्री । विशम्भरायाम् । य-

ॐ ॐ ॐ

गृहपौ	गृहधा
ल्लिकायाम् । छिप्कली विसुव्या इति भाषा ॥	धनी ॥
गृहगोधिका । स्त्री । मुषल्याम् । गृह	गृहप्रवेशः । पुं । गृहान्तर्गमने ॥
गोधायाम् ॥ अल्पागोधा । अल्पार्थ	गृहवधुः । पुं । गृहनकुले ॥
कम् । गृहस्यगोधिका ॥	गृहवसिप्रियः । पुं । वक्त्रप्रियि ॥
गृहगोशिका । स्त्री । पश्याम् ॥	गृहवसिमुक् । पुं । चटके ॥ कावे ॥
गृहजात । पुं । दास्यामुत्पन्ने दासवि	वके ॥
शेषे ॥	गृहभूमि । स्त्री । वास्तौ । वैश्वभुवि ॥
गृहणी । स्त्री । काञ्चिके ॥	गृहमणिः । पुं । दीपे ॥
गृहतटी । स्त्री । वीथ्याम् ॥ इतिहा	गृहमाशिका । स्त्री । चर्मचन्द्याम् । च
रावली ॥	जिनपचायाम् । चाम् चिरव्या इति
गृहदुम । पुं । मेषशृङ्गीरुचे ॥	भाषा ॥
गृहधूप । पुं । गृहधूपे ॥	गृहस्रगः । पुं । कुकुरे ॥
गृहनाशनः । पुं । वनकपोते । चिचकले	गृहमेधी । पुं । कृतदारपरिग्रहे । गृ
। घुघुती पिण्डुकिया इति च भाषा ॥	हस्ये ॥ गृहैर् दारैर् मेधते सङ्गच्छते
गृहनीड । पुं । चटके ॥	। मेधसङ्गमेध । सुखजाताविति
गृहपङ्क्तिः । स्त्री । रत्नकजनावासपङ्क्ती	गिनि ॥
। जिसे अववारिक कहते ॥	गृहमेधिनी । स्त्री । सात्त्विकीवृद्धौ ॥
गृहपतिः । पुं । गृहस्ये ॥ सविधिः । स	गृहस्यपत्न्याम् ॥
दानदानकर्त्तरि गृहस्ये ॥ मन्त्रवि	गृहमेधीयम् । न । गृहमेधे ॥ गृह
शेषे ॥ धर्मे ॥ गृहस्यपति ॥ स्त्री । गृह	मेधो देवतास्य । चावापृथिवीति च ॥
पत्न्याम् ॥ विभाषासपूर्वस्येति पाचि	गृहमेधीय । पुं । गृहाश्रमविहितैक
कौनत्वाभाव ॥	र्मादौ ॥
गृहपाश । पुं । शुनि ॥ गृहपाल्येति	गृहमेध्यम् । न । गृहमेधीये ॥ गृहमे
। पाशरक्षणे । कर्मगुण्य ॥	धो देवतास्य । चावापृथिवीति च ॥
गृहपोतकः । पुं । वास्तौ । हवेली	गृहयात्र । पुं । गृहस्वामिनि ॥ गृहयते
घर इति च भाषा ॥ इति शब्दरत्ना-	। गृहग्रहणे । शुद्धिस्पृष्टिगृहिभ्य
	भाव्यः ॥

गृहाणि	गृहोणि
गृहयासुः । पु । ग्रहीतरि । ग्रहयशी ले ॥ गृहयते तच्छील । गृह०चु० । स्पृहिगृहिपतीत्यासुच् । अयाम नेतिशेरयादेश ॥	गृहगोधिकायाम् ॥ गृहावग्रहणी । स्त्री । देहल्याम् ॥ गृ ह भवगृह्यते ऽनया । ग्रहउपादाने । करणे ल्युट् ॥
गृहवाटिका । स्त्री । गृहान्तिककृता रामे ॥	गृहाशया । स्त्री । ताम्बूल्याम् । नाग व ल्याम् । पानकी बेल इतिभाषा ॥
गृहसवेशक । पु । गृहसन्निवेशोपदे शके । वासुविद्योपजीविनि ॥	गृहाश्या । पु । पेषणशिलायाम् । सि ल इतिभाषा ॥
गृहस्य । पु । गृहिणि । गृहपतौ । ज्येष्ठाश्रमिणि । द्वितीयाश्रमिणि ॥ न्यायार्जितधनस्तद्वत् ज्ञाननिष्ठोऽ तिथिप्रियः । आद्रुकृत् सत्यवादीच गृहस्थो ऽपिबिमुच्यते ॥ गृहशब्दस्य दारवचनत्वात् कृतदारपरिग्रहो गृ हस्य । गृहेतिष्ठति । छा० । सुपि स्यइतिक् । ॥	गृहासक्त । पु । गृह्यके ॥ त्रि । गृहे आसक्तिविशिष्टे ॥ गृहिणी । स्त्री । भार्यायाम् ॥ इनिर्म स्वर्थीयः । डीप् । गेहकर्मकुशला याम् ॥ गृही । पु । गृहस्थे ॥ गृहा दारा स न्त्यस्य । इनि ॥ गृहीत । त्रि । स्वीकृते ॥ ज्ञाते ॥ प्रा प्ते ॥ धृते ॥ गृहीत इव केशेषु मृ त्युना धर्मं माचरेत् ॥
गृहस्थूणम् । न । गृहस्थम्भे ॥ गृहस्थ स्थूणा ॥	गृहीतदिक् । त्रि । पलायिते । तिरो हिते ॥
गृहाच । पु । वातायने ॥	गृहीति । स्त्री । ग्रहणे ॥
गृहागतः । पु । अतिथौ ॥ पि । गेह मायाते ॥	गृहीती । स्त्री । गृहीतवति ॥ गृही तमनेन । इष्टादिभ्यश्चेति कर्त्तरि इनि ॥
गृहाधिप । पु । गृहस्थे ॥	गृहेनर्दी । पु । गेहेशूरे ॥
गृहान्तम् । न । काञ्चिके ॥	गृहेश । पु । गृहपतौ ॥
गृहायनिक । पु । गृहिणि ॥	गृहोणिका । स्त्री । पल्याम् ॥
गृहाराम । पु । निष्कृटे । गृहोपवने ॥ गृहस्थआराम ॥	
गृहाणिका । स्त्री । शकुनशायाम् ॥	

गेहम्

गृह्यः । पु । गृहासक्तमगापडजयो ॥

गृह्यते । गृह् । पदास्वैरीतिक्यप्

॥ न । मलवर्त्मनि । गुदे ॥ ग्रन्थप्रभे

दे । गृह्यस्वे ॥ त्रि । अस्वैरिणि ॥

पद्ये ॥ गृह् । अदुपधाञ्जाकृषिचृ

तेरितिक्यप् ॥ गृहेभवो वा । यत् ॥

गृह्यक । पु । छेके । गृहासक्तपचिम्ब

गयो ॥ चि । निम्ने । आयत्ते ॥ क्य

वन्तात् स्वार्थे ऽनुकम्पायां वाकन् ॥

गृह्या । स्त्री । शाखापुरे ॥ इति मेदिनी ।

टाप् ॥

गेन्दु । पु । कन्दुके । गैद इति भा

गेन्दुक । पु । वा ॥ गे नमने इन्दुरिव

गेन्दुक । पु । ॥ गे इन्दुरिव प्रतिकृ

तिर्वा । इवे प्रतिकृतावितकन् ॥ पृषो

दरादिच्चादीर्घ ॥

गेयम् । न । गीते ॥ यथा । गेयगीता

नामसहस्रम् ॥ त्रि । गातव्ये ॥ गायने

॥ अर्धे कृत्वाटुचश्चेति योग्यताया

मचोयत् । ईदृशति । मुख ॥ गायति

। गैशब्दे । मथ्यगेयेति कर्त्तरि वाय

त् । गीयते इति वा ॥

गेष्वा । पु । पर्वणि ॥

गेष्वा । पु । गायने ॥ नटे ॥ गायति ।

गै । गादाभ्यामिष्णुच् ॥ सामगान

कर्त्तरि ॥

गेहम् । न । उदवसिते । गृहे ॥ गेन

गैरेय

गयेयेन ईदृशते काम्यते । ईह ० । क

र्मणि घञ् ॥ गोगयेयो गन्धर्वो वा

ईह ईक्षितोयस्मिन् वा ॥

गेहधूप । पु । अपराजितधूपे ॥ यथा ।

मयूरपिच्छ निम्बस्यपत्राणि वृक्षती

फलम् । मरिच हिङ्गु मांसी च बी-

जं कर्पाससम्भवम् ॥ छागरोमा ऽहि

निर्मोको विष्टा वैडालिकी तथा ।

गजदन्तश्च तस्यूर्णं किञ्चिद्घृतविमि

श्रितम् ॥ गेहेषु धूपन दत्त सर्वान्

वालग्रहान् जयेत् । पिश्रुचान् रा-

क्षसान् हत्वा सर्वज्वरहर भवेदिति ॥

गेही । पु । गृहिणि ॥

गेहेनर्दी । पु । कापुरुषे । पिण्डीकरे ॥

गेहेश्वर । पु । गेहेनर्दिनि ॥ इति हे

मचन्द्र ॥

गैरिकम् । न । रक्तधातौ । गेर इति

भाषा ॥ गैरिक रक्तधातु श्व गैरे

य गिरिजन्तया । सुवर्णगैरिक न्व

न्यत् ततो रक्ततर हि तत् ॥ गैरि

कदितय स्निग्ध मधुर तुवर हिमम्

। चक्षुष्य दाहपित्ताम्लकफक्षिक्कावि

षापहम् ॥ स्वर्णे ॥ गिरौ भवम् ॥

अध्यात्मादिच्चाहुञ् ॥

गैरिकाश्व । पुं । अश्वमधूकटुचे ॥

गैरी । स्त्री । बाङ्गकिरीटुचे ॥

गैरेयम् । न । शिखाजतुनि ॥ गिरौ भ

गोकर्ण

वम् । नद्यादिभ्यश्चेतिठक् ॥

गौ । पु । वलीवर्द्धे । अनहुषि ॥ स्वर्गे
। रश्मौ ॥ कुलिशे । वज्रे ॥ चन्द्रे ॥
सूर्ये ॥ गोमेधयज्ञे ॥ कषभनामौ
घधे ॥ स्त्री । सौरभेय्याम् । अर्जुन्या
म् । उस्त्रायाम् ॥ गोमासगुरु सु
क्षिप्त्वं पितृसौम्यविवर्द्धनम् । दृंह्यं
वातहृद्वल्य ममथ्य पीनसप्रयुत् ॥
चक्षुषि ॥ वाये ॥ दिशि ॥ मातरि
॥ वाचि ॥ भूमौ ॥ वृषराशौ ॥ न-
वाङ्गे ॥ गच्छति गम्यते वा ऽनेन वा
। गन्तृ० । गमेडोः ॥

गाव । पुभूनि । उदके । जले ॥

गोकर्णक । पु । गोक्षुरके ॥ स्थपुटे ।
विषमोद्भूते ॥ गोक्षुरे स्थपुटीकृते
इति हेमचन्द्र ॥ गवां क्षुरे ॥ वि-
कटवृक्षे ॥ गोर्धेनो । पृथिव्यावा
कटुकः ॥

गोकर्ण । पुं । अश्वतरे ॥ सर्पे ॥ गौः
कर्णायस्य । गोमन्दस्य चक्षुः परत्वा
त् गोकर्णसर्पः ॥ सारङ्गे । स्रगवि
शेषे ॥ गोरित्कर्णवस्य ॥ गणदेवता
विशेषे ॥ अङ्गुष्ठानामिकोन्माने । अ-
नामिकायुक्तविक्षृताङ्गुष्ठे ॥ गोः क-
र्णवृक्षः ॥ केकेसिदुर्ध्वविशेषे ॥ यथा ।

महावज्रस्य गोकर्णं शिवभद्राचर्चसु

कौन्त्याग्रम् । गोकर्णे भद्रकर्णीत्यादि

गोक्षुर

तिदेवीगीता ॥

गोकर्णी । स्त्री । मूर्वाणतायाम् ॥ गो.
कर्णवृक्ष । गौ. कर्णायस्या वा । वाक
कर्णेतिङीष् ॥

गोकिराटिका । स्त्री । विट्सारिका-
याम् ॥

गोकिराटी । स्त्री । सारिकास्थस्वने ॥

गोकिश्व । पु । मुखले ॥ हले ॥

गोकीश्व । पु । मुखले ॥ खाङ्गले ॥

गोक्षुखम् । न । गोसमूहे । गोधने ॥

गोस्थाने ॥ यथा । गोक्षुले कम्बुशा
खार्वा तैल्यन्त्रेषु यन्त्रयोः । अग्नी
मांस्थानि शौचानि स्त्रीषु वाक्ताक्षुरे
षु च ॥ ब्रह्मेप्रसिद्धे नन्दावासे ॥ सर्वा
कुलम् ॥

गोक्षुलिक । पु । कैकरे । बलिके ॥
पङ्कस्यगन्धुपेक्षके ॥

गोक्षुतम् । न । गोसमये ॥ चि । गोभि
रा चरिते ॥

गोक्षुर । पु । गोक्षुरके ॥ गोक्षुर. शी-
तल. स्वादुर्वज्रकृद् वस्त्रिशोधनः । म-
धुरो दीपनो दृष्यः पुष्टिश्च श्वाश्व
रीहर ॥ प्रमेहश्वासकाशार्शः कु-
च्छद्भोगवातनुत् ॥ क्षुरति । क्षुर
विलेखने । इगुपधक्षाग्रीकिर कः ।
गौर्गोर्वाक्षुर. ॥

गोक्षुरक । पु । गोक्षुर इति भाषा

गोचर

सिद्धार्थापलङ्कषायाम् । स्वादुकण्ट
के ॥ गौर्गौर्वा चुर ॥ स्वार्थेकन् ॥
गोखुर । पु । गोचुरे ॥ न । गवांशफे ॥
गोगोयुगम् । न । गोद्ये ॥ दोगावौ
। द्वित्वेगोयुगच् ॥
गोगोष्ठम् । न । गवांस्थाने ॥ गोष्ठजा
दय' स्थानादिषु पशुनामभ्य' ॥
गोग्रन्धि । पु । करीषे ॥ गोष्ठे ॥ गो
जिह्विकौषधौ ॥
गोष्ठतम् । न । गव्येष्टते ॥ वर्षणे ॥
गोग्र । पु । अतिथौ ॥ त्रि । गोघा
तके ॥
गोचर । पुं । इन्द्रियार्थे । रूपशब्दग
न्धरसस्पर्शस्वरूपे ॥ प्रयुञ्जतेहि । उ
पादानगोचरज्ञानमिति ॥ देशे ।
गवांजग्धिस्थाने । वने ॥ तथाचभार
वि । उपारता । पश्चिमरात्रिगोच
रादिति ॥ जन्मराश्यवधिग्रहचक्रा
न्तराराशिषु ॥ गाव इन्द्रियाणि चर
न्त्वक्षिन् । गोचरसम्पदेतिनिपाति
त ॥ चि । गोगामिनि ॥
गोचरफलम् । न । जन्मराशे सकाशा
त् ग्रहाणां सञ्चारवशेन शुभ शुभ फ
ले ॥ गोचरशुद्धिर्यथा । केतूपग्रभौ
मजन्दगतय' षष्ठ्यसिद्धा शुभा श्व
न्मार्कावपि ते च तौ च दशमौ चन्द्र
पुनः सप्तमः । जीवः सप्तनवद्विप-

गोजाग

चमगतो युग्मेषु सेर्मात्मज शक्रः ॥
षड्दशसप्तवर्जमितरे सर्वेषु पान्ते
शुभा इति ॥
गोचर्मा । न । गोस्त्वचि ॥ परिमाण
विशेषे ॥ सप्तहस्तेन दण्डेन चिंशद्द
ण्डैर्निवर्त्तनम् । दशतान्येव गोचर्म
दत्त्वा स्वर्गे महीयत इति दृढस्पति'
॥ यत् किञ्चित् कुरुते पाप ज्ञानतो
ऽज्ञानतो ऽपि वा । अपि गोचर्ममा
त्रेण भूमिदानेन शुद्धीतीत्याचारे
मिताचरा ॥
गोची । स्त्री । हिमालयपत्न्याम् ॥
गाव कुतिरूपा श्रुतिस्मृतीतिहा
सपुराणादिसम्बन्धिनी महादेववि
षयिणी वाच अञ्चति पूजयति य-
द्वा गच्छति प्राप्नोति तात्पर्यरूपेण
शृणोति । अञ्चु० । क्रिप् । डीप् ॥
गोशाल । पु । भूकदम्बे । कौकशिमा
इति गौडभाषा ॥
गोजर' । पु । वृद्धवलीवर्हे ॥
गोजलम् । व । गोमूत्रे ॥
गोजा । स्त्री । गोलोमिकायाम् ॥ पु
थिव्यां ब्रीहियवादिरूपेणोत्पन्नया
म् ॥ गोषु जायते । जनी० । जनसने
ति विट् । विदुनोरित्याचम् ॥
गोजागरिक । पु । भक्ष्यकारके ॥ न
। मङ्गले ॥

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

गोशी

गोशापशी । स्त्री । शुद्रचुपविशेषे ।

दुग्धफेनीवृक्षे । ब्रणकेतुघ्न्याम् ॥

गोजिह्वा । स्त्री । दार्विकायाम् । गो

जियालता दारियाशक इतिचगौ

डभाषा ॥ गोजिह्वा वातला शीता

ग्राहिणी कफपित्तनुत् । हृद्याप्रमे

हकासास्त्रब्रणज्वरहरी लघु ॥ को

मला तुवरारितक्ता स्वादुपाकरसा

स्मृता ॥ पत्रशाकस्तुगुणा । गोजि

ह्वाकुष्ठमेहास्त्रकुच्छ्रज्वरहरीलघु

॥ गोजिह्वेव ॥

गोजिह्विका । स्त्री । गोजिह्वालताया

म् ॥ गोजिह्वेव । कन ॥

गोडिम्ब । पु । शृगालजम्बाम् ॥

गोडुम्ब । पु । शीर्षेष्टन्ते । तरमूज इ-

ति भाषा ॥

गोडुम्बा । स्त्री । गवादन्याम् । चित्रा

स्थककन्याम् । गोमुक इतिगौडभा

षा ॥ गामुवं तुम्बति । तुषिअईने ।

मू०क । वृषोदरादि ॥

गोडुम्बिका । स्त्री । गोडुम्बायाम् ॥

गोशी । स्त्री । धान्याधारे मूख इतिभा

षाप्रसिद्धे आवपने ॥ गोशशब्दादा

वपनेर्थे जानपदकुण्डगोशेतिडीष्

॥ छिद्रवस्त्रे । शाण्ड्याम् ॥ धान्यमान

भेदे ॥ द्विभूर्पामोयुदाहृता तामेव

भारजानीयादिस्तुक्तेः ॥ शौशीपरि

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

गोत्र

मायामिति वैद्यकपरिभाषा ॥

गोशीतरी । स्त्री । ह्रस्वगोश्याम् ॥ ह्र

स्वगोशी । काश्चगोशीभ्यांष्टरच् ।

षित्त्वान् डीष् ॥

गोण्ड । पु । पामरजातौ ॥ वृद्धनाभौ

। नाभिगुडके ॥ त्रि । वृद्धनाभिवति

॥ गो अण्ड इव ॥

गोतम । पु । ब्रह्मण पुत्रेगौतममुनौ ॥

गोतमान्वय । पु । शक्यमुनौ ॥

गोतीर्थम् । न । गोष्ठे ॥

गोत्र । पु । अद्रौ । पर्वते ॥ न । आ

ख्यायाम् । नामनि ॥ सम्भावनी

यवोघे ॥ कानने ॥ चोचे ॥ वर्त्मनि

॥ छचे ॥ सजातीयगणे ॥ पूर्वाचार्या

णांमतेनाऽपत्ये ॥ कुले । अभिज

ने । ऋषिशब्दवाच्ये आदिपुत्रेष्वे स्व

सन्तानसञ्जाकारिणि ब्राह्मणरूपे ॥

अभियवैश्ययो रूपदिष्टातिदिष्टगो

त्रम् । शूद्रस्यातिदिष्टातिदिष्टगोत्रम्

। यथा । न समानगोत्रां भार्यं वि

न्देतेत्यनेन शूद्रस्यापि सगोत्रा कथं

न निषिध्यते इतिचेत् अत्रोपदिष्टा

तिदिष्टगोत्रस्यैवान्वेषेधो नत्वातिदिष्टा

तिदिष्टशूद्रगोत्रादेरितिनिर्णयः ॥ अ

भियवैश्यशूद्राणा अतिदिष्टातिदिष्ट

गोत्रप्रवरम् अतएवैतेषांपुरोहितगो

त्रप्रवरमित्यर्थः । तथाचाग्निपुराणे

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐॐॐॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गोत्रः

वर्णसङ्करोपाख्याने । चन्द्रियवैश्वशू
 द्राणां गोत्रं प्रवरादिकम् । तथा
 न्यवर्णसङ्कराणां येषां विप्राश्च याज
 कादृति ॥ गोत्राणितुचतुर्विंशति ।
 तथाचमनु । शाण्डिल्य काश्यपश्चै
 व वात्स्य सावर्णिक स्तथा । भरद्वाजो
 गौतमश्च सौकालीन स्नाथापर ॥
 कल्किश्च श्वामिनेश्वश्च कृष्णापेयव
 शिष्ठकौ । विश्वामित्र कुशिकश्च कौ
 शिकश्चतथापर ॥ दृतकौशिकमौ
 ज्ञल्यो आलम्ब्याः पराशर । सौषा
 यन स्तथाऽत्रिश्च वासुकी रोहितस्त
 था ॥ वैयाघ्रपद्यश्चैव जामदग्न्य
 स्तथापर । चतुर्विंशति गोत्राणां क
 थित्वापूर्वपण्डितैः ॥ अपिचमनु । ज
 मदग्नि भरद्वाजो विश्वामित्राविगौ
 तमा । वशिष्ठकाश्यपागस्त्या मु
 नयो गोत्रकारिणः ॥ एतेषां या
 न्यपत्न्यानि* तानिगोत्राणिमन्वते-
 । एतदुपलक्ष्य मन्येषामपि दर्शना
 त् । तथाच । सौकालीनकमौज
 ल्यो पराशरः पृहस्पती । काश्वनेवि
 ष्णुकौशिकयो कात्यायनाचेयकाख
 का ॥ कृष्णात्रेय साङ्कृतिश्च कौ-
 ण्डिन्यो गर्गसन्नकः । अङ्गिरसदृति
 स्थात अनादिकाखसन्निता ॥ अथ
 जैमिनिपृहदास्याः शाण्डिल्यो वात्स्य

गोत्रा

एवम् ॥ सावर्ण्यखम्ब्यान्वैयाघ्रपद्या-
 श्च दृतकौशिक ॥ शक्तिः काण्वीयन
 श्वैव वासुकीगौतम स्तथा । मुनक
 सौपायनश्च मुनयो गोत्रकारिणः ॥
 एतेषां यान्यपत्न्यानि तानि गोत्रा-
 णि मन्वते । सर्वेद्विषत्वारिणश्चोत्रा
 ॥ इतिषमञ्जयकृतधर्मप्रदीपः ॥ गूय
 ते शब्दोत्ते स्वसन्नानधर्मबोऽमेन
 । गुह्यम् ॥ पुन । मुधुकीपचीत्या
 दिनाचो वा ॥ गां प्रायते वा । वैष्णवा
 खने । आतोनुपसर्गे इति क ॥

गोत्रजः । पि । गोत्रोत्पत्ते ॥ सतु जन्म
 नामस्मृतिपर्यन्तसमसंनोदकभावात्
 पश्चाद्भवति ॥

गोत्रभिद् । पु । इन्द्रे । शक्ते ॥ गोत्रा
 न् गिरीन् भिनत्ति । भिदिरु । स
 त् सूद्विषेति भिदे किप् ॥

गोत्रवृत्तः । पु । धन्वनदृष्टे ॥

गोत्रसप्तव । पु । पश्चिमिषे ॥

गोत्रस्वखनम् । न । अन्यस्त्रोनामग्रहणे
 ॥ यथा । गोत्रस्वखने भ्रान्ति मानि
 निजानोहि केवलां मेऽच । व्याख्या
 नतो विशेषप्रतिपत्ति पाणिनीय-
 इवेति ॥

गोत्रा । स्त्री । कौ । पृथिव्याम् ॥ गोत्रा
 शैला सन्ध्याम् । अर्धभावात् ॥ गा
 खानि प्रायते वा । वैष्णवा क ।

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गोदुग्ध

टाप् ॥ गव्यायाम् । गवांगणे ॥ गवां
समूह । इति च कथ्यते चेति च ॥
गोद' । पु । मस्तिष्के ॥ चि । गोप्रदे ॥
गां ददाति । डुदाञ् ० । आत इति कः ॥
गोदन्तम् । न । नटमण्डने । हरिता-
ले ॥ पु । गोर्दन्ते ॥
गोदा । स्त्री । गोदावर्यां नद्याम् ॥
गोदानम् । न । व्रतविशेषे । केशान्ते ॥
गाव' केशा दीयन्ते खण्ड्यन्ते ऽस्मिन् ।
डुदाञ् ० । कर्मणि ल्युट् ॥
गोदारणम् । न । हले ॥ कुदाले ॥
गां भूमिं दारयति । दृविदारणे ।
ल्युट् ॥ गौ भूमिर्दारयते ऽनेन । क
रणेल्युडा ॥
गोदावरी । स्त्री । नदीविशेषे । गौत
मसम्भवायाम् । ब्रह्माद्रिजातायाम् ॥
गोदुग्धम् । न । गो' क्षीरे ॥ अस्त्रगु
णा । गव्यं दुग्धं विशेषेण मधुर
रसपाकयो' । शीतलं स्तन्यकृत् क्षि
ग्ध वातपित्तास्त्रनाशनम् ॥ दोष
धातुमलस्रोत किञ्चित् क्लेदकरं गुरु
। जराससस्तरोगाणां शान्तिकृत् से
वितं सदा ॥ * ॥ कृष्णाया गोर्भध
दुग्ध वातहारिगुणधिकम् । पीता
या हरते पित्तं तथ वात हरं भवे
त् ॥ श्लेष्मलं गुरु शुक्लाया रक्ताच्चि
वाच्च वातकृत् । वातवत्सविवत्सा

गोधुक

नां गवां दुग्धं त्रिदोषकृत् ॥ वष्कयि
यया त्रिदोषघ्नं तर्पणं वलकृत् पय
। जाङ्गलानूपशैलेषु चरन्तीनां यथो
त्तरम् । पयो गुरुतरं क्षेप्तो यथाहा
रं प्रवर्तते ॥ खल्यन्नमक्षसाज्जातं
क्षीरं गुरु कफप्रदम् । तत्तु बल्य प
रवृष्य स्वस्थानां गुणदायकम् ॥ प
लातृगणकार्पासवीजजं रोगिणो हि
तम् ॥ * ॥ अपिचाहराजनिर्घण्ट ।
गवां प्रत्यूषसि क्षीरं गुरुविष्टम्भि
दुर्जरम् । तस्मा दभ्युदिते सूर्ये या
मं यामार्द्धमेव वा ॥ समुत्तार्य पयो
ग्राह्यं तत पथ्य दीपनं खघु । विव
त्सावाखवत्सानां पयो दोषघ्न
मीरितम् ॥ शस्त वत्सैकवर्णायाध
वलीकृष्णायो रषि । इत्थादा माष
पर्णादा ऊर्ध्वशृङ्गी च या भवेत् ॥
तासां गवां हितं क्षीरं शृतं वा ऽशृ
तमेव वा । गवां सितानां वातघ्नं कृ
ष्णानां पित्तनाशनम् ॥ श्लेष्मघ्नं रक्त
वर्णानां वीन् हन्ति कपिलापयः ॥
इति ॥

गोदुग्धदा । स्त्री । चक्षिकाटये सुनी
लायाम् ॥

गोधुक । पु । गोप्ते । गोदे । म्हरि ॥ गां
दोग्धि । दुह प्रपूरणे । सत्सुविषे
ति क्तिप् ॥

गोधा

गोदुह । पुं । गोदुहि । गोपे ॥ नां
दोग्धि । दुह० । मू० क ॥

गोदोहनम् । न । गवां दोहनस्थाने
॥ गावोदुहन्ते ऽस्मिन् । ल्युट् ॥ का
लविशेषे । मूहूर्त्ता ऽष्टमभागे ॥ यथा ।
आचम्य च ततः कुर्यात् प्राची द्वारा
वलोकनम् । मूहूर्त्तस्याष्टम भागम्
ही ल्योद्यतिथिर्भवेत् इति ॥

गोदोहनी । स्त्री । गोदोहनपात्रे ।
पार्याम् ॥ गोर्दुह्यते यस्याम् । दुहे
करणाधिकरणयोश्चेति ल्युट् । ङीप् ॥

गोद्वज्र । पु । गोमूत्रे ॥

गोधन । पु । स्थूलाग्रवाणे । तुक्का इति
भाषा ॥ इतिहरिवंश ॥ न । गोस-
मूहे । गोकुले ॥ गवां धन समूह ॥

गोधा । स्त्री । तलायाम् । व्याघात
वारण्य । धनुर्गुणाघातवारणाय प्रको-
ष्ठतआवदुयां चर्मपथ्याम् ॥ निहा
कायाम् । गोधिकायाम् । गोह इति
भाषा ॥ अस्या मांसपाकविधिः । गो
वा चोष्णजलैर्भूय चाखितां खण्ड
य कृताम् । त्विन्नाच्च तक्रतोयाभ्यां
चाखितां सूक्ष्माखण्डिताम् ॥ तत्र ये
द्वेसवाराक्षे प्रलेहो वा विधानतः
॥ निपाके मधुरा गोधा वातपित्तप्र-

साग्निनी । कषाया कटुका प्रोक्ता
कफघ्नी वलवर्द्धनी ॥ ना तु कृष्णव-

गोधूम

जलजभेदाद्विधेति व्याख्यातार ॥ गु
थ्यते बाहुर्यया । गुधपरिवेष्टने । ह
लश्चेति घञ् ॥

गोधापदिका । स्त्री । गोधापदीकता
याम् । गोयालिया इति गौड भाषा ॥
गोधापदी । स्त्री । सुवहायाम् । गोधा
पदिकायाम् ॥ गोधा इव पादो मूलम
स्या । कुम्भपदीषु चेति साधु ॥

गोधास्त्रन्ध । पु । विट्स्त्रदिरे ॥

गोधि । पु । ललाटे ॥ गोधिकायम् ॥
गुथ्यते । गुध० । इन ॥ गावी नेचेधी
येते यस्मिन् । कर्मयस्यधिकरणे चेति
किर्वा ॥

गोधिका । स्त्री । गोधायाम् । निहा
कायाम् ॥ गोहीति प्रसिद्धे जलचरे
॥ गुथ्यति । गुध० । खुल् ॥

गोधिकापुत्र । पु । गोधाशावके । गौ
धेये । सर्पागोधायामुत्पन्ने चम्बन-
गोह इति प्रसिद्धे जन्तुविशेषे ॥ गु
थ्यति । गुध० । खुल् । गोधिकाया
पुत्रः ॥

गोधिनी । स्त्री । वृद्धतीभेदे । चविका
याम् ॥

गोधुमः । पु । गोधूमे ॥ इति शब्दच
न्द्रिका ॥

गोधूस । पु । नागरङ्गे ॥ ओषधीवि
शेषे ॥ गीहू इति प्रसिद्धे व्रीहिविशे-

गोधूम

घे । रसाले । सुमने ॥ गोधूम सु
मनोऽपिस्थात् त्रिविधः स च कीर्त्ति
त । महागोधूम इत्याख्य पश्चाद्दे
शात् समागत ॥ मधूची तु ततः कि
ञ्च दत्त्वा सामध्यदेशजा । नि शूको
दीर्घगोधूमः काचिसन्दी मुखाभिध
॥ गोधूमो मधुर शीतो वातपित्त
हरो गुह्य । कफशुक्रप्रदो वल्य सि
ग्ध सन्धान कृत् सरः ॥ जीवने कृ
द्गो वर्यो वयो वीर्यस्थिरत्वकृत्
। कफप्रदो नवीनो मधपुराण । पु
राणयवगोधूमश्चौद्राङ्गलशूक्यभु
गिति वाग्भटेन वसन्ते गृहीतत्वात्
॥ मधूची शीतला किण्वा पित्तघ्नी
मधुरा लघु । शुक्रला वृंहणी पण्या
तद्वन्दीमुखा स्मृता ॥ गुण्यति गु
ह्यते वा । गुह्य० । गुह्यरुम् ॥
गोधूमसम्पदम् । न । काञ्चिकप्रभेदे ।
सौवीरे ॥

गोधूमसारः । पु । सुमनस्य सारांशे ।
सीरा इति सत्प्रतिपत्त्याते ॥ तदि
धियेया । निस्तुषाम् गोधूमा जुद्ध
ले कण्डयित्वा सायङ्काले क्षुत्तिकादि
पात्रे जले ममङ् कारयित्वा भरहि
ने प्रभातसमये उपरिस्थजलजलेन
दूरीकृत्वाऽध्वंसार जातमेतत्
गुह्यं पोषणकरं श्वस्यैर्हृतिपाक

गोधूखि.

राजेश्वर ॥

गोधूमी । खी । गोलोमिकायाम् । गो
धूमा इति पाथरी इति च गौडभाषा
प्रसिद्धे शुद्रक्षुप विशेषे ॥

गोधूखि । पुं । खी । समयविशेषे ॥
यथा । सन्ध्यातपारुणितपश्चिमदि
ग्निभागे व्योम्नि स्फुरदिरक्षतारकस
न्निवेशे । बहु गवां खुरपुटोद्गच्छितै
रजोभिर्गोधूखि रेष कथितो भृशु
जेन योग ॥ अथिच । यावत्सिन्धू
रवर्धे गगनतलगतं भानुविम्बं च ना
स्त याव वो दिक्षु शान्तिं व्रजति क्षु
रपुटे रुद्धतो रेणुसङ्गः । तत्र सौ
वीसिदोषः प्रभवति न च सा क्रूरद
ष्टि ग्रहाणां यात्रायां वा विकल्हे स
कलशुभकरी सर्वकार्यस्य सिद्धिः ॥
काचिविधेति दीपिका । यथा । गो
धूखि त्रिविधा वदन्ति भुनक्तो चारी
विवाहादिके हिमन्ते शिथिले श्रया
ति मृदुतां पिच्छीकृते भास्वरे । गो
खेऽर्द्धांशमिते वसन्तसमये भा
नौमते दृश्यतां स्वर्धे चास्त मुपागते
च निवर्तं वर्धशरत्काखयोः ॥ हिम
न्तशिशिरयो मृदुतां प्राप्तापिच्छीकृ
तरविकाशः । गोखेऽर्द्धांशरविका
शः ॥ वर्धशरत्समयेऽस्तगतं
काच इत्यर्थः ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गोप

गोनन्दी । स्त्री । सारसखगखियाम् ॥
 गोनर्ह । पु । सारसखगे ॥ पर्वतविशे
 षे ॥ न । कैवर्तीमुस्तके ॥ गांजलं
 नर्दयति । नदशब्दे । कर्मयुगम् ॥
 गोनर्दीय । पु । पतञ्जलिमुनौ । गोन
 र्हे ॥ गोनर्हभव । दृष्टाच्छ ॥
 गोनस । पु । सर्पविशेषे । तिखित्से
 । मण्डलीवोडे ॥ गोरिव नासिका
 अस्य । अञ्नासिकाया इत्यञ् नसा
 देशश्च ॥ वैक्रान्तमणौ ॥
 गोनाथ । पु । अनर्द्धाह ॥
 गोनाय । पु । गोपाले ॥ गानयति ।
 गोञ् प्रापणे । कर्मयुगम् ॥
 गोनास । पु । गोनसे ॥ गोरिव नासा
 यस्य ॥ न । वैक्रान्तमणौ ॥
 गोनिष्यन्द् । पु । गोमूत्रे ॥
 गोप । पु । गुवाञ् इति भाषाप्रसिद्धे
 सङ्करजातिविशेषे । आभीरे । वल्ल
 वे ॥ मणिवन्ध्यां तन्त्रवायात् गोपजा
 ते श्व सङ्गव इति पराशरपट्टति
 ॥ गोष्ठाध्यक्षे ॥ भूपतौ ॥ ग्रामौघा
 धिकृते ॥ बाले ॥ चि । रक्षके । उ
 पकारके ॥ गोपायति । गुपूरक्षणे ।
 आयादय आर्द्धधातुकेवा । अच् ॥
 गांपातिवा । पारक्षणे । आतोनुपे
 तिक ॥ गोर्जखात् पातिवा । पा०
 । सुवीतिक ॥

गोपर

गोपक । पुं । गोपग्रन्थार्थे ॥ स्वार्थे क ॥
 गोपकन्या । स्त्री । आभीरसुतायाम् ॥
 शारिवौघधौ ॥
 गोपघोण्या । स्त्री । हस्तिकोलौ । वद
 रीकदायाम् ॥ वदरीसदृशाकारो
 वृक्षः । सूक्ष्माफलो भवेत् । अटप्या
 मेवसा घोण्या गोपघोण्येतिचोच्यते
 ॥ विकङ्कतदृष्टे ॥
 गोपति । पु । शिवे । शम्भौ ॥ षण्डे
 । साँड इति भाषाप्रसिद्धे वृषे ॥ नृ
 पे ॥ भास्करे ॥ निदशाधिपे ॥ नृ
 षभनामौघधौ ॥ गवांपतिः ॥ श्री-
 कृष्णे ॥ गवांपाखनात् । गौर्महोत-
 स्या पतिर्वा ॥
 गोपदक्ष । पु । गुवाके ॥
 गोपनम् । न । अपङ्गवे ॥ गोपनाङ्गी
 यते सन्धनगुप्तिरन्धतविना ॥ रक्षा
 याम् ॥ तेजपात इति भाषाप्रसिद्धे
 तमाक्षपणे ॥
 गोपनीय । चि । गोपितव्ये । गोप्ये ॥
 गोपभद्रम् । न । शाखूके ॥
 गोपभद्रा । स्त्री । काश्यप्याम् ॥
 गोपभद्रिका । स्त्री । गम्भार्याम् ॥
 गोपवधू । स्त्री । शारिवायाम् ॥ गोपा
 ङ्गनायाम् ॥ गोपीएववधू । स्त्रिया
 पुवदिङ्मादिनापुवङ्गावः ॥
 गोपरसः । पु । बाले । गन्धरसे ॥ गो

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गोपाख.

ये उत्पत्तौ रसोऽस्य ॥

गोपवल्ली । स्त्री । भूर्वायाम् ॥ शारिवा
याम् ॥ श्यामास्तिकायाम् ॥गोपा । स्त्री । गोपालिकायाम् ॥ श्या
मास्तिकायाम् ॥ गोपायति । गुपू० ।
पञ्चाशत्कृत्वात् अजादिच्छाट्टापृ
ति केचित् ॥ गा पाति । पारश्चये
। आतोनुपसर्ग इति केप्राप्ते । वास
रूपन्यायेन आतोमनिन् कनिह्वनि
पश्चेति चेन बिचि अदन्तस्वाभावा
दाव्विधेरभावे गोपा० विश्वपावदि
तिबोधम् ॥गोपानसी । स्त्री । छादनाञ्जुदाबलि
। वडभ्याम् । कुञ्चेषु छादनार्थं दत्ते
वक्रकाष्ठे ॥ छादनाधारे । पटलाधा
रवश्चपञ्चरे ॥ गोपायति । गुपू० वा
हुल्लकान् नसट् मच्यय । अज्ञोपय
लोपौ ॥ गवां गोभिर्वा पानम् किरणा
नां ग्रहणम् किरणैर्वा शेषणम् । तत्
स्थिति निवर्त्तयति । घोन्तकर्मणि ।
आतोनुपेतिक । गौ० ङी ॥ घ्गोपायित । चि । रक्षिते ॥ गोपायते
ख । गुपू० 'क्त' । आयादयआदुधा
तुकेवा ॥

गोपाल । पु । नृपे । भूपे ॥ गोपे । नवा

पालके ॥ ईशे ॥ श्रीकृष्णे ॥ तद्वा
नं यथा । अस्माद्वाकोपनीयान्-

गोपाष्ट

जहृचि ररुणाभोजनेषो ऽम्बुजस्थो
वालो जङ्घाकटीरस्थसकलितरणात्
किङ्कणीको मुकुन्द । दोर्भां ह्येय
ज्वीन दधद् ऽतिविमलं पायसं वि
श्ववन्द्यो गोगोपीगोपवीतो रुदनस्र
विलसत्कण्ठभूष स्थिरव इतितन्त्रसा
र' ॥ सर्वस्य जगतः पालनात् । वि
ष्णौ ॥ गां भूमिं वेदं तन्मूलं य-
ज्ञादिकं वा । पालयति । गा. पालय
तिवा । पालरक्षणे । कर्मण्यञ् ॥
उगणे । मध्यगुरौ । ऽ । ॥गोपालक' । पु । शिवे ॥ श्रीकृष्णे ॥ ग
वांपालके ॥ गोपालयव । स्वार्थे कन् ॥
गोपालकर्कटी । स्त्री । ग्वालकाकडी
इति प्रसिद्धे कर्कटी प्रभेदे । चुड्रेर्वा
रौ । चुड्चिर्भिटायाम् ॥गोपालिका । स्त्री । गोपालकस्त्रिवा
म् ॥ अचपुयोगलक्षणेऽङीष्प्राप्त.
पालकान्तामेति निषिध्यते ॥ कीट
विशेषे । महाभीरौ ॥ शारिवाया
मेषधौ ॥गोपाली । स्त्री । गोपालकर्कश्याम् ॥
गोरक्ष्याम् ॥ गोप्याम् ॥ गोपाली
करतालीनर्त्तनशाली पुनातुवन
शाली ॥गोपाष्टमी । स्त्री । गोष्ठाष्टम्याम् ॥ यथा
। युक्ताष्टीकार्तिकेतु स्मृता गोपाष्ट

गोपुर

मी वृधै । तद्दिने वासुदेवोऽभू
द्गोप पूर्वन्तु वत्सप ॥ तत्र कुर्या
द्गर्वा पूजा गोघ्रास गोमदक्षिणम्
। गवानुगमन कार्यं सर्वान् कामान्
ऽभीप्सता ॥

गोपिका । स्त्री । गोपव्याम् ॥ गोपाय
ति । गुपू० खलु ॥ गोप्याम् ॥

गोपित्तम् । न । गोरोचनायाम् ॥

गोपिनी । स्त्री । श्यामालतायाम् ॥

गोपी । स्त्री । गोपस्यनार्याम् ॥ गोप

स्य स्त्रीच्छर्थे पुत्रोपादाख्यायामिति
ङीष् ॥ शारिवायाम् ॥ रत्निकाया

म् ॥ रत्निकायाम् । मूलप्रकृतौ ॥

गोपायति । गुपू० आयाभावे । प

चाद्यच् ॥ गौरादिङीष् ॥

गोपीथ । पु । न । रक्षणे ॥ न । तीर्थे

॥ जलहोण्याम् ॥ गावपिवन्त्यस्मि

न् । पा० निशीथगोपीथावगथाद्

तिथक् ॥ गोपीथसेमपानमिति

वेदभाष्यम् ॥

गोपुच्छ । पु । हारविशेषे ॥ गोर्खाङ्गू

ले ॥ गोर्खाङ्गूलवानरे ॥

गोपुटा । स्त्री । स्थूलैवायाम् ॥

गोपुटिकम् । न । शिववृषस्यमण्डपे ॥

गोपुरम् । न । पुरद्वारे ॥ द्वारमात्रे ॥

कैवर्त्तीमुस्तके ॥ गां जल विपत्तिं ।

पृथालनपूरणयो । मू० क॥ गौर्ज

गोप्याधि.

ल पुरमस्येतिवा ॥ यद्वा । पुरति ॥

। पुरअग्रगमने । द्रुगुपधेति क॥ ग

वापुरम् ॥ गोपायति वा । गुपू० बाहु

लकादुरच् ॥ यद्वा । पोषते । पुनमह

त्वे । द्रुगुपधत्वात् क । रक्षयोरभेदः ।

गोभि पुरम् ॥ गा पुरति वा । पुर० ।

मू० कोवा ॥

गोपुरक । पु । कुन्दुरके । बहुगन्धे ॥

गोपुरीषम् । न । गोमये ॥

गोपेन्द्र । पु । विष्णौ ॥ गोपराजे ॥

गोपेश । पु । शक्यमुनौ ॥ गोपराजे

॥ नन्दघोषे ॥

गोप्ता । त्रि । रक्षके ॥ गोपायति ।

गुपू० टच् ॥ श्रीकृष्णे ॥ सद्द्विस्वमा

यया स्वात्मान सवृणोति ॥

गोप्त्री । स्त्री । गोपिकायाम् ॥ रक्षि

कायाम् ॥

गोप्यः । पु । दासीपुत्रे ॥ त्रि । रक्षणी

ये ॥ गुह्ये ॥ सङ्गोपनीये ॥ यथा ।

आयु र्धित्तं गृहच्छिद्र मन्त्रमैथुन

भेषजम् । अपमान तपो दान नव

गोप्यानि यत्नत इति ॥ गुप्यते । गुपू०

ऋहलोर्ण्यत् ॥

गोप्यकः । पु । दासे ॥ गोप्यात् स्वार्थे क॥

॥ गोप्य कायति वा । कै० आतइतिक

गोप्याधि । पु । वन्धकविशेषे ॥ तथा

च नारदः । अधिक्रियत इत्याधि.

गोमय

स विज्ञेयो द्विलक्षणः । कृतकालो
ऽपनेयश्च धावद्देवोद्यतः स्रग्धा ॥ स
पुनर्विधो प्रोक्तो गोप्यो भोग्यस्त
थैवच । गोप्योरक्षणीयः ॥

गोवाली । स्त्री । औषधिविशेषे ॥ पा
ककर्णतिङ्गीप् ॥

गोभण्डीरः । पु । जलकुङ्कभखगे ॥

गोभक्षिका । स्त्री । मक्षिकाविशेषे ।
दशे । डांस इतिभाषा ॥

गोमान् । वि । गवोश्चरे । गोमिनि ॥
वहवो गावोऽसौ । मूनि तदस्यास्ती
तिमतुप् ॥

गोमतम् । न । गयूतौ ॥

गोमतक्षिका । स्त्री । प्रशस्तायांगवि ॥
प्रशसावचनैश्चेति निश्चयसमासः ॥

गोमती । स्त्री । स्वनाम्नाख्यातायां नद्या
म् । वाशिष्ठ्याम् ॥ वैदिकमन्त्रवि
शेषे ॥ उगितश्चेतिङ्गीप् ॥

गोमन्तः । पु । विन्ध्यप्रच्यन्तपर्वते ॥

गोमय । पु । न । गोविधि ॥ गो.पुरी
षम् । गोश्चपुरीषे इतिमयट् ॥ अ
च्यन्तजीर्णदेहाया वन्ध्यायाश्च विशे
षतः । रोगार्त्ताया. प्रवृत्ताया न गो
गोमयमाहरेत् ॥

गोमयच्छत्रम् । न । शिखीन्द्रके ॥

गोमयच्छत्रिका । स्त्री । उच्छिखीन्द्रे
शिखीन्द्रे । दिखीरे ॥

गोमुखः

गोमयप्रियम् । न । भूटणे ॥

गोमयेत्या । स्त्री । गोमयजातकीट
विशेषे । गर्दभ्याम् । गोवरीत्या इति
भाषा ॥

गोमायु । पु । शृगाले ॥ गन्धर्वविशेषे
॥ गां विकृतां वाचं मिनेति । डुमि
न् ० । कृतापेच्युण् ॥

गोमी । पुं । शृगाले ॥ बुद्धिभिक्षुशिष्ये
। आमलेरे ॥ वि । गोमति ॥ उपा
सके ॥

गोमीनः । पु । मत्स्यविशेषे ॥

गोमुखः । पु । मातलिपुत्रे ॥ महादे
वगणान्तरे ॥ नक्रे ॥ यक्षविशेषः ॥

न । कुटिलागारे ॥ वाद्यभाण्डे ॥ ले
पने ॥ चैरक्रियमाणे सुरङ्गायाः प्र
भेदे ॥ जपमालागोपनाय पट्टवस्त्रा
दिनिर्मिते गोमुखी इति प्रसिद्धे य
न्त्रविशेषे ॥ यथा । चतुर्विंशाङ्गुल
मित पट्टवस्त्रादिसम्भवम् । निर्मा
याऽष्टाङ्गुलिमुखं श्रीर्वा तत्पट्टद
शाङ्गुलम् ॥ त्रैयं गोमुखयन्त्रं सर्व
तन्त्रेषु गोपितम् । तन्मुखे स्थापये
न्मालां श्रीवामधगतं कर ॥ प्रजपे
द्विधिना गुह्यं वर्षा मालाधिकं प्रिये । इ
ति मुण्डमालातन्त्रम् ॥ गोमुखादौ
ततोमालां गोपयेन्मातृजारवत् ।
इति मयातन्त्रम् ॥

गोमेद

गोमुखी । स्त्री । मन्त्रजपार्थक्यर्पटादि
निर्मितगुप्तिकायाम् । गोमुखे ॥ राठ
देशस्थनदीविशेषे ॥

गोमूत्रम् । न । गो. जले ॥ अस्थगुणा ।
गोमूत्र कटु तीक्ष्णोष्ण चारं तिक्त
कषायकम् । लघ्वग्निदीपन मेघं
पित्तकृत् कफघातहृत् ॥ शूलगुल्मो
दरानाहकण्डूचिमुखरोगजित् । कि
लासगदवातामवस्तिरक् कुष्ठनाशन
म् ॥ कासश्वासापह शोथकामलापा
ण्डुरोगहृत् ॥ * ॥ कण्डूकिलासग
दशूलमुखाचिरोगान् गुल्मातिसा
रमरुदामयमूत्ररोधान् । कासं सकु
ष्ठजठरकृमिपाण्डुरोगान् गोमूत्र मे
क मपि पीत मपाकरोति ॥ सर्वेष्व
पिचमूत्रेषु गोमूत्र गुणतोधिकम् ।

उदाहरणयथा ॥

प्र	वृ	त्ते	वि	त	स	हु	न	सा	ध	ने	प्य	वि	षा	दि	भि
व	हृ	पि	वि	क	स	दा	न	यु	ध	मा	प्य	वि	षा	णि	भि

इतिमाघे १८ सर्गे ४६ श्लोक ॥
अस्याश्चत्वारोभेदाः । पादगोमूत्रि
का अर्द्धगोमूत्रिका श्लोकगोमूत्रिका
विपरीतगोमूत्रिकेतिभेदा इति स
रस्वतीकण्ठाभरणम् ॥

गोमेदः । पु । गोमेदकमयौ ॥ द्वीप
विशेषे ॥ यथा । गोमेदे गोपतिर्ना

गोमूत्रि

अतो विशेषाकथने मूत्रं गोमूत्र
मुच्यते ॥ ग्रीहोदरश्वासकासशोथव
चाग्रहापहम् । शूलगुल्मरुजानाह
कामलापाण्डुरोगनुत् ॥ कषायं ति
क्ततीक्ष्णच पूरणात् कर्णशूलहृत् ॥
गोमूत्रिका । स्त्री । तृणविशेषे । चोच
जायाम् । रक्ततृणायाम् ॥ चित्रका
व्यविशेषे । यथा । गतिरुच्चावचा य
त्र मार्गे मूत्रस्य गोरिव । गोमूत्रिके
ति तत् प्राहुर्दुष्कराचित्रवेदिन
॥ अपिच । वर्णानामेकरूपत्वं यद्ये
कान्तरमर्हयो । गोमूत्रिकेति तत्
प्राहुर्दुष्करतद्विदोविदुरिति ॥ षो
डशकोष्ठद्वये पङ्क्तिद्वये ऽर्द्धद्वय क्रमे
ण विलिख्यैकान्तरविनिमयेन वाचने
श्लोकनिष्पत्तिर्भवतीत्युद्धार ॥

म राजा भूजोसबोद्यत । याज्यो ऽ
भूद्वज्जिकल्पाना भौतथ्याना मनो
कुले ॥ स तेष हरियत्राय प्रवृत्तेषु
भृगून्गुहून् । वब्रे त गौतम को
पादशपत् सोऽगमत् चयम् ॥ य
त्रवाटे ऽस्य ता गावो दग्धा कोपा
मिना मुने । तन्मेदसा महीछन्ना

गोमेद	गोरक्ष
<p>गोमेद सततोऽभवदिति ॥ गोमेदक । पु । स्वनाम्ना प्रसिद्धे मणि विशेषे ॥ न । पीतमणौ ॥ राहुर ले । तमोमणौ ॥ अरुपरोक्षा यथा । हिमालयेवा सिन्धौवा गोमेदम णिसम्भव । स्वच्छकान्ति गुरु सि न्धो वर्णाद्यो दीप्तिमानपि ॥ वक्ष च पिञ्जरो धन्यो गोमेदइतिकी र्त्तित । चतुर्धा जातिभेदस्तु गोमे देऽपि प्रकाश्यते ॥ ब्राह्मण शुक्लव र्णं स्यात् चन्द्रियोरक्तउच्यते । आपो तावैश्यजातिस्तु शूद्रस्त्वानीलउच्य ते ॥ छाया चतुर्विधा खेता रक्ता पीता ऽसिता तथा ॥ गुरुप्रभाज्य सितवर्णरूप सिन्धो मृदुर्वातिमहा पुरोण ॥ स्वच्छस्तु गोमेदमणि ध ताय करोति लज्जा धनधान्य वृद्धि म् । लघु विरूपेऽतिखरोऽन्यमा न स्नेहापलितो मलिन खरोपि ॥ करोति गोमेदमणि विनाश सम्प त्तिभोगावलम्बीर्यराशे ॥ ये दोषा हीरके ज्ञेया स्ते गोमेदमणावपि । परोक्षा वज्रित कार्या शश्वेवा रत्न कोविदैः ॥ स्फटिकेनैः कुर्वन्ति गो मेदइतिरूपिणम् । शुद्धस्तु गोमेदम णोस्तु मूल्यं सुवर्णतो द्वैगुणमाहुरे के । अन्येतथा षड्भुजतुल्यमूल्यं तथा</p>	<p>परेचामरतुल्य माहुः ॥ चतुर्विधा ॥ ना मेघातु धारणं परिसम्भतमिति ॥ काकोले ॥ पत्रके ॥ गोमेदसन्निभ । पुं । दुग्धपाषाणे ॥ गोमेध । पु । यज्ञविशेषे ॥ तस्य भ्र लौनिषेधो यथा । अश्वालम्भ गवा लम्भ सन्ध्यासंपन्नपैतृकम् । देवरा ज सुतोत्पत्ति कलौ पञ्चविवर्जयेत् ॥ गोयुगम् । न । गोद्वये ॥ गबोर्युगम् ॥ गोरक्ष । पु । नागरङ्गे । नारङ्गे ॥ क षभनामौषधौ ॥ चि । गोरक्षके । गो पे ॥ रक्षतीतिरक्ष । गो रक्ष. ॥ गोक्षकर्कटो । स्त्री । चिर्मिठायाम् ॥ गोरक्षजम्बू । स्त्री । गोधूमे ॥ गोरक्ष तण्डुलायाम् ॥ घोण्टाफले ॥ गोरक्षतण्डुला । स्त्री । गोरक्षचाउलि या इति गौडभाषाप्रसिद्धे शुद्रलता विशेषे । गाङ्गेरुव्याम् । नागवल्गा याम् ॥ गोरक्षतुम्बी । स्त्री । कुम्भतुम्ब्याम् ॥ गोरक्षदुग्धा । स्त्री । क्षुद्रक्षुपविशेषे । ताम्रदुग्धायाम् । बहुपत्रायाम् । अ मृतसञ्जीवन्याम् ॥ गोरक्षी । स्त्री । क्षुद्रक्षुपविशेषे । ग न्धबहुलायाम् । पञ्चपर्णिकायाम् ॥ गोरक्षदुग्धायाम् ॥ कुम्भतुम्ब्याम् ॥ गोरक्षम् । न । माशुपाल्ये ॥ गोरक्षतो</p>

गोख'

ति गोख' । तस्यभावः । घञ् ॥
गोख' । पु । पञ्चविंशे ॥ खञ्जे ॥
वन्दिनि ॥

गोख' । पु । दुष्टदिरे ॥

गोखम् । न । गुरखे । उद्यमे । भारा
द्युद्यमे ॥ गूर उद्यमे । चु० । ल्युट् ॥

गोख' । पु । चुम्भे ॥ दम्भि ॥ दण्डा
कृते । घोले । तक्र ॥ गोखस्य दु
ग्धस्य विकारत्वात् उद्यारात् ॥

गोखस्यम् । न । तक्रे ॥

गोखटी । स्त्री ।

गोखटिका । स्त्री । } शारिकाविहगे ॥

गोखिका । स्त्री । }

गोखस्यम् । न । क्रोशयुग्मे ॥ गो'शब्दे ॥

गोरोचम् । न । हरिताले ॥

गोरोचना । स्त्री । स्वनामख्यातर्पात
वर्षद्वये । गोमनायाम् । मङ्गलाया
म् । मेधायाम् ॥ गोरोचना हिमा
तिक्ता वय्या मङ्गलकान्तिदा । विषा
ऽवच्छीघ्रहोन्मादमर्भस्त्रावचतास्त
कृत् ॥

गोर्दम् । न । मस्तिष्के । मस्तकभवसे
हे ॥ मुर्यते गुरतेवा । मुरी उद्यम
ने । खण्डादय इतिसाधु ॥

गोख' । पु । सर्ववर्तुले ॥ मदनवृत्ते ॥

जारात् विधवासुते ॥ भूगोले ॥ ख

गोले ॥ यथा । गोख ओतु बहि तव

गोख'

मतिर्भास्वरीय शृणु ज्वलितिशि
रोमणि ॥ एकराशौघः ॥

यथा । ग्रहाणां मेकस्मिन् यद्विभव
ति षष्ठां निवसति सदा गोलोके ।

ग प्रलयपद मिन्द्रोपि लभते भ
वे लोको रङ्ग परिहरति पुत्रश्च

जननी नृपाणां न श्च स्याज्ज्वल
ति वसुधा शुष्यति नदीति ॥ एकरा

शौसत्तग्रहयोगे ॥ यथा । सत्तग्रहा
यदैकस्या गोलयोगे सदाभवेत् ।

दुर्भिक्षं राष्ट्रपीडाञ्च तस्मिन् काले
नृपञ्च इति ॥ न । मण्डले ॥ गुडे

र्धज । डलयोरभेद' ॥

गोखक' । पु । जारतोदिधवासुते ॥ म

शिके । अलिङ्गरे । गोख इतिमाट इ
तिचभाषा ॥ गुडे ॥ पिण्डे ॥ यथा । ते

जसा गोखक सूर्योग्रहर्चाण्यम् गो
खका । प्रभावन्तो हि दृश्यन्ते सूर्य

रश्मिविदीपिता ॥ इति सूर्यसिद्धान्त
॥ गन्धर्से । वेले ॥ न । गोलोके ॥

गुह्यते । गुडरचायाम् । घञ् । स्वा
र्येकन् । डलयोरैक्यम् ॥

गोखचयम् । न । गवा प्रशसाप्रशस्त

स्वरूपे ॥ यथा । पराशर' प्राञ्च वृ-
हद्रथाय गोखचय तत् क्रियते ततो

ऽयम् । सवा समास' शुभलक्षणा-
स्ता सर्वा स्तथा प्यागमतो ऽभिधा

गोखच

स्ये ॥ अशुभलक्षणा गाव आह । सा
 स्वाविरुद्धाक्षो मूषिकनयनाश्च
 न शुभा गावः । प्रचक्षा स्त्रिपिठवि-
 दाया करटा खरसदृशवर्णाश्च ॥
 दशसप्तचतुर्दशः प्रलम्बमुखा नना
 विनतपृष्ठा । ह्रस्वस्थूलग्रीवायधम-
 ध्या दारित खुराश्च ॥ श्यावातिदी-
 र्घजिह्वा गुल्फै रतितनुभि रति
 दृष्टिर्वा । अतिककुदा कृषदेहा
 नेष्टा हीनाधिकाङ्ग्यश्च ॥ ४ ॥ अथ
 वृषलक्षणम् । वृषभोऽप्येवंस्थूणातिव-
 म्बवृषश्च सिराततक्रोड । स्थूलसि-
 राचितगण्ड स्थिस्थूण मेघतेयश्च ॥
 मर्जाराश्च कपिश्चः करटो वा न
 शुभदे । दिजस्यैव । कृष्णोष्ठताकुवि-
 ष्ट ससर्गो वृषस्य घातकरः ॥ ६ ॥
 स्थूलशृङ्गमणिशृङ्ग सितोदरः कृष्ण
 शरवर्णश्च । गृहजातोऽपिच्छाज्यो
 यूधविनाशवहे वृषभ ॥ ७ ॥ श्या-
 मक पुष्पचिताङ्गो भस्माक्षयसन्निभो
 विडालाश्च । विप्राश्च मपि न शु-
 भं करोति वृषभं परिगृहीतः ॥ ये
 चोदरान्ति पादान् पङ्कादिव योजि-
 ता, कृष्णग्रीवाः । काचरनयना ही-
 नाश्च पृष्ठत स्ते न भारसहाः ॥ ८ ॥ अ-
 थशुभलक्षणसंहितानाह । मृदुसं-
 तताग्रीष्ठा सानुस्फिज सानुताकुजि-

गोखच

ह्वाश्च । ह्रस्वतनुश्च अमदाः सुकुचयः
 पृष्ठजङ्घाश्च ॥ आताम्रसंहतखुराश्च
 डोरस्ता दृष्टककुक्षुक्ता । स्निग्धश्च
 क्षतनुश्च गोमास सानुतनुशृङ्गाः ॥
 तनुभूस्पृग्वाक्षधयो रक्तामविलोच-
 ना महेच्छासाः । सिंहात्मन्वा स्त-
 न्वल्लकज्जला पूजिता सुगताः ॥
 ११ ॥ वामावर्त्तैर्वामे दक्षिणपार्श्वे
 च दक्षिणावर्त्तै । शुभदा भवन्त्यन-
 तुहे जङ्घाभिश्चैकनिभाभिः ॥ वै-
 दूर्यमल्लिकावुद्धुदेचयाः स्थूलनेत्रव-
 र्त्मान् । पार्श्वेभि रस्फुटिताभिः अ-
 स्ता, सर्वे च भारसहा ॥ आबोहे-
 जे सवणि मर्जारमुक्ता सितश्च द-
 क्षिणतः । कमलोत्पललाभाभः सु-
 धाक्षधि वीजितुल्यजवः ॥ शिख्ये र्दृष्ट-
 यो मेषोदरैश्च सङ्क्षिप्तवृक्षप्रोदः
 । जेयो भाराध्वसहे जेवेऽन्यतुल्य-
 शृङ्गसंपलः ॥ १५ ॥ सितवर्णं पिङ्गा-
 च स्तामविषाणेशयो महावक्रः । हं-
 सो नामशुभफलो यूधस्य विवर्द्धन-
 प्रोक्त ॥ १६ ॥ भूस्पृग्वाक्षधिराता-
 मविषाणो रक्तदृक् ककुक्षांश्च । क-
 र्माध रश्मिस्वामिन मचिरात् कुव-
 ते पतिं कचम्या ॥ १७ ॥ योवा सि-
 ते श्व खरयो र्ध्वेष्टधर्मे च सोपि शु-
 भं फलं कुरुते ॥ शिख्यफलोऽपि प्राप्नोति

गोलोक

यदिनैकान्तप्रशस्तोऽपि ॥ १८ ॥

इतिवाराहीसंहिताया गोलक्षणा
माष्टपञ्चाशोऽध्याय ॥ ५८ ॥

गोला । स्त्री । गोदावर्याम् ॥ सख्याम्
॥ कुमद्याम् ॥ दुर्गायाम् ॥ पत्राक्षने
॥ मण्डले ॥ अलिङ्गरे ॥ वालखिल
ने । वालकीडनकाष्ठे ॥ गां दीप्ति
लाति । स्त्री । आतइति क ॥ गु
ज्यते वा । गुडवेष्टने । घञ् । दक्ष
योदैक्यम् ॥

गोलाङ्गुल । पु । असितमुखे कपिवि
शेषे । कपित्यासे । दधिगोत्रे ॥ कु
र्षोदानरे ॥

गोलास' । पु । शिलीन्ध्रे ॥

गोलिङ्ग । पु । घण्टापाटलौ ॥

गोलीठ । पु । लोभविशेषे । घण्टा
पाटलौ ॥ गोभिर्लिङ्गतेत्य । लि
ङ् । क्त' ॥

गोलोक । पु । न । श्रीकृष्णस्य निखि
धामनि ॥ श्रीकृष्णस्थाने ॥ यथा ।
वैकुण्ठस्य दक्षभागेगोलोक सर्वमे
हनम् । तत्रैव राधिका देवी द्विमु
क्तौ मुररीधर' ॥ यद्रूपगोलकं धाम
तद्रूपं नास्ति मामके । ज्ञाने वा च
क्षुषो' किं वा ध्यानयोगे न विद्यते
॥ शुद्धतत्त्वमयं देवि नानादेवेन गो
भितम् । मध्यदेशे गोलकाख्य श्रीवि

गोवर्द्ध-

षो र्खोभमन्दिरम् ॥ श्रीविष्णोः स

त्वरूपस्य यत्स्थलं चित्तमोहनम् ।

तस्य स्थानस्य माहात्म्यं किमया कथ्य

तेऽधुनेत्यादि माहात्म्यादिकं तन्त्र

शास्त्रे ब्रह्मवैवर्त्तपुराणे च द्रष्टव्यम् ॥

गोलोमिका । स्त्री । गोधुमा इति पा-

थरी इति च गौडभाषाप्रसिद्धे क्षुद्र

क्षुपविशेषे । क्रोष्टुकपुच्छिकायाम् ।

प्रसरिष्याम् ॥

गोलोमी । स्त्री । श्वेतदूर्वायाम् ॥ गो

लोमसु जाता । तत्रजातइत्यर्थः ॥

वचायाम् ॥ भूतकेशे ॥ गोलोन्नामि

यम् । तस्येदमित्यर्थः । सत्त्वापूर्वकस्या

अवृद्धिः ॥ वेश्यायाम् ॥ गोर्लोमा-

स्या । गोशब्दो गोलोमसदृशे लाक्ष-

णिक' । अनलपधालोपिन इति स्त्री

प् ॥ गोलोमिकायाम् ॥

गोवत्सादी । पु । टके ॥

गोवन्दनी । स्त्री । प्रियङ्गो । फलिन्त्या

म् ॥ गविभूमौ वन्द्यते । वदि० । कर्म

खिल्लुट् ॥ पीतदण्डोत्पले ॥

गोवरम् । न । गोमयविशेषे ॥ गोष्ठा

न्त गोखुरक्षुषा शुष्कचूर्णितगोमय

म् । गोवरं तत् समाख्यातं वरिष्ठं

रससाधने ॥

गोवर्द्धन । पु । स्वनाम्ना प्रसिद्धे पर्वत

विशेषे । गिरिराजे ॥ अनादि ईरि

गोविन्द

दासोऽयं भूधरो नात्र संशयः । शुक्ल
प्रतिपदि प्रातः कार्तिकेऽर्च्योऽत्र वै-
ष्णवैः ॥ पूजामन्त्रस्तु । गोवर्द्धनध-
रधारगोकुलत्राणकारक । विष्णु
बाहुकृतोच्चायेगवा कोटिप्रदेभ
वेति ॥ चि । गोवर्द्धके ॥ गवावर्द्धन ॥
गोवर्द्धनधर । पु । श्रीकृष्णे । नन्दनन्द
ने ॥ गोवर्द्धनस्य गिरे धरो धारक ॥
गोवर्द्धनधारी । पु । श्रीकृष्णे । यशोदा
नन्दने ॥
गोवशा । स्त्री । वन्ध्यायाङ्गवि ॥
गोविन्द । पुं । वासुदेवे ॥ तद्व्यानयथा
। फुल्लेन्दीवरकान्त मिन्दवदन वर्हा
वत्सप्रिय श्रीवत्साङ्गमुदारकौस्तु
भधर पीताम्बर सुन्दरम् । गोपीना
नयनोत्पलार्चिततनुगोगोपसङ्घा
वृतंगोविन्द कलवेषुवादनपर दिव्या
ङ्गभूषभजेति ॥ गोशब्दवाच्यानि ह
न्त्रियाणि निष्पन्नं प्राप्ते ॥ गावेदक्ष
णां चाक्षीं विन्दति इति व्युत्पत्त्या
सर्ववेदोपादानक्षेन सर्वक्षे ॥ गा
भुवं चेजुं स्वर्गं वेद वा अविदत् वि-
न्दति वा । विद्° विद्भृ° । गवादि
पुविन्दे, संज्ञायामिति ॥ वाराहकृ
पेणोदुरात् कामधेनोरैश्वर्यप्राप्ते ।
इन्द्रैस्त्वर्गस्तु निवेदनात् भव्यादि
रूपेण वेदोदुरात् ॥ गोभिर्वाणी

गोशाला

भिर्वेदान्तवाक्यैर्विन्दते वा । गोभि
रेव यतो वेद्यो गोविन्द समुदा-
हृत इति विष्णुतिलकम् ॥ वहिपु
राखेयमानुशासनेतन्नाममाहारम्य
यथा । येतिष्ठन्त स्वपन्तश्च गच्छन्त
श्रुतिते च्युते । सङ्गीतयन्ति गोविन्द
ते वस्त्याज्या सुदूरत इति ॥ गवाध्वजे
॥ दृढस्पतौ ॥
गोविन्ददादशी । स्त्री । फाल्गुनशुक्लदा
दश्याम् ॥
गोविट् । पु । गोमये ॥ गोर्विट् ॥
गोविष्ठा । स्त्री । गोमये ॥ वनोपले ॥
गोर्विष्ठा ॥
गोवीथी । स्त्री । मध्यममार्गे नक्षत्र
विशेषाया सञ्चाविशेषे ॥ यथा । ह
सश्चिन्नातथास्वातीगोवीथीतितुश
ब्दितेति ॥
गोवन्दम् । न । गोसमूहे ॥
गोवकृत् । न । गोमये ॥
गोशरणम् । पु । व्याघ्रादिनो दुर्गाश्च
गो परिचायकारके ॥ गोमैत्रां वा
शरणम् ॥
गोशालम् । न । गोमूहे ॥ गवांशाला
। विभाषासेनेति पाश्चिक क्लीबत्वम्
॥ चि । गोशाले जाते ॥ स्थानान्तगो
शालेति जातार्थप्रत्ययस्य लुक् ॥
गोशाला । स्त्री । गोशाले । गोशाला

गोष्ठम्

इतिभाषा ॥ गवांशाला ॥

गोशीर्षम् । न । चन्दने ॥ चन्दनविशेषे । हरिचन्दने ॥ गोशीर्षाकारे मल्लये कदेशे जाते कालताम्रव्यामिश्रवर्णे उत्पलगन्धिनि अतिसुरभिशीतलतया सदैव सर्पैर्वेष्टिते इति व्याख्यातार ॥ गो शीर्षमिव गोशीर्षागिरिस्तस्याकर इति स्वामी ॥ गवांमस्तके ॥

गोशीर्षक । पु । श्लेषपुष्पीवृक्षे ॥ कषभाद्रिसमुद्भवे गोरोचनासदृशवर्णे चन्दनजातिविशेषे ॥ गोमस्तके ॥

गोशृङ्ग । पु । ववुरवृक्षे ॥ न । गोर्ध्रिषाखे ॥

गोश्रुति । पु । वैयाद्यपद्येकधिविशेषे ॥

गोष्ठम् । न । गवांस्थाने ॥ गावस्तिष्ठन्त्यव । छा० घञर्थ इति सुपिस्थ इति वा क । अन्वान्नेतिषत्त्वम् ॥ चिद्धिष्ठिताङ्कारे ॥ गाव ओचादीनीन्द्रियाणि तिष्ठन्त्येति पूर्ववत् प्रक्रिया ॥ गोष्ठीश्राद्धे ॥

गोष्ठपति । पु । गवांस्थानाध्यक्षे ॥

गोष्ठम् । पु । परहिसके । य स्वगृहाङ्गनेस्थित परान्द्वेष्टितस्मिन् ॥ गोष्ठेत्या इति सप्तमीतत्पुरुषे अचतुरेण्यादिना ऽच् । नस्तद्धितइतिटिलो

गोसम्भ

प ॥ षष्ठीतत्पुरुषेतु गोष्ठ्याइत्येव ॥

गोष्ठाष्टमी । स्त्री । गोपाष्टम्याम् ॥

गोष्ठी । स्त्री । सभायाम् । परिषदि ॥

सखापे ॥ पोष्यवर्गे ॥ विष गोष्ठीद

रिद्रस्य ॥ गावोऽनेकावाचस्तिष्ठन्त्य

स्याम् । घञर्थक । अन्वान्गोभूमी

तिषत्त्वम् । गौरादित्त्वान् ङीष् ॥

गोष्ठीपति । पु । पोष्यवर्गाभिषाखके

॥ सभापतौ ॥

गोष्ठीभेद । पु । क्रीडाविशेषे ॥

गोष्यदम् । न । गोखुरश्वभे ॥ त्रि । ग

वां गतिगोचरे ॥ गोपद प्रमाणे ॥

गो पदम् । गाव पद्यन्ते यस्मिन् दे

शे स गोभि सेवितो गोष्यद । गो

ष्यदसेवितासेवितप्रमाणेष्वितिसुट्

सस्यषत्त्वानिपात्यते । असेविते

अगोष्यदान्यरण्यानि । प्रमाणे गोष्य

दमाचक्षेवम् ॥

गोस । पु । बाले ॥ उष काले । वि

भाते ॥ गांजल स्यति । घोश्नकर्म

णि । आत इतिक ॥

गोसङ्ख्य । पु । गोपे ॥ गाव सङ्ख्ये

। चक्षिङ् । चक्षिङ् स्याज । समि

ख्य इतिकः ॥

गोसदृक् । पु । गवये ॥

गोसन्दाय । पु । गोदानकत्तरि ॥

गोसम्भवा । स्त्री । श्वेतदूर्वायाम् ॥ त्रि ।

गोच्य.

गोर्जाते ॥

गोसर्गः । पु । प्रभाते ॥

गोसव । पु । गोमेधयज्ञे ॥

गोस्तन । पु । चतुर्थष्टिकहारे ॥ गो
कुचे ॥गोस्तनी । स्त्री । कपिलद्राच्यायाम् ।
द्राच्यायाम् । मनक्कादाख इतिभाषा
॥ गौ स्तनोऽस्या । गोस्तनसदृशे
गाशब्दो गौण । स्वाङ्गाञ्चोपसर्जना
दिति ङीष् ॥

गोस्थानम् । न । गोष्ठे ॥ गवास्थानम् ॥

गास्थानकम् । न । गोष्ठे ॥ स्वार्थकः ॥

गोस्वामी । चि । गोपतौ ॥

गोह्वनम् । न । गोमये ॥

गोहरीतकी । स्त्री । विल्वे ॥

गोहालिया । स्त्री । गोवालिग्रा इति
ख्याते खताविशेषे ॥गोहित । पु । घोषलतायाम् ॥ विल्वे
॥ श्रीकृष्णे ॥ गवा विद्वह्यर्थं गोवर्ह
नगिरिं धृतवान् इतिगोभ्योहितः ।
चतुर्थीतदर्थे त्यादिना चतुर्थी तत्
पुरुष । गोर्भुमे भौरावतरणेच्छ
या शरीर ग्रहणं कुर्वन् वा हितः ॥
चि । गवा हितकारके । गोप्रासाह
र्त्तरि ॥

गोहिरम् । न । पादमूले ॥

गोच्यः । पु । जेनासुते । जेनाके ॥ गो

गौण

च्या हिमालयपत्न्या. अपत्यम् ।

स्त्रीभ्योऽगिति ढकिप्राप्ते छन्दसि
व्यत्ययो बहुलमिति व्यत्ययेन ग
र्गादिभ्योऽजितित्यञ् ॥गौञ्जिक । पु । स्वर्णकारे ॥ गुञ्जाद्यव
हर्त्तरि ॥गौडः । पु । देशविशेषे ॥ तद्देशसीमा
यथा । वङ्गदेश समारभ्य भुवनेशा
न्तग शिवे । गौडदेश समाख्यातः
सर्वविद्याविशारदः ॥ तद्देशस्थे पुभू
नि गौडा ॥ तेऽप्यञ्चोक्ता स्कन्दपु
राणे । सारस्वता कान्यकुब्जाः गौड
मैथिलकौत्कला । पञ्चगौडा इति
ख्याता विन्ध्यस्योत्तरवासिनः इति ॥गौडवास्तुकः । पु । न । वास्तुकप्रभेदे
॥ तदेवतुष्टुत् पञ्च रत्न स्यान्नौड-
वास्तुकम् ॥गौडिक । पु । इक्षुकुट्टके ॥ इक्षौ ॥
गुडसाधु । गुडादिभ्यष्टञ् ॥ न । अ
द्यविशेषे ॥गौडी । स्त्री । सुराप्रभेदे । वास्तुकल्या
म् ॥ रागिणीविशेषे । मेघरागस्य
योधिति ॥ काव्यरीतिप्रभेदे ॥ यथा
। अज प्रसादमाधुर्यं गुणचितयमे
दत । गौडवैदर्भपाञ्चालरीतयः प
रिकीर्तिता इति ॥

गौणः । चि । गुणयोगात्प्रवृत्ते ॥ अमु

गौतमी

ख्ये ॥ ब्रह्मोपपादितेर्षे ॥ गुणादागत
। अणु ॥

गौणधातु । पु । उपधातौ ॥

गौणसन्ध्यासी । स्त्री । अन्त्याग्निनि । क
र्ष्यफलान्त्याग्नित्तेपिकर्ष्यामुष्ठाग्निनि ।
अन्ते ॥

गौणी । स्त्री । वृत्तिविशेषे ॥ अशीति
प्रकारलक्षणात्तर्गतलक्षणाविशेषे ॥
पश्चाच्च साहित्यदर्पणम् ॥

गौतम । पु । नचिकेतसः पितरिमु-
निविशेषे । उदात्तक्रे गोचतो गौत
म इति प्रसिद्धे ॥ मुनिविशेषे । श
तानन्दे ॥ शाक्यवशावतीर्षे मुहुमु
निविशेषे । शाक्यसिद्धे । शौतोदनौ
॥ कृपे ॥ गौतमस्यार्थशिष्यः । तस्मैद
मिच्छन् । तस्मैचावतारत्वा ॥ गौत
मस्यापत्ये । अष्टम्यन् । बहुल्ले गो
तमा ॥

गौतमसम्भवा । स्त्री । गोदावर्ष्यो न
द्याम् ॥

गौतमी । स्त्री । उन्नायाम् । दुर्गायाम्
॥ गौरोचनायाम् ॥ गोदावर्ष्यम् ॥ कृ
प्याम् ॥ शाक्यलक्षणागौतमप्रणीता
यां विद्यायाम् ॥ षोडशपदार्थप्रति
पादिकायामष्टत्यापतिगौतमप्रोक्ता
कर्मार्थविद्यायाम् ॥ शार्ङ्गदवाख्ये
जीन् ॥ राक्षसीविशेषे ॥

गौरजी

गौत्तम । पुं । स्थावरविषयप्रभेदे ॥

गौधार । पु । गोधिकासुते । अन्तेर्गो
धायाजाते चन्दनगोहेतिख्याते ॥ गो
धाया अपत्यम् । आरगुदीचामि-
त्त्यारक् ॥

गौधूम । पुं । गोधूमविकारे ॥ गोधूम
स्यावयवो विकारो वा । वित्त्वात्थम् ॥
गौधूमीनम् । न । गोधूमक्षेपे ॥ गो
धूमानी भवनं क्षेपम् । धान्यानां भ
वनेक्षेपेखञ् ॥

गौधेयः । पु । गोधिकात्मजे । गौधे
रे ॥ गोधायाअपत्यम् । शुभादिस्त्वा
ट्ठक् ॥

गौधेर । पु । गौधारे ॥ गोधायाः अ
पत्यम् । गोधायाट्ठक् ॥

गौर । पुं । श्वेतसर्पये ॥ चन्द्रे ॥ धव
वृक्षे ॥ अरुणवर्णे ॥ गौरा इतिख्या
ते मीतिवर्णे ॥ श्वेतवर्णे ॥ चि । तत्त
द्वर्णवति ॥ विशुद्धे ॥ न । घञ्केसरे
॥ कुङ्कुमे ॥ स्वर्णे ॥ गुरति गवते म
नोऽच वा । गुरीउद्यमने गुङ्गतौ
वा । अज्जेन्द्रेतिसाधुः ॥ गूर्यते ऽने
न वा । गुरी० । अलक्ष्येति घञ् ।
गौरएव । प्रजाद्यम् ॥

गौरच्यम् । न । पाशुपाल्ये ॥

गौरजीरकः । पु । अजायाम् । श्वेत
जीरके ॥

ॐ ॐ ॐ

गौरी

गौरतित्तिर । पुं । कपिञ्जले ॥

गौरत्त्वक । पु । इङ्गदीष्टे ॥

गौरवम् । न । अभ्युत्थाने ॥ गुरुत्वे ।

लाघवाभावे ॥ गुरोर्भाव । इगन्ता

ब्रह्मपुर्वादिभ्यश्च ॥

गौरवित । वि । आर्यमिश्रे ॥ गौरव

सञ्जातोऽस्य । तारकादिभ्योऽदि

तश्च ॥

गौरशाक । पु । गिरजमधूके । अल्प

पत्रे ॥

गौरसर्षप । पु । श्वेतसर्षपे । सिद्धार्थे

॥ गौरश्चासौसर्षपश्च ॥ चिमी राज

सर्षपे परिमिते ॥

गौरसुवर्णम् । न । चिचकूटप्रसिद्धे प

त्रशाकप्रभेदे । वारिजे । गन्धशाकौ ॥

गौरा । स्त्री । गौर्याम् । शिवायाम् ॥

इतिद्विरूप ॥

गौरार्द्रक । पु । स्थावरविषविशेषे ॥

गौराश्व । पु । कृष्णवानरे ॥

गौरिका । स्त्री । अष्टवर्षायांकन्याया-

म् ॥ गौर्येव । क. ॥

गौरिण । पु । सिद्धार्थे ॥ लौहचूर्णे ॥

गौरी । स्त्री । पार्वत्याम् ॥ योगाग्नि

दग्धदेहा या पुनर्जाता हिमालये ।

शङ्खेन्दुकुन्धवला ततो गौरीत

सा स्मृता ॥ असञ्जातरज कन्यायाम्

॥ हरिद्रायाम् ॥ दारुहरिद्रायाम् ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

गौरत

गौरोचनायाम् ॥ प्रियङ्गुदृष्टे ॥ व-

सुधायाम् ॥ नदीविशेषे ॥ वरुणभा

र्यायाम् ॥ बहुशक्तिविशेषे । माया

देव्याम् ॥ मञ्जिष्ठायाम् ॥ श्वेतदूर्वा

याम् ॥ मल्लिकायाम् ॥ तुलस्याम् ॥

सुवर्णकदल्याम् ॥ आकाशमास्याम्

॥ रागिणी विशेषे । मालवरागभार्या

याम् ॥ गौरवर्णान्वितायाम् ॥ गूयते

। गुडशब्दे । ऋजेन्द्रेतिरन्त्यन्तो गौ

रोनिपातित । गौरोवर्णोऽस्यस्या

। गौरादिभ्योऽङीष् ॥

गौरीगुरु । पुं । हिमवति ॥ गौर्या गुरु ॥

गौरीजम् । न । अभ्रके ॥

गौरीतक्रम् । न । तक्रविशेषे ॥ यथा

। खवशं मरिच विश्व जीरं नार

ङ्गजन्तवम् । एलाचूर्णान्वित तक्रं

धूपयेद् घृतचिङ्गुना ॥ पार्वत्या वि

हित तक्र सर्वदोषनिवर्धयाम् । सुख

चं पाचन दिव्य महेशस्य महत्प्रि

यमिति ॥

गौरीपुत्र । पु । कार्तिकेये ॥ गणेशे ॥

गौरीपुष्प । पु । प्रियङ्गुदृष्टे ॥

गौरीचलितम् । न । हरिताले ॥

गौरीशिखरम् । न । तीर्थविशेषे ॥

गौरीसुत । वि । दशवर्षाढात्मजे ॥

गौरतल्पिक । पु । गुरुस्त्रीगामिनि ॥

गुरुतल्प गच्छति । गच्छतौ परदा

ॐ ॐ ॐ

❖❖❖❖

ग्रन्थान

ॐ गदिभ्यः इति ठक् ॥

गै।लिक । पु । मुष्ककवृक्षे ॥

गौल्यम् । न । मधुरे ॥

गैशतिक । त्रि । गोशतस्वामिनि ॥

गौष्ठीनम् । न । भूतपूर्वगोष्ठे ॥ पूर्वभू
तगोष्ठम् । गोष्ठात् खञ् भूतपूर्व इ
ति खञ् ॥ तीर्थविशेषे ॥

ग्रथित । चि । गुम्फिते । दृढ्ये । कृत
ग्रन्थने । गाँथा इति गूथा इति च भाषा
॥ आक्रान्ते ॥ हते । हिसिते ॥ ग्रथ्य
तेस्य । ग्रन्थसन्दर्भे । क्त

ग्रथितमाल । पु । बहुपङ्क्तौ ॥

ग्रन्थ । पु । गुम्फे । ग्रन्थनायाम् ॥ ध
ने ॥ शास्त्रे ॥ अक्षरसङ्ख्यायाम् ।
द्वात्रिंशद्वर्णानिर्मितौ । अनुष्टुप्स्त्रोके
॥ प्रदन्धे । विवक्षितार्थप्रतिपत्त्यनु
कूलत्वे सति निवृद्धमानवाक्यसमु-
दाये । सन्दर्भे ॥ ग्रन्थनम् । ग्रन्थ०
घञ् ॥

अथवाक । पु । द्वाविंशदक्षरान्विते अ
मृदुप्लव्ण्ड श्लोके ॥ सत्रायांकन् ॥

अन्यकर्त्ता । पु । अन्यकारे ॥

अन्यकुटी । स्त्री । लेखभूमौ । लेख
स्थाने । दफतखाना इति आपिस्
इतिच अपरान्तजभाषा ॥

प्रत्यनम् । न । गुम्फने । अन्यने । स
न्दभे ॥

ग्रन्थिद

ग्रन्थना । स्त्री । ग्रन्थने ॥

ग्रन्थसन्धि । पु । काण्डे ॥ पटले ॥ स्था
ने ॥ प्रकरणे ॥ पर्वणि ॥ अध्याये ॥
आह्निके ॥ उत्तमांसे ॥

ग्रन्थि । पु । ग्रन्थिपर्ण ॥ गाँठ इति
भाषा प्रसिद्धे वस्त्रादिवन्धे ॥ वशादि
सन्धौ । पर्वणि । पोररी इति भाषा
॥ भद्रमुस्तायाम् ॥ हितावल्याम् ॥
पिण्डालौ ॥ कौटिल्ये ॥ अन्योन्या
ध्यासे ॥ मायाखपाशे ॥ हर्भेदे ॥
॥ तस्य निदानसम्प्राप्ती यथा । वा-
तादयो मांसमसृक्प्रदुष्टा सन्दूष्य
मेदश्च तथा शिराश्च दत्तोन्नतं
विग्रथितं नु शोथं कुर्वन्त्यतो ग्रन्थि
रिति प्रदेष्ट इति ॥ ग्रन्थते । ग्रथि० । स
र्वधातुम्यङ् ॥ खनिकष्यज्यसिवसिव
निसनिध्वनिग्रन्थिवलिचरिभ्यश्चेत्
इर्वा । स्वरेभेदः ॥

ग्रन्थिक । पु । करीरे ॥ दैवज्ञे ॥ स-
हदेवप, गडवे ॥ न । पिप्पलीमूले ॥
ग्रन्थिपर्णे ॥ पु । न । मुग्गुलौ ॥ ग्र-
न्थिप्रतिकृति । इवेप्रतिकृतार्वित
कन ॥

ग्रन्थिका । स्त्री । पिप्यसीमूले ॥
 ग्रन्थित । ङि । ग्रथिते । गुम्फिते ॥
 ॥ ग्रथ्यतेस्स । ग्रथि० । क्त. ॥

ग्रन्थिदृष्टा । स्त्री । मासाकन्दे ॥

✻ ✻ ✻ ✻

娛樂場

ग्रन्थिल	ग्रह
ग्रन्थिदूर्वा । स्त्री । मात्तादूर्वायाम् ॥	ल्याम् ॥ पिण्डालौ ॥ चारकनामग
ग्रन्थिपर्ण । पु । चारनामगन्धद्रव्ये ॥ न ।	न्धद्रव्ये ॥ न । पिप्पलीमूले ॥ आर्द्र
वर्हिपुष्पे । कुकुरे । कुकुरौदा इति	के ॥ त्रि । ग्रन्थियुक्ते ॥ ग्रन्थिरस्यास्ति
ख्याते ॥ ग्रन्थिपर्णं तिक्ततीक्ष्णं क	। सिद्धादिस्वास्त्यश्च ॥ ग्रन्थिं खाति
टृष्णं दीपनलघु । कफवातविघ्नश्चा	वा । स्त्रा० । क ॥
सकण्डूदौर्गन्धनाशनम् ॥ अस्यले	ग्रन्थिला । स्त्री । भद्रमुस्तायाम् ॥ ग-
पनगुणः । रुच्यताऽलक्ष्मीराचस	ण्डदूर्वायाम् ॥ मात्तादूर्वायाम् ॥
ज्वरनाशित्वमिति ॥ ग्रन्थोपयोगान्यस्य	ग्रन्थिवर्ही । पु । ग्रन्थिपर्ण ॥
। ग्रन्थयद्रवपर्णान्यस्तेतिवा ॥	ग्रन्थिहर । पु । अमात्ये । मन्त्रिणि ॥
ग्रन्थिपर्णा । स्त्री । जतुकालतायाम् ॥	ग्रन्थीकम् । न । पिप्पलीमूले ॥
ग्रन्थिपर्णी । स्त्री । गण्डदूर्वायाम् ॥	ग्रसनम् । न । ग्रासे ॥ ग्रसुचदनै ।
ग्रन्थिपाश । पु । ग्रन्थ्यात्मनिमाया	ल्युट् ॥
स्थपाशे ॥	ग्रसित । त्रि । कृतग्रासे । कवलिते ॥
ग्रन्थिफल । पु । शकुन्तलवृक्षे ॥ मदन	ग्रसिष्णु । चि । ग्रसनशोले ॥ न । प्रख
वृक्षे ॥ कपित्थवृक्षे ॥	यकाले ॥
ग्रन्थिमेद । पु । गण्डकटा इति भाषा	ग्रस्त । त्रि । सुप्तवर्णपदे । असम्पूर्णो
प्रसिद्धे तस्करविशेषे । य पटप्रान्त	धारिते । अपूर्णवचसि ॥ सुप्तो वर्णः
स्थित सुवर्णादिके ग्रन्थिमेच्छनेन	पदं वा यत्र वाक्ये पदैवा ॥ ग्रस्यते ।
चारयतिसदृश्यार्थः ॥	ग्रसु० । क्त० । यस्य विभाषेति पाणि
ग्रन्थिमान् । पु । अस्थिसहारिणि । हा	क इडभावः ॥ भक्षिते । भुक्ते ॥
उज्जोडा इति भाषा ॥ चि । ग्रन्थियु	ग्रह । पु । अनुग्रहे ॥ निर्वन्धे । आग्र
क्ते ॥ ग्रन्थिरस्यस्यास्तिन्वा । मतुप् ॥	हे । अभिनिवेशे ॥ ग्रहणे ॥ रणो
ग्रन्थिमत्फल । पु । खकुचे ॥	द्यमे ॥ पूतनादिवाल्महे ॥ सैहिके
ग्रन्थिमूलम् । न । गृञ्जने । शिखिमूले ॥	ये ॥ उपरागे । राहुकर्तृकचन्द्रा
ग्रन्थिमूला । स्त्री । मात्तादूर्वायाम् ॥	दिकर्मकग्रहणरूपक्रियायाम् ॥ सो
ग्रन्थिल । पु । करीरदुमे ॥ विकङ्कत	मादिपात्रे ॥ यथा । सौचामय्यां सु
तरौ ॥ तण्डुलीपत्राके ॥ हिताव	राग्रहान् गृह्णाति ॥ सूर्यादिनवसु

ग्रहण

॥ सेचयथा । सूर्यश्चन्द्रो मङ्गलश्च
बुधश्चापि दृश्यते । शुक्रश्च नैश्च
रो राहुः केतुश्चेति नव ग्रहाः ॥ ए
षामष्टधा गति र्यथा । वक्रा ऽतिव-
क्रा कुटिला मन्दा मन्दतरा समा ।
शीघ्रा शीघ्रतरा चैव ग्रहाणां गति
रष्टधा ॥ ग्रहणम् गृह्णातिवा । ग्रह
उपादाने । ग्रहवृद्धिनिश्चिगमश्चेत्य
म् । विभाषाग्रहद्वयत्वा ॥ बन्धने
॥ गृह्यते वध्यते चेषन्नो येन ग्रहसं-
घकेन बन्धनेनेति भाष्यम् ॥

ग्रहकलोलः । पु । राहौ ॥

ग्रहणम् । न । स्वीकारे ॥ हस्तयोर्ध्या-
पारे । आदाने ॥ आदरे ॥ करे ।
हस्ते ॥ उपलब्धौ ॥ वन्द्याम् ॥ धी-
गुणे ॥ प्रत्याये ॥ इन्द्रिये ॥ बन्धने
॥ उपराने । पर्वप्रतिपत्सन्धौ राहु-
णा सूर्यचन्द्रमसोर्ग्रहसने ॥ अथ सूर्य
चन्द्रयोर्ग्रहणकारणम् । यथा । भ-
विषादान्तरे राहोः केतोर्वा सखि-
तो रविः । चतुष्पादान्तरे चन्द्र-
दासम्भाव्यतेग्रहः ॥ यस्मिन्कृच्छ्रे रवि-
सम्भा चतुर्दशगतः शशी । पूर्णिमा
प्रतिपत्सन्धौ राहुणाग्रस्यते शशी ॥
कृष्णपक्षे तृतीयाया मासर्धे यदि
जायते । ततः सूर्योदये सूर्यो राहु-
णा ग्रस्यते रविः ॥ ग्रहणकालिकरविः

ग्रहणी

चन्द्रयोर्मध्येनाच्छादनानाच्छाद-
नकारणं यथा । रविमौमनवांशेतु
निरभं शासमादिशेत् । बुधसौरि-
नवांशेतु मन्दिनं चतुर्वर्षणम् ॥ गुरो-
रंशक मासाद्य दृश्यते सवलाहकः ।
शशिशुक्रनवांशेतु प्राष्टकाक्षे मह-
ज्जलम् ॥ अन्यत्राव्यक्तभूतौ तौ दृ-
श्येते ह्यदिताम्बरा विति ॥ चन्द्रग्र-
हश्चन्द्रवारे सूर्ये सूर्यग्रहस्तथा । चू-
डामणिरयं योगस्तवानन्तफलं स्मृत-
म् ॥ अन्यस्माद्गृहणात् कोटिगुणम-
त्रफलं लभेत् ॥ इतिविशेषः ॥ गृह्य-
ते ऽनेन । ग्रहः । करणे ल्युट् । सा-
मान्येनपुसकम् ॥

ग्रहणी । स्त्री । ग्रहणीरोगे ॥ गृह्णा-
ति । ग्रहः । ग्रहेरनि ॥

ग्रहणी । स्त्री । पुरीषपूर्णायामग्न्यधि-
ष्ठाननाद्याम् ॥ रोगविशेषे । प्रवा-
हिकायाम् । सङ्ग्रहण्याम् ॥ तस्य नि-
दानसम्प्राप्ती यथा । अतीसारे नि-
वृत्ते ऽपि मन्दाग्ने रक्षिताग्निः ।
भूय सन्धूषितो वह्निर्ग्रहणीमपि
दूषयेत् ॥ एकैकश्च सर्वशश्च दोषैर-
त्यर्थमूर्च्छितैः । सा दृष्टा बहुशो
भुक्तमाममेव विमुञ्चति ॥ पक्वा
सरजं पूतिमुहुर्बहुमुहुर्देवम् । ग्र-
हणीरोगमाहुस्तमायुर्वेदविदोज

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ग्रहदे

ना इति । अतीसारेद्रवधातुप्रवृ-
त्ति ग्रहणान्तुबहुस्यापिमलस्य प्रवृ-
त्तिरितितयोर्भेद ॥ गृह्णाति जाठ-
राग्निम् गृह्यते वा । ग्रह० । कुत्थल्यु-
टोवहुलमिति ल्युट् । डीप् ॥ यद्वा
। ग्रहेरनि । कृदिकारादिति डीष् ॥
ग्रहणीरक् । स्त्री । ग्रहण्याम् । प्रवा-
हिकायाम् ॥
ग्रहणीहरम् । न । खवङ्गे ॥ णि । ग्रह-
णीहारिणि ॥
ग्रहदेवता । स्त्री । ग्रहाणां देवते ॥ य-
था । शिवाधिदैवतं सूर्ये वज्रिप्रत्य-
धिदैवतम् । १ । उमाधिदैवतसोम-
जलप्रत्यधिदैवतम् । २ । स्कन्दाधि-
दैवतभौम क्षितिप्रत्यधिदैवतम् ३
॥ नारायणाधिदैवत्तु विष्णु प्रत्यधि-
दैवतम् । बुधम् । ४ । ब्रह्माधिदैव-
सूर्यास्य मिन्द्रप्रत्यधिदैवतम् । ५ ।
शक्राधिदैवतं शुक्रं शचीप्रत्यधिदै-
वतम् ६ ॥ यमाधिदैवतं प्रजापति-
प्रत्यधिदैवतम् ७ ॥ कालाधिदैव-
सूर्यास्यं सर्पप्रत्यधिदैवतम् । ८ ॥
चित्रगुप्ताधिदैवत्तु ब्रह्मप्रत्यधिदैव-
तम् ९ ॥ रुद्रादिषु च । अग्निरापो
धरा विष्णु रिन्नेन्द्राण्यौ प्रजापतिः ।
सार्पराक्षी तथा ब्रह्मा ग्रहाणां देव-
ता । स्मृताः । इति लघुशौनकीमत

ग्रहभै

म । वृद्धशौनक्यान्तु शिवादीनामेव ॥
ग्रहदेवतात्त्वमुक्तम् ॥
ग्रहद्रुम । पु । शाकवृक्षे ॥
ग्रहनायक । पु । सूर्ये ॥ शनैश्चरे ॥
ग्रहनाश । पुं । छातियान इति गौड-
भाषाप्रसिद्धे वृक्षे ॥
ग्रहनाशन । पु । ग्रहनाशे ॥
ग्रहनेमि । पु । चन्द्रे ॥
ग्रहपति । पु । सूर्ये ॥ ग्रहाणां पतिः ॥
अर्कद्रुमे ॥
ग्रहपुष्प । पु । भानौ । सूर्ये ॥
ग्रहभक्ति । स्त्री । केषां जनपदानां को-
ग्रहो ऽधिपतिरित्येतत् यच्च निरु-
प्यते तच्च ग्रन्थे ॥ ग्रहाणां भक्तिर्विभा-
गः ॥ विशेषपश्यवाराह्यां १६ अ-
ध्याये ॥
ग्रहभिन्नम् । न । भौमादिग्रहैर्भिन्ने ॥
ग्रहेण ग्रहैर्वाभिन्नम् ॥
ग्रहभिन्नभम् । न । भौमादिग्रहैर्भ-
न्ने न च च ॥ ग्रहभिन्नश्च तत् भव्य ॥
ग्रहभीतिजित् । पु । गन्धद्रव्यविशेषे ।
चीडायाम् । दासगन्धायाम् ॥
ग्रहमैवम् । न । ग्रहाणामित्राभिवादि-
विचारे ॥ यथा । सूर्यस्य मित्राणि
कुजेन्दुजीवा समो बुधो ऽरी श-
निभार्गवौ च । चन्द्रस्य मित्रेण दि-
वाकरश्चैव समा स्मृतामन्दसितेज्य

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ग्रहयु

भौमा ॥ कुजस्य मित्राणि रवीन्दुजी
वा समौ तथा मन्दभृगू बुधोरि ।
बुधस्यमित्रे सितभास्करौ समा कु
जेज्यमन्दा रिपुर्निन्दुरेव ॥ मित्राणि
जीवस्यकुजेन्दुसूर्या शनि सम शु
क्रबुधौतुशत्रु । शुक्रस्य मित्रेशनि-
रौहिणेयै । समौ कुजेज्यौतु रिपर
वीन्द ॥ शनेस्तुमित्रे भृगुचन्द्रपुत्रौ
जीव समोऽन्येष्वन्यस्तुशेषा ॥

ग्रहयाग । पु । ग्रहाणायत्ने ॥ अस्यप्र
योजनन्तु । शान्तौपुष्टौ महेशानि
तथा क्रूरेऽपिकर्मणि । ग्रहयागं प्र
कुर्वाणो वाञ्छितार्थं मवाप्नुयादिति
महानिर्वाणतन्त्रम् । तस्यशान्तिक
त्वेमलमासादावपि कर्त्तव्यत्त्वम् ।
पौष्टिकत्वेतु शुद्धकाले ॥ अपिच ।
गोचरे वा विलम्बे वा ये ग्रहारिष्ट
हृचका । पूजयेत् तान् प्रयत्नेन पू
जिता स्य शुभावहा ॥ श्रोकाम
शान्तिकामो वा ग्रहयज्ञसमाचरेत्
। दृष्टयाय पुष्टिकामो वा तथै वाऽ
भिचरन्प्रीति ग्रहयागतत्त्वम् ॥ अ
स्य प्रयोगो महानिर्वाणो द्रष्टव्यः ॥
ग्रहयुद्धम् । न । ग्रहयोरायेधने ॥ वि
यति चरतां ग्रहाणा मुपर्युपर्यात्म
मार्गसंस्थानम् । अतिदूराद्दृष्ट्विष
ये क्षमतामिव सम्प्रयातानाम् ॥ आ

ग्रहव

सन्नक्रमयोगाद्भेदोत्प्लेखांऽशुमर्ह
नासथ्यै । युद्ध चतुष्पकारं पराश
र्यैर्मुनिभि रक्तम् ॥ भेदे वृष्टिवि
नाशो भेदः सुहृदां महाकुलाना
म् । उल्लेखे शस्त्रभय मन्त्रिविरोध
प्रियान्नत्त्वम् ॥ अशुविरोधे युद्धानि
भूभृतां शस्त्ररक्चुदवमर्द्दा । युद्धे
चाप्यपसथ्ये भवन्ति युद्धानि भूपाना
म् ॥ विशेषोवाराह्यां १७ अध्याये ॥

ग्रहयुद्धभम् । न । ग्रहयुद्धर्त्तु । यस्मिन्न
क्षेत्रे ग्रहयोर्युद्धजात तस्मिन् ॥

ग्रहराज । पु । रवौ ॥ चन्द्रे ॥ ग्रहाणां
राजा । टच् ॥ गुरौ ॥

ग्रहवर्षफलाध्याय । पु । कस्य ग्रहस्य-
कस्मिन्वर्षे कीदृशानि शुभफलानि
भवन्ति तन्निरूपणपरे ग्रन्थसन्धौ ॥
यतोवराहमिहिरेण पूर्वमेवप्रतिष्ठा
तमासीत् । वषेयस्यफलमासेचमु
निप्रणीतमालोक्य । तद्वृत्तैर्वर्ष्येह
होरातन्त्रोक्तविधानइति ॥ विशेषं प
श्यवाराह्यां १८ अध्याये ॥

ग्रहवर्जि । पु । ग्रहाणां हेमाधिकरणे
॥ तेच नव सङ्ख्यका । यथा । क
पिल पिङ्गलो धूम्र केतुश्चजठराग्नि
कः । शिखीच हाटकश्चैव महाते
जा हुताशनः । हुताशनश्च विज्ञेयो
नवैतेग्रहवर्जयइति ॥

ग्रामः	ग्रामता
ग्रहशुद्धाटक । पु । वाराह्या २० अ ध्याये ॥	ग्रामइत्यभिधीयते ॥ षड्जग्रामा
ग्रहसमागम । पु । वाराह्या १८ अध्या ये निरूपित ॥	भवेदादौ मध्यमग्राम एव च । गा- न्धारग्राम इत्येतन् ग्रामत्रयमुदाहृ
ग्रहाधार । पु । भुवर्चे ॥	तम् ॥ तथा । नन्द्यावर्त्तो यजनम
ग्रहामय । पु । भृतादिनाजाते रोगे । आवेशे ॥	त सुभद्रो ग्रामवा ख्य । षड्जम ध्यमगान्धारगस्त्रयाणां जन्महेतव ॥
ग्रहाशी । पु । ग्रहनाशवृत्ते ॥	ग्रसते ग्रस्यते वा । ग्रमुञ्जने । ग्रसे
ग्रहाक्षय । पु । भृताङ्कुग्रहमे ॥	राचेतिमन् आत्वञ्च ॥
ग्रहीता । वि । गृहयात्रौ । ग्रहणकर्त्त रि ॥ गृह्णाति । ग्रह० । तृन् ॥	ग्रामकूट । पु । शूद्रविशेषे । महत्तमे । महता इतिभाषा ॥
ग्राम । पु । सवसथे । विप्रादिवर्णोप्रा ये प्राकारपरिखादिरहिते हृष्टादि	ग्रामगृह्या । स्त्री । ग्र मयहिर्भतसेना यम् ॥ पदान्त्वे रराद्यापथ्येषु चेति
शून्ये बहुजनवासस्थाने ॥ विप्राश्च विप्रभृत्याश्च यच्चैव वसन्ति हि । स	क्यप् ॥
तु ग्राम इति प्रोक्तः शूद्राणां वास ए व वा ॥ तथा शूद्रजनप्राया सुसमृद्ध-	ग्रामजनधर्वा । स्त्री । नखनिष्पा द्याम् ॥
कृषीवला । ज्योतिषयोगभूमध्ये वस तिग्रामसञ्ज्ञिका ॥ शब्दादिपूर्वको	ग्रामणी । पु । नापिते ॥ पच्यौ ॥ वि । प्रधाने ॥ ग्रामाधिपतौ ॥ भोगिके
ग्रामः समूहार्थे । यथा । शब्दग्राम भूतग्रामः । इत्यादि ॥ सपूर्व सयु	॥ स्त्री । वेश्यायाम् ॥ ग्रामेयायाम् ॥ नीलिकायाम् ॥ ग्रामनयति । णी
गेष्मृत ॥ स्वरविशेषे ॥ सप्त स्वरा ख्यो ग्रामा मूर्च्छना एकाविंशति	ञ् ० । सत्स्वद्विषद्व्यादिनाक्किप् । अग्रग्रामाभ्यामितिगल्मम् ॥
॥ तेच षड्जग्रामो मध्यमग्राम प ञ्चमग्रामश्चेति त्रय । ग्रामलक्षण	ग्रामतच्च । पु । बहूनां साधारणे काष्ठ तच्छिग्रामाधीने दृढकौ ॥ ग्राम
। यथा कुटुम्बिन सर्वेष्वेकी भृताभ वन्ति हि । तथा स्वराणां सन्दीप्तौ	स्यतच्चा । ग्रामकौटः भ्यातच्चा इति टच् ॥
वन्ति हि । तथा स्वराणां सन्दीप्तौ	ग्रामता । स्त्री । ग्रामसमूहे ॥ ग्रामा णांसमूहः । ग्रामजनबन्धुभक्तश्च ॥

ॐ ॐ ॐ

ग्रामीणा

ग्रामधर्मा । पु । व्यवधे ॥ ग्रामेभव ।

युवादिच्छादण् । मन्त्राद्यै धर्मश्च ॥

ग्रामभृत । पु । ग्रामप्रेष्ये ॥ विप्रश्चेत्

सपञ्चमा । दृग् ॥

ग्राममङ्गुरिका । स्त्री । ग्रामयुद्धे ॥ शृ

जीभषे ॥

ग्राममुख । पु । हृडे ॥

ग्राममृग । पु । कुक्कुरे ॥

ग्रामयाजकः । पु । अत्राह्वयविशेषे ।

ग्रामस्थनानावर्णानां पुरोहिते ॥ ग्रा

मार्थं यज्वनि ॥ इति श्रीधरस्वामी ॥

ग्रामयाजी । पु । बहूनां याजके ॥

ग्रामहासकः । पु । भगिनीपतौ ॥

ग्रामाधानम् । न । मृगयायाम् ॥

ग्रामाधीन । चि । ग्रामवशवर्त्तिनि ना

पितवर्द्धक्यादौ ॥ ग्रामेऽधि । सप्त

मीतिसमास । अष्टषष्ठेतिख ॥

ग्रामान्तम् । न । उपशब्दे । ग्रामस्थानि

कटे ॥ ग्रामस्थान्तम् समीपम् ॥

ग्रामिणी । स्त्री । नीलीवृक्षे ॥

ग्रामी । चि । ग्रामविशिष्टे । शासन इति

भाषा ॥ यथा । अहीचवाण इरीत

वाण इत्यादि ॥

ग्रामीणः । पु । ग्राम्यशूकरे ॥ कुक्कुरे

॥ काके ॥ चि । ग्रामोद्भूते ॥ ग्रामे

भवः । स्त्री ॥

ग्रामीणा । स्त्री । नीलिकैषधौ ॥ या

ॐ ॐ ॐ

ग्राम्यप

लङ्काशके ॥ ग्रामेभवा । ग्रामाद्यख

जावितिखञ् । टाप् ॥

ग्रामेयकः । पु । ग्राम्ये ॥ ग्रामेभव ।

कल्यादिच्छात्ठकञ् ॥

ग्रामेया । स्त्री । ग्राम्यनार्याम् ॥

ग्रामेशः । पु । ग्रामस्थाधीशे । ग्रामेश्वरे ॥

ग्राम्यम् । न । स्त्रीकरणे । रतवन्धे ॥ चि ।

प्राकृते । मूढे । ग्रामभवे । ग्रामीणे

॥ दन्तालिकन्याघटतैल्लिचापा ग्रा

म्या निशायां दृषमेषकौच ॥ अरु

खे । भण्डादिवचने ॥ छागादिषु ॥

छागमेषदृषाम्नाया ग्राम्या प्रोक्ता

महर्षिभिः । ग्राम्या वातहरा सर्व

दीपना कफपित्तहाः ॥ मधुरा र

सपाकाभ्या दृहणा वलवर्द्धना ॥ ग्रा

मेभवः । ग्रामाद्यखजा वितिशेष

कोय ॥

ग्राम्यकन्दः । पु । स्थलकन्दे । वनचो

ख इति भाषा ॥ ग्राम्यकन्दस्तुदो

षल ॥

ग्राम्यकर्कटी । स्त्री । कुष्माण्डे ॥

ग्राम्यकुण्डकुमम् । न । कुसुम्भे ॥

ग्राम्यधर्मा । पुं । ग्रामधर्मे । मैथुने ॥

ग्रामेभवाः ग्राम्या हालिकशाकटि

कभृतयः । तेषाधर्मः ॥

ग्राम्यपशुः । पु । ग्रामजातजन्तौ ॥ सतु

सप्तविधो यथा । गौ मर्षोऽजो

ॐ ॐ ॐ

ग्रावस्तु

मनुष्यश्च अश्वाश्चतरगर्दभाः । इति ॥

ग्राम्यमङ्गुरिका । स्त्री । शृङ्गीमत्स्ये ॥

ग्राम्यमृग । पु । कुक्कुरे ॥

ग्राम्यराशि । पु । मिथुनकन्यातुलावृ

श्चिक धनुष्कुम्भेषु ॥ राचौ मेषवृ-

षयो ' ॥

ग्राम्यवल्गुभा । स्त्री । पालङ्काशके ॥

ग्राम्यशूकर । पु । ग्रामोत्पन्नवराहे ।

विडुराहे ॥

ग्राम्या । स्त्री । तुलस्याम् ॥ नखनिष्पा

विकायाम् ॥ नील्याम् ॥ वृत्त्यनुप्रा

सघटकवृत्तिभेदेषु कोमलापर्याये ॥

ग्राम्याश्च । पु गर्दभे ॥

ग्रावा । पु । प्रस्तरे ॥ पृथ्वीधरे । पर्वते ॥

ग्रसते । ग्रसुन्नदने । अन्येभ्योपीति

उ । आवनति । वनसम्भक्तौ शब्दे

वा । विच् । ग्रश्वासावावाच ॥ ग्रसते

। अन्ये० वनिप् । षृ० वा ॥ यद्वा ।

गिरति गृणाति वा । गृनिगरणशब्दे

वा । अन्येभ्योपीति वनिप् । षृ० ॥

यद्वा । गरति । गृसेके । मू० क' ।

अवति । अवरञ्जणादौ । बाहुलका

त् कनि । ग्रश्वासावावाच ॥ मेष ॥ इ

तिविम्ब ॥ त्रि । दृढे ॥ इति शब्दर

त्नावली ॥

१० ग्रादस्तुत् । पु । च्छत्तिविशेषे ॥ भ्राज

भासेतकिप् ॥

ग्राही

ग्रासः । पु । कवले । पिण्ड । मुखपूर

णान्नादौ ॥ यथा । कुक्कुराण्डप्रमा

णस्ययावान्वा प्रविशे न्मुखम् । रक्त्वं

ग्रास विजानीयात् शुद्ध्यर्थं कायशौ

धनम् ॥ इति प्रायश्चित्तेपराशर । ॥

ग्रस्यते । ग्रसु० अकर्त्तरितीतिघञ् ॥

ग्राह । पु । ग्राह इति भाषा प्रसिद्धे

जलजन्तुविशेषे । अवहारे ॥ ग्रहणे

॥ गृह्णाति । ग्रह० विभाषाग्रहइति

व्यवस्थितविभाषया जलचरे निष्क

मेव य प्रत्यय । स्वार्थेण्यन्तादश्च

घञ्वा ॥ शिशुके ॥

ग्राहक' । पु । व्याधानांघातिपक्षिणि

। श्येने ॥ सितावरणाके ॥ विषवैद्ये

॥ त्रि । ग्राहक इति भाषाप्रसिद्धे

ग्रहीतरि ॥ धान्यानांग्रहीतरि ॥ गृ

ह्णाति । ग्रहउपादाने । गवुल् ॥

ग्राहयिता । त्रि । ग्रहणकारयितरि ॥

ग्राहिणी । स्त्री । क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

क्षिरइति इतिगौडभाषाप्रसिद्धे ता-

ममूलावृत्ते ॥

ग्राहित । त्रि । ग्रहणं प्रापिते । ग्रहण

कराया इतिभाषा ॥

ग्राही । पु । कपित्थे ॥ त्रि । ग्रहणक

र्त्तरि । ग्राहके ॥ मलवदुके । धारके

॥ गृह्णाति । ग्रह० ग्रह्यादित्वा

स्मिनिः ॥

ग्रीष्मसु

ग्रीष्मसुः । पुं । कपित्थागमे ॥

ग्रीष्मः । त्रि । उमादेये । ग्रीष्मसु-
चित्ते ॥

ग्रीष्वा । स्त्री । कन्धरायाम् । शिरोध-
रायाम् ॥ तच्छिरायाम् ॥ गिरन्त्य-
नया गीर्यते ऽनयावा । श्रेयश्चजि-
ह्वाग्रीवेतिसाधु ॥

ग्रीष्वी । पुं । स्त्री । उष्ट्रे ॥ त्रि । प्रशस्त-
ग्रीवायुक्ते ॥ अतिशयिता प्रशस्तावा-
ग्रीष्वा अस्यास्य । ग्रीष्वादिच्छादिनि ॥

ग्रीष्मः । पुं । निदाघर्त्तौ । श्लोकाष्टयो-
। उष्मागमे ॥ अचजातस्य फलं यथा
। ग्रीष्मोद्भवो भोगभवानुरक्तो वक्ता
सुग्रीवो जलकेलिग्रीवः । विद्याध-
नैश्वर्ययशोमनोक्तो धन्वी सुवेश प-
रदारचित्तरति ॥ त्रि । तद्वति ॥
शसतेरसान् । शसु० । ग्रीष्मस्युष्मा
दिहृत्तेष्वनिपातितः ॥

ग्रीष्मजा । स्त्री । जवल्याम् । लोणा-
इति गौडप्रसिद्धे क्रान्त्यर्थे ॥ ग्रीष्मे-
जायते । जनी० । उ ॥ नवमाख्याम् ॥

ग्रीष्मपुष्पो । स्त्री । कश्यपीपुष्पवृक्षे ॥

ग्रीष्मभवा । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥

ग्रीष्मेभवोऽस्याः ॥

ग्रीष्मसुन्दरः । पुं । } ग्रीष्मादिति

ग्रीष्मसुन्दरकः । पुं । } गौडप्रसि

द्धे शाकविशेषे ॥

ग्लह

ग्रीष्महासम् । न । इन्द्रतूले । वृद्धस्य च

के । बुद्धियाकाङ्क्षत इति भाषा ॥

ग्रीष्मी । स्त्री । } नवमल्लिकाया

ग्रीष्मोद्भवा । स्त्री । } म् ॥

ग्रीवम् । न । ग्रीवाभरणे ॥ ग्रीवायांभव

। अण् ॥ त्रि । तत्रस्थे ॥

ग्रीवेयम् । न । कण्ठभूषणे ॥ ग्रीवायां

भवम् । ग्रीवाभ्योश्चेतिदञ् ॥

ग्रीवेयकम् । न । कण्ठभूषायाम् ॥ ग्री-

वायांभवम् । कुलकुलितग्रीवाभ्यः श्वा

स्यसङ्कारेभ्यस्तिठक्ञ् ॥

ग्रीष्मिकः । पुं । ग्रीष्मसङ्घचरितोऽग्रन्था

ग्रीष्मः । तमधीतेवेदवा । वसन्ता

दिभ्यश्चक् ॥

ग्रीष्मी । स्त्री । नवमल्लिकायाम् ॥ ग्री-

ष्मजायाम् ॥ ग्रीष्मेजातादिः । सम्भि

वेष्माद्यृतुनक्षत्रेभ्योश्च । ङीप् ॥

ग्लपितः । त्रि । कर्षिते ॥

ग्लस्तः । त्रि । भक्षिते ॥ ग्लस्यतेस्य ।

ग्लसुअदने । क्त ॥

ग्लहः । पुं । पथे । द्यूते लाभस्थाने ।

द्यूतादौजयत्तेनस्थापिते ॥ ग्लह्य

ते ऽनेन वा । ग्लहआदाने । पुसी

तिघः । हलश्चेतिघञ्वा । सज्ञापूर्व

कक्षान्नदङ्गि ॥ गृह्यते इतिवा ग्ल

ह । अक्षेष्टुग्लहइति देवनविषये-

पण्डरूपेणशास्त्रेवस्तुनि विपातनंवा ॥

घटः

ॐ स्वाता । पि । स्वानियुक्ते ॥

ग्लाम । वि । रोगात् क्षीयकाये । ग्ल
 कौ ॥ रे। गिणि ॥ ग्लायतिस्व । ग्लैह
 र्षं चये । गन्धर्षेति क्त । संयोगादे
 रितिनस्वम् ॥

ग्लानि । स्त्री । अस्वाच्छन्दो । वसदी
नतायाम् ॥ रोगे ॥ हानौ ॥ अनुत्
साहे ॥ ग्लानम् । ग्लै० । ग्लान्याहा
भ्योनि ॥

ग्लानिच्छेदी । पि । खेदहारिणि ॥
ग्लायः । पुं । भैषये । वकाख्यघौ । चै
कितायने ॥

ग्लासु । वि । ग्लाने । रोगक्षीणदेहे ॥
 ग्लानशील । ग्लानिस्थश्चमसु ॥
 ग्लेषनम् । न । दैन्ये ॥ ग्लेषदैन्ये । लुट् ॥
 ग्लौ । पु । मृगाङ्गे । चन्द्रमसि ॥ क
 पूरे ॥ ग्लायति । ग्ले० । ग्लानुदि
 भ्याङौ ॥

घ

घ' । पुं । घकारे ॥ घष्टायाम् ॥ घर्घ
रभब्दे ॥ इति मेदिनिकर ॥

‘घट’ । पुं । समाधिभेदे । कुम्भके ॥ इ
भगिरः कूटे ॥ कुटे । पृथुवभोदरा

घटये

कारे । कम्बुग्रीवादिमहाकारादिरू
पे । कलसे ॥ कुम्भराशौ ॥ द्रोणप
रिमाणे ॥ घटते । घटचेष्टायाम् ।
पञ्चादश ॥

घटका. । पु । वनस्पतौ ॥ योजके । त्व
क्षरे ॥ तल्लक्षणं यथा । धावको भा
वक श्चैव योजक श्वांशक स्तथा । दू
षक स्तावक श्चैव षडेते घटका.
स्मृताः ॥ अन्यच्च । के नो विदन्ति पु
रुषा. घुरुषानुपूर्वीमुर्वीतले कुक्षभृ
तां परिवर्त्तनं वा । अन्यन्तसूक्ष्ममपि
ये कुक्षतारतम्यं जानन्ति तेषु घटका
नतु योजकाश्च । ॥ इत्याधुनिकैर्गो
डदेशोद्भवै कल्पिता कुक्षदीपिका
॥ ह्रस्वघटे ॥ घटयति । गत्यन्तात् घ
टेर्गुणः ॥

घटजन्मा । पु । अगस्त्यमनौ ॥

घटदासी । स्त्री । कुट्टन्याम् । रतता
ल्याम् ॥

घटनम । न । निर्माणे । घटना इति
भाषा ॥ घटेस्त्वं ॥

घटना । स्त्री । हस्तिसङ्के ॥ करिणां घ
टना घटा ॥ मेखने । योजनायाम् ॥
यथा । अघटनघटनाघटीयसी मा
येति ॥ घटनम् । घटसङ्घाते । चु० ।
ग्यासंश्रन्योयुच् । टाप् ॥

घटयेनि. । पुं. । अमख्यमुनै ॥

घटिका

घटराज । पुं । कुम्भे ॥

घटा । स्त्री । घटने ॥ गजसंहतौ । घ
टनायाम् ॥ गोष्ठग्राम् ॥ समूहे ॥
घटनम् । घट० । घटादय धित इ
तिषिच्चादङ् ॥

घटाखावु । स्त्री । कुम्भतुम्भ्याम् ॥
घटिक० । पुं । चक्रिके । घटिकावादके
॥ घटीकायति । कै० । आतइतिक
। आपोरितिह्रस्व ॥ न । नितम्बे
॥ पि । घटेनतरणशीले ॥ घटेनत
रति । नैद्यचष्टन् ॥

घटिका । स्त्री । घडी इति भाषाम
सिद्धे दण्डे । नाडिकायाम् ॥ घटि-
काज्ञानोपायो यथा । निमेषो मा
नुषो योयं माचामात्रप्रमाणक ।
तैः पञ्चदशभि काष्ठा विंशत्काष्ठा
स्त्रयाकला ॥ नाडिकात् प्रमाणेन क
लादशचपञ्चच । उन्मानेनाम्भस सा
तु पञ्चान्यर्द्धत्रयोदश ॥ हेममाघै
कृतच्छिद्रा चतुर्भिश्चतुरङ्गुलै । मा
गधेन प्रमाणेन जलप्रस्थस्तुसस्मृत
॥ इतिविष्णुपुराणम् ॥ नैमित्तिकलय
प्रपञ्चयिष्यन् निमेषादिक्रमेण प्रथ
मांशोक्तमेवकल्पप्रमाण मनुस्मार
यति निमेषइति सप्तभि । माघैव
माघं प्रमाणं यस्य । एकमात्रजल
चरोश्चारणकाणसन्धितोहि निमेषे

घटिका

य । निमेषकाणतुल्यादि मात्रा क
व्यचरण यत इतिप्रज्ञाशङ्कोक्तेः ॥
नाडिकाज्ञानोपायमाह । उन्माने-
नेति सार्द्धेन । अम्भस उन्मानेन उ
न्मीयते ऽनेनेत्युन्मान पात्रम् । अ
र्द्धेनयोगे त्रयोदश सार्द्धद्वादशेत्य
र्थ । उन्मानरूपेण घटितानि सार्द्ध
द्वादशपञ्चानि सानाडिका । सार्द्धद्वा
दशपञ्चताम्रनिर्मितपात्रेण सानाडि
काज्ञातव्येत्यर्थ । किप्रमाद्यतत्पा
त्रं कार्यं तदाह । मागधेन प्रमाणेन
जलप्रस्थस्तुसस्मृत इति । सार्द्धद्वाद
शपञ्चजलेनहि मागधदेशप्रस्थः पूर्य
ते । तत् प्रमाण पात्रं कार्यमिच्छार्था
त् सिद्धम् । ननु तथापि पात्रेण कथ
नाडिकाज्ञानं क्रियापरिच्छेदत्वात्
काणस्ये त्यागङ्क्य क्रियासिद्धये-
प्रस्थादि विधिनष्टि । हेमेति । मा
घ पञ्चमुक्ता । हेमो माघै स्तुर्भि
श्चतुरङ्गुलेन शलाकारूपेण रचितै
कृतच्छिद्रा । एतदुक्तं भवति । सा
र्द्धद्वादशपञ्चताम्रमयं मागधप्रस्थस
मित मूर्द्धायत पात्र चतुर्भाषचतु
रङ्गुरलहेमशलाकया कृताधच्छिद्र
जलेस्थापित तेन च्छिद्रेण यावता
कालेन पूर्यते तावान् कालोनाडि
केति । तथाचशुक । द्वादशार्द्धप

घटोत्क

लोन्मानं चतुर्भिः सत्तुरङ्गुलैः । स्व
र्यामपैः कृतच्छिद्रं यावन् प्रस्यजल
पुनमिति । इतिसङ्कीकायां श्रीधर
स्वामिनः ॥ गुर्वचराणां मुदितं च
पष्णा पक्ष पक्षानां घटिका किलै
केति काशिदासः ॥ मुहूर्ते ॥ अल्पो
घटे ॥ अथैव । स्वार्थे क ॥

घटित' । चि । निर्मिते ॥

घटी । स्त्री । घटिकायाम् । दण्डे ।
झडी इतिभाषा ॥ यथा । अक्षभ्यं
यदाधुःप्रखं स्वर्णभारै र्हो तस्य द
ण्डो वृथा याति याक' । इदानीं म
पि श्रीश्वरे मत्त चेतो वितन्विन्य
ल घोषयन्तीघटीयमिति ॥ स्वल्पो
कुम्भे । घटिका इतिभाषा ॥ घट
ते । घट० । अच् । जातिस्त्वान्
ङीष् ॥

घटीकार' । पुं । कुलाले ॥ घटीकरो
ति । कुज'कर्मण्यण् ॥

घटीयन्त्रम् । न । अरघटे । कृपादे
र्जलोद्धारयन्त्रे । उद्घाटने ॥ घटी
नायन्त्रम् ॥ ग्रहणीरोगभेदे ॥ यथा
। प्रसुप्ति' पार्श्वयो गूलं तस्माज्जल
घटीध्वनि । तवदन्ति घटीयन्त्र
मसार्थं ग्राहणीगदमिति ॥

घटोत्कच' । पुं । हिङ्गमायां भीमसे
नाज्जाते राक्षसविशेषे ॥

घण्टा

घटोत्कचान्तक । पु । कर्णे । रात्रेये ।
युधिष्ठिराग्रजे ॥

घटोद्भव' । पुं । अगस्त्यमुनौ
घट्ट । पुं । नद्यादौ ज्ञानाद्यर्थं भवत
रणस्थाने । घाट इति भाषा । ता-
र्यावतारे ॥ शुल्कग्रहस्थाने । जगात्
इति भाषा ॥ घण्टेऽत्र । घट्टचक
ने । हलश्चेतिघञ् ॥

घट्टगा । स्त्री । नदीविशेषे ॥ यथा ।
मलापहा भीमरथीच घट्टगा यथा
च कृष्णा जलसाम्यता गुणै । मला
पहाघट्टपयस्तथापि प्रक्क लघु स्वा
दुतर सुकान्तिदम् ॥ इति राजनि
घण्टः ॥

घट्टजीवा । पु । पाटुनि इतिगौडभाषा
प्रसिद्धे वैश्यायां रजका ज्जाते वर्ण
सङ्करजातिविशेषे ॥

घट्टनम् । न । अभिघाते ॥

घट्टना । स्त्री । चक्षनायाम् ॥ वृत्तौ ॥

घट्टित' । चि । निर्मिते । घडागयाइति
भाषा ॥ चित्रपटार्थं रञ्जनायात्रेन
क्षिप्ते वस्त्रादौ ॥

घण्टः । पु । व्यञ्जनविशेषे ॥

घण्टकः । पु । } घण्टकोणइति
घण्टकर्ण' । पुं । } गौडभाषा प्र
सिद्धे क्षुप्रविशेषे ॥

घण्टा । स्त्री । कांस्यनिर्मिते वाद्यवि

घाट्टार

श्रेष्ठे । यथा । सर्ववाद्ययीं घण्टां वा
याभावेनियोजयेदिति ॥ अतिवला
याम् ॥ नागवलायाम् ॥ घण्टापाट
लौ ॥ अहानि । बाहुलकादुन्नेष्टौ
घञ्च ॥ टाप् ॥

घण्टाकर्मा । पु । शिवस्यातिवक्तृभेग
शिविश्रेष्ठे ॥

घण्टाताड । पु । घडियावली घण्टा
पाँडे इतिचभाषाप्रसिद्धे घण्टाका-
दिनि ॥

घण्टानाद । पु । कुवेरमन्त्रिणि ॥
घण्टापथ । पु । पुरप्रधानमार्गे । मह
तिराजमार्गे । संसरणे ॥ यथा । दश
धन्वन्तरोराजमार्गोघण्टापथ स्मृतः
॥ घण्टोपलक्षित पन्था । शाकपा
थिवादि ॥ यद्वा । घण्टानापन्था ।
घण्टाग्रहण वादिचाणां तद्वतां ह-
स्यादीनां वेपलक्षणम् । ऋक्पू-
रिच्य ॥

घण्टापाटलि । पु । गोलीडे । मुष्क
कद्रुमे ॥ अहानि इति घण्टा । प
टनम् । पटगतौ । घञ् । पाटं लाति
। ला० । बाहुलकाटडि । घण्टाचा
सौ पाटलिश्च ॥

घाट्टारवा । स्त्री । दृष्टविशेषे । शण्पु
ष्पिकायाम् । वनसण इति भण्यमा
नया इतिच भाषा ॥ घण्टेव आरौ

घन

ति । कश्चदे । अच् ॥

घण्टाली । स्त्री । कोशातक्याम् ॥

घण्टाबीजम् । न । जयपाले ॥

घण्टाशब्दम् । न । कांसे ॥ इतिहेम
चन्द्रः ॥

घण्टिक । पु । घरियाराखेयादेवि
श्रेष्ठे ॥

घण्टिका । स्त्री । तालूर्ध्वरक्षजिह्वा
याम् । लम्बिकायाम् ॥

घण्टिनीबीजम् । न । जयपाले ॥

घण्टु । पुं । गजघण्टायाम् ॥ प्रतापे ॥

घण्टेश्वर । पु । मङ्गलपुत्रे ब्रह्मदातरि
देवताविशेषे ॥

घतन । पु । मारके ॥ हन्ति । हन०
हन्तेर्युक्ताद्यन्तयोर्घञ्चतच्चे ॥

घन । पु । मुक्तावाम् ॥ अब्दे । मेघे
॥ ओघे ॥ दार्ढ्ये । कर्ठिन्ये ॥ मूर्ति
गुणः कर्ठिन्यम् । असर्वगतद्रव्यपरि
माणं मूर्तिः । सैवगुण ॥ विस्तारे

॥ लौहमुद्गरे ॥ हन्यते ऽनेनवा ॥

शरीरे ॥ कफे ॥ अभ्रके ॥ सजाती

याङ्गवयस्यपूरणे ॥ समविघातश्च घन

प्रदिष्टइति भास्कराचार्योक्ते ॥ न ।

कांस्यताला दिवाद्ये ॥ मध्यमन्वत्ये ॥

नृत्यइत्युपलक्षणं गीतवाद्ययोः ॥ त्व

चे ॥ लौहे ॥ पि । निविडे । सान्ने ॥ नि

रन्तरे । पूर्णे ॥ दृढे ॥ हननम् । हन्य

घनमू	घनाघ
तेवायुनावा । घन० ॥ मूर्त्ती घन	घनरसः । पु । न । मेघपुष्पे । जले ॥
इति हन्तेरुघनादेशस्य ॥	पु । सान्द्रे ॥ निर्यासे ॥ मोरटे ॥ क
घनकफः । पु । वर्षापले । करकायाम्	पूर्वे ॥ पीलुपर्णाम् ॥ सम्यक्सिद्ध
॥ घनस्य कफइव ॥	रसे ॥
घनकाल । पु । वर्षाकाले ॥ घनस्य	घनवर्त्म । न । आकाशे ॥
मेघस्य काल ॥	घनवह्निः । स्त्री । विद्युति ॥
घनगोलकः । पु । संक्षिप्टरजतमुवर्ण	घनवल्ली । स्त्री । अमृतस्रवालतायाम् ॥
। सोनारूपामिला इतिभाषा । इति	घनवातः । पु । नरकविशेषे ॥
हेमचन्द्रः ॥	घनवासः । पुं । कुष्माण्डे ॥
घनच्छदः । पु । शिग्रौ ॥	घनवाहनः । पु । शिबे ॥ मेघवाहने
घनजम्बाळः । पुं । चुलुके ॥	। इन्द्रे ॥ घनो वाहन मस्य ॥
घनज्वाला । स्त्री । मेघदीप्तौ । वज्राद्यौ ॥	घनवीथिः । स्त्री । अन्तरीक्षे ॥
घनतालः । पुं । सारङ्गविहगे ॥	घनश्यामः । पु । श्रीरामे ॥ श्रीकृष्णे
घनतोख । पु । चातकपक्षिणि ॥	॥ द्वि । निविडकृष्णवर्णे ॥
घनत्वम् । न । सान्द्रतायाम् ॥	घनसारः । पु । कर्पूरे ॥ दक्षिणावर्त्त
घनत्वक् । पु । लोभ्रे ॥	पारदे ॥ दक्षविशेषे ॥ जले ॥ वर
घनद्रुम । पुं । विकण्टकवृक्षे ॥	वारिदे ॥ घनो दृढः सारो इत्य ॥
घननाभिः । पु । धूमे ॥	घनस्य सारइव वा शीतत्वात् ॥
घनपद्मः । पुं । पुनर्नवायाम् ॥	घनसूची । स्त्री । सूच्याकारेमेघे ॥
घनपद्मी । स्त्री । आकाशे ॥	घनस्नान्यः । पु । कोशाग्रवृक्षे ॥
घनपल्लवः । पुं । शोभाञ्जने ॥	घनस्वनः । पुं । तण्डुलीयशाके ॥ मे
घनपाषण्डः । पु । मयूरे ॥	घघ्ननौ ॥
घनप्रज्ञः । पु । प्राप्ते । विशेष विज्ञान	घना । स्त्री । माघपर्णाम् ॥ रुद्रजटा
विरहिणि ॥ घनीभूताप्रज्ञायस्य ॥	याम् ॥ इतिराजनिर्घण्ट ॥
घनफणः । पुं । विकण्टकवृक्षे ॥	घनाकरः । पु । वर्षाकाले ॥ घनाना
घनमूलः । पुं । मोरटे ॥ न । पूरित	माकर इव ॥
सज्जती याङ्गत्रयस्याद्यङ्गे ॥	घनाघनः । पु । वधुकाब्दे ॥ मत्तघा

घर्घर

तुककुञ्जरे ॥ चक्रे ॥ वासवे । इन्द्रे
॥ अन्योन्यघट्टने ॥ त्रि । निरन्तरे ॥
घातुके ॥ हन्ति । हन० । हन्तेर्घञ्च
ञ्चेति पचाद्यचिद्विचक्षम् आक्चा-
भ्यासस्य ॥

घनाघना । स्त्री । काकमाच्याम् ॥

घनात्थय । पु । शरत्काले ॥

घनामयः । पुं । खर्जूराम्ने ॥

घनामलः । पु । आकषीरे ॥ घुनर्जवा
याम् ॥

घनाश्रय । पु । आकाशे ॥

घनोदधिः । पुं । नरकविशेषे ॥

घनोपलः । पु । करकायाम् ॥

घ्नर । पु । मृहे । मेहे ॥ हन्ति हन्यते
गम्यते ऽतिविभिर्वा । हन० । हन्ते
रन्ध्रचेतिरन्ध्रादेशो नलोपश्चेति
दशपादीवृत्तिकृत् ॥

घरट्ट । पु । घराट इतिपर्वतीयजन
प्रसिद्धायां पेषणायाम् । जांता चक्री
इतिचदेशभाषा ॥

घर्घट्ट । पु । चिकण्टमत्स्ये । व्याङ्गरा
इतिगौड भाषाप्रसिद्धे ॥

घर्घर । पु । चक्षुहारिध्वनौ ॥ घाघ
रा इतिप्रसिद्धे नदविशेषे ॥ घूके ॥
द्वारे ॥ स्वरविशेषे ॥

घर्घरक । पु । घर्घरेनदे ॥ यथा । शो
श घर्घरके कञ्चलु कचिद् सन्नाप-

घर्भित.

शोषापहं पथ्यं द. ऋकरं तथाचवलद

चीणाङ्गद्विप्रदमितिराजनिर्घण्ट ॥

घर्घरा । स्त्री । चुद्रघण्टिकायाम् ॥

वीणाप्रभेदे ॥ स्वरविशेषे ॥

घर्घरिका । स्त्री । चुद्रघण्टायाम् ॥ वा
दिचदण्डे ॥ भृष्टधान्ये ॥ नदीविशेषे
॥ वाद्यप्रभेदे ॥

घर्घरी । स्त्री । चुद्रघण्टिकायाम् ॥

घर्घुर्घा । स्त्री । घुर्घुरे । घुरघुरिया इ
तिगौड प्रसिद्धे कीटे ॥

घर्म्म । पु । निदाघे । स्वेदे । अमवा
रिणि । पसीना इति भाषा ॥ आ-
तपे ॥ ग्रीष्मे ॥ उष्मणि ॥ जिघृत्त्य-
ङ्गमनेन । दृच्छरादीस्यो । घरत्य
ङ्ग मनेनवा । दसेके । घर्मइति घ
धातोर्मगुणश्चनिष्पाद्यते ॥

घर्म्मवारणम् । न । छवे ॥

घर्म्मविचर्च्चिका । स्त्री । घर्मविचर्च्याम्
। घमाची अमौरी घमौरी अलार्द
इत्यादि भाषा ॥ स्वेदवाहीनिदुष्य
न्ति क्रोधशोकभयै स्तथा । तत स्वे
द प्रवर्त्तत दौर्गन्ध्य घर्मचर्च्चिका ॥
राजिकाकृति कृष्णोत्था यतोघर्मवि
चर्च्चिका ॥

घर्म्मान्त । पु । वर्षाकाले ॥

घर्म्मान्तकामुकी । स्त्री । वल्गाकायाम् ॥

घर्भित । त्रि । सञ्जातघर्म्म ॥ तारका

घाण्टिक

इत्थादितच् ॥

घर्ष । पु । विमर्दे । घस्नाइतिभाषा ॥

घर्षणम् । न । घर्षे । निघर्षे । घस्ना

ना इतिभाषा ॥ घृषुसङ्घर्षे । ल्युट् ॥

घर्षणाल । पु । पेषणाश्लानि । शिला

पुत्रे । लोढा वट्टा रमणा इत्यादि

भाषा ॥

घर्षणी । स्त्री । हरिद्रायाम् ॥

घसि । पु । आहारे ॥

घस्सर । पु । अग्नये । भक्षके ॥ घस

ति तच्छील । घस्लुअदने । स्रघस

द क्मरच् ॥

घस्र । पु । अहनि । दिवसे ॥ घसस्य

न्यक्करम् । घस्लृ० । स्फायितञ्चीति

रक् ॥ न । कुङ्कुमे ॥ त्रि । हिंसे ॥

घा । स्त्री । काञ्च्याम् ॥ घाते ॥

घाट । पुं । अवटौ । ग्रीवापश्चाद्भागे

। घाटायाम् ॥ घाटेरच् घञ्वा ॥ घा

टाअस्माऽस्ति वा । अर्शआद्यच् ॥

घाटा । स्त्री । घाटे । कृकाटिकायाम्

। शिरस पश्चात् सन्धौ ॥ घाटयति

। घाव्यते वा । घटसङ्घाते । चु०

। अच् घञ्वा ॥

घाटिका । स्त्री । घाटायाम् ॥ घाटैव ॥

घाण्टिक । पु । चाक्रिके । भिषिक्ता-

नां राजस्तावकानां संचेयम् । बहु

भिर्मिलित्वास्तुतिपाठके ॥ घण्टया

घातिप

चरति । चरतीतिठक ॥ अन्यत्रतु ।

रात्रि । प्रबोधसमये घण्टाशिल्या-

स्तु घाण्टिका । ॥ धुस्सूरद्वये ॥ चि ।

घण्टावादिनि ॥

घात । पु । काण्डे । वाणे ॥ प्रहारे ॥

मारणे ॥ अङ्कपूरणे ॥ यथा । स

मविघातश्चघन प्रदिष्ट ॥ हननम्

। हन० । घञ् । हनसोचिस्सलो ।

होहन्तेरितिकुस्त्वम् ॥

घातक । चि । वधकृति । हननकर्त्तरि

॥ बहूना मेककार्याणां सर्वेषां

शस्त्रधारिणाम् । यद्येको घातक

स्तत्र सर्वेते घातका । स्मृता ॥ ह-

न्ति । हन० । खुल् । हनसोचिस्स

लो । होहन्तेरितिकुस्त्वम् ॥

घातनम् । न । हनने ॥ वधे ॥ यथा

यंपशुवधे ॥ त्रि । वधकर्त्तरि ॥

घातवार । पु । रात्रिविशेषे विशेषवा

रे ॥ यथा । नक्त्रे भौमे गोहरिस्त्री

शुभन्दश्चन्द्रोदन्देऽर्कोऽजमे च

श्चकर्के । शुक्र कोदण्डाणिमीने

पुकुम्भयूकेजीवे घातवारानशस्ता

इति ॥

घाति । स्त्री । पक्षिवन्धने ॥

घाती । चि । हननशीले ॥ घातयति

हन्ति तच्छील । शिनि । ॥

घातिपक्षी । पुं । श्येने ॥

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ

घातुकः । वि । क्रूरे ॥ हिस्त्रे ॥ इन्ति

। इन० । लघपतपदेत्युक्तम् ॥

घात्य । त्रि । इननयोग्ये ॥ यथा ।

सत्य भाव न वित्ति व्यपनुदति य

त कर्मनाशो घटादिर्मित्याभूत च

कर्म अपयति न तथा वित्तिघात्य

यत स्तत् । इत्य सिद्धे विभागे श्रुति

शिशुरगिरा वित्तिघात्यप्रतीतोऽन्धो

मित्येतिसिद्धे न तदपहतये कर्म

जात समर्थ मिति ॥

घारः । पु । खेचने ॥ इति हेमचन्द्र ॥

घारिः । न । छन्दोविशेषे ॥ र विधाय खं

निधाय । घारिनाम वृत्तनेष्टि ॥ य

था । रामराम रामराम । सार मे

तदेव नाम ॥

घार्त्तिकः । पु । दत्तपुरे ॥

घासः । पुं । यवसे । स्वनाम्नाख्याते ढ

ये ॥ असते गवादिभि । अद० ।

घञ् । घजपोश्चेति अर्धेर्घञ् ॥

घासि । पु । अयौ ॥ भक्ष्ये ॥ घसति

। घञ्जृअदने । जनिघसिभ्यामिण् ॥

घुः । पु । ध्वनौ ॥ इति जटाधर ॥

घुट । पु ।

घुटि । स्त्री ।

घुटिक । पु ।

पादग्रन्थौ । गुल्फे ।

टकुना इति भाषा ॥

घुटिका । स्त्री । गुल्फे । पादग्रन्थौ ॥

घोटतेऽनया । घुटिपरिवर्त्तने ।

ॐ ॐ ॐ

घूक

कुन् । टाप् । इत्थम् ॥

घुटी । स्त्री । गुल्फे ॥ इति द्विरूप ॥

घुण । पु । काष्ठकुम्भौ । काष्ठवेधके ॥

घोणते । घुणभ्रमणे । इगुपधेतिक ॥

घुणप्रिया । स्त्री । इत्थम् । उदुम्ब

रपर्याम् ॥

घुणवस्तुभा । स्त्री । अतिविषायाम् ॥

इति भावप्रकाशः ॥

घुण्ट । पु ।

घुण्टक । पु ।

गुल्फे । पादग्रन्थौ ॥

घुण्ड । पु । भृङ्गे ॥ घोणते । घुण् ।

कादिभ्य किदिति ङ ॥

घुर्चुर । पु । यमकीटे । घुर्चुरिया

इति गौडभाषा ॥ शूकरशब्दे ॥

घुर्चुरी । स्त्री । जलजन्तुविशेषे । म-

त्किरायाम् ॥

घुलच्च । पुं । गवेधुकायाम् ॥

घुल्लघुल्लारव । पु । पारावतप्रभेदे ॥

घुषित । वि । शब्दिते ॥ शब्देन प्रक

टीकृताभिप्राये वाक्ये ॥ घुषिर्वि

शब्दने । क्त ॥

घुष्ट । त्रि । शब्दिने ॥ घुष्यतेऽस्म ।

घुषिर्० । क्त ॥

घुष्टान्त्रम् । न । के । भोक्तेत्युद्घुष्य स

वा दौ दीयमानेऽन्ने ॥

घुष्टानम् । न । क्कुम्भे ॥

घूक । पु । कौशिके । उलूके ॥

ॐ ॐ ॐ

घृणि

घूकारि । पु । वायसे । काके ॥
 घूकावास । पु । शाखोटहमे ॥
 घूर्ण । पु । ग्रीष्मसुन्दरके । गुमा इति
 प्रसिद्धे ॥

घूर्णनम् । न । चक्रावर्त्ते । भ्रमणे ॥
 घूर्णयमान । वि । भ्राम्यमाणे ॥ घूर्णा
 यमानेक्ष्येति यथा ॥

घूर्णि । स्त्री । घूर्णने ॥

घूर्णित । वि । प्रचलायिते । भ्रमिते ।
 य उपविष्टो निद्रया घूर्णते तस्मिन् ॥
 घूर्णतेस्म । घूर्णभ्रमणे । गत्यर्थेति
 क्त ॥ घूर्णासञ्जातास्त्रवा । तारका
 दिक्षादितच् ॥ कम्पिते ॥

घूर्ण्यमान । वि । भ्राम्यमाणे ॥ वायु
 नाघूर्ण्यमानो वृक्ष ॥

घृणा । स्त्री । ऋती धायाम् । जुगुप्सा
 याम् ॥ करुणायाम् । कृपायाम् ॥
 ध्रियन्तऽनया । दमेचने । बाहुलका
 न नक् । टाप् ॥ घर्णनम् । घृणुदी
 सौ । भिदाद्यङ्वा ॥

घर्णावास । पु । कुष्माण्ड ॥ वि । घृणा-
 युते ॥

घृणि । पु । किरणे । अंशौ ॥ ज्वाला
 याम् ॥ तरङ्गे ॥ सूर्ये ॥ घरति । घृ
 जिघर्त्तिवा । घृक्षरादीत्योः । घृणिपृ
 श्रीतिनिप्रत्ययो गुणाभावश्च निपा
 तित ॥

घृतम्

घृतम् । वि । प्रदीप्ते ॥ न । जले ॥

आज्ये । पक्कनवनीते । सर्पिषि ॥

अस्यगुणाः ॥ घृत रसायन स्वादु चक्षु

ष्यं वज्रिदीपनम् । शीतवीर्ये विषा

लक्ष्मीपापपित्तानिखापहम् ॥ अ-

ल्पाभिष्यन्दि कान्त्योजसेजोखावण्य

वृद्धिकृत् । स्वरस्मृतिकरं श्लेष्ममायु

ष्यवलकृद्गुरु ॥ उदावर्त्तज्वरोन्माद

शूलानाहव्रणान हरेत् । सिध्दं क-

फकरं रक्ष चयवीसर्परक्तनुत् ॥ * ॥

गन्ध घृतं विशेषेण चक्षुष्य दृष्य म-

मिकृत् । स्वादुपाकरस शीत वात

पित्तकफापहम् ॥ मेधालावण्यका-

न्त्योजसेजोवृद्धिकरं परम् । अल-

क्ष्मीपापरक्षोभ्र वयस स्थापकगुरु ॥

वत्थ पवित्र मायुष्य सुमङ्गल्य रसा

यनम् । सुगन्ध रोचन चारु सर्वा

ज्येषु गुणाधिकम् ॥ * ॥ माहिषन्तु

घृतं स्वादु पित्तरक्तानिखापहम् ।

शीतल श्लेष्मल वृष्य गुरु स्वादुविप

च्यते ॥ * ॥ आज माज्य करोत्य

स्मि चक्षुष्यवलवर्द्धनम् । कासे श्वासे

क्षये चापि हितं पाके भवेत् कटु

॥ * ॥ घृत दुग्धभव ग्रहि शीतल

नेत्ररोगहृत् । निहन्ति पित्तदाह

स्त्वमदमूर्च्छाभ्रमानिलान् ॥ * ॥ वि

हि ह्यस्तनदुग्धोत्थं तत् स्वाद्वैयङ्गवी

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

ॐ ॐ ॐ

घृतकु

नकम् । हैयङ्गवीन चक्षुष्य दीप
नंरुचिकृत् परम् । वलकृद्वृंहणं वृ
ष्य विशेषाञ्ज्वरनाशनम् ॥ * ॥ व
र्षादूर्द्ध्वभवेदाज्यपुराणतत् चिदो
षनुत् । मूर्च्छाकुष्ठविषोन्मादापस्मा
रतिमिरापहम् ॥ यथायथाऽखिल
सर्पि पुराण मधिक भवेत् । तथा
तथागुणै स्वै स्वै रधिकतदुदाहृत
म् ॥ * ॥ योजये न्नव मेवाज्य भो
जने तर्पणे अमे । वलचये पाण्डु
रोगे कामलानेचरोगयो ॥ * ॥ रा
जयक्ष्माणि वाले च दृढे श्लेष्मकृते म
दे । रोगे सामे विषूच्याश्च विवन्धे
च मदाक्षये ॥ ज्वरे च दहने मन्दे
नसर्पिर्वहुमन्यते ॥ * ॥ घृत मब्दा
त् पर पक्व हीनवीर्यत्वं मामुयात्
। तैल पक्व मपक्व वा चिरस्थाधि गु
णाधिकमिति ॥ * ॥ औषधघटित
पक्वघृतस्य पूर्णवीर्यत्वं घण्टासपर्यन्त
तिष्ठति ॥ ध्रियते जिघर्त्ति वा । घ० ।
अञ्जिघृतसिन्धु क्त ॥

घृतकरञ्ज । पु । करञ्जभेदे । प्रकीर्त्ये
। घृतपर्णके । घियाकरञ्ज इति
भाषा ॥

घृतकुमारिका । स्त्री । घृतकुमार्याम् ॥

ॐ घृतकुमारी । स्त्री । कुमार्याम् । सहा

ॐ याम् । तदुक्त्याम् ॥

ॐ ॐ ॐ

घृतपू

घृतदीर्घाति । पु । अमो ॥
घृतपर्णक । पु । घृतकरञ्जे ॥
घृतपूरः । पु । घेवर इति प्रसिद्धे पक्वान्निवि
शेषे । घृतवरे । पिष्टपूरे ॥ यथा । म
र्दिता समितां चीरनालिकेरघृतादि
भि । अवगाह्य घृते पक्त्वा घृतपू
रोऽयमुच्यते ॥ घृतपूरो गुरु दृष्य
कफकृद्भक्तमासद । रक्तपित्तहरो-
हृद्य स्वादु पित्तहरोमिदं ॥ अपि
च । चीरेण मर्दित चूर्णं गोधूमा-
नां सुगालितम् । विस्तार्य सर्पिषा
पार्थं कटाहेऽथ सितान्वितम् ॥ घ
ृतपूरोऽयमुद्दिष्ट कर्पूरमरिचान्वि
त ॥ नालिकेरजस्तु । समिता म
र्दिता चीरे नालिकेरसितार्द्रकै ।
अवगाह्य घृते पाच्या घृतपूरोऽपर
स्मृत ॥ दुग्धजोषि । पाकपिण्डीकृ
त चीरशर्कराचूर्णमिश्रितम् । घृत
पूरविनिर्माण कारयेत् स्वल्पसर्पिषि
॥ शालिभवेपि । सुशालिपिष्ट दु-
ग्धन्तु क्वाथित वस्त्रगालितम् । खण्ड
युक्त घृते पक्व घृतपूरो भवेदयम्-
॥ कशेरुजोपि । कशेरुचूर्णं नि चि
प्य पाकपिण्डीकृतं पय । निर्माण
घृतपूराणा शकरासहितं भवेत् ॥
आम्ररसभवेपि । पक्वाम्रस्य घृते तस्मै
रसस्वनलपिण्डित । शुद्धशकारया

ॐ ॐ ॐ

घृष्ट

येज्यो घृतपूरो यदृच्छया ॥ श्रीर
माद्य स्वरूपहि खण्ड चूर्णं तत स्मृ
तम् । येजिते वेविशेषो ऽवनदा
ख्यास्वर्णसञ्चितः ॥ घृतपूरो गुह्य-
यो ह्यस्य पित्तानिलापह । सद्य
प्राणप्रदो वल्य सुख्यो मिप्रदीपन
॥ शृङ्गाटकमुखाना मध्येवस्याद् घृत
पूरकः । विचार्य वस्तुसयोगंतनुना
नपिचाहरेदिति ॥

घृतपूयः । पु । } करञ्जवृक्षे ॥
घृतपूर्यकः । पु । }

घृतमण्डलिका । स्त्री । हंसपदीवृक्षे ॥
घृतमण्डा । स्त्री । वायसुरयी इतित्या
ते वायसोषीवृक्षे ॥

घृतवरः । पु । घृतपूरे । घेवर इति-
भाषा ॥

घृता । स्त्री । घृतमण्डायाम् ॥

घृताक्षी । स्त्री । अश्वरोविशेषे ॥

घृताचांगर्भसम्भवा । स्त्री । स्थूलैका
याम् ॥

घृताक्ष । पु । } सरलहवे ॥
घृताक्षयः । पु । }

घृतेली । स्त्री । पिङ्गकपिशायाम् ॥

घृतौद । पु । घृताभौ ॥ घृतमुदकय
स्य । उत्तरपदस्यचेत्युदकस्योद ॥

घृष्ट । पि । घर्षिते । निघृष्टे । घसा इ
ति भाषा । पु । गन्धविशेषे ॥ यथा

घोटक

। घष्टोमलयजो गन्ध सरलस्य नमे
रुणा । अगुरुप्रभृतिस्यापि यस्यपङ्क
प्रदीयते । घष्टासष्टो गन्धो ऽय
द्वितीय परिकीर्तितइति ॥

घृष्टि । पु । किरौ । वराहे ॥ स्त्री ।
घर्षणे ॥ स्पर्द्धायाम् ॥ विष्णुकान्ताया
म् । अपराजितायाम् ॥ वाराह्याम्
। चामर आलु इति गौड भाषा ॥
घर्षति । घृष्टसङ्घर्षे । तिच् ॥

घृष्टिणा । स्त्री । चित्रपर्णिकायाम् । पृ
ष्णिपण्याम् ॥

घृष्टिः । पु । वराहे । शूकरे ॥ घर्षति
। घृष्टुः । कृविष्टिच्छविस्थविकि
कीदिविरिति क्लिबन्नोनिपातसि
द्ध ॥

घेष्णुलिका । स्त्री । कौन्दादने । घेचु
इतिगौडभाषा ॥

घोङ्क । पु । खगान्तरे ॥

घोट । पु । अश्वे । घोटके ॥ घोटने
। घुटपरिवेष्टने । पचाद्यच् ॥

घोटक । पु । घोडा इतिभाषाप्रसिद्धे प
शुविशेषे । अश्वे । तुरगे । पीतौ ।
तुरङ्गमे ॥ अथा ऽश्वलक्षणम् । द।
घर्षणीवात्तिकूटखिकहृदयपृष्ठु स्नात्र
तात्त्वोष्ठजिह्व सूक्ष्मत्वक्केशवाल
सुशफगतिमुखो ह्रस्वकर्णौष्ठपुच्छः ।

जङ्गाजानूवृत्तः समसितदशनस्य

घोटके

रसस्थानरूपो वाजी सर्वाङ्गशुद्धो
भवति नरपते श्रुनाशाय नि-
त्यम् ॥ * ॥ अशुभाना रोमावर्त्ता
ना लक्षणा माह । अश्रुपातहनुग
ण्डहङ्गलप्रोथशङ्खकटिवस्तिजानुषु ।
मुष्कनाभिककुदे तथागुदे सव्यकु
क्षिचरणे तथाऽशुभा ॥ ० ॥ शुभा
वर्त्तानाह । ये प्रपानगलकर्णसंस्थि-
ता पृष्ठमध्यनयनोपरिस्थिता । ओ
ष्ठसक्थिभुजकुक्षिपार्श्वगा स्नेहला
टसहिता सुशोभना ॥ * ॥ भ्रुवाव-
र्त्तानाह । तेषा प्रपान एको लला
टकेष्वेषु च भ्रुवावर्त्ता । रन्ध्रोपरन्ध्र
मूर्ध्नि वक्षसिचेति स्मृतौ द्वौ द्वौ ॥
॥ अश्वनां वयो ज्ञानमाह । षड्भि-
र्दन्तैः सिताभैः भवति हयशिशुसौ-
कषायैर्द्विधर्षं सन्देशैर्मध्यमान्यै-
पतितसमुचितैस्त्यब्दपञ्चाब्दकाश्या-
। सन्देशानुक्रमेण त्रिकपरिगुणिता
कालिकापोतशुक्ला काचामचीकश-
ङ्खावटचलन मतो दन्तपातश्च विद्धि
॥ इति वाराह्याचतुष्टयस्थितमो ध्या-
य ॥ ६४ ॥

घोटकारिः । पुं । महिषे ॥

घोटकेऽङ्गितम् । न । अश्वचेष्टायाम् ॥

सायथा । उत्सर्गांश्च शुभदमासना-

परस्थं वामे च ज्वलन मतोऽपर प्र

घोटके

शस्त्रम् । सर्वाङ्गज्वलन मवृद्धिदं ह-
यानां द्ववर्षे दहनकणाश्च धूपन वा
॥ अन्तःपुर नाशमुपैति मेढ्रे को-
श चर्यं यात्युदरे प्रदीप्ते । पायौ
च पुच्छे च पराजय स्यादङ्गोत्तमा-
ङ्गज्वलने जयश्च ॥ स्नान्धासनांसज-
लनं जयाय वन्धाय पादज्वलन प्रदि-
ष्टम् । ललाटवक्षोक्षिभुजे च धूम-
पराभवाय ज्वलनजयाय ॥ नासापु-
टप्रोथशिरोस्त्रुपातनेत्रे च राज्ञौ ज-
लन जयाय । पलाशताम्रासितकर्तु-
राणां नित्यं शुक्लाभस्य सितस्य चेष्ट-
म् ॥ प्रद्वेषो यवसोऽभसां प्रपतनस्वे-
देनिमित्तं विना कम्पोवा वदनाच्च-
रत्नपतनं धूमस्य वा सम्भव । अस्वप्र-
श्च विरोधिनां निशि दिवा निद्रालस-
ध्यानता सादोऽधोमुखता विचेष्टि-
तमिदं नेष्ट स्मृतवाजिनाम् ॥ आ-
रोहणमन्यवाजिनां पर्याणादियुत-
स्य वाजिन । उपवाह्यतुरङ्गमस्य वा-
कल्पस्यैव विपन्नशोभना ॥ * ॥ हेपि-
तलक्षणमाह । कौश्वद्रिपुवधाय हे-
षितग्रीवया ज्वलजया च सेन्मुखम्
। क्षिप्रमुच्चमनुनादि हृष्टवङ्गासह-
द्वदने च वाजिभिः ॥ पूर्वपात्र-
दधिविप्रदेवतागन्धपुष्पफलकाञ्चना-
दिकम् । इत्यमिष्टमथवाऽपरम-

घोटिका

वे द्वेषतां यदि समीपतो जय' ॥
 भक्ष्यपानखलिनाभिनन्दिन. पशु
 रौपयिकनन्दिनो ऽथवा । सव्यपार्श्व
 गतदृष्टयो ऽथवा वाञ्छितार्थफलदा
 स्तुरङ्गमा ॥ वामैश्च पादै रभिता
 डयन्तो महीं प्रवासाय भवन्ति भर्तुं
 । सन्ध्यासु दीप्ता भवलोकायन्तो हे
 षन्ति चेदन्धपराजयाय ॥ अतीव हे
 षन्ति किरन्ति वाक्ताम् निद्रारताश्च
 प्रवदन्ति याचाम् । रोमन्धजो दीन
 खरस्वनाश्च पांशून् ग्रसन्तश्च भया
 यदृष्टा ॥ * ॥ समुद्भवद्दक्षिण पार्श्व
 शायिन पादसमुत्क्षिप्य च दक्षिण
 स्थिता । जयाय शेषेष्वपि बाह्वनेष्वि
 दफल यथा सम्भव मादिशे दुध ॥ अ
 रोहति क्षितिपतौ विनयोपपन्नो ।
 यात्रानुगो न्यतुरग प्रतिहेषितश्च ।
 । वक्त्रेण वा स्पृशति दक्षिण मात्म
 पार्श्वे यो ऽश्व स भर्तुं रश्मिरात् प्रचि
 नेति लक्ष्मीम् ॥ मुहुर्मुहुर्भूषणवृ
 त् करोति न ताव्यमानोप्य ऽनुलो
 मयायो । अकार्यभितो ऽस्तु विलो
 चनश्च शिव न भर्तुं स्तुरगो ऽभिध
 त्ते ॥ इति वाराह्या ८१ अध्याय . ॥
 घोटिका । स्त्री । दृक्लक्षणम् । लो
 नी इति भाषा ॥ घोटिका ऽस्तुरसा
 चोष्णा वातहृत् कफपित्तकृत् । त्व-

घोर.

गदोषत्रयगुल्मघ्नी श्वासकासप्रमेह-
 नुत् ॥ शोथे लोचनरोगे च हिता
 तज्ज्ञै रुदाहता ॥ दृक्विशेषे । तु
 रङ्ग्याम् । चतुरङ्गायाम् ॥
 घोणा । स्त्री । नासायाम् ॥ शोथे ।
 अश्वनासिकायाम् ॥ घोणति अनया
 वा । घुणभ्रमणे । अच हलश्चेति
 घञ्वा ॥
 घोणी । पु । वराहे । स्तम्भरोमणि ॥
 घोणानासा ऽस्त्यस्य । व्री० इति ॥
 घोण्डा । स्त्री । वद्वीम् । गोपघोण्डा
 याम् । भाडवेरी इति भाषा ॥ पूगृ
 चे ॥ घोणते । घुण० । बाहुलका
 त् ट ॥ वद्वीफलवृक्षयो ॥
 घोल्कार । पु । नासिकाया शब्दे । घु
 रौटा इति भाषा ॥
 घोनस । पु । गोनसे । तिलित्सेसर्पे ॥
 घोर । पु । त्रिपुरान्तके ॥ आङ्गिरस
 गोचोत्पन्ने कश्चिद्विशेषे ॥ आकाशा
 दिषु स्थूलेषु दुःखप्रकाशका अनव
 स्थिता रज.प्रधानतया केचिद्विशेषा
 स्ते च घोरसत्तकाः ॥ न । विधे ॥ चि ।
 दास्ये । भयानके ॥ हिसाद्यनेकाया
 सवहुलेकूरे ॥ परस्यात्मनश्चपीडा
 करे ॥ दुर्गमे ॥ घोरयति । घुरभो
 मार्यशब्दयो । गयन्तादच् ॥ यदा
 । हन्यते । हन० । हनोरच् घुरजि

घोष

त्यच धातोर्धुरादेश ॥

घोर्दर्शन । पु । उल्के ॥ वि । भया
नकल्पे ॥

घोर्पुष्पम् । न । कांस्थे ॥

रवासन । पु । } शृगाले । भरि

रवासी । पु । } माये ॥

रवासितम् । न । भयानकशब्दे ॥

घोरा । स्त्री । गवौ ॥ देवदालीलता
याम् ॥ भयानकायाम् ॥ सङ्क्रान्ति
विशेषे ॥ गवावुग्रमे सङ्क्रमे भास्कर
स्यमवेद्घोरनाम्नी सुखीशूद्रवर्ग ॥
राजस्यां मनसोवृत्तौ ॥

घोलम् । न । मथितेदधनि । दण्डाहते
॥ ससर निजल घोल वातपित्तहरं
स्मृतम् ॥ * ॥ मस्तुना रहित गाल्य द
धिभुञ्जतरे पटे । जोरसैन्धवसम्पि
घोल घनतर स्मृतम् ॥ जीरसैन्ध
वसयुक्त घोल वातप्रनाशनम् । अती
सारेव मन्देनो हित कथ्य बलप्र
दम् ॥

घोलिः । स्त्री । } पत्रशाकविशेषे

घोलिका । स्त्री । } कुवकालुका

घोली । स्त्री । } याम् ॥

घोष । पु । अभीरपट्ट्याम् ॥ घोष

न्तिप्रावो ऽव । घुषिर्विशब्दने ।

हलश्चेतिघञ् ॥ गोपाले ॥ ध्वनौ

॥ अम्बुदनादे ॥ अपामार्गे ॥ घोषके

घ्राणम्

॥ वाह्यप्रयत्नविशेषे ॥ पु । कांस्थे ॥

घोषणम् । घुषघुष्टौ । घञ् ॥

घोषक । पु । महाकोशातक्याम् । श्वे

तघोषके ॥ घोषति । घुषिर् ॥ प

चाद्यच् । स्वार्थकन् ॥

घोषकाकृति । पु । घोषके ॥

घोषणा । स्त्री । उच्चैर्घुष्टे । लोकवि

त्तापनायोच्चै शब्दिते ॥ यथा । न

कर्मणा कनोयस्ता वृद्धिर्वा नान्तरा

त्मनः । इति बाहु सिबोद्धृत्य वे

दान्तै र्घोषणा कृतेति ॥ घुषिर् ० ।

ग्यासश्चन्यो युच् ॥

घोषयितु । पु । विप्रे ॥ कोकिले ॥

घोषयति । घुषिर् ० । बाहुलका

त् इत्तुच् ॥ वन्दिनि ॥

घोषवती । स्त्री । वीणायाम् ॥

घोषा । स्त्री । मधुरिकायाम् ॥ शत

पुष्पायाम् ॥ कर्कटशृङ्ग्याम् ॥ कौ

शातक्याम् । तुरयी तौरजी इति

चप्रसिद्धे फलशके ॥

घ्नन् । वि । नुदति ॥

घ्राणम् । न । नासिकायाम् । घन्धग्र

हणलिङ्गेन्द्रिये ॥ न्यायमते घ्राणेन्द्रि

यग्राह्येगन्धत्वादौ ॥ वि । घ्राते ॥

घ्रायते ऽनेन । घ्रागन्धोपादाने । क

रणेल्यट ॥ घ्रायतेस्त्ववा । घ्रा० क्तः

नुदमिदेति वा नत्त्वम् ॥

<p>घात घाततर्पण' । पुं । सुगन्धै ॥ घाणदु खदा । स्त्री । छिक्कन्याम् ॥ घात । त्रि । घाणविषयीकृते पुष्पादौ । आत्तगन्धे । आघाते । घाणे ॥ घा यते स्म । घा० । क्त' । नुदविदेति पाञ्चिकोनन्वाभाव ॥</p>	<p>ड घाति । स्त्री । घाणे । नासिकायाम् ॥ घाते ॥ घाणम् । घा० । क्तिन् ॥ ड ड । पु । विषये ॥ विषयस्य स्पृहायाम् ॥ भैरवे ॥ ड कारे ॥ * ॥ * ॥</p>
--	--

इत्यादिगौडकुलोत्पन्नाडौ चवालप्रधानोपनामतुलाराममिश्रात्मज
 अधनपतिमिश्रापरनाम्ना तथा श्रीसद्गुरुकुलावधूतश्रोपरमहसपरिव्राजका
 चार्यश्रीमद्वरिहरानन्दनाथभारतिशिष्येण ब्राह्मावधूतश्रीसुखानन्दनाथपर
 नामधेयेन विरचिते शब्दार्थचिन्तामणौ कवर्ग्यः समाप्तिरुक्त ॥ * ॥ * ॥

सर्वार्थसिद्धौ सर्वेषां सुखानन्देन निर्मित ॥
 श्रीघासीराममिश्रैस्तु मुद्रालिप्या प्रकाशितः ॥

—ॐ—

वैक्रमे १८२१ शरदि । शालिवाहनीये १७८६ शके मार्गशीर्षसितैका
 दश्यां सुराचार्यवारे स्रुमपुरे श्रीघासीरामकनहियालालयो'
 स्वकीयसंस्कृतयन्त्रे वर्णयोजकाध्यक्षकायस्थवर्गशेङ्गव
 श्रीरामप्रसाददासदृष्ट्या
 मुद्राङ्कितः ॥

039164

Accession No. —
 Shantarakshita Library
 Tibetan Institute, Sarnath